

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ULUSLARARASI DÜZENDE
AMERİKAN HEGEMONYASININ İNŞASI
(1893-1939)

Doktora Tezi

Seyhan SARICA KELLE

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

İZMİR

2023

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

**ULUSLARARASI DÜZENDE AMERİKAN
HEGEMONYASININ İNŞASI**
(1893-1939)

Doktora Tezi

Seyhan SARICA KELLE

Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Onur KINLI

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Uluslararası İlişkiler Doktora Programı

ETİK KURALLARINA UYGUNLUK BEYANI

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne sunduğum “**Uluslararası Düzendeki Amerikan Hegemonyasının İnşası (1893-1939)**” adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Seyhan SARICA KELLE

ÖNSÖZ

Amerika'yı konu alan araştırma ve akademik çalışmaların çoğunlukla Amerikan dış politikası ve ABD-Türkiye ilişkileri ekseninde ilerlediği ülkemizde, uluslararası düzende Amerikan hegemonyasının inşa sürecini konu alan bu tez, Amerikan çalışmalarını ülke dinamiklerinden bağımsız bir şekilde inceleme amacıyla kaleme alınmıştır. Tez yazınında bu amacın benimsenmesi, doktora programına başlamadan önceki Avrupa çalışmaları alanında tamamladığım yüksek lisans eğitimim ve sonrasında Avrupa Birliği kurumlarında devam ettiğim çalışma hayatımda, uluslararası düzende devletlerin icra ettiği dış politikanın bir geleneğin uzantısı olduğu ve dış politika yapımının iktisadi ve siyasi tarihselliğin gerçeğinden soyutlanamayacak olduğunu deneyimlememden kaynaklanmaktadır. Ülkemizde yoğunlukla işlenen bir konu olan ABD-Türkiye ilişkilerinin (yeniden) anlamlandırılabilmesinde ABD'nin dünya liderliğine aday olma ve bu amacı gerçekleştirmede geçtiği süreçlerin incelenmesinin süregelen akademik ve siyasi çabalara katkı sağlayacağı inancındayım.

Alanında mevcut çalışmalardan farklı bir misyon edinmiş olarak oluşturulan tezin araştırma sorusu, hipotezleri ve içeriğinin, tezi özgün kılacağı yönündeki kanaat, tezin yazım sürecinde zaman zaman bir meydan okuma olarak kendisini göstermiştir. 1893-1913 yılları arası Amerikan ekonomisinin dünya-ekonomisine eklemlediği sürecin tezin bünyesinde işlendiği sırada, uluslararası ilişkiler literatüründe Türkçe olarak ilk defa kullanılacak olan terimlerle karşılaşmış ve bunların tezin bünyesine entegre edilmesi sancılı süreçleri beraberinde getirmiştir. ABD ve Birleşik Krallık arşivleri ve yabancı kaynaklardan elde edilen bilgi ve verilerin Türkçe ifade edilmesinin salt tercüme ile mümkün olmadığı zamanlar olmuş ve bunlar yazım sürecinde karşılaşılan meydan okumaların başlıcalarını oluşturmuştur. Örneğin, 1893 Amerikan ekonomik krizinin ABD toplumsal ve ekonomik hayatına getirdiği dönüşümler ve 1907 Amerikan ekonomik krizinin ABD ekonomisinde kurumsal örgütlenmeye gidilmesi yönünde empoze ettiği öğretiler sonucu ABD'nin merkez bankası olarak görev yapan Federal Rezerv Sistemi'nin kurulması, Amerikan İç Savaşı'na dek geriye giden bir tarihsel anlatıyı gerektirmiştir. Zira bunların Türkiye'deki Amerikan çalışmaları literatüründe çok az yer bulabilmiş konular olduğu görülmüştür. Tezin sonunda geriye

dönölüp bakıldığında, karşılaşılan zorlukların tezin bünyesine bir yenilik olarak eklemleendiği görölmüştür. Geçilen süreçler, tezin Amerikan çalışmalarına ve okuyucusuna sunabileceklerini teminat altına alan geçerli ve içi dolu sebepleri oluşturmuştur.

Birinci bölüm yazınının geride bırakıldığı dönemde dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını, toplumsal hayatı ve ekonomileri etkilediği ölçüde tez yazım sürecimde de yavaşlamaya neden olmuştur. YÖK ve Ege Üniversitesi tarafından tez yazım aşamasında olan öğrencilere salgın nedeniyle tanınan ek süreden şahsım da faydalanmış bulunmaktadır. Bu dönemde, üniversitemiz üzerinden erişim sağladığım tez yazımı için vazgeçilmez önemi olan veritabanları sayesinde salgın döneminde tez yazımına devam edebilme şansım oldu.

15 Temmuz 2020’de ikinci defa anne oldum. 30 Ekim 2020’de gerçekleşen yıkıcı deprem sırasında ikamet ettiğimiz yerde üç yaşında ve üç aylık iki çocuğumla bulunmaktaydım. Depremden en fazla etkilenen bölgelerden birinde yaşadığımız için hasar olma ihtimali nedeniyle uzun bir süre evimize giremedik. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından ikinci defa tanınan ek süre hakkında faydalanmak zorunda kaldım. 22-24 Aralık 2021 tarihlerinde üniversitemizin Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından organize edilen I. Bilim Şenliği Lisansüstü Tez Buluşmaları Sempozyumu’nun II. Oturumu’nda tezin bulgularını paylaştım. 1-3 Haziran 2022 tarihlerinde I. Uluslararası Ege Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi’nde Siyaset Bilimi Çalışmaları’nın I. Oturum’unda tezin bulguları ışığında oluşturduğum “*Role of 1st World War Finance in the Construction of American Hegemony: A Critical Study*” başlıklı İngilizce bir bildiri sundum. Sunmuş olduğum bildiriler, adı geçen etkinliklerin bildiri kitabında yer almaktadır.

Karşılaştığım akademik kısıt, toplumsal ve tarihsel süreçlerin her biri yazım sürecine bir engel teşkil etmiş olmakla birlikte, şahsımın akademik ve kişisel gelişimine katkıda bulunmuştur. Buna şahit de tezin kendisidir.

İzmir, 02.12.2022

Seyhan SARICA KELLE

ÖZET

Amerikan hegemonyasının İkinci Dünya Savaşı sonu itibariyle uluslararası düzene hâkim olduğu bilgisi bir önkabul barındırmaktadır. Bu tez, sözkonusu önkabulün üzerinde bilimsel bilgi yaratma amacıyla, Uluslararası İlişkiler disiplininin epistemolojik çerçevesinde Amerikan hegemonyasının ne zaman ve nasıl inşa edildiğini yeniden sorgulamıştır. Liberal ve realist teorilerin sunabildiği cevaplar verili önkabulün ötesine geçmemekle birlikte, dünya-sistemleri teorisinin iktisadi açıklamaları ışığında elde ettiğimiz cevaplar bu tezin bütününe oluşturmuştur. 1893 yılı itibariyle dünya-ekonomisine sanayileşmiş bir Merkez ülke olarak eklenilen ABD, Birinci Dünya Savaşı'nda tarafsız olduğu süreçte Amerikan sermayesinin özel girişimi çerçevesinde Birleşik Krallık ve müttefiklerine sağladığı savaş malzemeleri, mühimmat ve finansman ile uluslararası düzende belirleyici bir aktör olarak yerini almıştır. 1914-1929 arasında Paris Barış Konferansı, Almanya'nın tamirat borçlarının çözümü için Dawes Planı'nın yürürlüğe girmesi, Birleşik Krallık'ın altın standardına yeniden dönüş süreci ve Büyük Bunalım, Amerikan hegemonyasının ekonomik dinamikler üzerinden uluslararası düzenin ekonomik, siyasi ve toplumsal alanlarına nüfuz ettiği gelişmeler olmuştur. 1930-1939 arası dönem, ABD'nin uluslararası düzende kural koyucu rolünü icra ettiği ve bunun diğer Merkez ülkeler tarafından fiilen kabul edildiği süreçtir. Bu dönemde Amerikan sermayesi, sanayinin teknoloji ve yeniliklerle bir arada yürütüldüğü elektrik ve petrol gibi yeni üretim kollarında lider konumdadır. Büyük Bunalım'dan çıkış için üretilen ekonomi politikalarının devlet müdahalesiyle hayata geçirildiği *New Deal* (Yeni Düzen), esasında ABD'nin uluslararası düzende devletlerarası ekonomik ve siyasi ilişkileri etkin bir şekilde belirlediği ve savaşa hazırlandığı süreç olmuştur. Arşiv kaynakları, istatistik verisetleri ve resmi belgeler başta olmak üzere geniş çaplı bir araştırmanın ürünü olan tezin bulguları, siyaset yapımcıları ve akademisyenlerin dikkatine sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Amerikan hegemonyası, dünya-sistemleri teorisi, ABD dış politikası, ABD ekonomisi, sanayi üretimi, ticaret, finans

ABSTRACT

It bears *a priori* knowledge to state that the American hegemony reigned in the international order as of the end of the Second World War. Aimed at extracting scientifically proven knowledge out of this pre-acknowledged statement, within the epistemological framework of the International Relations discipline, this dissertation questions when and how the American hegemony was constructed in the international order. The economic pillar of the world-systems theory provided the analytical tools for our research question. The 1893 American economic crisis has been instrumental for the United States (US) to be a part of the industrialised Center of the world-economy. The First World War came up as an opportune moment for American big business to extract profits from provision of services for manufacturing and sale of war materials to the United Kingdom (UK) and its Allies during the US neutrality. 1914-1929 set the stage for the US to penetrate in economic, political and social spheres of the international order by way of tackling the economic issues originated in the Paris Peace Conference, the Dawes Plan, return of the UK to gold standard and management of the Great Depression. 1930-1939 witnessed the US to set the rules of the international order, which was welcomed and acknowledged by other Central states. While these account for the confirmation of American hegemony, the leadership of American big business in articulating innovation and technology into the sectors of industrial production such as electric and petrol, underlined the co-existence of capital and state in the construction of American hegemony. The New Deal, prescribed as state intervention into the economy as a cure to the Great Depression, was indeed a means for the US to regulate the interstate system by way of reciprocity in trade as well as in politics. This inevitably entailed war preparation. Produced from a wide range of resources, including archives and official statistical data, the findings of this dissertation target the attention of policy makers and academics of International Relations, History and Economics.

Keywords: American hegemony, world-systems theory, US foreign policy, US economy, industrial production, trade and finance

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM 1893-1913 ABD EKONOMİSİNİN DÜNYA-EKONOMİSİNE ENTEGRASYONU	30
1.1. Dönemin Mali ve Parasal Politikası	30
1.2. 1893 Amerikan Ekonomik Krizi	37
1.3. Altın Standardı ve Özgür Gümüşçüler	50
1.4. 1898 Küçük Muhteşem Savaş	59
1.5. ABD-Birleşik Krallık Ticari ve Finansal İlişkileri.....	72
1.6. 1907 Amerikan Ekonomik Krizi	105
1.7. 1913 Federal Rezerv Sistemi'nin Kuruluşu ve ABD'nin Dünya Finans Piyasalarındaki Yeri	124
İKİNCİ BÖLÜM 1914-1929 BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI İTİBARIYLA AMERİKAN HEGEMONYASI	143
2.1. Dönemin Mali ve Parasal Politikası	143
2.2. Savaşın Finansmanı	160
2.3. ABD'nin Savaşa Girişi	179
2.4. Paris Barış Konferansı ve Borçlar	199
2.5. 1920 Krizi ve ABD.....	216
2.6. Dawes Planı	230
2.7. 1929 Büyük Bunalım.....	246

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 1930-1939 AMERİKAN HEGEMONYASININ TEYİDİ.....	261
3.1. Dönemin Mali ve Parasal Politikası	261
3.2. Young Planı	285
3.3. Altın Standardı ve 1931 Krizi.....	301
3.4. ABD'nin Ekonomisini Yeniden Yapılandırma Çabaları.....	316
3.5. Savaşa Hazırlık.....	342
SONUÇ	366
KAYNAKLAR DİZİNİ	378
EKLER.....	411
TEŞEKKÜR.....	416
ÖZGEÇMİŞ	418

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1: Eşli Kondratieff Çevrimleri ve Hegemonya-Rekabet İlişkisinin Tarihsel Dökümü.....	27
Tablo 2: 1891-1899 Tahmini Dünya Buğday Üretimi (milyon kile).....	37
Tablo 3: Dünya İmalat Sanayi Çıktısında Göreli Paylar, 1880-1938 (%).....	38
Tablo 4: Birleşik Krallık Yeni Sermaye İhraçları, 1890-1898 (milyon Sterlin).....	41
Tablo 5: Patentler – ABD Patent Ofisi Patentler Karşılaştırmalı Dökümü.....	45
Tablo 6: Birleşik Krallık İhracat Verileri, 1894.....	74
Tablo 7: ABD İhraç Demir-Çelik Ürünleri.....	75
Tablo 8: ABD’den Birleşik Krallık’a İhracat Verileri	78
Tablo 9: Büyük Güçlerin Latin Amerika’ya İhracat Değerleri, 1913-1920.....	79
Tablo 10: Büyük Güçlerin Yabancı Varlıklarının Dağılımı, 1913	83
Tablo 11: Uzun Dalgalar Teorisini Besleyen İstatistik Veriler.....	104
Tablo 12: ABD Piyasasında Dolaşımdaki Para Hacmi, 1893-1918	120
Tablo 13: ABD Altın ve Gümüş Hacimleri, 1893-1918.....	121
Tablo 14: En Büyük 20 Ticari Banka, 1913	131
Tablo 15: Ulusal Bankalara yönelik Kongre oylamaları (Kabul –Red).....	133
Tablo 16: Ülkelerin Altın Rezervleri, 1889-1910 (Sterlin).....	142
Tablo 17: Büyük güçlerin yabancı varlıklarının dağılımı, 1913	142
Tablo 18: Yabancı Yatırımların Dağılımı, 1913 (trilyon Dolar)	142
Tablo 19: Önde Gelen Ülkelerin Altın Rezervleri, 1913-1925 (Dolar).....	148
Tablo 20: Merkez Bankaları İskonto Hadleri, 1924-1930 (%)	151
Tablo 21: Aldrich-Vreeland Para Birimi, 1914-1915	153
Tablo 22: Ülkelerin Altın ve Yabancı Para Rezervleri, 1922-1930.....	157
Tablo 23: Altın Paritesi ve Dolar Üzerinden Kambiyo Kurları, 1921-1930.....	158
Tablo 24: ABD Dış Ticaret Bilançosu, 1914-1921 (milyon Dolar).....	169

Tablo 25: 22 Ekim 1915'e kadar J.P. Morgan üzerinden verilen Siparişlerin Yaklaşık Değeri (£ - Pound Sterlin).....	174
Tablo 26: Savaş süresince J.P. Morgan üzerinden verilen Siparişlerin Yaklaşık Değeri (\$-Dolar).....	174
Tablo 27: ABD'de Demir-Çelik ve Ürünleri üretimi, 1900-1918	181
Tablo 28: ABD Taşkömürü, Kömür ve Petrol Üretimi ve Satışı, 1880-1917.....	183
Tablo 29: ABD Mamül Ürün İhracatı, 1910-1918.....	184
Tablo 30: ABD-Birleşik Krallık İhracat ve İthalat Değerleri, 1909-1918	186
Tablo 31: Birleşik Krallık – ABD Ticari ve Finansal Verileri.....	187
Tablo 32: ABD'nin Birinci Dünya Savaşı Yıllık Harcamaları	193
Tablo 33: Birleşik Krallık'ın Birinci Dünya Savaşı Harcamaları.....	196
Tablo 34: Yabancı Ülkelerin ABD'ye Dış Borçları: Şubat 1919*	200
Tablo 35: Birleşik Krallık İhracatında Ülkelere Göre Azalma Oranı, 1920-1921.....	226
Tablo 36: İşsizlik Oranları	228
Tablo 37: Sovyet Tarım ve Sanayi Üretimi, 1913-1928	244
Tablo 38: ABD GSYH Değerleri, 1920-1939	252
Tablo 39: ABD Sanayi Üretimi Verileri, 1919-1939.....	253
Tablo 40: ABD Dış Ticaret Verileri, 1920-1939	254
Tablo 41: Birleşik Krallık Dış Ticaret Verileri, 1924-1939.....	257
Tablo 42: Yabancı Devletlerin ABD'ye Toplam Borçluluğu, 1930-1938 (1.000 Dolar)	266
Tablo 43: Yabancı Devletlerin ABD'ye Borçluluğu, 1939 (1.000 Dolar).....	271
Tablo 44: ABD Altın ve Gümüş Para Basımı, 1929-1939 (1.000 Dolar).....	276
Tablo 45: ABD Para Stoku Verileri, 1929-1939 (1.000 Dolar).....	277
Tablo 46: Kapitalist Dünyada 'Eski' ve 'Yeni' Üretim, 1905/13-1933/36	292
Tablo 47: Alman ve ABD'li Büyük Elektrik Şirketlerinin Satışları, 1893-1913 (1000 £, döviz kuru eşdeğeri).....	293
Tablo 48: Birleşik Krallık Dış Ticaret Verileri, Görünmez Hesap Gelirleri ve Ödemeler Dengesi, 1924-1938 (milyon Sterlin).....	304
Tablo 49: Almanya'nın Borçluluk Değerlerinde ABD'nin Yeri	308

Tablo 50: Büyük Bunalımın Etkileri: 1930’larda Sanayi Üretimini Değişimi (%)	317
Tablo 51: İşgücünün Yüzdesi Olarak İşsizlik Düzeyleri, 1929-1935	317
Tablo 52: 1 Ocak 1933 itibariyle İmzalanan ve Rapor Edilen Ticaret Anlaşmaları	327
Tablo 53: ABD’de Gümrük Vergisi Uygulanan İthalat Verileri ve Menşei Ülkeleri ...	335
Tablo 54: ABD’nin İkili İthalat ve İhracat Verileri, 1934-1936 (1.000 Dolar)	340
Tablo 55: ABD Sanayi Üretimi Sektörel Verileri, 1929-1939	345
Tablo 56: ABD’nin İkili İthalat-İhracat Verileri, 1937-1939	350
Tablo 57: Yabancı Ülkelerin ABD’deki Bloke Altın Hesapları, 1929-1939 ¹	352

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Kapitalist Gelişim Süreçlerinde Dünya-Ekonomisinde İş Bölümü Grafiği.....	24
Şekil 2: Hegemonik Güçlerin Yükseliş ve Düşüş Grafiği	26
Şekil 3: ABD Borçluluk Göstergeleri Grafiği, 1790-1939	88
Şekil 4: Birleşik Krallık Borçluluk Göstergeleri Grafiği, 1790-1939.....	88
Şekil 5: ABD-Birleşik Krallık Karşılaştırmalı Borçluluk Oranları Grafiği	89
Şekil 6: ABD Borçluluk ve GSYH Değişimi Grafiği, 1893-1939.....	94
Şekil 7: Birleşik Krallık Borçluluk ve GSYH Değişimi Grafiği, 1893-1939	95
Şekil 8: ABD Borçluluk ve Cari Denge İlişkisi Grafiği 1893-1939	96
Şekil 9: Birleşik Krallık Borçluluk ve Cari Denge İlişkisi Grafiği, 1893-1939.....	96
Şekil 10: ABD Piyasasında Dolaşımdaki Para Hacmi Grafiği, 1893-1918	122
Şekil 11: ABD Altın ve Gümüş Hacimleri Grafiği, 1893-1918	123
Şekil 12: Reel Para Doktrini	127
Şekil 13: Aylık Çevrim Ölçütü Bazında ABD İş Çevrimleri Grafiği	217
Şekil 14: ABD Sanayi Üretim Verileri Grafiği.....	220
Şekil 15: ABD Dış Ticaret Verileri Grafiği	222
Şekil 16: NYSE Yıllık Bileşik Verileri Grafiği	223
Şekil 17: ABD Reel GYSH Tarihsel Değişim Grafiği.....	224

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BoE	İngiltere Merkez Bankası (Bank of England)
Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
Ed.	Editör
Fed	Federal Rezerv Sistemi (Federal Reserve System)
FRUS	Papers relating to Foreign Relations of the United States (ABD Dışışleri Kayıtları/Arşivleri)
GSMH	Gayrisafi Milli Hasıla (Gross National Product – GNP)
GSYH	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (Gross Domestic Product – GDP)
Ibid.	Aynı eserde, aynı yerde
No.	Numara/Number
NYSE	New York Borsası (New York Stock Exchange)
RTA	Karşılıklı Ticaret Anlaşmaları (Reciprocal Trade Agreements)
s.	sayfa
ss.	sayılı sayfa
Vol.	Volume
Vd.	ve diğerleri

GİRİŞ

Bu tezin amacı uluslararası politik ekonomi disiplninde hegemonya tartışmalarına tarihsel bir katkı sunmaktır. Hegemonya kavramının kapsamı ve tanımının bu tez bünyesinde neyi barındırdığı açıklanmadan önce, konu hakkında mevcut literatür en ince detayına kadar irdelenmiştir. Literatür taramasını bitirip yazım aşamasına geçtiğimiz süreçte Kori Schake tarafından kaleme alınmış *Safe Passage: the Transition from British to American Hegemony* (2017) (Güvenli Geçit: Britanya Hegemonyası'ndan Amerikan Hegemonyasına Geçiş) isimli eser Harvard Üniversitesi tarafından yayınlanmıştır. Başlığı itibariyle düşünüldüğünde yazımına başlanmış olan tezin yerini başka bir kaynağın doldurmuş olduğu hissiyatına kapılmış olsa da, içeriği incelendiğinde mevcut tezin hegemonya tartışmalarına Schake'den farklı bir bakış sunduğu gerekçesiyle yazım sürecine devam edilmiştir.

Rudra Sil ve Peter Katzenstein'in sosyal bilimlerde araştırma metodlarına kazandırdığı bir yaklaşım olan *analytic eclecticism*, gelenekselden araştırma metodlarından ziyade farklı kavramsal çerçevelerin seçici bir şekilde birleştirilerek araştırma sorusuna aranan cevaplarda pragmatik ve çok yönlü cevapların oluşturulmasını destekleyen akademik bir duruş olarak tanımlanmıştır¹. Bu tezin araştırma sorusunun oluşturulma süreci itibariyle fayda sağlanmış olan yaklaşım, bize sezgisel olarak cevabı bilinen soruların bilimsel bir şekilde yanıtlanabilme fırsatını sunmuştur. Hegemonya tartışmalarına katkı sunması amacıyla kaleme aldığımız tezin kavramsal çerçevesinin belirlenme sürecinde uluslararası ilişkiler literatüründe (neo)realist, (neo)liberal ve Marksist teorilerin hegemonya tartışmalarına yaklaşımlarının yer, zaman ve sınıf ilişkileri bağlamında bir değerlendirmesi yapılmış ve bu değerlendirmenin sonucunda araştırma sorumuza cevap verebilecek teorilerden bir sentez oluşturulmuştur.

¹ Rudra Sil ve Peter Katzenstein, "Analytic Eclecticism in the Study of World Politics: Reconfiguring Problems and Mechanisms across Research Traditions", *Perspectives on Politics*, Vol. 8, No. 2, 2010, doi: 10.1017/S1537592710001179, (25.11.2022), ss. 411-431.

Dünya sistemleri teorisinin kapitalist gelişim sürecinde uzun dalgalar teorisi ile sentezlendiği Wallerstein ve Hopkins'ın savaş/hegemonya tartışmalarına dünya-ekonomisinde hegemonik düzenlerin değişimini hegemonya/rekaber ilişkisi üzerinden inceleyerek katkıda bulundukları çalışmalarının kavramsal çerçevesi Joseph Schumpeter'in öncüsü olduğu yenilik ve inovasyon teorisini yeniden yorumlamış olan Freeman ve Louçã'nın yaklaşımı ile sentezlenmiştir.

Wallerstein'in modern dünya sisteminde epistemolojik yaklaşımının temsilcisi olarak iki kültürün bir arada olduğu temelinde, tezde idiographic ve nomothetic araştırma yöntemleri ayrımının üzerine çıkmak hedeflenmiştir. Wallerstein, iki kültür olarak ifade ettiği fen bilimleri ve beşeri bilimlerin birbirine karşıt bilgiye erişme yöntemleri olduklarının modern dünya sistemi bünyesinde oluşturulmuş bir algı olduğunu vurgulamakla birlikte, bu iki kültürün birbirini beslediğini ve birbirine koşut bir şekilde ilerleyebildiğini öne sürmektedir². Modern dünya sisteminin tarihselliğinde bilimsel bilgiye erişmenin (epistemoloji) yöntemlerinin de birbirinden keskin çizgilerle ayrılamayacağı ifade edilen Wallerstein'ın görüşleriyle örtüşen bir biçimde, tezde idiographic ve nomothetic araştırma yöntemleri birarada kullanılmıştır. Tarih, antropoloji ve edebiyat yazınında yaygın olarak kullanılan idiographic araştırma yöntemlerinin düşünsel süreçlere ağırlık vermesi; evrensel geçerliliği olan ve zaman ve mekândan bağımsız bilimsel bilginin kurallarını oluşturma amacı güden iktisat, hukuk, sosyoloji ve siyaset bilimlerinin esasında bir bütünsellik ihtiva ettiğinin öne sürüldüğü dünya-sistemleri teorisi de Wallerstein'ın vurguladığı üzere, tarih, iktisat, siyaset, iktisat ve toplum bilimlerinin etkileşiminden oluşan bir sentezdir.

Buradan yola çıkarak, tezin araştırma ve yazın sürecinde birbirini besleyen bir biçimde faydalanılmış olan idiographic ve nomothetic yöntemler tez bünyesinde kendisini şöyle göstermektedir: Tez yazınının başlangıcında nitel araştırma yöntemlerinin bir özelliği olarak hegemonik oluşumların süreçlerinin hangi verilerle doğrulanabileceğine ilişkin bir dizi araştırma yapılmıştır³.

² Richard E. Lee ve Immanuel Wallerstein, **İki Kültürü Aşmak: Modern Dünya Sisteminde Fen Bilimleri ve Beşeri Bilimler Ayrılığı**, çev. Aysun Babacan, Metis Yayınları, İstanbul, 2005.

³ W. Lawrence Neuman, **Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar**, çev. Sedef Özge, 8. Basım, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2016.

Bunlar arasında, Birleşik Krallık hegemonik düzeninde denizlerde hâkimiyetin belirleyici unsur olduğu gerekçesi ile ABD ticari gemilerinin tonaj değişimlerinin iz sürümü birincil istatistik kaynaklar üzerinden gerçekleştirilmiş ve bu sayede ABD'nin ticari mübadele içinde olduğu coğrafi bölgelerin zamanla değişip değişmediği sorusuna da cevap aranmıştır. Nomothetic yöntemi bünyesinde gerçekleştirilen araştırmanın ürünü olan 1893-1939 yılları arası ABD ticaret gemilerinin tonaj değişimi verileri ve veriler eşliğinde oluşturulan grafik, Amerikan hegemonyasının inşa süreciyle paralellik arz etmekle birlikte, bu nedenselliğin iki yönlü olmadığı görülmüştür. Diğer yandan, hegemonik geçiş süreçlerine ışık tutması amacıyla, Birleşik Krallık ve ABD ticaret gemilerinin tonaj değişimleri araştırılmış ve bu araştırma sonucu da karşılaştırmalı olarak ele alındığında, üretim, ticaret ve finans alanlarında gerçekleşen yetişip yakalama süreçlerinin tonaj değişimlerinde de mevcut olduğu görülmüştür. Fakat Birleşik Krallık hegemonik düzeninin içsel bir özelliği olarak dominyonlara ait ticaret gemilerinin tonajları da dâhil edildiği gerekçesi ile ABD'ye ait tonajlar Birleşik Krallık tonaj değerine yaklaşmakla birlikte 1939 yılına kadar geçmesi mümkün olmamıştır. Bu noktada, Wallerstein'ın epistemolojik yaklaşımı ile örtüşen bir şekilde nomothetik ve idiographic yöntemler ve çıkarımlar bir arada kullanılmıştır.

Nicel araştırma yönteminin tez bünyesinde ağırlıklı olarak kullanıldığı bir kısım da, Birleşik Krallık-ABD borçluluk verileri üzerinde olmuştur. Giovanni Arrighi'nin *Uzun Yirminci Yüzyıl* isimli eserinde Birleşik Krallık'ın 19. yüzyılda ABD'ye yatırımlarıyla Amerikan hegemonyasının oluşumunda hak iddiasında bulunduğu hipotezini test eder bir şekilde, istatistiksel veriler ışığında tarihsel süreçte iki Merkez ülkenin borçluluk değerleri GSYH verilerine oranı üzerinden incelenmiştir. Elde edilen grafikler, yine nitel ve nicel yöntemlerin birlikteliğini kanıtlar bir şekilde, borçluluğun bir hegemonik düzenin inşası ya da var olanın bekası için bir kriter olmadığını göstermiştir.

Dünya-sistemleri teorisinin hegemonik inşa süreçlerine yaklaşımının sanayi üretimi, ticaret ve finans alanlarında kaydedilen üstünlükler üzerinden ilerlediği gözönünde bulundurularak, nomothetic yöntem ışığında Merkez ülkelerin üretim verilerinin dünya sanayi üretimindeki payı, ticari dengeler ve finansal değişimler ele

alınmıştır. Bu yönden, tez, Wallerstein'ın Amerikan hegemonyasının kapitalist dünya-ekonomisindeki gelişim sürecine ilişkin sunduğu hipotezin bir sağlamasıdır.

Tez bünyesinde işlenen Amerikan sermayesinin uluslararası düzende genişlemesi ve tarihsel manevraları, tekil olay üzerinden hegemonik inşa sürecinin iz sürümünün yansımaları olarak ele alındığı üzere idiographic yöntemi temsil etmektedir. Elde edilen kavramsal çerçeveye geçmeden önce (neo)realist, (neo)liberal ve (neo)Marksist teorilerin hegemonya tanımlarını göz önünde bulundurmak bu tezin yazılma nedenine açıklık getirmektedir.

Realist hegemonik istikrar teorisi hegemonya kavramını maddi kaynaklar üzerindeki üstünlük olarak tanımlarken söz konusu maddi kaynakları da hammaddeler, sermaye kaynakları, piyasalar ve yüksek değerli malların üretiminde sahip olunan rekabetçi üstünlük olarak ortaya koymaktadır. Charles Kindleberger ve Robert Gilpin tarafından şekil verilmiş olan hegemonik istikrar teorisi, uluslararası sistemde görece barış ve düzenin sağlanmasının ana koşulunun liberal uluslararası ekonomik düzenin kurallarını oluşturup bunları icra edebilecek tek bir hegemon gücün varlığı ile mümkün olabileceğini savunmaktadır⁴. Charles Kindleberger, Büyük Bunalım üzerine kaleme aldığı eserinde dünya ekonomisinin sadece bir aktör tarafından istikrara kavuşturulabileceğini savunurken, uluslararası sistemde işbirliğinin, hegemonyanın istikrarlı bir şekilde devamı halinde sağlanabileceğini vurgulamıştır⁵.

Büyük Bunalım'ın Birleşik Krallık'ın dünya-ekonomisinin sorumluluğunu alamayacak kadar güçsüz, ABD'nin ise dünya-ekonomisini ve uluslararası piyasaları istikrara kavuşturmak için isteksiz olduğu için gerçekleştiğini ifade eden Kindleberger, ABD'nin 19. yüzyıl itibarıyla dünya liderliğini amaçladığı üzerine mevcut olan literatürü⁶ ihmal etmiştir. Büyük Bunalım'a dek uluslararası düzende cereyan eden gelişmeler incelendiğinde, 19. yüzyılın son on yılında ABD'nin dünya-ekonomisinin sanayileşmiş merkez ülkeleri ile rekabet edebilecek bir merkez ülke haline geldiği ve

⁴ Robert Gilpin, **War and Change in World Politics**, Princeton University Press, 1981, s. 144.

⁵ Charles P. Kindleberger, **The World in Depression 1929-1939**, University of California Press, 1973, ss. 291-307.

⁶ John W. Foster, **A Century of American Diplomacy Being a Brief Review of the Foreign Relations of the United States 1776-1876**, Boston: New York, 1900, <https://hdl.handle.net/2027/uc2.ark:/13960/t16m38p11>, (29.01.2021). Walter LaFeber, **The New Empire: An Interpretation of American Expansion (1860-1898)**, Cornell University Press, 1963. Eugene Schuyler, **American Diplomacy and the Furtherance of Commerce**, C. Scribner's Sons, 1895.

Birinci Dünya Savaşı itibariyle de Kindleberger'in ifade ettiği Birleşik Krallık'ın sorumluluk alamayacak kadar güçsüz konumundan istifade ederek dünya liderliğini icra etmeye başladığı izlenmiştir. Dolayısıyla ABD'nin kendi hegemonik düzenini inşa etmeye isteksiz olmadığı tespit edilmiştir. Bu yöndeki bulgular tezimizin birinci ve ikinci bölümlerinde ilgili alt başlıklarda ele alınmıştır.

Serbest piyasa ekonomisinin hâkim olduğu uluslararası düzende kurumların yadsınamaz etkisine vurgu yapan neoliberal teorisyenler Robert Keohane ve Joseph Nye, hegemonyayı bir devletin devletlerarası ilişkileri düzenleyen kuralları inşa etmeye istekli ve bunu yapabilecek kadar güçlü olduğu bir durum olarak tanımlamışlardır⁷. Neoliberal tanımıyla dikkat edilmesi gereken nokta, bir devletin hegemonik bir durumda olabilmesi için gerekli olan gücün askeri, ekonomik, siyasi, toplumsal ya da stratejik temelde sınırlanmamış olmasıdır. Güç, verili bütün alanlarda baskın olmanın birleşimi olarak öne çıkmaktadır⁸.

Neoliberal karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde küresel politik ekonomi tanımı 'uluslararası sistemin aktörleri olan devletlerin, uluslararası kurumların, bireylerin ve sınıfların güç ve zenginlik arayışı içinde dinamik ve karşılıklı etkileşimi'⁹ olarak ifade edilmektedir. Karşılıklı bağımlılıklar çerçevesinde etkileşim içinde bulunan uluslararası düzenin aktörleri arasındaki bağımlılık ilişkisi simetrik ve asimetrik olarak ikiye ayrılmaktadır¹⁰. Ekonomik refah düzeyleri farklı uluslararası aktörler arasındaki etkileşimin asimetrik bağımlılık ilişkisi oluşturacağını ifade eden Keohane ve Nye, söz konusu asimetrik bağımlılık ilişkisinde dezavantajlı duruma düşen uluslararası aktörün

⁷ Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, **Power and Interdependence: World Politics in Transition**, Little, Brown and Company, Boston, 1977, s. 44. Neoliberal teorilerin hegemonya tartışmasına yaklaşımına ilişkin incelenen çalışmalar için bkz. John G. Ikenberry ve Charles A. Kupchan, "Socialization and Hegemonic Power", **International Organization**, Vol. 44, No. 3, 1990, www.jstor.org/stable/2706778, (05.01.2017), ss. 283-315. Daniel Deudney ve John G. Ikenberry, "The Nature and Sources of Liberal International Order", **Review of International Studies**, Vol. 25, No. 2, 1999, <https://www.jstor.org/stable/20097589>, (05.01.2017), ss. 179-196. John G. Ikenberry, **After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars**, Princeton University Press, 2001, <https://doi.org/10.2307/j.ctt7t1s5>, (05.01.2017), ss. 21-49. John G. Ikenberry, "The Rise of China and the Future of the West: Can the Liberal System Survive?", **Foreign Affairs**, Vol. 87, No. 1, 2008, www.jstor.org/stable/20020265, (05.01.2017), ss. 23-37. Robert O. Keohane, **After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy**, Princeton University Press, 1984.

⁸ Ibid.

⁹ Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, **Power and Interdependence**, 4. Baskı, Longman, 2012.

¹⁰ Keohane ve Nye, 2012.

çıkarlarının uluslararası kurumlar ve bölgesel güçlerin devreye girmesiyle gözetilebileceğini ifade etmişlerdir. Keohane ve Nye, 1980'ler sonrasında karmaşık karşılıklı bağımlılık olarak dönüştüğünü ifade ettikleri karşılıklı bağımlılık teorisi, *Uluslararası İlişkiler Teorisi* (1979) isimli eseriyle uluslararası ilişkiler disiplininin oluşumuna temel katkıdan bulunmuş Kenneth Waltz'un teori olma ölçütlerinden¹¹ uzak kalmıştır.

Marksist teorilerin uluslararası ilişkiler disiplinine nüfuz etmesi Antonio Gramsci'nin toplumsal düzeyde tanımladığı 'hegemonya' kavramı üzerinden gerçekleşmiştir. Gramsci, ulusal temelde hegemonya kavramını 'kültürel hegemonya olarak' tanımlamıştır. Buna göre, kültürel hegemonya bir toplumsal grubun diğer toplumsal gruplar üzerinde maddi anlamda tahakküm (*domino*) yoluyla; ahlaki ve entelektüel anlamda ise önderlik (*direzione*) yoluyla rızasını alarak üstünlüğünü kurması ve bu üstünlüğü devam ettirmesi olarak tanımlamıştır.¹² Söz konusu üstünlük kapitalist üretim şekillerinde belirleyici sınıf olan burjuvazinin diğer sınıflar üzerinde kültürel hegemonyasını gerçekleştirmiş ve bundan kaynaklanarak ekonomik ve siyasi belirleyiciliğe sahip olan, normları belirleyen sınıf olduğu zaman dilimi olmakla, yenilenen ideolojiler aracılığıyla hegemon durumda olunan zaman dilimleri de yeniden üretilmektedir.

Antonio Gramsci'nin hegemonya kavramını uluslararası ilişkiler literatürüne kazandıran Robert Cox¹³, uluslararası ilişkiler disiplinde hegemonya kavramının ulusal düzeyde sınıflar arası tahakküm ve önderlik bazında kurulan üstünlüğün değerler ve normlar aracılığı ile uluslararası sistemde gerçekleştirilebileceğini, nitekim İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan IMF, Dünya Bankası ve BM'nin Amerikan hegemonyasının araçları olduğunu ortaya koymaktadır. Cox'un uluslararası ilişkiler disiplinine getirdiği eleştirel bakış açısı disiplin bünyesinde neo-Marksist teorisyenlerin yaygınlık kazandığı bir dönemi beraberinde getirmiştir.

¹¹ Kenneth N. Waltz, **Theory of International Politics**, Addison-Wesley Publishing Company, Philipppines, 1979, ss. 13-14.

¹² David Forgacs (ed.), **The Gramsci Reader: Selected Writings 1916-1935**, New York University Press, New York, 2000, ss. 189-222.

¹³ Robert Cox, "Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method", **Journal of International Studies**, Vol. 12, No: 2, 1983, <https://doi.org/10.1177/03058298830120020701>, (01.12.2018), ss. 162-175.

Marksist ve neo-Marksist ayrımın uluslararası ilişkiler disiplinindeki yansıması toplumsal temelde sınıf çatışması olarak ele alınan tarihsel materyalizmin devletlerarası ilişkileri ekonomik temelde yorumlamasıyla hayata geçirilmiştir. Neo-Marksist uluslararası ilişkiler teorileri kapitalist gelişim sürecinde devletlerin farklı ekonomik gelişme gösterdiği bulgusu üzerine, bağımlılık ilişkilerinin de ekonomik gelişme seviyesi daha ileri olan devletlerin lehine yönetildiğini ifade etmektedir. Vladimir Lenin'in '*Imperialism: The Highest Stage of Capitalism*' (1917) isimli eserinde kapitalist gelişim sürecinde artı değere sahip olan ulusların kaynaklarını kârlılığını artıracakları ülke ve bölgelere yönlendirmesi, John A. Hobson'un 1902'de yayınlanan '*Imperialism: A Study*' isimli eserinde bahsi geçen kapitalist birikim süreçlerinin Birinci Dünya Savaşı çerçevesinde anlam bulması olmuştur.

20. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla uluslararası düzendeki bağımlılık ilişkileri kapitalist gelişim süreçleri bağlamında incelenmeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın son bulmasının ardından ABD'ye yüzyılın başından beri icra etmekte olduğu hegemonik düzenin sertifikasının verilmesi, Bretton Woods Sistemi'nin uluslararası iktisadi kurumları olan Uluslararası Para Fonu (*IMF – International Monetary Fund*), Dünya Bankası (*World Bank*) ve GATT (*General Agreement on Tariffs and Trade*)'a ek olarak sivil ve askeri kurumlar olan Birleşmiş Milletler ve NATO'nun kuruluşu ile gerçekleşmiştir. Bu olgu, uluslararası akademik ve siyasi literatürlerde Amerikan hegemonyasının miladı olarak genel kabul almıştır. Ancak bilimselliğin bir gereği de tarihsel olguları geriye dönük olarak gerçekleştirdiği yapıların bütünselliği içinde anlamlandırmaktır. Bu, eleştirel bakış açısına kaynak oluşturan bir düşünce biçimidir. 20. yüzyıl tarih disiplinine bakışın interdisipliner bir yapıya kavuşmasında etkin rol oynamış olan Fernand Braudel'in tarih incelemeleri, arka plandaki çok yönlü bütünselliğin tarihsel bir olguyu anlamlandırma ve açıklamada temel belirleyici olduğunu öne süren *longue durée* (uzun dönem) çerçevesinde şekillenmiştir¹⁴.

Braudel'in 15. ve 18. yüzyıllar arasında ekonomi ve kapitalizmi incelediği *Maddi Uygarlık* (2004) isimli üç ciltlik eserinin ilki olan *Gündelik Hayatın Yapıları* uzun dönemli değişimin en yavaş gerçekleştiği günlük hayatın ekonomik ve sosyal dinamiklerine yoğunlaşmış, *Mübadele Oyunları* ismiyle yayınlanmış olan eserin ikinci

¹⁴ Fernand Braudel, **Kapitalizmin Kısa Tarihi**, çev. İsmail Yerguz, Say Yayınları, İstanbul, 2013.

cildi piyasa ve piyasada gerçekleşen mübadelenin dinamiklerini hem coğrafi bağlamda hem de tarihsel açıdan kapitalist üretim şekilleri çerçevesinde işlemiştir.

İktisadi anlamda hegemonya fikrinin de bu düşüncelere dayandığı görülmektedir. Örneğin, pazarların karşısında ekonomi kavramını işlerken Braudel, ikili karşılaştırmalar yerine ulusların ‘dışarı ile olan ilişkilerinin bütünü içinde kavranan ekonomik birimleri gözlemleme’nin toptan bilançolar hakkında bir çıkarım yapmada faydalı olacağını ortaya koymaktadır¹⁵. Braudel, mübadele içeren (pazar) ekonomisi ve kapitalizme bakışını sanayileşme öncesi ve sonrası olarak ele almaktan ziyade bir süreklilik çerçevesinde ifade etmektedir. Orta Çağ’dan beri süreklilik arz eden ekonominin işleyişi, Braudel’e göre, sanayileşme öncesinde tabanı tarafından kavranmamış olmakla birlikte ekonomi dışının zemin katını da bünyesinde bulundurmaktadır¹⁶. Bu özellikleri itibariyle, Braudel’in anlayışında ekonominin işleyişi tarihsel, mekânsal ve sınıfsal dinamiklerin bütünlüğünü bünyesinde barındırmaktadır.

Maddi Uygarlık’ın üçüncü cildi olan *Dünyanın Zamanı*, siyasi rejimleri gözönünde bulundurulmaksızın kapitalist üretim şeklinin benimsendiği coğrafyaların bir ‘ekonomi-dünya’ oluşturduğu anlayışı üzerinde temellendirilmiştir. Avrupa merkezli olarak ifade edilen ekonomi-dünyada ekonomik üstünlüğün mevcut olduğu kent ve ülkelerin tarihsel süreçlerini incelenmektedir. Bu bağlamda, kapitalist üretimin tarihselliğinde ekonomik güç öncelikle İtalyan şehir devletleri Venedik ve Ceneviz’de şekillenmiş, sonrasında üretim artığının ve finansal transferin Kuzey Avrupa’da daha fazla kümelenmesiyle Anvers ve Amsterdam gibi liman şehirleri iktisadi merkezler olmuştur.

17. yüzyıl sonlarında Britanya adasının kıt-a Avrupası’ndan ekonomik, siyasi ve stratejik olarak ayrışmasının tamamlanmasını takip eden süreçte sanayi devriminin çıktılarının tarıma entegre edilmesi ile 1780-1785 arasında ekonomi-dünyanın merkezi Birleşik Krallık’ta konumlanmıştır¹⁷. Amerika¹⁸, Rusya, Osmanlı İmparatorluğu ve

¹⁵ Fernand Braudel, **Maddi Uygarlık: Mübadele Oyunları**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 3. Basım, İmge Kitabevi Yayınları, 2017, s. 187.

¹⁶ Ibid, s. 199.

¹⁷ Fernand Braudel, **Maddi Uygarlık: Dünyanın Zamanı**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 2. Basım, İmge Kitabevi Yayınları, 2004, s. 323.

Uzak Doğu'nun da yer verilmiş olduğu *Dünyanın Zamanı*'nda sözkonusu coğrafyaların herbiri farklı bir ekonomi-dünyayı temsil etmektedir.

Braudel'e göre 15. ve 18. yüzyıllar arasında Avrupa uluslarını bir ekonomi-dünyanın bünyesinde birleştiren unsurlardan biri de güç ve uluslararası egemenlik araçları olmuştur. Merkez bankalarının ulusal güç ve egemenliğin kurumsallaşmış araçları olduğuna işaret eden Braudel, *Dünyanın Zamanı*'nda 'her vurgulu egemenliğin kapitalizm salgıladığını ifade ederek uluslararası alanda icra edilen ekonomik egemenliğin ulusal egemenliğe hizmet ettiğini, bunun da kapitalizm ile birbirini besleyen bir ilişki içinde bulunduğunu öne sürmektedir¹⁹.

Ulusal ekonomilerin sanayileşmesinin Avrupa ekonomi-dünyasında yer alan ya da onunla yakın ekonomik ilişkiler içinde bulunan ülkelerin ekonomik gelişmesinde belirleyici olduğu açıkça ifade edilmemiş olmakla birlikte, *Dünyanın Zamanı*'nda görülen ülke bazında karşılaştırmalar bizi Braudel ve Schumpeter'in sanayileşmede yetişip yakalama süreçlerinin ekonomik gelişmeyi belirlediği yönünde örtüşen görüşlerde bulunduklarına ikna etmiştir. Şöyle ki, Braudel Birleşik Krallık'ta sanayi üretiminin tarımsal üretimi ancak 1811-1821 yılları arasında geçtiğini, Fransa'da bunun 1885 sonrası gerçekleşebildiğini, Almanya'da 1865 ve sonrası, ABD'de ise 1869 ve sonrası vuku bulduğunu kaydetmektedir²⁰.

Sanayileşmiş ekonomilerin ulusal gelirlerinde kaydettikleri gelişmenin kaçınılmaz olarak ulusların toplumlarına yansıtacağını ifade eden Braudel, kişi başına düşen gelir üzerinden yapılan hesaplamalara göre ABD'nin bağımsızlık öncesinde dahi Avrupa ülkelerinden daha yüksek bir hayat seviyesine sahip olduğunu ve bunun da yansımaları olacağını gündeme getirmiştir. Braudel'in *Dünyanın Zamanı*'nda işaret ettiği yansımaların 19. yüzyılın ikinci yarısında başlayıp son on yılında görünür bir vaziyet aldığından yola çıkarak, bu tezin ele aldığı ABD'nin ekonomik gelişimi çerçevesinde hayata geçirilmiş olan Amerikan hegemonyasının inşa süreci *longue durée*

¹⁸ Amerika olarak kast edilen sadece ABD değil, Amerika kıtasının Avrupa ulusları tarafından sömürgeleştirilmeye başladığı dönem itibariyle kapitalist üretim şeklinin plantasyonlar aracılığıyla icra edildiği bölgeleridir.

¹⁹ Ibid, s. 253.

²⁰ Ibid, s. 263.

bakış açısının 19. ve 20. yüzyıllara uygulanışı ve Braudel'in çalışmasının bir devamı olması niyetiyle kaleme alınmıştır.

Neo-Marksist Dünya Sistemleri Teorisi'nin fikir babası Immanuel Wallerstein öncülüğünde 1977 yılında *New York State University* bünyesinde kurulmuş olan Fernand Braudel Center, tarih incelemelerinde iktisat, toplum bilimleri ve siyasetin ayrılmayacağı katmanlı bir yapının çalışıldığı bir ekol olmuştur. Tezimizin kavramsal çerçeve ve kaynaklarını oluşturan ana kaynaklardan biri olmakla tezin birinci bölümü kapsamında işlenen 1893-1913 yılları arasında ABD ekonomisinin dünya-ekonomisine entegrasyon şekli ve süreçleri Braudelyan bakış açısıyla ele alınmıştır. Sosyal Bilimler alanında kaleme alınan tezlerde mercek altına alınan konunun akademik dinamizme tabi olduğu unutulmadan şu da eklenmelidir ki, kolonilerin kuruluşuyla birlikte düşünüldüğünde yaklaşık dört yüzyıllık bir tarihselliği olan ABD'nin *longue durée* kavramsal çerçevesinde incelenmesinin zorlukları da Amerika tarihi çalışan akademik çevrelerce gündeme getirilmiştir²¹.

Longue durée üzerinden bir kavramsallaştırmanın ABD özelinde yapılmasının sınırlılığı kabul görmüş olsa gerek ki, Fransız tarihçi Jean Heffer'in 'Is the Longue Durée Un-American' konulu makalesi Fernand Braudel Center'in akademik yayın dergisi olan *Review*'da yer almıştır. Heffer'in ABD'yi *longue durée* temelinde bir analiz için çok genç, çok dinamik ve ileriye bakan bir ulus olarak tarif etmesi bilginiz dâhilindedir. Bununla birlikte, bu tezde ABD'nin dış politikası ve uluslararası iktisadi politikaları ışığında yapılacak analizlerde Avrupa, Asya ve en nihayetinde Afrika ile ilişkiler söz konusu olduğunda *longue durée* değerli bir kavramsal bağlam olmuştur.

Uluslararası ilişkiler disiplinine katkı sunması amaçlanan bu tezde hegemonya kavramı iktisadi anlamda ele alınmış ve tarihsel sürecin getirdiği siyasi olaylara iktisadi dinamikler üzerinden verilen yanıtların izi sürülmüştür. Öyleyse, bu nokta itibarıyla tezimizin araştırma sorusunu ve hipotezlerini açıklamanın zamanı gelmiştir.

Uluslararası düzende Amerikan hegemonyasının inşası kapitalist gelişim sürecinin hangi döneminde ve/veya dönemlerinde gerçekleşmiştir? İktisadi dinamikler

²¹ Jean Heffer, "Is the Longue Durée Un-American?", **Braudel and the US: Interlocutors Valables?**, *Review* (Fernand Braudel Center), Vol. 24, No. 1, 2001, <https://www.jstor.org/stable/40237258>, (13.11.2022), ss. 125-137.

üzerinde inşası gerçekleşmiş olan Amerikan hegemonyasının dünya siyasetinde belirleyici bir konum alması nasıl gerçekleşmiştir?

Araştırma sorumuza ilişkin oluşturduğumuz hipotezler tezin bütününe nüfuz eden katmanlı bir yapıda tasarlanmıştır. Buna göre,

İlk olarak, Kapitalist dünya ekonomisinin genişleme kaydettiği 1893-1913 yılları arasında ABD, sanayi üretimini artırmıştır. Sanayileşme evresinin sonunu yaşamakta olan ABD ekonomisi, üretim sermayesinin etkin olduğu 1893-1913 dünya emperyalizm döneminde dünya ekonomisine sanayileşmiş merkez bir ülke olarak eklenmiştir. 1873-1896 yılları uzun bunalımı, Birleşik Krallık'ın sanayi üretimi, teknolojik gelişmişlik, ticaret ve finans merkezi olarak sahip olduğu hegemonik düzenin ABD'nin lehine altının oyulduğu süreci başlatmıştır. 1893 ve 1907 Amerikan ekonomik krizleri, altın standardının kabul edilmesi ve Federal Rezerv Sistemi'nin kurulması ile sonuçlanmıştır. Bu süreçlerin sonunda ve böylece ABD dünya-ekonomisinin önde gelen sanayileşmiş ülkeleriyle ticari ve finansal ilişkilerinde istikrar vaat eden bir ülke olarak entegre olmuştur.

İkinci olarak, 1890'lı yıllarda *Robber Barons* olarak refere edilen Amerikan sanayi ve finans sektörünün ileri gelen iş adamları, transatlantik yönetici sınıfı oluşturmuştur. Bu sınıfın ABD siyaseti ve dış politika yapımı ile iç içe girmiş ilişkileri, Birinci Dünya Savaşı itibariyle Amerikan hegemonyasının fiilen icrasını gözler önüne seren ve Amerikan hegemonik düzeninin özel sektör bazlı geliştiği bir oluşumun başlangıcını oluşturmuştur. Amerikan finans sermayedarlarının Birinci Dünya Savaşı öncesi Latin Amerika ve Asya-Pasifik'te dâhil olduğu girişimler, üretim ve ticaret ilişkileri üzerinden ABD'nin bu bölgelerin ekonomilerinden Avrupalı devletleri izole ettiği süreci başlatmıştır. J.P. Morgan Şirketi'nin ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'nda tarafsız olduğu süreçte Birleşik Krallık'ın ABD'den savaş malzemesi ve mühimmat satın almasında icra ettiği aracılık rolü, Amerikan finans sermayesinin Amerikan hegemonyasının inşasında etkin rolünü kanıtlamıştır.

Son olarak, Birinci Dünya Savaşı sürecinde Birleşik Krallık başta olmak üzere İtilaf Devletleri'ne sağlanan borç ve krediler, İki Savaş Arası Dönem'in uluslararası düzeninde mali ve parasal kontrolün ABD'de olduğu ve uluslararası siyasetin dünya-ekonomisinin mali ve parasal dengeleri üzerinden yürütüldüğü Amerikan hegemonik

düzeninin mevcudiyetini garanti altına almıştır. Büyük Bunalım öncesi ve sonrasında ABD'nin Avrupa'daki mevcudiyetini temsil eden Dawes ve Young Planları, Birinci Dünya Savaşı itibariyle borç ve krediler üzerinden İtilaf Devletleri'ne karşı ABD'nin kurmuş olduğu bağımlılık ilişkisinin Almanya ve Sovyet Rusya'yı da dâhil edecek bir şekilde uluslararası düzene yayılması olarak hayata geçirilmiştir. Amerikan hegemonyasının inşasının tamamlandığı 1929-1939 yılları, Büyük Bunalım'dan çıkış için ekonomiye devlet müdahalesini ihtiva etmiştir. Bu dönemde yürürlüğe giren New Deal politikaları, uluslararası düzende üretim ve ticaret ilişkilerinin de Amerikan dış politikası tarafından belirlendiği Karşılıklı Ticaret Anlaşmaları Yasası'nın kabulüyle dünya-ekonomisinin yönetimine talip olmuştur.

Bu çerçevede öncelikle 'uzun dalgalar' teorisinde hegemonya tartışmalarına sunulan katkılar incelenmiştir. İktisadi bir terim olan '*uzun dalgalar*' bir ülkenin iktisadi büyüme oranlarının zaman içinde değişimini konu almaktadır. Farklı teoriler ışığında açıklanan terim, Joshua S. Goldstein'in *Long Cycles: Prosperity and War in the Modern Age* (1988) (Uzun Çevrimler: Modern Çağda Refah ve Savaş) isimli eserinde işlenmiş ve tezde işlenen hegemonya inşa sürecine bakışın temelini oluşturmuştur²². Uzun Dalgalar iktisadi tartışmasının ilk döneminde dört farklı okul ortaya çıkmıştır.

İlk olarak, **Nikolaj Kondratieff** tarafından ortaya atılan ve günümüzde Kondratieff Dalgaları olarak anılan kavramsal çerçeve sermayenin yatırım oranlarına göre kapitalist gelişim sürecinin büyüme ya da küçülme olarak belirlendiği *Capital Investment Theory* (CIT)'dir. Kondratieff, CIT'de demiryolları, kanallar ve fabrikaların kuruluşunu uzun dalgaların yükseliş süreci ile eklemlemektedir. Muhafazakâr kesimin temsilcisi olan Kondratieff uzun dalgalar tartışmasının öncü teorisyenidir.

İkinci olarak, **Leo Trotsky**, ekonomilerin büyümeye geçtiği süreci kâr oranlarının arttığı süreçlerle ilişkilendirmiştir. *Capitalist Crisis Theory*'nin öncüsü olan Trotsky'nin görüşlerini 1970'ler itibariyle kapitalist gelişim süreçlerinde kâr oranlarının, üretim, sınıf mücadelesi, işçi sınıfı hareketleri, yeni ulusal kaynakların bulunması ve emperyalist yayılma konularıyla eklemleyen Belçikalı ekonomist Ernest Mandel bir ileri düzeye taşımıştır.

²² Joshua S. Goldstein, **Long Cycles: Prosperity and War in the Modern Age**, Yale University Press, New Heaven ve Londra, 1988.

Üçüncü olarak, **Joseph Schumpeter**, liberal düşüncenin temsilcisi olarak görüldüğü *Innovation Theory*, her uzun dalganın yükseliş sürecinde (*upswing*) belirli bir tarihsel teknolojik temelin (*historical technological basis*) öne çıktığını öne sürmektedir. Bunlar:

- 1) Sanayi devrimi (1780'ler-1842)
- 2) Buhar ve Çelik Çağı (1842-1897)
- 3) Elektrik, kimya ve motorlu araçlar (1898 - ...) /

Schumpeter analizini üç çeşit çevrim (*cycle*) ile sınırlamaktadır.

Kısa döngü/çevrim – 40 ay

Orta döngü /çevrim – 10 yıl

Uzun döngü/çevrim – 60 yıl

3 kısa döngü = 1 orta döngü

6 orta döngü = 1 uzun döngü

Schumpeter'in inovasyon teorisini ikinci tartışmada canlandıran Freeman, uzun dalgaların yukarı yönlü hareketinde yeni sanayi ve teknoloji alanlarında birbirini takip eden büyüme olduğunu vurgulamaktadır. Freeman'a göre, yukarı yönlü harekette *economies of scale* sayesinde kârlılık artmakta ve bu sayede istihdam oranları da yükselişe geçmektedir. Ayrıca, başlangıç döneminde teknolojinin araçları henüz standartlaşmamışken üretim hala emek yoğun ve emek/işgücü fiyatları artma eğilimi göstermektedir.

Freeman'a göre, uzun dalgaların yükselme sürecinde zirveye (*peak*) ulaşıldığında vasıflı eleman doygunluğu olduğundan artmış fiyatları düşürmek zorlaşmaktadır. Bu dönemde üretimi artırmak için gösterilen yoğun çaba da karşılığını alamaz ve ekonomik durgunluk sonrasında kriz süreci görülmektedir. Emek-değer ilişkisini inovasyon bağlamına eklemlemesi açısından Freeman, Mandel'in süreci okumasıyla kısmen paralellik göstermektedir. 1929 Krizi'nin Büyük Bunalım'a dönüşmesi ve sonrasında krizden çıkış sürecinde ABD'de New Deal politikalarının önem kazanması bu süreci açıklamaktadır. Kamu siyasetine atfedilen rolün değerlendirildiği ve Yeni Kurumsal İktisat Disiplininin dönemi açıklamak üzere iktisat tarihine eklemlendiği bu süreç, çalışmamızın son bölümünde yer alan ABD'nin ekonomisini yeniden yapılandırma çalışmaları ve savaşa hazırlık başlıkları altında ele alınmıştır.

Dördüncü ve son olarak, **Ciriacy-Wantrup, Akerman, Bernstein, Silberling** başta olmak üzere bir grup Avrupalı teorisyen **Savaş Teorisi/Monetarist Okul** bünyesinde uzun dalgaları yorumlamıştır. Altın üretimi, fiyatlar, savaşın meydana gelmesi ve büyüklüğü gibi konulara yoğunlaşan Monetarist okul, 1950'lerden sonra iktisadi tartışmalarda herhangi bir rol oynamıştır.

Amerikan hegemonyasının tarihsel olarak inşa sürecini tezimiz bünyesinde dönemlerken, kapitalist kriz okulunun ikinci dönem temsilcisi Ernest Mandel'in uzun dalgalar yaklaşımı temel alınmıştır. Buna göre,

1893 – Emperyalizm Dönemi

1940 – Kapitalist Dünya Ekonomisi'nin Yükselişi (*upswing*)

1970 – Kapitalist Dünya Ekonomisi'nin Düşüşü (*downswing*)

Mandel'in Kapitalist Dünya Ekonomisi'nin gelişim süreçlerini tarihlendirmesi ve 1893 yılını emperyalizmin yükselişine başlangıç noktası olarak kurgulamış olması hipotezimizin sorunsalına cevap oluşturma potansiyeli sunmaktadır. Mandel'in ifade etmiş olduğu 19. yüzyıl sonunda cereyan eden emperyalizm dönemine ek olarak bu tez, 20. yüzyıl hegemonik geçişinde sermayenin transferi ve Merkez-Çevre ilişkileri ana hat olmak üzere inovasyon ve yeniliklerin yayılma yönünün Amerikan hegemonyasının inşasında etkisini mercek altına almaktadır.

Emperyalizm, Merkez/Çevre bazında sermayenin transferi ve inovasyon üçlüsü etrafında formüle edilen tezin kavramsal çerçevesinde kâr oranlarını artıran faktörler;

1) Teknolojik değişim, 2) Farklı sektör ve ülkelere sermayenin geçişi (*shift*)'dir. Her uzun dalganın yükselişinin ardındaki tarihsel faktörler şöyle gelişmiştir:

1. 1848 devrimleri ve Kaliforniya'da altın madenlerinin bulunmasıyla inovasyon ve teknoloji canlanmış, emeğin üreticiliği artmış ve bu da kâr oranlarına yansımıştır. Bu gelişmeler ulaşım ve telekomünikasyon alanındaki değişimlerle sermayenin getirisini artırmıştır.

2. 1893'ten sonra emperyalizmin yükselişi izlenmiştir.

3. 1930'larda ve 1940'larda uluslararası işçi sınıfının tarihi yenilgisi (faşizm, savaş, Soğuk Savaş, McCathycilik) hâkimdir.

Buna ek olarak, emekten elde edilen artı değerin artışı, ucuz Orta Doğu petrolü, kârı devlet garantisi altına alınmış silah ve telekomünikasyon sektöründeki gelişmeler de kapitalist dünya ekonomisinin kriz göstergeleri arasındadır.

Mandel'in *Long Waves of Capitalist Development* (1995) (Kapitalist Gelişim Sürecinin Uzun Dalgaları) isimli eserindeki kavramsal çerçevenin merkezinde sınıf mücadelesi bulunmaktadır²³. Bizim tezimizde, Mandel'in Kondratieff'in öne sürdüğü uzun dalgaların temeline oturmuş zamansal çerçevesi kullanılmakla birlikte, analiz birimi olarak Marksist 'sınıf' kavramı yerine uluslararası elit bir grubun ifade edildiği 'yöneten sınıf' kavramı kullanılmaktadır. Hollandalı politik ekonomist Kees Van Der Pijl tarafından kaleme alınmış olan *Making of an Atlantic Ruling Class* (2012) isimli eserde küresel hegemonik düzenin işleyişinde etkin olan yöneten bir Atlantik sınıf bulunmaktadır ve Van der Pijl, Marksist sınıf çözümlemesine açıklık getirerek, yönetici Atlantik sınıf kavramını tanımlamaktadır. Pijl'e göre, Kuzey Atlantik bağlamında sınıf, sermayenin işleviyle bir araya gelmiş toplumsal güçlerin oluşturduğu farklı sınıfların birlikteliği olarak şekillenmektedir. Pijl, sınıf çözümlemesinde tarihsel kişiliklere yer vererek eserinde ifade edilen kavramlara şeffaflık getirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı öncesi uluslararası yatırım bankacılığı yapan, savaş döneminde müttefiklere lojistik yöneticiliği ve savaş sonrası Fransız hükümeti'nde Planlama Şefi görevini üstlenen ve sonrasında Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'nin mimarlarından olan Jean Monnet'yi, Marksist sınıf anlamında düşünüldüğünde hangi sınıfa dâhil edilmesi gerektiğini saptamanın zor olduğunu ifade eden Van der Pijl, hegemonyayı yöneten güç ve/veya dinamiklerin uluslararası sermayeye yön veren elit bir kesim olduğunu ve bu kesimin Kuzey Atlantik çevresinde devindiğini belirtmiştir.

Halford MacKinder'in kavramsal çerçevesine²⁴ referansla Batı Avrupa ve Avrasya'dan *Lockean Heartland* olarak bahseden Van der Pijl, hegemonik devrimin Birleşik Krallık sonrasında ABD'de olmasını sağlayan faktörün Kuzey Atlantik'te uluslararası para sermayesinin hareketi ile açıklamaktadır. Marksist sermaye değişim teorisi ile paralel olarak Van der Pijl, sermayenin üretim (*product capital*) ve para sermayesi (*money capital*) olarak ikiye ayrıldığını ve Sanayi Devrimi sonrasında

²³ Ernest Mandel, *Long Waves of Capitalist Development: A Marxist Interpretation*, Verso, 1995.

²⁴ Halford MacKinder, "The Geographical Pivot of History", *The Geographical Journal*, Vol. 23, No. 4, 1904, <https://www.iwp.edu/mackinder-the-geographical-journal/>, (25.11.2022), ss. 298-321.

üretimden ziyade bankacılık ve uluslararası yatırımların önem kazandığını ifade etmektedir. Buna göre, tezimizin bulgularında da ifade edildiği üzere ABD dünya-ekonomisine üretim sermayesinin öne çıktığı süreçte 1893-1913 arası dönemde, 1913 sonrası Federal Rezerv Sistemi'nin kurulup para sermayesinin kredibilite sahibi olabileceği bir sürece girmesi itibariyle de para sermayesinin dünya-ekonomisinde söz sahibi konuma gelmesiyle Amerikan hegemonik düzenini inşa edebilmeye yeterli konuma gelmiştir.

Van der Pijl'e göre sermaye uluslarüstü (*transnational*) bir güç olmuştur. Ancak bunun belirli bir toplum biçiminin açıklaması olamayacağını teyit eden Van der Pijl, transnasyonal sınıf oluşumunu yer (*spatial context*) bağlamında inceliyor. Buna göre, sermaye ve liberal yapıda olan Lockean Heartland birbirleriyle yakinen kristalize olmuşlardır ve düşüşleri de beraber olacaktır. Van Der Pijl'in, Birleşik Krallık'tan sonra Amerikan hegemonyasının inşasında etkisi olan unsurlar ve Atlantik yöneten sınıfa ilişkin analizleri şöyle aktarılabilir:

1840'lar itibariyle para sermayedarları arasında konumu kanıtlanmış olan Baring ailesi, ABD'ye olan çelik ve demiryolu yatırımlarıyla Atlantik finans sektörünün başat güçlerinden biri olmuştur. 1882 yılında Birleşik Krallık demir-çelik sektörü üretim hacmi 2.110.000 tona ulaşmış ve bunun 1.200.000 tonu ABD'ye ihraç edilmiştir²⁵. 1890 yılındaki Baring bankasının iflasıyla Birleşik Krallık'ın sürüklendiği finansal kriz (*Baring Panic*) sonrasında Baring Bankası'nın Amerikan demiryollarındaki etkinliği, 1893 krizi sonrasında demiryollarının reorganizasyonu kapsamında Amerikan finans devi J.P. Morgan'a geçmiştir.

1891 yılında Birleşik Krallık'ın Güney Afrika'daki sömürgecilik faaliyetlerinin devamının muhafaza edebilme çabaları çerçevesinde mineral zengini Cecil Rhodes tarafından kurulan *Round Table*, Birleşik Krallık'ın kıt'a Avrupası'nda Fransa ve Almanya ile sürekli çatışmada bulunurken ABD ile de çatışmasının mantıklı olmadığını öne sürerek Anglo-Saxon birliği kurma girişiminde bulunmuştur. Boer Savaşı sırasında Birleşik Krallık Yüksek Komiseri olan Alfred Milner, Rhodes ve Suez Kanalı'nda Birleşik Krallık adına etkin bir pay elde etmiş olan Lord Nathan Rothschild ve Afrika ve Amerika'daki Birleşik Krallık girişimlerinin sahibi Harry Johnston ve Abe Bailey,

²⁵ Van der Pijl, ss. 37-38.

Rhodes-Milner grubu kurmuştur. Grubun çatısı altında, ABD ile işbirliği başta olmak üzere ABD’de diğer yabancı güçler karşısında kendi yatırımlarını güvence altına alma amacı izlenmiştir. 1895 yılında son bulan Boer Savaşı’nda ilk defa ABD’den Birleşik Krallık’a borç para verilmiştir.

1899-1908 yılları arasında ABD’ye yabancı yatırımlar neredeyse iki katına çıkmıştır²⁶. 1907 Amerikan ekonomik krizine ilişkin literatüre Van der Pijl’den bir katkı da 1906 yılında Avrupa’dan ABD’ye gelen yaklaşık yarım milyar dolarlık sıcak paranın 1907 yılında spekülasyon ortamının ateşlediği finansal krize neden olan etkenlerden biri olması olmuştur. Birinci Dünya Savaşı’na giden süreçte Birleşik Krallık kaynaklı yatırımlar 4 milyar 250 milyon dolarlık varlıkla ABD piyasalarında ilk sırayı almıştır. 950 milyon dolarla Almanlar ikinci sırayı alırken, 635 milyon dolar ile Hollandalı yatırımcı üçüncü, 410 milyon dolar ile Fransızlar dördüncü sırayı almıştır.

Söz konusu varlıkların yaklaşık yarısı demiryolları sektörüne yabancı yatırımları temsil etmiştir. Bu süreçte, Avrupalıların ABD’ye yatırımları ABD’li yatırımcı tarafından aynı şekilde Avrupa piyasalarına yatırımla karşılık bulmamıştır. Amerikan dış yatırımlarının 1/5’i, 1914’te 691,8 milyon dolar olmak üzere, Avrupa’ya yönelirken geri kalan geri kalan 4/5’lik oran Kanada, Meksika ve Karayipler olmak üzere Batı Yarımküre’ye yönelmiştir²⁷.

Uzak Doğu’da Birleşik Krallık-ABD diplomatik işbirliğine işaret eden Van der Pijl, 1910 yılında Amerikan projesi olarak sunulan Çin’e Open Door siyasetinin, aslında İngiltere ve ABD’nin ortak çalışması olduğunu ileri sürmektedir. Öyle ki, bu dönemde J.P. Morgan’ın Çin’de dâhil olduğu konsorsiyumlar, Atlantik işbirliğinin farkına vardığını ve Birleşik Krallık merkezli Rhodes-Milner Grubun etkinliğinin ABD’ye geçişinde belirleyici olduğu gelişmeleri oluşturmuştur²⁸.

Bu bulgular eşliğinde, mevcut tez çerçevesinde ele alınan sınıf, Amerikan İç Savaşı sonrası yeniden yapılanma ve sanayileşme döneminde filizlenen ve Amerikan sermayesini oluşturmuş olan Amerikan sanayi ve finans kesimini temsil eden sermayedar kesim, yani *American Big Business*’tir.

²⁶ 3.145.000 dolardan 6.000.000 dolara, Bkz. Ibid, ss. 40-41.

²⁷ Ibid, ss. 40-41.

²⁸ Ibid.

Uzun dalgalara kavramsal çerçevesine geri dönmek gerekirse, sermaye yatırımı ekolünden Kondratieff’le paralel olarak Mandel, teknolojik inovasyona yatırımın büyüme oranının büyük olduğu dönemlerde olduğunu, kâr oranları düşük olduğunda ise teknolojik inovasyona yatırımın azaldığı ya da olmadığını ifade etmiştir.

Tezimizin kavramsal çerçevesi mekânsal bağlam (*spatial context*), süreç ve sınıftan oluşmaktadır. Yukarıda tanımlanan süreç ve sınıfa ilişkin analiz birimlerinin üzerine yer/coğrafya analiz birimini açıklamak için öncelikle savaş/hegemonya tartışmasını inceleyen farklı teoriler göz önünde bulundurulmuştur. Buna göre, savaş/hegemonya tartışması üç ana okul üzerinden ilerlemiştir:

1) Barış çalışmaları/liberalizm (Leadership Cycle School): Modelski öncülüğünde ortaya çıkan okul savaşın nedenleri anlamak ve savaşı azaltabilmek için kalitatif ve kantitatif çalışmalar yapmıştır.

2) Dünya Sistemleri Ekolü/neo-Marksizm (World System School): Immanuel Wallerstein öncülüğünde, Merkez ve Çevre arasındaki eşitsizliklere dikkat çeken Dünya Sistemleri yaklaşımında savaşa neden olan sosyo-ekonomik bağlam kabaca ele alınmaktadır. Okulun bizim tezimiz için anlam ifade eden tarafı, dünya-sistemindeki güç değişimlerinin ekonomik temelde incelemiş olması ve hegemonik döngülerin savaştan ziyade Merkez ülkelerin dünya-ekonomisinde daha rekabetçi bir hale gelerek elde ettiği sanayi üretimi, ticaret ve finansal üstünlüğün devamlılığında hegemonik düzen değişiminin oluşmasıdır.

3) Güç Transferi Okulu/Realizm (Power Transition School): Organski öncülüğündeki okulu ulusal güçteki değişimler ve güç dengesi siyasetine yoğunlaşmakla ulusal davranışa her daim geçerli olabilecek kanunlar oluşturma amacındadır. Eserinde bu okula yakın olduğuna ilişkin ifadeler bulunan Goldstein, hegemonya döngüsünü bir ülkenin daha sonra düşeceği bir pozisyona yükselmesi ve başka bir ülkenin bu pozisyona düşmesi olarak ifade etmiştir²⁹. Modelski, hegemonyayı ‘dünya liderliği’ olarak ifade etmiş, Organski ise ‘dünya siyaseti piramidinin en üstündeki tek ülke’ olarak tanımlamıştır. Bu tanımlar, tezimizin aradığı cevaplar için fazlaca genel bulunmuştur.

²⁹ Goldstein, s. 125.

Dünya Sistemleri Ekolü'nün uzun dalgaların zamansal çerçevesi ile hegemonya tartışması arasında kurduğu bağ ise araştırma sorumuza aradığımız cevaplar için bizi yönlendiren rehber olmuştur.

Immanuel Wallerstein ve Terence Hopkins öncülüğünde kurulan Dünya Sistemleri Ekolü'ne göre, Kapitalist dünya ekonomisinin büyümesinin çevrimsel/döğüsel (*cyclical*) bir karakter gösterdiğini ve bu çevrimin dünya-ekonomisinin kurucu özelliğini oluşturmaktadır. Söz konusu döngüsel karakterin bir getirisi olarak, dünya-ekonomisinin yerel odaklarının (*locus of the zones of the world-economy*) yer değiştirmesi devamlılık arz etmektedir ve bu durum kaçınılmazdır.

Hegemonik düzen inşasında Dünya Sistemleri Ekolü'nün uzun dalgalar üzerinden dünya-ekonomisinin çevrimleri şöyle açıklanmaktadır. Merkezde olan yukarı yönlü harekette (genişleme) düşük ücretli malların üretimi artmaktadır. Çünkü uzun dalgaların genişleme evresinde merkez ülke ekonomileri kârlılığını artırabileceği farklı coğrafyalara genişlemektedir. Merkezin müdahalesinin mevcut olduğu çevrede, düşük ücretli mallar ve hammadde ticaret koşullarına daha uygun hale gelmektedir. Uzun dalgaların zirve (*peak*)'e ulaştığı büyüme evresinin sonunda sınıf mücadelesi ortaya çıkmaktadır. Zira bu noktada düşük ücretli malların arzı talepten daha fazladır ve fiyatlar düşmektedir. Buna paralel olarak üretim azalma eğilimi gösterir, büyüme durur ve ekonomide stagnasyon baş gösterir.

Wallerstein ve Mandel'in ayrıştığı bir nokta, Wallerstein dünya-ekonomisindeki genişleme zirveye ulaştığında sınıf mücadelesinin artmaya başladığını ifade etmesine karşın Mandel, ekonominin genişledikçe sınıf mücadelesinin de arttığını öne sürmesidir.

Tezimizde Amerikan dış politikasını etkileme potansiyeli olduğu süreçlerde sınıf mücadelesi ve emek hareketine yer verilmiş olmakla birlikte, sınıf mücadelesi temel bir araştırma birimi değildir. Bahse konu süreçle ikinci bölümde 1920 ve 1931 krizleri kapsamında ele alınmış olan Birleşik Krallık bütçe açıklarının işçi sınıfına verilen haklarda kısıtlamaya gidilerek denkleştirilmesi ve bunun uluslararası düzende yol açtığı sonuçlar ışığında incelenmiştir. Konuya ilişkin bir diğer örnek ise, ABD'nin Dawes Planı'nı kabul etme aşamasında Boston'da ortaya çıkan ve çelik üretim sektörüne de yayılan polis güçleri grevinin Bolşevik tehlikesi olarak görülerek sendikalaşmaya mesafeli bir tavır alınması ve bunun sonucunda Sovyet yönetim şekline

yakınlaşabileceği düşünölen Almanya'ya Dawes Planı aracılığıyla borç verilmesi olarak izlenmiştir.

Immanuel Wallerstein ve Terence Hopkins öncölüğünde kavramsallaştırılmış olan Dünya Sistemleri teorisi, uluslararası ilişkilere sınıf temelli bir bakıştan ziyade uluslararası düzenin birden fazla siyasi düzeni barındırmasıyla giderek genişleyen ekonomik işbölümü ve artan uzmanlaşmaya göre devletlerin dünya-ekonomisi içindeki konumlarını merkez ve çevre olarak belirlemiştir. Buna göre, merkezde ekonomik refaha ulaşmış devletler bulunurken çevrede ise merkezin üretimi için ucuz hammadde ve maliyet arayışına hizmet eden teknoloji ve inovasyon bakımından merkeze bağımlı ölkeler bulunmaktadır. Hegemonya ise, belirli bir merkez devletin üretim süreci sonucunda ortaya çıkan ürünlerin verimlilik seviyesinden kaynaklı olarak diğer merkez devletlerde daha rekabetçi bir konuma gelerek söz konusu devletin serbest dünya piyasasından en büyük avantajı sağlayan bir konuma gelmesi durumudur (Wallerstein, 1980, 38).

Dünya Sistemleri teorisinin öncülerinden Arrighi (1993, 150)'ye göre bir devletin hegemonik bir nitelikte olabilmesinin temel koşulu devletler sistemine istediği yönde öncölük edebilmesi ve bunu yaparken de ortak çıkarların peşinde olduğu algısını yaratmasıdır³⁰. Arrighi, hegemonya kavramının ekonomik unsurlarına bağılı kalırken, hegemonya icrasının da Gramsciye anlaşıta olduğu gibi rıza ile birlikte yürütöldüğünü, tarihsel hegemonik düzenlerin oluşum aşamasında bir düzenden diğerine ekonomik akış olduğunu ve bunun hegemonyaya kaynak teşkil eden üstönlüğe temel hazırladığını ifade etmektedir³¹.

Ekonomik üstönlüğün üç kriteri üretimde teknolojik liderlik, dünya ticaretinde yüksek paya sahip olma ve finasta uluslararası kredi ve rezerv paraya sahip olma olarak belirlenmiştir³². Arrighi'nin, gelecek hegemonik düzenin kurucusu olan devletin ekonomik potansiyelinin aynı zamanda uluslararası sistemin kısır döngü içerisine girmiş

³⁰ Giovanni Arrighi, "The Three Hegemonies of Historical Capitalism", **Historical Materialism and International Relations**, Ed. Stephen Gill, Cambridge University Press, 1993, ss. 148-185.

³¹ Giovanni Arrighi, **The Long Twentieth Century: Money, Power and the Origins of our Times**, 2010.

³² Muammer Kaymak, "Hegemonya Tartışmaları Işığında İngiliz ve Amerikan Hegemonyaları: Yönlendirici Hegemonyadan Kural Koyucu Hegemonyaya", **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Vol. 34, No. 1, 2016, s. 74.

sorunlarına çözüm bulmasının gerekliliğine yaptığı vurgu, uluslararası liberal ekonomik düzende ulusların kendi kaderini tayin hakkı ve sömürgeciliğin sonlandırılması ilkelerinin Amerikan hegemonyasının belirleyici unsurları olmasıyla karşılık bulmuştur.

Arrighi'nin hegemonya tartışmalarına katkısı, İtalya Şehir Devletleri'nden Venedik, Hollanda, Birleşik Krallık ve ABD sistemik birikim dairelerine ilişkin sunduğu kapsamlı çalışmasında ifade bulmuştur. Her hegemonik düzenin inşa sürecini bir önceki hegemonun yatırımlarına borçlu olduğunu belirterek sermayenin devimini mercek altına alan Arrighi'nin borçluluk ve hegemonya tartışmasına katkısı Birinci Bölüm bünyesinde ABD-Birleşik Krallık ticari ve finansal ilişkileri alt başlığında incelenmiştir. Uluslararası düzende mevcut hegemonik düzenin sahibi olan bir ülkenin (Birleşik Krallık) yatırımlarının o dönemki (19. yüzyılın ikinci yarısı) çevre bir ülkeye yaptığı yatırımın ilerleyen dönemde hegemon konuma gelmiş uluslararası aktörün (ABD) gelişiminde hak iddiasında bulunması, bize, kaybedilen ekonomik ve finansal üstünlüğü geri almak için sarfedilmiş nafile bir çaba olarak görünmektedir. Ta ki, Arrighi'nin bu argümanın haklılığını göstermek üzere istifade ettiği John Knapp'ın çalışması 19. yüzyıl yarısı itibariyle Birleşik Krallık sömürgelerine yapılan yatırımları konu almakta ve söz konusu çalışmada yatırımların ilgili bölge ve ülkelere gelişme getirmesi amacı güdülmeyişini ifade edilmektedir³³. Tezimizin literatür araştırması sürecinde karşılaşılan bu bulguların bize sordurduğu sorular şöyle olmuştur:

Birleşik Krallık'ın emperyalist motiflerle ABD'de gerçekleştirdiği yatırımlar Birleşik Krallık için kazara fakat ABD için bilinçli bir şekilde çaba gösterilmiş bir sürecin sonucu olarak Amerikan hegemonik düzeninin inşasını olanaklı kılan bir kaynak mı olmuştur? Acaba, Amerikan hegemonyasının 1945 ve sonrası olarak uluslararası düzenin yaygın görüşüne sirayet ettirilmesi iki tarafın sürece tam rızasının olmasını beklemek zorunda kaldığından mı kaynaklanmıştır? Acaba bu nedenle midir, Amerikan hegemonyasının fiilen icra edilse de resmen kabul edilmesinin gecikmesi?

Knapp'ın makalesinde verilen borçluluk değerleri karşılaştırmalı olarak ülkelerin milli gelirlerine oranla ölçülürse bir anlam ifade etmektedir. Arrighi'nin dördüncü sistemik birikim dairesi olan Amerikan hegemonyasının inşasını İkinci Dünya Savaşı

³³ John A. Knapp, 'Capital Exports and Growth', **Economic Journal**, Vol. 67, No: 267, 1957, ss. 432-444'den aktaran, Arrighi, ss. 432-444.

sonrasına ertelemiş olması, değerli eserin sunduğu ekonomik analizlerle tarihselliği arasında bir boşluk oluşturmaktadır.

Amerikan hegemonyasının inşasına ilişkin sorduğumuz süreçlere aradığımız cevapları, kendisinin doktora tezi üzerine kurguladığı eseri *Long Cycles: Prosperity and War in the Modern Age*'de Joshua S. Goldstein'in hegemonya tartışmaları kapsamında Wallerstein ve Hopkins'in 1979 tarihli *Review*'de yayınlanan makalelerinden alıntılarla sunduğu 'eşleştirilmiş uzun dalgalar' grafiğinde³⁴ anlam bulmuştur.

Wallerstein ve Hopkins'in *Review*'de yayınlanan orijinal makalelerine erişim sağlanamamış olmakla birlikte, ilgili grafiği içeren ve 2016'da *Review*'de yayınlanan *Cyclical Rhythms and Secular Trends of the Capitalist World-Economy Some Premises, Hypotheses, and Questions* başlıklı makale tezimizin zamansal sorularını cevaplamaya kaynak oluşturmuştur³⁵. Dünya-ekonomisinde Merkez-Çevre ilişkilerinin siyasi kültür ve ekonomik dinamikler ekseninde devrim gösterdiğini ifade eden Wallerstein ve Hopkins bu ilişkileri dört ana prensip üzerinden kavramsallaştırmışlardır. Bunlar:

1. Dünya-ekonomisinin sınırlarının gereç içe ve gerek dışa doğru değişimi, dolayısıyla dünya-ekonomisine dâhil olmak üzere kapitalist ekonomiye geçiş süreçleri, sermayenin sonsuz birikimini bünyesinde barındırmaktadır. Bu, kaçınılmaz olarak devletlerarası ilişkilerle ilintilidir ve **Şekil 1** ve **Şekil 2** dünya-ekonomisinde üretim şekilleri üzerinden devletlerarası ilişkileri açıklamaktadır.
2. Dünya-ekonomisinde Merkez-Çevre arasında etkin bir iş bölümü vardır.
3. Dünya sosyal ekonomisinin (*world social economy*) işlerliğini garanti altına almak üzere etkin bir şekilde işlev gösteren siyasi mekanizma bulunmaktadır. Söz konusu siyasi mekanizma, dünya-ekonomisinin durgunluk sürecine girdiğinde ortaya çıkan sınıf mücadelesinin devlet içi çatışma kapsamında bastırılmasında uygulamaya konulan kapak işlevini icra etmektedir. Durgunluğun uluslararası yansıması olarak da Merkez-Çevre arasında artan rekabetçi mücadeleye uygulanan görece kapak işlevi dünya sosyal ekonomisinin işlerliğini güvence altına almaktadır.

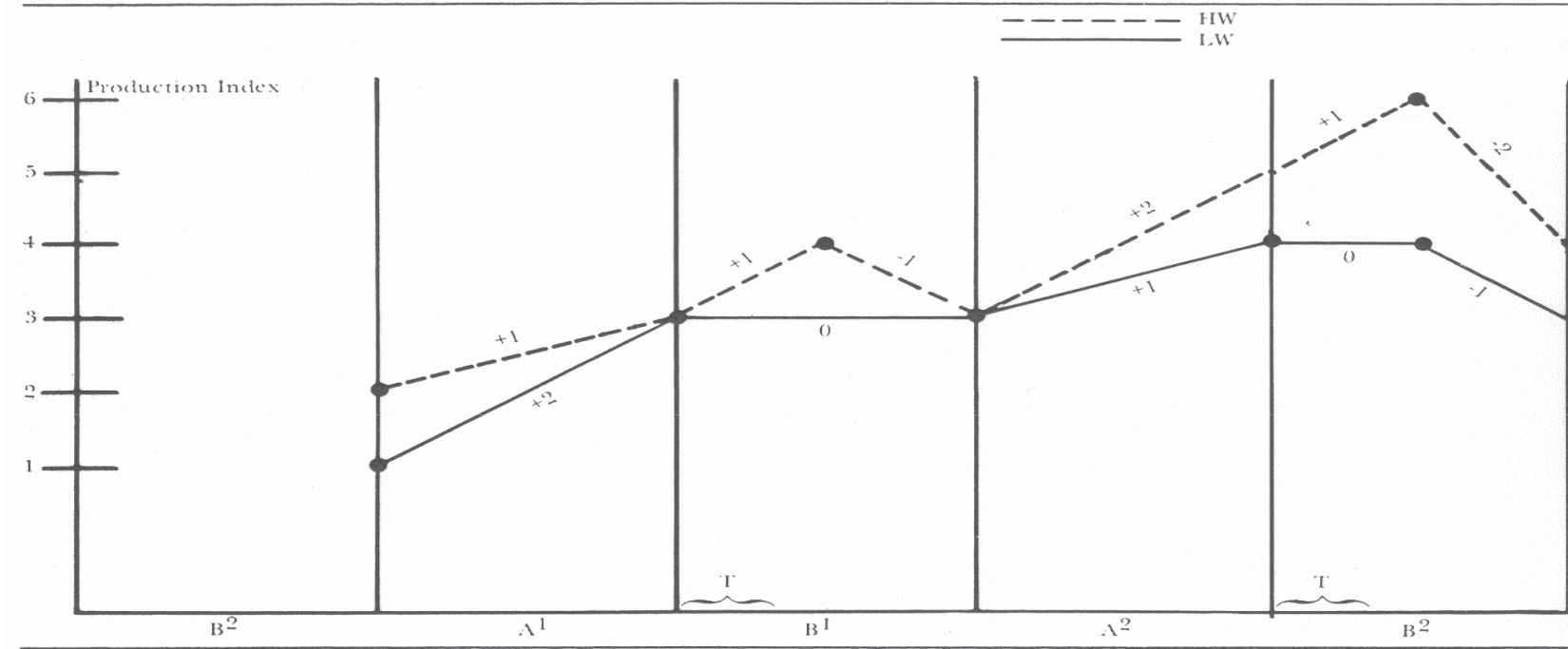
³⁴ Goldstein, 1988, s. 136.

³⁵ Immanuel Wallerstein ve Terence Hopkins, "Cyclical Rhythms and Secular Trends of the Capitalist World Economy Some Premises, Hypotheses, Questions", **Review (Fernand Braudel Center)**, Vol. 39, No. 1/4, World Systems Analysis Essays in Methods and Practice, 2016, <https://www.jstor.org/stable/26918188>, (01.11.2022), ss. 153-170.

4. Son olarak, koşulların olgunlaşması kapitalist gelişim sürecinin olmazsa olmaz bir dinamiğidir. Durgunluk evresinin genişlemeden önce gelmesi ve genişlemeyi durgunluğun takip etmesi kapitalist gelişimin ana unsurudur.

Şekil 1: Kapitalist Gelişim Süreçlerinde Dünya-Ekonomisinde İş Bölümü Grafiği

Kaynak: Wallerstein ve Hopkins, 2016, s. 165.

Şekil 1, Merkez-Çevre ilişkilerinin üretim ve emeğe ödenen ücretler üzerinden inlemektedir. Kondratieff dalgalarının eşli bir motif üzerinden izlendiğini ifade eden Terence ve Hopkins, emeğe yüksek ücret (*high wage-HW*) ödeyen Merkez ülkelerin, emeğe görece düşük ücret (*low wage-LW*) ödeyen Çevre ülkelerle ilişkisini A¹-B¹-A²-B² fazlarında görselleştirmişlerdir. Bu şekilde verilen eşli fazların arkasındaki mantık, çevrimsel motifin görece kârlılığa bağlı olarak değişmesidir. Görece kârlılık ise Merkez'deki **HW**'nin ve Çevre'deki **LW**'nin, dünya-ekonomisindeki arz (supply-**S**) ve talebin (demand-**D**) eşli fazlarda göreceli olarak değişmesine yol açmaktadır. Eşli fazların tarihsel verileri şöyledir:

A¹: 1897-1913/1920

B¹: 1920-1945 (T= 1920-1929)

A²: 1945-1967

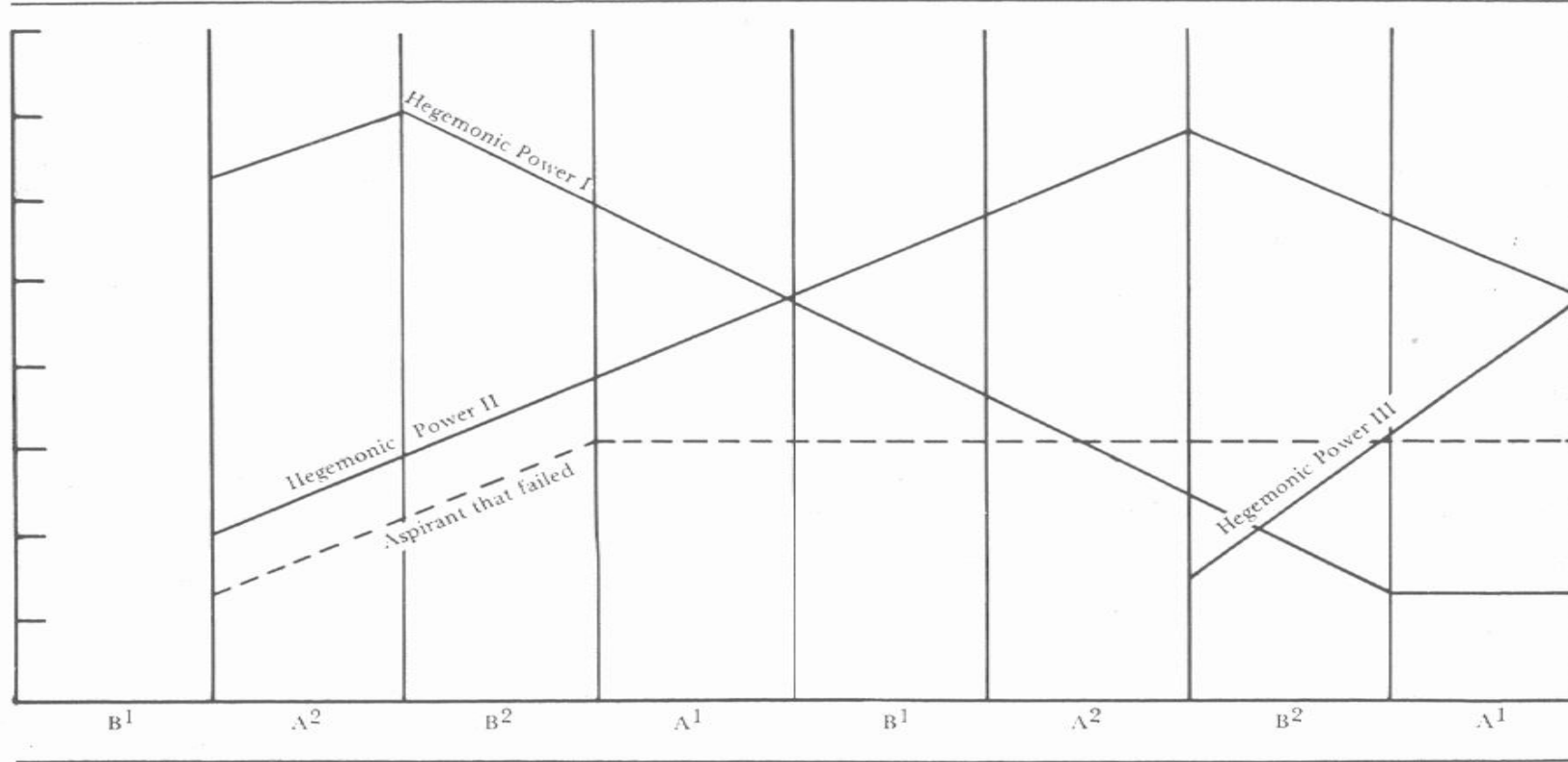
B²: 1967- (T=1967-)

Tezimizin konusu gereği, A¹ ve B¹ fazlarında cereyan eden ekonomik temelli siyasi gelişmeler ele alınacaktır.

A¹ fazında dünya ekonomisinin genişleme sürecinde olmasından dolayı hem Merkez hem de Çevre'deki emeğe ödenen ücret artışıdır. Bu süreçte dünya-ekonomisinin farklı bölgelere genişlediği görülmüş, dolayısıyla emperyalist uygulamalar tarihte yerini bulmuştur. Aynı zamanda, LW üretimi ürünlerin dünya-ekonomisinde daha hızlı yayıldığı ve zamanla LW ürünlerine talebin (D) bu ürünlerin arzından daha düşük bir seviyeye gelmekte ve HW için D=S denkleminde ulaşılmaktadır. Bir geçiş süreci olan bu süreç grafikte (transition – **T**) ile ifade edilmekte ve 1920-1929 yılları arasında izlenmektedir.

Şekil 2, dünya-ekonomisinin Merkez güçleri arasındaki ekonomik rekabetin siyasi oluşumlara sirayet etmesi sonucu inşa edilen hegemonik düzenleri görselleştirmektedir. Hegemonik oluşumların yükseliş ve düşüş evreleri Kondratieff eşli fazları üzerinden sunulmuştur. Wallerstein ve Hopkins, bizim de anlamlı bulduğumuz bir şekilde, üç hegemonik düzenin genişleme ve daralma evrelerini aşağıda-alıntılanmış olan grafiğe entegre etmişlerdir.

Şekil 2: Hegemonik Güçlerin Yükseliş ve Düşüş Grafığı

Kaynak: Wallerstein ve Hopkins, 2016, s. 167.

Bunun başlıca nedeni, 1790 öncesi sanayileşme üzerinden bir üretim şekli izlemenin mümkün olmadığı, dolayısıyla üretimde rekabetin somut temellerde değerlendirilebilmesi için Sanayi Devrimi sonrası uluslararası düzenin Merkez devletlerinin ekonomik rekabetlerinin izlenmesinin kavramsal çerçeve ile tutarlı olmasıdır. Buna göre,

Hegemonic Power I: Hollanda

Hegemonic Power II: Birleşik Krallık

Hegemonic Power III: ABD'dir.

Aspirant that failed: Uluslararası düzende ABD hegemonyasına talip olan ancak hegemonik bir düzen inşa etmede başarılı olamamış aktördür. Ve bu aktör bütün tarihsel fazlarda mevcuttur.

Tabloda verili fazlar şöyle aktarılmaktadır:

A¹: Yükselen hegemonya – Rakipler arası şiddetli mücadele mevcuttur.

B¹: Hegemonik zafer – Yeni güç düşüşte olan eskiyi geride bırakmıştır.

A²: Hegemonik olgunluk – Resmi hegemonya

B²: Düşüşte olan hegemonya – Halefleriyle düşüşteki hegemonun şiddetli rekabeti

Tablo 1: Eşli Kondratieff Çevrimleri ve Hegemonya-Rekabet İlişkisinin Tarihsel Dökümü

Hegemonik Güç	Dikey Aks: (Habsburg Hanedanı)	II: Hollanda (Birleşik Eyaletler)	III: Birleşik Krallık	IV: ABD
A¹ Yükselen Hegemonya (LW kıtlığı)	1450 -	1575-1590	1798-1815	1897-1913/1920
B¹ Hegemonik Zafer (Denge)		1590-1620	1815-1850	1913/1920-1945
A² Hegemonik Olgunluk (<i>görece</i> HW üretiminin artışı)	- 1559	1620-1650	1850-1873	1945-1967
B² Düşüşteki Hegemonya (HW için piyasalarda kıtlık)	1559-1575	1650-1672	1873-1897	1967-?

Kaynak: Wallerstein ve Hopkins, 2016, s. 169.

Tablo 1 üzerinden okunabileceği gibi, uluslararası düzende ABD'nin hegemonik bir güç olma yolundaki çabaları 19. Yüzyılın son on yılı itibariyle mevcuttur. Birleşik Krallık hegemonyasının Uzun Bunalım sürecine denk gelen düşüş aşamasının ABD'nin uluslararası düzenin dünya-ekonomisinde Çevre'den Merkez'e taşınmasını mümkün hale getiren koşulları sağladığı bilinmektedir. Wallerstein ve Hopkins'in ABD'nin yükselen hegemonya olma yolundaki konum ve faaliyetlerinin 1897 sonrası olarak işaret etmeleri Uzun Bunalım'ın dünya ekonomisinde getirdiği daralma sürecinden kaynaklanmaktadır. Zira 1893 Amerikan ekonomik krizinde de Uzun Bunalım'ın etkileri olmuş olsa da bunların iç ekonomik dinamiklerden daha baskın olmadığı Birinci Bölüm'de 1893 Krizi'ne ayrılan altbölümde tartışılmıştır. 1893 Krizi'nin ABD'nin hegemonik bir güç olma yolunda hazırlayıcı bir aşama olduğunu, ülkenin ekonomisine getirdiği dönüşümler itibariyle yanlış olmayacaktır bu durumda.

ABD'nin hegemonik zaferinin 1913/1920 yılları arasındaki belirsizlikle ifade edilmiş olmasına bu tezin tasarlanma aşamasında yöneltlen sorular, Uluslararası ilişkiler, iktisat tarihi ve ABD dış politikası dinamikleri çerçevesinde *ABD'nin Dünya Ekonomisine Entegrasyonu*'na atfedilen Birinci Bölüm'de ve *1914-1929 Birinci Dünya Savaşı* itibariyle *Amerikan Hegemonyası*'na ışık tutan İkinci Bölüm'de açıklanmaya ve yeniden anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Amerikan hegemonyasının yükselişinin zafere ulaşmasında, 1913 yılında Federal Rezerv Sistemi'nin kuruluşu ve ABD ekonomisinin sadece hacmen değil, kurumsallaşma açısından da dünya-ekonomisinin Merkez ülkeleriyle eşit düzeye gelmesi belirleyicidir. Ancak, Wallerstein ve Hopkins'in 1920'yi Amerikan hegemonyasının zafere ulaşmasında bir alternatif tarih olarak bulundurması, Birleşik Krallık ekonomisinin savaş sonrası toparlanmadan ziyade başka bir krizle yüzleştiğinden kaynaklanabilir. 1913-1920 yılları arası dünya-ekonomisindeki iktisadi, siyasi ve sosyal geçişler ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'na tarafsız olduğu ve savaşa giriş süreçleriyle örtüşmekte, savaş sonu itibariyle de 1919 yılında Paris'te toplanan Barış Konferansı'nda liderlik rolüyle bağdaşmaktadır ve bu süreçler İkinci Bölüm bünyesinde tahlil edilmektedir.

1913/1920-1945 arası İki Savaş Arası Dönemin Amerikan Hegemonyası'nın zaferine şahit olduğu ifade edilen Wallerstein ve Hopkins'in çalışması, kanımızca, 1929-1939 arası ABD'nin uluslararası düzendeki yönlendirici ve nüfuz rolünün bu

tezde açıklığa kavuşturulmasıyla hegemonya çalışmalarına multidisipliner ve uygulamalı bir katkı sağlayacaktır. Bunu sağlayacağına inandığımız 1929-1929 *Amerikan Hegemonyası'nın Teyidi* isimli Üçüncü Bölüm'e, ABD'nin izolasyonizmden sıyrılıp Young Planı, Hoover Moratoryumu ve New Deal politikaları aracılığıyla dünya-ekonomisini ve devletlerarası ilişkileri yönettiğine dair kanıt oluşturacak bir vazife adanmıştır. Büyük Bunalım'a çözüm yolları kapsamında ele alınan yeni düzen politikaları devlet müdahalesi çerçevesinde Keynesyan politikalarla hayata geçirilmiş ve uluslararası düzene "ABD'de Yeni Düzen, dünyada Yeni Düzen" şeklinde nüfuz etmiştir. İktisat tarihinde yeni yaklaşımlar çerçevesinde yeni kurumsal ekonomi çalışmalarında ifade bulan Keynesyan politikaların dünya-ekonomisinde etkili olması, Uluslararası İlişkiler disiplinde Amerikan çalışmalarına katkı sağlamak üzere kaleme alınmış olan bu tezin temel aldığı ekonomik bakış açısıyla geçerli ve güvenilir bir çalışma sunulduğuna ilişkin yegâne dayanak noktasıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1893-1913 ABD EKONOMİSİNİN DÜNYA-EKONOMİSİNE ENTEGRASYONU

1.1. Dönemin Mali ve Parasal Politikası

Uluslararası düzende Amerikan hegemonyasının inşasının gelişimini incelediğimiz bu tezde 1893-1913 yılları ABD'nin dünya-ekonomisine eklemlenme sürecini teşkil etmektedir. Sanayileşmiş bir Merkez ülke olarak Birinci Dünya Savaşı arifesinde dünya-ekonomisine eklemlenmiş olan ABD'nin bu dönemde izlediği mali ve para politikaların incelenmesi mevcut bölüm kapsamında ele alınacak konulara bir temel oluşturmaktadır.

Oxford Ekonomi Sözlüğü'nde, mali politikalar hükümetler tarafından ekonomiyi istikrara kavuşturma amacıyla icra edilen girişimler olarak tanımlanmaktadır³⁶. IMF'nin çevrimiçi kütüphanesi üzerinden erişim sağlanmış olan kaynakta, mali politikalar bir hükümetin harcamalarını ve gelir kaynağı olarak uyguladığı vergileri düzenlemek ve kontrol altında tutma amacıyla aldığı önlemler olarak tanımlanmıştır³⁷.

Oxford Üniversitesi tarafından yayınlanmış olan İktisat Sözlüğü, para politikalarını hükümetlerin para ve kredi arzını manipüle ederek ve faiz oranlarını değiştirerek ekonomik faaliyeti etkiledikleri önlemler olarak tanımlamaktadır³⁸. Açıklamaların devamında para politikası ile yetkili kurumların merkez bankaları olduğu ifadesi kullanılmış olmakla birlikte hükümetlerin para politikasının ana aktörü olarak yansıtılmış olması tartışmalıdır.

³⁶ N. Hashimzade, G. Myles ve J. Black, "Fiscal Policy", **A Dictionary of Economics**, Oxford University Press, <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780198759430.001.0001/acref-9780198759430-e-1214>, (23.11.2022).

³⁷ Samir El-Khouri, "8 Fiscal Policy and Macroeconomic Management", **Macroeconomic Management: Programs and Policies**, (Ed. Mohsin Khan, Saleh M. Nsouli ve Chorong-Huey Wong), IMF Institute, International Monetary Fund, Washington D.C., 2002, <https://doi.org/10.5089/9781589060944.071>, (18.07. 2022), ss. 201-228.

³⁸ N. Hashimzade, G. Myles ve J. Black, "Monetary Policy", **A Dictionary of Economics**, Oxford University Press, <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780198759430.001.0001/acref-9780198759430-e-2010?rskey=2i5GpN&result=2115>, (23.11.2022).

Zira İngiltere Merkez Bankası (*Bank of England-BoE*)³⁹, Federal Rezerv Sistemi⁴⁰ ve daha genç bir kurum olan Avrupa Merkez Bankası⁴¹, para politikasını ekonomideki para miktarını etkilemek ve borçlanma maliyetlerini belirlemek üzere ülkelerin merkez bankaları tarafından ele alınan girişimlerin toplamı olarak tanımlamaktadır.

ABD özelinde ulus olarak bir merkez bankasının kuruluşu uzun ve bir o kadar da *gel-gitli* bir süreç aldığı için⁴² para politikasının yapımı ve icrasının da farklı nitelikli iki dönem olan Yıldızlı Dönem (*The Gilded Age*) ve Ulusal Bankacılık Dönemi (*National Banking Era*)’nin etkileşimi sonucu ortaya çıktığı düşünülmektedir. Yıldızlı Dönem Amerikan İç Savaşı’nı takiben 1865 yılından 20. yüzyılın ilk yıllarına dek seyretmiştir. Buna paralel olarak, Ulusal Bankacılık Dönemi 1864’te İç Savaş harcamalarını finanse edebilmek için kabul edilmiş Ulusal Bankacılık Yasası ile 1913 yılında Federal Rezerv Yasası’nın kabulüne dek geçen süredir. Amerikan merkez bankası görevini icra etmesi amacıyla 1913 yılında kurulan Federal Rezerv Sistemi (Fed), ABD’nin para politikalarını yürütmekle görevlendirilmiştir. ABD’de devlet ve piyasa ilişkilerinin birbiri içine geçmiş yapısından dolayı özellikle Birinci Dünya Savaşı’nın ilk yıllarına denk gelen 1914-1916 yılları arasında izlenen para politikaları ABD Hazinesi’nin gözetimi ve desteği ile hayata geçirilmiştir.

Fed’in kuruluşundan önce Yıldızlı Dönem ve Ulusal Bankacılık Dönemi’nin para politikaları çerçevesinde gündeme gelmesinin nedenleri şöyle açıklanabilir: Dönemin büyük sermaye sahipleri olarak sanayici ve bankerlerden oluşan kesim (*Robber Barons*) piyasada ve borsada gerçekleştirdikleri büyük meblağlı işlemler ve spekülasyonlarla Amerikan ekonomisinin işleyişini etkilemişlerdir. Bu işlemlerin ABD’de para tröstünün oluşumunu beraberinde getirdiği ve federal hükümetin ekonomi

³⁹ Bank of England, “Monetary Policy”, 14.10.2022, <https://www.bankofengland.co.uk/monetary-policy#:~:text=Monetary%20policy%20is%20action%20that,us%20%E2%80%93%20this%20is%20Bank%20Rate>, (17.10.2022).

⁴⁰ Federal Reserve Bank of Dallas, “The Federal Reserve, Monetary Policy and the Economy”, <https://www.dallasfed.org/~media/documents/educate/everyday/ev4.pdf>, (17.10.2022), s. 12.

⁴¹ European Central Bank (ECB), “What is monetary policy?”, 10.07.2015. <https://www.ecb.europa.eu/explainers/tell-me/html/what-is-monetary-policy.en.html>, (18.07.2021).

⁴² Konu hakkında detaylar için bkz. (Alt Bölüm) 1.7. Federal Rezerv Sistemi’nin Kuruluşu ve ABD’nin Finans Piyasalarındaki Yeri.

politikalarını etkisi aldığı ve demokratik yönetim sürecine engeller oluşturduğu yönünde dile getirilen kamuoyu görüşleri siyasi arenada da ifade bulmuştur.

1907 Amerikan ekonomik krizinin nedenlerini araştırmak üzere kurulmuş olan Pujo Komisyonu'nun 1908 yılında yayınlanan raporunda dile getirildiği üzere para tröstünün varlığı ve bağlantıları, ABD para politikalarının yapımında devlet ve büyük sermaye sahiplerinin etkileşimini ortaya çıkarmıştır⁴³. Bu süreç ABD'nin bir merkez bankasına sahip olmasının hem demokratik temellerde gerekliliğini hem de kamuoyunun gözünde kaçınılmazlığını göstermiştir.

1893-1913 dönemi mali politikaları 1890 yılında birbirine taviz olarak kabul edilen iki yasa ile şekillenmiştir. Bunlar; 1890 Gümrük Yasası (*McKinley Tarifesi*) ve 1890 Gümüş Alım Yasası (*Sherman Gümüş Yasası*) olmuştur⁴⁴. Her iki düzenleme, ulus çapında mevcut olan ve ABD Kongresi'nde temsil edilen iki farklı grubun çıkarlarını korumak amacıyla kabul edilmiştir. 1890 Gümrük Yasası, Amerikan sanayi üretimini korumak adına ithal sanayi mallarına getirilen gümrük vergisi artışıdır. Tartışmalı bir sürecin sonunda 450 düzeltme ile kabul edilen yasa, gümrük vergilerine %38'den %49,5'i bulan genel bir artış getirmiştir⁴⁵. Bununla birlikte, yasanın bütün ithal mallara gümrük vergisi artışı getirmediği; Amerikan ekonomik çıkarlarını gözetecek şekilde hammadde ithalatında gümrük vergisinden muafiyet sunduğu görülmüştür. Örneğin, hammaddesi çelik olan saç levhalar ile yün ve yün ürünlerinin ithalatına vergi artışı getirilmiş, buna karşın şeker ve şekerin yan ürünleri gümrük vergisinden muaf listesine dâhil edilmiştir⁴⁶.

1890 Gümrük Yasası'nın kabulü, ABD'nin dış ticaret ilişkilerine uzun dönemli bir incelemeyi gerektirmektedir. Örneğin, 1874 yılı itibariyle Havaii ile süregelen ticaret müzakereleri sürecinde adada şeker plantasyon sahiplerinin 2/3'ünün Amerikan vatandaşı olduğu rapor edilmiştir. Böylece, Havaii'den ithal edilen şekerin sağladığı

⁴³ Konu ile ilgili detaylar için bkz. John Moody, *The Masters of Capital. A Chronicle of Wall Street*, Oxford University Press, 1921. Ayrıca, bkz. (Alt Bölüm) 1.6. 1907 Ekonomik Krizi.

⁴⁴ 1890 Sherman Gümüş Alım Yasası (*1890 Sherman Silver Act*) için bkz. 1.3. Altın Standardı ve Özgür Gümüşçüler.

⁴⁵ Joanne R. Reitano, *The Tariff question in the Gilded Age: The Great Debate of 1888*, The Pennsylvania State University Press, 1994, ss. 128-129.

⁴⁶ Ibid.

ithalat fazlasının yine Amerikan ekonomisine katıldığı ortaya çıkmaktadır⁴⁷. 1875 yılında Hawaii ile imzalanmış olan karşılıklı ticaret anlaşması 1884 yılında yenilenmiştir. Doğu eyaletlerinin şeker üreticileri anlaşmanın yenilenmesine karşı yürüttükleri lobi faaliyetleri çerçevesinde yüksek gümrük vergilerini öne çıkaran korumacı ekonomik politikalara destek vererek Senato'nun yenilemeye kabul oyu vermesinin önüne geçmeye çalışmışlardır. Ancak, tarihçi Walter La Feber'in deyişiyle bu boşuna bir uğraş olmuştur. Zira 1876 yılı Hawaii şeker üretimi 26 milyon pound miktarından ve 1,3 milyon dolarlık değerinden 1885'te 171 milyon pound ve 8,4 milyon dolara değerine⁴⁸ ulaşmıştır. Başkan Cleveland'ın ABD dış politikasının yönünü Latin Amerika'dan Pasifik'e çevirdiği ilk adımlardan birini teşkil eden Hawaii ile karşılıklı ticaret anlaşmasının 1884'te yenilenmesinde adadaki şeker üreticilerinin 2/3'ünün ABD vatandaşı olması belirleyici rol oynamıştır.

Hawaii'den ana kalem ithalat maddesi olan şekerin gümrük vergisinden muaf edilmesi yüzyılın dönümünde adanın ülkeye 'katılması' (1898)⁴⁹ için gerekli şartların oluşmasına katkı sağlamıştır. Burada 'katılması' olarak ifade edilen gelişme, 1898 İspanyol-Amerikan Savaşı öncesinde Havaii'de çıkan iç karışıklıklar sırasında bölgesel ve kıtasal güvenlik ve ekonomik çıkarlar nedeniyle adanın ilhak edilmesidir. Süregelen iç karışıklıklar ilhakin öncesinde başlamıştır, ancak Amerikan ekonomisi ve siyaseti – Başkan Cleveland'ın deyişi ile – 'siyasi ve kültürel olarak farklı ve en önemlisi demokratik kurumlara sahip olmayan bir adayı ana karaya bağlayarak edineceği yüke karşı çekinceli bir tutum sergilemiştir. Bu gelişme, 19. yüzyıl sonunda korumacı olarak nitelendirilen ABD ekonomisinin stratejik olarak ülkenin emperyalist siyasetine hizmet ettiğini açığa çıkarmaktadır.

1893-1913 yılları arasında Birleşik Krallık hegemonyasının düşüşte olmakla birlikte halen mevcut olduğu dünya-ekonomisinde korumacı politikalar kapsamında kabul edilmiş olan 1890 Gümrük Yasası'nın yansımaları şöyle vuku bulmuştur:

⁴⁷ Schuyler, ss. 441-445. Konu ile ilgili daha fazla detay için bkz. (Alt Bölüm) 1.5. ABD-Birleşik Krallık Ticari ve Finansal İlişkileri.

⁴⁸ LaFeber, 1963, s. 53.

⁴⁹ Wynell Schamel ve Charles E. Schamel, "The 1897 Petition Against the Annexation of Hawaii.", **Social Education**, Vol. 63, No. 7 (Kasım/ Aralık 1999), <https://www.archives.gov/education/lessons/hawaii-petition>, (25.07.2021), ss. 402-408. Ayrıca bkz. LaFeber, 1963, s. 369.

ABD'nin hem mali gelir oluşturması hem de gelişen sanayisini korumak üzere benimsemişi ithalata gümrük vergisi artırımını, Birleşik Krallık'ın emperyalist ve ulusalcı ekonomi politikalar benimseyerek bunları aciliyetle hayata geçirmesine yol açmıştır. Bu yönde atılan adımlar coğrafi olarak uzak imparatorluk dominyonlarını birbirine bağlamak üzere geliştirilmiş iletişim ve nakliye ağının oluşturulmasını beraberinde getirmiştir.

Tarifenin kabul edilişini Birleşik Krallık'ta trans-Pasifik hattının kuruluşu, Kanada'da kıtanın iki kıyısını birbirine bağlayan demiryolu projesinin başlatılması, imparatorluğun posta hizmetlerinin iyileştirilmesi ve imparatorluğun savunma ve ticari ihtiyaçlarını en yüksek seviyede karşılamak üzere S ez Kanalı'nın kullanımı ve Panama Kanalı'nın potansiyelinin gerçekçi bir şekilde değerlendirilmesi izlemiştir. Bu adımlar imparatorluğun serbest ticaret siyasetinden ulusalcı siyasete dönüşünü temsil eden gelişmeler olmuřtur⁵⁰.

Hegemonyanın ikinci yüzü (ya da boyutu) olarak Scott James ve David Lake (1989) tarafından kavramsallaştırılan hegemonun uluslararası piyasalardaki gücünü kullanarak liberal bir düzenin tesisi için serbest ticaretin yaygınlaşmasının teşvik edilmesi Birleşik Krallık'ta Tahıl Yasaları'nın kaldırılması ile olmuřtur⁵¹. 1815-1846 yılları arasında geçerli olan Tahıl Yasaları Birleşik Krallık'ta Tahıl ürünlerine getirilen yüksek vergiler nedeniyle iç piyasada fiyat artışı ve gelir dağılımında eşitsizlikler gibi ülke ekonomisinde tartışmalı i  dinamiklere neden olmuştur. Birleşik Krallık mamul ürünlerinin uluslararası piyasalardaki payını artırmanın yolu olarak serbest ticareti teşvik etmek ve bunun için de öncelikle kendi tarafından bir tavizle başlangıç yapma yönünde harekete geçen Britanyalı siyaset yapım ları Tahıl Yasaları'nın 1846 yılında kaldırılmasının onaylanmasıyla ABD'de Walker Tarife'sinin kabul sürecini etkileme şansını elde etmişlerdir.

⁵⁰ Marc William Palen, "Protection, Federation and Union: The Global Impact of McKinley Tariff upon the British Empire, 1890-94", **The Journal of Imperial and Commonwealth History**, Vol. 38, Nr. 3. DOI: 10.1080/03086534.2010.503395, (28.07.2021), ss. 395-418.

⁵¹ James Scott ve David Lake, "The Second Face of Hegemony: Britain's Repeal of the Corn Laws and the American Walker Tariff of 1846", **International Organization**, Vol. 43, No. 1, 1989, ss. 1-29.

1846 yılında kabul edilen Walker Tarifesi⁵², ABD piyasalarının Birleşik Krallık sanayi ürünlerine açılmasını garanti altına almış, buna karşılık Tahıl Yasaları sayesinde ABD'nin özellikle Batı eyaletlerinin üretim uzmanlığı olan tahıl ürünlerinin Birleşik Krallık piyasasında mevcudiyet kazanmasına imkân vermiştir.

Söz konusu gelişmeler ABD İç Savaşı öncesi ticari liberalleşme hareketlerini temsil etmekle birlikte, konumuz olan 1893-1913 yılları arasındaki dönemin ekonomik korumacılık politikalarının ABD'den kaynaklanmış olması 19. yüzyıl ortalarında kesin hegemon olan Birleşik Krallık'ın yükselen hegemon güç olan ABD'nin ekonomi politikalarına cevaben korumacı politikalar benimsediğini göstermektedir. Dönüm noktası olarak kabul ettiğimiz 1893-1913 yılları arasındaki dönem, ABD'nin dünya hegemonyası adaylığında uluslararası düzende yönlendirici rol oynamaya başladığı sürecin başlangıcıdır.

Merkez bankasından yoksun olması, para politikalarının sağlıklı bir şekilde yönetilemeyerek ekonomisinin sezonluk likidite sorunu yaşaması ve periyodik olarak nitelendirilebilecek ekonomik krizler (1873, 1884, 1893, 1907), dünya-ekonomisine eklemlenme sürecinde ABD ekonomisinin prematüre özellikleriyle paralellik gösteren gelişmeler olmuştur. Bu dönemde sanayici ve finans sermayedarlarının bankacılık sektöründe aktif rol almasıyla para tröstü oluştuğu ve ulusu sermayenin yönettiğine ilişkin kamuoyu tepkileri kurumsallaşmaya gidilmesi yönünde siyaset yapımında yavaş da olsa etkili olmuştur. Zira Yaldızlı Dönemin özelliği olan para tröstünün etkinliği yerini ancak 23 yıllık bir dönem (1890-1913) sonunda kurumsal bir merkez bankasına bırakabilmiştir. ABD merkez bankası olarak Federal Rezerv'in kuruluşunun 1910 yılında Jekyll Adası'nda yapılan gizli görüşmeler çerçevesinde önde gelen siyasi ve finans aktörleri tarafından proje edilmesi kurumsallaşmanın büyük finans çevreleriyle iç içe geçmiş ilişkisini ortaya çıkarmaktadır⁵³.

Bu açmazlara rağmen, 1893 krizinin sonunda ülke ekonomisinin tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine geçişini temsil eden değişim, 1907 krizinden çıkış sürecinde para politikasında kurumsallaşmanın gerekliliğinin kabul edilmesi ve Federal

⁵² United States Congress, **Tariff of 1846 (Walker Tariff)**, 30.07.1846, <https://fraser.stlouisfed.org/title/tariff-1846-walker-tariff-5899>, (16.12.2022).

⁵³ Gary Richardson ve Jessie Romero. "The Meeting at the Jekyll Island", **Federal Reserve History**, 04.12.2015, <https://www.federalreservehistory.org/essays/jekyll-island-conference>, (04.08.2021).

Rezerv Sistemi'nin kurulması ABD'nin ekonomik potansiyelinin uluslararası düzende karşılık bulabileceği bir konuma gelmesini sağlamıştır.

1.2. 1893 Amerikan Ekonomik Krizi

19. yüzyılın son on yılında ABD’de İç Savaş son sonrası yeniden inşa dönemi tamamlanmış ve hızlı bir sanayileşme kaydedilmiştir. 1890’larda ABD, tarım sektörü üretimiyle dünya-ekonomisinde ilk sırada yer almıştır⁵⁴. Hegemonya inşası bağlamında mevcut hegemonlardan üretim sektöründe öne geçilmesi koşulunun incelendiği bu çalışmada kastedilen üretimin sanayi üretimi olduğu bilinmektedir. Fakat Amerikan ekonomisinin üretim sektöründe meydana gelen dönüşüm, 1893 krizi ve sonrasında gerçekleştiği için, buğday üretimi özelinde dünya tarım sektörü üretiminde ABD’nin yeri **Tablo 2**’de sunulan veriler ışığında ele alınmaktadır.

Tablo 2: 1891-1899 Tahmini Dünya Buğday Üretimi (milyon kile)

Yıl	Avusturya-Macaristan	Rusya (Avrupa)	Hindistan (Birleşik Krallık)	Güney Amerika	Fransa	ABD*	Dünya
1891	180	254	257	53	219	612/678	2,432
1892	202	338	207	56	311	516/611	2,482
1893	212	462	269	82	278	396/506	2,563
1894	201	418	253	105	343	460/542	2,672
1895	196	377	234	85	339	467/542	2,553
1896	206	366	206	58	340	428/523	2,506
1897	127	286	191	40	247	530/606	2,234
1898	189	408	260	67	364	675/768	2,942
1899	204	394	237	125	364	547/655	2,768

Not: Steeples ve Whitten’in sunduğu veriler ABD Tarım Bakanlığı’nın 1895 ve 1900 yıllarına ait resmi kaynaklarından elde edilmiştir. ABD’ye ait çift veri dizisinin bulunma nedeni 1957 yılı ABD Tarihsel İstatistik kaynaklarında düzeltilmiş veri setinin sunulmasından kaynaklanmaktadır.

Kaynak: Douglas Steeples ve David O. Whitten, *Democracy in Desperation: The Depression of 1893*, Greenwood Press, 1998, s. 71.

⁵⁴ Mandel, s. 3.

Tablo-3'te görüldüğü üzere, ABD'nin sanayi üretimde pik demir ve çelik sektörlerinde önde gelen sanayileşmiş ülkelerin üretim değerlerini yakalayıp geçtiği süreç 1890-1900 yılları arasına denk gelmektedir⁵⁵. 1893 ekonomik krizini de kapsayan on yıllık dönemi incelemek, Amerikan hegemonyasının inşa sürecinde ABD'nin dünya-ekonomisine dâhil olma motiflerine ışık tutucu niteliktedir.

Yıllık üretimin iç talebin ihtiyaçlarına fazlasıyla cevap verdiği ve ihracat için yeni pazarların gerekliliğinin ortaya çıkmaya başladığı bu dönemde korumacı ekonomik politikaların uzun dönemli bir çözüm getireceği yönündeki beklentiler siyasi düzenlemelere yansımıştır. Örneğin, 1890 yılında Başkan Benjamin Harrison döneminde Temsilciler Meclisi Gelirler (*Ways and Means Committee*) Komisyonu Başkanı William McKinley öncülüğünde hazırlanan ve 1 Ekim 1890'da Senato'da kabul edilmesiyle kanuna dönüşen düzenleme, ithal demir, çelik, bakır ve teneke (tin plate) gibi mamul mallara %50'ye yakın gümrük vergisi getirmiştir⁵⁶. Amerikan sanayisini koruma amaçlı kabul edilen 1890 Gümrük Yasası ile aynı zamanda şeker ve kahve gibi tarım ürünleri vergiden muaf tutulmuştur⁵⁷.

Tablo 3: Dünya İmalat Sanayi Çıktısında Göreli Paylar, 1880-1938 (%)

Ülke	1880	1900	1913	1928	1938
Birleşik Krallık	22.9	18.5	13.6	9.9	10.7
ABD	14.7	23.6	32.0	39.3	31.4
Almanya	8.5	13.2	14.8	11.6	12.7
Fransa	7.8	6.8	6.1	6.0	4.4
Rusya	7.6	8.8	8.2	5.3	9.0
Avusturya-Macaristan	4.4	4.7	4.4	-	-
İtalya	2.5	2.4	2.4	2.7	2.8

Kaynak: Bairoch, 1982, s. 296' dan aktaran Freeman ve Louça, s. 320.

Amerikan sanayisini korumak ve güçlendirmek amaçlı alınan tedbirler, ağırlıklı olarak Cumhuriyetçi Parti'nin politikalarında etkin rol oynayan Doğu kıyısının sanayi

⁵⁵ Chris Freeman ve Francisco Louçã, **Zaman Akıp Giderken Sanayi Devrimlerinden Bilgi Devrimine**, çev. Osman Binatlı, İthaki, 2013, ss. 319-330.

⁵⁶ United States House of Representatives, "The McKinley Tariff of 1890", **History, Art and Archives**, 01.10.1890, <https://history.house.gov/Historical-Highlights/1851-1900/The-McKinley-Tariff-of-1890/>, (24.03.2021).

⁵⁷ Frank William Taussig, **The Tariff History of the United States**, 5. baskı, G. P. Putnam's Sons, 1910, <https://archive.org/details/cu31924100373475/page/n9/mode/2up>, (24.03.2021).

ve finans çevrelerinin çıkarlarına hizmet etmiştir. 1890 Gümrük Yasası, iç politikada sanayi ve finans sermayedarlarını memnun etme politikalarından biri olmakla birlikte ABD'nin yeni gelişme gösterdiği bir üretim sektörü olan sanayi alanında dünya-ekonomisinin sanayileşmiş Merkez ülkelerinin rekabetinden korunma yolu olarak benimsenmiştir.

ABD Kongresi'nde Demokrat Parti ve Populist Parti aracılığı ile seslerini duyuran çiftçiler ile Batı ve Güney eyaletlerinin gümüş üreticilerinin sanayi ve finans sermayedarlarına bir taviz olarak yorumladığı 1890 Gümrük Yasası'na karşılık 1890 Gümüş Alım Yasası (*Silver Purchase Act of 1890*) kabul edilmiştir⁵⁸. ABD Senatosu Finans Komisyonu Başkanı ve Ohio Senatörü John Sherman'ın onaylanma sürecinde aktif rol oynadığı ve bu nedenle Sherman Gümüş Alım Yasası olarak da bilinen düzenlemeye göre ABD Hazinesi piyasa fiyatından⁵⁹ aylık 4,5 milyon ons gümüş satın alma zorunluluğuna tabi olmuştur. Söz konusu gümüş miktarı iç piyasanın gümüş üretim miktarına tekabül etmektedir. Yasanın uygulanmasına yönelik hükümet Hazine'ye 1890-1893 yılları arasında gümüş alımlarında kullanılmak üzere 1, 2, 5, 10, 20, 100 ve 1000 dolar değerinde Hazine banknotları basma yetkisi vermiştir. Buna göre, elinde gümüş parası bulunan bireylerin istekleri doğrultusunda Hazine'ye başvurarak paralarını 1890 Hazine Banknotu değeri karşılığında satmaları mümkün hale getirilmiştir⁶⁰.

Yasanın yürütülmesine ilişkin bir diğer ayrıntı ise 1890 Hazine Banknotları'nın hem gümüş hem de altın karşılığı mübadele edilebilmesi olmuştur. Güney ve Batı eyaletlerinin çiftçi ve gümüş üreticilerinin artan borçluluklarına bir çözüm olarak borçlarını enflasyonla değer kaybına uğramış olan para birimi ile daha kolay ödeyebilecekleri ve ekonominin hareketleneceği varsayımı ile kabul edilen yasa Hazine'nin altın rezervlerinin hızla düşmesine yol açmıştır⁶¹. 1891-1892 arasında

⁵⁸ Steeples ve Whitten, s. 30.

⁵⁹ Yasaya göre, ABD Hazinesi 1 ons gümüş için 1,29 dolardan fazla bir fiyat ödememe şartıyla işlem yapmıştır. Ibid, s. 38.

⁶⁰ U.S. Department of the Treasury, "Currency Notes", **The Bureau of Engraving and Printing**, https://www.moneyfactory.gov/images/Currency_notes_508.pdf, (30.03.2021).

⁶¹ Rebecca Parks (Ed.), "The Great Cleveland Panic of 1893", **American Eras: Primary Sources, Volume 1: Development of the Industrial United States, 1878-1899**, Gale, 2013, Gale eBooks, link.gale.com/apps/doc/CX2737200040/GVRL?u=ege&sid=bookmark-GVRL&xid=5420dd93, (26.03.2018), ss. 93-97.

Hazine'nin altın rezervi 182 milyon dolardan 121 milyon dolara düşerek yerli ve yabancı iş çevrelerine alarm veren bir duruma gelmiştir⁶².

1882 yılında kabul edilmiş olan Altın Rezervi Yasası ile ülke ekonomisinin 'güvenli' sayılabilmesi için ABD Hazinesi'nin bulundurması gereken altın rezervi miktarı 100 milyon dolar olarak belirlenmiştir. 1890 Gümüş Alım Yasası'nın uygulanmasında ortaya çıkan enflasyonist sonuç ise yabancı yatırımcının güvenini sarsan bir gelişme olmuş ve yabancı yatırımcıların dolar mevduatlarını altın karşılığı mübadele etme eğilimlerini artmıştır. Hazine'nin altın rezervlerinde görülen düşüş karşısında yükselen belirsizlik ortamı yatırımların azalmasına ve ülkeden altın para çıkışının artmasına neden olmuştur. Bankalar mevcut belirsizlik ortamında rezervlerindeki banknotları önceki uygulamalarından farklı olarak altın sertifikası yerine altına konvert etmişler, bu da piyasadan çekilen altın hacminin artmasına neden olmuştur. Bu süreçte 102 milyon dolar değerinde değişim gerçekleşmiş (*greenback*⁶³ ve *1890 Hazine banknotu olmak üzere*) sonuç olarak, ABD'den 108 milyon dolar değerinde altın ihracı olmuştur⁶⁴.

Eyaletlerdeki yerel bankaların hasat dönemlerinde artan nakit ihtiyacı nedeniyle eş zamanlı olarak New York'tan fonlarını talep etmeleri 1873, 1884, 1890 ve 1893 Amerikan finans krizlerinin ortak noktası olmuştur⁶⁵. 1893 ekonomik krizini bunalıma dönüştüren süreçte 600 banka batmış, 15.000 civarında işyeri kapanmış ve 4 milyon kişi işini kaybetmiştir.

1893 Amerikan ekonomik krizinin uluslararası boyutu ise Birleşik Krallık'ın önde gelen finans gruplarından Baring Brother's, Arjantin'deki yatırımlarının devrim nedeniyle karşılığının alınamamasının dolaylı etkisi olarak kendisini göstermiştir. 1890 yılında bankanın iflasın eşiğine gelerek kamu ve özel teşebbüs gayretleriyle oluşturulan

⁶² Steeples ve Whitten, ss. 27-41.

⁶³ Greenback, 1861-62 yıllarında İç Savaş süresince belirli mal ve hizmetleri alabilmek için ödeme yapılması ve sahte para basımının engellenmesi amacıyla siyah-beyazdan farklı olarak yeşil tonda basılmış ABD banknotlarıdır. Greenback banknotlar 1862 yılında tedavülден kaldırılarak yerini United States Notes adında ABD banknotları almıştır. Ancak geleneksel olarak ABD kağıt paraları hükümet tarafından 20. yüzyıla dek greenback olarak anılmıştır. ABD para birimi üzerine daha fazla detay için bkz. U.S. Department of the Treasury, "Currency Notes", **The Bureau of Engraving and Printing**, https://www.moneyfactory.gov/images/Currency_notes_508.pdf, (30.03.2021), s. 12

⁶⁴ Steeples ve Whitten, s. 31.

⁶⁵ Jerry Markham, **A Financial History of the United States (Volume I) From Christopher Columbus to the Robber Barons (1492-1900)**, Sharpe, 2002, ss. 330-333.

finans sendikasıyla kurtarılması ilerleyen süreçte Birleşik Krallık'ta artan nakit sıkışıklığını beraberinde getirmiştir⁶⁶. Bu dönemde, Birleşik Krallık deniz aşırı yatırımları azalışa geçmekle birlikte ABD'de hali hazırda bulunan Birleşik Krallık yatırımlarının altınla mübadele edilerek geri çekilmesi 1893 finansal krizine giden yolda uluslararası etkiyi oluşturmuştur. 1893 Amerikan ekonomik krizi bağlamında, ABD'deki Birleşik Krallık denizaşırı yatırımlarının Amerikan hegemonyasının inşa sürecindeki etkisine ilişkin şöyle bir çıkarım yapılabilir: Birleşik Krallık deniz aşırı yatırımlarının ABD'deki mevcudiyeti Amerikan hegemonyasının inşasında doğrudan etkili olmamakla birlikte söz konusu yatırımların olgunlaşmadan geri çekilmesi Amerikan ekonomisini sarsabilecek etkenlerden biri olarak ortaya çıkmıştır. Öyle ki, Charles Hoffmann, ABD'de 1890'ların ekonomik bunalımını incelediği makalesinde 1890-1898 yılları arasında Birleşik Krallık'tan ABD'ye yapılan yeni sermaye ihraçlarındaki azalmanın krizin hâkim olduğu yıllarda görüldüğünü tespit etmiştir⁶⁷.

Tablo 4: Birleşik Krallık Yeni Sermaye İhraçları, 1890-1898 (milyon Sterlin)

1890	142,6
1891	104,6
1892	81,1
1893	49,1
1894	91,8
1895	104,7
1896	152,8
1897	157,3
1898	150,2

Kaynak: Steeples ve Whitten, s. 28.

1880'ler boyunca ABD ekonomisinde yükselişte olan demiryolları inşası bir sonraki on yıla gelindiğinde artan rekabetin getirdiği bir gelişme olarak paralel demiryollarının yapıldığı ve bu yapıların atıl kaldığı bir sürece girmiştir. Fransız iktisatçı Clement Juglar'ın iş çevrimlerini refah, kriz ve tasfiye olmak üzere sırası

⁶⁶ Baring Krizi olarak literatüre geçmiş olan olayda Bank of England (BoE) ve Rothschildler tarafından birlikte organize edilen sendika aracılığıyla Rus hükümetinden 1 milyon pound değerine altın ve Fransa Merkez Bankası'ndan (Banque de France) 3 milyon pound borç alınarak bir kurtarma fonu oluşturulmuştur. Youssef Cassis, **Capitals of Capital: A History of International Financial Centres, 1780-2005**, Cambridge University Press, 2006, ss. 96-101.

⁶⁷ Charles Hoffmann, "The Depression of the Nineties", **The Journal of Economic History**, Vol. 16, No. 2, Haziran 1956, ss. 137-164.

değişmeyen üç faz ile açıkladığı yaklaşımı, 1890’larda Amerikan ekonomisinin içinden geçmekte olduğu dönüşümsel süreçlerin anlamlandırılabilceği teorik çerçeveyi sunmaktadır⁶⁸. 1893 Mart itibariyle altın rezervlerinin azalmasının tetiklediği parasal krizi New York borsasında değeri düşen fiyatlar ve kapanan sanayi şirketleri izlemiştir. Ulusal Halat Şirketi (*National Cordage Company*)’nin iflası iş çevrelerinde krizin kendini gösterdiği ilk somut gelişme olmuştur.

Demiryolları şirketlerinin azalan kârlılığı, krizin hemen akabinde hayata geçirilen reorganizasyon çalışmalarını beraberinde getirmiştir. 1894 yılında J. P. Morgan öncülüğünde gerçekleştirilen demiryolları reorganizasyonu ile *Southern Railway* inşa edilmiştir. 1895-1896 yıllarında *Great Northern Railway* Başkanı James Jerome Hill ile güçlerini birleştiren J.P. Morgan, Northern Pacific’i inşa etmiş ve Morgan-Hill işbirliğine diğer bir sanayi lideri olan Edward Henry Harriman dâhil edilerek Union Pacific, Santa Fe, St. Louis ve San Francisco demiryolları yeniden düzenlenmiştir⁶⁹. 1890 Sherman Antitröst Yasası’nın getirdiği kısıtlamalara rağmen bu dönemde demir-çelik, petrol ve maden gibi sanayi kollarında tröstleşme hız kazanmıştır. Yasadan olabildiğince az zarar görmek için lobi çalışmalarına hız veren sanayi kesimi, 1895 yılında Anayasa Mahkemesi’nden Sherman Yasası’nın sadece ticaret engeli olması durumunda tröstleşmeye yasak getirmesi ve sanayi ve üretim alanında uygulanmamasına ilişkin kararının çıkmasında etkili olmuştur⁷⁰. 20. yüzyıl arifesinde Amerikan demiryollarında devir-teslim işlemleri, Juglar çevrimlerinin ikinci adımı olan krizden çıkışın tasfiye ile hayata geçirilmesi ile tutarlı olarak, ABD ekonomisinde üretim sermayesinin baskın rolünden finans sermayesinin etkin rolüne geçildiği süreci yansıtmaktadır.

Joseph A. Schumpeter’in öncüsü olduğu inovasyon ekolü bağlamında ele alındığında 1893 ekonomik krizi uluslararası düzende Amerikan hegemonyasının inşa sürecinde bir çıkış noktası teşkil etmektedir. İnovasyon ekolünün yakın zaman temsilcisi Chris Freeman, Kondratieff dalgalarını yeniden yorumlayarak iş çevrimlerine

⁶⁸ Clement Juglar, **Brief History of Panics and their Periodical Occurance in the United States**, G. P. Putnam’s Sons, 1893.

⁶⁹ Steeples ve Whitten, ss. 66-84.

⁷⁰ 1895 yılı Amerikan Anayasa Mahkemesi’nin kararı için bkz. Library of Congress, “U.S. Reports: *United States v. E. C. Knight Co.*, 156 U.S. 1”, **Periodical**, 1984, www.loc.gov/item/usrep156001/, (17.10.2022).

Schumpeteryan bir bakış getirmiştir. Yeniliklerin ilk çıkış tarihlerine yoğunlaşan Schumpeter'den farklı olarak Freeman, yeniliklerin yayılma evresine ve uygulanışları itibariyle dünya ekonomik dengeleri üzerinde etkilerini gösterdiği döneme yoğunlaşmıştır. Konumuz gereği çelik üretimi ve kullanımı ele alındığında, buluşu Sanayi Devrimi öncesine uzanan çeliğin üretimindeki yüksek maliyetler ve kalite kontrolündeki zorluklar nedeniyle çelik sanayisindeki yenilik süreçleri 1850-1860 yıllarında meydana gelmiş olsa da ucuz çeliğin büyük ölçekli kullanımını içeren yayılma evresi 1880-1890 yıllarında gerçekleşmiştir⁷¹. Friedrich Taylor'un fikir babası olduğu 'bilimsel yönetim' teorisi⁷², uygulanışı ile İki Savaş Arası Dönem ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında üretim ekonomisine hâkim olmasının kökenleri de yine 1890'lı yıllara dayanmaktadır. Taylor'ın *Manufacturing Investment Company* ve daha sonra *Bethlehem Steel* gibi Amerikan sanayi üretiminin önde gelen firmalarında üst düzey yönetici olarak görev almış ve ABD tophanelerinin ve askeri tersanelerinin etkin bir danışmanı olarak görev aldığı dönem 1890'lı yıllardır⁷³.

İkinci Dünya Savaşı sonrası motorlu araçlar başta olmak üzere çelik, mekanik ve elektrik sektörlerinde kitle üretiminin (*mass production*) fikir babası olan Henry Ford'un ise ilk benzinle çalışan aracı 1893⁷⁴ yılında üretmiş olması da kriz dönemlerinde ortaya çıkan yeniliklerin kriz sonrası yaygın uygulama ile ekonomik yükselişleri beraberinde getirdiğini göstermektedir. Krizin hâkim olduğu yıllar ve sonrasında verilen patentler ve elde edilen gelirlerin listelendiği **Tablo 5**'te görüldüğü üzere, 1893 yılına varan süreçte patent sayılarında azalma ve durağanlık görülmekle 1894-1897 yılları arasında düzenli bir artış izlenmektedir.

Öyle ki, 1893 ekonomik krizi sürecinde demir, çelik, sac levhalar ve çelik üretiminde kullanılan Bessemer yöntemiyle üretilmiş çelik gibi sanayi ve imalat ile petrol gibi hammaddeleri işleyen sektörlerde dikey ve eyaletler arası çapta olmak üzere şirket birleşmeleri görülmüştür. Yeni oluşumlardan 'bürokratik olarak idare edilen

⁷¹ Freeman ve Louçã, ss. 297-307.

⁷² Frederick Winslow Taylor, **The Principles of Scientific Management**, Harper and Brothers Publishers, New York ve Londra, 1911.

⁷³ Freeman ve Louçã, s. 302.

⁷⁴ Carol W. Gelderman, "Henry Ford", **Encyclopedia Britannica**, 26.07.2022, <https://www.britannica.com/biography/Henry-Ford>, (17.10.2022).

şirket birliklerinin⁷⁵ kurumsal yapılarının esnekliği de şirketlerin ömründe belirleyici olmuştur. 1895 ve 1896 yıllarında beş olan birleşik şirketlerin sayısı 1897’de on, 1898’de yirmi altı, 1899 yılında ise 106 olmuştur. 20. yüzyılın ortalarında Amerikan piyasasının önde gelen şirketlerinin yirmisi 1895-1904 arasında oluşturulmuş birleşimlerdir⁷⁶. *United States Steel, American Tobacco, International Harvester, DuPont, Corn Products, Anaconda* ve *American Smelting and Refining* bunlardan bazılarıdır. *DuPont, General Electric, American Tobacco, Westinghouse* ve *Pullman* üretimin %86’sını gerçekleştiren 16 firmanın arasında yer almıştır.

Şirket birleşmeleri kapsamında benimsenen bir diğer uygulama ise holding şirketlere dâhil olma ve satın alınma yoluyla piyasadan küçük işletmelerin devasa şirketlerin bünyesine katılmasıyla gerçekleşmiştir. 1898-1902 yılları arasında yıllık ortalama 301 şirket bu şekilde piyasadan çekilirken bu rakam 1899 yılında 1028 şirketi bulmuştur⁷⁷. New York, Pennsylvania ve Ohio çelik döküm üreticileri 1894 yılında birleşmişlerdir. İmalat sanayisine finans gruplarının dâhil olduğu bu dönemde çalışma koşullarının giderek ağırlaşması ve ücret kesintilerine tepki olarak meydana gelen sendikalaşma hareketinin Pullman Grevi’nde kendini göstermesiyle devletin işverene desteğinin bir göstergesi olarak grev polis gücüyle bastırılmıştır. 1894 Pullman Grevi’nin bastırılmasıyla başlayan sendikalaşmaya karşı duruş⁷⁸, Birinci Dünya Savaşı sonrası işçi örgütlenme çabalarında da Sovyet tehlikesine karşı önlem olarak kendini göstermiş⁷⁹ ve sonuç olarak ABD’de çelik sektörü başta olmak üzere genel olarak sendikalaşmanın 1930’lara kadar gecikmesini beraberinde getirmiştir.

⁷⁵ Giovanni Arrighi, **Uzun Yirminci Yüzyıl: Para, Güç ve Çağımızın Kökenleri**, çev. Recep Boztemur, 2. Baskı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2016, s.417.

⁷⁶ Steeples ve Whitten, s. 77.

⁷⁷ Ibid s. 78.

⁷⁸ Demiryolları taşıtı üreten fabrikası ve fabrikanın bulunduğu bölgede fabrika işçileri ve orta derece yöneticiler için oluşturulmuş Pullman şehri, dönemin önde gelen sanayicilerinden George Mortimer Pullman tarafından 1880 yılında oluşturulmuştur. 1893 ekonomik krizinin etkilerinden biri olarak, ugradıkları ücret kesintilerine rağmen yaşadıkları evlerin kiralalarına getirilen artışa tepki gösteren Pullman fabrika işçileri Amerikan Demiryolları Sendikası (*American Railway Union*) desteği ile ülke çapında greve gitmeye teşebbüs etmişlerdir. Pullman Strike olarak siyaset, ekonomi ve sosyoloji disiplinlerinde geçen olay hakkında daha fazla bilgi için bkz. Steeples ve Whitten, ss. 94-96. Lindsey Almont, “The Pullman Strike”, **American Eras, Vol. 8, Development of the Industrial United States, 1878-1899**, Gale, 1997, Gale eBooks, link.gale.com/apps/doc/CX2536601569/GVRL?u=ege&sid=bookmark-GVRL&xid=4b8c81ab, (29.03.2021), ss. 105-106.

⁷⁹ Antony Read, **The World on Fire: 1919 and the Battle with Bolshevism**, W. W. Norton & Company, 2008.

Tablo 5: Patentler – ABD Patent Ofisi Patentler Karşılaştırmalı Dökümü

Yıl	Uygulama	Uyarı	Patentler & Yeniden Yayınlanan Yenilikler	Gelir (Dolar)	Gider (Dolar)	Kâr (Dolar)
1890	41,048	2, 311	26, 202	1,340,372.60	1,099,297.74	241,074.92
1891	40,552	2,408	23,244	1,271,285.78	1,139,713.35	131,572.43
1892	40,753	2,290	23,559	1,286,331.88	1,110,739.24	175,592.59
1893	38,473	2,247	23,769	1,242,871.64	1,141,038.45	101,833.19
1894	38,439	2,286	20,867	1,187,430.58	1,100,047.12	87,392.46
1895	40,680	2, 415	22,057	1,245,246.93	1,106,389.49	138,857.44
1896	43,982	2,271	23,373	1,324,059.83	1,113,413.71	210,646.12
1897	47,905	2, 176	23,794	1,375,641.72	1,122,843.13	252,798.59
1898	35,842	1,650	22,267	1,137,734.48	1,136,196.20	1,538.28
1899	41,443	1,716	25,527	1,325,457.03	1,211,783.73	113,673.30
1900	41,980	1,731	26,499	1,350,828.53	1,260,010.62	90,808.01
1901	46,449	1, 842	27,373	1,449,398.16	1,297,385.64	152,012.52
1902	49,641	1,851	27,886	1,552,859.08	1,393,345.54	159,513.54
1903	50,213	1,771	31,699	1,642,201.81	1,448,645.81	193,556.00
1904	52,143	1,808	30,934	1,657,326.53	1,476,000.38	181,326.15
1905	54,971	1,896	30,399	1,806,758.14	1,479,633.22	327,124.92
1906	56,482	1,885	31,965	1,790,921.38	1,554,891.20	236,030.18
1907	58,762	1,967	36,620	1,910,618.14	1,631,458.36	279,159.78
1908	61,475	2,110	33,632	1,896,847.67	1,712,303.42	184,544.25
1909	65,839	1,948	37,421	2,042,828.14	1,955,151.14	87,677.00
1910	64,629	970	35,930	2,025,536.69	2,005,711.94	19,824.75
1911	67,370	(1)	34,084	2,019,388.03	1,953,689.91	65,698.12
1912	70,976	-----	37,731	2,101,199.90	2,022,066.11	79,133.79
1913	70,367	-----	35,788	2,063,557.89	(2)	(2)

(1) Kanun yürürlükten kaldırıldığı için 30 Haziran 1910 itibariyle uyarı verilmemiştir. (2) Veri yok.

Kaynak: Department of Treasury, **Statistical Abstract of the United States 1900**, Government Printing Office, Washington, 1901, ss. 418-419. Department of Commerce, **Statistical Abstract of the United States 1913**, Government Printing Office, Washington, 1914, s. 172.

Dönemin petrol devi John D. Rockefeller New York, Pennsylvania ve Ohio çelik döküm üreticilerinin birleşmesi sonucu düşen fiyatlardan istifade ederek Minnesota eyaletinin Mesabi bölgesindeki maden yataklarını satın almıştır. Rockefeller, 1896 yılında bu bölgedeki arazisini, dönemin çelik devi Andrew Carnegie'ye her çelik tonu başına 0,25 dolar fiyatla ve madenden fabrikaya sevkiyatın da Rockefeller demiryolu ve Rockefeller nakliye aracıyla yapılması garantisi karşılığında kiralamıştır. 1893 krizinin öncülük ettiği şirket birleşmelerine bir başka örnek, 1899 yılında Andrew Carnegie çelik üretiminde önde gelen şirketini yeniden düzenleyerek Henry Clay Frick'in çelik üretiminde kullanılan kok (kömürden elde edilen bir yakacak) şirketi *Frick Coke Company* ile birleşmesi olmuştur. Carnegie bu birleşme ile beş ana çelik fabrikasının, birçok çelik madeninin, 128 fabrika ile Mesabi bölgesinin en büyük çelik şirketi olan *Oliver Mining Company* ve şirketin Pittsburgh yerleşkesinin Erie Gölü ile bağlantısını tesis eden demiryolu üzerinde kontrol elde etmiştir⁸⁰.

İş çevrelerinin kriz karşısında geliştirdiği savunma mekanizmaları bir yana, 1894 yılı boyunca kapasitesinin %20-25 oranında altında işleyen bir ekonomi görülmektedir. Başkan Cleveland'ın 7 Ağustos 1893 tarihinde Temsilciler Meclisi ve Senato'yu finansal durumu görüşmek üzere toplantıya çağırması üzerine her iki mecliste de Sherman Gümüş Alım Yasası'nın uygulamasının durdurulması kararına varılmış ve karar Kasım 1893'te onaylanmıştır. Finans kesiminin desteğinin arandığı sürecin sonunda 1895 Şubat'ında J.P. Morgan liderliğinde Wall Street bankerlerince oluşturulmuş bir kurtarma paketi ile 65 milyon dolar değerinde tahvil ihracı sağlanmıştır⁸¹. Toplumda, piyasada ve siyasi çevrelerde kısa süreli iyimserliği beraberinde getiren bu girişim, yeni güvencelerin piyasaya arz edilmesine ve yabancı sermayenin yeniden ABD'ye yönelmesine imkân sağlamıştır. Sıcak paranın girişi ile canlanan piyasalarda inşaat sektörü yeniden canlanmıştır. Krizin başından itibaren düşüş göstermiş olan fiyatlar uluslararası piyasalarda Amerikan mal ve hizmetlerini daha çekici bir hale getirmiştir.

⁸⁰ Steeples ve Whitten, ss. 94-96.

⁸¹ "Panic of 1893", **American Eras, Vol. 8. Development of the Industrial United States, 1878-1899**, Gale, 1997, Gale eBooks, link.gale.com/apps/doc/CX2536601568/GVRL?u=ege&sid=bookmark-GVRL&xid=a0821fe4, (02.04.2018), ss. 103-105.

Grover Cleveland'ın ABD Başkanı seçilmesi ile aynı döneme rastlayan ve bu yüzden Cleveland'a mâl edilen⁸² 1893 krizinden çıkış için alınan tedbirler, kriz sonrası dönemde ABD'nin dış dünya ile ilişkilerinin ana hatlarını belirleyen kalıcı politikalar olma niteliği kazanmıştır. Cumhuriyetçi kariyerinin üzerine Demokrat Başkan Cleveland'ın daveti ile Devlet Bakanlığı görevini kabul etmiş olan Walter Gresham deniz aşırı ticaretin krizinden çıkış ve sonrasında uzun dönemli bir ekonomi politikası olarak benimsenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Deniz aşırı ticarete Birleşik Krallık'ın rekabet gücünün üzerinde bir avantaja sahip olunması gerekliliğini öne süren Gresham bu amaçla ABD'ye 'bedelsiz (*free*)' hammadde sağlayacak ticari bir yayılma bahsetmiştir⁸³. Ticari yayılmanın kapsamının sömürgecilik olmadığı, bilakis ticari yayılma ile kastedilenin Amerikan tipi bağımlılık ilişkisi olduğu 20. yüzyıl ve sonrasında dünyanın farklı bölgelerinde izlenen emperyalist politikalarla anlaşılabacaktır.

19. yüzyıl Amerikan yayılmacılık siyaseti ile paralel olarak, 1893 yılında Hawaii'de süregelen iç karışıklık nedeniyle adayı anakaraya birleştirmeyi reddeden Cleveland'ın üç ana nedeni vardır: İlk olarak, Hawaii'de Amerikan donanmasının illegal desteği ile isyanı bastıran ve başa gelen geçici hükümet demokratik değildir. İkinci olarak, Amerikan siyasi kurumlarını kıtaaşırı bir bölgeye uzatmama üzerine kurulmuş ve kutsallaştırılmış olan değer, ada ABD'ye bağlandığında zarar görecektir. Wilsoncu ilkelerle örtüşen bu neden Amerikan ekonomik ve siyasi yayılmacılığının kullandığı en önemli ve etkin araçlardan biri haline gelmiştir. Amerikalı iş adamlarının yardımıyla Hawaii'deki monarşi kaldırılması ve ada ekonomisi tam anlamıyla kapitalist dünya-ekonomisinin işleyişine adapte olması 1898 yılını bulmuştur ve bu süreç, adanın ABD tarafından ana kıtaya bağlanmasıyla tamamlanacaktır. Son olarak, Amerikalıların adayı nüfuslarıyla doldurup siyasi ve ekonomik olarak doğal bir dönüşüme tabi etmelerini bekleyip görmek, 1893 yılında kurumları henüz tamamen farklı ve

⁸² Benjamin Harrison'un (Cumhuriyetçi) başkanlığı döneminde Altın Standardı ve Özgür Gümüşçüler arasında geçen çekişmelere paralel olarak Kuzey-Doğu'nun çelik başta olmak üzere sanayi üreticileri ve finansçıları ile Güney ve Batı Eyaletleri'nin tarım üreticileri ve gümüş madeni sahibi kesimin çıkarlarının çatıştığı bir ortamda gerçekleşen 1892 ABD Başkanlık seçimlerinin hemen sonrasında Demokrat adayın (Grover Cleveland) seçimi kazanarak 1893 baharında görevine başlaması özellikle Cumhuriyetçi partiye bağlı çelik üreticilerinin krizi yeni başkana atfetmesine neden olmuştur. Konu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Library of Congress, "The Great Cleveland Panic of 1893", **The American Iron and Steel Association**, Philadelphia, 1896, <https://www.loc.gov/resource/rbpe.16003800/>, (02.04.2018).

⁸³ LaFeber, 1963, ss. 197-241.

demokratik olmayan bir bölgenin yükünü taşımaktan daha güvenli görülmüştür⁸⁴. İlk iki nedenin arkasına saklandığını düşündüğümüz üçüncü neden Amerikan dış politikası ve ekonomik yayılmacılığının ana düşüncesinin ve hareket noktasını oluşturmuştur.

Amerikan hegemonyasının inşasının Amerikan siyasileri ve düşünce adamlarınca da bilinçli kurgulanmış bir gerçek olduğu, 1893 Amerikan ekonomik krizinin aşılabilmesi için icra edilen siyaset yapım süreçleri izlendiğinde ortaya çıkmaktadır. Öyle ki, Başkan Cleveland 1893 yılı Kongre'ye mesajında ticari amaçlar doğrultusunda gerçekleşecek bir genişlemenin öncelikle ABD'nin iç karışıklıklarla mücadele veren güney komşularıyla (Nikaragua, Kosta Rika, Guatemala, Honduras, Arjantin, Brezilya) çıkarlarını gözetmekten geçtiğini ve bunun için gerekirse ABD'nin Bering denizindeki donanmasının ilgili bölgelere tahsis edileceğini ifade etmiştir⁸⁵.

Dönüşümsel etkileri olan 1893 ekonomik krizi, Amerikan dış politikasını kıtasal ölçekte ve en yakın denizaşırı piyasalar olarak görülen Asya-Pasifik'te müdahaleci, yayılmacı ve denizlerde üstünlüğü amaçlayan⁸⁶ politikalar benimsemeye ve bunları acilen uygulamaya geçirmeye yöneltmiştir. Amerikan siyasetinde süregelen Cumhuriyetçi-Demokrat görüş ve parti politikası ayrımının bu konuda en aza indiği gözlenmektedir. Örneğin, Temsilciler Meclisi ve Senato üyelerinin hatırı sayılır bir çoğunluğu bu dönemde ticari amaçlar güdümünde büyütülecek bir donanmaya onay vermiştir. Buna göre, 3 savaş gemisi ve 12 torpido gemisinin katılımıyla büyütülmesi tasarlanan Amerikan donanması için gerçekleştirilecek üretim aracılığıyla eyaletlerdeki işsizlik sorununa getirilecek çözümün ana hatları belirlenmiştir⁸⁷. Iowa eyaletinin Cumhuriyetçi Kongre üyesi Dolliver, krizin getirdiği işsizlik ve yoksulluk gibi ağır ekonomik şartlarda makine üreten fabrikaların kapalı kalmaması gerektiğini vurgulayarak donanmanın genişletilmesine ilişkin rapora tam destek vermiştir.

⁸⁴ LaFeber, 1963, ss. 206-218.

⁸⁵ Gerhard Peters ve John T. Woolley, "Grover Cleveland 24th President of the United States (1893-1897), First Annual Message (second term)", 04.12.1893, **The American Presidency Project**, UC Santa Barbara, <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/first-annual-message-second-term>, (30.03.2021).

⁸⁶ Denizlerde üstünlüğü amaçlayan siyasetin kökenleri Alfred Mahan Thayer'in denizlerde üstünlüğün dünya liderliğini garantilediği yönündeki görüşlerini yansıtan eserine dayanmaktadır. Bkz. Alfred Thayer Mahan, **The Influence of Sea Power upon History 1660-1783**, Cambridge University Press, 2011. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511783289>, (01.04.2021).

⁸⁷ LaFeber, s. 234.

Dolliver'ın siyasi desteği karşılığında iki torpido gemisinin üretimine ilişkin tasarının Iowa'da hayata geçirilmesine ilişkin karar kabul edilmiştir⁸⁸.

Sonuç olarak, 1893 krizi finansal temellerde başlayarak ekonomik, siyasi ve toplumsal düzleme yayılan bir süreç olmuştur. Bu süreç, Amerikan siyaset yapımcılarına ABD'nin dünya-ekonomisinde sanayileşmiş bir ülke olarak yer alma zorunluluğunu göstermiştir. Zira uluslararası düzenin liderliğine talip olan bir ulusun mevcut hegemonun belirleyici olduğu ekonomik siyasi ve stratejik alanlara en az mevcut hegemon kadar hâkim olması gereklidir. Bu gerekliliğin icra edilmesinin başlangıcı, 1893 krizinin çözüm sürecine dayanmaktadır. 1897 yılı olarak ifade edilen krizin sonunda ise, Wallerstein ve Hopkins'in de kavramsallaştırdığı üzere, ABD uluslararası düzende yükselen hegemonik güç olarak yerini almıştır.

Başkan Cleveland'ın başkanlığı süresince krizin devam ettiği ve 1897 yılında Cumhuriyetçi aday William McKinley'in seçilmesiyle altın standardının güvence altına alınmasıyla piyasaların düzeldiği ve krizden çıkıldığı iddiaları Fernand Braudel'in *longue durée* teorisi ışığında düşünüldüğünde tartışmalıdır. Zira Başkan McKinley'in göreve gelişini takiben kısa sürede ABD'nin kıtasal nüfuzunun artışı ile sonuçlanan 1898 İspanyol-Amerikan Savaşı için donanmanın genişletilmesi, ekonomik kurumların kapsayıcılığı ve siyasi temellerin oluşturulması büyük oranda Başkan Cleveland döneminde ve 1893 krizi sırasında hayata geçirilmiştir.

Amerikan iktisadi hayatında inovasyon açısından bakıldığında, çelik üretiminin yaygınlaşması ve olağanlaşması ile birlikte krizden etkilenmeyen sektörlerden⁸⁹ elektriğin kullanımının yaygınlaşması, madenler, imalat sanayi ve telefonun finans sektörünün hızına ve etkinliğine katkıda bulunması ekonomide dönüşümsel devamlılığı göstermektedir. Bu dönemde demiryolları ve çelik sektörleri başta olmak üzere sanayi üretimindeki şirketlerin finans sermayesi tarafından satın alınması ya da finans şirketleri ile birleştirilmesi, 1897-1913 yılları arasında dünya-ekonomisinin genişlemesiyle ve bu genişleme süreci Kondratieff dalgalarının yükselişiyle paralellik göstermektedir.

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ 1890'lar boyunca elektrikli demiryolları ve parçaları (tramway) %330 oranında artış göstererek 2 milyar 456 milyon dolar (1929 rakamlarıyla) değerine ulaşmıştır. Elektrikli ışık ve güç kaynakları %470 artış göstererek 663 milyon dolar, telefon %173 büyüme ile 772 milyon dolar ve maden şirketleri %95 büyüme ile 792 milyon dolar değerine ulaşmıştır.

1.3. Altın Standardı ve Özgür Gümüşçüler

Altın standardı, bir ülkenin para birimin altının belirli bir miktarına eşitlenerek bu oranda sabitlendiği para sistemidir. 1717 yılında, dönemin Birleşik Krallık Darphanesi'nde usta Sir Isaac Newton imparatorluğun Afrika ile ticaretinde kullandığı 20 şilin değerindeki altın paranın içeriğindeki gümüşe gereğinden yüksek fiyat biçince, Birleşik Krallık fiilen altın standardına geçmiş oldu. Bu gelişmeyle birlikte gümüş paranın basım değeri uluslararası piyasa değerinden daha düşük seviyede kaldı ve yeni basımdan çıkan tam gümüş Birleşik Krallık sikkeleri hızla dolaşımdan kaldırıldı⁹⁰.

1821 yılında Birleşik Krallık resmi olarak altın standardına geçti. 19. yüzyılın ortalarında ABD'nin Kaliforniya eyaleti ve Avustralya'da bulunan altın madenleri dünya çapında altın arzını artırmasıyla 1870 itibariyle altın standardı uluslararası para piyasalarının temelini oluşturmaya başladı. Küresel ölçekte düşünüldüğünde, altın standardı 1880-1914 yılları arasında kullanımı yaygın olan bir para sistemi olarak Birinci Dünya Savaşı'na kadar uluslararası para piyasalarını yönlendirmiştir. 19. yüzyılda altın ve gümüşün birlikte farklı oranlarda ulusal para birimlerine endekslendiği sisteme bimetalik (*iki metalli*) sistem denilmektedir. Belirtildiği üzere Birleşik Krallık tamamen altın standardında olmasıyla bir istisnayı teşkil etmiştir. Alman devletleri, Avusturya-Macaristan, İskandinavya, Rusya ve Uzak Doğu ülkeleri gümüş standardı ile uluslararası para piyasasında yerlerini almışlardır.

Para birimini bimetalik standart üzerine inşa etmiş olan ülkeler ise gümüş standardı ve altın standardı kullanan ülkeler arasında aracı rolünü üstlenmiştir. Ekonomileri bimetalik standart üzerinde işlem gören ülkelere örnek olarak kıt-a Avrupası'nda Fransa ve Latin Para Birliği⁹¹ ülkeleri verilebilir. Para birimini bimetalik standart üzerine inşa etmiş olan Avrupa ülkeleri, para birimlerindeki gümüş oranının farklılığından dolayı ortaya çıkan iç piyasalarındaki para sıkıntısına çözüm geliştirmek için 1865 yılında uluslararası bir konferansta bir araya gelerek Belçika, Fransa, İtalya,

⁹⁰ Barry Eichengreen ve Marc Flandrau, **The Gold Standard in Theory and History**, Routhledge, 1997, s. 3.

⁹¹ Barry Eichengreen, **Globalizing Capital: A History of the International Monetary System**, Princeton, 2008, s. 15.

İsviçre ve daha sonra Yunanistan'ın katılımıyla Latin Para Birliği'ni oluşturmuşlardır. Konferansta, birlik üyesi ülkeler paralarının gümüş oranını 0.835 olarak sabit tutma kararı almıştır.

Avrupa'da Birleşik Krallık'ın diğer ülkelerin öncüsü olarak altın standardına geçmiş olmasının ana nedeni Sanayi Devrimi ile başat ekonomik güç haline gelmiş bir ülke olarak yabancı finansman kaynağı olmasının yanı sıra madeni para basımında makineleşme ile altının işlenme kolaylığını elde edilmiş olmasıdır. Birleşik Krallık'ın ekonomik ve finansal gücü, diğer Avrupa ülkelerini onunla ticaret ilişkisi içine girmeye iten faktörlerden biri olmuştur.

Barry Eichengreen, birbirleriyle ticaret ve finans ilişkisi içinde olan ülkelere refah seviyesi daha yüksek olana yönelik diğerleri tarafından izlenen ekonomik ve parasal adaptasyon eğilimini bağlantı dışsallığı (*network externality*) olarak tanımlamaktadır⁹². Buna göre, Almanya'nın 1871'de Alman devletlerinin birleşimi ile eş zamanlı olarak gümüş standardından altın standardına geçmesi bimetalik standart blokun altın standardına geçmesinde başı çeken etken olmuştur. Almanya'nın altın standardına geçişini takiben Almanya ile yoğun ticari ve ekonomik ilişkiler içinde olan Danimarka, Hollanda, Norveç, İsveç ve Latin Para Birliği ülkeleri ekonomik çıkarlarını gözetmek üzere altın standardına geçmişlerdir. Almanya ile doğrudan ticaret ilişkisi içinde olduğu Latin Para Birliği ülkelerinin para birimlerinde 1873 yılında %57 olan altın oranı 1879 yılında %48'e kadar düşmüştür. Ancak yine de bu değişim kıt-a Avrupası'nda 15 ½'a 1 olarak sabitlenmiş olan altın-gümüş oranını tehdit etmemiştir.

ABD'de kullanımda olan para rejimi ve altın standardına geçişi hegemonya inşası bağlamında açıklayabilmek için, 19. yüzyıl ABD para politikasına tarihsel bir bakış gerekmektedir. Siyasi ve ekonomik motiflerine ek olarak, ABD tarihinde Amerikan İç Savaşı (1861-1865) finansal kırılma noktalarını da beraberinde getiren bir kopuş olmuştur. İç Savaş sırasında savaş harcamalarının finansmanına yönelik *greenback* banknotlar basılmıştır. Savaş harcamalarının sadece %15'inin karşılanmasında etkili olan *greenback* banknotların basım oranı toplam para hacminde, 1862 yılında %14, 1863-1864 yıllarında ise %25 olmuştur. Bu durum enflasyon oranlarının artışı ve alım gücünün, dolayısıyla yaşam standartlarının düşüşünü

⁹² Eichengreen, 2008, s. 4.

beraberinde getirmiştir⁹³. Bu nedenle, İç Savaş'ın sona ermesini takip eden on yıllık dönemde (1865-1875) *greenback* banknotların piyasadan çekilmesi ve metal paraya dönüşe yönelik girişimler ABD Kongresi'nin ve kamuoyunun gündemini meşgul etmiştir.

1873 yılında ABD Temsilciler Meclisi'nde 13'e karşı 110, Senato'da ise 14'e karşı 36 olumlu oyla kabul edilen ve etkilerinden dolayı sonraki yıllarda '1873 Suçu'⁹⁴ olarak da adlandırılan 1873 Para Basım Yasası, hali hazırda altın ve gümüş olmak üzere bimetalik standartta işleyen ABD para sisteminden gümüş paranın basımının durdurulmasını öngörmüştür⁹⁵. 1834 yılı itibariyle gümüşün külçe değerinin artmasıyla gümüşün para değeri göreceli olarak düşük kalmıştır. Sonuç olarak, gümüş paranın külçe altına endeksli değeri 1,0312 (altın) dolar olmuştur. Dolayısıyla gümüş, para olarak değil de külçe olarak daha değerli hale gelmiş ve 1834'ten 1873'e uzanan dönemde gümrüklerde vergilerin ödenmesinde gümüş dolar kullanılmamıştır⁹⁶.

1873 yılında *greenback* banknotlardan metal para basımına yönelik yapılmasına çaba gösterilen düzenleme ise zaten ABD iç piyasasında fiili olarak dolaşımda olmayan bir paranın (gümüş para) basımından çıkar elde edecek grupları tatmin etmek için yapılan bir girişim olmuştur. ABD iç piyasasında süregelen düzenin devamını korumak adına basılacak olan gümüş paranın *trade dollar* adı altında Çin başta olmak üzere Asya ülkeleri ile ticarete kullanılmasına onay verilmiştir. Böylece, 1840 yılından 1873 yılına dek basımı yapılagelen gümüş dolarların basımı durdurularak 1873-1878 yılları arasında 36 milyon adet *trade dollar* basılarak dış ticarete kullanılmak üzere dolaşıma sürülmüştür⁹⁷.

⁹³ Museum of American Finance, "Greenback", Exhibits, https://www.moaf.org/exhibits/checks_balances/abraham-lincoln/greenback, (08.04.2021).

⁹⁴ 1873 Madeni Para Basım Yasası ilk olarak ABD Senatosu'na bağlı Ulusal Para Komisyonu'nun 1876 yılı raporunda suç olarak ifade edilmiştir. İlgili belge için bkz. United States National Monetary Commission, "Reports of the Silver Commission of 1876", **Senate Report No. 703, 44th Congress, Second Session**, Washington: Government Printing Office, 1887, <https://archive.org/details/reportsofsilverc00unit/page/192/mode/2up?q=crime>, (08.04.2021), s. 193.

⁹⁵ 1873 Suçu olarak da literatüre geçen yasa hakkında incelenen diğer çalışmalar için bkz. Paul Barnett, "The Crime of 1873 Re-examined." **Agricultural History**, Vol. 38, No. 3, Temmuz 1964, <http://www.jstor.org/stable/3740438>, (08.04.2021), ss. 178-181. Milton Friedman, "The Crime of 1873", **Journal of Political Economy**, Vol. 98, No. 6, Aralık 1990, <http://www.jstor.org/stable/2937754>, (08.04.2021), ss. 1159-1194.

⁹⁶ Markham, s. 342.

⁹⁷ William H. Cowburn, "The United States Trade Dollar: History and Variety", **The Centinel Official Publication of the Central States Numismatic Society**, Winter 2006-07, Vol. 54, Nr. 4, ss. 10-20.

19. yüzyılın ortaları itibariyle Çin ile artan ticarete Çinli tüccarların ‘8 Meksika Reali’ni tercih etmeleri üzerine *trade dollar*’ın benzer şekilde dizayn edilerek iç piyasada 412 zerre (*grain*) 0.900 ayar olan standard doların 420 zerre ve 0.900 ayar olarak ve arka yüzünde *trade dollar* olduğu yazılı olarak basılmıştır. Dolayısıyla, *trade dollar* sadece ve sadece dış ticarete kullanım amacıyla, hem ABD’de artan gümüş maden arzı karşısında maden üreticilerini tatmin etmek hem de Çin ile ticarete ABD’li tüccarları daha rekabetçi bir hale getirerek kazan-kazan siyaseti izlemek amacıyla basılmıştır⁹⁸. Ancak, 1870’lerin ortalarında gümüşün değer kaybetmesiyle *trade dollar*ın içeriğindeki gümüşün değeri paranın nominal değerinin altına düşmüştür. Örneğin, 1873 Temmuz’unda bir *trade dollar* içeriğindeki gümüş külçesinin değeri 1,05 dolar iken 1876 Ağustos’unda bu değer 0,85 dolar olmuştur.

1877 yılına gelindiğinde, değeri düşen *trade dollardan* indirimli fiyatla büyük miktarlarda satın alan iş adamlarının işçilerine *trade dollar* ile nominal ücretlerde ödeme yapmaları piyasada değerinin ancak %80-85 civarında mübadele edilebilen bu parayla kazanç sağlamış emekçi kesimini zor duruma sokmuştur. Sonuç olarak, ABD Hazinesi gümüş arzının dış ticaret ile dengelenmesi için tasarlanmış olan *trade dollar* basımını 1877 Ekim itibariyle durdurmuş ve Şubat 1878’de ABD Kongresi’nin kararıyla iç piyasada gümüş para basımının önceki standardında izlemesi ve *trade dollar* basımının iptali öngörülmüştür⁹⁹.

4 Mart 1877 tarihinde, Başkan Rutherford Hayes tarafından Hazine Bakanı olarak atanan John Sherman, öncelikle mevcut *greenback* banknotların eş değerde bir altın rezervi ile desteklenmesi, sonrasında mevcut kamu borcunun azaltılarak kamu kredisinin düzeltilmesi ile kademeli olarak *greenback* banknotları piyasa dolaşımından kaldırması ve ABD tahviline dönüştürme planı ışığında hareket etmiştir¹⁰⁰. Bir önceki Hazine Bakanı Merrill, New York ve Londra merkezli yatırım bankacılarından oluşturulmuş bir sendikanın ABD Hazine tahvillerinin ihracını gerçekleştirmesine

James C. Hallock, “The Power and Duty of the President of the United States with regard to Trade Dollars”, **Philadelphia Social Science Association**, Philadelphia, 1886, <https://archive.org/details/powerdutyofpresi00hall/page/n1/mode/2up>, (08.04.2021), ss. 1-24.

⁹⁸ Cowburn, s. 12.

⁹⁹ Ibid, s. 15.

¹⁰⁰ Don Barrett, **Greenbacks and Resumption of Specie Payments, 1862-1879**, Harvard University Press, 1965, ss. 195-209.

yönelik bir sözleşme gerçekleştirmiştir. Buna göre, Birleşik Krallık merkezli Rothschildleri temsilen August Belmont, J. W. Seligman, Drexel ve Morgan, Morton Bliss ve First National of New York'tan oluşan sendika, 1876 Ağustos'tan başlamak üzere 1877 Mart'a kadar madeni paraya dönüş yasasının verdiği yetki uyarınca %4,5 faizle 40 milyon dolarlık tahvil satışını onaylamıştır. 1877 Mart'ta göreve gelen Sherman, yapılmış olan sözleşmeyi daha genişletilmiş bir şekilde devam ettirerek kamu borçları için de finansman sağlayacağı umulan 100 milyon dolarlık %4,5 faizli tahvil ile %4 faiz sunan ve miktarı sendika tarafından belirlenebilecek sözleşme imzalamıştır. Buna göre, %4 faizle 25 milyon dolarlık tahvil, altın karşılığında ve Amerika'da halka arz edilmiş popüler yatırım aracı olarak satışa sunulmuştur. İşte tam bu noktada, ABD'de bimetalik standardın 1873 krizinin enflasyonist etkilerine bir çözüm getireceğini savunan Özgür Gümüş Hareketi hız kazanmaya başlamış, zamanla *greenback* banknotların tedavülden kaldırılmasına karşı olan gruplarla birleşerek 1877-1878 yıllarında ABD siyasetinde Populist Parti'nin kadrolarına dâhil olarak yeni bir oluşumun önünü açmıştır. Birleşik Krallık'ın altın standardında olmasına karşın ABD'nin metal paraya geri dönüş planı çerçevesinde New York ve Londra bankerleri ile yapılan tahvil satış sözleşmelerinde altınla ödeme şartının hayata geçirilebilirliği Londra basını tarafından sorgulanmaya başlamıştır¹⁰¹. Özgür Gümüş hareketinin başarısının sendikanın tahvillerinin geri ödenmesinde bir engel teşkil edeceğini açıkça ifade eden *Times* dergisinin yorumları Atlantik'in her iki yakasındaki finans gruplarını alarma geçirmiştir¹⁰².

Cumhuriyetçilerden oluşan kuzeydoğu eyaletlerinin sanayi ve finans çevreleri ile Batı eyaletlerinin demokratları Amerikan para biriminin altın standardına peg edilmesinin ekonominin enflasyonist eğiliminin önüne geçeceğini ve istikrar getireceğini savunurken, Batı ve Güney eyaletlerinin gümüş madeni işletmecileri ile hala ağırlıklı olarak tarım ekonomisine dayalı olan ülkenin çiftçi kesimi altın ve gümüşle desteklenerek basılacak Amerikan para biriminin deflasyonu engelleyeceğini ve borçların geri ödenmesinde kolaylık sağlayacağını iddia etmişlerdir.

¹⁰¹ Ibid, s. 210.

¹⁰² Ibid.

Özgür Gümüşçüler Hareketini oluşturan ikinci grubun yoğun lobi faaliyetleri sonucunda 1878 yılında ABD, Avrupalı büyük devletleri de davet ettiği gümüşün para biriminde kullanılmasına yönelik bir konferans vermiştir. Konferansa Almanya, katılım sağlamazken Birleşik Krallık ise bimetalik standarda olası yakınlaşmayı bloke etmek için katılım göstermiştir¹⁰³.

Amerikan para piyasasında kâğıt para basımını destekleyen grupların yanı sıra, kâğıt paranın enflasyon getireceğini düşünen metal para biriminin lehine lobi faaliyetleri yapan sanayiciler ve finans sermayedarları yüzyılın son çeyreğinde kabul edilen iki yasanın (*Bland-Allison Act 1878* ve *Sherman Silver Act 1890*) öncüleridir. 1878 Bland-Allison Yasası, ABD Başkanı Hayes'ın vetosuna karşın Batı eyaletlerinin Özgür Gümüşçülerinin baskın olduğu Kongre'nin onayını alarak onaylanmıştır. Buna göre, Hazine'nin gümüş alımlarının basılan 16/1 oranında altın para karşılığı değişimi onaylanmıştır¹⁰⁴. Bu safhada herhangi bir sınır konulmayan gümüş alımları 1890 yılında kabul edilen Sherman Gümüş Yasası (*Sherman Silver Act*) ile sınırlandırılmıştır. Yasaya göre, Hazine'nin her ay 4,5 milyon ons külçe gümüş satın alması, satın alınan gümüşün madeni para basımında kullanması ve basılan madeni paranın karşılığı olacak değerde kâğıt paranın da (*legal tender*) basılması kabul edilmiştir¹⁰⁵. Ayrıca, gümüş para karşılığı olan gümüş sertifikalarının da ABD Hazinesi'nde altın sertifikası karşılığında mübadele edilebileceği güvencesi verilmiştir. Yoğunlukla altına olan talep nedeniyle, ABD Hazinesi'nde 380 milyon dolar değerinde gümüş, para ve külçe olmak üzere toplamda 5.000 ton gümüş birikmiştir¹⁰⁶.

Madeni para basımının durdurulacağı korkusuyla uluslararası yatırımcılar varlıklarını altına çevirerek geri çekmişlerdir. 1893 krizini takiben azalmaya devam eden altın rezervleri 1895 Ocak'ta 68 milyon dolar, bir hafta sonra ise 45 milyon dolara düşmüştür¹⁰⁷. Başkan Cleveland ve J.P. Morgan arasında geçen bir görüşmede Hazine'nin altın rezervlerini artırmak için uluslararası bir sendika oluşturulması

¹⁰³ Eichengreen, 2008, s. 19.

¹⁰⁴ Ibid, s. 21.

¹⁰⁵ Rebecca Parks (Ed.), "The Great Cleveland Panic of 1893", **American Eras: Primary Sources, Volume 1: Development of the Industrial United States, 1878-1899**, Gale, 2013, Gale eBooks, link.gale.com/apps/doc/CX2737200040/GVRL?u=ege&sid=bookmark-GVRL&xid=5420dd93, (26.03.2018), ss. 93-97.

¹⁰⁶ Markham, s. 345.

¹⁰⁷ Ibid, s. 347.

kararına varılmıştır. Buna göre, Morgan ve Rothschildlerin ABD temsilcisi August Belmont yönetimindeki sendika ABD devlet tahvillerini Londra ve New York'ta satışa çıkararak Hazine'ye altın getirisinde bulunmuştur. Karşılığında hükümet, Morgan sendikasıdan onsu 17,80 dolardan 3,5 milyon ons altın almayı ve ödemeyi de %4 faizle 30 yıllık sürede yapmayı kabul etmiştir. Sendika tahvilleri 112,25 dolardan satışa çıkararak Hazine'nin altın rezervini 100 milyon dolara yükseltmeyi başarmıştır¹⁰⁸.

ABD 1896 genel seçimleri Kongre'de ve kamuoyunda gümüş meselesi üzerinde popülerize olmuştur. Demokrat Parti'nin başkan adayı William Jennings Bryan, Ulusal Gümüş Partisi ve Populist Parti tarafından da aday gösterilerek gümüş içeriği güçlendirilmiş bimetalik Amerikan para birimi üzerine kampanyasını oluşturmuştur. Bryan'ın kampanyası Amerikan Bimetallizm Ligi tarafından desteklenmiştir. Cumhuriyetçi aday William McKinley ise altın standardının uluslararası piyasalara entegrasyonun faydaları üzerine kampanyasını oluşturmuş ve ABD bankacılık, sanayi ve finans sektörünün desteğiyle kampanyasında altın (görünümlü) fil, böcek ve buğday demeti içeren hediyeler dağıtmıştır. Bryan'ın 1896 Temmuz'unda Chicago'da toplanan Demokrat Parti Kongresi'ndeki konuşması büyük toplulukları peşinden sürüklemiş ve Özgür Gümüş Hareketi seçimle birlikte değişimin geleceği sinyallerini vermiştir:

'Bu dikenli tacı emeğin alınına zorla giydiremezsiniz

*Altın bir haç uğruna insanlığı çarmıha ger(e)meyeceksiniz.*¹⁰⁹

1896 Başkanlık seçim sonuçlarında Cumhuriyetçilere verilen 271 oya karşılık Demokratlara giden 176 oy, Bryan'ın zafere ulaşmasını engelleyerek ABD'de gümüşün para birimi olarak kabul edilmesi yönündeki beklentileri sona erdirmiştir. Buna rağmen gümüşçülerin geri dönüşü 1930'lar ve 1980'ler olmak üzere ABD tarihinde ekonomik krizlerle birlikte yeniden kendini göstermiştir.

1897'de Bryan'ın kampanyasının tabanını oluşturan gruplardan tarım üreticilerinin lehine bir gelişme olarak bütün dünyada buğday üretiminde kıtlık baş gösterirken ABD'deki üretim fazlası çiftçilerin içinde bulunduğu kırılgan ekonomik koşulları ortadan kaldırmıştır. Buna paralel olarak, 1897'de kurulan Indianapolis Para

¹⁰⁸ Ibid.

¹⁰⁹ İngilizce aslından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Orijinali için bkz. Genevieve Forbes Herrick ve John Origan Herrick, **The Life of William Jennings Bryan**, Gover C. Buxton, Chicago, 1925, <https://archive.org/details/lifeofwilliamjen00herr>, (13.04.2021), s. 124.

Komitesi (*Indianapolis Monetary Commission*) aracılığı ile altın standardına geçişin temelleri hazırlanmıştır.

ABD piyasalarında dolaşımda olan paranın tarihsel değişimine bakıldığında, 1865 yılında 2 milyar dolar olan para hacmi 1890 yılında 1,5 milyar dolara düşmüştür¹¹⁰. Buna karşın, Amerikan piyasalarında alım-satım, para basım değerinde altın-gümüş oranı olarak sabitlenen 16/1'den ziyade malların ve hizmetlerin piyasa değeri esas alınarak yapılmıştır. Bu nedenle, 19. yüzyılın sonlarına yaklaşırken ABD'nin para rejimini fiili bir altın standardı olarak adlandırmak mümkün olmuştur.

1890 Gümüş Alım Yasası'nın onaylanmasını takip eden süreçte gerçek ve tüzel kişiler devlete olan ödemelerini gümüş para ile yapma; devletten alacakları ödemeleri altın para üzerinden talep etme imkânı elde etmişlerdir. Bu gelişme, ABD altın rezervlerinin hızla düşmesine yol açarken, gümüş içeren para birimi, banknotlar, borsada işlem gören şirket tahvilleri ve diğer finansal varlıkların değer kaybıyla 1893 krizine giden süreci başlatmıştır.

1900 yılında Başkan William McKinley döneminde çoğunluğu Cumhuriyetçilerden oluşan Kongre'nin onayını alarak kabul edilen Altın Standardı Yasası ile ABD resmi olarak altın standardını benimsemiştir. Yasa uyarınca, 1 ons altın 20,67 dolar ve 1 ABD doları 25,8 altın zerresi (*grains of gold*) olarak sabitlenmiştir. 1900 Altın Standardı Yasası ile Başkan Grover Cleveland'ın 1893 ekonomik krizinden çıkış önlemleri arasında öngördüğü Sherman Gümüş Yasası bünyesinde yapılan gümüş alımlarının durdurulması ve Amerikan sanayi çevrelerinin altın standardına geçişe olan sıcak yaklaşımları hayata geçirilmiştir. ABD'nin Altın standardına geçişi, ticaret hacmi büyük olan diğer ülkelerle işlemlerinde takas oranlarında istikrar oluşturmuştur. Aynı zamanda, Özgür Gümüşçüler Hareketi'nin başarı kazanarak ABD ekonomisinin kırılganlığının artacağı yönünde uluslararası piyasalardaki şüpheler ortadan kaldırılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı öncesi ABD yatırımlarının ve hammadde ticaretinin yüzü Batı Yarımküre'ye (Kanada, Meksika ve Karayipler) dönüktür¹¹¹. 20. yüzyılın ilk on yılında Başkan Theodore Roosevelt'in özellikle Latin Amerika'da uyguladığı dolar

¹¹⁰ Markham, s. 346.

¹¹¹ Van der Pijl, s. 41.

diplomasisi ve Çin'in ekonomik gelişiminde sadece Avrupalı güçlerin etkin olmasının önüne geçme çabası olan Open Door politikaları¹¹² resmiyete dökülmemiş olmakla birlikte ABD para politikalarının tarihinde görüldüğü üzere 19. yüzyıl ortalarına dek uzanmaktadır.

1878 itibariyle süregelen sanayileşme dönemine rağmen ABD ekonomisi hala tarımsal olmakla birlikte yüzyılın dönümünde dünyanın en büyük ekonomisi durumuna gelmiştir. Tarımsal bankacılık sistemi ve her yıl ekim ve hasat dönemlerinde faiz oranlarının artışı takiben paraya, dolayısıyla altına, artan talep nedeniyle, ABD ekonomisi altın ihtiyacını Kanada ve büyük ölçüde Londra'dan karşılamıştır. Buna karşın, 1890'lar itibariyle Birleşik Krallık'ın sermaye ihracı içinde sermaye malları ihracındaki artışlar azalma eğilimi göstermiştir. Birleşik Krallık'ın finans merkezi olarak sağladığı kredilerin daha az bir kısmı Londra'ya yabancı mevduat olarak geri dönmüştür.

1860-1913 yılları arasında ABD'nin gayrisafi milli hasılası (*GNP – gross national product*) yedi katına çıkmıştır. Hızlı ekonomik büyüme ve altın standardına geçiş ile ABD uluslararası yatırımcıya güven veren bir ülke haline gelmiştir. Böylece, ABD finans merkezi New York dünya finans merkezlerinden biri olma yoluna girmiştir¹¹³. Almanya ve Japonya'nın da ekonomik ve finansal büyümesiyle birleşen bu gelişmeler, yüzyılın dönümünde Birleşik Krallık'ın başat konumunun altını oymuştur¹¹⁴.

¹¹² 1910 yılı itibariyle Open Door politikaları olarak açıkça telaffuz edilen siyaset, ABD'nin Çin'de Avrupalı güçlerin sömürgeci ticari faaliyetlerinin tekeli kırıkmak ve söz konusu ticari faaliyetlere ABD'nin de dâhil olmasını sağlamak amacıyla Çin'in bölünmez bütünlüğünü korumayı hedeflediğini ifade eden Çin ile dostluk çerçevesinde başlatılan ve Most Favored Nation (MFN) adı altında en yüksek ticari ve stratejik ayrıcalıkların ABD'ye verilmesini sağlayan siyasettir. Bu siyaset, 1909-1913 yılları arasında Başkan William Howard Taft'ın Latin Amerika ve Doğu Asya'da ABD ekonomik ve siyasi üstünlüğünü garantilemeyi hedefleyen 'dolar diplomasisi' siyaseti ile eklemlenmiş olmakla birlikte kökenleri 1850'lerde ABD'li iş adamlarının Çin ile ticaretini kolaylaştırmak üzere 1873-1878 yılları arasında basılan *trade dollar* para biriminin ortaya çıkışına kadar uzanmaktadır.

¹¹³ U.S. Department of Commerce, Bureau of Census, "Long Term Economic Growth 1860-1965", Ekim 1966, <https://fraser.stlouisfed.org/files/docs/meltzer/cenlon66.pdf>, (14.04.2021), ss. 99-104.

¹¹⁴ Barry Eichengreen, 2008, ss. 41-42.

1.4. 1898 Küçük Muhteşem Savaş

Savaşlar, uluslararası düzende ve toplumlar üzerinde uzun dönemli siyasi, ekonomik ve sosyal değişimleri beraberinde getirmiştir. Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi çalışmalarında, savaşların çıkış sebebini siyasi, ekonomik veya sistemsel nedenlerle açıklayan teori ve yaklaşımlara paralel olarak savaş sürecini ve savaş sonrası dünya düzenindeki değişimlere de ekonomik, siyasi ve sistemsel açıklamalar getirilmiştir¹¹⁵.

Uluslararası düzende Amerikan hegemonyasının inşasının 1893-1939 yılları arasındaki sürecini konu alan tezimizde, ABD'nin dünya liderliğine olan istekliliğinin ve adaylığının bizatihi 1823 yılında ilan edilen Monroe Doktrini ile başladığı kabul edilmektedir. Bu liderliğin ABD tarafından yürütülebileceğine inanmış olan Başkan Monroe, Kongre'ye hitabında ulusun ekonomik ve stratejik potansiyeline işaret etmiştir¹¹⁶.

19. yüzyılın ilk yarısında, tarihsel süreçte ilerleyen bir zaman diliminde Amerikan hegemonyasının gerçekleşeceğine inanmış olan fikir babaları sadece siyasilerle sınırlı olmamıştır. Bu kesim, Birleşik Krallık'ın denizlerdeki üstünlüğüne talip olunabilecek potansiyeli gören stratejist ve tarihçilerin yanı sıra kamuoyunu yönlendirmede büyük rol oynayan basın ve medya¹¹⁷ ile sanayi ve finans gruplarını¹¹⁸ da bünyesinde bulunduruyordu.

¹¹⁵ İlgili literatür için bkz. Kenneth Waltz, **The Theory of International Relations**, 1979. Edward Hallett Carr, **The Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations**, (ed. Michael Cox), Palgrave Macmillan, 2016, <https://doi.org/10.1057/978-1-349-95076-8>, (14.04.2021). Martin Wight, **International Theory: The Three Traditions**, Leicester University Press, 1991.

¹¹⁶ Library of Congress, "A Century of Lawmaking for a New Nation: U.S. Congressional Documents and Debates, 1774 – 1875", **Annals of Congress**, Senate, 18th Congress, 1st Session, Aralık 1823, <https://memory.loc.gov/cgi-bin/ampage?collId=llac&fileName=041/llac041.db&recNum=4>, (29.04.2021), ss. 13-14.

¹¹⁷ İspanyol yönetimindeki Küba'da kötü yönetimden dolayı çıkan ve üç yıl devam eden isyan üzerine ABD'nin (kıtasa düzeni sağlamak ve haklının yanında olmak) için İspanya'ya 1898 yılında savaş açmasında kamuoyunun rızasının alınmasında Joseph Pulitzer ve William Randolph Hearst isimli gazetecilerin önderliğinde yürütülen kampanyanın etkisi olmuştur. Konu hakkındaki detaylar ve kampanyanın ABD'nin emperyalist emelleriyle paralelliği için bkz. Claude Julien, **Amerikan İmparatorluğu**, çev. Tahsin Saraç ve Aysel Gülercan, Ankara, 1969, ss. 75-80.

¹¹⁸ ABD'de sanayi ve finans grupları, ulusal çapta elde ettikleri gücün ardından uluslararası pazarlarda etkinliklerini devam ettirmenin yollarını aramışlardır. Amerikan sermayesinin uluslararası yayılımı için

ABD'nin uluslararası düzende hegemonik bir konuma gelmesinde savaşlar pek tabii etkili olmuştur. Ancak, burada altı çizilmesi gereken nokta şudur ki, savaşlar ekonomik dengelerin değişimine neden olarak yeni bir dünya düzeni yaratmaktadır. Bu tezde savaşlara yer verilmesinin nedeni, savaşların belirli bir ekonomik kaynakla yürütülmesinden ve bu kaynakların mobilizasyonunun Amerikan hegemonik düzeninin inşa sürecine katkıda bulunmasından kaynaklanmaktadır.

İspanyol–Amerikan Savaşı'ndan Körfez Savaşı'na Amerika'nın savaşlarının ekonomik boyutunu incelediği eserinde Hugh Rockoff, savaş finansmanının üç temel şeklini vergilendirme, borçlanma ve para basımı olarak gruplandırmıştır. ABD'nin kuruluşu itibariyle dâhil olduğu savaşlar incelendiğinde, 1861-1865 arasında cereyan eden İç Savaş da dâhil olmak üzere, Amerikan savaş ekonomisini bu üç temel kaynak üzerine oturtmak mümkün olabilmıştır. Günümüze yaklaşıldığında, savaş finansman kaynaklarına gönüllü katkılar da eklenmiştir. 'Düşman'ın stratejik kaynakları olan demiryolları, gemi ve araçlarına el koymak İspanyol-Amerikan ve Filipin-Amerikan savaşlarında gönüllü katkılarının öne çıkan örneklerinden olmuştur¹¹⁹.

İktisat bilimi, aynı zamanda, Amerikan kamuoyunun etkin bir şekilde dâhil olduğu savaşın etik olup olmadığından savaşın nasıl finanse edileceğine kadar geniş kapsamlı bir kamu siyasetine yön vermiştir. İspanyol-Amerikan Savaşı (1898) ve Filipin-Amerikan Savaşı (1899-1902) kamu maliyesinin birer parçası olarak görülmüştür. Klasik iktisadi yaklaşıma göre, kamu maliyesi ise tam da özel sektör gibi idare edilerek bütçeyi dengelemeye odaklanmaktadır. 20. yüzyılın arifesinde gerçekleşen bu iki savaşta alkole ve eğlence sektörüne uygulanan 'günah vergileri'¹²⁰ artırılmış ancak buna karşın ücret ve fiyat kontrolleri gibi para politikasının bileşenlerine ilişkin daha az kafa yorulmuştur.

Söz konusu dönemlerde dikkatten kaçmaması gereken bir unsur da, ABD'nin henüz bir merkez bankasına sahip olmamasıdır. İspanyol-Amerikan ve Filipin-

bkz. Arrighi, s. 436. İspanyol-Amerikan savaşının başlangıç aşamasında Amerikan sermayesi savaş yanlısı olmamakla birlikte, savaşın ABD lehine sonuçlanacağını anlaşılmaya üzerine duruşunu değiştirmiştir. Sermayenin savaşa bakışına ışık tutması amacıyla ABD borsasının hareketlerini inceleyen Rockoff'un çalışmasına şuradan ulaşılabilir. Hugh Rockoff, **The Economics of War, America's Economic Way of War**, 2012, ss. 53-55.

¹¹⁹ Ibid, ss. 24-28.

¹²⁰ İngilizcesi 'sin taxes' olan ekonomik terim Amerikan İç Savaşı'ndan itibaren savaş finansmanında en yaygın olarak kullanılan vergi çeşidi olmuştur. Daha fazla açıklama için bkz. Rockoff, 2012, ss. 13-48.

Amerikan savaşlarından farklı olarak Birinci Dünya Savaşı'nda artan kaynak ihtiyacı vergi artışına ek olarak kamu borçlanması ile karşılanmıştır.

Yine önceki savaşlardan farklı olarak, bu dönemde ABD ekonomisinde ciddi anlamda ücret ve fiyat kontrolüne gidilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrası Amerikan ekonomisinin refahının 1929 sonbaharında Büyük Buhran ile sarsılması, takip eden dönemin ekonomik seçimlerini değiştirmiştir. Büyük Buhran'ın derinlemesine analizini yaptığı “İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi” isimli eserinde Britanyalı ekonomist John Maynard Keynes, barış dönemi ekonomisini açık bütçe harcamalarına dayandırmak yerine artan para stoku, düşük faiz oranları ve enflasyonu kontrol altına almak için gelir ve fiyat kontrollerinin belirli bir oranda kullanılabileceğine işaret etmiştir¹²¹. Rockoff'a göre, Keynesyan ekonomi politikaları bir ölçüde savaş ekonomisi olarak icra edilmiştir¹²². Öyle ki, 1929 Büyük Bunalımı sonrası ABD ekonomisinin yeniden yapılandırılması amacıyla benimsenen New Deal politikaları ileri düzeyde devlet müdahalesi ışığında şekillenmiş, aynı zamanda da savaşa hazırlık unsurları içeren motifler barındırmıştır¹²³.

Amerikan iktisatçı Milton Friedman'a (1952) göre, ekonomik davranış biçimleri üzerine yapılan ampirik çalışmaların yaygın bir eğilimi savaş yıllarının anormal dönem olarak göz ardı edilmesidir. Friedman, savaş zamanında göreceli olarak kısa bir zaman zarfında ekonominin ana hatlarında gerçekleşen şiddetli değişimlerin ekonominin normal seyrine ilişkin tam da gereken verileri sunduğunu savunmaktadır. İşte bu nedenle çoğu kez savaşlar, ekonominin nasıl yönetildiğine dair barış zamanından daha iyi kanıt sunarlar¹²⁴. Buna dayanarak, Amerikan ekonomisinin savaş dönemi hareketlerini inceleme altına almak üzere, ‘geleneksel olarak serbest piyasa ekonomisi olan¹²⁵ ABD'nin neden savaş zamanlarında devlet kontrolüne girdiği’ sorgulanmıştır¹²⁶.

¹²¹ John Maynard Keynes, **General Theory of Employment, Interest and Money**, 1936, https://www.files.ethz.ch/isn/125515/1366_keynestheoryofemployment.pdf, (01.05.2021).

¹²² Rockoff, s. 8.

¹²³ Bkz. 3.4. ABD'nin Ekonomisini Yeniden Yapılandırma Çabaları ve 3.5. Savaşa Hazırlık

¹²⁴ Rockoff, s. 7'de ‘İktisat Savaşlar üzerine herhangi yararlı bir şey söyleyebilir mi?’ sorusuyla açtığı başlıkta hemfikir olduğu Friedman'ın düşüncelerini şu kaynaktan aktarmıştır: Milton Friedman, “Price, Income, and Monetary Changes in Three Wartime Periods”, **American Economic Review**, Vol. 42, Nr. 2, Mayıs 1952, <http://www.jstor.org/stable/1910632>, (19.10.2022), ss. 612–25.

¹²⁵ Rockoff alt başlık bünyesinde sorduğu soruda, normal olarak ifade edilmiş olan savaş dışı dönemlerde ABD ekonomisinin uygulamada serbest piyasa ekonomisi olarak işlediği yönünde bir önkabule sahiptir.

Rockoff, ekonomi politikalarının belirlenmesinde ideolojinin rol oynadığını öne sürmektedir. Buna göre, Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı ve Kore Savaşı'nın serbest piyasa ekonomisinin etkinliğinden ve adillikinden şüphe duyan ABD Başkanları dönemlerinde gerçekleştiğini ifade ederek argümanını temellendiren Rockoff, söz konusu tarihsel süreçlerin bir devamlılık çerçevesinde gerçekleştiğini göz ardı etmektedir. Hâlbuki gerek Birinci Dünya Savaşı, gerek İkinci Dünya Savaşı ve Kore Savaşı süregelen ekonomik ve siyasal süreçlerin ürünü olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte 1873 krizinin dünya ekonomisinde getirdiği değişen dengeler, Avrupa devletler sisteminin çöküşü ve buna bağlı olarak oluşan kutuplaşma ihmal edilemeyeceği gibi bu dönemde ABD Başkanı olan Woodrow Wilson'un Demokrat Parti'den olmasıyla serbest piyasa ekonomisine ilişkin duruşuna dayandırılmayacağı bir gerçektir. Zira ABD siyasetinde parti politikalarının dış politika yapımına yansması Amerikan çıkarlarını önceleyici pragmatik temellerde gelişmiştir. Tarihsel süreç gözönüne alındığında, ABD dış politikasının uluslararası düzeni etkilemede kullandığı araçların Başkan Jackson'un askeri gücü önceleyen dış politika eğilimlerinden, Başkan Jefferson'un askeri güce ve uluslararası angajmana sorgulayıcı bakışına kadar geniş bir yelpazede şekillendiği, bunun yanı sıra, uluslararası angajmanın ekonomik temellerde hayata geçirilmesini öne süren Hamilton'un dış politika tercihlerinden Başkan Wilson'un uluslararası kurumların belirleyiciliği ve ABD'nin misyonerlik faaliyetleriyle dış politikada etkinliğini artırması yönündeki siyasal eğilimleri kapsayacak çeşitliliktedir¹²⁷. Fakat araçların çeşitliliğine rağmen ABD'nin uluslararası düzenin lideri olması gerektiği yönündeki inanç ve bu amacı gerçekleştirmeye yönelik adanmışlık ABD dış politika yapımının değişmezi olmuştur.

1929 ekonomik krizi ile başlayan Büyük Bunalım'ın dünya-ekonomisinde neden olduğu daralma İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçte önemli bir etken olmuştur. Ancak, bu etkenin ABD ekonomi ve dış politika yapımına yansımalarının ihmal edilerek ABD'nin savaşa giriş sürecinin dönemin Başkan F. D. Roosevelt'in siyasi aidiyeti ile

Bizim çalışmamızda bu önkabul mevcut olmadığı gibi aksini gösteren işaretler tarihsel ve iktisadi çalışmalar ile istatistiksel belgeler de tezin sürecine dâhil edilmiştir.

¹²⁶ Rockoff, s. 30.

¹²⁷ Walter Russell Mead, **Special Providence: American Foreign Policy and How it Changed the World**, Psychology Press, 2002.

özdeşleştirilmiş olması Rockoff'un çalışmasındaki nedensellik ilişkisinin indirgemeci bir yönü olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, ABD'nin dâhil olduğu savaşlarda giriştiği ekonomik ve finansal mobilizasyonu açıklama şekliyle Rockoff'un çalışması dikkate değer bir eserdir.

Konumuza giriş yaparken ABD dış politika yapımına ilişkin anımsanması gereken bir unsurun devamlılık ilkesi olduğu düşünülmektedir. Tarihçi Walter LaFeber'in ifadesiyle, Başkan McKinley dönemine damgasını vuran Amerikan emperyalist genişlemesi ve İspanyol-Amerikan Savaşı, Başkan Grover Cleveland ve Dışişleri Bakanı Walter Gresham döneminde hazırlanan zeminin üzerinde bitebilmiş ve süregelen dış politika hedefleri doruk noktasına erişmiştir¹²⁸.

25 Nisan–26 Temmuz 1898 tarihleri arasında tam olarak üç ay süren ve Başkan McKinley döneminin Deniz Kuvvetleri Bakan Yardımcısı (Assistant Secretary of Navy) Theodore Roosevelt'in yakın dostu ve ABD'nin Birleşik Krallık Büyükelçisi John Hay tarafından 'Küçük Muhteşem Savaş' olarak nitelenen İspanyol-Amerikan Savaşı, 10 Aralık 1898 tarihinde imzalanan Paris Antlaşması ile sonuçlanmıştır. ABD'nin emperyalizm yolunda attığı ilk adım olarak tarihe geçen savaşta 2466 can kaybı olmasıyla birlikte sadece 289 kişi öldürülmüş ya da ağır yaralanmıştır geri kalanlar ise tropikal hastalıklardan hayatını kaybetmiştir¹²⁹. Savaş sonunda taraflarca mutabık kalınan barış şartlarına göre İspanya, Küba'daki bütün haklarından vazgeçmiştir. Bir Karayip adası olan Porto Riko ve Asya Pasifik'teki Guam adası Paris Antlaşması uyarınca ABD'ye bırakılmıştır. Asya Pasifik bölgesinin ada topluluklarından olan Filipinler'i ABD'ye bırakması karşılığında İspanya, ABD'den 20 milyon dolarlık¹³⁰ bir ödemeyi kabul etmiştir.

Savaş maliyetlerinin %82,4'ü vergilerden karşılanmıştır. Borçlanma oranı ise %17,6 ile ikinci finansman kaynağını oluşturmuştur. Halka ve ulusal bankalara verilen bono sertifikaları ile sağlanan borçlanmaya karşılık bulunabilmesi iki ana nedene dayanmaktadır. Birincisi hükümetin savaş siyasetine açık olarak destek vermesi savaş

¹²⁸ LaFeber, 1963, ss. 197-241.

¹²⁹ Julien, s. 60.

¹³⁰ 1898 yılına ait ABD nominal GSYH değeri 15,80 milyar dolardır. Bkz. Louis Johnston ve Samuel H. Williamson, "The Annual Real and Nominal GDP for the United States, 1789 - Present." **Economic History Services**, Nisan 2002, <http://www.eh.net/hmit/gdp/>, (17.01.2021). Bu durumda, ABD'nin savaş sonrası Filipinler için İspanya'ya yaptığı ödeme GSYH'sının yaklaşık %0,12'sine tekabül etmiştir.

için açılan bonoları cazip hale getirmiştir. İkinci olarak, ulusal bankalar hazine bonoları havuzlarını büyüttükçe ellerindeki hazine tahvillerini destekleyebilecek ulusal banknot basabilme imkânı elde etmiş, bu da paranın dolaşımına kolaylık sağlamıştır¹³¹. Diğer yandan, Hazine'nin tahvil satışına çıkması mali dengeleri yükseltirken piyasada dolaşımda olan para miktarını azaltma yönüne gitmiştir.

Askeri harcamaların devamı, Hazine'de bütçe dengesinin düşmesine yol açmakla birlikte Hazine'nin para piyasası operasyonları altın para stokundaki hızlı yükselişin yanında daha az etkili olmuştur. Çünkü altın para stoku Haziran 1897'den Haziran 1898'e %24,4; Haziran 1898'den Haziran 1899'a %13,00 büyümeye göstermiştir. Bu büyümeye para stokundaki artış şöyle karşı gelmiştir: 1897-1898 arasında %13,7 artış; 1898-1899 arasında %15,7 artış gözlemlenmiştir. Altın stokunun artışı ise dünya genelinde Güney Afrika ve Batı Avustralya'dan gelen altın akışından kaynaklanan bir artışın ABD'ye yansması olmuştur. İspanyol-Amerikan savaşının finansal maliyeti 274 milyon dolardır ve bu meblağ dönemin nominal ABD GSYH'sinin %1,5'ine tekabül etmektedir.

Bir önceki bölümde bahsedildiği üzere asrın son on yılında ABD, iç pazarın ihtiyacını karşılayıp geçmiş bir üretim fazlasına ve buna karşılık üretiminin de onda biri büyüklüğünde bir ihracat seviyesine sahiptir. Claude Julien, 1898 yılında üretimin ancak onda birini teşkil eden Amerikan ihracat tutarının bir milyon doları aşmakta olduğunu belirtmiştir¹³². 1897 yılında ise ABD'nin dış ülkelere yaptığı yatırımların 684 milyon doları bulmasıyla bu rakamın 1914'te 2,500 milyar doları aştığını kaydetmektedir¹³³. 1893 krizinden çıkışın reçetesi olarak, ihracat artışı ve bunu gerçekleştirebilecek unsur olarak güçlendirilmiş donanma ile desteklenecek bir deniz ticaret filosu gösterilmiştir. Üç savaş gemisi ve altı torpido gemisinin üretiminin 1893 krizinin getirdiği yüksek işsizlik oranlarının görüldüğü eyaletlere paylaştırılması ise emperyalist döneme geçiş için yapılan hazırlıklara ek olarak iç siyasette de

¹³¹ Bu dönemde henüz Amerikan Merkez Bankası kurulmadığı için, para basımında yetkili olan tek bir mercii yoktu. Hazine para basabiliyorken ulusal bankalar da kendi banknotlarını basabiliyorlardı. Bu nedenle piyasadaki para miktarının ölçümü karmaşıklığı beraberinde getiriyordu. Daha detaylı bilgi için Bkz. U.S. Department of Treasury, **Statistical Abstract of the United States 1898**, Government Printing Office, Washington, 1899.

¹³² Julien, s. 64.

¹³³ Ibid.

Demokratlardan Cumhuriyetçilere geçmesinin ekonomik rahatlama getireceğini zikreden kesimlerin kampanyalarına hizmet etmiştir.

ABD'nin 1893 yılını takip eden dönemde içinden geçmekte olduğu ekonomik bunalımın uluslararası siyaset yapımına yansımada dış etkenlerden Küba devrimi, Pasifik'te Amerikan çıkarlarına oluşan tehdit ve yeni düşman ve yeni dostların masaya yatırılması etkili olmuştur¹³⁴. 1895 yılının 24 Şubat'ında Küba'nın Santiago şehrinde patlak veren devrime Amerikan dış politikasının ilk tepkisi 'bekle ve gör'¹³⁵ siyaseti olmuştur. Küba'nın İspanya'dan bağımsız bir cumhuriyet olması yolunda çaba veren devrimciler Eylül 1895'te Tomas Estrada Palma'yı ABD ile diplomatik ilişkilerde yetkili baş temsilci olarak seçmişlerdir. New York'ta ana merkezi olan Küba 'Cumhuriyeti' Temsilciliği'nin Washington'da bulunan Raleigh Hotel'de bir diğer birimi kurulmuştur. Estrada Palma başkanlığında faaliyetleri yürütülen ABD'deki temsilciliklerin Küba *Junta*sı olarak anılmasının nedeni ise devrimi destekleyen kaynak ve fona erişim noktası olarak görev yapmış olmalarıdır. LaFeber, Junta'nın sadece Washington ayağının 1 milyon dolara yakın nakit para ile devrimcilere destek olduğunu belirtmiştir¹³⁶.

Küba *Junta*'sının propaganda faaliyetlerinin İspanyol-Amerikan Savaşı'nın başlamasında temel hazırlayan bir unsur olduğunu ifade eden George Auxier, İspanya'nın engellemelerine rağmen *Junta*'nın deniz yoluyla devrimcilere kaynak aktarımı yaptığını belirtmektedir. Auxier, 1895 Haziran ile 1897 Kasım arasında ABD Hazinesi'nin limanlardan kaçak çıkış yapan 60 adet korsan gemi olduğunu rapor ettiğini belirtmiştir¹³⁷. Başkan Cleveland, yönetimin kendi iç meselelerine yoğunlaşması gerektiğini, zira İspanya'nın Kübalılara özerklik tanınması ile yakın coğrafyadaki sorunun kısa süreliğine de olsa çözümlenebileceğini ifade etmiştir. Bu düşüncesiyle 1895 tarihli tarafsızlık ilanında Başkan Cleveland, dış politika gündemini meşgul eden ve ilişkileri Birleşik Krallık ile savaşa girme aşamasına getiren Venezuela sınır krizi ve

¹³⁴ İspanyol-Amerikan Savaşı'na giden süreçte ABD dış politika yapımında yeni problemlerin ortaya çıkışı ile birlikte yeni düşman ve yeni dostların saptanması üzerine bkz. LaFeber, 1963, ss. 284-406.

¹³⁵ Başkan Cleveland'ın 'wait and see' siyaseti burada ABD'nin iç siyasetinin meşguliyetlerine daha çok yoğunlaşarak dış siyasette yapılacak manevralarda zaman kazanma yönünde ortaya çıkmıştır.

¹³⁶ LaFeber, 1963, s. 286.

¹³⁷ George Auxier, "The Propoganda Activities of the Cuban Junta in Precipitating the Spanish-American War, 1895-1898", **The Hispanic American Historical Review**, Vol, 19, No. 3, Ağustos 1939, <https://www.jstor.org/stable/2507259>, (07.05.2021), ss. 286-305.

süregelen ekonomik krizden çıkış gibi başka meşguliyetlerin bulunduğunu ifade etmiştir. Halen İspanyol sömürgesi olan Küba'ya devrimin patlak verdiği başlangıç sürecinde müdahalenin İspanya'ya karşı savaşa girme zorunluluğunu beraberinde getireceğini ima eden Cleveland, başkanlık döneminin son yıllarında böyle bir girişimin tamamlanması şerefini parti içinde kendisine muhalefet olan Gümüş Demokratlara ya da bütünüyle Cumhuriyetçilere kaptırmama yolunda bir yol izlemiştir¹³⁸.

Cleveland'ın görüşlerini etkileyen ticaret ve finans sermayesi ise Küba'daki çıkarların korunması için yapılacak ABD müdahalesinin İspanya'yı bu sorumluluktan kurtaracağını belirterek ilk tahlilde isyancılara düşman (*belligerent*) statüsü verilmemesinin doğru olacağını ifade etmiştir. Dışişleri Bakanı Richard Olney'in yakın dostu ve Küba'da şeker üreticisi milyoner Edwin F. Atkins Amerikan çıkarlarının korunmasını gündeme getirirken, New York'lu banker Henry Clews savaş ve sonrasında ilhaka neden olacak müdahalenin gereksiz olduğunu, zira ticari ilişkiler çerçevesinde ABD'nin hâlihazırda avantajlı bir durumda olduğunu ifade etmiştir. Eski Kongre üyelerinden New York'lu John DeWitt ise Henry Clews ile hemfikir olarak fiili anlamda ABD'nin Küba ile ticareti kontrol eden taraf olduğunu vurgulamıştır. Yale Üniversitesi'nde sosyolog Prof. Dr. William Graham Sumner ise yerel ya da siyasi ve finansal çıkarları için Kongre'de görev alması muhtemel Kübalı Senatörlere sıcak bakmadığını ifade ederek adanın ABD'ye katılmasına karşı duruşunu ortaya koymuştur¹³⁹.

1896 Şubat itibariyle, Küba'nın İspanya'dan bağımsızlığı siyasi platformlarda yayınlanan bildirilerle desteklenmeye başlamıştır. 1896 Demokrat Parti Platformu'nda Monroe Doktrini çerçevesinde Küba halkının özgürlük ve bağımsızlığına destek verildiği duyurulmuştur. 1896 Cumhuriyetçi Parti Platformu ise Avrupalı güçlerin sömürgelere sahip olmalarına saygı duymakla birlikte Küba halkının baskı ve zulme karşı özgürlüklerini elde etme hareketine destek verdiğini açıklamıştır. Başkan Cleveland Küba devrimine ilişkin ABD'nin tarafsızlığını 12 Haziran 1895 tarihli konuşmasında ilan etmiş ve bunu 27 Temmuz 1896 tarihli hitabında yenilemiştir.

¹³⁸ LaFeber, s. 287.

¹³⁹ Ibid.

ABD'nin tarafsızlığı Küba *Juntası*'sının ABD Kongresi'nde yürüttüğü lobi faaliyetlerinin başarıya erişmesine engel olmamıştır. Zira Cumhuriyetçi Senator Henry Cabot Lodge, korsan gemilerle ABD limanlarından devrimcilere gönderilen yardımların uluslararası hukuka aykırı olduğu yönündeki uyarılara ve ABD'yi bu yönden önlem almaya ilişkin yapılan çağrılara kulak tıkamanın gerekçelerini ve haklılığını 1886'da New York'ta kurulmuş 'Küba'ya Karşı Görevimiz Platformu'nda dile getirmiştir¹⁴⁰.

Başkan McKinley tarafından ABD'nin Küba'da varlığını göstermek amacıyla gönderilmiş *Maine* isimli ABD savaş gemisi 25 Ocak'ta Havana'ya ulaşmıştır. 15 Şubat'ta sebebi hala tartışmalı olan nedenlerle geminin batması ABD'nin İspanya'ya savaş açmasına destek veren gruplara önemli bir propaganda aracı oluşturmıştır. Güvensizlik ortamının hâkim olduğu 15 Şubat'tan ABD'nin savaş ilan ettiği 25 Nisan 1898 tarihine kadar ABD borsasının göstergelerinden biri olan Dow Jones Industrial Average (DJIA)'da piyasanın günlük kapanış fiyatları düşüş göstermiştir. Savaş ilanından itibaren borsa General Dewey'in Manila (Filipinler) zaferinden sonra yükselişe geçmiştir. DJIA'da Şubat-Mart aylarında gerçekleşen düşüş trendleri, Amerikan iş çevrelerinin başlangıçta ABD'nin müdahalesine sıcak bakmadığını ancak pozitif sonuçlar oluştuğunda savaş yanlısı olabileceğini göstermektedir¹⁴¹. Diğer yandan savaş, küçük işletme ve/veya Küba'da kazanılacak Amerikan zaferinden fayda sağlayacak olan (alt) sektörlerin¹⁴² desteğini almıştır.

Amerikan kamuoyunu yansıtan ve büyük ölçüde yönlendiren medya baronları da savaştan kazanç sağladıklarını ifade etmişlerdir. William Randolph Hearst'in *New York Journal* ve Joseph Pulitzer'in *New York World* ve *Chicago Tribune* isimli gazeteleri İspanya'nın Küba'da yaptığı 'zulüm'e manşetlerinde yer vererek hem savaşa hazırlık

¹⁴⁰ Henry Cabot Lodge, **Our Duty to Cuba Forum, New York, 1886**, Vol. 21, Mayıs, 1896, ss. 285-287'den aktaran Auxier, s. 291.

¹⁴¹ Julius Pratt'ın Amerikan iş çevrelerinin İspanyol-Amerikan savaşına yaklaşımını ele aldığı makalesinde genel kanının aksine iş çevrelerinin savaş yanlısı olmadığı vurgulanmıştır. Bkz. Julius Pratt, "Amerikan Business and the Spanish-American War", **Hispanic American Historical Review**, Vol. 14, Nr. 2, Mayıs 1934, <https://www.jstor.org/stable/2506353>, (08.05.2021), ss. 163-201. Rockoff, ekonomik, siyasi ve sosyal gelişmelere eleştirel bir bakış açısı sunduğu eserinde İspanyol-Amerikan savaşına ABD ekonomisinin bakışını Pratt'ın okumaları üzerinden analiz etmiştir.

¹⁴² Amerikan ekonomisinin 20. Yüzyılda yükselişinin altında imzası bulunan çelik sektörünün öncülerinden Bethlehem Steel'in US Steel'den sonra ikinci büyük çelik şirketi olmasında benimsediği yeni üretim teknolojisinin yanı sıra 1900lerin başında Küba ve Şili'de demir madenleri satın alması da bu döneme denk gelmektedir. Bkz. Robert Rogers, **An Economic History of the American Steel Industry**, Routledge, 2009.

yapmış, hem de savaş dönemlerinde satışlarını patlatarak büyük kazanç sağlamışlardır¹⁴³. İspanyol-Amerikan Savaşı ile aynı döneme denk gelmiş olan Birleşik Krallık'ın Güney Afrika'da giriştiği Boer Savaşı (1899-1902) da Birleşik Krallık'ta büyük kitlelere hitap eden gazetelere kazanç kaynağı olmuştur¹⁴⁴.

ABD'nin Küba'ya müdahalesinden ve olası bir zaferinden fayda sağlayacak bir diğer grup da Küba'da özel mülkiyeti bulunan Amerikalılar olmuştur. 1896 yılı Cumhuriyetçi Parti Platformu'nda İspanya'nın Küba'daki Amerikalıların özel mülkiyet haklarına saldırdığı öne sürülmüş ve agresif bir diplomasi için geçerli sebep sağlanmıştır. Amerikan iç siyasetinde Küba'ya müdahale için yapılan lobi faaliyetleri arasında, 1897 yılında Devlet Bakanı John Sherman'a Küba'da Amerikan müdahalesi için çağrıda bulunan dilekçenin imzacıları arasında Rothschild ailesinin ABD temsilcisi August Belmont'un da imzası yer almıştır¹⁴⁵.

Amerikan iş çevreleri ve İspanyol-Amerikan Savaşı konulu makalesinde Pratt (1934, 177) savaşın olası bir zaferle sonuçlanmasıyla Küba'nın ABD'ye katılmasından zararlı çıkabilecek grupların da Kongre'de seslerinin duyurma girişiminde bulunduğunu belirtmiştir. Colorado Eyaleti Senatörü Cumhuriyetçi Henry Teller'in sunduğu teklif üzerine ABD'nin Küba üzerinde egemenlik, hak ve kontrol iddia etmeyeceğine dair alınan karar (*Teller Resolution*) görünenin ardında farklı bir amaca hizmet etmiştir. Karar, Küba'nın ABD'nin bir parçası olma ihtimaline karşı, şeker pancarının yoğunlukla üretildiği Colorado Eyaleti'nin ekonomisini gümrük vergisi kaldırılmış ve dolayısıyla daha ucuz olacak Küba şeker pancarının etkilerine karşı korumayı amaçlamıştır. Amerikan mülkiyetinin yoğun bulunduğu Küba'da Amerikalılara ait demir madenleri de savaştan olumsuz etkilenecek kesimler arasında olmakla ABD müdahalesinin karşısında durmuşlardır.

Tarihçi Walter LaFeber, Başkan McKinley savaş kararı almasında etkili olan unsurları şöyle sıralamıştır:

- 1) ABD'nin emperyalist eğilimlerini kışkırtan Küba'daki devrime bir son vermek

¹⁴³ Rockoff, s. 54.

¹⁴⁴ Boer Savaşı sırasında *British Daily Mail* editörlerinden biriyle yapılan röportajda sorulan neyin gazete satışlarını artırdığı sorusuna verilen cevap savaş haberleri olmuştur. Detaylar için Bkz. Niall Ferguson, **Empire: the Rise and Demise of the British World Order and the Lessons for Global Power**, Basic Books, New York, 2004, s. 213.

¹⁴⁵ Department of State, **Miscellaneous Letters**, Mayıs 1897, II'den aktaran Pratt, s. 175.

- 2) Adadaki Amerikan mülkiyetini korumak
- 3) Pasifik'te Amerikan gücünü ilerletebilmek için bir yol açmak¹⁴⁶.

Savaş kararında etkili olan unsurlar, İspanyol-Amerikan Savaşı'nın devamında Filipinler'e karşı girişilen mücadelede tekrar edilmiştir. 1899-1900 yılları arasında Avrupalı güçlere ilan edilecek olan Çin'de açık kapı siyasetinin (*Open Door Policy in China*) altını doldurabilmek için Pasifik'e Amerikan gücünü ulaştırmak, savaş öncesi telaffuz edilmese de proje edilen bir yol haritasının önemli ayağını oluşturmuştur.

Nisan 1898'da İspanyol-Amerikan Savaşı başladığında Amerikan ekonomisi 1893 krizinden yeni çıkmaktaydı. NBER (*National Bureau of Economic Research – Ulusal Ekonomik Araştırmalar Bürosu*), Haziran 1897'de dip noktasını gören iş çevrimlerinin Haziran 1899'da tepe noktasına ulaştığını kaydetmiştir¹⁴⁷. Bu süreçte, sanayi üretimi 1893'ten 1899'a kadar her yıl artış göstermiştir. 1898 yılı sanayi üretimi 1893 yılının yaklaşık %40 oranında fazlası olmakla, 1899 yılı sanayi üretimi de 1898 yılının %6 üzerinde seyretmiştir.

Para arzındaki artışı incelemek gerekirse, o yıllarda altın standardına olan sıkı bağlılıktan ve Özgür Gümüş Hareketine tepkiyle benimsenen ekonomik ve siyasi politikaların 1893 krizine yol açmış olmasından dolayı para basımı tercih edilmemiştir. Fakat ulusal bankalar Hazine bonolarına endeksli olarak garanti altına alınmış para miktarı kadar kendi banknotlarını basabilmişlerdir. Federal hükümet tarafından yapılan borçlar piyasada dolaşım önceliğine sahip olmuştur. Böylelikle piyasada para dolaşımı artarken Hazine tarafından para basılmasından kaçınılmış ve savaş maliyetleri kamuoyunun dikkatine getirilmeme güvencesini bulmuştur.

1897-1900 yıllarında para hacminin artışı ulusal bankaların paralarına değil para basımında kullanılan parasal altının hacmindeki artışa bağlanmaktadır. 1897-1900 arasında 1.399 milyar dolardan 1.927 milyar dolara para bazındaki (%32) artışa karşılık; 1897-1900 arasında 414 milyon dolardan 528 milyon dolarlık (%78) parasal altında artış söz konusu olmuştur. Yine aynı yıllarda ulusal banka banknotlarındaki artış sadece %12,5 olmuştur.

¹⁴⁶ Walter LaFeber, **The American Search for Opportunity, 1865–1913**, The Cambridge History of American Foreign Relations, Vol. II, Cambridge University Press, 1993, s. 144.

¹⁴⁷ NBER, “US Business Cycles Expansions and Contractions”, 19.07.2021, <https://www.nber.org/research/data/us-business-cycle-expansions-and-contractions>, (07.05.2021).

Savaş sonrasında Küba *Juntas* ile yakın ilişkilerini devam ettiren Amerikan iş çevreleri ‘Küba’yı kalkındırmak için’ girişimde bulunmuşlardır. *Canada Pacific* Demiryolu’nun Başkanı ve kurucusu Sir William Cornelius Van Horne başkanlığında, New York eski valisi ve *Morton Trust* Şirketi Başkanı Levi Morton, *Union Pacific* Demiryolu yönetiminden E.H. Harriman ve General Greenville Dodge, *Standard Oil* Direktörü Henry Flagler ve Başkan McKinley’in kabinesinde Devlet Bakanı William R. Day’in de aralarında bulunduğu finansal ve siyasi sermaye 1900 yılında New Jersey’de Küba’yı baştanbaşa geçen merkezi bir demiryolu inşası için *Cuba Company*’yi kurmuşlardır¹⁴⁸.

Kurucu sermayesinin ABD’li olmasıyla birlikte *Cuba Company*, yönetici grupta *Junta* ve çevresinden oluşan Kübalıları görevlendirerek şirketin adanın siyasi, ekonomik ve sosyal hayatına nüfuz etmiş ve böylece uzun dönemde ABD’nin Küba’yı topraklarına katmadan etkisinin sağlam temeller üzerine oturmasında belirleyici olmuştur. 1900 yılında kuruluşunda Van Horne, 50.000 dolardan 160 adet fon sunarak başlangıç için gerekli 8 milyon dolarlık sermayeyi sadece güçlü ve etkin çevresi olan siyasi ve finansal yatırımcılara sunmuştur. 1902 yılında *Cuba Railroad Company* isimli kuruluşu aracılığı ile 350 mil büyüklüğünde demiryolu tamamlanmış olmakla *Cuba Company* 30.000.000 dolarlık bir sermayeye sahip olmuştur¹⁴⁹.

Özellikle şeker üreticilerine kendi demiryollarını kullanma şartıyla ihracatta destek olmayı vaad eden şirket 1904 yılında Küba hükümetinden garantilediği 1.000.000 dolarlık devlet desteği ile kalkınma şirketi olduğunu da ispatlamıştır. Adanın özellikle doğu bölgesinin turistik potansiyelini Amerikalıların dikkatine getiren *Cuba Company*, kısa zamanda şeker ve tütünden sonra turizmin üçüncü büyük ekonomik aktivite olmasına katkıda bulunmuştur.

Savaşın ABD ekonomisine etkileri arasında sayılabilecek bir gelişme de, savaş sonrasında Küba ile imzalanan ve ABD’nin Küba şeker endüstrisini kontrol altına aldığı Karşılıklılık Antlaşması (*Reciprocity Treaty 1901*) olmuştur. Antlaşmaya göre ABD, Küba’dan şeker ithalatında gümrük vergisini azaltma yoluna gitmiştir. Kübalı şeker

¹⁴⁸ Juan C. Santamarina, “The Cuba Company and the Expansion of American Business in Cuba 1898-1915”, *The Business History Review*, Vol. 74, No. 1, Bahar 2000, <https://doi.org/10.2307/3116352>, (08.05.2021), ss. 41-83.

¹⁴⁹ Ibid.

reticileri böylece Amerikan etki alanı dışında kalan rakiplerine karşı avantajlı bir konuma yükselmiştir. Anlaşma Amerikan askeri müdahalesinin meyvesi olarak grlmřtir¹⁵⁰.

¹⁵⁰ ABD-Küba ithalat ihracat ve şeker pancarı ticareti üzerine daha detaylı bir inceleme için Rockoff, s. 68. James H. Hitchman, "U. S. Control Over Cuban Sugar Production 1898-1902", **Journal of Interamerican Studies and World Affairs**, Vol. 12, No. 1, Ocak 1970, <https://doi.org/10.2307/174847>, (07.05.2021), ss. 90-106.

1.5. ABD-Birleşik Krallık Ticari ve Finansal İlişkileri

ABD'nin 19. yüzyıl itibariyle dünya-ekonomisinin teyit edilmiş hegemonu olan Birleşik Krallık ile olan ticari ve finansal ilişkilerine mercek tutulması çalışmamızın vazgeçilmez parçalarından biridir. Dünya ticaretinde küreselleşme hareketinin 1870-1913 yılları arasında artışta olmasına karşın 1914-1939 yılları arasında neredeyse yok olmasında etkin unsurlar olan altın standardı, gümrük vergileri ve nakliye masraflarını inceleyen Estevadeordal, Frantz, ve Taylor'un çalışması ABD-Birleşik Krallık ticari ilişkileri üzerine ele alınmış olan mevcut altbölüme ışık tutan çalışmaların başında gelmektedir¹⁵¹.

ABD'nin ekonomik bir güç olarak dünya ekonomisine eklemlenme sürecinde ele aldığımız 1893-1913 yılları arasında kalan dönemde Birleşik Krallık ile ticari ilişkileri çerçevesinde iki ülkenin ihracat-ithalat değerleri ve oranları yanı sıra ticaret hacminin içeriğinin zamanla tabi olduğu dönüşümün de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Simon ve Novack, Amerikan ticari ürünlerinin Avrupa piyasalarını işgal altına aldığını inceledikleri eserlerinde¹⁵², Amerikan ihraç ürünlerini beş ana kategoriye ayırarak, farklı kategorilerin hâkim olduğu iki ana dönemin öne çıktığını ifade etmişlerdir. Buna göre, Amerikan ihraç ürünleri şöyle gruplanmaktadır:

- 1) işlenmemiş gıda ürünleri (*crude foodstuffs*)
- 2) işlenmemiş hammadde (*crude raw materials*)
- 3) mamul gıda ürünleri (*manufactured foodstuffs*)
- 4) yarı-mamul ürünler (*semimanufactures*)
- 5) mamul ürünler (*final manufactures*)

1873-1894 yılları arasındaki dönemde Amerikan ekonomisinin Avrupa pazarlarına ihracatı kapsamında ağırlıklı olarak işlenmemiş gıda ürünleri ile işlenmemiş

¹⁵¹ Antoni Estevadeordal, Brian Frantz, ve Alan M. Taylor, "The Rise and Fall of World Trade, 1870-1939", **The Quarterly Journal of Economics**, Vol. 118, No. 2, Mayıs 2003, <https://www.jstor.org/stable/25053910>, (20.05.2021), ss. 359-407.

¹⁵² Matthew Simon ve David E. Novack, "Some Dimensions of the American Commercial Invasion of Europe, 1871-1914: An Introductory Essay", **The Journal of Economic History**, Vol. 24, No. 4, Aralık 1964, <https://www.jstor.org/stable/2115764>, (15.05.2021), ss. 591-605.

hammadde sınıfındaki ürünler bulunmaktadır. Bu ekonomik sınıfta bulunan buğdayın ihracatında 1871-1880 yılları arasında 31,3 milyon kileden 153,5 milyon kileye ulaşan Avrupa'ya ihraç edilmiş Amerikan buğdayının 79,1 milyon kilesi ile yaklaşık %52'si Birleşik Krallık tarafından ithal edilmiştir¹⁵³. Aynı ekonomik sınıftan olan et ve et ürünlerinin ihracında 1881 yılına gelindiğinde %98 oranla Birleşik Krallık en büyük ithalatçı olarak karşımıza çıkmaktadır. İşlenmemiş hammadde ekonomik sınıfında önde gelen bir ürün olan pamuk, yüzyılın son çeyreği boyunca ABD'nin Avrupa'nın sanayileşmiş ülkelere olan ihracatında önemli bir yere sahip olmuştur. Tekstil sektörünün talebi doğrultusunda 1871-1873 yılları arasında Avrupa sanayi ülkelerinin pamuk ithalatının yaklaşık %52'si ABD'den karşılanırken 1897-1899 yılları arasında bu oran %79'a ulaşmıştır¹⁵⁴.

ABD ekonomisinin dünya ekonomisine eklenme sürecinde belirleyici süreç olan 1895-1914 yılları arasında yarı-mamul ve mamul ürünlerin ihracında göze çarpan bir büyüme olmuştur. Bu dönemde toplam ihracatın %240 oranında artmasına karşılık mamul ürünlerin ihracat değerlerinin 1895 yılında 111,4 milyon dolar iken 1914 yılında 505,4 milyon dolara ulaşması ile yaklaşık %500 artış kaydedilmiştir¹⁵⁵. 1890 yılında toplam ihracat içindeki payı %16,5 olan ABD yarı mamul ve mamul ürünleri 1914 yılına gelindiğinde toplam ihracatın %34,3'ünü kapsamaktadır. 4. ve 5. ekonomik sınıftaki ürünlerin ihracatında görülen artışa karşılık ilk üç ekonomik sınıfı kapsayan gıda ürünleri ve işlenmemiş hammadde ihracatında düşüş görülmüştür. Buna göre, 1900 yılında toplam ihracatın %45,6'sını ihtiva eden gıda ürünleri 1914 yılında %20,2 oranında seyretmiştir. ABD mamul ürünlerinin ihracatındaki artışın önemi diğer sanayileşmiş ülkelerin verileriyle karşılaştırıldığında daha iyi kavranabilir.

1892-1912 yılları arasında ABD dünya pazarlarına ihraç ettiği mamul mallarda %457,3 artış kaydederken, Almanya %208,3, Birleşik Krallık %126,5, Fransa ise

¹⁵³ Simon ve Novack, s. 599.

¹⁵⁴ Ibid, s. 601.

¹⁵⁵ Emory R Johnson, T. W. Van Metre, G. G. Huebner ve D. S. Hanchett, **History of Domestic and Foreign Commerce of the United States**, Vol. 2, Carnegie Institute, Washington D. C. , 1915, ss. 87-88. Ayrıca, diğer istatistik detaylar için bkz, U.S. Department of Commerce, Bureau of the Census with Cooperation of Social Science Research Council, **Historical Statistics of the United States 1789-1945: A Supplement to the Statistical Abstract of the United States**, Government Printing Office, Washington, 1949, ss. 237-252.

%108,5 artış kaydetmiştir¹⁵⁶.1894-1895 yıllarında ABD'nin yabancı ülkelerle ticaretine ilişkin yayınlanan resmi kaynaklar¹⁵⁷ ışığında 1894 yılı Birleşik Krallık'ın ihracat ürünleri ve değerleri **Tablo 6**'da verilmiştir.

Tablo 6: Birleşik Krallık İhracat Verileri, 1894

Sınıf	Toplam İhracat (\$)	ABD (\$)	Fransa (\$)	Almanya (\$)
Silah ve cephane	9.103.114 \$	109.971	378.187	749.928
Pamuk ve pamuklu dokuma	323.786.684	9.760.416	5.486.861	12.081.901
Toprak ve porselen eşya	8.560.300	3.556.406	343.452	197.073
Tuhafiye	6.065.955	259.844	97.806	132.142
Nalbur ve çatal-bıçak	8.926.677	767.368	354.731	542.359
Araç-gereç	5.812.923	108.482	192.207	285.734
Demir-çelik	77.355.506	16.364.530	1.585.171	2.973.043
Kenevir ürünleri	12.016.101	4.298.644	110.945	471.029
Deri ve deri mamulleri	15.119.317	659.343	1.265.400	1.404.327
Keten iplik ve ürünleri	26.489.491	10.684.762	1.382.804	2.378.642
Makine ve değirmen	69.182.604	1.522.971	5.546.359	7.883.412
Boya	6.685.884	498.278	463.243	429.181
Kağıt	6.888.794	413.124	508.010	172.739
İpekli ürünler	7.624.805	1.696.773	1.961.483	362.933
Yünlü iplik	28.055.239	108.938	2.616.229	13.050.996
Yünlü tekstil	62.804.441	8.113.319	9.813.125	3.898.639
Toplam	674.558.015	58.923.219	32.106.013	47.614.278

Kaynak: U.S. Department of State, Bureau of Foreign Commerce, **Commercial Relations of the United States with Foreign Countries during the Years 1894 and 1895**, Vol. 2, Government Printing Office, Washington, 1896, s.166.

ABD, Almanya ve Fransa'nın Birleşik Krallık ihracatının önde gelen dış ticaret partnerleri durumunda olduğu dönemde, 16.364.530 dolar değerinde demir-çelik

¹⁵⁶ Simon ve Novack, s. 602.

¹⁵⁷ U.S. Department of State, Bureau of Foreign Commerce, **Commercial Relations of the United States with Foreign Countries during the Years 1894-1895**, Vol. 2, Government Printing Office, Washington, 1896.

ithalatının 13.542.346 dolarlık miktarı sac levhalar olarak belirtilmektedir ki, bu da ABD'nin yabancı demir-çeliğe olan bağımlılığının azaldığını işaret etmektedir.

Bu dönemde, ABD resmi kaynaklarının dış ticarete mamul ürünler açısından Birleşik Krallık'a bağımlı olduklarını hissettikleri ürünler arasında elyaf ve keten gibi tekstil ürünleri ile toprak ve porselen yapımı eşyalar bulunmaktadır¹⁵⁸. Hem iç pazar hem de uluslararası pazarlarda pamuklu dokuma, iplik ve tekstil sektöründe Birleşik Krallık'ın öncü olması ABD makamlarının mamul ürünler sektöründe bu alanda hedef belirlemesine yönlendirerek Birleşik Krallık pamuk sektörünün ticari hareketlerine detaylı bir bakış sergilemeye itmiştir¹⁵⁹. ABD'nin ihracat verilerinde mamul ürünlerden demir-çelik ürünlerinin kapsamı ve önemi **Tablo-7**'de görüleceği gibi, 1880 yılından 1894 yılına dek kaydedilen artış, ekonomik refahın yanı sıra ABD'nin küresel anlamda teknolojik liderliğinin sinyallerini vermektedir¹⁶⁰.

Tablo 7: ABD İhraç Demir-Çelik Ürünleri

Ürün	1880 (\$)	1894 (\$)
Ateşli silahlar	2.286.591	623.624
Nalbur (kilit, menteşe vs.)		2.505.310
Genel makine	3.490.410	10.468.039
Çivi, döküm, dökme demir	287.939	510.725
Bıçkı ve diğer aletler	926.882	1.918.968
Ölçü-tartı	190.412	315.290
Çatal-bıçak	71.122	167.732
Dikiş makinesi	1.649.637	2.347.354
Buharlı makineler (lokomotif)	166.313	1.028.336
Buharlı makineler (durağan)	136.067	313.346
Kazan, ısıtıcılar vs.	104.271	710.219
Ocak – soba	91.473	236.433
Kablo		1.074.915
Diğer	2.814.442	6.335.080
Toplam	12.515.576	28.555.371

Kaynak: Commercial Relations of the United States with Foreign Countries during the Years 1894 and 1895, s.186.

Yüzyılın son yıllarına dair ABD sanayi ürünlerinin ticaretinde artışın ilerleyen döneme yansımaları olarak 1901 yılında Birleşik Krallık'ın içinde bulunduğu iktisadi

¹⁵⁸ Ibid, s. 166.

¹⁵⁹ Ibid, s. 167-180.

¹⁶⁰ Ibid, s. 186.

durumu rapor eden Liverpool Amerikan Başkonsolosu, bir ya da iki yıl öncesine nazaran Birleşik Krallık ihracatının gözle görülür bir düşüş yaşadığını ifade etmiştir. Hatta 1900 yılı ihracat verilerine göre 1901 yılı ihracatının yaklaşık 48 milyon dolar daha az olduğunu kaydetmiştir¹⁶¹. Birleşik Krallık'ın, sanayi ürünleri üretimindeki rekabeti ABD ve Almanya'ya karşı kaybettiği ifade edilen raporda, Almanya'nın ise 'tatmin edici olmayan finansal ve ticari koşullar'¹⁶² altında gerçekleştirdiği sanayi üretimini çok fazla hızla büyüyen bir ülke konumuna yükselttiği vurgulanmaktadır.

Birleşik Krallık'ın Güney Afrika'da giriştiği Boer Savaşı sonrasında kamuoyunun beklentisinin süregelen ekonomik duruma çare olması açısından yeni bir yasal düzenleme getirilmesi yönünde olacağı belirtilen raporda, süregelen koşullarda denizlerde üstünlüğü teyit edilmiş olan Birleşik Krallık'ın taşımacılıkta (*carrying trade*) dahi üstünlüğü tehdit altında olduğu belirtilmektedir¹⁶³. Birleşik Krallık'ta ticari ve girişimci çevrelerin ülkenin ekonomik durumu hakkındaki farkındalığına ABD'nin ekonomik anlamda yetişip yakalama sürecini başarıyla tamamlamış olması da eklenmiştir. Bu yöndeki kabullerin bir göstergesi olarak Birleşik Krallık'tan çeşitli ticaret odası üyeleri, demiryolları girişimcileri ve teknisyenleri kapsayan birçok delegasyon ABD'de ticari organizasyonun yapısını ve işleme metodu hakkında bilgi edinmek üzere iş gezilerinde bulunmuşlardır. Liverpool merkezli bir deniz nakliye firması sendika üyelerini ABD ve Kanada'da ticaretin organizasyon süreçlerini gözlemlemek üzere ücretsiz geziye götürmüştür¹⁶⁴.

Birleşik Krallık'ın Northampton, Leicester, Nottingham, Leeds, Belfast gibi sanayi şehirlerindeki ABD Başkonsoloslarıyla Dublin'deki diplomatik temsilcilerin ifadelerinin yer aldığı 1901 yılının ticari raporunda¹⁶⁵ piyasada artan ve Britanyalı tüketici tarafından hem daha kaliteli hem de daha ucuz olduğu için yoğunlukla tercih edilen Amerikan mallarını basın ve medyanın iç tüketiciyi tehdit eder bir şekilde boykot ettiği ifade edilmektedir. Bilhassa, ayakkabı sektöründe yerli üreticinin önüne geçen Amerikan malları Fransız popülerliğini de geride bırakmıştır. İşlenmiş gıda ürünlerinde

¹⁶¹ U.S. Department of State, Bureau of Foreign Commerce, **Commercial Relations of the United States with Foreign Countries 1901**, Government Printing Office, Washington, 1902, s. 224.

¹⁶² Ibid.

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ Ibid, s. 226.

¹⁶⁵ Ibid, ss. 226-227.

Kaliforniya'dan ithal edilen kuru meyve ve et ürünlerinin de yerli eşdeğerine tercih edilmesi, bunun yanı sıra Belfast'ta bulunan önde gelen gemi yapım firmalarının bir önceki yıl (1900) 20.000 ton çelik levha ithal etmesi ve yerli ayakkabı yapım firmalarının da makinelerini ABD'den tedarik etmeleri medya kuruluşlarının Amerikan ihraç ürünlerine karşı dikkat edilmesi konusunda uyarıda bulunmasına neden olarak bu yöndeki tepkileri (düşmanlığı) tetiklemiştir.

Amerikan iş çevrelerinin Birleşik Krallık kamuoyunda oluşan tepkilerine geliştirdiği savunma mekanizması ise bir ya da iki yıl önce ihraç malları üzerinde yazılı olan 'ABD yapımı' (*American make ya da American style*) yazısının kaldırılarak belirli firmaların da Birleşik Krallık'a ait olduğu imajı veren isimler altında pazarlanması olmuştur. Örneğin, önde gelen pırlanta markalarından *Diamond Match Company* Birleşik Krallık pazarında Britanya'ya ait izlenimi veren eski isimlerden *Bryant&May* ismi ile, *American Tobacco Trust* ise ürünlerini *English Tobacco Company* olarak 'made in England' ibaresi ile satışa sunmuştur¹⁶⁶.

Çalışmamız boyunca gerçekleştirdiğimiz arşiv çalışmaları çerçevesinde görüldüğü üzere ABD-Birleşik Krallık ticari ilişkileri özellikle yirminci yüzyılın ilk on yılının bitimine kadar olan süreçte sanayileşmenin devrine sahne olmuştur. Öyle ki, 1906 yılı yabancı ülkelerle ticari ilişkiler raporunda belirtildiği üzere Birleşik Krallık'ta toprak sahipliğinden elde edilen gelirin son otuz yıllık dönemde 60 milyon doların üzerinde bir düşüş göstermesine paralel olarak, ABD'den gıda ürünleri ithalatının da artış gösterdiği ifade edilmektedir. 1906 yılında ABD'nin Birleşik Krallık'a olan ihracat değerinin (638.005.693 dolar) beşte birinden az bir bölümü (117.820.717 dolar) sanayi ürünlerinden oluşmaktadır. Buna karşın, Birleşik Krallık'ın ABD'ye ihracatının (259.094.040 dolar) neredeyse tamamı sanayi ürünlerinden oluşmaktadır¹⁶⁷.

Elde edilebilen sınırlı verilerle oluşturulan **Tablo-8** incelendiğinde, Birleşik Krallık ve ABD'nin dış ticaret rakamlarının mevcut olduğu dönem olan 1901-1902 ve 1906 yıllarında ABD mallarının Birleşik Krallık piyasalarında daha fazla talep gördüğü ortaya çıkmaktadır.

¹⁶⁶ Ibid.

¹⁶⁷ U.S. Department of State, Bureau of Foreign Commerce, **Commercial Relations of the United States with Foreign Countries 1906**, Government Printing Office, Washington, 1907, s. 690.

Burada açıklama gerektiren bir husus da şudur ki, ABD ve Birleşik Krallık ihracat kalemlerinin sınıflandırılmasında farklı kriterler uygulamaktadır. ABD'den Birleşik Krallık'a ihracatın belgelenmesi için Britanya Mamul Mallar Ofisi'nin sınıflandırmasına paralel olarak ihracat malları;

- 1) gıda ürünleri ve içecekler
- 2) hammaddeler
- 3) sanayi ürünleri olarak rapor edilmiştir.

Birleşik Krallık'tan ABD'ye ihraç edilen mallar ise,

- 1) Britanya ve İrlanda üretimi ve imalatı
- 2) yabancı ve sömürge mallarının ticareti olmak üzere ikiye ayrılmıştır¹⁶⁸.

Bu durum ABD ve Birleşik Krallık arasındaki ticaret verilerinin eklenerek veri seti oluşturulmasına engel teşkil etmiştir¹⁶⁹.

Tablo 8: ABD'den Birleşik Krallık'a İhracat Verileri

Yıl	Birleşik Krallık-ABD (dolar)	ABD-Birleşik Krallık (dolar)
1898	73.582.445	
1899	90.596.900	
1900	98.904.155	
1901	91.969.415	705.077.325
1902	118.804.565	634.808.005
1903		
1904		
1905		562.436.252
1906	259.094.040	638.005.693
1908	178.265.461	
1909	251.088.275	

Kaynak: Commercial Relations of the United States with Foreign Countries, 1903, 1906, 1909.

ABD-Birleşik Krallık dış ticaret hareketlerinde bir diğer karşılaştırma olarak göz önünde bulundurulmasının faydalı olabileceğini düşündüğümüz veri seti ise, dünya ekonomisinin önde gelen sanayileşmiş ülkelerinin de dış ticaret verileriyle yapılacak bir

¹⁶⁸ Ibid.

¹⁶⁹ Yıllık olarak hazırlandığı düşünülen yabancı ülkelerle ticari ilişkiler raporlarının erişim sağlanan yıllardaki parçaları her defasında iki ülke arasındaki ticaret verilerine farklı bir bakış gerçekleştirmiştir. Örneğin, 1909 yılının raporunda Birleşik Krallık'ın farklı eyaletleriyle olan ticari ilişkiler de detaylarıyla alınmakla birlikte, 1901-1909 yılları arasında verilen ihracat ve ithalat değerleri Birleşik Krallık'ın bütüncül ticaret hacminin ortaya koymakta ABD özelindeki ticaret verilerini sunmamaktadır.

karşılaştırmadır. Bu düşünce ile oluşturulan **Tablo-9**'da görüldüğü üzere 1913, 1919 ve 1920 yıllarında ABD, Birleşik Krallık, Almanya ve Fransa'nın Latin Amerika'ya ihracat rakamları ABD'nin 1913 yılında Birleşik Krallık'ın 5 milyon dolar civarında bir farkla gerisinde olduğunu ancak 1919 yılına Birleşik Krallık'ın Latin Amerika'ya ihracat hacminin neredeyse üç katı bir büyüklüğe ulaştığını göstermektedir.

1913 yılında 231 milyon dolar ile 117 milyon dolar değerinde Latin Amerika'ya ihracatta bulunan Almanya ve Fransa ise Birinci Dünya Savaşı ile değişen ekonomik dengelerden etkilenmişlerdir. 1920 yılına gelindiğinde Birleşik Krallık savaş öncesi ihracat değerinin 100 milyon dolar fazlası olmakla birlikte, enflasyonist ortam ve fiyat artışlarıyla birlikte düşünüldüğünde Birleşik Krallık'ın Latin Amerika'daki ihracat hacminin ABD dış ticaretinin lehine azaldığı görülmektedir.

Tablo 9: Büyük Güçlerin Latin Amerika'ya İhracat Değerleri, 1913-1920

Ülke	1913 (dolar)	1919 (dolar)	1920 (dolar)
ABD	339.223.000	950.429.000	1.332.450.000
Birleşik Krallık	346.457.000	298.547.000	448.401.000
Almanya	231.373.000	3.720.000	64.529.000
Fransa	117.386.000	64.139.000	117.922.000
Toplam	1.396.688.000	1.947.949.000	2.679.580.000

Kaynak: U.S. Department of Commerce, Bureau of Foreign and Domestic Commerce, Western European Division, "Export Trade of the United States and Germany: Comparative Figures for 1913, 1920 and 1921", **Trade Information Bulletin Nr. 21**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1922.

Ticari ve Finansal İlişkiler Çerçevesinde Borçlar

Borç, daha sonra geri verilmek üzere alınan ve kullanılan başkasına ait olan para ya da eşya olarak tanımlanmaktadır¹⁷⁰. Oxford ve Cambridge sözlüklerinde borç tanımı ‘a sum of money that somebody owes’ olarak verilmiştir. Ancak, ‘owe’ kelimesi Türkçe’de borçlu olmak anlamına geldiğinden tanım kendi içinde totolojik olmaktadır. Bu nedenle yukarıda verilen tanım tarafımızdan ‘owe’ kelimesinin de tanımını içerecek şekilde eklenerek ifade edilmiştir. ABD Hazine’si tarafından verilen borç tanımı, Federal Hükümet bünyesinde bir yetkili tarafından belirlenmiş ve herhangi bir kişi, kurum ya da Federal birim dışında başka bir birim tarafından ABD’ye geri ödenmesi zorunlu olan fon ya da mal miktarıdır¹⁷¹. ABD Sayıştay Başkanı yönetiminde ABD Kongresi’ne denetim raporları sunmakla görevli ‘Kongre gözetmeni olarak’ bilinen *Government Accountability Office* (GAO) tarafından yapılan tanımlamada ulusal borç, Hazine ya da diğer federal birimler tarafından verilmiş olan güvencelerin nominal değerine karşılık gelen miktarda ödünç olarak alınmış ve henüz geri ödenmemiş para olarak belirtilmektedir.

Gross national debt olarak ifade edilen toplam ulusal borcun kapsamı, kamu borcu (*public debt*) ve kamu kurumları ile devlet arasındaki borç (*intragovernmental debt*) olarak ikiye ayrılmaktadır¹⁷². Kamu borcu, federal hükümet tarafından devlet dışı aktörlerden alınan borçtur. Söz konusu aktörler bireyler, şirketler, yabancı devletler, eyalet ya da yerel yönetimlerdir. Kamu kurumları arasındaki borç ise, devletin aracı olan piyasaya sürülmeyen (non-marketable) ve devletin kendi hesabında tutulan borç para miktarıdır. Sosyal güvenlik fonu gibi araçlar devletin kendi kendine olan borcu olarak görülmektedir¹⁷³. Çünkü bir ülkenin borçluluk oranı nominal değerler bazında değil, bilakis sahip olunan borcun GSYH’ye oranı (debt-to-GDP) olarak belirlenmiştir. ABD söz konusu olduğunda, belirli bir yıla ait ulusal borç olarak bahsi geçen kamu

¹⁷⁰ Oxford Learner’s Dictionaries, “Debt”, www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/debt?q=Debt, (26.01.2021). Cambridge Dictionary, “Debt”, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/debt>, (26.01.2021).

¹⁷¹ U.S. Department of the Treasury, **Definitions of Debt, Debtor, and Delinquency**, Aralık 2018, www.fiscal.treasury.gov/files/dms/debt-treatise-partII.pdf, (26.01.2021), ss. 5-6.

¹⁷² U.S. Government Accountability Office, “America’s Fiscal Future”, https://www.gao.gov/americas_fiscal_future#largefeddebt, (30.01.2021).

¹⁷³ Bill Fay, “The Federal Government and Debt”, 11.06.2020, **America’s Debt Help Organisation**, <https://www.debt.org/government>, (30.01.2021).

borcunun aynı yıla ait ülke içinde üretilen mal ve hizmetlerin değerleri toplamı olan GSYH'ye oranı olarak hesaplanan borçluluk oranı borcun geri ödenebilirliği ve dolayısıyla söz konusu ülkenin kredibilitesi hakkında bilgi vermektedir¹⁷⁴.

Hipotezlerimizin dinamiklerini işlediğimiz süreçte Giovanni Arrighi'nin *Uzun Yirminci Yüzyıl* isimli eseri önemli bir referans noktası oluşturmaktadır. Arrighi, dördüncü sistemik birikim dairesi olarak ele aldığı ve Amerikan hegemonyasının inşasının nedenlerini incelediği kısımda, Birleşik Krallık'tan ABD'ye gelen dış yatırımların borç yükünü arttırmış olduğunu ve böylece Amerikan hegemonyasının gelişimine ön ayak olduğunu kaydetmiştir. Amerikan hegemonyasının uluslararası düzende inşası sürecinde, Birleşik Krallık başta olmak üzere Avrupa yatırımlarının Amerikan ekonomisinin dünya-ekonomisine entegrasyonu açısından hayli önemli olduğu konusunda Arrighi'nin görüşlerini paylaşıyoruz. Fakat 19. yüzyıl boyunca ve Birinci Dünya Savaşı'na dek ABD'ye yapılan yatırımların Amerikan ekonomisinin kaydettiği gelişmelerin yegâne sebebinin Birleşik Krallık yatırımları olduğu ve ABD'nin ekonomik gelişiminde Birleşik Krallık'ın hak iddialarının meşrulaştırılarak ifade edilmesi Arrighi'nin kendisinin de ifade ettiği hegemonik dönüşümün gerçekleşebilmesi için gerekli olan çeşitli dinamiklerin eksik bir şekilde ele alındığı şeklinde yorumlanabilir. Arrighi'nin ifadesiyle hegemonya, her sistemik birikim sürecinde aynı şekilde gerçekleşmez.

Farklı dinamiklerin eklemlendiği ve bir sonraki hegemonyanın sahibi olmaya hak kazanacak uluslararası aktörün rakiplerini ekonomik, siyasi ve askeri olarak daha gelişmiş bir dünya sistemi oluşturarak geride bıraktığı düzendir hegemonya¹⁷⁵. Dünya sistemleri teorisinin kavramsal çerçevesinde kurguladığımız tezimizde, uluslararası düzende Amerikan hegemonyasının inşası 1893-1939 yılları arasında ve ekonomik temellerde gerçekleşmiştir. Söz konusu ekonomik temel ise üretim, ticaret ve finans olmak üzere üç ana kriter üzerine kuruludur. Var olan hegemonyaya bu üç

¹⁷⁴ Borcun bir ülke tarafından geri ödenme olasılığını ölçebilmek için de borcu elinde tutan mercii, kurum, kişi, ülkenin yanı sıra borçlu ülkenin para biriminin dünya rezerv para birimi olup olmadığı da gözönünde bulundurulmalıdır. Daha fazla detay için bkz. Kimberly Amadeo, "Debt-to-GDP Ratio, Its Formula, and How to Use It", **The Balance**, <https://www.thebalance.com/debt-to-gdp-ratio-how-to-calculate-and-use-it-3305832>, (30.01.2021).

¹⁷⁵ Arrighi, 2016, s. 58.

alandaki daha yüksek verilerle uzun dönemli meydan okunduğu ve yeni bir hegemonik birikim oluşturulabildiği takdirde hegemonya değişimi gerçekleşir¹⁷⁶.

Arrighi'nin borçluluk üzerine kurguladığı argümana dayanarak, Amerikan hegemonyasının inşa sürecinde ABD'nin borçluluk oranları ticaret verilerinin bir alt başlığı olarak incelememize dâhil edilmiştir. Buna ek olarak, 19. yüzyıl sonundan başlamak üzere teknoloji ve inovasyon alanındaki yeniliklerden çelik üretiminde kaydedilen gelişmelerin Birleşik Krallık'a göre daha hızlı benimsenerek yayılması ABD'nin hegemonik inşa sürecinde etkin olmuştur. Teknolojik yeniliklerle birbirini besleyen bir ilişki içinde olan Amerikan finans sermayesinin 19. yüzyılın özellikle son çeyreği itibarıyla Latin Amerika ve Asya'da etki alanını genişletmesi de Amerikan hegemonyasının inşasında işlenmesi gereken unsurlardandır.

Arrighi, ABD'nin 1843 yılında 200 milyon dolar olan dış borcunun, 1914'te 3,7 milyar dolara yükseldiği¹⁷⁷ belirtilmiştir. ABD'nin, Britanya İmparatorluğu dış yatırımlarının en fazla yapıldığı ülke olmasıyla 'Britanyalı yatırımcılarına dış yatırımlar ve gelir beklentileri üzerinde en büyük hakkın kendilerinin olduğunu iddia etme hakkı verdiği'¹⁷⁸ vurgulanmıştır. 'Amerika'daki dış yatırım ve uzun dönemli borç para toplamının 1850-1914 arasında 3 milyar dolara ulaşmış' ve yine aynı dönemde ABD, 'çoğunluğu Britanya'ya olmak üzere, net 5,8 milyar dolar faiz ve kâr payı ödemesinde bulunmuştur'¹⁷⁹. Arrighi'ye göre yukarıdaki karşılıklı ödeme hareketlerinin, 'Britanyalı yatırımcılar için gelir beklentileri üzerinde hak iddiasına sahip olma fırsatı vermiş' olması tarafımızca üzerinde etraflı çalışma gerektiren bir konudur. Bu noktadan yola çıkarak, Cassis ve Collier'in dünya finans merkezleri hakkındaki detaylı çalışmaları incelendiğinde bu çıkarımın tartışmaya açık olduğu görülmektedir.

Büyük güçlerin yabancı varlıklarının dağılımının dünya finans merkezlerinin gelişiminde bir gösterge olabileceğini savunan Cassis ve Collier'den alıntılanan **Tablo-10** şöyle yorumlanabilir: Bulunduğu bölge olan Kuzey Amerika'daki yabancı varlıklarına ilişkin verilen oranla (%25) ABD'nin, Kanada ve Meksika'da

¹⁷⁶ Goldstein, ss. 123-148.

¹⁷⁷ John A. Knapp, 'Capital Exports and Growth', *Economic Journal*, Vol. 67, No: 267, 1957, ss. 432-444'den aktaran, Arrighi, s. 400.

¹⁷⁸ S. B. Saul, *Studies in the British Overseas Trade, 1870-1914*, Liverpool University Press, 1960'den aktaran Arrighi, s. 400.

¹⁷⁹ Arrighi, 2016, s. 400.

yadsınamayacak bir ekonomik varlık sahibi olduğu görülmektedir. Birleşik Krallık'ın dış varlıklarının Kuzey Amerika'daki oranı (%34) ABD, Kanada ve Meksika'yı kapsayacağından ve ABD'nin Avrupa'daki varlıklarının (%20) Birleşik Krallık'ın Avrupa varlıklarından (%13) daha fazla olması iki ülkenin dış yatırımlarının karşılaştırmalı üstünlük ölçümünde verilerin tartışmalı sonuçlara yol açtığını ortaya çıkarmaktadır. Bölgesel olarak bakıldığında her ikisinin de Latin Amerika'daki varlıklarının oransal dağılımındaki fark, 1913 yılına gelindiğinde ABD'nin kendi kıtasında nüfuzunu arttırmaya verdiği önemi gerçekleştirme yolunda somut adımlar attığını göstermektedir.

Tablo 10: Büyük Güçlerin Yabancı Varlıklarının Dağılımı, 1913

	Birleşik Krallık (%)	Fransa (%)	Almanya (%)	ABD (%)
Avrupa	13	55	53	20
Kuzey Amerika	34	4	16	25
Latin Amerika	17	12	16	46
Asya	14	}	-	-
Afrika	11	}9	9	-
Okyanusya	11	}	-	-
Orta Doğu	-	12	-	-
Diğer	-	8	6	9
Toplam	100	100	100	100

Kaynak: Youssef Cassis, **Capitals of Capital: A History of International Financial Centers 1780-2005**, Cambridge, 2007. s. 79.

Knapp tarafından ifade edilmiş¹⁸⁰ ve Arrighi tarafından da dile getirilmiş¹⁸¹ olan 'Birleşik Krallık yatırımcılarının ABD'nin ekonomik gelişimi üzerinde hak iddialarına sahip olduğu' söyleminin tartışmalı olduğu bir kez daha karşımıza çıkmaktadır. Knapp'ın makalesinde kaydettiği üzere bir ülkeye yapılan yabancı yatırımların ülkenin borç hanesine ek olarak yazılmasının yanı sıra yatırımcıların menşei olan ülkeye de uluslararası düzende itibar açısından üstünlük bahşetmesi beklenmektedir.

Knapp'ın incelemesinde görüldüğü üzere 19. yüzyılda Birleşik Krallık yatırımcılarının Burma, Endonezya, Nijerya ve 1957'de Gana Cumhuriyeti olarak bağımsızlığını kazanmış Batı Afrika sahilinden doğuda Volta nehrine kadar uzanan

¹⁸⁰ Knapp, s. 433.

¹⁸¹ Arrighi, s. 400.

Altın Sahili (*Gold Coast*) olarak bilinen Birleşik Krallık sömürge bölgesi gibi gelişmekte olan pazarlara yönelmesinde büyüme esas alınmamıştır. Makalede ABD'ye yatırımların da aynı motifle gerçekleştiği belirtilmesiyle birlikte bu dönem ve sonrasında ekonomide devamlı bir büyüme görülmesi ABD'nin İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya ve Japonya ile birlikte sanayileşmiş güçler grubunda olmasına bağlanabilir¹⁸².

Sanayileşmenin getirilerinden biri olarak, 1874 yılı itibariyle deniz aşırı ticarete ABD ilk defa ithal ettiğinden fazla ihraç eder bir konuma gelmiştir¹⁸³. LaFeber, 19. yüzyılın son çeyreğinde ABD'nin uluslararası ticaretten elde ettiği kârların 20. yüzyıl başında New York'un dünya finans merkezlerinden biri haline gelmesine katkıda bulunduğunu ifade etmektedir. Schuyler'in (1895) Amerikan diplomasisi ve ticaretin ilerleyişi üzerine kaleme aldığı eserinde ortaya konulduğu üzere, 1874 yılında Hawaii adalarıyla müzakereleri başlanan ticaret anlaşması ile Birleşik Krallık'ın iddia ettiği 'Most Favored Nation' statüsünün ABD'ye geçtiği görülmektedir¹⁸⁴.

Takip eden yıllarda ticaret anlaşmasının cari dengeye yansımaları ise kıtasal ölçekte Amerikan emperyalist yayılımını açığa çıkarmaktadır. Şöyle ki, 1883 yılında Hawaii'deki Amerikan temsilcisi Mr. Daggett Hawaii çapında tüm şeker plantasyonlarının 2/3'ünün Amerikan vatandaşlarına ait olduğunu kaydetmiştir¹⁸⁵. Toplam değeri 15 milyon doların üzerinde olan plantasyonların Amerikan vatandaşlarına ait olanlarının toplam değeri 10 milyon doların üzerindedir. ABD ile yapılan ticaretin tamamı Amerikan ticaret gemileriyle yürütülmekle birlikte, ticaret anlaşmasının imzalanmasının sonrasında Hawaii donanmasında Amerikan yapımı gemilerin oluşturduğu bir büyüme görülmüştür. Bu da 19. yüzyıl sonu Amerikan üretim artışının denizaşırı ticaret, siyaset, diplomasi ve uluslararası rekabeti kapsayan çok yönlü boyutunu ortaya çıkarmaktadır.

Arrighi'nin de ifadesiyle, Birinci Dünya Savaşı'na dek büyüyen ekonomisi ile savaş kredileri biriktirmiş olan ABD, 'Latin Amerika ve Asya'nın kimi bölgelerinde en

¹⁸² Knapp, s. 433-435.

¹⁸³ Walter LaFeber, "US Rise to World Power, 1776-1945", **US Foreign Policy**, (Ed. Michael Cox ve Doug Stokes), Oxford University Press, 2012, s. 48.

¹⁸⁴ Schuyler, ss. 441-445.

¹⁸⁵ Ibid.

büyük dış yatırımcı ve mali aracı olarak Birleşik Krallık'ın yerini alma sürecini hızlandırmakta serbest kaldı' (2016, 402). Söz konusu ifadesini Birleşik Krallık'ın Rusya'ya sağladığı savaş borçlarının ödenememesi nedeniyle Birleşik Krallık ve ABD'nin mali talihlerinde bir tersine dönüş olarak ifade eden Arrighi'nin ABD'nin ekonomik gelişiminin abartılmaması gerektiğini ifade etmesi tarihsel analiz yöntemleriyle tutarlı değildir. Bu yaklaşım tarafımızca, varolan tarihsel anlatıya bağlı kalma çabası olarak görülmektedir.

Knapp'ın sunduğu veriler üzerinden Arrighi'nin aktardığı Amerikan tarihsel borçluluğunun ağırlıklı olarak Birleşik Krallık yatırımlarından kaynaklandığını Bullock vd. 1789-1914 ticaret dengelerine ilişkin kaleme aldığı makalede incelemiştir¹⁸⁶. 1893-1914 arası ele alındığında, 1893 ekonomik krizi itibarıyla çiftlik arazileri tasfiye edilmek zorunda kaldığı için Birleşik Krallık'tan *Lombard Investment Company* aracılığı ile yapılan taşınmaz mallara yönelik Birleşik Krallık yatırımları düşmüştür. Bununla birlikte, 1899 yılı itibarıyla, 3 milyar 330 milyon dolar olan yabancı yatırımın 2 milyar 500 milyon doları Birleşik Krallık yatırımcılarından gelmiştir. ABD'nin aynı yıla ait yabancı yatırımları 500 milyon dolar olarak verilmekle net borçluluk miktarı 2 milyar 830 milyon dolar olmuştur. Bullock ve diğerlerinin de ifade ettiği üzere yirminci yüzyıla kadar yurtdışına Amerikan yatırımları miktarı ülkeye gelen yatırımlara göre çok düşük seyretmektedir.

19. yüzyıl ABD sermayesine genel olarak demiryolları üzerinden yapılan Birleşik Krallık yatırımlarının katkısı yadsınamayacak nitelikte olmakla birlikte Arrighi'nin bu oluşuma dayanarak Amerikan ekonomisinin gelişimini ve Birinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde Birleşik Krallık ekonomisinin önünde olmasının 'abartılmaması gerektiğini'¹⁸⁷ ifade etmesi iddialı ve "Avrupa-merkezci" bir yorum olarak tartışmaya açıktır. Tarafımızca tartışmalı bulunan nokta, Arrighi'nin konu hakkında sunulan verileri çalışmasında ele almasına rağmen, Amerikan hegemonyasının İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulduğuna ilişkin mevcut olan yaygın kabulü sorgulamamasıdır.

¹⁸⁶ Charles J. Bullock, John H. Williams, Rufus S. Tucker, "The History of our Foreign Trade Balance", **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 1, No. 3, Temmuz 1919, <https://www.jstor.org/stable/1928723>, (28.02.2021), ss. 216-233.

¹⁸⁷ Arrighi, s. 402.

ABD’li yatırımcıların 1904-1905 yılları arasında gerçekleşen Rus-Japon savaşında Japonya’ya para yardımında bulunarak Rusya’nın Asya kıtasında ABD’nin karşısında bir engel oluşturmamasını önleme amacına hizmet ettikleri belirtilmektedir¹⁸⁸. Foster’ın (1901) sunduğu diplomatik bilgilerde ise 1861-1865 yılları arasında gerçekleşen İç Savaş’ın, ABD’nin toprak genişlemesine yönelik adımlarından biri olan Alaska’nın Rusya’dan satın alınmasını geciktirdiği ifade edilmektedir. 1859 yılında, Rusya’nın şartı olan 54°40’ boylamına sadık kalınması ve 5.000.000 dolar karşılığında Alaska’nın ABD’ye bırakılmasıyla Birleşik Krallık’ı Pasifik Okyanusu’ndan dışlama imkânı sağlayacak olan¹⁸⁹ toprak kazanımı ABD’nin 19. yüzyıl başlarında dahi varolan hegemonya öngörülerini ortaya çıkarmaktadır.

Asya-Pasifik ve Karayipler’de başat güç olarak başlatılması proje edilen Amerikan hegemonyasının uluslararası düzende inşası sürecinde öncelikle Rusya ile dostça ilişkiler temin edilmiştir¹⁹⁰. 1904-1905 yılında Rus-Japon savaşında Japonya’nın lehine bir duruş sergilenmesi ise Asya’da Japonya’nın bölgesel güç olma yolundaki çabalarının önüne geçilmesi amacını taşımaktadır ki Amerikan arabuluculuğu ile sonuçlanmış savaş sonrasında Başkan Theodore Roosevelt’e Nobel Barış Ödülü verilmiştir¹⁹¹.

Ernest Mandel’in uzun dalgalar teorisinin süreçleri temelinde 1893 yılını ve ABD özelinde 1893 ekonomik krizini başlangıç noktası olarak aldığımız çalışmamızda Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında üretim ve ticaret hacminin arttığı, ABD’nin Amerika kıtası başta olmak üzere finans ağları genişlemiş ve böylece yükselen finans merkezlerinden biri durumuna geldiği işlenmektedir. Bu gelişmeler Birleşik Krallık’ın ABD üzerindeki ekonomik üstünlüğünü tartışmalı hale getirmektedir.

Tarihsel süreçte, ABD’nin İç Savaş (1861-1865) sonrası hızlı bir sanayileşme ile ekonomisini yapılandırdığı ve 20. yüzyıl başına gelindiğinde ekonomik hacmi en büyük ülke haline gelmiş olması sadece Birleşik Krallık yatırımlarına dayandırılmaz.

¹⁸⁸ LaFeber, s. 49.

¹⁸⁹ John W. Foster, **A Century of American Diplomacy Being a Brief Review of the Foreign Relations of the United States 1776-1876**, Boston: New York, 1900, <https://hdl.handle.net/2027/uc2.ark:/13960/t16m38p11>, (29.01.2021), ss. 404-415.

¹⁹⁰ Foster, s. 405.

¹⁹¹ LaFeber, s. 49.

Uluslararası düzende ABD hegemonyasının inşa sürecinde, borçlanma, doğal ve kabul edilebilir bir kaynak üretme yolu olarak görülmüştür¹⁹². 1893-1939 yılları arasında, bağımlılık, borçluluk ve büyüme ilişkisinin boyutunu mercek altına almak amacıyla kuruluş yılları borçluluk oranları **Şekil-3**'te işlenmiştir. ABD Hazine arşivleri'nden derlediğimiz verilerle oluşturduğumuz grafikte, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda ilk dış borçlanmasını gerçekleştiren ABD'nin dış borcu, 1 Ocak 1791 yılına geldiğinde 75.463.476,52 doları (GSYH'nın %29,2) bulmuştur.

Amerikan Ulusal Devlet Radyosu (National Public Radio – NPR) ekonomi raportörü Robert Smith, makalesinde Başkan Jackson dönemi borç ve ekonomi politikalarını mercek altına almıştır¹⁹³. 1835 yılında Başkan Andrew Jackson yönetiminde, ABD kamu borcunun tamamı ödenmiştir. Başkan Jackson'un siyasi öncelikleri ve bankacılığa karşı duruşu çerçevesinde Batı Eyaletleri'nde büyük oranda toprak satımı, borcun 8 Ocak 1835'te ödenerek ABD bütçesinin fazla vermesine neden olmuştur. ABD Kongresi 1836'da kabul edilen yasa ile bütçe fazlasının eyaletlere dağıtılmasını öngörmüştür. Henüz bir merkez bankasından yoksun olan ve eyalet bankalarının para basımında serbest olduğu ABD'de büyüyen gayrimenkul balonu, kredi sıkıntısını tetiklemiştir. 1837 yılında, ABD ekonomisini 1843'e kadar büyümeden alıkoyacak bir ekonomik krize sürüklemiştir¹⁹⁴. Tarihsel bir kesit olarak aktarılan bu olay, bir ülkenin borçluluğunun ortadan kaldırılmasıyla ekonomik gelişmenin doğru orantılı olmadığını göstermektedir¹⁹⁵.

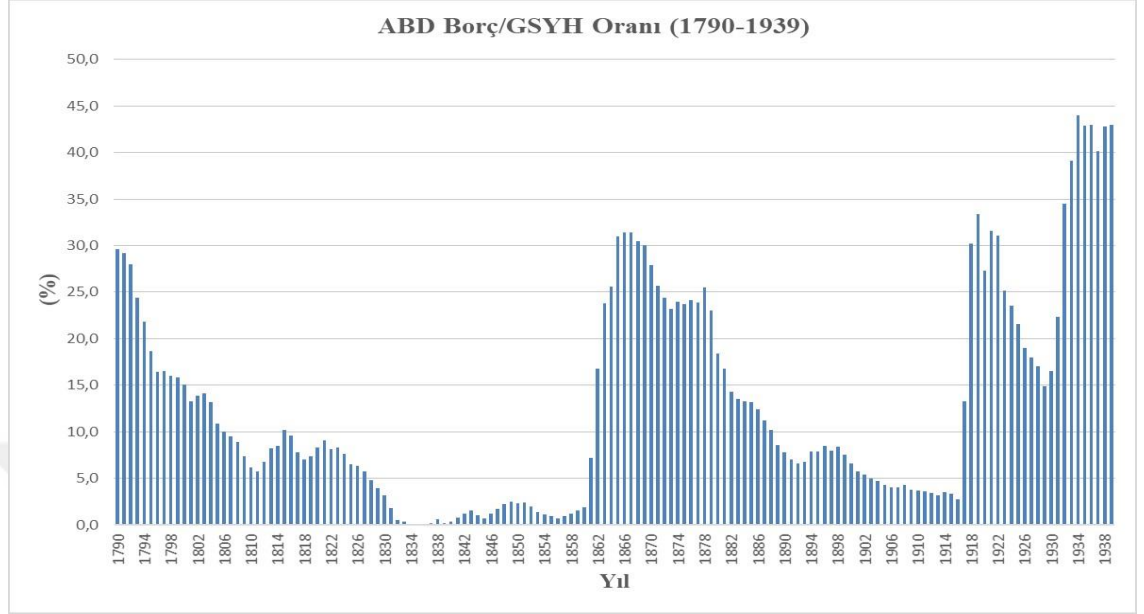
¹⁹² Harold C. Syrett (Ed.), **The Papers of Alexander Hamilton**, Vol. 7, Eylül 1790–Ocak 1791, Columbia University Press, New York, 1963, ss. 225–236'den aktaran National Archives, "Final Version: First Report on the Further Provision Necessary for Establishing Public Credit, 13 December 1790", **Founders Online**, <https://founders.archives.gov/documents/Hamilton/01-07-02-0227-0003>, (03.03.2020).

¹⁹³ Robert Smith, "When the U.S. Paid the Entire National Debt (And Why It Didn't Last)", **NPR National Public Radio**, 15.04.2011, <https://www.npr.org/sections/money/2011/04/15/135423586/when-the-u-s-paid-off-the-entire-national-debt-and-why-it-didnt-last>, (09.03.2020).

¹⁹⁴ History.com Editors, "The U.S. national debt reaches \$0 for the first time", **A&E Television Networks**, 29.08.2019, <https://www.history.com/this-day-in-history/andrew-jackson-national-debt-reaches-zero-dollars>, (11.03.2020).

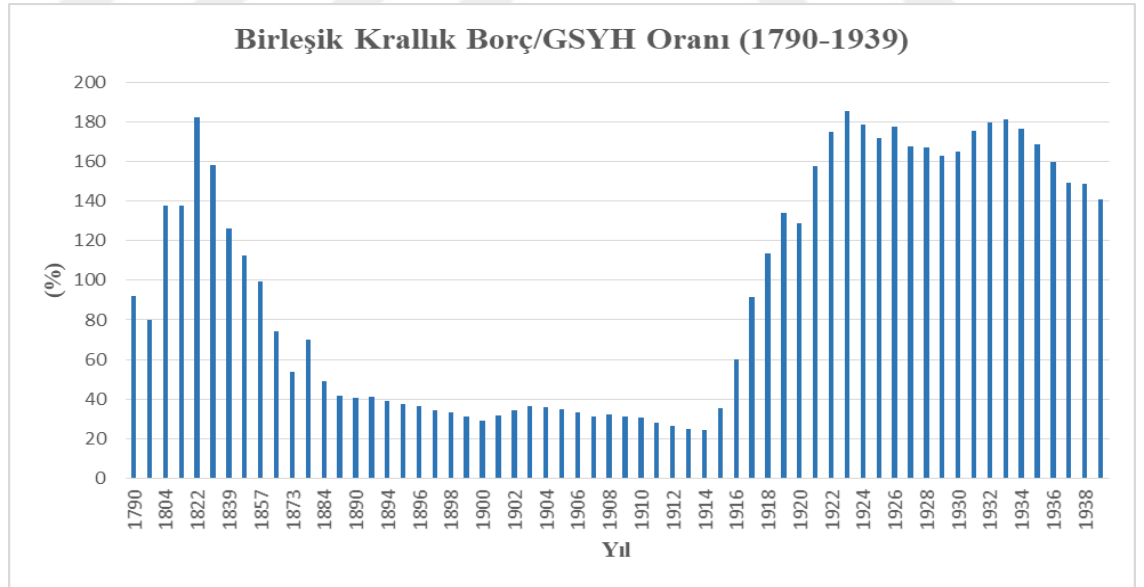
¹⁹⁵ Lehrman Institute, "Andrew Jackson, Bank and the Panic of, History", **Essays**, <https://lehrmaninstitute.org/history/Andrew-Jackson-1837.html>, (09.03.2020).

Şekil 3: ABD Borçluluk Göstergeleri Grafiği, 1790-1939 (Kamu Borcu)

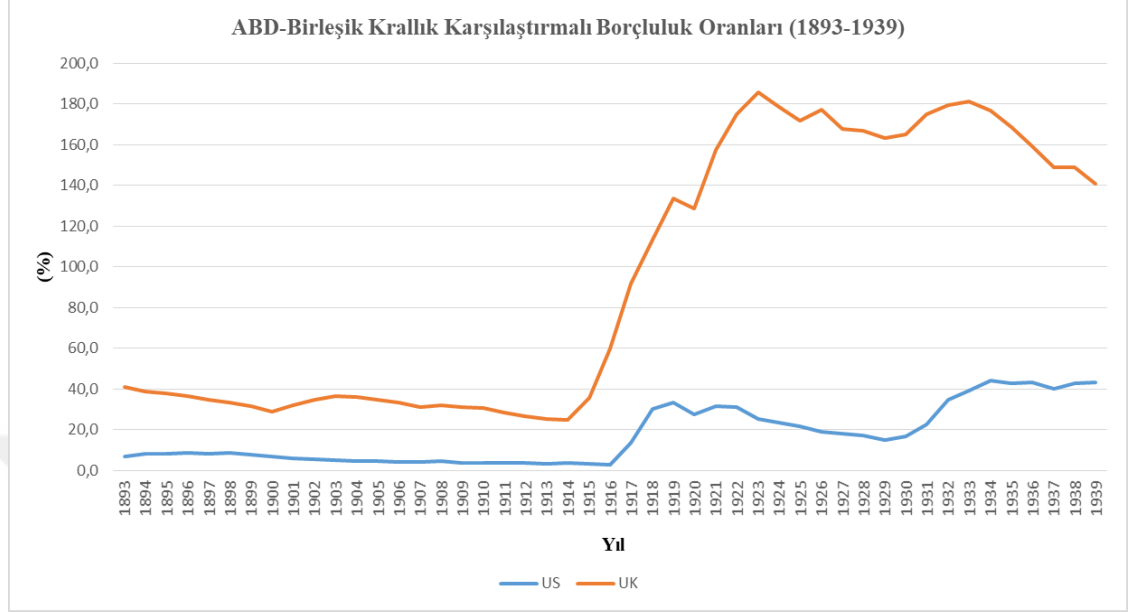
Kaynak: Congressional Budget Office, “Historical Data on Federal Debt Held by the Public”, **Economic and Budget Issue Brief**, 05.08.2010, <https://www.cbo.gov/publication/21728>, (02.03.2020). Grafik, sunulan veriler üzerinden oluşturulmuştur.

Şekil 4: Birleşik Krallık Borçluluk Göstergeleri Grafiği, 1790-1939 (Kamu Borcu)

Kaynak: Christopher Chantrill, “UK National Debt Charts”, **UK Public Spending**, https://www.ukpublicspending.co.uk/uk_debt, (15.01.2021). Grafik sunulan veriler üzerinden oluşturulmuştur.

Şekil 5: ABD-Birleşik Krallık Karşılaştırmalı Borçluluk Oranları Grafiği

Kaynak: ABD kamu borcu/GSYH oranları; Congressional Budget Office, “Historical Data on Federal Debt Held by the Public”, **Economic and Budget Issue Brief**, 05.08.2010, <https://www.cbo.gov/publication/21728>, (02.03.2020). Birleşik Krallık borç-GSYH oranları; Bank of England (BoE), **A Millenium of Macroeconomic Data for the UK, 2016**, <https://www.bankofengland.co.uk/statistics/research-datasets>, (02.03.2020). Grafik resmi kaynaklarda sunulan veriler üzerinden oluşturulmuştur.

Dolayısıyla Knapp’ın Birleşik Krallık’ın sermaye ihracını konu alan çalışmasında belirtilen ABD’deki Birleşik Krallık dış yatırımlarının Arrighi tarafından ABD’nin ekonomik büyümesinin başlıca nedeni olduğu ya da yatırımların ABD borçluluğunu artırarak ekonomisini zayıflattığı iddiası tartışmalıdır. **Şekil 4**’de görüldüğü üzere, Birleşik Krallık’ın 1890larda GSYH’sının %40’ına yaklaşan borç yüküne karşın ABD’de borç yükü aynı dönemde GSYH’sının %10 tavanını aşmayacak bir düzeyde seyretmektedir. Birinci Dünya Savaşı ile iki tarafın da artan borçluluğu, Birleşik Krallık’ta savaş sonunda 1918 itibariyle GSYH’nın %120’sini aşarken ABD’de GSYH’nın %30’u civarında seyredecektir. Bu çerçevede, uluslararası düzende ekonomik dönüşüm ele alınırken ilgili aktörler eilişkin ekonomik verilerin eşit analiz düzeylerinde incelenmesi araştırmanın güvenilirliğini artıracaktır. **Şekil 5** üzerinden aynı dönemde ABD ve Birleşik Krallık’ın borç oranları incelendiğinde, Birleşik Krallık ABD’ye oranla GSYH’sının daha büyük bir payını borçluluğuna harcamak durumundadır.

İç Savaş öncesinde 1860 yılında ABD borçları 65 milyon (GSYH'nın %1,9) doları bulmuş, 1863 yılında 1 milyar doları aşarak (GSYH'nın %23,8) İç Savaş sonrasında 2,7 milyar dolar (GSYH'nın %31,4) olmuştur. 1867 yılı itibariyle 2,7 milyar dolardan düzenli ve uzun süreli seyreden bir düşüşle borçluluk miktarı 1881 yılında 1,9 milyar doları (GSYH'nın %16,8) bulmuştur. 1893 krizi arifesinde 1892 yılında GSYH'nın %6,6 oranıyla içinde bulunul onyıylın dip noktasını gören borçluluk değeri 1893 yılında 1,5 milyar dolar (GSYH'nın %6,8) ile artışa geçmiş kriz bitiminde 1898'de GSYH'nın %8,4'üne ulaşmıştır. Kriz sonrası ekonominin toparlanması ile 20.yy.başlangıcına gelindiğinde, 1900'de GSYH'nın %6,6'sına tekabül eden 2 milyar doların üzerindeki ABD kamu borçları¹⁹⁶, ülkenin I. Dünya Savaşı'na dâhil oluşuyla 22 milyar doları bulmuştur¹⁹⁷. 1920lerde, ABD federal bütçe fazlasının 689 milyon dolar seviyelerine yükseldiği görülmekle birlikte toplam borç ise kademeli olarak 24 milyar dolardan (1921 yılında GSYH'nın %31,6sı) 17 milyar dolara (1929 yılı GSYH'nın %14,9'u) inmiştir¹⁹⁸. 1929 Ekim'de New York borsasındaki çöküşle başlayan Büyük Buhran süresince Başkan Hoover ve F. D. Roosevelt'in bütçeyi dengeleme çabaları birbirini izlemekle 1933 yılında bütçe açığı 3 milyar doları, buna karşılık borç seviyesi 22 milyar doları (GSYH'nın %39,1'i) bulmuştur. ABD'nin 1893-1939 yıllarına ait borçluluk, GSYH nominal ve reel değerleri yanı sıra cari denge detayları ekte verilen tablolarda gösterilmektedir.

ABD Hazinesi Arşivleri, Kongre Bütçe Dairesi verileri, ABD ve Birleşik Krallık tarihsel istatistiklerinden ve İngiltere Merkez Bankası (*Bank of England – BoE*) raporlarından elde edilen **Şekil 6** ve **Şekil 7** eşliğinde yapılacak bir incelemeyle dönemin iktisadi gidişatı hakkında etraflı bir bilgiye sahip olunabileceği düşünülmektedir. 1893-1913 yılları arasında düzenli bir artış gösteren ABD nominal GSYH değerleri, Birinci Dünya Savaşı başlangıcında hafif bir düşüş göstererek 1915 itibariyle yine yükselmeye devam etmiştir. 1929 krizinin etkisi ile 1933 yılına dek sert

¹⁹⁶ Eric Reed, "What is the National Debt Year by Year from 1790 to 2019", **The Street**, 26.02.2019, <https://www.thestreet.com/politics/national-debt-year-by-year-14876008>, (02.03.2020).

¹⁹⁷ Congressional Budget Office, "Historical Data on Federal Debt Held by the Public", **Economic and Budget Issue Brief**, 05.08.2010, <https://www.cbo.gov/publication/21728>, (02.03.2020).

¹⁹⁸ Nominal borç değerleri için; Treasury Direct, "Historical Debt Outstanding", **The History of the Debt**, <https://fiscaldata.treasury.gov/datasets/historical-debt-outstanding/historical-debt-outstanding>, (20.10.2022).

bir düşüş gösteren ekonomide buna ters orantılı olarak borçluluk oranı da artışa geçmiştir.

1934 yılında krizden çıkışla birlikte borçluluk oranlarında da hafif düşüş görülmekte genel anlamda ABD ekonomisinin borçluluk oranı %50'yi bulmadığı ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan, 1893-1913 yılları arasında Birleşik Krallık ekonomik verileri de GSYH'da düzenli ve hafif artışla birlikte borçluluk oranında süreklilik gösteren bir azalma kaydetmektedir. Ancak, borçluluk oranının en düşük seviyelerden birini gösterdiği 1914 yılında Birleşik Krallık borçluluk oranı GSYH'sının %30'udur. ABD'de de aynı eğri karşımıza çıkmakla birlikte, bu oran %3 civarındadır. Arrighi'nin ileri sürdüğü 'ABD'ye gelen dış yatırımlarının borç yükünü arttırmış olması ve bunun da ABD'nin hegemonik gelişimine ön ayak olduğu' görüşüne ilişkin temel bulgularımız şu şekilde ifade edilebilir:

- 1) Uluslararası ekonomik düzende iktisadi gücün ölçümünde borç miktarlarından ziyade ülkelerin borçlarının GSYH'larına olan oranları karşılaştırılmalıdır.
- 2) Borçluluk oranının yüksek olması iktisadi zayıflığa bir işaret değildir. Zira incelediğimiz dönemde, 1893-1913 yılları arasında Birleşik Krallık uluslararası düzende, iktisadi gücü azalmakla birlikte, süregelen hegemonik güçtür.
- 3) Uluslararası düzende varolan hegemonik gücün gerçekleştirdiği denizaşırı yatırımlarının gelişen ve/veya yeni sanayileşmiş ekonomilerin büyümesine katkıda bulunduğu kısmen kabul gören bir düşünce olmakla birlikte, denizaşırı yatırımların getirilerinin sermayenin anavatanına döndüğü Hobson¹⁹⁹ ve Lenin²⁰⁰ başta olmak üzere emperyalizm çalışmalarında derinlemesine işlenmiş bir konudur.

Rowthorn ve Solomou (1991) toplam talep modelini uygulayarak GSYH oluşumunda Birleşik Krallık denizaşırı ve yurtiçi ticaret gelirlerinin etkisini incelemiştir. Toplam talep modeli olarak ifade edilen GSYH hesaplaması şöyle verilmektedir:

¹⁹⁹ John Atkinson Hobson, **Imperialism: A Study**, James Nisbet&Co, London, 1902.

²⁰⁰ Vladimir Lenin, **Imperialism: The Highest Stage of Capitalism**, 1917.

$$Y = C + I + XB$$

Y = GSYH (GDP - gross domestic product)

C = Yurtiçi tüketim (domestic consumption);

I = Yurtiçi yatırımlar (domestic investment);

XB= Mal ve hizmetlerin ticaret dengesi (balance of trade in goods and services)

Buna göre, borçluluk oranlarına ilave olarak ülkelerin ihracat ve ithalatlarının farkı olarak elde edilen cari denge değerlerinin GSYH'yı oluşturan içeriklerden biri olduğu görülmektedir. Buna istinaden oluşturulan cari denge ve borçluluğun ölçümünde kullandığımız borç/GSYH oranları **Şekil 6** ve **Şekil 7**'de ABD ve Birleşik Krallık özelinde ilgili kurumlardan elde ettiğimiz veriler ışığında oluşturulmuştur.

1893-1939 arası ABD borçluluk oranları incelendiğinde dönemin başlarında %5 ile %10 arasında seyreden oranın 1916 yılında %3-4'te taban seviyeye inmesiyle 1919 yılında borç/GSYH oranı %32,5'te izlenirken bütçe 4,5 milyar dolar cari fazla vermiştir. Aynı dönemde Birleşik Krallık borçluluk değerleri %35'in üzerinden dalgalanarak azalma göstermiş ve 1914'te %20'ye kadar düşmüş cari denge ise aynı yıl 140 milyon pound ile artı değeri göstermiş, 1919 yılında ise GSYH'nın %125'ine ulaşan borçluluk oranının yanı sıra cari denge 50 milyon pound (220.741.002,559795 dolar)²⁰¹ açık vermiştir.

Birinci Dünya Savaşı sonrası değişen ekonomik dengelerde, ABD'nin borçluluğunda 1920 itibariyle %27'ye gerileme ve akabinde 1921 sonrası %32 civarına yükselişten sonra 1929'a dek %15'i bulan düzenli bir azalma görülmektedir. Birleşik Krallık'ın borçluluk oranlarında ise 1920 yılında %121 civarından 1923'te %185'i bulan ani bir yükseliş görülmüştür. Birleşik Krallık'ın 1923 yılına dek tırmanış gösteren yüksek borçluluğuna açıklama getirebilmek için Birinci Dünya Savaşı sonrası görülen 1920 ekonomik krizi ve krizin devamında altın standardına dönüşün etkilerine bakılmalıdır²⁰².

²⁰¹ Tarihsel kur değerleri ve para birimlerinin alım gücü için bkz. Rodney Edvinsson, "Historical Statistics", **Stockholm University**, 10.01.2016, <http://www.historicalstatistics.org/Currencyconverter.html>, (02.03.2020).

²⁰² Jacques Néré, **1929 Krizi**, çev. Prof. Dr. Vamık Toprak, Ankara, 1980.

1914-1918 yılları arasında geçen Birinci Dünya Savaşı'nın enflasyonist etkileri savaş bitiminde sona ermemiştir. Savaş sürecinde oluşan üretim kaynaklarının ve kapasitesinin kaybı ile uluslararası ticaret ve finansa meydana gelen değişimler savaş sonrasında ekonominin canlanmasının önündeki engelleri teşkil etmiştir²⁰³. 1919 Versay Antlaşması sonrasında devam eden enflasyonist ekonomik ortama savaş boyunca yükselen talep ve buna yetişemeyen arz eşlik etmiştir. Temel ihtiyaç maddelerinde fiyat artışlarını beraberinde getiren bu durum 1920-1921 arası İngiltere'nin ihracat değerlerinde 631 milyon sterlin²⁰⁴ azalmaya neden olmuştur.

Savaş başlangıcında altın standardını terk eden Birleşik Krallık, o dönemde ekonomisin canlandırabilmek için para arzını artırmıştır. Savaş sonrasında kendini gösteren 1920 ekonomik krizi ile başa çıkabilmek için para arzını azaltmak ve altın standardına sterlin/dolar kurunun savaş öncesi seviyesinden dönmeye karar verilmiştir. Savaş süresince dolar altın standardında kalan tek para birimi olduğu için Birinci Dünya Savaşı başlangıcında veya sürecinde altın standardını terk eden Avrupa ülkeleri, özellikle İngiltere, para birimlerini dolar seviyesinden ölçümünü temel alarak altın standardına dönmüşlerdir²⁰⁵.

Birleşik Krallık, Nisan 1925'te 1 sterlin 4,8665 dolara eşit seviyesine geldiğinde altın standardına dönüşünü ilan etmiştir²⁰⁶. İzleyen dönemde artan işsizlik oranları iç talebin düşüşünü beraberinde getirirken Birleşik Krallık para biriminin altın standardına yeni dönüş yapan Almanya, Belçika ve Fransa'ya göre daha değerli olması ihracatta azalma ile **Şekil 7**'de görüldüğü üzere 1927 sonrası Birleşik Krallık ekonomisi cari açıkla karakterize edilmiştir.

²⁰³ National Archives of the UK, "Economic Slump", **Cabinet Papers**, [https://www.nationalarchives.gov.uk/cabinetpapers/themes/economic-slump.htm#:~:text=In%20February%201925%20the%20Chamberlain,returned%20to%20the%20gold%20standard,\(15.02.2021\).](https://www.nationalarchives.gov.uk/cabinetpapers/themes/economic-slump.htm#:~:text=In%20February%201925%20the%20Chamberlain,returned%20to%20the%20gold%20standard,(15.02.2021).)

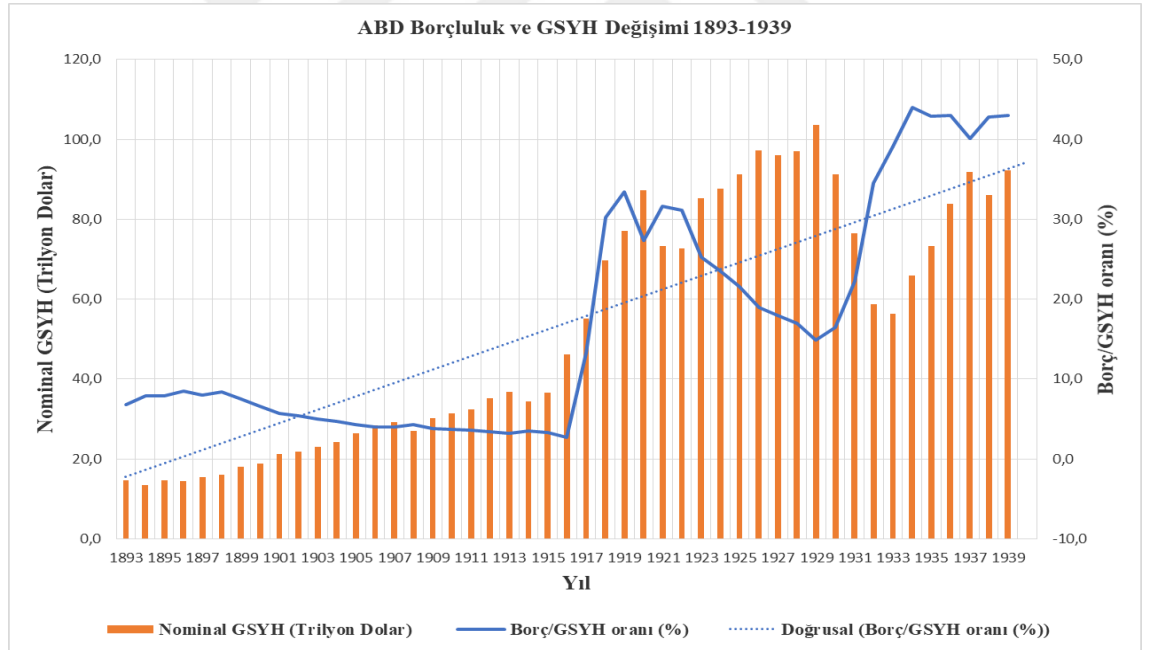
²⁰⁴ Néré, s. 11.

²⁰⁵ Bu dönemde doların rezerv ve uluslararası para birimi haline gelmesi, Amerikan hegemonyasının inşaa sürecinin başlangıcına işarettir. Doların uluslararası para politikalarına etkisi için bkz. Fred C. Bergsten, **Dilemmas of the Dollar: Economics and Politics of the United States International Monetary Policy**, Routledge, 1996.

²⁰⁶ National Archives of the UK, "Economic Slump", **Cabinet Papers**, [https://www.nationalarchives.gov.uk/cabinetpapers/themes/economic-slump.htm#:~:text=In%20February%201925%20the%20Chamberlain,returned%20to%20the%20gold%20standard,\(15.02.2021\).](https://www.nationalarchives.gov.uk/cabinetpapers/themes/economic-slump.htm#:~:text=In%20February%201925%20the%20Chamberlain,returned%20to%20the%20gold%20standard,(15.02.2021).)

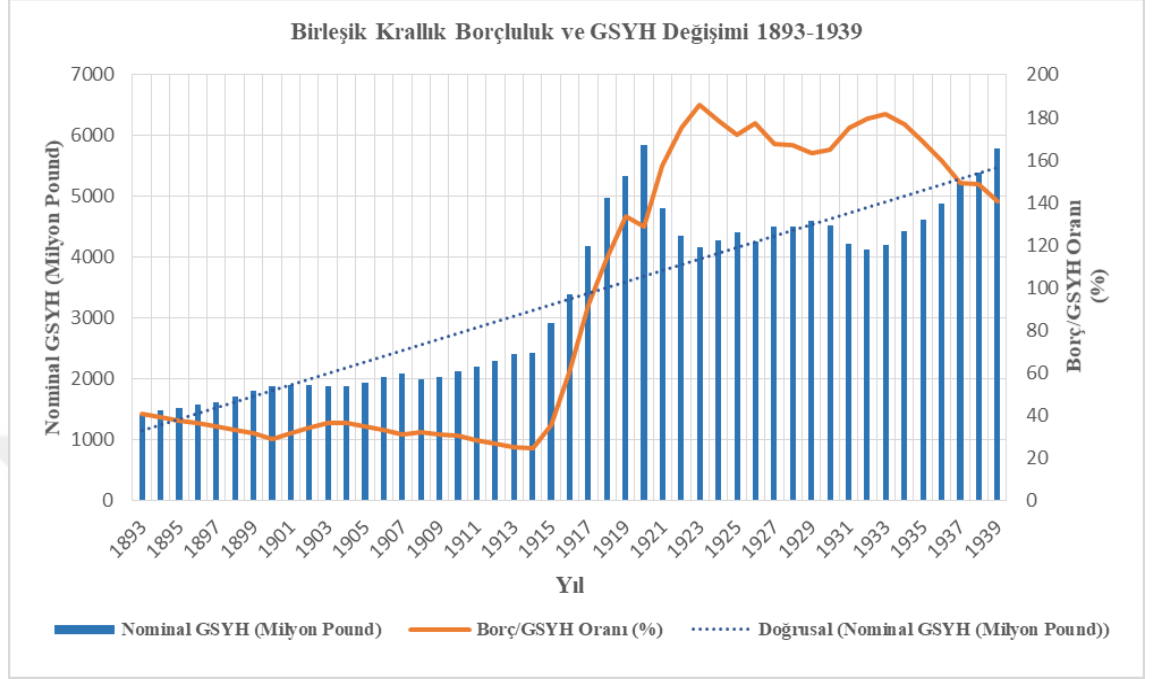
Savaş sonrası Birleşik Krallık borçluluk oranları dalgalı bir azalma gösterse de 1929 krizine varılan süreçte bu oran GSYH'nın %170'ini bulan bir seviyeyi görmüştür. Cari dengeler açısından bakıldığında, 1919 itibariyle azalış gösteren ABD cari dengesi 1923 yılında 1 milyon dolar civarında izlenmekle 1928 yılında 15 milyar dolar ile Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemin en yüksek cari fazlasını vermiştir. 1929 krizi sonrasında cari dengenin azalışa geçmesi ile ABD ekonomisi kriz bitiminde 1934 itibariyle dalgalı olarak artan bir şekilde 1939'da yaklaşık 3 milyar dolar cari açık vermiştir. Birleşik Krallık'ın savaş sonrası altın standardına dönüşünü izleyen yıllarda cari denge azalarak 1926 yılında 20 milyon poundu bulan bir cari açık vermiştir. Bunu izleyen yıllarda cari denge artı değerler göstermesine rağmen 1929 krizi ile yine düşüşe geçerek 1931 itibariyle 100 milyon poundu bulan bütçe açığı 1939 yılına dek dalgalı bir şekilde artışla seyretmiştir.

Şekil 6: ABD Borçluluk ve GSYH Değişimi Grafiği, 1893-1939

Kaynak: Congressional Budget Office, "Historical Data on Federal Debt Held by the Public", **Economic and Budget Issue Brief**, 05.08.2010, <https://www.cbo.gov/publication/21728>, (02.03.2020). Borçluluk verileri kamu borcudur. Grafik, sunulan veriler üzerinden oluşturulmuştur.

Şekil 7: Birleşik Krallık Borçluluk ve GSYH Değişimi Grafiği, 1893-1939

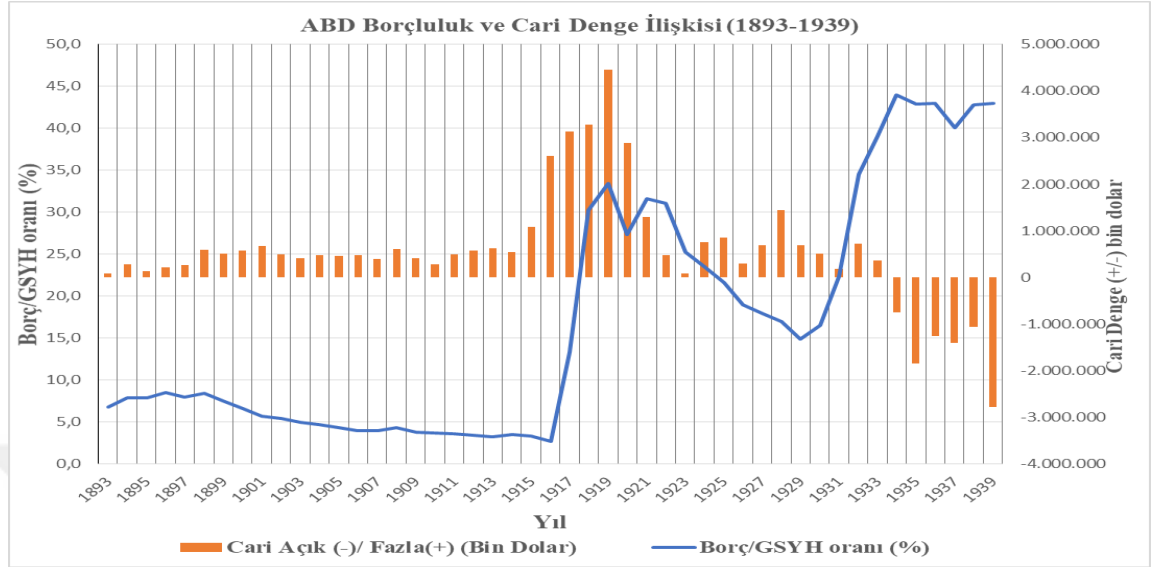

Kaynak: Bank of England (BoE), **A Millenium of Macroeconomic Data for the UK, 2016**, <https://www.bankofengland.co.uk/statistics/research-datasets>, 02.03.2020. Borçluluk verileri kamu borcudur. Grafik resmi kaynaklarda sunulan veriler üzerinden oluşturulmuştur.

Resmi kaynaklardan elde edilen verilerle oluşturulan grafiklerin ortaya çıkardıklarını şöyle sıralamak mümkündür:

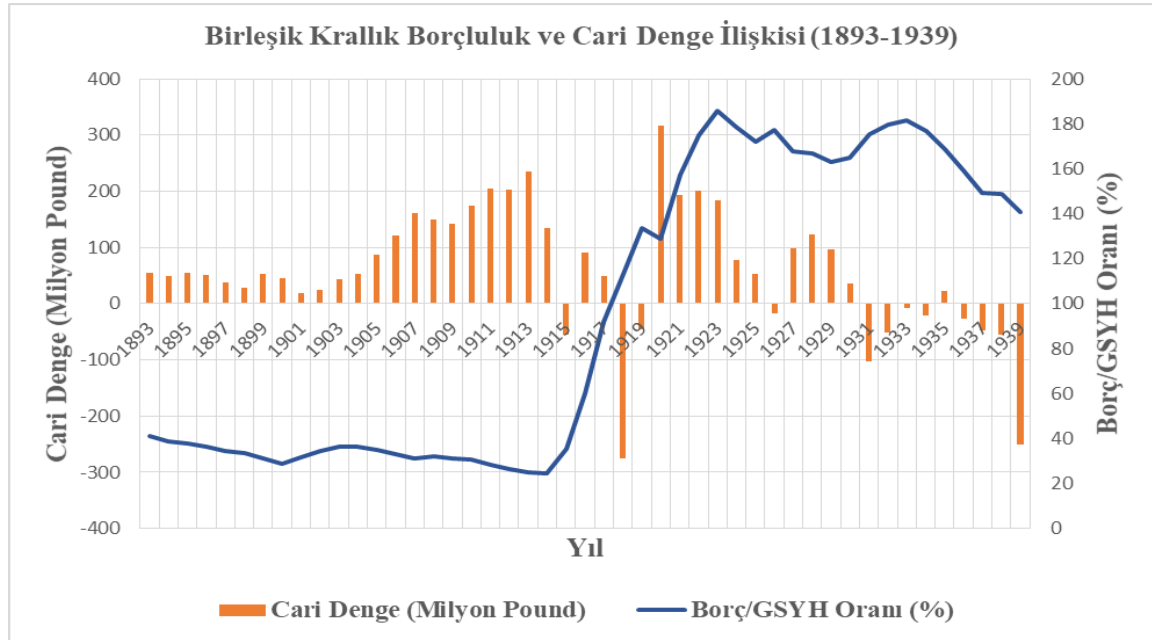
- 1) 1893-1939 yılları arasında ABD ve Birleşik Krallık ekonomilerinde borçluluk benzer artış ve azalma şekillerini göstermesine rağmen dönemin başlarında Birleşik Krallık'ın borçluluk oranları ABD'ye nazaran çok daha fazladır. Bu nedenle, borçluluk bir devletin uluslararası düzende (yeni) hegemonik dengeyi sağlayan aktör olmasında belirleyici bir parametre değildir.
- 2) Birleşik Krallık hegemonik düzeninin ana prensibi olan serbest ticaret emperyalizmi uyarınca daha fazla ticari aktivite içinde bulunan aktörlerin daha fazla söz sahibi olabileceği, dönemin sonlarına doğru ise emek yoğunundan ziyade sermaye yoğun ürünlerin dünya pazarlarına sunulmasının ülkelere daha fazla kâr sağladığı bilinmektedir. Buna göre, ABD'nin 1893-1939 arası dönemde cari fazla vermesi, uluslararası düzende hegemonya değişiminin de izlerini göstermektedir.

Şekil 8: ABD Borçluluk ve Cari Denge İlişkisi Grafiği 1893-1939

Kaynak: Kamu Borcu/GSYH oranı verileri; Congressional Budget Office, “Historical Data on Federal Debt Held by the Public”, **Economic and Budget Issue Brief**, 05.08.2010, <https://www.cbo.gov/publication/21728>, (02.03.2020). Cari Açık/Fazla göstergeleri; **Historical Statistics of the United States 1789-1945**, ss. 243-244. Grafik, sunulan veriler üzerinden oluşturulmuştur.

Şekil 9: Birleşik Krallık Borçluluk ve Cari Denge İlişkisi Grafiği, 1893-1939

Kaynak: Kamu Borcu/GSYH oranları için; Christopher Chantrill, “UK National Debt Charts”, **UK Public Spending**, https://www.ukpublicspending.co.uk/uk_debt, (15.01.2021). Cari denge rakamları; B. R. Mitchell, **Balance of Accounts, European**

Historical Statistics 1750-1970, MacMillan Press, 1975, ss. 817-827. Grafik sunulan veriler üzerinden oluşturulmuştur.

Ticari ve Finansal İlişkiler çerçevesinde Denizaşırı Yatırımlar

19. yüzyılın son onyılında Birleşik Krallık'ın, üretim kapasitesi başta olmak üzere, ticaret ve finans çevrelerinde de hissedilen genel ekonomik çöküş sürecinde mevcut hegemonik gücünü yetiştirip yakalama yarışında ABD başat konuma gelmiştir²⁰⁷. Bu durumun ortaya çıkmasında etkili olan sürecin ve dinamiklerin incelendiği tezimizde, Birleşik Krallık'nın denizaşırı yatırımları ve ABD'nin büyümesi arasındaki nedenselliği de incelemenin, dahası yeniden sorgulamanın gerekliliği ortaya çıkmıştır. 1873 ekonomik durgunluğu sürecinde Birleşik Krallık kaynakların bolluğu ile sanayi devrimini gerçekleştirmiş ve yeni pazarlar arayışında olan Avrupalı güçlerin dikkatini çeken Yeni Dünya'da deniz aşırı yatırımlarına hız vermiştir. Yeni Dünya'da olmasına karşın sanayileşmiş Avrupalı güçlere rakip bir ekonomik gelişme gösteren²⁰⁸ ABD'ye Birleşik Krallık tarafından yapılan deniz aşırı yatırımların ABD'de büyümeyi getirmiş olduğu konu hakkındaki literatürün²⁰⁹ varsayımı olmasına rağmen yapılan araştırmalarda bu yaklaşımın tartışmalı olduğu ortaya çıkmıştır.

Birincil literatürde John Knapp'ın (1957) '*capital exports*'²¹⁰ olarak ele aldığı 19. Yüzyılın son onyıllarında Birleşik Krallık'tan gelişen ülkelere yapılan sermaye ihraçlarının ABD özelinde büyüme ile doğrudan ilgisi olmadığı belirtilmekle birlikte, söz konusu literatürün verileriyle argümanlarını eklemleyen kaynaklarda²¹¹ bu 'ABD'nin varlıkları ve gelirleri üzerindeki İngiliz hak iddiaları'²¹² olarak betimlenmektedir. Konu hakkında iz sürülmesi gereken önemli bir nokta da, *Birleşik Krallık hak iddialarını* zikreden kaynak olarak incelediğimiz Knapp'ın makalesinde dahi yersiz olduğu dile getirilmesidir.

²⁰⁷ Freeman ve Louçã, ss. 319-330.

²⁰⁸ 1894-1913 yılları arasında ABD sanayi üretimi çıktısındaki büyüme oranı %5,9 olmasına karşın Birleşik Krallık sanayi üretimi çıktısında büyüme %2,2 olarak görülmektedir. Verili tarihlerin öncesi ve sonrasını kapsayan bir 1849-1967 yılları arası oransal inceleme için bkz. Mandel, s. 3. Dünya imalat sanayi çıktısında göreceli payların oransal olarak verildiği Freeman ve Louçã'nın (2013; 320) Bairoch ve Kennedy'nin eserleri üzerinden karşılaştırmalı veri sundukları eserlerinde ise 1880 yılında Britanya önde olmasına karşın, 1900 yılı itibarıyla dünya imalat sanayi çıktısındaki en büyük pay %23 ile ABD'ye ait olmuştur. Bkz. Tablo-11.

²⁰⁹ Arrighi, ss. 399-442.

²¹⁰ Knapp makalesinde '*capital exports*' sermaye ihracı olarak Türkçeye tercüme edebileceğimiz terimi deniz aşırı yatırımlar olarak Türkçe'ye tercüme edilebilecek '*overseas investments*' terimi ile değişimli olarak kullandığını belirtmektedir.

²¹¹ Arrighi, s. 400.

²¹² Ibid.

Knapp makalesinde, ABD'nin 19. yüzyıl dış borçluluğundaki artışın karşılıksız yabancı kaynak ihtiyacından ziyade azgelişmiş bankacılık sistemi ve sermaye piyasasının bir yansıması olduğunu vurgulamaktadır²¹³. 19. Yüzyıl ABD ekonomisinde finansal paniklerin tarımsal üretime bağlı olarak sezonluk sermaye sıkışıklıklarından kaynaklanan sarmallar olduğu ve bankacılık sisteminde likidite yönetimini ve kredi tahsisini gerçekleştirecek bir merkez bankasının (Federal Reserve) ancak 1913 yılı sonunda kurulduğu göz önüne alındığında²¹⁴ gelen yabancı yatırımların *ABD'nin ekonomik gelişmişliğindeki hak iddialarının* altı oyulmaktadır. Bunun yanı sıra, 1893-1913 yılları arasında Birleşik Krallık'tan ABD'ye yapılan dış yatırımlara ve bunun hegemonik değişime olan etkilerini analiz etmek amacıyla elde edilen bulgular şöyledir:

ABD özelinde Knapp'ın sunduğu verilere göre, 1843 yılında 200 milyon dolar olan dış borç stoku 1914'te 3,700 milyon dolar olmuştur. Buna karşın, 1850-1914 yılları arasında 3 milyar doları bulan net uzun dönem borçlanma rakamları, ABD'den yapılan 5,8 milyar dolar civarında net faiz ve kâr payı ödemeleriyle ya denklenmiş ya da aşılmıştır. 1820-1850 yılları arası ile 1790-1820 yılları arasındaki dönemlerde de bu paralellik görülmekle ABD'nin borç veren konumunda olduğu ortaya çıkmaktadır²¹⁵.

Diğer bir deyişle, Knapp (1957) ABD'nin görünen ve görünmeyen ticari hesapları ve net altın ihracı birlikte hesaplandığında bakiyesinde sürekli olarak artan bir kâr ihtiva ettiğini ortaya atmaktadır. Söz konusu kâr ise ABD'nin uzun dönem dış borçlarının artmakta olan faizini ödemenin yanı sıra 1874-1914 yılları arasında yurt dışına hibe edilen 3,3 milyar dolar değerindeki özel hediyelerin finansmanına imkân vermiştir. 19. yüzyıl şartlarında, yeni yatırımlar için dış borçlanma farklı sermaye piyasalarında yarış halinde olan faiz oranları aracılığı ile elde edilebiliyordu. Bu durumda, ABD'nin yurtiçi yatırımlarını mevcut tasarrufları ile ödeyememesi durumundan ziyade, dönemin aşırı borçluluğunun az gelişmiş bankacılık sistemi ve katı sermaye piyasasının bir yansıması olduğu yüksek olasılıkla mümkündür²¹⁶.

²¹³ Knapp, ss. 432-444.

²¹⁴ Martijn Konings, *The Development of American Finance*, Cambridge University Press, 2011, ss. 39-54.

²¹⁵ Knapp, makalesinde söz konusu veriler eşliğinde tercüme ederek sunulan argümanları ortaya atmaktadır.

²¹⁶ Ibid.

19. yüzyılda ABD'nin dış borçlanması likidite ihtiyacını karşılayan bir yolu olduğu da 1820-1850 yılları ile 1896-1914 yılları arasında gerçekleştirdiği büyük meblağlarda altın ithalatından görülmektedir²¹⁷. Knapp'ın makalesinde vurgulandığı üzere, ABD'ye yapılan sermaye aktarımlarının, deniz aşırı yatırım şeklinde olsa dahi, ABD'nin dış borçlanmasındaki artışa neden olduğunu savunmak tartışmalı olmakla birlikte, Birleşik Krallık yatırımlarının ABD'nin ekonomik büyümesindeki *hak iddialarının* altını oymaktadır. Bununla birlikte çalışmamızın diğer kolunu oluşturan Birleşik Krallık'ın 1893-1914 yılları arasındaki deniz aşırı yatırımlarına ve bunun hegemonik güç değişimi açısından etkilerine bakmak gereklidir.

1870-1913 yılları arasında Birleşik Krallık yatırımcıları gayrisafi milli hasılanın (GNP) yaklaşık %5,2 oranı büyüklüğünde bir meblağı denizaşırı borç vermişlerdir²¹⁸. Denizaşırı yatırımlar öncelikli olarak demiryolları başta olmak üzere altyapı ve kamu hizmetlerine kanallı edilmiştir. Bölgesel olarak, yatırımlar büyük oranda Avrupa'ya yönelmekle birlikte ABD'ye yönlendirilen denizaşırı yatırımlar öncelikle tahvil ve hisse senedi gibi varlıkları kapsayan portföy yatırım araçlarını ve arazi alım-satım işlemlerini kapsıyordu. Portföy yatırımları daha uzun soluklu olmakla birlikte, arazi ticareti yapan şirketler üzerinden yürütülen yatırım işlemleri bu dönemde Birleşik Krallık denizaşırı yatırımlarının %15'ini kapsıyordu. 1870-1913 yılları arasında görülen emperyalist yayılmacılık döneminde arazi/toprak karşılıksız olarak mevcut olan bir varlık olmakla emperyalist genişlemeyi teşvik eden yegâne değer olmuştur²¹⁹. Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte araziye yapılan yatırım farklı şekiller almıştır²²⁰.

²¹⁷ Ibid.

²¹⁸ A. J. Christopher, "Patterns of British Overseas Investment in Land, 1885-1913", **Transactions of the Institute of British Geographers**, New Series, Vol. 10, No. 4, 1985, <https://doi.org/10.2307/621891>, (30.08.2019), ss. 452-466.

²¹⁹ W. P. Webb, "The Great Frontier", Boston, 1952'den aktaran Christopher, s. 461.

²²⁰ Birleşik Krallık'ın emperyalist dönemde toprağa olan denizaşırı yatırımlarına yakın bir inceleme sunan çalışmada (Christopher, 1985) söz konusu yatırım şekli, arazi alım-satımını kapsayan toprak tüccarlığı, plantasyon işletmeleri, hayvancılık ve madencilik olarak dört kolda coğrafi dağılımları çerçevesinde ele alınmıştır. Emperyalist dönemde Amerikan çıkarlarının görece azaldığı ifade edilen çalışmada Latin Amerika, Afrika ve tropik bölgelerde Birleşik Krallık yatırımcılarının serbest ticaret ilkesi ile arazi yatırımlarından istifade ederek Britanya ekonomisine katkıda bulundukları ifade edilmiştir. Bu dönemde Rusya, Meksika, Güney Afrika ve Rodezya'nın Britanyalı arazi yatırımcılarına hitap ettiğinin altı çizilmiştir. Makalenin çalışmamız kapsamında incelenmesi Birleşik Krallık yatırımlarının coğrafi dağılımına farklı bir perspektiften bakmaktır. Ancak makale çerçevesinde kaydedilen ABD'nin emperyalist dönemde Latin Amerika'da çıkarlarının sönüşe geçmiş olması tartışmalı bir ifadedir. Zira bu

Birleşik Krallık'tan ABD'ye yapılan toprak yatırımları hayvancılığın gelişmesine katkıda bulunurken, 1880lerde başarıdan yoksun bir şekilde yürütülen işletmeler 1890larda kapatılmıştır. Yabancıların federal topraklarda arazi sahibi olmasına yönelik getirilen Amerikan sınır kısıtlamalarıyla, Birleşik Krallık'ın ABD'de denizaşırı yatırımları bu sektörde ortadan kalkmıştır²²¹. Bu dönemde ABD'de sanayinin hızla artan sermaye ihtiyacına ülkenin kendi içinde geliştirdiği finansal hizmetlerle karşılık verilme hedefi izlenirken Birleşik Krallık'ta Londra'nın finans merkezi olarak sergilediği güç imalat sanayinden ziyade denizaşırı portföy yatırımlarına yoğunlaşmıştır²²².

Finans sermayesinin ağırlık kazandığı Birleşik Krallık denizaşırı yatırımları 1870-1913 yılları arasında yurtiçi portföy yatırımlarına göre Britanya ekonomisine çok daha büyük oranlarda getiride bulunmuştur²²³. Michael Edelstein'in birinci ve ikinci sınıf fon, ayrıcalıklı hisse senedi ve tahvilden oluşan 566 finansal güvence örneğinin verilerine dayanarak oluşturduğu veri setinde Birleşik Krallık denizaşırı yatırımlarına ilişkin ortaya çıkan sonuçlar şöyledir:

- “1) Enflasyon etkisinden arındırılmış olarak ortalamaları alındığında 1870-1913 arası Birleşik Krallık denizaşırı yatırımları yurt içi yatırımlarından daha fazla oranda getiride bulunmuştur.
- 2) Denizaşırı portföylerin ex-ante riski yurtiçi portföye göre kısmen daha az iken ex-post getirileri daha fazla olmuştur.
- 3) Enflasyon etkisinden arındırılmış olarak incelendiğinde denizaşırı ve yurtiçi yatırımların getirileri 1870-1913 yılları arasında yavaş uzun dönemli düşüş göstermiştir.
- 4) Denizaşırı ve yurtiçi yatırımların getirilerinin enflasyon etkisinden arındırılmış ortalama dizinleri 16-26 yıl arası değişen uzun çevrimler göstermişlerdir. Yurtiçi ve denizaşırı uzun çevrimler birbirlerine ters orantılı şekilde gelişme gösterirken

dönemde gerçekleşen Amerikan-İspanyol Savaşı ile ABD yayılmacı niyetini ve dönemin uluslararası eğilimine dâhil olduğunu pek tabii göstermiştir.

²²¹ Christopher, 1985, s. 462.

²²² Freeman ve Louçã, 2013, s. 326-327.

²²³ Michael Edelstein, “Realized Rates of Return on U.K. Home and Overseas Portfolio Investment in the Age of High Imperialism”, **Explorations in Economic History**, Vol. 13, 1976, [https://doi.org/10.1016/0014-4983\(76\)90010-3](https://doi.org/10.1016/0014-4983(76)90010-3), (24.12.2020), ss. 283-329.

değişimli olarak birinin baskınlık gösterdiği dönemlerin ortaya çıkmasına neden olmuşlardır.

5) En uzun ve en fazla denizaşırı portföy getirilerlerinin görüldüğü dönem 1897-1909 olmuştur ve bu da ABD ve Latin Amerika'ya yapılan yatırımlardan gelen getirilerin yüksekliğine dayandırılabilmeyle birlikte yurtiçi portföy getirilerinin olağandışı zayıflığına dayandırılmaktadır.

6) Denizaşırı demiryolları ve sosyal-kamu hizmeti sektörlerine ait tahvillerin getirileri ile bu sektörlerin sermayelerinin Birleşik Krallık menşeli tedarikçileri arasında düzenli ve olumlu bir birliktelik mevcuttur.”²²⁴

Tarihsel süreç göz önüne alındığında 1873 yılında başlayan büyük bunalıma uluslararası sistemde tepkiler devletlerin gümrük tarifelerini artırması ve ihracat ve yabancı yatırımın teşviki şeklinde olmuştur. Emperyalist yayılmacı eğilimlerin görüldüğü 1870lerin sonu ve 1880lerin başı itibariyle 19. yüzyıl sonu dünya ekonomisinde yurtiçi ve denizaşırı yatırımlar ülkelerin ekonomisini tekil olarak etkileyen bağımsız değişkenler olmuştur. Bu noktada, Birleşik Krallık'ın denizaşırı yatırımlarının makroekonomik etkilerini tartışan Rowthorn ve Solomou'nun (1991) çalışmamızın ana sorunsalına ışık tutacağı düşünülmektedir²²⁵.

Denizaşırı yatırımların ticaret dengesine etkisi üzerinden gayrisafi yurtiçi hasılaya (*GSYİH* - *GDP*) getirdiği değişiklikleri tartışan Rowthorn ve Solomou, denizaşırı yatırım gelirlerini *GDP*'ye oranı eşliğinde çalışmalarını geliştirmişlerdir. Bu bakış açısıyla ele alındığında, 1872 yılında *GDP*'sinin %2'si olan Birleşik Krallık'ın deniz aşırı yatırım gelirleri 1913 yılında %7'ye yükselmiştir²²⁶. Denizaşırı yatırımların, net ithalat için gerekli olan yurtiçi talebi harekete geçirerek dolaylı olarak ticaret dengesine zarar verebileceğini savunan Rowthorn ve Solomou tezlerini şöyle açıklamaktadırlar:

İlk olarak ticaret fazlası olan bir ülkenin denizaşırı yatırım yaptığı ve bunun da ülkenin denizaşırı varlıklarında ve taşınmaz gelirlerinde hızlı bir artışı beraberinde getirdiği düşünülüyor. Denizaşırı gelirlerin artışı iç harcamanın hem yurtiçi üretime nazaran hem de

²²⁴ Edelstein, ss. 318-322.

²²⁵ R. E. Rowthorn ve S. N. Solomou, “The Macroeconomic Effects of Overseas Income on the UK Balance of Trade, 1870-1913”, **The Economic History Review**, New Series, Vol. 44, No. 4, Kasım 1991, <https://www.jstor.org/stable/2597806>, (05.01.2021), ss. 654-664.

²²⁶ Ibid, s. 655.

mutlak değerlerde artışına neden olmaktadır. Bunun sonucunda, net ithalat rakamları artmakta ve ticaret dengesi negatife dönüş göstermektedir. Uygun koşullar altında devam eden bu devrim, ticaret dengesinde görülen fazlanın, yani (+) artı değer, cari açığa, (-) eksiye düşmesiyle sözkonusu ülkenin, birikmiş zenginliğinden sağladığı gelirle geçinen rantıye ulusa dönüşmesine kadar devam eder.

Rowthorn ve Wells'in²²⁷ modellemesine dayanan bu dönüşümde denizaşırı yatırımların getiri oranının GDP büyüme oranından yüksek olması şartı aranmaktadır. Bu koşul uyarınca, 1870-1913 yılları arasında denizaşırı yatırım getirisinde reel oran (%3,88), GDP büyüme oranından (%1,8) ve büyük sermaye stoku yıllık artış oranından (%2,0) daha büyüktür. Kümülatif olarak, 1872-1913 yılları arasında Birleşik Krallık ticaret dengesinde GDP'nin %2,4 oranında gerileme kaydedilmiştir. Ancak, bu düşüş eğilimine karşın verili olan uzun dönem sürecinde 1877-1890 ve 1898-1913 olmak üzere ticaret dengesinde iki ana yukarı hareket görülmüştür.

Ticaret dengesindeki iyileşmelerin görüldüğü dönemler düşük yatırımın görüldüğü geçici dönem ve özellikle 1898-1913 dönem ise tüketim eğiliminde düşüş olarak kendini göstermektedir. İfademizi rakamlara dökmek gerekirse; 1877-1890 dönemi ticaret dengesinde GDP'nin %2 oranında iyileşme, yatırım oranlarında %3,4 puan düşüşten kaynaklanmakla denizaşırı gelirlerin GDP'nin %1,2 oranında artışının ters oranlı getirisi olarak ortaya çıkmaktadır. Tüketim eğilimindeki bu döneme ilişkin değişimin ise nötr olduğu görülmektedir. 1898-1913 yılları arasındaki iyileşme GDP'nin %4,5'i olarak görülmektedir. Bu gelişme ise, yatırım oranında %3'lük bir düşüş ile tüketim eğiliminde %2 oranında azalmadan kaynaklanmakta ve denizaşırı yatırımlardan elde edilen gelirin etkisi yine ters oranlı olarak tesir etmiş görünmektedir.

1898-1907 yılları arasında ise denizaşırı yatırımların sağladığı gelirler düşüş göstermiştir²²⁸. Bu gelişme ise ticaret dengesinde kısa dönemli ve marjinal bir iyileşmeye etki etmiştir. Bunun dışında uzun dönem olarak nitelediğimiz 1870-1913 yılları arasında denizaşırı yatırım gelirlerinin oransal olarak artışı ticaret dengesinde kaydedilen gerilemelere

²²⁷ R. E. Rowthorn, ve J.R. Wells, **De-Industrialisation and Foreign Trade**, Cambridge, 1987'den aktaran Rowthorn ve Solomou, 1991, s. 657.

²²⁸ Rowthorn ve Solomou, 1991, s. 659.

ve dolaylı olarak dönem sonunda Birleşik Krallık GDP büyüme oranında düşüşe neden olmuştur²²⁹.

GSMH yüzdesi olarak sermaye oluşumunu Birleşik Krallık, ABD, Almanya, İtalya ve İsveç özelinde elde edilmiş karşılaştırmalı verilerle inceleyen Freeman ve Louça²³⁰ 1905-1914 yılları arasında Birleşik Krallık net sermaye oluşumunun %50'den fazlasının dış yatırımlardan geldiğini ifade etmektedir. Rowthorn ve Solomou tarafından ifade edildiği üzere dış yatırım gelirlerindeki artışın GDP'ye ters orantılı olarak yansımalarının bir diğer boyutu da; I. Dünya Savaşı öncesi uluslararası ekonomik rekabette Birleşik Krallık'ın bayrağı ABD'ye devretmesinin ardındaki dinamiğin Birleşik Krallık'ın yeni teknolojileri yaymak ve üretim ölçeğini genişletmek için iç ekonomiye yeterince yatırım yapmaktaki başarısızlığı olmuştur²³¹.

²²⁹ Tezimizi doğrulayan GDP hesaplaması ve deniz dışı yatırımların bağlamda gelişimine bakış, Rowthorn ve Solomou'nun sağladığı formülde tüm detaylarıyla açıklanmıştır. Şöyle ki, $Y=C+I+Xb$ ana formülünde; Y: GDP, C: Yurtiçi tüketim, I: Yurtiçi yatırım, Xb: Mallar ve hizmetlerden elde edilen ticaret dengesi olarak verilmiştir. Daha fazla detay için bkz. ss. 657-659.

²³⁰ Freeman ve Louça, 2013, ss. 325-326.

²³¹ Ibid.

Tablo 11: Uzun Dalgalar Teorisini Besleyen İstatistik Veriler

	Yıl	Yüzde (%)
Dünya Ticaretinde Yıllık Bileşik Büyüme Oranı	1820-1840	2,7
	1840-1870	5,5
	1870-1890	2,2
	1891-1913	3,7
	1914-1937	0,4
	1938-1967	4,8
Sanayi Çıktısı Yıllık Bileşik Büyüme Oranı (Britanya)	1827-1847	3,2
	1848-1875	4,55
	1876-1893	1,2
	1894-1913	2,2
	1914-1938	2,0
	1939-1967	3,0
Sanayi Çıktısı Yıllık Bileşik Büyüme Oranı (Almanya – 1945 itibariyle Federal Alman Cumhuriyeti)	1850-1874	4,5
	1875-1892	2,5
	1893-1913	4,3
	1914-1938	2,2
	1939-1967	3,9
Sanayi Çıktısı Yıllık Bileşik Büyüme Oranı (ABD)	1849-1873	5,4
	1874-1893	4,9
	1894-1913	5,9
	1914-1938	2,0
	1939-1967	5,2

Kaynak: Ernest Mandel, **Long Waves of Capitalist Development**, 1995, s. 3.
Orijinali İngilizce olan tablo tercüme edilmiştir.

1.6. 1907 Amerikan Ekonomik Krizi

ABD Merkez Bankası olarak işlev gören Federal Rezerv'in henüz yokluğunda cereyan etmiş ekonomik krizlerden sonuncusu olan 1907 ekonomik krizi, ABD'nin nihai olarak bir merkez bankasına sahip olması yönünde siyaset yapımcılarını ikna etmiştir. 1873, 1893 ve 1907 krizlerini inceleyerek 1907 krizinin Fed'in kurulumuna yol açmasının nedenlerine ışık tutan çalışmasında Jill Hendrickson, Ulusal Bankacılık Dönemi'ne ilişkin açıklamalarıyla, bu dönemin başlangıcında kabul edilen Ulusal Bankacılık Yasası bünyesinde getirilen sınırlamaların Fed'in kuruluşuna bir çağrı teşkil ettiğini ifade etmektedir²³². Amerikan finans sektörünün gelişimi üzerine kaleme aldığı çalışmasında Martijn Konings, tarımsal üretimden kaynaklandığı üzere hasat döneminde artan nakit ihtiyacının Fed öncesi Amerikan ekonomisinde parasal sistemin inelastik özelliği ile birleşerek sonbaharın kronik olarak ekonomik panik mevsimi haline geldiğini açıklamıştır²³³.

Amerikan finans ve bankacılık sektöründeki gelişmeleri tarihsel bir nedensellik ilişkisi içinde ve multidisipliner bir açıdan inceleyen Jerry Markham, 1907 krizinin 1904 yılı itibariyle artan spekülasyonlar ile 1906 sonbaharında alarm vermiş olmasına rağmen bastırıldığını ve sonrasında 1907'de tröstlerde ortaya çıktığını öne sürmektedir. Markham, krizin yaklaştığının iş adamları tarafından sezildiğini ancak ekonominin gidişatında herhangi bir pürüz görülmeden devam edilen spekülasyonların 1907 sonbaharında patlamaya yol açtığını ifade ederek süreci açıklamıştır²³⁴. Markham ile paralel bir şekilde, J.P. Morgan, Rockefeller ve Harriman gibi sanayi ve finans devlerinin gemi yapımı, çelik, bakır gibi farklı sektörlerde gerçekleştirdikleri atılımlara dikkat çeken John Moody, kriz sonrasında kurulan Fed Sistemi ile büyük iş sahiplerinin Amerikan ekonomisi'ndeki rolünün bir daha eskisi gibi olmayacağına dikkat çekmiştir²³⁵.

²³² Jill M. Hendrickson, **Regulation and Instability in the US Commercial Banking**, Palgrave Macmillan, 2011.

²³³ Konings, , 2011, ss. 39-54.

²³⁴ Jerry Markham, **A Financial History of the United States (1900-1970) Vol. 2**, M.E. Sharpe, 2002, ss. 29-41.

²³⁵ Moody, ss. 134-154.

Moody'nin öngörüsüne dayanarak, Amerikan hegemonyasının uluslararası düzende inşası, Amerikan sanayi ve finans çevrelerinin bu süreçte etkinliğinin de tahlil edilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmakla birlikte, bu tezin ikinci ve üçüncü bölümlerinin kaleme alınma nedenlerinin teşkil etmektedir.

1907 krizine getirilen açıklamalardan bir diğeri ise, krizin çıkış noktasının bankacılık ya da üretim sektöründen ziyade tröstlerde olduğunu ifade etmektedir. Jon Moen, Atlanta Federal Rezerv Bankası bünyesinde tamamladığı '1907 Krizi'nden Çıkarılan Dersler' konulu çalışmasında, Ulusal Ticaret Bankası (*Mercantile National Bank*) Başkanı Augustus Heinze'nin 1907 yılının sonbaharında NYSE'deki Birleşik Bakır Şirketi (*United Copper Company*)'nin stoklarını kapatma çabasıyla oluşturduğu spekülasyonun başarısızlığa uğramasını krizi tetikleyen sarmalın başlangıcı olarak kaydetmektedir²³⁶.

Jon Moen, ekonomik krizlerin başlangıç evresindeki panik havasının bankalardaki mevduatlarının yitirileceği endişesi ile gerçek kişilerin mevduatlarını nakite çevirme ve yastık altında tutma eğilimlerinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Moen, Amerikan ekonomisinin Fed Sistemi öncesinde karakteristik bir özelliği olan inelastik para biriminin neden olduğu nakit sıkışıklığı ve panik halinin yurtdışından, özellikle Birleşik Krallık'tan, gelen nakit ile çözüldüğünü açıklamaktadır. Bu durumda, 1907 krizine giden panik havasının giderilememesindeki uluslararası etken, BoE'nin 1906 Aralık itibarıyla faiz oranlarını artırmasıyla her yıl Avrupa başta olmak üzere Birleşik Krallık'tan ABD yönüne olan altın akışının gerçekleşmemiş olmasıdır²³⁷.

Yaşanan mevsimsel nakit sıkıntısına, Heinze ve Morse isimli New York bankerlerinin borsadaki spekülasyon işlemlerinden kaynaklanan güvensizlik ortamı eklenmiş ve bankalardaki mevduatların nakite çevrilmesi yönündeki talepler giderek artarken bankaların mevduatları %100 oranında bir rezerv ile desteklememesi nedeniyle taleplere cevap verilememiştir.

²³⁶ Jon Moen ve Ellis Tallman, "Lessons from the Panic of 1907", **Federal Reserve Bank of Atlanta Economic Review**, Vol. 75, Mayıs/Haziran 1990, <https://www.atlantafed.org/-/media/documents/research/publications/economic-review/1990/orphans/lessons-from-panic-of-1907-tallman-moen-1990-may-june.pdf>, (01.07.2021), ss. 2-13.

²³⁷ Jon Moen, "The Panic of 1907". **EH.Net Encyclopedia**, (ed. Robert Whaples), 14.08.2001, <http://eh.net/encyclopedia/the-panic-of-1907/>, (01.07.2021).

1907 bankacılık krizinin tröstlerde başladığını aktaran Moen, Knickerbocker Tröst Şirketi (*Kickerbocker Trust Company*)’ne dönemin önde gelen finansörlerinden J.P. Morgan tarafından yürütülen kurtarma operasyonunda yardım edilmeme kararı verilmesini iflasının nedeni ve 1907 krizinin başlangıcı olarak öne sürmektedir²³⁸.

Barsky ve diğerleri, 1907 krizine ilişkin çalışmalarında, ABD piyasalarında nakit sıkıntısı durumunda devreye giren takas odaları (Clearinghouses) tarafından dolara eş değer bir işlev görmesi amacıyla basılan banknotların aslında hukuki olarak illegal statüde olduğunu belirtmişlerdir²³⁹. Barsky ve diğerleri ile paralel görüşler sunan Horwitz’in çalışmasında Federal Rezerv Sistemi’nin kuruluş amacı, iç piyasada uygulanan illegal yöntemlerin önüne geçmek ve sözkonusu banknotları piyasadan kaldırmak, uluslararası anlamda ise faiz oranlarını dengede tutmak olarak ifade edilmiştir²⁴⁰.

Horwitz, Ulusal Bankacılık Dönemi’nde yetkileri tanımlanan ulusal bankalar tarafından basılan banknotların kriz sürecinde piyasadaki nakit sıkıntısında doların yerini aldığı ifade edilmiştir. Fakat söz konusu banknotların basımına getirilen hukuki kısıtlar ve bu nedenle basılan banknotların illegal duruma düşmesi faiz oranlarının yanı sıra Fed’in kuruluşunu meşrulaştıran ikinci önemli neden olmuştur.

Moen, Ulusal Bankacılık Dönemi’nin sonlarına doğru tröstlerin üçüncü önemli finansal aracı durumuna geldiğini ifade etmiştir. Dönemin ilk iki finansal aracısı olan ulusal bankalar ve eyalet bankalarının varlıkları ile karşılaştırıldığında 1890-1910 yılları arasında tröstlerin varlıklarında %244 oranında artış görülmüştür. Barnett’in sunduğu verilerle, 1907 yılına dek geçen on yıllık dönemde tröstlerin varlıkları 396,7 milyon dolardan 1 milyar 394 milyon dolara yükselmiş, ulusal bankaların varlıkları ise %97’lik bir artış göstererek 915 milyon dolardan 1 milyar 800 milyon dolara ulaşmıştır. Eyalet bankalarının varlıklarında ise %82 oranında artış görülmüş ve varlık değerleri 297

²³⁸ Ibid.

²³⁹ Robert B. Barsky, N. Gregory Mankiw, Jeffrey A. Miron, David N. Weill, “The Worldwide Change in the Behaviour of Interest Rates and Prices in 1914”. **European Economic Review**, Vol. 32. No. 5, 1988, [https://doi.org/10.1016/0014-2921\(88\)90071-2](https://doi.org/10.1016/0014-2921(88)90071-2), (23.06.2021), ss. 1123-1147.

²⁴⁰ Steven Horwitz, “Competitive Currencies, Legal Restrictions and the Origins of the Fed: Some Evidence from the Panic of 1907”, **Southern Economic Journal**, Ocak 1990, Vol. 56, No. 3, <https://www.jstor.org/stable/1059365>, (06.06.2021), ss. 639-649.

milyon dolardan 542 milyon doları bulmuştur²⁴¹.

Ulusal Bankacılık Dönemi'nin düzenlemeye tabi tuttuğu kurumların ulusal bankalar olduğu ve eyalet bankalarının sayısının azaltılarak nihai olarak ortadan kaldırılmasının amaçlandığı göze alındığında tröstlerin varlıklarında görülen büyüme, riskli işlemlerinden ve hukuki çerçevenin boşluklarından yararlanılarak kazanılmış bir ivme olarak görülmektedir. Zira J. P. Morgan, Knickerbocker Tröst Şirketi'nin borçlarını ödeme kapasitesini analiz ettirdiği Benjamin Strong'un sunduğu kısıtlı bilgiler çerçevesinde riskli işlemleri dolayısıyla tröstlere kriz sürecinde yardım etmemeyi seçmiştir. Sonuç olarak tröstler, bir sonraki finansal dönem olan Federal Rezerv Sistemi'nin kuruluşu itibariyle belirleyici finansal aktörler arasına dâhil edilmemiştir²⁴².

19. yüzyılın son çeyreğinde Birleşik Krallık örneğini takiben sanayileşmiş ülkelerde merkez bankalarının elastik para hacmi ve nihai kredi mercii olarak güven sağlaması, 1800'de merkez bankası kurulmuş olan Fransa'ya ve 1860 yılında Rusya, 1876'da Almanya ve 1882'de Japonya'nın katılarak merkez bankalarını kurmalarını beraberinde getirmiştir. Bahsedilen ülkelerin merkez bankalarına göre 1694 yılında kurulmuş olan İngiltere Merkez Bankası, hem işlem kapasitesinin daha gelişmiş olması hem de altın standardının uluslararası çapta uygulanışına hâkim konumda olması yönüyle uluslararası para politikalarını yönlendirici özelliktedir²⁴³.

1907 Amerikan ekonomik krizinin uluslararası boyutu üzerine literatür sınırlı olmakla birlikte, Mary Tone Rodgers ve James E. Payne tarafından kaleme alınan makalede krizin Avrupa piyasalarında Paris borsasında fiyat artışı olarak kendisini hissettirdiği ve olası yıkıcı etkilerine karşı Fransız Merkez Bankası tarafından alınan önlemlerin krizin sonlandırmasında rol oynayan etkenlerden biri olduğu dile getirilmiştir²⁴⁴.

²⁴¹ George E. Barnett, "State Banks and Trust Companies since the Passage of the National Bank Act", **State Banks, Trust Companies and Independent Treasury System**, Publications of National Monetary Commission, Vol 7, Washington, 1911, ss. 234-235.

²⁴² Barsky vd., ss. 1123-1147.

²⁴³ Ibid, s. 1127.

²⁴⁴ Mary Tone Rodgers ve James E. Payne, "How the Bank of France Changed U.S. Equity Expectations and Ended the Panic of 1907", **Journal of Economic History**, Vol. 74, No. 2, Haziran 2014, <https://doi.org/10.1017/S002205071400031X>, (08.10.2022), ss. 420-448.

Federal Rezerv Sistemi'nin kuruluşunda öncü siyasetçilerden Senatör Nelson Aldrich, ABD'nin anayasal benzerlik içinde bulunduğu bir ülkenin iktisadi kurumlarına öykünülmesinin sermayenin merkezileşeceği yönündeki kamuoyunu endişelerini azaltabileceği ve bunun da yeni oluşturulacak Amerikan Merkez Bankası'nda rahat hareket edilmesine imkân vereceği düşüncesini taşımakta idi²⁴⁵.

1907 krizinden çıkışta üniter bir devlet yapısı olan Fransa'nın merkez bankasından sağlanan finansmanın kamuoyunun tepkisini çekebileceği görüşüyle krizin çözümüne ilişkin literatür ve bilimsel çalışmalar iç ekonomik siyaset ve ekonominin kurumlarında gidilecek yapısal değişime odaklanmıştır. Zira üniter devlet yapısı ile Fransa'nın ABD'nin iç ekonomik krizine müdahale etmesi Amerikan kamuoyu tarafından Amerikan federal devlet yapısına bir tehdit olarak algılanabilirdi. Bu nedenle, 1907 krizinde uluslararası boyuttan ziyade krizin çıkışına çözüm olarak merkez bankası kuruluşunun gerekliliği anlatısı sunulmuş ve ABD'nin bir merkez bankası oluşumu benimsemesi yolunda federal anayasa ve devlet yapısı ile Almanya örnek gösterilmiştir²⁴⁶.

1907 Amerikan ekonomik krizinde Fransız Merkez Bankası'nın etkisine değinmek gerekirse, Paris Borsası'nda artan fiyatlar Fransız ekonomisinin krizden etkileneceği sinyallerinin vermiş ve Fransız Merkez Bankası borsadaki spekülasyon etkisini artırmamak için 1907 sonbaharında ABD'den ithal edilen pamuğun ödemesini Fransız piyasasında dolaşımda olan para yerine hazinesinin altın rezervleri ile ödemiştir.

Avrupa ülkeleri borsalarının sıkı sıkıya birbirine bağlı olduğu I. Dünya Savaşı öncesi dönemde, hem İngiltere Merkez Bankası hem de Fransız Merkez Bankası altın rezervleri sınırda seyretmiş ve pamuk ithalatını altın rezervlerinden karşılama Birleşik Krallık ve Fransa, merkez bankalarının iskonto hadlerine değişiklik getirerek rezervlerini koruma yoluna gitmişlerdir. Sonuç olarak ABD'den pamuk ithalatının Fransa tarafından altın karşılığında ödenmesi 1907 krizine çözümde etkin uluslararası dinamik olmuştur.

Fransa'nın krize çözüm getirmedeki istekliliğinin ardında yatan bir neden de altın standardı rejiminin uygulandığı dönemde, franc/sterlin kambiyo kurunun

²⁴⁵ Ibid, s. 442.

²⁴⁶ Ibid.

dolar/sterlin kambiyo kuru üzerinden yapılan arbitraj ile belirleniyor olması olmuştur²⁴⁷. Bu durumda, doların değer kaybedip sterlin'in çok pahalı olacağı bir ekonomik ortam Fransa'nın Birleşik Krallık'tan itlahatında fiyat artışlarını beraberinde getirmesi muhtemel görünmektedir. Bu da, 1907 Amerikan ekonomik krizinin dünya-ekonomisinin sanayileşmiş merkez ülkeleri arasındaki kambiyo-kur değerlerinde yol açtığı değişimler üzerinden Amerikan ekonomisinin hacmi ve bağlantıları itibariyle uluslararası düzende belirleyici bir ekonomi haline geldiğini ortaya çıkarmıştır.

ABD'de merkez bankası işlevi gören Federal Rezerv Sistemi'nin 1913 yılı sonunda kuruluşunun öncesinde uygulamada olan Ulusal Bankacılık Dönemi; 1907 ekonomik krizinin bu dönemde cereyan etmiş olması ve önceki krizlerle ortak yapısal özellikler taşıması yönünden etraflı bir inceleme gerektirmektedir.

1864 yılında Başkan Abraham Lincoln döneminde Ulusal Bankacılık Yasası (*National Banking Act*)'nin kabulünden 1913 yılında ABD Merkez Bankası olarak işlev görmesi amacıyla kurulan Federal Rezerv Sistemi'nin kuruluşuna kadar geçen dönem ABD finans tarihinde Ulusal Bankacılık Dönemi (*National Banking Era*) olarak yer almaktadır. Söz konusu tarihler arasında bankacılığın eyalet merkezli yapısından uzaklaştırılarak federal hükümet tarafından merkezi, yani ulusal, bir düzenlemeye tabi olması amaçlanmıştır. Bu amacın benimsenmesinde etkin kısa ve uzun dönemli olmak üzere iki ana neden siyaset yapımcılarını harekete geçirmiştir. Kısa dönemli hedef olarak İç Savaş giderlerine kaynak sağlamak, uzun dönemde ise eyalet bankalarının kendi paralarını basmasından kaynaklanan piyasadaki heterojen para stokunu elimine etmek ve nihai olarak ulusal bir para birimine kavuşmak amaçlanmıştır.

Buna göre, bir döneme damgasını vuran Ulusal Bankacılık Yasası ulusal bankaların para basabilmeleri için ABD Hazinesi'nden devlet tahvili satın almalarını şart koşturmuştur. Par değeri (*par value*)²⁴⁸ 100 dolar üzerinden belirlenen tahvillerin satışı, basılacak 90 dolar değerindeki ulusal banka banknotuna karşılık gerçekleştirilmiş ve böylece 1864 yılında İç Savaş nedeniyle 3 milyar dolara yükselmiş olan kamu borcunun 1893 yılına dek 600 milyon doların altına inmesine imkân sağlamıştır²⁴⁹.

²⁴⁷ Ibid, s. 428.

²⁴⁸ Bir finansal aracın par değeri, nominal değeridir.

²⁴⁹ Hendrickson, ss. 74-114.

Yasanın ulusal bankalara getirdiği banknot basma sınırlaması ile piyasada ulusal bankaların basabileceği toplam banknot sayısı 300 milyon dolar olarak belirlenmiştir.

Bunun yanı, ulusal bankalara sıra bulunduğu yerel bölgenin büyüklüğüne göre²⁵⁰ rezerv şartı getirilmiş olması, ABD'nin kuzeydoğu ve batı eyaletlerinde daha büyük bankaların ve daha fazla mevduatın yoğunlaşmasına neden olmuştur. Yasa gereği mevduatının belirli bir bölümünü rezerv olarak tutma şartı getirilen ulusal bankalar düzenlemesinde üç kademeli rezerv sistemi oluşturulmuştur. Buna göre, mevduat ve banknotlarının %25'ini rezerv olarak bulundurması öngörülen New York ulusal bankaları sayesinde New York, merkezi rezerv şehri durumuna gelmiştir. New York ile birlikte 18 şehir daha rezerv kenti olarak belirlenirken diğer ulusal bankalar rezerv olmayan üçüncü gruba dâhil edilmiştir. Böylece, nakit sıkıntısının yoğunlaştığı merkez olmayan şehirlerde çekilen paraları yetiştirmek için rezerv bankaları ve panik dönemlerinde²⁵¹ New York bankaları ekonomik krizi ilk hisseden kesim olmuştur.

Ulusal Bankacılık Yasası ile getirilen kısıtlamalar açısından bakıldığında, *mortgage* kredisi vermelerinin reel para doktrini (*real bills doctrine*) ile örtüşmediği²⁵² için yasaklandığı ulusal bankalar, daha ziyade tarım ekonomisine dayalı küçük ve kırsal kesimlerde talep gören kredileri halka sunamamaları nedeniyle sanayileşmiş ve finans sermayesinin hâkim olduğu ABD'nin kuzeydoğu bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Ayrıca, ulusal bankaların tüm işlemlerini kuruluş sözleşmesinde belirtilen yerde gerçekleşmesi şartı da bankaların bulunduğu eyaletten farklı bir yerde şube açmasını yasaklayan bir unsur olmuştur.

²⁵⁰ Nüfusu 6000'den az olan yerlerde kurulacak ulusal bankalar için 50.000 dolar olan sermaye rezervi şartı, nüfusu 6000 ile 50.000 arasında olan yerleşim yerleri için 100.000 dolar, 50.000'den fazla nüfusa sahip kentler için ise 200.000 dolar olarak belirlenmiştir. Hendrickson, s. 77.

²⁵¹ Ulusal Bankacılık Dönemi çerçevesinde yaşanan 1873, 1884, 1890, 1893 ve 1907 ekonomik krizleri kurulan sistemin döngüsel krizleri olmakla birlikte 1907 yılında gerçekleşen kriz bankacılık sistemi dışında, tröst şirketleri bünyesinde başlamasıyla ABD siyaset yapımcılarının ve iktisatçılarının sistemi gözden geçirmesinde etkin olmuştur.

²⁵² Genel olarak 18. yüzyıla hâkim bir iktisat teorisi olan reel para doktrini, banka kredilerinin verilmiş amacının sadece ve sadece kısa dönemli olarak reel malların üretimine katkıda bulunması halinde icra edilmesini öngörmektedir. Üretimin tamamlanmasını takiben geri ödenmesi planlanan krediler böylece riski azaltılmış olmakla birlikte krediyi tahsis eden bankerin de kısa dönemli borçlarını kısa dönemli varlıklarla eşleştirerek güvence altına almasını sağlıyordu. Bu nedenle, hali hazırda var olan bir taşınmazın satın alınması yönünde açılan mortgage kredileri ise herhangi bir mal ya da hizmet üretimine katkıda bulunmadığı gerekçesi ile Ulusal Bankacılık Döneminin uygulamalarıyla örtüşmüyordu. Hendrickson, s. 80.

Yasanın yukarıda bahsettiğimiz ana hatları göz önünde bulundurulduğunda, kısa dönemli amacı olan savaş finansmanını gerçekleştirmiş olmasına karşın uzun dönemli hedefi olan eyalet bankalarının ortadan kaldırılmasında etkili olmamıştır. Zira Ulusal Bankacılık Dönemi içerisinde 1880 yılında 841 olan eyalet bankalarının sayısı 1910 yılında 12.482'ye ulaşmıştır. Çalışmamız bünyesinde incelediğimiz 1893 ve 1907 krizleri finans tarihçileri tarafından Ulusal Bankacılık Dönemi'nin bankacılık krizlerine dâhil edildiği için sistemin işleyişi hakkında yukarıda sunduğumuz önbilginin açıklayıcı olacağı düşünülmüştür.

19. yüzyıl Amerikan ekonomisinin geçirdiği kriz ve bunalımlar ile hem paralel hem de ayrılan yönleri olan 1907 ekonomik krizi, ABD'de Ulusal Bankacılık Dönemi'nin kapanışına yönelik işaretler vermiştir. 1893 ekonomik krizinden farklı olarak üretimden ziyade finans sektöründe spekülasyonların artışı ile 1904-1906 yılları arasında kademeli olarak kötüleşen ekonomik durum, 1907 yılı sonbaharında 1893 krizi ile kesişen bir şekilde nakit sıkışıklığı ve *son kredi verme merciinin* olmaması nedeniyle kredi yaratma sıkıntısına yol açmıştır.

1907 krizinin neden olduğu kayıpları ve değişimleri somut verilerle ortaya koymak gerekirse, *Knickerbocker Trust Company*'nin iflasını takiben *Trust Company of America* ve *Lincoln Trust Company*'nin uğradığı kayıplara *National Bank of America*'nın iflası eklenmiştir. Söz konusu süreçte, mevduatları nakite çevirme yönünde artan eğilim nedeniyle hesap sahiplerine toplam 34 milyon dolar değerinde ödeme yapılmıştır²⁵³. Sol Wexler, faaliyetleri Louisiana'da yoğunlaşmış olan *Whitney Holding*'e ait *Whitney Central National Bank* Başkan Yardımcısı olarak kaleme aldığı makalesinde, 1907 krizinden çıkarılması gereken derslerden biri olarak yaşanan güvensizlik nedeniyle yastık altındaki para hacminin artışını bankacılık hatalarından biri olarak açıklamıştır²⁵⁴. Öyle ki, bu süreçte dolaşımdan kaldırılan para hacmi 300 milyon doları bulmuştur²⁵⁵. İflas eden firma sayısının 2000'i bulması, iflas rakamlarına 100 eyalet bankası ve 30 ulusal bankanın eklenmesi ve Pittsburgh Borsası'nın

²⁵³ Markham, s. 30.

²⁵⁴ Sol Wexler, "The Lessons of the Panic of 1907", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 31, 1908, <https://www.jstor.org/stable/1010713>, (06.06.2021), ss. 148-153.

²⁵⁵ Markham, s. 31.

işlemlerini durdurması krizin bilançosunu ortaya çıkarmaktadır²⁵⁶. Krizin devamında, New York başta olmak üzere para merkezi olan ulusal bankalar mevduatların nakite konvertibilitesini durdurmuş, tüzel kişi ve kurumlara hizmet veren tasarruf bankaları ise mevduat kayıplarını önleyebilmek için para çekmek için 60 ila 90 gün ihbar süresi şartı benimsemişlerdir²⁵⁷.

Kriz dönemlerinde nakit sıkışıklığı ile mücadelede kullanılan ‘acil durum para birimi’²⁵⁸, bankaların çeklerinin kendi aralarında değişimi için özel bir anlaşma ile kurdukları ve üyelik bazında faaliyet gösterdiği takas odalarının bastığı senetler ile piyasanın işleyişi sağlanmıştır. Takas odalarının yanı sıra söz konusu senetler, şirketler ve üretici firmalar tarafından basılarak piyasaya sürülmüştür. İşlevselliğine rağmen söz konusu senetlerin illegal olması Fed Sistemi öncesi Amerikan para politikasının paradoksal özelliklerinden biridir²⁵⁹. Buna rağmen, 1907 krizinin nakit sıkıntısına çözüm getirmesi açısından takas odaları tarafından 250 milyon dolar değerinde senet (*clearinghouse certificates*) piyasaya sürülmüştür²⁶⁰.

ABD Hazinesi krizle mücadele kapsamında New York bankalarına 36 milyon dolar değerinde nakit yardımında bulunmuştur. Buna rağmen yeterli olmayan miktar, federal hükümeti krizle baş etmede çaresiz bir duruma düşürmüştür. Hakkında tartışmalı ifadeler olmasıyla birlikte, J.P. Morgan bankacılık sistemini içinde bulunduğu krizden kurtarmak amacıyla *New York Clearinghouse* Direktörü William Sherer, *First National Bank* Başkanı George Baker ve *National City Bank* Başkanı James Stillman’ın desteğini alarak Amerika’nın önde gelen finansçılarını New York’ta 5. Cadde’de bulunan evinde biraraya getirmiştir. Krizden çıkış için tröst şirketleri başkanlarından 25 milyon dolar yardım talep eden, J.P. Morgan, bu paranın New York Borsası’nda ivedilikle ihtiyaç duyulan nakit için ve aynı zamanda *Lincoln Tröst Şirketi*’nin kurtarılması için kullanılacağını ifade etmiştir. Bunun üzerine, dönemin petrol devi olarak bilinen John

²⁵⁶ Ibid.

²⁵⁷ Ibid.

²⁵⁸ Jerry Markham, bankacılık alanında uzmanlaşmış çalışmasında takas odalarının icra ettiği senetleri (*clearinghouse certificates*) ‘Emergency currency’ (acil durum para birim) olarak ifade etmiştir. Bkz. Markham, s. 30-33.

²⁵⁹ Piatt A. Andrew, “Substitutes for Cash in the Panic of 1907”, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 22, No. 4, Ağustos 1908, <https://www.jstor.org/stable/1884914>, (06.06.2021), ss. 497-516. Horwitz, ss. 639-649.

²⁶⁰ Markham, s. 32.

Rockefeller, 1907 krizini durdurması için kendi güvencelerinin yarısını verebileceğini beyan etmiştir.²⁶¹

Rockefeller inisiyatifi ile ilişkili olarak *National City Bank*'a 10 milyon dolar ödeme yapılmış ve borsanın işleyişini devam ettirebilmek için J. P. Morgan öncülüğünde kurulan fona da 25 milyon dolar katkıda bulunulmuştur. Borsa'da paranın değerinden daha düşük fiyatla satılması anlamına gelen '*short selling*' işlemini yapanlar hakkında gerekenin yapılacağı yönünde bildirilerde bulunan J.P. Morgan böylece talep edildiğinde hemen elde edilebilecek (faizli) nakit para (*call money*) hacmindeki 2 milyon dolarlık boşluğun da kapanmasını sağlamıştır²⁶².

J. P. Morgan, uluslararası bağlantılarına sunduğu teşviklerle bu dönemde altın erozyonuna uğramış Amerikan ekonomisine 100 milyon dolar değerinde altın girişi sağlamıştır. Ayrıca, İngiltere Merkez Bankası'ndan J.P. Morgan'ın satın aldığı kambiyo senetlerinin karşılığı olan 10 milyon dolar değerindeki altın ABD'ye *Lusitania* gemisiyle ulaşmıştır²⁶³. Krizi durdurmak üzere Morgan'ın gösterdiği çabaya, devlet borçlarını ödeyerek piyasaya likidite sunması ya da altın sertifikalarına karşılık olarak yeni para basması yönünde Hazine'ye yapılan çağrılar sözkonusu girişimler hukuksuz olacağı nedeniyle cevapsız bırakılmıştır. Bunun yerine New York bankalarına mevduat sağlayan ABD Hazinesi, 1907 krizinde federal hükümetin etkinliğinin sınırlı düzeyde kalmasına neden olmuştur.

Dönemin ABD Başkanı Theodore Roosevelt güney eyaletlerinin bankerlerine bankalarında federal hükümete ait mevduat oluşturmaları çağrısında bulunarak piyasaya 50 milyon dolar değerinde nakit eklenmesini sağlamıştır. New York piyasasında nakit krizinin devam etmesi ve New York valisinin ödemelerin yapılabilmesi için gerekli olan 30 milyon dolar için çağrıda bulunması üzerine Morgan, Stillman ve Baker söz konusu meblağı belediye tahvillerini satın olarak oluşturmuşlardır²⁶⁴.

Krizin devam ettiği süreçte J.P. Morgan şirketinden sonra ikinci önemli yatırım bankacılığı şirketi olan Moore&Schley'in *Tennessee Coal, Iron and Railroad Company*'nin borsadaki güvencelerini kapatmak üzere oluşturduğu havuz, borçlarını

²⁶¹ Ibid, ss. 32-33.

²⁶² Ibid.

²⁶³ Markham, s. 33-34.

²⁶⁴ Ibid, s. 34.

ödeyemeyince iflasın eşiğine gelmiştir. Moore&Schley yatırım bankacılığı şirketinin batması, piyasada domino etkisi yaratarak birçok şirketin iflasını beraberinde getireceğinden J.P. Morgan 1901 yılı itibariyle kendi bünyesine kattığı *United States Steel* şirketinin *Tennessee Coal, Iron ve Railroad*'ın borsadaki paylarını Moore&Schley'den satın almasını sağlamıştır.

ABD'deki antitröst yasası gereğince yapılması mümkün olmayan bu işlem için Başkan Theodore Roosevelt muafiyet yayınlamış ve gerçekleştirilen birleşme işlemiyle Moore&Schley şirketinin kurtarılması sonucunda piyasadaki panik havası durdurulabilmiştir. Krizin durdurulması esnasında atılan adımlar çerçevesinde Roosevelt tröstleşmeye karşı duruşuna rağmen onayladığı birleşme için ciddi eleştiriler almıştır. Yine de bu süreçte finans çevrelerinden kazandığı destek sayesinde 1912 yılı başkanlık seçimlerinde adaylığını kendi partisini kurarak sunmuştur²⁶⁵.

1907 krizinin kamuoyunun gözünde ani bir şekilde gelişmesi ve etkilerinin yıkıcılığı ABD Kongresi'nde dile getirilmiştir. Bu görüşe göre, finans sermayesinin baskın birkaç şirketi ekonomiyi kontrol etmektedir²⁶⁶. Rhode Adası Senatörü Nelson Aldrich'in ifadeleriyle tasvir edilen krizin nedenlerini araştırmak üzere Kongre tarafından 1908 yılında Para Komitesi (*Monetary Commission*) oluşturulmuştur. 1908 yılında Kongre'ye özel hitabetinde Başkan Roosevelt, piyasayı ele geçirmek üzere kendilerine ait olmayan malların ve güvencelerin satışını gerçekleştiren spekülasyoncular için merkezden yapılacak bir kontrole ihtiyaç olduğunu belirtmiştir²⁶⁷.

Fakat öncelikle krizin nedeninin inelastik para birimi olduğuna yoğunlaşan Kongre'de finans piyasalarının merkezileşmesine yönelik yapılan düzenleme, Aldrich-Vreeland Yasası'nın 1908 yılında kabulü ve bunu takiben 1913 yılında Pujo Komitesi'nin incelemelerinin raporlanmasıyla aynı yılın sonunda Federal Rezerv Sistemi'nin kurulması olarak gerçekleşmiştir. Aldrich-Vreeland yasası uyarınca kurulan Ulusal Para Birimi Dernekleri (*National Currency Associations*) nakit sıkışıklığı

²⁶⁵ Ibid.

²⁶⁶ Nelson W. Aldrich, "The Work of the National Monetary Commission: An Address by Senator Nelson W. Aldrich Before the Economic Club of New York, 29.11.1909", **United States National Monetary Commission**, Government Printing Office, Washington, 1910, <https://fraser.stlouisfed.org/title/610>, (06.06.2021), ss. 1-29.

²⁶⁷ Gerhard Peters ve John T. Woolley, "Theodore Roosevelt, 26th President of the United States: (1901-1909) Eighth Annual Message", 08.12.1908, **The American Presidency Project**, UC Santa Barbara, <https://www.presidency.ucsb.edu/node/206223>, (05.07.2021).

durumunda acil durum likiditesi oluşturabilmek için bankaların bulundurduğu ticari senet ve devlet tahvillerinden oluşan mevduatlarına karşılık kredi banknotu basmalarına izin vermek için oluşturulmuştur.

Yasanın getirdiği düzenleme uyarınca bankalara, takas odalarının harekete geçmesini beklemeden para basımında bulunmaları yönünde yetki verilerek piyasadaki likidite eksikliğine çözüm getirilmiştir²⁶⁸. Yasanın kabulü hukuki olmayan ikame para birimi basımını legalleştirme olarak görülebilir. Öyle ki Aldrich-Vreeland Yasası ile ABD’de para birimi arzı 380 milyon doların üzerinde bir artış göstermiştir. Takas odalarının piyasaya sunduğu sertifikalar ise toplam 200 milyon doların üzerinde seyretilmiştir²⁶⁹.

Amerikan ekonomisinde sermayenin finans ve sanayi sektörlerinde belirli şirketleri yöneten grupların elinde toplandığı ve bir ‘para tröst’ (*money trust*)’ı oluşturulduğu yönünde yaygın kamuoyu görüşü ABD Kongresi’nde de temsil bulmuştur. 1912 yılında Temsilciler Meclisi’nin Bankacılık ve Para Birimi Komisyonu (*House Committee on Banking and Currency*) tarafından bir soruşturma başlatılmıştır. Louisiana Temsilcisi Arsene Pujo başkanlığında yürütülen soruşturmanın bulgularına göre, ‘*inner group*’ olarak ifade edilen iç grup Amerikan finans ve sanayisini kontrol etmektedir. Söz konusu iç grubun ‘Üç Büyük’ (*The Big Three*)’ü açıkça J.P. Morgan, *First National Bank* Direktörü George Fisher Baker ve *National City Bank* Başkanı James Stillman olarak gösterilmiştir. Rapor, J.P. Morgan’ın ağız merkezinde bulunduğunu ve iç grubun diğer üyelerinin şirket ve girişimlerine erişimi sayesinde ABD’nin finans kaynaklarını kontrol ettiğini belirtmektedir²⁷⁰. Buna göre, 22 milyar dolarlık kaynak ve sermaye J.P. Morgan liderliğinde 112 şirket bünyesinde bulunan 341 direktörlük üzerinden yönetilmektedir.

²⁶⁸ Markham, s. 38-39.

²⁶⁹ Federal Rezerv Sistemi kuruluşundan önce sağlanmış olan likiditeye Birinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesiyle güney eyaletlerinin federal rezerv bankaları için basılan 75 milyon dolarlık acil durum para birimi de eklenmiştir. Ayrıca, savaşın beraberinde getirdiği para sıkıntısına çözüm getirmesi amacıyla Fed, kuruluşunda Atlanta, Dallas ve Richmond olmak üzere güneyin pamuk üreticisi eyaletlerindeki Federal Rezerv bankalarına pamuk senedi ile güvence altına alınmış miktarda banknot basma hakkı tanımıştır. Bkz. Markham, s. 70.

²⁷⁰ Arsène Paulin Pujo ve United States Congress. House. Committee on Banking and Currency (1865-1974), Report of the Committee Appointed Pursuant to House Resolutions 429 and 504 to Investigate the Concentration of Control of Money and Credit, **Rapor No. 1593, 62. Kongre, 3. Oturum**, Government Printing Office, Washington, 1913, <https://fraser.stlouisfed.org/title/1329>, (26.10.2022).

Soruşturma komisyonunun danışmanlığını yapan New York’lu milyoner avukat Samuel Untermyer, sanıldığıının aksine para tröstünün varlığını kanıtlamanın zor olduğunu çünkü bu yönde yapılmış yazılı bir anlaşmanın olmadığını ifade etmiştir. Untermyer’in ifadeleriyle paralel olarak, Pujo Komitesi raporu ve tavsiyeleri Kongre’de çoğunluğun onayını alamamış olmakla birlikte ‘Üç Büyük’ finansçının 2,1 milyar dolarlık bir kaynak ve sermayeyi kontrol etmekte olduğunu açığa çıkarılması kamuoyunun tepkilerine yol açmıştır. Rapor, ilerleyen dönemde bu tepkilerin Federal Rezerv’in kuruluşunda siyasetçilerin merkez bankası yanlısı olmamasına rağmen ulusun kaynaklarının ve sermayesinin belirli kişi ve gruplarda yoğunlaşmasını engellemek üzere olumlu görüş bildirmelerine yol açmıştır²⁷¹. 1913 yılında ABD Başkanı Woodrow Wilson, Amerikan sermayesinin merkezi kontrole tabi olması fikrine yakın olmamasına rağmen 1907 krizinin gelişiminde gerçekleşen olayların tekrarlanmaması ve ülkeyi önde gelen sermaye gruplarının yönetmesinin önüne geçmek amacıyla Fed’in kuruluşuna onay vermiştir²⁷².

1907 krizi ülkenin refahına ve iş çevrelerine kısıtlamalar getirmiş olmasına rağmen ABD dış politikasının icra edilmesinde emperyalist girişimlerin devam ettiği görülmüştür. Başkan Theodore Roosevelt’in liderliğinde oluşturulan Büyük Beyaz Filo (*the Great White Fleet*) 1907-1909 yılları arasında dünya turunu tamamlamış ve 6 kıtada, 20 limanda boy göstererek Amerikan donanmasının gücünü dünyaya göstermiştir. Büyük Beyaz Filo’nun ekonomik kriz döneminde yaptığı harcamaları içeren kaynaklara erişim olmamakla birlikte gerçekleştirdiği misyonun siyasi, ekonomik ve askeri önemi Başkan Roosevelt tarafından 1908 yılı Kongre’ye hitabetinde gururla ifade edilmiştir²⁷³.

Özellikle Pasifik’te geçirdiği süre zarfında siyasi ve askeri baskı mekanizmaları kullanılarak filonun Japonya’ya sevk edilmesiyle ekonomik bağların güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Japonya ile ekonomik bağların güçlendirilmesine ek olarak Büyük Beyaz Filo’nun Pasifik’teki mevcudiyeti Japonya’nın Çin üzerinde olması muhtemel

²⁷¹ Markham, s. 58.

²⁷² David C. Wheelock, “Fed’s Formative Years 1913-1929”, **Federal Reserve Bank of St. Louis**, 22.11.2013, www.federalreservehistory.org. (15.06.2021).

²⁷³ Peters, Gerhard ve John T. Woolley, “Theodore Roosevelt, 26th President of the United States: (1901-1909), Eighth Annual Message”, 08.12.1908, **The American Presidency Project**, UC Santa Barbara, <https://www.presidency.ucsb.edu/node/206223>, (05.07.2021).

hâkimiyetini kırmaya yönelik bir başlangıç olmuştur. 1899 yılında Başkan McKinley döneminde Bakan John Hay öncülüğünde benimsenen ve büyük güçlerin Çin ile ticaretinde eşit haklara sahip olduğunu savunan Open Door Bildirileri (*Open Door Notes*) çerçevesinde atılan adımlarda 1907 krizine rağmen bir aksama görülmemiştir²⁷⁴.

1907 yılı sonbaharı itibariyle başlayan ve Fed'in kuruluşuna dek etkileri devam eden ekonomik krizin ABD'nin uluslararası platformda gerçekleştirdiği girişimlerden olan Panama Kanalı'nın yapım aşamasına engel teşkil etmediği ise yine Başkan'ın 1908 yılı konuşmasından okunabilmektedir. Süregelen para sıkıntısına çözüm oluşturmaları açısından 1907 yılı Kasım ortalarında Panama Kanalı'na yönelik 50 milyon dolar değerinde tahvil (*Panama Canal bonds*) ve 100 milyon dolar değerinde borçluluk senedi (*certificates of indebtedness*) satışa sunulmuştur. Atılan adımların parasal anlamda verdiği moral ile Panama Kanal tahvillerinden 24,6 milyon dolarlık bir miktarın, borçluluk senetlerinden ise 15,4 milyon değerinde bir meblağın satılması ulusal bankaların bastığı acil durum banknotlarına garanti olarak sunulmasına kâfi gelmiştir²⁷⁵.

Mali figürler açısından bakıldığında, 1902, 1903, 1906 ve 1907 yıllarında federal bütçe fazla vermiş, buna karşılık 1904, 1905, 1908 ve 1909 yıllarında açık vermiştir. 1907 krizini kapsayan sekiz yıllık dönemin sonunda Başkan Roosevelt federal bütçenin 99 milyon doların üzerinde fazla verdiğini açıklamıştır. Kongre'ye sesleniş konuşmasında Roosevelt, borçluluk rakamlarının 987.141.040 dolardan 897.253.990 dolara düşerek net 89.887.050 dolarlık bir azalma gösterdiğini belirtmiştir. İki defa satışa çıkarılmış olan Panama Kanalı tahvillerinin toplam 54.436.980 dolar ve yüzde üç oranında faizle piyasaya sunulan borçluluk senetlerinin ise 15.436.500 dolar ile azalan borçlulukta payı vardır.²⁷⁶

ABD parasal ve mali figürleri üzerinden 1907 krizi, 1893-1918 yılları arasında piyasa ve ABD Hazinesi para hacminde Fed Sistemi'nin kuruluşunu da içerecek şekilde meydana gelen değişimler, ABD İstatistik verileri gözönüne alındığında açıklayıcı olmaktadır. Buna göre:

²⁷⁴ William Appleman Williams, *The Contours of American History*, 2011, s. 418.

²⁷⁵ Theodore Roosevelt, Eighth Annual Message Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, *The American Presidency Project*, <https://www.presidency.ucsb.edu/node/206223>, (05.07.2021).

²⁷⁶ Ibid.

1. 1907 krizinin başlangıcında ABD Hazinesi'nde yaklaşık 2 milyon dolarlık bir kayıp görülmekle birlikte, ilerleyen süreçte 40 milyon doların üzerinde bir nakit kaybı görülmüştür. Dolaşımdaki para miktarları hafif artışlar göstermektedir. Bu nedenle, Fed öncesi parasal kriz dönemlerinde ABD piyasasında dolar yerine kullanılan sertifikaların yaygın kabul gören bir mali araç olduğu görülmektedir.
2. ABD Hazinesi'nde altın hacminde görülen 82 milyon doların üzerindeki azalma 1907 krizinin dikkat çeken bir özelliği olmuştur. Ancak, dolaşımdaki altın sertifikalarında görülen 182 milyon dolarlık artış, yine dolaşımdaki altın hacminde 50 milyon dolarlık artışla birlikte değerlendirildiğinde Hazine'nin altın hacmindeki kaybının toplamda telafi edildiği görülmektedir. Bu da, ABD'de Fed öncesi dönemin ekonomik krizlerinde özel girişimin etkinliğini ortaya çıkarmaktadır.
3. 1914 yılı Kasım itibariyle Fed'in işlemlerine başlamasını takiben para hacminde hızlı artış görülmüş, 1917 yılında ABD'nin I. Dünya Savaşı'na girmesiyle büyük bir ivme kazanmıştır.
4. 1907 krizi çerçevesinde ABD Hazinesi'nin altın hacminde kaydettiği azalış 1912 yılına kadar devam etmiş, 1912 yılında hafif bir yükselişin ardından 1917'ye kadar düşüşle devam etmiştir. 1918'de hem Hazine'de hem de piyasadaki altın hacminde kaydedilen artış ülkenin savaşa girmesiyle açıklanabilir.
5. Fed öncesi dönemde, para biriminin inelastik olma özelliğinden kaynaklanan krizlere yatkınlığı ile öne çıkan ABD ekonomisinde özel sektörün sağladığı sermaye federal rolün önüne geçmeye büyük bir eğilim göstermektedir. Federal Rezerv Sistemi'nin kuruluşuna farklı politik görüşlerin onay vermesinin altında yatan neden ekonomiyi özel girişimin boyunduruğundan özgürleştirmek olmuştur. 28 Aralık 1913 tarihinde Başkan Wilson tarafından yasalaşmasına onay verilen Federal Rezerv Sistemi'nin mali ve parasal kriz dönemlerinde ilk yetkili mercii olması tasarlanmıştır.

Tablo 12: ABD Piyasasında Dolaşımdaki Para Hacmi, 1893-1918²⁷⁷

	ABD Merkez Bankası (Fed) Banknotları			Hazine deki Para	Dolaşımdaki Para			Kişi başına düŖen para	Nüfus
	Hazine	DolaŖım	Toplam		Para	Sertifikalar	Toplam		
1893	0	0	0	142.107.227	1.165.520.028	431.181.037	1.596.701.065	24,06	66.349.000
1894	0	0	0	144.270.253	1.209.041.580	452.265.585	1.661.307.165	24,56	67.632.000
1895	0	0	0	217.391.084	1.178.519.223	423.449.250	1.601.968.473	23,24	68.934.000
1896	0	0	0	293.540.067	1.101.689.565	404.745.310	1.506.434.966	21,44	70.254.000
1897	0	0	0	265.787.100	1.184.888.520	456.094.651	1.640.983.171	22,92	71.592.000
1898	0	0	0	235.714.547	1.386.356.795	451.503.099	1.337.859.894	25,19	72.947.000
1899	0	0	0	286.022.024	1.449.004.346	455.067.536	1.904.071.881	25,62	74.318.000
1900	0	0	0	284.549.675	1.442.247.404	612.903.593	2.055.150.997	26,93	76.303.387
1901	0	0	0	307.760.015	1.498.628.046	676.769.915	2.175.307.961	27,98	77.754.000
1902	0	0	0	318.876.107	1.496.433.880	752.956.671	2.249.390.551	28,43	79.117.000
1903	0	0	0	317.018.818	1.535.700.597	831.991.572	2.367.692.169	29,42	80.487.000
1904	0	0	0	284.361.275	1.592.349.062	926.793.797	2.519.142.859	30,77	81.867.000
1905	0	0	0	295.227.211	1.647.807.196	940.075.457	2.587.882.653	31,08	83.260.000
1906	0	0	0	333.829.963	1.748.564.725	988.081.903	2.736.646.628	32,32	84.662.000
1907	0	0	0	342.604.552	1.702.672.931	1.070.283.524	2.772.956.455	32,22	86.074.000
1908	0	0	0	340.748.532	1.789.760.164	1.248.255.324	3.038.015.488	34,72	87.496.000
1909	0	0	0	300.087.697	1.813.517.884	1.292.722.773	3.106.240.657	34,93	88.926.000
1910	0	0	0	317.235.878	1.821.004.168	1.281.351.437	3.102.355.605	34,33	90.363.000
1911	0	0	0	341.956.381	1.830.090.971	1.383.911.625	3.214.002.596	34,20	93.983.000
1912	0	0	0	364.357.557	1.871.853.076	1.412.660.018	3.284.513.094	34,34	95.656.000
1913	0	0	0	356.331.567	1.890.612.148	1.473.126.301	3.363.738.449	34,56	97.337.000
1914	0	0	0	336.273.444	1.897.264.311	1.504.751.116	3.402.015.427	34,35	99.027.000
1915	0	0	0	420.236.612	2.014.401.360	1.554.818.214	3.569.219.574	35,44	100.725.000
1916	38.005	8.961.995	9.000.000	458.761.371	2.020.396.341	1.903.734.226	4.024.130.567	39,29	102.431.000
1917	96.455	12.693.790	12.790.245	644.414.394	2.548.738.431	2.214.837.201	4.763.575.632	45,74	104.145.000
1918	186.895	15.257.105	15.444.000	1.153.373.436	4.181.862.607	1.197.564.817	5.379.427.424	50,81	105.869.000

Kaynak: Statistical Abstract of the United States, 1918.

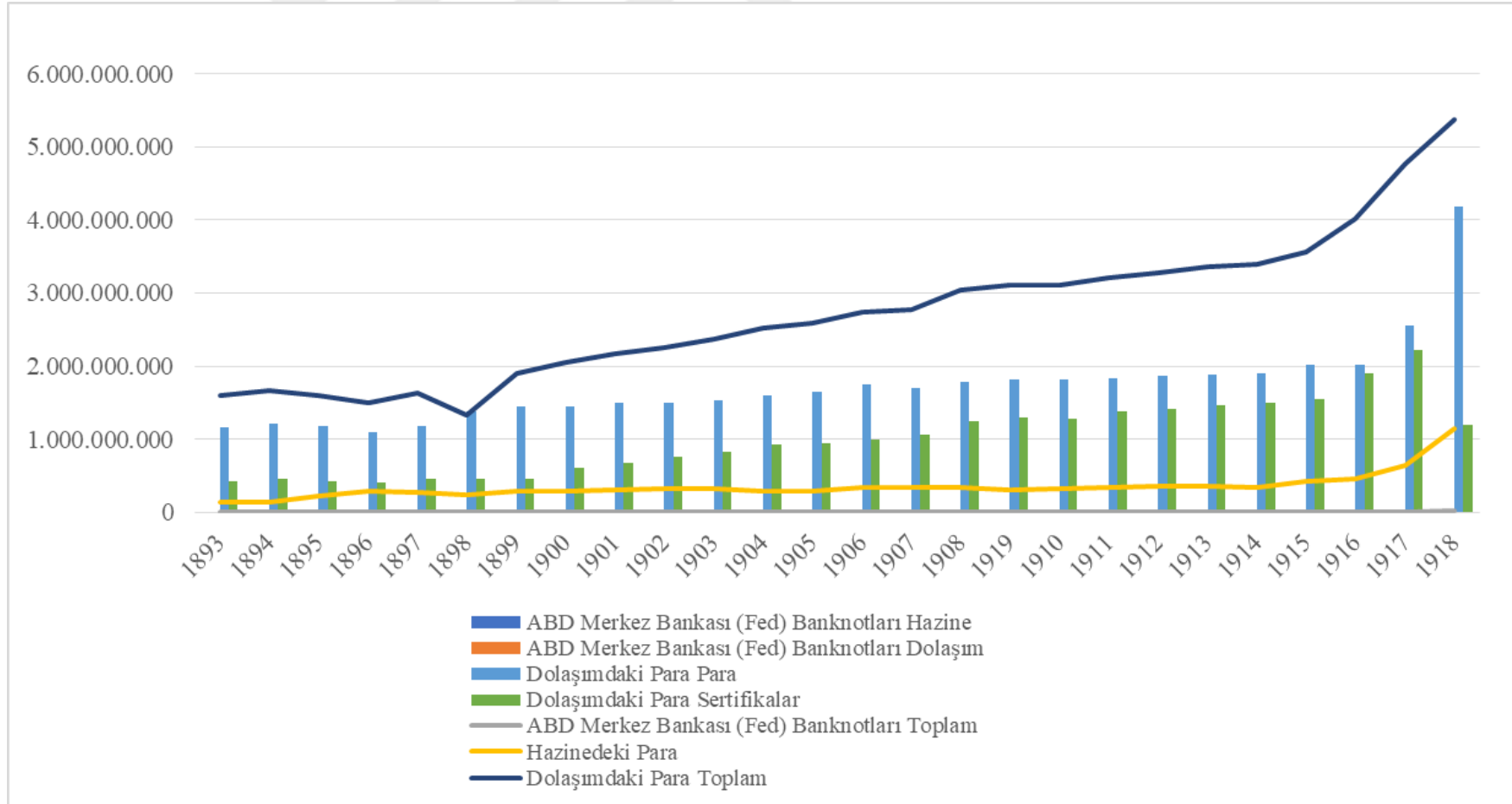
²⁷⁷ Federal Rezerve Sistemi'nin 1913 yılı sonunda kurulmuş olması ile birlikte, 1914 yılında işleme başlaması ve ilk Federal Rezerve Banknotunun 1915 yılı itibariyle basılması nedeniyle Fed Banknotlarının oluşturduğu para hacmi 1916 yılı itibariyle gündeme gelmiştir.

Tablo 13: ABD Altın ve Gümüş Hacimleri, 1893-1918

Yıl	Altın				Gümüş			
	Sikke ve külçe		Dolaşımdaki sertifika	Toplam	Standard dolar		Dolaşımdaki sertifika	Toplam
	Hazine	Dolaşım			Hazine	Dolaşım		
1893	96.519.833	408.535.663	92.642.189	597.697.189	7.357.028	56.929.673	326.823.848	391.110.549
1894	64.976.622	495.976.730	66.339.849	627.293.201	15.860.217	52.564.662	326.990.736	395.415.615
1895	108.236.753	479.637.961	48.381.309	636.256.023	30.079.665	51.986.043	319.622.941	401.688.649
1896	102.494.781	454.905.064	42.198.119	599.597.964	39.266.624	52.116.904	330.657.191	422.040.719
1897	141.363.989	517.589.688	37.285.339	696.239.016	31.933.311	51.940.281	357.849.312	441.722.904
1898	167.752.728	657.950.463	35.811.589	861.514.780	11.534.103	58.482.966	390.126.510	460.143.579
1899	251.104.415	679.738.050	32.655.919	963.498.384	6.560.759	61.481.426	402.136.617	470.178.802
1900	222.844.953	610.806.472	200.733.019	1.034.384.444	15.749.107	65.889.346	408.465.574	490.104.027
1901	247.811.938	629.790.765	247.036.359	1.124.639.062	23.835.062	66.921.323	429.643.556	520.399.941
1902	253.801.291	632.394.289	306.399.009	1.192.594.589	24.830.189	68.747.349	446.557.662	540.135.200
1903	254.162.230	617.260.739	377.258.559	1.248.681.528	27.275.973	72.391.240	454.733.013	554.400.226
1904	216.183.723	645.817.576	465.655.099	1.327.656.398	27.439.081	71.313.826	461.138.698	559.891.605
1905	221.381.650	651.063.589	485.210.749	1.357.655.988	30.366.821	73.584.336	454.864.708	558.815.865
1906	290.489.841	668.655.075	516.561.849	1.475.706.765	12.344.108	77.001.368	471.520.054	560.865.530
1907	304.619.431	561.697.371	600.072.299	1.466.389.101	10.340.313	81.710.444	470.211.225	562.261.982
1908	221.912.063	613.244.810	782.976.619	1.618.133.492	21.670.450	76.328.657	465.278.705	563.277.812
1909	227.698.852	599.337.698	815.005.449	1.642.041.999	14.356.495	71.987.900	477.717.324	564.061.719
1910	242.411.286	590.877.993	802.754.199	1.636.048.478	13.575.756	72.432.514	478.597.238	564.605.508
1911	233.533.255	589.295.538	930.367.929	1.753.196.722	39.043.622	72.446.049	453.543.696	565.033.367
1912	264.028.646	610.724.154	943.435.618	1.818.188.418	25.785.046	70.339.574	469.224.400	565.349.020
1913	258.363.327	608.400.799	1.003.997.709	1.870.761.835	24.357.478	72.127.193	469.128.592	565.613.263
1914	252.962.971	611.544.681	1.026.149.139	1.890.656.791	16.931.016	70.300.485	478.601.977	565.833.478
1915	247.746.370	590.133.619	1.072.847.819	1.910.727.808	19.400.104	64.647.156	481.970.395	566.017.655
1916	238.093.644	637.250.272	1.413.823.289	2.289.167.205	9.846.285	66.414.932	489.910.937	566.172.154
1917	214.941.127	690.574.527	1.737.652.359	2.643.168.013	17.259.218	71.825.375	477.184.842	566.299.435
1918	935.079.743	1.114.077.426	818.353.349	2.867.510.518	40.927.821	77.525.527	379.211.468	497.664.816

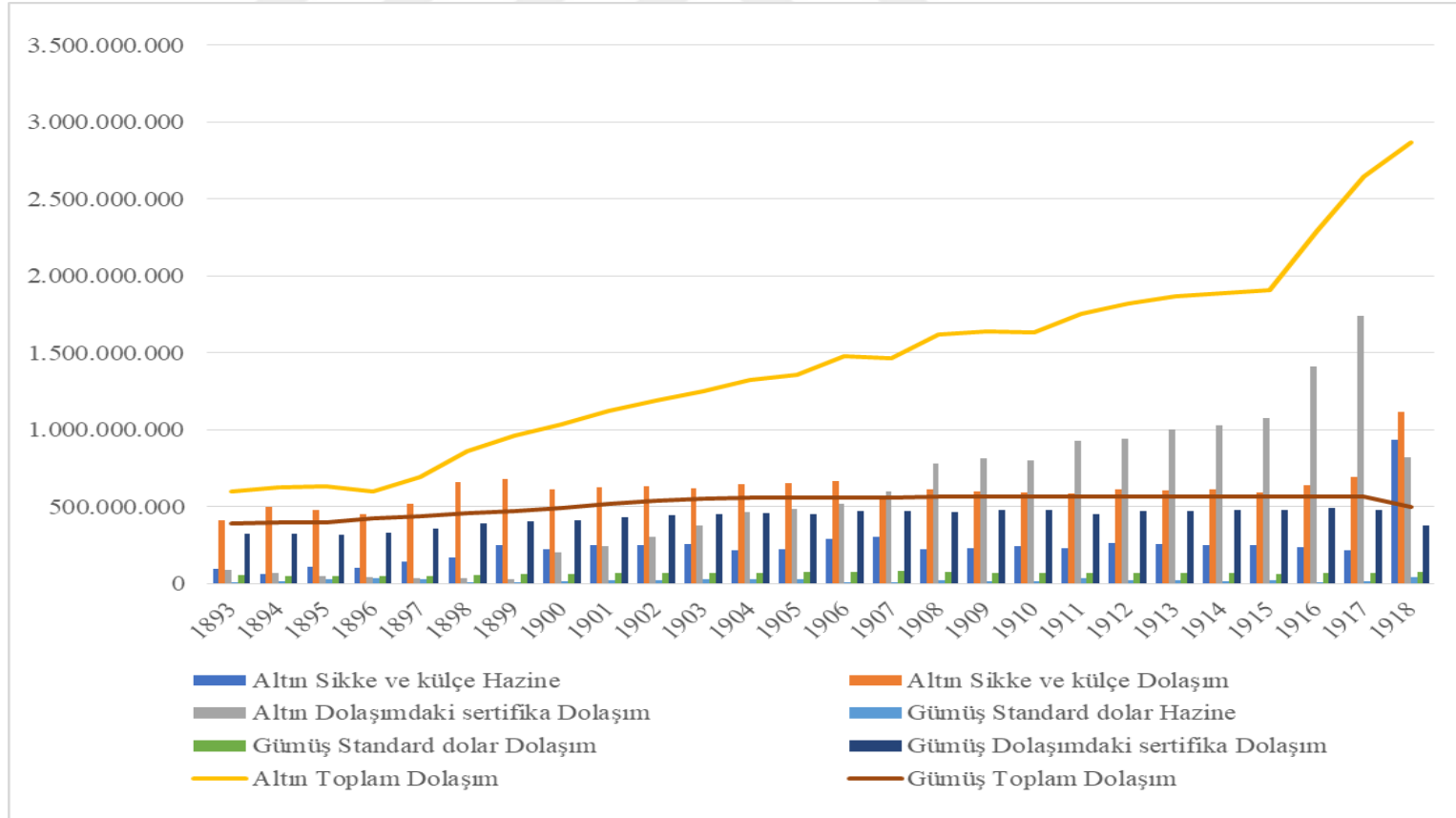
Kaynak: Statistical Abstract of the United States, 1918.

Şekil 10: ABD Piyasasında Dolaşımdaki Para Hacmi Grafiği, 1893-1918

Kaynak: Statistical Abstract of the United States, 1918. Tablo verili kaynaktan elde edilen veriler üzerinden oluşturulmuştur.

Şekil 11: ABD Altın ve Gümüş Hacimleri Grafiği, 1893-1918

Kaynak: Statistical Abstract of the United States, 1918. Tablo, verili kaynaktan elde edilen veriler üzerinden oluşturulmuştur.

1.7. 1913 Federal Rezerv Sistemi'nin Kuruluşu ve ABD'nin Dünya Finans Piyasalarındaki Yeri

Ulusal Bankacılık Dönemi sonrasında kurulmasıyla Federal Rezerv (Fed) Sistemi ABD'de yeni bir mali dönemin başlangıcını beraberinde getirmiştir. İç ekonomik ve finansal dinamiklerin tarihsel gelişimine ek olarak, Fed Sistemi ABD'nin en yoğun ticari ilişki içinde bulunduğu Birleşik Krallık'ta uygulanan merkez bankacılığı uygulamaları ile örtüşen motifler çerçevesinde kurulmuştur. Bu nedenle, Fed Sistemi'nin kuruluş ve işlevlerini incelemek için İngiltere Merkez Bankası'nın tarihsel gelişimini dikkate almak gereklidir.

1913 öncesi erken dönem merkez bankaları, Birleşik Krallık ve ABD'de kâr amaçlı özel kurumlar olarak çalışmıştır. Devletten ayrıcalık elde etmiş olmalarına rağmen, varlıkları diğer bankaların ve ulusal ekonominin işleyişine bağlı olmuştur. Erken dönem merkez bankalarının ortak özellikleri, 1914 sonrasına göre çok daha az siyasi güce sahip olmaları ve ekonomik belirleyiciliklerinin sınırlı olmasıdır. Altın standardının temel para sistemi olduğu 1914 öncesi dönemde merkez bankaları altın standardı, piyasa ve siyasi güçlerin etkisinden soyutlanamamışlardır. Bu çerçevede düşünüldüğünde, 1913 öncesi Birleşik Krallık ve ABD merkez bankalarının 'bankerlerin bankası' (*bankers' bank*) ve 'nihai kredi mercii'²⁷⁸ (*lender of last resort*) fonksiyonları piyasa işlemlerinin yanı sıra gelişmiştir.

Lender of last resort teriminin 'Nihai Kredi Mercii' olarak belirtilen Türkçesi Türkiye Cumhuriyeti Merkez (TCMB) tarafından şöyle tanımlanmıştır: Merkez bankalarının, para otoritesi olma sıfatları ve finansal istikrarı sağlama yükümlülükleri nedeniyle, sistemde ortaya çıkan fon açıklarının piyasadan karşılanamaması halinde, katılımcıların son başvuru mercii olarak merkez bankasına başvurarak bu ad altında düzenlenmiş imkânlardan faydalanmalarıdır.

Fed'in işleme başlamasıyla aynı yılda çıkan Birinci Dünya Savaşı sırasında BoE (*Bank of England – İngiltere Merkez Bankası*) fiili olarak kamu kurumu

²⁷⁸ Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB), "Nihai Kredi Mercii", Terimler Sözlüğü, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banka+Hakkinda/Egitim-Akademik/Terimler+Sozlugu/>, (26.10.2022).

statüsünde hizmet vermiş, 1945 yılında ise devletleştirilmiştir. Erken dönemde Fed'in kuruluşuna örnek teşkil etmiş olan BoE, devlete fon sağlamakla birlikte özel yatırımcılara ve bankerlere hizmet etmiştir. 1914 öncesi dönemde BoE yatırımcılarına, savaşta olan bir hükümete verecekleri borç karşılığında bankada özel sektöre ayrılmış tüzüğün bir parçası olma imkânı tanınmıştır.

Fed'in kuruluşunun temel amacı elastik bir para birimi sağlayarak ödemeler dengesini teminat altına almak olmuştur. Bu çerçevede, fiyat seviyelerinin altın standardına endekslendiği ABD'de Fed para politikalarının kapsamı açık piyasa işlemleri aracılığı ile para hacmini artırmak ve kredi sağlamak olmuştur.

Fed, yenilikçi Wilson hükümetinin finansörlüğünde garanti altına alınmış bir kredi yolu ve ulusal bankacılık sistemi kapsamında eyalet bankaları olarak hizmet veren bankalara Fed sistemi dışında kalabilme seçeneği sunmasıyla siyasi kabul görmüştür. 1907 krizini takiben kamuoyunu giderek endişelendiren para tröstünün önüne geçme çabası olarak da yorumlanan Fed'in kuruluşu bir anlamda ABD'de federal hükümet ile özel sektörün sermayedarları arasındaki pazarlığın anlaşmaya kavuşması olarak görülebilir.

Kuruluşunu takiben yaşanan ilk uluslararası gelişmelerden Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması ve altın standardının sona ermesi Fed'in karşılaştığı verilmesi zor sınavları teşkil etmiştir²⁷⁹. Bu zorlu süreçte, ABD merkez bankası yetkisi ile Fed'in savaş finansmanına ana aktör olarak ele aldığı girişimlere karşı yöneltilen eleştiriler uluslararası piyasaları manipüle ettiği yönünde olmuştur. John Wood, savaş süresince para hacminin ve fiyatların iki katından fazla artış göstermesinde ve savaş sonrası dönemde doların değer kaybederek 1929 Büyük Bunalımı'na giden yolda Fed'in rolü olduğunu öne sürmüştür²⁸⁰. Wood'a göre, uzun dönemde para hacmi üçte bir orana düşmüş ve ekonominin bazı bölümleri takas ekonomisi ile işlev görmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle, Fed'in kuruluşunun ilk yirmi yılında ana hedefi olan ödemeler sistemini sağlıklı bir şekilde yönetemediği ifade edilmiştir²⁸¹. Fed'in kuruluş yıllarında dünya-ekonomisini 'doğru' yönetemediği ve Büyük Bunalım'a yol açan

²⁷⁹David C. Wheelock, "Fed's Formative Years 1913-1929", **Federal Reserve Bank of St. Louis**, 22.11.2013, www.federalreservehistory.org, (15.06.2021).

²⁸⁰ John H. Wood, **Central Banking in a Democracy**, Cambridge University Press, 2015, ss. 1-10.

²⁸¹ Ibid.

spekülatif ortamın gelişimine olanak sağladığına ilişkin görüşler Milton Friedman ve Anna Schwartz'ın çalışmasında ifade bulmuştur²⁸².

John Moody'nin Fed'in kuruluşuna değinmeden 1907 krizi sonrasında yüksek finans kesiminin devrinin sona erdiğini ifade ederek Büyük Savaş ve Wall Street ilişkisi çerçevesinde uluslararası düzenin ekonomik dinamiklerini ele almış olması, Fed'in kuruluşundan memnuniyet duymayan kesimlerin bulunduğunu göstermektedir²⁸³.

Birleşik Krallık ekonomisi ve finans kurumlarına tarihsel bağımlılığı ile uluslararası arenada Yeni Dünya olarak yer alan ABD'nin bankacılık sistemine derinlemesine bir inceleme, 1694 yılında kurulmuş olan BoE'nin kuruluş ve gelişme aşamalarını gözönünde bulundurmakla anlam kazanacaktır.

İngiltere Merkez Bankası (*Bank of England* – BoE)

İngiltere Merkez Bankası (BoE), İngiltere, Galler, İskoçya ve Kuzey İrlanda'dan oluşan Birleşik Krallık'ın güçlü bir para birimi eşliğinde ekonomik istikrara sahip olması amacı ile hizmet vermektedir. BoE'nin faaliyetleri kapsamında bankaların faaliyetlerini düzenleme, bağlı bulunan kurumların finansal sıkıntılarını çözüm üretme ve finans krizlerinin oluşma riskini azaltma yer almaktadır.

1688 yılı İngiltere Şanlı Devrimi sonrasında devletin resmi kredi kurumu eksikliğine dikkat çeken çevrelerce bir merkez bankasına olan ihtiyaç gündeme getirilmiştir. Bu amaçla Britanyalı yatırımcılardan toplanan 1,2 milyon Pound ile 27 Temmuz 1694 tarihinde İngiltere Bankası Yönetimi ve Şirketi (*the Governor and Company of the Bank of England*) kurulmuştur. Kuruluşunun hemen ardından banka 1,2 milyon Pound'u (£) Fransa Kralı 14. Luis ile olan savaşında donanma kurulması için Birleşik Krallık hükümetine borç olarak vermiştir. Birleşik Krallık'ta ve ABD'de 1791-1846 yılları arasında kurulmuş olan ilk merkez bankaları savaş finansmanını ana kuruluş amacı olarak benimsemişlerdir. 19. yüzyıl başlarında Avrupa'da cereyan eden Napolyon Savaşları, Birleşik Krallık ekonomisini ve para politikasını derinden etkilemiştir.

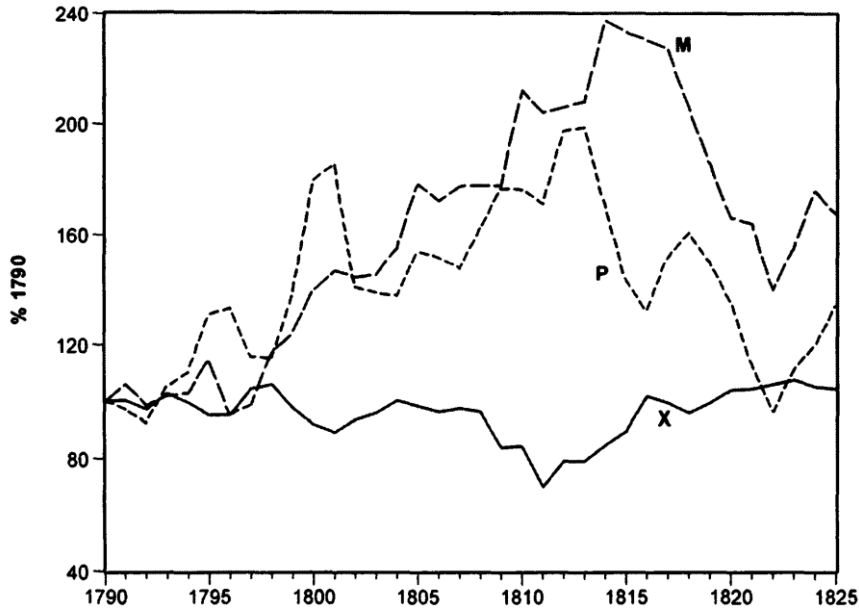
²⁸² Milton Friedman ve Anna Schwartz, **A Monetary History of the United States, 1867-1960**, Princeton University Press, 1963.

²⁸³ Moody, ss. 154-155.

1813 yılında Napolyon’a karşı kazanılan zaferin üzerine Birleşik Krallık ekonomisinde toparlanma görülmeye başlamıştır. Aynı şekilde, Amerikan İç Savaşı (1861-1865) sırasında Birleşik Krallık para arzında görülen dalgalanmalar paranın miktar teorisine yeni bir açıklama getirme ihtiyacını doğurmuştur. Paranın miktar teorisine, 1790-1825 yılları arasında Birleşik Krallık para hacmindeki değişim ve Birleşik Krallık’ın en fazla ticaret yaptığı ülke/bölgenin para birimindeki değişimler ışığında getirilen açıklama **Şekil 12** üzerinden izlenebilir.

Şekil 12’de 1790-1825 yılları arasında BoE’nin banknotları ve mevduatları M ile, kıta Avrupa’sında Birleşik Krallık’ın en fazla ticari değişim içinde olduğu özerk bir ekonomiye sahip Alman şehri Hamburg ile kambiyo oranı X ile; fiyat seviyesi P ile gösterilmektedir.

Şekil 12: Reel Para Doktrini

Kaynak: Wood, 2005, s. 16.

BoE’nin ilk kuruluş yıllarında paranın miktar teorisi, yani paranın değerinin onun miktarına bağlı olduğu kuramının banka tarafından desteklenmediği görülmüştür²⁸⁴. Reel para doktrini (*real bills doctrine*) uyarınca, fiyat istikrarının sağlanabilmesi için para miktarının üretime endekslenmesi ve bunun da bankaların borç vermesinin gerçek (reel) işlemlere koşullu hale getirilmesi gerekmektedir.

²⁸⁴ Wood, 2005, s. 17.

Dolayısıyla, reel para doktrini, (ABD’de Ulusal Bankacılık Dönemi’nde) banka kredilerinin verilmesini sadece ve sadece kısa dönemli olarak reel malların üretimine katkıda bulunması halinde onaylamaktadır. Reel para doktrini ile üretimin tamamlanmasını takiben geri ödenmesi planlanan kredilerin riski azaltılmış olmakla birlikte krediyi tahsis eden bankerin de kısa dönemli borçlarını kısa dönemli varlıklarla eşleştirerek güvence altına alması amaçlanmıştır²⁸⁵.

M.V= P. T olarak ifade edilir.

M (money): Para miktarı

V (velocity): Paranın dolaşım hızı

P (price): İşlemlerin ortalama fiyatı

T (transaction): İşlem miktarı ya da mal ve hizmetlerin para karşılığı satın alım miktarıdır.

Dönemin profesyonelleri ve ekonomistleri arasında grafik verilerinin yorumlanmasına ilişkin tartışma şöyle gelişmiştir: BoE’nin ilk dönem direktörlerinden Thornton para miktarını sınırlamanın tek yolunun ticaret adamlarının borç aldıkları para üzerinden elde etmeyi bekledikleri kârın yüzdesine oranlanmış bir faiz oranı uygulamak olduğunu savunmuşlardır. Temsilciler meclisi üyeliği sonrasında ekonomist olarak çığır açan David Ricardo ise banka borç vermeye her zaman istekli olduğu sürece borç alanların her zaman bulunacağını ve böylece bankanın işlem hacmine hiçbir zaman sınır getirilemeyeceğini öne sürmüştür²⁸⁶. Tablonun politik ekonomi açısından yorumu şöyle yapılabilir:

1789 Fransız Devrimi sonrası Avrupa’yı saran Napolyon Savaşları’nı takiben 1815’de Birleşik Krallık liderliğinde kurulan Avrupa Devletler Sistemi ve bu sistemin denizaşırı uzantıları Yeni Dünya’da Monroe Doktrini olarak karşılık bulmuştur. 1796’da Napolyon’a karşı verdiği mücadelede Birleşik Krallık’a savaş finansmanı sunan BoE’nin banknot ve mevduatları (*M*) en düşük seviyelerinden birini görmüştür. Savaş ekonomisinin getirilerinden biri olarak fiyatların (*P*) arttığı ve Hamburg kambiyo oranının Birleşik Krallık para biriminin değer kaybından kaynaklı olarak en yüksek seviyelere çıktığı izlenmektedir.

²⁸⁵ Hendrickson, s. 80.

²⁸⁶ David Ricardo, **Works and Correspondence**, ed. Piero Sraffa, Cambridge University Press, 1951, s. 17’den aktaran John H. Wood, **A History of Central Banking in Great Britain and the United States**, Cambridge University Press, 2005, s. 19.

Para, fiyat ve kambiyo eğrilerinin birbirinden en çok uzaklaştığı nokta Napolyon orduları Birleşik Krallık'ın yakın ticari ilişkiler içinde olduğu Portekiz'den çıkarıldığı 1811 yılına denk gelmektedir. Bu süreçte BoE banknot ve mevduatlarının 1790 yılı seviyesine göre %200 oranından artış kaydettiği, artmış olan fiyatların 1790 seviyesinin %160 seviyesine düştüğü ve Hamburg kambiyo oranının 1790 yılına göre en düşük seviyesine (%70) ulaştığı görülmektedir.

19. yüzyılda Birleşik Krallık'ın önde gelen ekonomisti ve *the Economist* dergisinin editörü Walter Bagehot, 1873 yılında yayınladığı *Lombard Street* isimli eserinde BoE'nin daha büyük bir rezerve sahip olması gerektiği ve özel sektörün iddialarının aksine daha siyasi ve devlete yakın bir pozisyon alması gerektiğini ifade etmiştir. Bagehot, BoE'nin kambiyo kontrolünü de ele almasının doğru olacağını vurgulamıştır. Öyle ki Bagehot, *Lombard Street*'te BoE'nin konumu ve görevlerini ülkenin hatta bütün medeni dünyanın (mülkiyetine) rezervlerine sahip olmak ve onları yönetmek olarak tanımlamıştır²⁸⁷. BoE'nin Birleşik Krallık'a karşı sorumlulukları ve Birleşik Krallık'ın da bu sayede uluslararası sistemde hegemonik bir rol oynamasında belirleyici olan kredi sistemine atfettiği önemi Bagehot *Lombard Street*'te şöyle dile getirmiştir:

'BoE, yükümlülüklerini karşılayamamış bankerlere her daim sunabilecek rezerve sahip olmalıydı. Bütün bankalar, BoE'ye ve bütün tüccarlar da bir bankere bağlıydı. Birleşik Krallık'ın bütün kredi sistemi BoE'nin güvenilirliğine bağlıydı.'²⁸⁸

Dönemin Birleşik Krallık bankacılık sisteminde ticarete kredinin önemini devlette sadakatle eş değer tutan Bagehot, kâr amacı güdülen her faaliyette bulunabilen finansman kadar iş yapılabileceğini ve bundan elde edilecek çıktının da kalitesinin buna endeksli olacağını vurgulamıştır. Bagehot ile paralel olarak, Ralph Sayers, BoE'nin üç ana rolünün olduğunu ve başta devlet olmak üzere özel yatırımcılar ile bankanın günlük işlemlerinin normal bir banka işlemi gibi sürdürüldüğünü ifade etmiştir. Sayers'e göre İngiltere Merkez Bankası'nın üç ana rolü şöyledir:

²⁸⁷ John H. Wood, **The Central Banking in the United Kingdom and the United States**, Cambridge University Press, 2005, s. 89-93.

²⁸⁸ Walter Bagehot, **Lombard Street: A Description of the Money Market**, 3. Baskı, Henry S. King, Londra, 1873, ss.21-40.

- 1. Yasal yükümlülük:** Altın standardının hüküm sürdüğü Birinci Dünya savaşına kadar olan dönemde banknotların altına konvertibilitesini sağlamak.
- 2. Siyasi yükümlülük:** Devletin/hükümetin finansal ihtiyaçlarını karşılamak
- 3. Ticari yükümlülük:** BoE’de hissesi olan yatırımcılara gelir sağlamak.²⁸⁹

Bununla birlikte, ekonomik kriz ve savaşın getirdiği likidite tıkanıklığının yaşandığı dönemlerde banknotların altına konvertibilitesinin askıya alınma politikası izlenmiştir. Fakat savaş finansmanı için karma bir fonlama sistemi uygulanmış ve devletin savaş finansmanı ile altın standardı ayrı tutulmuştur. 1844 yılında kabul edilen Bankacılık Yasası (*Bank Charter Act*) ile banknotların altına konvertibilitesi yasal zorunluluk kazanmıştır. Ancak, yine de belirtmek gerekir ki 1844-1914 yılları arası dönem Birleşik Krallık finans sisteminde temel ilkesel güçlerin sonradan regülasyon amaçlı alınan tedbirlere daha baskın geldiği bir dönem olarak öne çıkmıştır. Bu yargıyı destekleyen durumlar şöyle açıklanabilir:

BoE’nin kuruluşundan 19. yüzyıl ortalarına kadar geçen dönemde krizlerin üç temel nedeni olmuştur. Bunlar; tarımsal verimde azalma, savaş finansmanı ve kırılgan finansal kurumlardır. 1846 yılında Tahıl Yasaları’nın kaldırılmasıyla tahıl veriminde azalma kaynaklı krizlere çözüm bulunmuştur. Ayrıca, nakliye ücretlerindeki düşüş, Kuzey Amerika’dan gelen buğdayın bolluğu ve yurtiçi tarımda iyileşmeler mevsimsel krizlere olan yatkınlığı azaltmıştır. Somut verilerle açıklamak gerekirse; tahıl yasalarının kaldırılmasıyla ihracata dayalı buğday tüketim oranı 1/12’den 1870’te 1/2’ye ve 1914’te 4/5’e yükselmiştir²⁹⁰. Uluslararası finansın gelişmesi ve altın standardının kredibilitesi, ticaret açıklarını altın gönderme ve kredi sınırlaması yoluyla kapatma opsiyonlarını ortadan kaldırmıştır.

Birleşik Krallık’ta 1866 krizini takip eden dönemde, süregelen gelenek olan ticaret bankacılığı (*joint-stock banking*) hızlı bir yapısal değişime uğradı. 1914’e dek olan dönemde ticari bankaların büyümesi ve görece az bir kredinin çok az banka arasında paylaştırılması ile daha büyük hacimli kredi çok az sayıda bankada toplanmıştır. Banka sayısı 400’den 66’ya düşerken ticari banka sayısı 121’den 43’e

²⁸⁹ R. S. Sayers, **The Bank of England, 1891-1944**, Cambridge University Press, 1976, ss. 5-8’den aktaran John H. Wood, 2005, ss. 19-20.

²⁹⁰ Cormac Ó. Gráda, “Agricultural Decline 1860-1914”, **The Economic History of Britain since 1700: Vol. 2 1860 to the 1970s**, (Ed. Roderick Floud ve Donald McCloskey), Cambridge University Press, 1981, <http://hdl.handle.net/10197/378>, ss. 175-197.

düşmüştür. Yeni bankaların istikrarı sadece yurtiçi ile değil dönemin bankacılık sisteminde şubeleşmeye sınırlamalar getirilmiş olan Amerikan bankacılık sistemiyle de karşılıklı oluştuyordu.

1878 yılında gidilen düzenlemeyle kredinin her talebe sınırsızca arz edilmemesi ve faiz oranının rekabetçi bir şekilde düzenlenmesine karar verilmiştir. Böylece, rezerv kontrolünü sağlama ve nihai kredi mercii olma ana hedefler olarak öne çıkmış, bankanın hissedarları ile ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik müşteri ilişkilerinin de önem kazanmıştır. Ayrıca, Birleşik Krallık'ta 1890 Baring krizi ile mücadele çerçevesinde Baring ve Palmer ailelerinin BoE üzerinden Fransa Merkez Bankası ve Rusya'dan elde edilen kurtarma fonları gözönüne alındığında 20. yüzyıl öncesinde iç piyasanın belirleyici olduğu ortaya çıkmaktadır²⁹¹.

Tablo 14: En Büyük 20 Ticari Banka, 1913

Toplam varlıklar	Milyon sterlin pound
1. Credit Lyonnais (Fransa)	113
2. Deutsche Bank (Almanya)	112
3. Midland Bank (Birleşik Krallık)	109
4. Lloyds Bank (Birleşik Krallık)	107
5. Westminster Bank (Birleşik Krallık)	104
6. Société Générale (Fransa)	95
7. Comptoir National d'Escompte de Paris (Fransa)	75
8. National Provincial Bank (Birleşik Krallık)	74
9. Dresdner Bank (Almanya)	72
10. Société Générale de Belgique (Belçika)	72
11. Barclays Bank (Birleşik Krallık)	66
12. Disconto-Gesellschaft (Almanya)	58
13. National City Bank (ABD)	57
14. Parr's Bank (Birleşik Krallık)	52
15. Credit-Anstalt (Avusturya)	50
16. Union of London and Smiths Bank (Birleşik Krallık)	49
17. Guaranty Trust Co. of New York (ABD)	47
18. Bank für Handel und Industrie (Almanya)	44
19. Capital and Counties Bank (Birleşik Krallık)	43
20. London Joint Stock Bank (Birleşik Krallık)	41

Kaynak: Cassis, 2007, s. 92.

²⁹¹ Youssef Cassis, Philip Cottrell, Iain L. Fraser, **The World of Private Banking**, Routhledge, 2016, <https://doi.org/10.4324/9781315236520>, (24.12.2020).

Amerikan Merkez Bankaları ve Federal Rezerve Sistemi (Fed)

Federal devlet yapısının topluma ve ekonomiye yansıdığı ABD’de geleneksel olarak bankacılık doğu eyaletlerinde başlamış, ticaretin yürütülmesi için gerekli para ve kredi sistemi New York üzerinden Londra’dan tedarik edilmiştir²⁹². Erken dönemde, şubeleşmenin yasak olduğu ABD bankacılık sisteminde tarımsal üretimiyle öne çıkan Orta-Batı (Mid-West), Batı ve Güney eyaletlerinde küçük ve çok sayıda yerel bankalar Doğu eyaletlerinin yanı sıra sistemde yer almışlardır²⁹³. Amerikan merkez bankaları tarihini bu nedenle üç kademede incelemek gereklidir. Bunlar; Birinci ve İkinci Birleşik Devletler Bankaları’nı kapsayan 1791-1811 arası süreç ile 1816-1836 arası dönemdir. İkinci olarak, merkez bankası fonksiyonlarının Hazine, Kliring odaları ve ulusal bankalar tarafından yürütüldüğü Ulusal Bankacılık Dönemi 1847-1913 yılları arasında geçen dönemdir²⁹⁴. Son olarak 1913’te Fed’in kuruluşundan günümüze uzanan dönem Federal Rezerv Dönemi olarak ifade edilmektedir.

Birinci Birleşik Devletler Bankası (*First Bank of the United States*), 1791-1811

BoE örneğiyle kurulan ve ABD’nin ilk merkez bankası yükümlülüklerini almış olan Birinci Birleşik Devletler Bankası, kredi sağlama ve hükümet için bankacılık hizmetlerinin yanı sıra finans, sanayi üretimi, paranın kullanım alanının genişletilmesi ve gelişen bir ekonomide güvenilir bir ödemeler sisteminin hayata geçirilmesini amaçlamıştır. Kısa ömürlü olmasının en önemli nedenlerinin başında özel bankacılık sisteminin gelişmesi ve devletin ayrıcalık gösterdiği bir bankanın varlığının Kongre’nin ve seçmenlerin tepkisini çekmiş olması gelmektedir. Öyle ki kuruluşunun 20. yılında banka Başkan Jefferson’un vetosu ile tedavülden kaldırılmıştır. **Tablo-15**, ABD kamuoyunun merkez bankalarına ilişkin görüşünün siyasi temsili olarak okunabilir. Buna göre, 1791-1811 arası uluslararası ticaret ve finansal mübadelenin gerçekleştiği 13 kuruluş eyaletinde ulusal bankacılığa bakış olumlu iken Orta Batı ve Güney eyaletlerinde mesafeli olmuştur. 1811 yılında yapılan oylamada Mississippi nehrinin batısındaki eyaletlerin de dâhil edilmesiyle

²⁹² Martijn Konings, “American Finance and Empire in Historical Perspective”, **American Empire and the Political Economy of Global Finance**, (Ed. Martijn Konings ve Leo Panitch), Palgrave MacMillan, 2009, ss. 48-68.

²⁹³ Konings, 2011, s. 57.

²⁹⁴ Wood, 2005, ss. 117-155.

ulusal bankacılığa yaklaşım kabul ve red oylarının genel toplamda neredeyse birebir olduğu bir duruma gelmiştir.

Tablo 15: Ulusal Bankalara yönelik Kongre oylamaları (Kabul –Red)

	Bütün oylar	NE ¹	SE ²	Other slave ³	NWT ⁴	W	
1791⁵	39-19	33-1	6-18				Temsilciler Meclisi
1811	64-65	44-25	18-34	2-5	0-1		Temsilciler Meclisi
	17-17 ⁶	9-7	7-5	1-3	0-2		Senato
1816	80-71	35-43	34-21	3-2	8-5		Temsilciler Meclisi
	22-12	8-7	7-4	6-0	1-1		Senato
1832	107-82	65-28	20-34	12-15	10-5		Temsilciler Meclisi
	28-20	14-4	4-8	5-7	5-1		Senato
1841	127-98	61-43	28-31	18-16	20-8		Temsilciler Meclisi
	26-23	11-7	7-3	4-9	4-4		Senato
1913	287-85	59-35	39-1	74-11	75-9	40-29	Temsilciler Meclisi
	54-34	6-10	10-2	14-2	4-6	20-14	Senato

Notlar:

1 Orijinal 13 eyalet ve ME (Maine) and VT (Vermont), Mason–Dixon Çizgisi altı ve üstü.

2 KY (Kentucky), TN (Tennessee), LA (Louisiana), MO (Missouri), MS (Mississippi), AL (Alabama), AK (Alaska), FL (Florida), TX (Texas), WV (West Virginia).

3 Kuzeydoğu toprakları: OH (Ohio), IN (Indiana), IL (Illionis), MI (Michigan), WI (Wisconsin).

4 Others (Mississippi Nehri'nin Batısı).

5 Senato notları yayımlanmadı.

6 Başkan Yardımcısı eşit oylamada Banka karşıtı görüş bildirdi.

Oylama tarihleri:

1791: T 08.02. S 14.02. **1811:** T 24.01. S 20.02; **1816:** T 14.03 S 13.04.

1832: T 03.07. S 11.06. **1841:** T 06.08. S 28.07. **1913:** T 18.09. S 19.12.

Kaynak: Wood, 2015, s. 32.

İkinci Birleşik Devletler Bankası (*Second Bank of the United States*), 1816-1836

Birleşik Krallık ile 1812 savaşının finansmanı için İkinci Birleşik Devletler Bankası'nın kurululması öngörülmüştür. Ancak kuruluş bu tarihe yetişmediği için banka, savaş sonrası toparlanma ve enflasyonla mücadelede hizmet vermiştir. İkinci Birleşik Devletler Bankası, binlerce küçük bankadan oluşan Amerikan

bankacılığında iyi bir merkez bankasının nasıl olması gerektiğine dair denemelerden birini teşkil etmiştir²⁹⁵.

Birinci Birleşik Devletler Bankası ile aynı şekilde 25 direktörü olan İkinci Birleşik Devletler Bankası'nın 5 direktörünü Başkan Madison, ABD'nin üçüncü Başkanı Jefferson ile birlikte 1743-1826 yılları arasında kurdukları Demokratik Cumhuriyetçi Parti'den atamıştır.

Siyasi etkinin daha fazla görüldüğü İkinci Birleşik Devletler Bankası, 1831 Amerikan piyasasında yaşanan altın darlığında devlet adına alımlar yaparak merkez bankası işlevi görmüştür. Ancak, savaşın ve etkilerinin geçmiş olması ve bankanın görevini tamamlamasıyla ortadan kaldırılmasına yeni bir Kongre oturumunda karar verilmiştir. Öyle ki, oturum sırasında Kongre üyelerinden Benton, savaşın bankayı oluşturduğunu ve barışın da ortadan kaldıracağını ifade etmiştir²⁹⁶.

ABD Merkez Bankacılığı, 1847-1913

Dönemin para ve mali politikaları Hazine, Kliring odaları ve Ulusal Bankacılık Sistemi bünyesinde ulusal ve eyalet bankalarını içeren üç kuruma dağılmış bir mekanizma üzerinden yürütülmüştür.

Hazine

6 Ağustos 1846 tarihli yasa ile bağımsızlığı garanti altına alınmış ABD Hazinesi'nin görev ve yetkileri belirlenmiştir²⁹⁷. Bağımsız Hazine sisteminin 1847 itibarıyla işleme başlamasıyla para birimi ve rezervden oluşan para bazı, federal bütçeye bağlanmıştır. Hazine'nin net alımlarında mevsimsel dalgalanmalar banka rezervlerinin zamansız azalmasına ve mali fazlaya neden olmuş ve bu gelişmeler uzun dönemli deflasyon etkisini hızlandırmıştır. Hazine bu etkiyi dengeleyebilmek için borç ödeme fonu ve ödemelerde faiz indirimi (*discount*-iskonto) yapmıştır²⁹⁸. Bunlar merkez bankalarının yürüttüğü açık piyasa işlemleridir.

Kongre tarafından kontrol edilen ABD Hazinesi, parasal otorite olarak ekonomik istikrarı sağlama yükümlülüğünü tam anlamıyla icra etmiştir. İç Savaş

²⁹⁵ Wood, 2005, ss. 129-134.

²⁹⁶ Herman E. Kroos, **Documentary History of Banking and Currency in the United States** (ed.), Chelsea House, 1969, s. 736'dan aktaran Wood, 2005, s. 134.

²⁹⁷ David Kinley, "The Independent Treasury of the United States and its Relations to the Banks of the Country", **National Monetary Commission**, Government Printing Office, Washington, 1910, https://fraser.stlouisfed.org/files/docs/historical/nmc/nmc_587_1910.pdf, (27.10.2022), s. 8.

²⁹⁸ Wood, 2005, ss. 148-149.

sonrası yeniden yapılanma ve hızlı bir sanayileşmeye gidilen ABD’de ekonomiye ve seçmene olan hassasiyet, dolayısıyla siyasi yükümlülükler artmıştır. Karşılaştırmalı olarak ifade etmek gerekirse, Avrupa’da bu ancak 1914 sonrasında olmuştur. 1870’lerde Kongre’de görev almış ve Hazine Bakanlığı yapmış John Sherman’ın ideal para sistemi ise iki ana unsurdan oluşuyordu. Birincisi, devlet ve ulusal bankaların bastığı kâğıt paranın, ikincisi ise gümüş paranın basımının sınırlandırılmasıdır. 1875’te kabul edilen Metal Para ile Ödemeye Geri Dönüş Yasası (*Specie Payment Resumption Act of January 1875*) aracılığı ile Bakan Sherman, ulusal bankalar tarafından basılan banknotların her 100 dolar artışına karşılık Hazine tarafından İç Savaş döneminde basılmaya başlanan ve federal düzeyde geçerliliği olan Amerikan dolarından (*greenback*) 80 dolar azaltmaya gidilmesini öngörmüştür. Bu uygulamanın enflasyona neden olmaması *greenback* banknotların ulusal banka banknotlarına nazaran federal destekle Hazine tarafından basılmış olmalarından kaynaklanmaktadır. Aynı dönemde 1873 ekonomik bunalımı sürecinden geçen Avrupa’da düşen verim ve azalan üretim hızı ABD’den Avrupa’ya ihracat artışını ve ABD piyasalarına altın akışını getirmiştir.

Hazine, bu dönemde gerekli gördüğü mevduatları uygun gördüğü metal para biriminde ödeyebilen bankalara yönlendirmede yetkili mercii olmuştur. 1887-1889 yılları arasında Hazine’nin banka mevduatlarının sayısı 13 milyondan 54 milyona²⁹⁹ çıkmasına rağmen, halen tarım ağırlıklı bir ekonomi olan ABD’de hasat mevsimi olan sonbaharda artan çiftçi kredisi talepleri bankalarda yığılmaya neden olmuştur. Bu nedenle ortaya çıkan finansal panikler yerel ve ulusal bankaların da büyük ölçüde Hazine’ye bağlı olduklarını göstermiştir.

Amerikan iktisat tarihinde, 19. yüzyılın son çeyreğinin gündemini en çok meşgul eden sorunlardan biri de gümüş para basımı olmuştur. Deflasyon, gümüşün değerindeki düşüş, 1886 ve 1890 yılları arasında ülkeye katılan 6 yeni eyaletin gümüş para basımından elde ettiği çıkarlar ve ekonomideki durgunluk 1890’da Sherman Gümüş Alım Yasası (*Sherman Silver Purchase Act*) ile çözülmeye çalışılmıştır.

²⁹⁹ Wood, 2015, s. 51.

Yasa, Hazine'nin her ay 4,5 milyon ons gümüş almasını ve Hazine bonolarının da altın ya da gümüş para karşılığında ödenebileceğini öngörmüştür³⁰⁰. Bunun sonucunda gümüşün değer kaybı halk arasında arbitraj uygulaması ile kâr elde etme eğilimlerine, buna eşlik eden ithalat ve ihracat düşüşü de Hazine'nin altın rezervlerinin azalmasına ve 1893 finans krizine yol açmıştır. Öyle ki, altın-gümüş göreceli piyasa fiyatlarının yaklaşık değerleri 1859 yılında 15, 1879 yılında 18, 1889 yılında 22, 1893 yılında 26 ve 1899 yılında 35 olarak izlenmiştir³⁰¹.

Başkan Cleveland gümüş alımlarının durdurulması için yaptığı çağrıda kendi partisi olan ve Özgür Gümüş Hareketinin başını çeken Demokrat Parti ve giderek büyüyen destekçi kitlesine sahip Populist Parti ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Finans krizinin aşılması için gerekli politikaların yürütülmesi zaman almıştır. Ancak, 1896 seçimlerinde Populist Parti başkan adayı William Bryan Jennings'in Cumhuriyetçi William McKinley'e karşı kaybetmesiyle gümüş sorununa fiili bir çözüm bulunmuş ve gümüş alımları fiilen durdurulabilmiştir. Kongrede Cumhuriyetçilerin çoğunlukta olduğu Demokrat Başkan Cleveland döneminde 1893 krizinin çözümü için yapılan gümüş/altın oranına ilişkin oylamalarda bütün alternatifler (16/1, 17/1, 18/1, 19/1 ve 20/1) reddedilmiştir³⁰². Mevcut fiyat istikrarsızlığı altın standardı için çağrıda bulunan doğu eyaletlerinin sanayici ve finans çevrelerini haklı çıkarmıştır.

Bu dönemde altın standardında görülen parasal istikrarın ana nedenini, uzun dönemde altının bulunabilirliği ve fiyatının diğer malların fiyatına oranla görece sabit seyretmesi oluşturmuştur. 1893 krizi ile mücadele kapsamında Kongre 1890 Sherman Gümüş Alım Yasa'sını yürürlükten kaldırmıştır. Fakat yine de Hazine'den altın çıkışı devam etmiştir. Bu azalışı telafi edebilmek için Hazine piyasaya tahvil satışında bulunmuş, bankalardan borçlanmaya ve elindeki güvenceleri satmaya başlamıştır. Mali kısır döngüye girildiği için, 1895 Şubat ayında federal hükümet J.P. Morgan liderliğinde bankerlerden oluşturulmuş bir sendikaya aracılığıyla 30 yıl süreli bir bono satışa sunmuş ve 3,5 milyon ons altın elde etmiştir. Söz konusu altın sendika bankerleri aracılığıyla yurtdışından tedarik edilmiştir.

³⁰⁰ Wood, 2005, s. 150.

³⁰¹ Wood, 2015, s. 53.

³⁰² Ibid.

1900 yılında Başkan Willim McKinley döneminde Altın Standardı Yasası kabul edilmiştir. Böylece, Hazine para basımı ve banknotların altın karşılığı değişimini yürütmekle görevlendirildi. 0,9 saflıkta 1 ons altın 20,67 dolara eşit kabul edilmiştir³⁰³. Yasa, Hazine'nin 150 milyon dolar rezerv fon bulundurmasını öngörmüş ve bu miktarın herhangi bir nedenle 100 milyon doların altına düşmesi halinde Hazine Bakanı'nı ABD hesabına borç olarak rezervi dengede tutma göreviyle yetkilendirmiştir.

Kliring Odaları

1913 öncesi ABD ve İngiltere'nin bankacılık sistemlerini ve merkez bankası işlevini gören kurumlarını karşılaştırırken, New York Kliring Evi Birliği (*New York Clearing House Association*)'nin Amerika'ya özgü niteliğine değinmek, ileride kurulacak olan Fed'in yapısının da İngiltere Merkez Bankası'ndan nasıl farklılaştığını anlamakta faydalı olacaktır. Londra finans geleneğinin izlerini taşıyan kliring (*clearing*) odaları tarafların para olmadan alacak ve vereceklerini çek ve senetler yoluyla tahsil ve tedarik etmeleri olarak açıklanmaktadır³⁰⁴. Haftalık olarak yapılan takas işlemlerini mahiyetinde bulunduran yerler olarak kabul edilen kliring odaları zamanla birkaç bankanın bir araya gelerek kurduğu ödeme birimleri haline gelmiştir. Dolayısıyla, daha 1775 yılında Londra, Kliring odaları bakımından bankalar arası borçların ödenmesinde/tahsilinde merkezileşmiş bir mekanizmaya sahiptir.

1853 yılında kurulan New York Takas Odaları Birliği (*New York Clearing House Association*), bankalar arasında tahsil ve ödemelerin haftalık yerine günlük yapılarak ödemeler dengesinde yığılmaların ve yanlışlıkların olmasını engelleyen bir mekanizma olmuştur³⁰⁵. ABD'de 1893 ekonomik krizinin hemen ardından piyasada 100 milyon dolar değerinde kliring senedi oluşturulmuştur. Bu miktar bankalar arasında çek, mevduat ve küçük işletmelerin faturalarından işçilerin ücretlerine kadar geniş kapsamlı bir likidite ihtiyacına cevap vermiştir.

³⁰³ Secretary of State, "An act to define and fix the standard of value, to maintain the parity of all forms of money issued or coined by the United States, to refund the public debt, and for other purposes. March 14, 1900", **The Statutes at large of the United States of America from December 1899 to March 1901**, Vol. 31, Government Printing Office, Washington, 1901, <https://tile.loc.gov/storage-services/service/l1/lsl/l1sl-c56/l1sl-c56.pdf>, (27.10.2022), ss. 45-50.

³⁰⁴ Wood, 2005, s. 136.

³⁰⁵ Ibid.

BoE'nin bütüncül pozisyonu ABD bankacılık sisteminde New York Kliring odaları tarafından benimsenmiştir. Bankerlerin bankası olarak hizmet veren New York bankaları ulusun altın rezervine hâkim olmakla birlikte, para piyasalarını finanse eden yapılardır. Dolayısıyla BoE'nin nihai kredi mercii fonksiyonunu üstlenmiş fakat BoE'nin devletten elde ettiği ayrıcalıklara sahip olmamışlardır. New York bankaları ve Kliring odaları, devletin finansal hizmetleri üzerinde tekel oluşturmazken banknot basımında da her ulusal banka 1913'te Fed'in kurulumuna kadar piyasa karşılığı olan kendi banknotunu basma yetkisine sahip olmuştur. Gary Gorton'un ifadesiyle, New York bankaları, BoE'nin devlet koruması altında olmadan diğer bütün piyasa fonksiyonlarını yürüttüğü Amerikan modeliydi³⁰⁶.

Ulusal Bankacılık Sistemi

1863 yılında kurulan ulusal bankacılık sistemi savaş finansmanı için öngörülmüştür. Eyalet bankaları (*state banks*) ve ulusal bankalar (*national banks*) arasındaki ikilik, 1865 yılında Kongre'nin eyalet banknotlarına %10 vergi getirmesiyle son bulmuş ve böylece çok sayıda banka, tüzüğünü değiştirerek ulusal banka haline gelmiştir³⁰⁷. Öyle ki 1863 yılında 467 ulusal bankaya karşılık 1089 eyalet bankası bulunurken, yasayı takiben 1294 ulusal bankaya karşılık 349 eyalet bankası federal düzeyde işlemlerini yürütmeye devam etmiştir³⁰⁸. Ayrıca, mevduat bankacılığının gelişmesi ve bunun vergi yoluyla teşvik edilmesiyle birçok küçük banka daha kolay regülasyondan faydalanmak üzere eyalet bankası olmuştur. 1913 yılında kuruluşunda Fed, ulusal bankaların üyeliğini şart koşmakla birlikte eyalet bankalarına böyle bir zorunluluk getirmemiştir.

1913 öncesi Amerikan bankacılık sisteminde New York bankalarının lider pozisyonda olmasını rakamlarla ortaya koymak gerekirse; 3885 kırsal bankanın 1.500.000.000 dolar mevduat yükümlülüğü ve 429.000.000 dolar toplam rezervi bulunmakla verili meblağdan 134.000.000 doları nakit olarak kasalarında mevcut bulunmuştur³⁰⁹.

³⁰⁶ Gary Gorton, "Clearinghouses and the Origin of Central Banking in the United States." **The Journal of Economic History**, Vol. 45, No. 2, 1985, www.jstor.org/stable/2121695, (17.06.2020), ss. 277-283.

³⁰⁷ Wood, 2005, s. 154.

³⁰⁸ Ibid.

³⁰⁹ O. M. W. Sprague, "The New York Money Market", **The Economic Journal**, Vol. 13, No. 49, 1903, www.jstor.org/stable/2956865, (30.01.2019), ss. 30-57.

Merkez rezerv şehirlerde bulunan 275 banka 1.000.000.000 dolardan biraz fazla mevduat yükümlülüğü, 291.000.000 dolar rezerv ve bu miktardan 131.000.000 dolar nakit parayı kasalarında bulundurmıştır. New York'ta bulunan 61 merkez rezerv bankanın mevduatı 1.100.000.000 dolar, nakit olarak bulunan rezervleri toplamı 276.000.000 dolardır, sözkonusu meblağın 207.000.000 dolarlık kısmı ise New York bankalarında mevcut bulunmaktadır³¹⁰.

Ulusal bankacılık sisteminde, her bankanın kendi banknotunu basması para biriminin efektif dolaşıma sahip olması için gereken esnekliğini yitirmesine neden olmuştur. Bu durum Fed'in kuruluşundaki öncüllerden biri olmuştur. Kongre üyesi Carter Glass'ın 1913 yılında Fed'in kuruluşunda belirttiği üzere, 'rezerv gücüne sahip olmayan, ulusun borcuna dayalı olan bir para birimi kesinlikle iş döndürme ihtiyacını karşılamamaktadır'³¹¹. Toplamda 7300'den fazla bankanın işbirliği ve koordinasyon içinde olamaması kredi ihtiyacının istisnai boyutlara ulaştığı dönemlerde olanakların kısıtlanmasına neden olmaktadır³¹².

Amerikan Merkez Bankası - Federal Rezerv Sistemi

1907 finans krizi ile bir merkez bankasına ihtiyaç duyulduğu ABD para piyasalarında etkin rolü ile öne çıkan senatör Nelson Aldrich'in 1908 tarihli raporunda açıkça ifade edilmiştir. Ancak, Kongre'de 1896 yılından beri süren Cumhuriyetçilerin kontrolü raporun kısa sürede hayata geçirilmesini engellemiştir³¹³.

1912 yılı seçimlerini takiben Woodrow Wilson'un seçilmesiyle Kongre, Demokratların kontrolüne geçmiştir. Merkez bankası fikrine olumlu yaklaşan Başkan Wilson, halkın ve kendisinin en büyük çekincesi olan ve daha önceleri de 1907 krizi sonrası krizin nedenlerini araştırmak üzere kurulan Pujo Komitesi raporlarında dile getirildiği üzere ekonominin para tröstlerinin ve finans bankacılarının elinde tutulmasının önüne geçmek istemiştir. Kendi deyimiyle, Wilson bankanın yönetimini ('cap-stone') finans merkezi olan New York'tan uzak tutmanın ve siyasi merkeze yaklaştırmının etkili olacağını savunarak Washington D.C.'de olmasını istemiştir³¹⁴.

³¹⁰ Ibid.

³¹¹ Wood, 2005, s. 155.

³¹² Wood, 2015, s. 63.

³¹³ Robert Saldin, "World War I and 'the System of 1896'", **The Journal of Politics**, Vol. 72. No. 3, 2010, <https://www.jstor.org/stable/10.1017/s0022381610000198>, (30.01.2019). ss. 825-836.

³¹⁴ Wood, 2005, s. 166.

23 Aralık 1913 tarihinde kabul edilen yasa ile Federal Rezerv (Fed) Sistemi, ABD’de federal hükümetin ve özel bankaların bankacılık kurumu olarak resmiyet kazanmıştır. ABD merkez bankası olarak bankaları kontrol etme ve borçlarını ödeyebilecek konumda olduklarını garanti almanın yanı sıra Fed, faiz oranlarını dolayısıyla tüketici ve iş dünyası için borçlanma maliyetlerini de belirlemektedir. Faiz oranlarını belirlemesinin işsizlik rakamları ve enflasyona olan etkisi de gözönüne alındığında Fed’in, Amerikan ekonomisi üzerinde çok önemli bir kontrol aracına sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Fed’in kuruluşu ile diğer bankaların banknot basım yetkisi yürürlükten kaldırılmıştır, bu yetki yasal olarak Hazine’ye verilmiştir. Ayrıca, 1913 yılına dek ABD rezervlerinin üç elde toplanmasına karşın kuruluşu itibariyle Fed, ABD rezervlerini barındıran tek mercii olmakla yetkilendirilmiştir.

Federal Rezerv Sistemi, 12 bölgesel Federal Bankası üzerinden faaliyetlerini yürütmeye başlamıştır. Buna göre, her Federal Banka bulunduğu bölgedeki bankaların bankası olarak faaliyet göstermekte ve onların mevduatlarını bulundurmaktadır. Federal Bankalar bölgelerindeki bankalara borç vermekte ve çeklerini nakit karşılığı kabul etmektedir.

Federal Rezerv Sistemi Yönetim Kurulu (*Board*) toplam yedi direktör ve yöneticiden oluşmaktadır. Aralarında, avukat, üniversite profesörü, yatırım ve ticaret bankacıları ve demiryolları yöneticisi bulunan Fed’in ilk Yönetim Kurulu, Para Birimi Müfettişi, iki Hazine Bakan Yardımcısı ve Hazine Bakanı olmak üzere devlet ve özel sektör temsilcilerinden oluşmuştur³¹⁵. Kuruluşu itibariyle iskonto hadlerini belirleme ve para piyasasını yönetme ile yetkilendirilmiş olan Fed’in Yönetim Kurulu tarafından yayınlanan ilk yıllık raporunda Amerikan kredi mekanizmasının işlerliğini sağlamak ve tarım, ticaret ve sanayi sektörlerinin mevsimsel likidite sıkışıklıklarına çözüm bulabilmek üzere iskonto haddi ve açık piyasa işlemleri yoluyla müdahale edileceği ifade edilmiştir. Buradan da kuruluşu itibariyle Fed’in organizasyonel yapısında Yönetim Kurulu’na geniş yetkiler verildiği görülmektedir³¹⁶.

³¹⁵ Wood, 2015, ss. 70.

³¹⁶ Ibid, s. 71.

Açık piyasa işlemlerini yürütmek üzere Fed bünyesinde ayrı bir birim olan Federal Açık Piyasa Komitesi (*Federal Open Market Committee – FOMC*) kurulması 1933 yılında gerçekleşmiştir. Fed'in kuruluşunun Amerikan ekonomisinin dünya-ekonomisine eklemlenme sürecine etkileri ve uluslararası düzendeki yansımaları şöyle özetlenebilir:

1. ABD, başta Birleşik Krallık olmak üzere uluslararası düzenin sanayileşmiş Merkez ülkeleriyle eşdeğer finansal bir mekanizmaya sahip olmuştur.
2. ABD ekonomisi büyüklüğüne rağmen, işbirliği ve kontrol mekanizmalarından yoksunluğu ile 'çevre' konumunda işlev görmüştür. Fed'in kuruluşu ile Başkan Wilson'un deyimiyle ABD aynı zamanda bir kredi demokrasisine dönüşmüştür.
3. Finansal işlemlerde öngörülebirlilik artarken iskonto piyasasının Fed ile birlikte kurulmasıyla krize yatkınlık kontrol altına alınmıştır.
4. İskonto piyasasının kurulması, enflasyonist dönemde merkez bankasının iskonto haddini artırması ve borç alma maliyetlerini artırarak tüketici ve işadamlarının borç almalarını engelleyerek paranın piyasada artmış olan değerini düşürerek enflasyonu kontrol altına almak demektir. 1913 öncesinde ABD'de böyle bir mekanizma bulunmamaktadır. Hazine, Kliring odaları ve Ulusal Bankacılık sistemi arasında dağılmış sistemin ardından Fed'in kuruluşu ve finansal otoritenin tek elde toplanması harmonizasyonu mümkün kılmıştır.
5. Fed'in kuruluşuyla ABD'nin dünya-ekonomisine entegrasyonu resmiyet kazanmıştır.
6. Bu süreç itibarıyla ABD, mahiyetinde bulunan kaynakları dünya finans merkezi olma yolunda etkin bir şekilde kullanacaktır.

Tablo 16, Tablo 17 ve Tablo 18 ifade edilen çıkarımları desteklemektedir.

Tablo 16: Ülkelerin Altın Rezervleri, 1889-1910 (Sterlin)

	1889	1899	1910
İngiltere Merkez Bankası	17.784.000	29.002.000	31.095.000
Almanya Reichsbank Warfund	12.234.000 5.869.000	22.939.000 5.869.000	32.760.000 5.869.000
Fransa Merkez Bankası	50.471.000	74.310.000	130.050.000
ABD Ulusal Bankalar Eyalet Bankaları Hazine	17.348.000 5.306.000 64.459.000	41.860.000 16.400.000 82.279.000	46.849.000 16.323.000 226.131.000

Kaynak: Marcello De Cecco, **The International Gold Standard**, 1984, s. 242.

Tablo 17: Büyük güçlerin yabancı varlıklarının dağılımı, 1913

	Birleşik Krallık (%)	Fransa (%)	Almanya (%)	ABD (%)
Avrupa	13	55	53	20
Kuzey Amerika	34	4	16	25
Latin Amerika	17	12	16	46
Asya	14	}	-	-
Afrika	11	}9 a	9	-
Okyanusya	11	}	-	-
Orta Doğu	-	12	-	-
Diğer	-	8	6	9
Toplam	100	100	100	100

Not: a - Fransız sömürge imparatorluğu.

Kaynak: Cassis, s. 79.

Tablo 18: Yabancı Yatırımların Dağılımı, 1913 (trilyon Dolar)

Yabancı ülkelerdeki varlıkları	(%)	Yabancı sermaye ve kısa vadeli borçlar	(%)
Büyük Britanya	18,3 (42)	Avrupa	12,0 (27)
Fransa	8,7 (20)	Kuzey Amerika	10,5 (24)
Almanya	5,6 (13)	Latin Amerika	8,5 (19)
ABD	3,5 (8)	Asya	6,0 (14)
Belçika, Hollanda, İsviçre	5,5 (12)	Afrika	4,7 (11)
Diğer	2,4 (5)	Okyanusya	2,3 (5)
Toplam	44,0 (100)	Toplam	44,0 (100)

Kaynak: Cassis, 2006, s. 7.

İKİNCİ BÖLÜM

1914-1929 BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI İTİBARI İLE AMERİKAN HEGEMONYASI

2.1. Dönemin Mali ve Parasal Politikası

1914-1929 yılları arası ABD mali politikaları 1893-1913 döneminin bir uzantısı olarak izlenmiştir. Bu çerçevede, hükümetin gelir elde etmede başvurduğu öncelikli alan olarak gümrük vergileri artırılmış, bunun da bir sonucu olarak uluslararası ticarette korumacı politikalar izlenmiştir. Dönemin para politikaları ise Federal Rezerv Sistemi'nin (Fed) tasarrufları altında gelişmiştir. Ancak, Fed'in yeni kurulmuş ve henüz işleme başlama aşamasında olmasından dolayı, para politikası ABD Hazinesi ile işbirliği içinde yürütülmüştür. Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında ABD para politikalarında bu iki kurumun ağırlığı konjoktüre bağlı olarak değişmiştir.

Mali politikalar çerçevesinde Başkan Wilson dönemine damgasını vurmuş ve Temsilciler Meclisi Demokrat üyesi Oscar Underwood'un öncülüğünde hazırlanmış olan yeni düzenleme 1913 Gelir Yasası (*Revenue Act of 1913*) ya da *Underwood Tariff of 1913*, yılın son çeyreğinde ABD Kongresi tarafından kabul edilmiştir³¹⁷. 1857 yılında kabul edilmiş Walker Gümrük Yasası'ndan³¹⁸ bu yana ABD ekonomisinin korumacı politikalardan uzaklaşmasını sembolize eden gümrük yasası, ithal edilen malların değeri üzerinden yaklaşık %37-40 olarak hesaplanan gümrük vergilerini ortalama %26 oranına düşürmüştür³¹⁹. ABD Kongresi Senatörleri'nden birçoğunun büyük firmalarda özel hisseleri bulunduğu için yasanın hazırlanış aşamasında Senato'nun Yargı Komitesi Başkanı Lee Overman gözetiminde yürütülen oturumlarda (*hearings*) görüş alışverişi yapılmıştır.

³¹⁷ United States Congress, **Tariff of 1913 (Underwood Tariff)**, 03.10.1913, <https://fraser.stlouisfed.org/title/5897>, (03.04.2022).

³¹⁸ Bkz. Alt Bölüm 1.1. Dönemin Mali ve Para Politikası.

³¹⁹ Kendrick A. Clements, **The Presidency of Woodrow Wilson**, University Press of Kansas, 1992, <https://archive.org/details/presidencyofwood00clem/page/38/mode/2up?view=theater>, (03.04.2022), s. 39.

Oturumlar süresince ifade edilen görüşlerde, United States Steel Corporation, Et Tröstü (*Meat Trust*), Eastman Kodak Company ve Singer Company'yi kapsayan büyük şirketlerin yetkililerinin azaltılması tasarlanan gümrük vergilerinden zarar görmeyecekleri teyit edilmiştir³²⁰.

Rekabetin güçleneceği ve küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin piyasadan çekilmesinin kolaylaşacağı yönünde varılan sonuçlar Başkan Wilson'un '*corporate liberalism*' ilkelerine bağlı olarak devletin yönetilmesi gerektiği yönündeki görüşlerinin uygulamaya geçirilmesinde belirleyici olmuştur. Wilson Yönetimi'nin gümrük vergilerini azaltma siyasetinin icra edilmesinde sunulan en önemli argümanı teşkil eden *şirket liberalizmi (corporate liberalism)* ile kast edilen, şirketlerin (*corporations*) hükümetle iş birliği içinde Amerika'yı etkili, insani ve kârlı bir şekilde 'yönet'³²¹mesidir³²².

Önde gelen iş adamlarından alınan teyit üzerine ilerleme kaydedilen gümrük vergilerinin azaltılmasına ilişkin kanun tasarısında çelik, şeker ve tarım ürünleri gümrük vergisinden muaf olmuştur. Ancak, burada belirtilmesi gereken nokta şudur ki, hem sanayi ve iş adamlarının onayını almış hem de Amerikan ürünlerinin ithal ürünlerin rekabetine maruz bırakmış bir düzenleme gibi görünse de, 1913 Gümrük Yasası detaylarıyla incelendiğinde bahsi geçen ithal hammaddelere gümrük vergisini kaldırdığı, işlenmiş hammaddelere uygulanan gümrük vergisini ise azaltılmış olarak devam ettirdiği görülmektedir.

Örneğin külçe çelik (*steel ingots*), az işlenmiş (*engraved*) çeliğe, ikinci el olmayan ve yeniden sanayide işlenebilecek durumda olan demir cevherine, kömür, taşkömürü ve antrasite, altın, gümüş ve bakıra; işlenmemiş pırlanta, ham/işlenmemiş yün ve ipeğe gümrük vergisi kaldırılırken kuyumculuk ürünlerine %50, hazır tekstil ürünlerine %60, ipekli tekstil ürünlerinin türüne göre %45 ile %60 arasında değişen oranlarda, yünlü dokumaya %35, işlenmiş ve/veya demir-çelik ürünlerine ise %15 ile

³²⁰ Ibid, s. 38.

³²¹ Martin J. Sklar, "The Corporate Reconstruction of American Capitalism, 1890-1916", **The Market, The Law and Politics**, Cambridge University Press, 1988.

³²² Burada, kavramın yer aldığı kaynağın İngilizce olması ve kullanılan anlatımda 'run' fiilinin kullanılması Türkçe'de 'işletmek' fiiline denk gelmektedir. Buna karşın bahis konusu olan devlet ve hükümet olunca dilimizde 'yönetmek' fiili kullanılmaktadır. Ancak, birebir tercümede işletmek fiilinin kullanılması dönemin görüşünü açıklayıcı ve Amerikan siyaset yapımında şirketlere ayrılan payın tam da devletin işletimine ortak olmak olduğunu gösteren bir delil olduğu için dönemin mali politikaları bünyesinde bu görüşe yer vermenin gerekli olduğu düşünülmüştür.

%35 arası değişen oranlarda gümrük vergisi getirilmiştir³²³. Tarım ürünlerinden işlenmiş olanlarına gümrük vergisi uygulaması devam ederken, özellikle hayvancılıkta kullanılacak yeni türlerin, egzotik bitki tohumlarının ve tekstilde kullanılan ipek böceği yumurtalarının ithalatına gümrük vergileri sıfırlanmıştır³²⁴.

Bu durum, dönemin mali politikalarının uluslararası ticareti geliştirme hedefleri çerçevesinde oluşturulduğu izlenimi verse de, ABD'yi üretimini ucuza mâl ederek sanayi ve tarımda avantaj sağlayan bir ülke konumuna getirmeyi amaçladığını göstermektedir. Öyle ki, Birinci Dünya Savaşı'na girmeden önce alt yapısı hazırlanmış olan üretim potansiyeli Başkan Woodrow Wilson tarafından dile getirilerek savaş halinde olan Avrupa halklarının ihtiyaçlarına hitap etmesinin ABD'nin çıkarına olacağı ifade edilmiştir³²⁵.

1913 Gümrük Yasası ile devletin gelirlerinde gidilen -görece- azalmaya karşın aynı yasaya gelir vergisi düzenlemesinin eklenmesi ile federal bütçenin gelir kaynaklarının telafi edildiği öne sürülmüştür. ABD Anayasası üzerinde yapılan 16. Yasa Değişikliği (*Sixteenth Amendment*) olarak kayıtlara geçen yasaya göre³²⁶, ABD Kongresi, yurtiçinde ya da yurt dışında bulunan her ABD vatandaşına ek olarak ABD vatandaşı olmayan ancak ABD'de ikamet eden her bireyden yıllık net gelirinin %1'i oranında vergi tahsil etme hakkına sahip olmuştur.³²⁷ 1916 yılında kabul edilen yeni bir yasa ile (*Revenue Act of 1916*) %1 oranındaki vergi %2 oranına yükseltilmiş ve buna ek olarak da federal düzeyde geçerli olan bir emlak vergisi getirilmiştir³²⁸.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında 1920lerin ilk yıllarında kısa süreli bir ekonomik daralma dönemi geçiren ABD ekonomisi, savaş boyunca kredi veren bir

³²³United States Congress, **Tariff of 1913 (Underwood Tariff)**, 03.10.1913, <https://fraser.stlouisfed.org/title/5897>, (03.04.2022), ss.124-152.

³²⁴United States Congress, **Tariff of 1913 (Underwood Tariff)**, 03.10.1913, <https://fraser.stlouisfed.org/title/5897>, (03.04.2022), s.162.

³²⁵Papers relating to the Foreign Relations of the United States (FRUS), "Address of the President, annual", **with the Address of the President to Congress, 08.12.1914**, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914/address-of-the-president>, (05.10.2021).

³²⁶Library of Congress, "Sixteenth Amendment", **Constitution of the United States**, <https://constitution.congress.gov/constitution/amendment-16/#amendment-16>, (29.04.2022).

³²⁷United States Congress, **Tariff of 1913 (Underwood Tariff)**, 03.10.1913, <https://fraser.stlouisfed.org/title/5897>, (03.04.2022), s. 166.

³²⁸United States Office of Commissioner of Internal Revenue, "Federal Estate Tax Rates, Specific Exemption and Credit Against Estate Tax, Under the Revenue Acts of 1916 to 1928, Inclusive", **Statistics of Income 1929**, <https://fraser.stlouisfed.org/title/61/item/20397/toc/359493>, (04.04.2022).

ülke konumuna gelmiş olması ve New York'un istikrarlı bir şekilde yükselen finans merkezi olmasıyla Altın Çağı'nı yaşamıştır³²⁹

ABD'de 1920'lerin ekonomik refah ortamı, toplumun farklı katmanlarında yaşam standartlarının iyileşmesi, farklı toplumsal grupların bir araya gelebildiği platformların artması ve siyasi ve ekonomik gelişmelere tepkilerin ortak bir dille ifadenin bir yolu olarak benimsenen Jazz Müzik'in ve Jazz Kültürü'nün yaygınlaşmasıyla Jazz Çağı olarak da ifade edilmiştir. Jazz Çağı mutlak olarak Altın Çağı'nı bünyesinde barındırmamakla birlikte 1920lerin ABD'sinde görülen kutuplaşma, harmonizasyon ve denizaşırı etkileri amaçlayan siyaset yapımında en büyük etkisi olan unsurun ABD'nin dünya altın rezervlerindeki payında görülen büyüme olduğu düşünülmektedir.

Tablo 19'da görüldüğü üzere, Birinci Dünya Savaşı arifesinde dünya altın rezervlerinde ABD'nin payı yaklaşık %35,5 iken savaş sonunda bu oran %42'nin üzerine çıkmıştır. *Tarihsel Süreç İçinde Dünya Ekonomisi* isimli eserinde Mahfi Eğilmez 1929 Krizi'ne giden süreçte 'New York'un dünya finans merkezi unvanını Londra'nın elinden almasında'³³⁰ sözkonusu dönemde 'dünyadaki altın servetinin aşağı yukarı %40'ının ABD'de toplanmasının'³³¹ belirleyici olduğunu ifade etmektedir. Eğilmez, *Krizler Çağı* isimli bölümde yer verdiği 1929 Krizi'ni Birinci Dünya Savaşı sürecinde gerçekleşen bir servet değişiminin uzun dönemli sonuçlarından biri olarak sunarak krizi tarihsel süreçte kolay anlaşılır bir çerçeveye oturtmaktadır. 'Birinci Dünya Savaşı sırasında Avrupa ülkelerinin savaş finansmanını karşılamamanın bir yolu olarak altın standardını askıya alarak karşılıksız para basmaları enflasyonu artırmış, bu da Avrupalı yatırımcıların paralarını ve altınlarını altın karşılığı para basmayı sürdüren ABD bankalarına yollamalarına neden olmuştur'³³² ifadesi savaşın iktisat tarihi açısından bir kırılma noktası olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu, ABD hegemonyasının inşa sürecinde

³²⁹ Burada bahsi geçen 'Altın Çağı', ABD'de 1920lerin refah dönemine İngilizce'de 'Roaring Twenties' olarak verilen tanımın Chris Harman'ın *Halkların Dünya Tarihi* isimli eserinde 'yeni devir', 'Caz Çağı' ya da 'Altın Yirmiler' tanımlarıyla karşılık bulmuş olması üzerine yapılmış bir nitelemedir. Chris Harman, "Altın Yirmiler", *Halkların Dünya Tarihi Taş Devrinden Yeni Binyıla* çev. Uygur Kocabaşoğlu, 5. Basım, Yordam Kitap, İstanbul, 2016, ss. 446-450.

³³⁰ Mahfi Eğilmez, *Tarihsel Süreç İçinde Dünya Ekonomisi*, 12. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2021, s. 120.

³³¹ Ibid, s. 121.

³³² Ibid, s. 120.

sunduğumuz tarihsel çerçeve ile örtüşmektedir. Ancak, Eğilmez'in dünya altın rezervlerindeki ABD'nin payını referanssız ve genel rakamlarla sunması bizim çalışmamızın bu anlamda tamamlayıcı bir misyon üstlenmesine imkan sağlamaktadır.

Tablo 19: Önde Gelen Ülkelerin Altın Rezervleri, 1913-1925 (Dolar)

Yıl	ABD	Birleşik Krallık	Almanya	Fransa	İtalya	Belçika	Hollanda	İsveç	İsviçre	İspanya	Arjantin	Japonya	Kanada	Toplam *
1913	1.924.361.000	170.245.000	278.687.000	678.856.000	288.103.000	59.131.000	60.898.000	27.372.000	32.801.000	92.490.000	224.989.000	64.963.000	142.517.000	5.421.248.000
1914	1.815.976.000	428.221.000	498.508.000	802.591.000	299.759.000	56.619.000	83.663.000	29.088.000	45.922.000	110.444.000	213.906.000	64.062.000	137.872.000	5.921.145.000
1915	2.312.444.000	389.205.000	581.954.000	967.950.000	293.453.000	50.759.000	172.530.000	33.385.000	48.275.000	166.414.000	228.939.000	68.187.000	169.128.000	6.862.300.000
1916	2.864.842.000	402.970.000	599.873.000	652.885.000	255.772.000	50.759.000	236.217.000	49.183.000	66.585.000	241.424.000	251.158.000	113.411.000	176.064.000	7.190.850.000
1917	3.040.439.000	422.594.000	572.768.000	639.682.000	238.931.000	50.759.000	280.689.000	65.513.000	69.025.000	379.597.000	252.390.000	229.981.000	195.172.000	7.641.923.000
1918	3.080.510.000	523.632.000	538.861.000	664.017.000	243.566.000	51.145.000	277.155.000	76.532.000	80.041.000	430.072.000	269.628.000	225.821.000	190.688.000	7.224.527.000
1919	2.787.714.000	583.211.000	259.519.000	694.847.000	203.362.000	51.417.000	256.204.000	75.350.000	99.779.000	472.041.000	299.119.000	349.947.000	192.265.000	6.978.234.000
1920	2.928.848.000	762.912.000	260.028.000	685.517.000	204.362.000	51.438.000	255.729.000	75.516.000	104.780.000	474.228.000	450.057.000	551.840.000	175.187.000	7.670.570.000
1921	3.656.989.000	763.719.000	237.102.000	690.141.000	210.739.000	51.451.000	243.600.000	73.631.000	106.058.000	484.984.000	450.057.000	610.663.000	154.723.000	8.424.829.000
1922	3.933.476.000	751.579.000	227.436.000	708.403.000	217.284.000	51.901.000	233.880.000	73.428.000	103.283.000	487.278.000	450.057.000	605.678.000	222.050.000	8.770.836.000
1923	4.247.201.000	754.400.000	111.247.000	709.479.000	215.699.000	52.204.000	233.876.000	72.853.000	103.669.000	487.841.000	454.035.000	600.194.000	171.191.000	9.000.423.000
1924	4.547.407.000	757.033.000	180.939.000	710.394.000	218.382.000	52.543.000	202.854.000	63.508.000	97.642.000	489.292.000	434.880.000	585.738.000	192.504.000	9.380.964.000
1925	4.408.696.000	703.482.000	287.763.000	710.968.000	218.825.000	52.855.000	178.080.000	61.646.000	90.140.000	489.631.000	435.880.000	575.768.000	203.495.000	9.343.399.000

Not: Yukarıdaki verileri elde ettiğimiz kaynakta ülkelerin kambiyo kurlarına karşılık gelen dolar değeri ile hesaplama yapılmıştır. Ayrıca, çalışmamız gereğince içeriğindeki 13 ülkeyi dâhil ettiğimiz orijinal kaynak 36 ülkenin altın rezervlerini kapsamaktadır. Toplam değeri gösteren son sütun ise orijinal kaynakta bulunan 39 ülkenin altın rezervlerini kapsamaktadır. Çalışmamıza 39 ülkeden oluşan toplam altın rezerv değerini dâhil etmemizin amacı ise ABD'nin dünyadaki altın oranındaki payını hesaplamada literatürde süregelen belirsizliğe çalışmamız çerçevesinde bir son verme amacına hizmet etmektedir.

Kaynak: Board of Governors of the Federal Reserve System (U.S.) 1935- ve Federal Reserve Board 1914-1935, “Gold Reserves of Principal Countries”, **Federal Reserve Bulletin**, Nisan 1926, <https://fraser.stlouisfed.org/title/62/item/20583/toc/346525>, (29.04.2022), s. 271.

Fed kaynaklarından elde edilen veriler ışığında hazırlanan **Tablo 19**, ABD'nin altın rezervlerinin savaş bitimine dek %7 artış kaydettiğini ve dünya altın rezervlerinin %42'sini aştığını, Birleşik Krallık'ın ise %3,1 olan dünya altın rezervlerindeki payının %7,2'ye çıkararak %4,1 oranında bir artış elde ettiğini açığa çıkarmaktadır. Bu da, Chris Harman'ın ABD'de 1920'li yılları 'Altın Yirmiler' isimli bir bölüm ile aktarmasıyla paralel olarak bizim de çalışmamızda dönemi ABD'nin 'Altın Çağı' olarak tanımlamamızı haklı çıkaran verileri sunmaktadır.

Savaş sonrası dönemin ABD ekonomisinde korumacı politikaların hâkim olduğu iki ana gelişme üzerinden izlenmektedir. İlk olarak, 1920 seçimlerinde Başkan Harding Avrupalı ülkelerin tarım ürünlerinin rekabetinden Amerikan çiftçisini korumayı ve savaş döneminde üretimleriyle ekonomiye katkı sağlamış olan Amerikan sanayisine destek vermeyi vaadettiği üzere göreve gelmesiyle 1921 Acil Durum Gümrük Yasası (1921 *Emergency Tariff*)'nin kabulünde öncülük etmiştir. İkinci olarak, amacı yasada ifade edildiği üzere gelir sağlamak, yabancı ülkelerle ticareti düzenlemek ve ABD sanayisini cesaretlendirmek olan 1922 Gümrük Yasası (1922 *Fordney-McCumber Tariff*)'nin kabulüyle ithal mallara getirilen gümrük vergisi 1913 Gümrük Yasası'nın da üzerine çıkarılmıştır³³³. 1922 Gümrük Yasası ile ayrıca ABD Başkanı'na uygun göreceği üretim kalemlerinde %50 oranında vergi artırma ya da azaltma yetkisi verilmiştir³³⁴.

1914-1929 yılları arasında izlenen para politikaları şöyle gelişmiştir: Enflasyonist dönemde merkez bankaları iskonto haddini artırmıştır. Bu siyasetin izlenmesindeki iki ana neden şöyledir: Paranın değerinin arttığı bir ekonomik ortamda harcamaların artması paraya olan talebi daha da artırıp fiyatları yükselteceği için borçlanma maliyetini artırmanın harcamaların artırılmasına engel oluşturacağı gerekçesi ile merkez bankalarından borç alan kurumların borçlarına uygulanan faiz oranı, yani iskonto haddi, artırılmıştır. İkinci olarak, miktarı azaldığı için de değeri artmış olan paranın dış kaynakla desteklenebilmesi ve bunun için ülkeye para akışını teşvik edecek yüksek iskonto haddi uygulama siyaseti izlemiştir.

³³³ United States Congress, **Tariff of 1922 (Fordney-McCumber Tariff)**, 21.09.1922, <https://fraser.stlouisfed.org/title/tariff-1922-fordney-mccumber-tariff-5864>, (04.04.2022).

³³⁴ Office of the Historian, "Protectionism in the Interwar Period", **Milestones: 1921-1936**, <https://history.state.gov/milestones/1921-1936/protectionism>, (04.04.2022).

Uluslararası ekonomide, finans piyasaları açısından yatırımcılar için çekici olan iki ülkenin sunduğu faiz oranlarından görece daha düşük faizli olan, para akışını diğerine yönlendirmiş olmaktadır. İki savaş arası dönemde farklı ülkelerin merkez bankaları tarafından uygulanan iskonto hadleri ülkelerin ekonomisi ve dönemsel etkenler ışığında değişiklik göstermiştir.

Örneğin, Tamirat Borcu meselesi nedeniyle Almanya'nın Ruhr Bölgesi'nin 1923'te Fransa, Belçika ve İtalya tarafından işgal edilmesinin ardından Alman ekonomisinin içinden geçmekte olduğu hiperenflasyon dönemi 1924 yılı ortalaması olarak görülen %10'luk iskonto haddinde kendini göstermiştir. Aynı yıl Dawes Planı'nın Tazminat sorununa çözüm ve Alman ekonomisinin yeniden yapılandırılması için Amerikalı yatırımcıları teşvik eden bir şekilde işleme başlaması, iyiye giden ekonomik dengeleri göstermektedir ki, bu da takip eden yıllarda kademeli olarak düşen Alman Merkez Bankası yıllık ortalama iskonto hadleri üzerinden okunabilmektedir.

1924 ve 1930 yılları hariç olmak üzere, BoE'nin diğer merkez bankalarına nazaran daha düşük fakat Fed'den daha yüksek iskonto haddi uygulaması ise Birleşik Krallık'ın Avrupa ülkeleri ve Japonya için ABD'den sonra borç alınabilecek ilk finans merkezi durumuna geldiğini göstermektedir. Zira 1924 yılında Birleşik Krallık, Birinci Dünya Savaşı'nda askıya aldığı altın standardına henüz dönmemiş ve 1921 krizinin etkilerini atamamış bulunmaktadır (Bkz. 2.5. 1920 Krizi ve ABD).

1927 yılında Almanya ve Fransa Merkez Bankaları yetkilileri eşliğinde BoE yetkilileri, Fed'i iskonto haddini düşük tutarak sterlinin istikrarını sağlama yönünde ikna edebilmiştir. Kısa süreli olarak benimsenen bu siyasete ABD'den altın akışının hızlanması üzerine 1928 yılının ikinci yarısında son verilmiş ve 1929 krizinin de yaklaşması ile bireysel bir yaklaşım izlenmiştir. Özetle, dönemin özelliklerine göre hangi iskonto haddinin yüksek, hangisinin düşük olduğu yönünde bir yargıya varmanın mümkün olmadığı gerekçesi ile iki savaş arası dönemde ABD ile ticari ve ekonomik ilişkileri bulunan ülkelerin merkez bankalarının yıllık ortalama iskonto hadleri **Tablo-20**'de sunulmaktadır.

Tablo 20: Merkez Bankaları İskonto Hadleri, 1924-1930 (%)

Yıl	ABD	Birleşik Krallık	Almanya	Fransa	İtalya	Belçika	Hollanda	İsveç	İsviçre	İspanya	Polonya	Portekiz	Japonya	Romanya
1924	4,14	4	10	6,02	5,5	5,5	4,94	5,5	4	5	11,41	9	8	6
1925	3,81	4,57	9,15	6,52	6,46	5,7	3,9	5,17	3,9	5	10,77	9	7,52	6
1926	3,99	5	6,74	6,58	7	7,06	3,5	4,5	3,5	5	11,01	8,58	7,12	6
1927	3,85	4,65	5,83	5,23	7	5,41	3,72	4,15	3,5	5	8,34	8	5,9	6
1928	4,42	4,5	7	3,53	5,96	4,25	4,5	4,01	3,5	5,02	8	8	5,48	6
1929	4,94	5,5	7,1	3,5	6,79	4,35	5,12	4,74	3,5	5,5	8,64	8	5,48	8,22
1930	3,82	3,42	4,93	2,71	5,93	2,96	3,21	3,72	2,89	5,73	7,21	7,17	5,39	9

Kaynak: The League of Nations, “Table 114 Rates of Discount of Central Banks” **Statistical Year-Book 5**, 1930-1931, s.252.

Savaş öncesi ve ABD'nin savaşa henüz dâhil olmadığı dönemde izlenen para politikaları daha ziyade yurtiçi para piyasasına yönelik gerçekleşirken, özellikle ABD'nin tarafsız olduğu dönemde Birleşik Krallık başta olmak üzere İtilaf Devletleri'ne savaş malzemeleri ve cephane ihracatının özel girişim (J.P. Morgan Şirketi) aracılığı ile gerçekleştirilmesinden elde edilen ayrıcalıklı konum uluslararası para politikalarını belirleme açısından bir araç haline gelmiştir. Örneğin, Avrupa'da çıkan savaş dolayısıyla ABD'de meydana gelen finansal sıkışıklığa çözüm bulunması amacıyla, 3 Ağustos 1914 tarihinde ABD Hazine Bakanı William McAdoo acil durumda para basmalarına yönelik ulusal ve eyalet bankalarını yetkilendirmiştir. Söz konusu yetki, 1907 ekonomik krizinde Aldrich-Vreeland Yasası ile ulusal ve eyalet bankalarını acil durumlarda para basmakla görevlendirmiş olan düzenlemeden alınmış ve 1914 yılında bu ABD'nin Avrupa ülkelerine olan 500 milyon dolarlık kısa vadeli borcunu ödeyebilmesi için yeniden aktive edilmiştir³³⁵.

1915 yılına ait Federal Rezerv Arşivleri'nde 'Aldrich-Vreeland para birimi'³³⁶ olarak refere edilmiş olan banknotların 13 Şubat 1915'e kadar basımına paralel olarak piyasadan çekilmesinin de icra edildiği ve bu tarih itibarıyla piyasada bulunan net değerinin 45 milyon doların üzerinde olduğu belirtilmektedir. 1 Temmuz 1915'tarihi itibarıyla tamamen piyasadan çekilmesinin öngörüldüğü 'Aldrich Vreeland para birimi'nin miktarına ilişkin sunulan veriler (bkz. **Tablo-21**) ABD'nin tarafsızlığı döneminde finansal garanti temin eden bir konumda olduğuna işaret etmektedir.

Ekim 1914 itibarıyla kademeli olarak piyasadan çekilmeye başlanan banknotların kümülatif miktarına ilişkin bilgi 13 Şubat 1915 ve devamındaki tarihlerde mevcuttur. Temmuz 1915 tarihli Federal Rezerv arşivlerinde belirtildiği üzere 45 milyon doların üzerindeki net miktar, düzenli olarak piyasadan çekilerek Haziran 1915'te 5,7 milyon dolar civarına düşürülmüştür.

³³⁵ Board of Governors of the Federal Reserve System (U.S.) 1935-, "The International Gold Standard and the US Monetary Policy from World War I to the New Deal", **Federal Reserve Bulletin**, Haziran 1989, <https://fraser.stlouisfed.org/title/62/item/20805>, (05.12.2021), ss. 423-440.

³³⁶ Board of Governors of the Federal Reserve System (U.S.), 1935- and Federal Reserve Board, 1914-1935. "Aldrich-Vreeland Currency," **Federal Reserve Bulletin**, Temmuz 1915, <https://fraser.stlouisfed.org/title/62/item/21072/toc/279231>, (11.05. 2022), ss. 124-125.

Kalan miktarın ilerleyen dönemde piyasadan çekilmesine ilişkin gerçekleştirdiğimiz araştırmada, Ağustos 1915 tarihli arşivde³³⁷ 30 Haziran 1915'te kapatılan banknot hesaplarında değer birimi verilmeden piyasadan kaldırılmış 2.188.930 dolar miktarında ulusal banka banknotunun bulgusuna erişilmiştir. Bu veriler gözönüne alındığında, 1 Temmuz 1915'te tamamen piyasadan çekilmesi hedeflenmiş olan 'Aldrich-Vreeland para birimi'nin ABD ekonomisindeki yerine ilişkin soru işaretleri oluşmaktadır.

Tablo 21: Aldrich-Vreeland Para Birimi, 1914-1915

Tarih	Basılan Toplam (Dolar)	Piyasadan Çekilen Toplam (Dolar)	Net (Dolar)
8 Ağustos 1914	100.068.350		
5 Eylül 1914	240.979.960.		
3 Ekim 1914	344.779.640		
7 Kasım 1914	379.060.715		
13 Şubat 1915	386.444.215	341.067.073,22	45.377.141,78
6 Mart 1915	-	354.597.268	31.846.947
3 Nisan 1915	-	368.987.024	17.457.191
1 Mayıs 1915	-	376.097.462	10.346.753
5 Haziran 1915	-	380.701.044	5.743.171

Kaynak: Federal Reserve Bulletin, Temmuz 1915, s. 124. Tablo, kaynaktan elde edilen verilerden oluşturulmuştur.

Federal Rezerv Sistemi'nin kuruluşu ile ABD para bazının elastik bir yapıya kavuşacağı, para bazının ve kredinin diğer sanayileşmiş ve gelişmiş ülkeler gibi tek elden yönetileceği öngörüsü yapılmıştır. Fakat istisnai ve son olarak, Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında ABD ekonomisi sezonluk para sıkıntısı nedeniyle Fed Sistemi öncesi uygulamalarından birini işleme almıştır.

Fed Bankacılık Sistemi'nin³³⁸ işleme henüz başlamadığı ve ABD Hazinesi'nin ABD para politikalarında belirleyici olduğu döneme rastlayan Birinci

³³⁷ Board of Governors of the Federal Reserve System (U.S.), 1935-, "Paper Currency Outstanding - United States Treasurer's Monthly Statement of Paper Currency of Each Denomination Outstanding," **Federal Reserve Bulletin**, Ağustos 1915, <https://fraser.stlouisfed.org/title/62/item/21073/toc/230045>, (11 Mayıs 2022), s. 241.

³³⁸ 23 Aralık 1913 tarihinde Federal Rezerv Yasası'nın kabulü ile ulusal ve eyalet bankalarının banknot basma yetkilerine son verilmiştir. 1864 yılında İç Savaş harcamalarını finanse etmek için

Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde ve başlarında izlenen ABD para politikalarına ilişkin gerçekleştirdiğimiz çalışmamız çerçevesinde 1913-1914-1915 yıllarında ABD altın ve gümüş para basımında muazzam dalgalanmaların olduğu görülmüştür. Örneğin, ABD Hazinesi 1913 yılında 25.433.377 dolar değerinde para basmış, 1914 yılında bu miktar ikiye katlanarak 53.417.817 doları bulmuş ve 1915 yılında yine 1913 seviyelerine dönerek 23.967.375 dolar olmuştur³³⁹. Verili yıllarda ABD'nin tarafsızlığı da dikkate alındığında, altın para basımındaki dalgalanmalar, tezimizin hipotezini destekleyecek bir şekilde ABD'nin ekonomik gücünün Birleşik Krallık'ın savaşa dâhil olmasında etkin ve garanti sunan bir rol oynadığını göstermektedir.

Savaş sırasında ve sonrasında Amerikan özel girişiminin ABD lehine para piyasalarındaki etkinliğine örnek olarak ise, 13 Ocak 1916 tarihinde J.P. Morgan'ın desteği ile Birleşik Krallık para birimini dolara sabit bir kurda peg etmiştir. Buna göre; 1 pound sterling=4,76 ABD doları olmuştur³⁴⁰. Birinci Dünya Savaşı öncesinde pound sterlin-dolar kambiyo kuru 4,8665'tir.

İki Savaş arası dönemde ABD ve Birleşik Krallık merkez bankaları arasında karşılıklı olarak bu düzenleme üzerinde anlaşarak faiz oranlarının değiştirildiği iki önemli gelişme olmuştur. Bunlardan birincisi, 1925 yılı öncesinde Federal Rezerv faiz oranlarını düşürerek Birleşik Krallık'ın savaş öncesi pariteden pound'u altına peg etmesine yardımcı olmuştur. Savaş boyunca altın rezervlerinde düşüş kaydeden İngiltere Merkez Bankası, Federal Rezerv'in 1924 yılında üç defa olmak üzere %4,5'tan %3'e faiz indirimine gitmesiyle görece daha yüksek faiz oranlarında hizmet vermiş ve altın rezervlerindeki düşüşü telafi edebilmiştir³⁴¹. Bunun sonucunda, 1924 Aralık'tan 1925 Nisan'a uzanan süreçte ABD 172 milyon dolarlık altın ihracında

kabul edilmiş olan Ulusal Bankacılık Yasası'ndan Fed Sistemi'nin kuruluşuna dek süren ve eyalet ve ulusal bankaların para basma yetkisine sahip olduğu döneme ABD'de Ulusal Bankacılık Dönemi denilmektedir. 1900 yılında ABD'nin Altın Standardı Yasası'nı benimsemesi ile para basımında tek yetkili mercii ABD Hazinesi olmuştur. 1913 yılında Federal Rezerv Sistemi'nin kurulması ile eyalet ve ulusal bankaların banknot basma yetkisi kaldırılmakla birlikte, ABD Hazinesi tarafından basılan paralar Fed Sistemi'nin kredisi tarafından güvence altına alınma garantisi verilmiştir. Böylece, Amerikan para sistemine elastik bir yapı kazandırılmıştır. (Bkz. 1.6. 1907 Amerikan Ekonomik Krizi ve 1.7. Federal Rezerv Sistemi'nin Kuruluşu ve Amerika'nın Dünya Finans Piyasalarındaki Yeri.)

³³⁹ U.S. Department of Commerce, **Statistical Abstract of the United States 1915**, Government Printing Office, Washington, 1916, s. 532.

³⁴⁰ Board of Governors of the Federal Reserve System (U.S.) 1935-, "The International Gold Standard and the US Monetary Policy from World War I to the New Deal", **Federal Reserve Bulletin**, Haziran 1989, <https://fraser.stlouisfed.org/files/docs/meltzer/craint89.pdf>, (05.12.2021), s. 424.

³⁴¹ Ibid.

bulunmuştur. Birleşik Krallık'ın toparlanma sürecine girmesiyle Fed bankaları Birleşik Krallık Hazinesi'ne 200 milyon dolar değerinde altın satmayı kabul etmişlerdir. J.P. Morgan Şirketi önderliğinde oluşturulan sendika ile 100 milyon dolarlık bir kredi sağlanarak Birleşik Krallık'a finansal destek sağlanmıştır.

Federal Rezerv kaynaklarından elde edilen (**Tablo 19**) ülkelerin altın rezerv verileri ve (**Tablo 22**) Milletler Cemiyeti'nin kaynaklarından elde edilen ülkelerin altın ve yabancı rezervleri karşılaştırıldığında 1924-1925 yılları arasında Birleşik Krallık altın rezervlerinde artıştan ziyade bir azalma görülmektedir. Bunun yanı sıra, her iki tablo ülkelerin kendi para birimleri üzerinden olması nedeniyle rezerv miktarlarının uyuşmaması düşünülse bile, kambiyo kurları ışığında yapılan hesaplama da denklikten uzakta kalmaktadır. Milletler Cemiyeti kaynakları, ayrıca diğer ülkelerin yabancı para rezervleri hakkında bilgi vermesine rağmen ABD ve Birleşik Krallık yabancı rezervleri hakkında herhangi bir veri sunmamaktadır. Birinci Dünya Savaşı sonrası ABD'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olma yolundaki çekinceleri ve Versailles Antlaşması'nı buna dayanarak imzalamaktan kaçınmış olduğu düşünüldüğünde ve Cemiyet'in kaynaklarına sunulan ABD rezerv bilgilerinin revize edildiği notu da göz önünde bulundurulduğunda, verilerin güvenilirliği tartışmalı olmaktadır.

Temmuz 1915 tarihli Federal Rezerv kaynaklarında 24 Mayıs 1915 tarihinde ABD öncülüğünde Washington'da organize edilen Pan-Amerikan Finans Konferansı (*The Pan American Financial Conference*) bünyesinde Federal Rezerv Yönetim Kurulu üyeleri Kuzey, Orta ve Güney Amerika ülkeleri finans bakanları ve yetkililerine dünya-ekonomisinin finansal kontrolünün Birleşik Krallık'tan çıktığı ifade edilmiştir³⁴². Mevcut duruma hâkim olan dünya ekonomisinin finans ayağı üzerindeki boşluğun Batı Yarımkürenin menfaatine olacak bir şekilde ABD tarafından doldurulması gerektiği ifade edilmiştir. 25 Mayıs 1915 tarihli konferans konuşmasında Federal Rezerv Yönetim Kurulu üyesi Paul Warburg, ABD'nin 1 milyar 890 milyon dolar altın stoku bulunduğunu ve bu miktarın sadece 300 milyon

³⁴² Board of Governors of the Federal Reserve System (U.S.), 1935-, "Pan American Financial Conference", **Federal Reserve Bulletin**, **Temmuz 1915**, <https://fraser.stlouisfed.org/title/62/item/21072/toc/279249>, (13 Mayıs 2022), ss. 128-144.

dolarının Federal Rezerv Bankaları'nda bulundurulduğunu ortaya koymuştur³⁴³. Warburg, Federal Rezerv Bankalarının bu süreçte yapması gerekenin Fed banknotlarını dolaşımda olan altın ve altına yedekli bir şekilde muhafaza ederek finansal güç boşluğunu doldurarak dünya-ekonomisinin finansal kontrolünü ele almak olduğunu ifade etmiştir. Bu açıdan bakıldığında, Birinci Dünya Savaşı başlangıcında ABD Hazinesi ve Federal Rezerv Sistemi'nin bilinçli ve planlı bir şekilde Amerikan hegemonyasının finansal ayağını kontrol altına alma yolunda ilerledikleri görülmektedir.

İkinci olarak, Birleşik Krallık'ın altın standardına geçişi sterlini kısa süreli olarak güçlendirmesine rağmen ekonominin kırılganlığı Birleşik Krallık, Fransa ve Almanya merkez bankası yetkililerini New York'ta dönemin Fed Başkanı Benjamin Strong ve ABD Hazine Bakanı Ogden Mills³⁴⁴ ile görüşmeye yöneltmiştir. Konferansın sonucunda Fed Başkanı sterlinin istikrarı için faiz oranlarını düşük tutmayı kabul etmiştir. Bu, Fransa'nın dolar rezervlerini artırma çabasına, sterlinin değerlendirilmesine ve Federal Rezerv'in ödemesi tamamlanmamış kredilerinin (*outstanding credit*) 563 milyon dolardan 1 milyar 655 milyon dolara yükselmesine ve 1927'nin ilk yarısında 80 milyon dolar değerinde altın ithal etmiş iken yılın ikinci yarısında 234 milyon dolar altın ihraç etmesine yol açmıştır³⁴⁵.

1928'de anlaşmanın sona erdiğini açıklayan Fed, faiz oranlarını %3,5'tan %5'e yükselterek sermayenin yeniden New York'a akın etmesine ve doların sterlin karşısında güçlenmesine temel hazırlamıştır. Birleşik Krallık Hükümeti'nin, 1928 yılında New York Borsası'nda satışa sunulan 12 milyar dolar değerindeki Hükümet Tahvilleri³⁴⁶ ile ABD piyasalarında artan talep karşısında kazanç sağlamayı amaçladığı düşünülmektedir. Bu da bize, Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında uluslararası finans piyasalarında ve dünya ekonomisinde ABD'nin belirleyici bir konumu olduğunu göstermektedir.

³⁴³ Ibid, s. 134

³⁴⁴ Markham, s. 151.

³⁴⁵ Board of Governors of the Federal Reserve System (U.S.) 1935-, "The International Gold Standard and the US Monetary Policy from World War I to the New Deal", **Federal Reserve Bulletin, Haziran 1989**, <https://fraser.stlouisfed.org/files/docs/meltzer/craint89.pdf>, (05.12.2021), s. 425.

³⁴⁶ U.S. Department of Commerce, "No. 330 Securities Listed on the New York Stock Exchange – Values", **Statistical Abstract of the United States 1939**, Government Printing Office, Washington, 1940, s. 301.

Tablo 22: Ülkelerin Altın ve Yabancı Para Rezervleri, 1922-1930

Yıl	ABD (ABD Doları - \$)	Birleşik Krallık (Pound - £)	Almanya (Reichsmark)		Fransa (Franc)		İtalya (Lira)		Belçika (Franc)	
	Altın	Altın	Altın	Yabancı Para	Altın	Yabancı Para	Altın	Yabancı Para	Altın	Yabancı Para
1922	3.929.000.000	154.500.000	1.062.000.000		20.355.000.000	358.000.000	6.286.000.000	1.407.000.000	1.866.000.000	120.000.000
1923	4.244.000.000	155.000.000	523.000.000	347.000.000	20.383.000.000	373.000.000	6.263.000.000	696.000.000	1.877.000.000	126.000.000
1924	4.499.000.000	155.600.000	819.000.000	1.198.000.000	20.407.000.000	343.000.000	6.315.000.000	574.000.000	1.889.000.000	208.000.000
1925	4.399.000.000	144.600.000	1.274.000.000	1.016.000.000	20.421.000.000	316.000.000	6.324.000.000	696.000.000	1.900.000.000	210.000.000
1926	4.492.000.000	151.100.000	1.897.000.000	963.000.000	20.425.000.000	418.000.000	6.049.000.000	2.362.000.000	3.101.000.000	2.235.000.000
1927	4.379.000.000	152.400.000	1.931.000.000	472.000.000	20.425.000.000	251.000.000	6.395.000.000	7.559.000.000	3.593.000.000	2.623.000.000
1928	4.141.000.000	153.300.000	2.795.000.000	528.000.000	31.838.000.000	32.845.000.000	6.888.000.000	6.019.000.000	4.517.000.000	2.833.000.000
1929	4.284.000.000	146.100.000	2.349.000.000	812.000.000	41.622.000.000	26.053.000.000	7.003.000.000	5.151.000.000	5.876.000.000	3.066.000.000
1930	4.593.000.000	148.300.000	2.282.000.000	764.000.000	53.563.000.000	26.204.000.000	7.081.000.000	4.327.000.000	6.862.000.000	4.852.000.000

Yıl	Hollanda (Gulden)		İsveç (Krona)		İsviçre (Franc)		İspanya (Peseta)		Arjantin (Peso oro)	Japonya (Yen)		Kanada (Dolar - \$)	
	Altın	Yabancı Para	Altın	Yabancı Para	Altın	Yabancı Para	Altın	Yabancı Para	Altın	Altın	Yabancı Para	Altın	Yabancı Para
1922	582.000.000	75.000.000	274.000.000	248.000.000	535.000.000	74.000.000	2.525.000.000	37.000.000	505.000.000	1.215.000.000	615.000.000	240.000.000	112.000.000
1923	582.000.000	27.000.000	272.000.000	143.000.000	537.000.000	94.000.000	2.528.000.000	30.000.000	504.000.000	1.208.000.000	445.000.000	184.000.000	106.000.000
1924	505.000.000	112.000.000	237.000.000	136.000.000	506.000.000	193.000.000	2.535.000.000	34.000.000	470.000.000	1.175.000.000	326.000.000	208.000.000	112.000.000
1925	443.000.000	247.000.000	230.000.000	202.000.000	467.000.000	222.000.000	2.537.000.000	30.000.000	476.000.000	1.155.000.000	258.000.000	226.000.000	209.000.000
1926	414.000.000	187.000.000	224.000.000	207.000.000	472.000.000	222.000.000	2.557.000.000	35.000.000	476.000.000	1.127.000.000	230.000.000	230.000.000	259.000.000
1927	400.000.000	168.000.000	230.000.000	263.000.000	517.000.000	198.000.000	2.604.000.000	37.000.000	560.000.000	1.087.000.000	186.000.000	229.000.000	210.000.000
1928	435.000.000	220.000.000	236.000.000	215.000.000	533.000.000	254.000.000	2.559.000.000	95.000.000	641.000.000	1.085.000.000	114.000.000	191.000.000	157.000.000
1929	447.000.000	220.000.000	245.000.000	265.000.000	595.000.000	353.000.000	2.566.000.000	101.000.000	461.000.000	1.087.000.000	83.000.000	151.000.000	72.000.000
1930	426.000.000	247.000.000	241.000.000	390.000.000	713.000.000	438.000.000	2.440.000.000	84.000.000	435.000.000	838.000.000		194.000.000	35.000.000

Kaynak: The League Nations, “Table 109. Gold and Foreign Assets Reserves”, **Statistical Year-Book of the League of Nations 5**, 1930-1931, ss. 224-227.

Tablo 23: Altın Paritesi ve Dolar Üzerinden Kambiyo Kurları, 1921-1930

Yıl	Birleşik Krallık Altın Paritesi 486,656 cent = 1 £	Almanya Altın Paritesi 23,821 cent= 1 Mark	Fransa Altın Paritesi 19.295 cent/3,918 cent= 1 Franc	İtalya Altın Paritesi 19.295 cent/5,263 cent= 1 Lira	Belçika Altın Paritesi 19.29 cent/13,904 cent= 1 Franc	Hollanda Altın Paritesi 40,196 cent= 1 Gulden	İsveç Altın Paritesi 26,799 cent=1 Krona	İsviçre Altın Paritesi 19,295 cent= 1 Franc	İspanya Altın Paritesi 19,295 cent= 1 Peseta	Arjantin Altın Paritesi 96,476 cent= 1 Peso Oro	Japonya Altın Paritesi 49,846 cent= 1 Yen	Kanada Altın Paritesi 100 cent= 1 Canada \$
1921	384,9	-	7,46	4,30	7,5	33,6	22,6	17,4	13,5	73,0	48,7	89,6
1922	442,6	-	8,19	4,75	7,7	38,5	26,2	19,1	15,5	81,8	48,1	98,6
1923	457,4	-	6,07	4,60	5,2	39,1	26,6	18,1	14,5	78,6	48,6	98,0
1924	441,8	0,00002	5,23	4,36	4,6	38,2	26,5	18,2	13,3	78,1	41,2	98,7
1925	482,9	23,8	4,77	3,98	4,8	40,2	26,9	19,3	14,3	91,4	41,0	100,0
1926	485,8	23,8	3,25	3,89	3,3	40,1	26,8	19,3	14,9	92,1	47,1	100,0
1927	486,1	23,8	3,92	5,15	13,9	40,1	26,8	19,3	17,1	96,3	47,4	100,0
1928	486,6	23,9	3,91	5,26	13,9	40,2	26,8	19,3	16,6	96,5	46,4	99,9
1929	485,7	23,8	3,92	5,23	13,9	40,2	26,8	19,3	14,7	95,1	46,1	99,2
1930	486,2	23,9	3,92	5,24	14,0	40,2	26,9	19,4	11,7	83,5	49,4	99,8

Not: Fransa, İtalya ve Belçika Altın Paritelerinde görülen iki farklı rakam 1920lerin ikinci yarısı itibariyle yeniden altın standardına geçilmesinden kaynaklı yeni parite değeridir. Buna göre, Fransa 25.06.1928 tarihinde 1 eski altın franc=4.925 yeni franc; İtalya 21.12.1927’de 1 eski altın lira=3.67 yeni lira; Belçika 26.10.1926 itibariyle 5 banknot franc’ı 1 belga olarak kabul etmiştir. **Kaynak:** The League of Nations, “Table 119. Exchange Rates”, **Statistical Year-Book of the League of Nations 5**, 1930-1931, ss. 265-269.

Dönemin mali ve para politikaları üzerinden yaptığımız çıkarımlara ek olarak Barry Eichengreen ve Marc Flandreau'nun doların nasıl ve ne zaman sterlin'in yerini aldığı üzerine yaptıkları çalışmalarında³⁴⁷ 1944'ten önce doların uluslararası rezerv para birimi olarak sterlinin yerini aldığı dönemler olduğunu ortaya koymuşlardır. Milletler Cemiyeti ve Federal Rezerv arşivlerinden ulaştığımız veriler ışığında şu sonuçlara varmamız mümkün olmuştur:

- 1) 1924-1925 yılları arasında Birleşik Krallık'ın yeniden altın standardına geçişi aşamasında altın rezervlerine destek olmak üzere ABD'den yapılan finansal destek ABD altın rezervlerinde 138,7 milyon dolarlık bir azalmaya neden olmuştur. Ancak, Birleşik Krallık altın rezervlerinde bu miktarda bir artış görülmemektedir. Aksine, 1924-1925 yılları arasında Birleşik Krallık altın rezervlerinde 53,5 milyon dolarlık bir azalma kaydedilmiştir. Bu meblağın Birleşik Krallık para biriminde karşılığı 11 milyon pound olarak görülmektedir.
- 2) Milletler Cemiyeti verileri ülkelerin kendi para birimleri üzerinden olduğu düşünülerek Tablo-4'te gösterilen Birleşik Krallık altın rezervlerindeki 1924-1925 yılları arasındaki değişiklik dolar üzerinden hesaplandığında ilgili yılların kur farkından doları Birleşik Krallık altın rezervleri 10,8 milyon dolar artmış olarak görünmektedir. Ancak bu rakam da ABD'den yapılan transferlerle eşleşmemekte ve bizi ABD'nin uluslararası para piyasalarında belirleyici aktör olarak bu mablağı Almanya ve Fransa başta olmak üzere diğer gelişmiş Avrupa ülkelerine yönlendirdiğine ikna etmektedir.
- 3) Federal Rezerv'in 1928 yılına ilişkin tahminlerinin, global ölçekte toplam 2,3 milyar doları bulan yabancı rezerv paranın 1 milyar dolarının dolar olarak bulunduğu yönündeki açıklaması arşivlerden elde ettiğimiz bulgularla örtüşmektedir. Böylece, Robert Triffin'in aynı yıla ilişkin olarak dünya rezerv para miktarının %80'ini sterlin'in oluşturduğu yönündeki varsayıma alternatif bir bakış sunulmaktadır³⁴⁸.

³⁴⁷ Barry Eichengreen ve Marc Flandreau, "The Rise and Fall of the Dollar (how or when did the dollar replace sterling as the leading reserve currency?)", **European Review of Economic History**, Vol. 13, No. 3, Aralık 2009, <https://doi.org/10.1017/S1361491609990153>, (05.12.2021), ss. 377-411.

³⁴⁸ Ibid, s. 393.

2.2. Savaşın Finansmanı

1913 yılının sonu itibariyle ABD, dönemin önde gelen sanayileşmiş güçlerinin sahip olduğu temel kurum olan merkez bankasının kurulması ile dünya-ekonomisine sanayileşmiş bir ülke olarak eklenmiştir. Federal Rezerv Sistemi'nin kurulması ile gidilen kurumsallaşma esasında süregelen bir Amerikan iktisadi refahının gözle görülür bir hali olmuştur. Somut verilerle açıklamak gerekirse, 1894-1913 yılları arasında ABD sanayi çıktısı yıllık bileşik büyüme oranı %5,9 iken aynı döneme ait Birleşik Krallık sanayi üretimi büyüme oranı %2,2 olarak görülmüştür. 1894 yılında 1,5 milyar dolar olan ABD ekonomisinin ticaret hacminin 1913 yılında 4,2 milyar dolara yükseldiği, aynı döneme ait ticaret fazlasının ise 237 milyon dolardan 652 milyon dolara çıktığı görülmektedir³⁴⁹.

ABD-Birleşik Krallık ticaret dengeleri incelendiğinde ABD'nin ihracat fazlasının artış kaydettiği görülmektedir. 1893 yılında 238 milyon dolar değerindeki ABD'nin ihracat fazlası 1901 yılında 487 milyon doları, 1910 yılında ise 234 milyon doları gören dalgalanmalarla birlikte 1913 yılına gelindiğinde 301 milyon doların üzerine çıkmıştır³⁵⁰. Finans alanında, New York'un uluslararası finans merkezlerinden biri olma yolunda ilerlediği önceki bölümde işlendiği üzere (bkz. 50-51), ABD'ye yapılan yatırımlar, artan ABD dış yatırımları ve artı vererek yükselen ticaret hacmi bu gelişmenin öncülleri olmuştur³⁵¹.

Dünya-ekonomisindeki yerini çevreden merkeze taşıdığı tezimizin ilk bölümünü teşkil eden 19. yüzyılın son on yılından 1913'e kadar geçen zaman

³⁴⁹ U.S. Department of Commerce, **Statistical Abstract of the United States 1913**, Government Printing Office, Washington, 1914, s. 327.

³⁵⁰ Verilerin tutarlılığı amacıyla gerçekleştirilen iz sürümünde ABD istatistik verilerinin 1905 ve 1913 yıllarına ait olan basımları eş zamanlı incelenmiştir. Görülmüştür ki, ABD dış ticaretine ilişkin rakamların ülkeler bazında sunulduğu kısımlarda Birleşik Krallık verileri ayrıca İngiltere, İskoçya ve İrlanda özelinde de sunulmuştur. Birleşik Krallık ile dış ticaretin fazlasının azalması ABD'nin ilgili dönemlerde İrlanda ile ticaret dengelerinin eksi (-) yönünde seyretmesinden kaynaklanmaktadır. Bkz. U. S. Department of Commerce, **Statistical Abstract of the United States 1905**, s. 179. Department of Commerce, **Statistical Abstract of the United States 1913**, s. 336.

³⁵¹ Konu hakkındaki detaylar tezin 1.5. ABD-Birleşik Krallık Ticari ve Finansal İlişkileri isimli alt başlığında ele alınmıştır.

diliminde ABD, Eric Hobsbawm'ın deyimiyle,³⁵²dünyanın en büyük ekonomisi olmayı başarmış ve Almanya, Birleşik Krallık ve Fransa'nın sanayi üretimlerinin toplamına yakın bir oranla dünya sanayi üretiminin 1/3'ünü sağlamıştır.

Atlantik Okyanusu'nun öbür kıyısında ise Birleşik Krallık öncülüğünde kurulmuş olan Avrupa Devletler Sistemi 1913 yılının sonlarına doğru kırılmalarının telafi edilemeyeceği bir hale gelmiş ve olası bir savaşta gruplaşmaların alacağı şekil kendini belli etmeye başlamıştır³⁵³. Charles Tilly'nin '*Zor, Sermaye ve Avrupa Devletleri'nin Oluşumu 990-1992*' (2001) isimli eserinde ifade ettiği üzere, 1648 tarihli Westphalia Antlaşması sonrasında Avrupa devletlerinin Amerika, Asya ve Afrika'da kurduğu imparatorluklar savaşlara ve anlaşmalara konu olmuştur³⁵⁴. 1667 tarihli Birleşik Krallık-Hollanda Antlaşması'nda New Amsterdam'ın, yani günümüzün New York'unun Surinam karşılığında Hollanda'dan Birleşik Krallık'a transfer edilmiş olması da siyasi tarihe ve ABD'nin Avrupa Devletler Sistemine *longue durée* çerçevesinde bakıldığında içiçe geçmiş ilişkiler bütünü çerçevesinde dâhil olduğunu göstermektedir³⁵⁵.

1756-1763 Yedi Yıl Savaşları'nda Birleşik Krallık ile mücadele eden ve sonrasında 1778-1784 Amerikan Devrimi'ni destekleyen Fransa'nın Birleşik Krallık ile rekabeti de yine 1815'de Birleşik Krallık'ın kontrolünde sağlanmış olan Avrupa Devletler sistemi bünyesinde Birleşik Krallık hegemonyasına rakip güç (contender state)³⁵⁶ olmasının arka planını açığa çıkarmaktadır. Tilly'nin '1919-1920'de savaş sonunda varılan antlaşmaların ve ABD'nin dâhil olmadığı Milletler Cemiyeti'nin devletler sisteminin üyeliği ve hareket tarzı olarak kendi yerini ve arabuluculuk konumunu kabul ettirdi'³⁵⁷ğine yönelik argümanının resmiyette doğruluğunu kabul eden bu tez, işleyişte ABD'nin sözkonusu süreçlere nasıl dâhil olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır.

³⁵² Eric Hobsbawm, "Into the Economic Abyss", **Age of Extremes: The Short Twentieth Century (1914-1991)**, Abacus, 1995, s. 97.

³⁵³ Roy Bridge ve Roger Bullen, **The Great Powers and the European State System 1815-1914**, Longman, 1980.

³⁵⁴ Charles Tilly, **Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu 990-1992**, İmge Kitabevi Yayınları, 2001.

³⁵⁵ Tilly, s. 283.

³⁵⁶ Van Der Pijl, 2012.

³⁵⁷ Tilly, s. 286.

Savaşın gelişimine ilişkin verilen siyasi ve diplomatik açıklamalar pek tabi yerinde olmakla birlikte, tezimizin konusu savaşın iktisadi dinamikleri üzerine kurulmuştur. Bunun yanı sıra, Avrupa-merkezli anlatıdan özerk bir bakış açısı sürecin anlamlandırılmasında işlevseldir. Buna göre, dünya-ekonomisinin hegemon gücünü iktisadi anlamda yetiştirip yakalama süreçlerinde değişen uluslararası düzenin aktörlerinin yeri ve önemi savaşın ortaya çıkışında, gelişiminde ve sonlanmasında belirleyicidir.

Amerikan iktisat tarihçisi Jerry Markham (2002, 69) 1913 yılı yazına ilişkin yaklaşmakta olan bir ekonomik durgunluktan bahsetmektedir³⁵⁸. 1913 yılının sonunda ekonomik hacmi en büyük ülke olan ABD'nin karşısında Avrupa'da 1913 yazı itibariyle yaklaşmakta olan iktisadi bunalımla başa çıkmak için mücadele eden sanayileşmiş ancak iktisadi performansının sınırlarına ulaşmış ülkeler bulunmaktadır. Avusturya Arşidükü'nün 28 Haziran 1914 tarihinde uğradığı suikastle hayatını kaybetmesinin ardından Avrupa borsalarındaki hisselerde satış dalgası görülmüştür. New York borsasında ise Amerikan hisselerine sahip olan Avrupalılar hisselerini altın karşılığında satmışlar ve bu gelişme New York borsasında hisselerin fiyatlarında düşüşü getirmekle birlikte ABD'den altın ihracını başlatmıştır³⁵⁹.

Savaş öncesinde, doların Birleşik Krallık para birimi olan 1 pound sterling (sterlin) karşısındaki kambiyo kuru 4,8665 dolar, altın ihraç fiyatı (*gold export point*) olarak işlem görmüştür. Buna göre, kambiyo kuru bu seviyeyi aştığında ticari mübadele içinde bulunan taraflardan sterlin ile işlem yapan kesim için işlemleri altınla yapmak daha kârlı olmaktadır. New York borsasındaki Avrupalı hisse sahiplerinin satışlarını artırarak Amerikan piyasalarından hisselerini altın karşılığı bozarak çıkması ABD'nin altın ihracını Temmuz 1914 boyunca hızlandırmıştır.

1 Ağustos 1914 tarihine gelindiğinde ise sterlin-dolar kambiyo kuru 7 dolara ulaşmıştır. Eylül 1914 – Ocak 1915 arasında sterlin ve frank olarak Londra ve Paris'te ödenmek üzere vadesi dolacak olan New York güvenceleri 80 milyon dolara erişmekle, altın olarak ödenmesi ABD tarafından tercih edilmemiştir. Buna karşın BoE, Kanada'nın başkenti Ottawa'da gerekli meblağın altın olarak ABD tarafından

³⁵⁸ Markham, ss. 69-70.

³⁵⁹ Mira Wilkins, **The History of Foreign Investment in the United States, 1914-1945**, Harvard University Press, 2004, ss. 1-65.

ödenebilmesi için bir mevduat hesabı açmıştır. Söz konusu mevduat hesabına yatırılması beklenen miktar için J.P. Morgan Şirketi ve Kuhn, Loeb Şirketi öncülüğünde oluşturulan finans sendikası ile New York'un borcunun 100 milyon doları satın alınmış ve karşılığında 80 milyon dolar değerinde altın tesis edilmiştir. Altın olarak ödenmesi gereken New York'un kredileri 80 milyon dolar olarak Ottawa'da BoE tarafından açılan hesaptan Morgan, Grenfell & Co ve Morgan, Harjes & Co isimli J.P. Morgan Şirketi'nin Londra ve Paris'teki finans evlerine transfer edilmiştir³⁶⁰.

1914 Temmuz'un son haftası itibariyle para talebinin artışından kaynaklanan nakit sıkışıklığı ve yabancıların çıkışı nedeniyle New York Borsası (NYSE) işlemlerini durdurmuştur. Bu süre zarfında BoE faiz oranlarını %5'e çekmiş ve savaş süresince faiz oranlarında değişime gidilmemiştir³⁶¹. Ağustos'ta Birleşik Krallık'ın savaşa girmesiyle³⁶² Avrupa'da çıkan savaşın ABD'de neden olduğu finansal sıkışıklığa çözüm bulunması amacıyla, 3 Ağustos 1914 tarihinde ABD Hazine Bakanı William McAdoo acil durumda para basmalarına yönelik ulusal ve eyalet bankalarını yetkilendirmiştir. Söz konusu yetki, 1907 ekonomik krizinde Aldrich Vreeland Yasası ile ulusal ve eyalet bankalarını acil durumlarda para basmakla görevlendirmiş olan düzenlemeden alınmış ve 1914 yılında bu ABD'nin Avrupa ülkelerine olan 500 milyon dolarlık kısa vadeli borcunu ödeyebilmesi için yeniden aktive edilmiştir.

Fed Bankalarının 16 Kasım 1914'te işleme başladığını ve öncesinde ABD Hazinesi'nin ABD para politikalarında faal olduğu Birinci Dünya Savaşı'nın öncesinde ve başlarında izlenen ABD para politikalarına ilişkin gerçekleştirdiğimiz çalışmamız çerçevesinde 1913-1914-1915 yıllarında ABD altın ve gümüş para basımında muazzam dalgalanmaların olduğu görülmüştür. Örneğin, ABD Hazinesi 1913 yılında 25.433.377 dolar değerinde para basmış, 1914 yılında bu miktar ikiye katlanarak 53.417.817 dolar bulmuş ve 1915 yılında yine 1913 seviyelerine dönerek 23.967.375 dolar olmuştur. Sonuç olarak 1914 Aralık'a gelindiğinde Amerikan

³⁶⁰ Ibid, ss. 10-11.

³⁶¹ Ibid.

³⁶² Board of Governors of the Federal Reserve System (U.S.) 1935-, "The International Gold Standard and the US Monetary Policy from World War I to the New Deal", **Federal Reserve Bulletin**, Haziran 1989, <https://fraser.stlouisfed.org/files/docs/meltzer/craint89.pdf>, (05.12.2021).

piyasalarından altın ihracatı durmuş ve pound sterling-dolar kuru savaş öncesi ve aynı zamanda altın ihraç seviyesi olan 4,8665'e gerileyebilmiştir. Savaşın ilk yılında kurda kaydedilen dalgalanma sürecini takiben 13 Ocak 1916 tarihinde J.P. Morgan'ın desteği ile Birleşik Krallık, para birimini dolara sabit bir kurda peg etmiştir. Buna göre; 1 pound sterling=4,76 ABD doları olmuştur³⁶³.

28 Kasım 1914'te yeniden açılışından Nisan 1915'e kadar NYSE, alım-satımı yapılan kâğıtlara fiyat sınırı getirmiş ve Avrupalıların satmış olduğu fiyatları düşen hisseler Amerikalı girişimcilere pazarlanmıştır³⁶⁴. Sınırlamalar kalktığı anda ise Amerikan sanayisinin savaştan kâr edeceğine yönelik piyasada dolaşan spekülasyonlar nedeniyle NYSE'de hisselerin değeri 1915 yılında ortalama %50 oranında bir artış göstermiştir³⁶⁵.

Amerikan siyasi ve iktisadi tarihini konu alan eserlerin yanı sıra, ABD³⁶⁶ ve Birleşik Krallık resmi arşivlerinden³⁶⁷ erişim sağladığımız verilere göre, 1914 yılı Birinci Dünya Savaşı'nın Avrupa'da başlangıcı olmakla birlikte 1914-1917 yılları arasında ABD, savaşta İtilaf devletlerinin liderliğini üstlenmiş pozisyonda olan Birleşik Krallık'a savaş mühimmatı tesis eden sanayisi ve buna aracı olan finansör kesimi ile 'savaşa dâhil olmuş olan bir tarafsız' ülke konumundadır. Bu hipotezimizi desteklemek amacıyla kaleme alınmış olan bu alt bölümde 1914-1916 yılları arası ABD'nin icraatlarında (actions) savaş mühimmatı üreticisi olan çelik sanayi ve bu sanayi dalının ürünlerinin Birleşik Krallık'a ve müttefiklerine satışında aracı olan J.P. Morgan şirketi ana aktördür.

Olayların gerçekleşmesinin hazır edildiği zemin açısından ele aldığımızda, Başkan Wilson, 1914 yılının Aralık'ında 'Avrupa'da çıkan savaşa' ilişkin Kongre'ye hitabında ABD'nin gerek sanayi üretimi, gerek doğal kaynaklarının getirdiği avantajlarla Avrupa'nın savaşta olan halklarının artan ihtiyacından kaynaklanan

³⁶³ Ibid, s. 424.

³⁶⁴ Wilkins, s. 33.

³⁶⁵ Markham, ss. 69-70.

³⁶⁶ FRUS, "Address of the President, annual", **with the Address of the President to Congress, December 8, 1914**, 08.12.1914, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914/address-of-the-president>, (05.10.2021).

³⁶⁷ The National Archives, "General Organisation for Munitions Supply, Vol. 2, Part 3" (Morgan Agreement), **Munitions Organisation in the United States of America Vol 2**, Archives Unbound, link.gale.com/apps/doc/SC5109587729/GDSC?u=ege&sid=bookmark-GDSC&xid=a30efa3b&pg=7, (08.10.2021).

piyasada yer almak için doğru zamanda olduğunu ifade etmiştir. Wilson, sadece Avrupa'nın değil ABD'nin yakın komşularının içinde bulunduğu sıkıntıların çözümünde aktif rol alması gerektiğini vurgulamıştır.

ABD Başkanı Wilson, Meksika'da rejim değişikliği ile başa geçen General Huerta'nın 10 Ekim 1913 tarihinde 'anayasayı ve meclisi feshettikten sonra devredilmiş yetki ve görevlerin tamamını kendisinde toplayarak meclis üyelerinin büyük çoğunluğunu hapse atılmasına' neden olduğu süreci diktatörlük rejiminin başlangıcı olarak kabul etmektedir³⁶⁸. Bu nedenle, 1912 yılında sıkıyönetim ilan edilmiş olan Meksika'ya savaş malzemesi satışını yasaklayan bir karar almış olan ABD yönetimi, diktatörlük rejiminin getirebileceği keyfi uygulamalar karşısında bireylerin ve kurumların, dahası Meksika'da ekonomik çıkarları bulunan Amerikalı ve yabancı güçlerin çıkarlarını savunabilecek durumda olması gerektiği yönünde kanaat getirmiştir. Buna istinaden, 1914 Şubat'ta ülkeye yapılacak savaş malzemesi satışlarının durdurulmasına ilişkin kararın kaldırılmasını, dolayısıyla 'ABD'nin Meksika'ya savaş malzemesi ve cephane ihracatında diğer güçlerle aynı pozisyonda olacağını' duyurmuştur³⁶⁹.

ABD Kongresi'nin onayı ile Meksika'ya cephane satışı önündeki hukuki engel kaldırılarak ticari ve ekonomik anlamda Meksika'da diğer güçlerle aynı konuma gelinmiştir³⁷⁰.

Huerta rejimine karşı devrimci güçleri oluşturan General Carranza ile iyi ilişkiler içinde olan ABD yönetimi, Meksika'nın Tampico ve Tuxpam bölgelerinde yoğun olarak bulunan petrol kuyularının işletmesini üstlenmiş olan Amerikan çıkarlarının yanı sıra Birleşik Krallık ve Hollanda çıkarlarını da bu güçlerle işbirliği

³⁶⁸ FRUS, "The Secretary of State to Solicitor Folk", **with the Address of the President to Congress December 8, 1914**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914/pg_446, (05.10.2021), s. 446.

³⁶⁹ Meksika'daki iç savaş koşulları nedeniyle ülkeye savaş malzemesi ihracatını illegal kabul eden ve ABD Kongresi tarafından 14 Mart 1912 tarihinde kabul edilerek ABD'nin Meksika'ya bu yöndeki ihracatına kısıtlamalar getiren karar, yukarıda ifade edilen 3 Şubat 1914 tarihli resmi açıklama ile kaldırılmıştır. Bkz. FRUS, "Joint Resolution of Congress", **with the Annual Message of the President Transmitted to Congress December 3, 1912**, 14.03.1912, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1912/pg_745, (05.10.2021), s. 745. FRUS, "Proclamation revoking the proclamation of March 14, 1912, prohibiting the exportation of arms or munitions of war to Mexico", **with the Address of the President to Congress December 8, 1914**, 03.02.1914, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914/d657>, (05.10.2021).

³⁷⁰ FRUS, "Secretary of State to Solicitor Folk", 1914, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914/pg_446, (05.10.2021), s. 446.

içinde korumayı bir görev olarak üstlenmiştir³⁷¹. Örneğin, Birleşik Krallık ile Meksika'daki petrol çıkarlarının korunmasına yönelik varılan anlaşmaya göre, Meksika'da Huerta ve devrimci güçlerin dönüşümlü olarak farklı bölgelerin kontrolünü ele geçirmesi karşısında ABD, Birleşik Krallık'tan Amerikan vatandaşlarının can ve mal güvenliğinin korunmasında diplomatik yardım almıştır³⁷²

ABD'li petrol şirketi Waters Pierce ve çalışanlarının can ve mal güvenliğinin sağlanması ve süregelen iç karışıklıklarda güvenli bir şekilde ABD'ye sevkedilmeleri sürecinde Meksikalı güçlerin düşmanlığı ile karşılaşıldığı zamanlarda (1913 Kasım-1914 Nisan arasında) Birleşik Krallık diplomatik yardımına başvurulmuştur. Meksika açıklarında Amerikalı denizcilerin tutuklanması karşısında yine Birleşik Krallık diplomatik desteği ile Meksika kurumlarında ABD'ye karşı oluşmuş olumsuz yaklaşımlar aşılarak denizcilerin serbest bırakılması sağlanmıştır. Liman şehri olan Vera Cruz ve bölgesinin General Aguiar tarafından kontrol edilmeye başlaması ile yabancıların mal varlıklarına el konulabileceği ve alınan kararın geriye yürütülmesinin de mümkün olacağı yeni yönetimden öğrenilmesi üzerine ABD yönetimi bütün yabancı güçlerin çıkarlarını savunmak adına Özel Temsilci Carothers'ı General Carranza'ya göndererek bunun yapılmasını engellemiştir³⁷³. Birleşik Krallık Washington Büyükelçisi Cecil Spring Rice tarafından ifade edildiği üzere, rafineri işletmeleri Birleşik Krallık tarafından olsa bile çalışanlar ABD'li ya da tam tersi olduğu için Meksika'daki petrol çıkarlarının korunmasında ulusal çerçevede bir ayırım yapmanın mümkün olmadığı, bu nedenle bütün yabancı yatırımların güvence altında olması gerektiği ortaya çıkmaktadır³⁷⁴.

Dominik Cumhuriyeti'nde Birleşik Krallık'a ait Samona ve Santiago Demiryolu Şirketi'nin Dominik Cumhuriyeti'nde yabancı sermayeye karşı oluşan

³⁷¹ FRUS, **Protection of American oil interests in Mexico. Agreements by exchange of notes with Great Britain and the Netherlands to preserve the status quo**, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914/ch98>, Documents 1116-1170, 1914, (05.10.2021).

³⁷² FRUS, "The British Consul at Tampico to Rear Admiral C. Cradock at Vera Cruz", 06.05.1914, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914/d1129>, (05.10.2021).

³⁷³ FRUS, "Special Agent Carothers to the Secretary of State", 01.05.1914, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914/d1123>, (05.10.2021).

³⁷⁴ FRUS, "The British Ambassador to the Secretary of State", 27.05.1914, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914/d1133>, (05.10.2021).

tepkiler nedeniyle karşılaştığı tehlike³⁷⁵ karşısında ABD tarafından gönderilen *USS Castine* isimli savaş gemisinin demirli olduğu Puerto Plata limanından Sanchez limanına gelerek güven ortamı yaratması Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarından başlamak üzere ABD-Birleşik Krallık arasında oluşturulan dayanışmaya örnek olaylardan birini teşkil etmiştir³⁷⁶.

1914 yılı Mayıs ve Haziran aylarında cereyan eden ilişkiler çerçevesinde ABD, Avrupalı güçlerin Amerika kıtasında herhangi bir ülkeyi sömürgeleştirme ya da içişlerine karışması karşısında Amerikan korumacılığının yanı sıra Avrupalı güçlerle iyi ilişkilerini güvence altına almıştır. Amerikalı denizcilerin tutuklanmasına ilişkin General Huerta'dan beklenen özürün ABD bayrağını selamlama olması ancak bunun da gerçekleşmemesi üzerine 20 Nisan 1914 tarihinde Başkan Wilson, Meksika'da bulunan ABD Konsoloslukları'ndan ABD vatandaşlarının ülkeye gönderilmesini talep etmiştir. İki ülke arasındaki gergin ilişkiler Amerikan vatandaşlarına ve yatırımlarına karşı şiddet içeren olayların artmasına ve akabinde Amerikan vatandaşlarının Meksika'dan çekilme sürecinin başlamasına neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşı arifesinde gerçekleşen olaylarda Meksika'da zor durumda olan Amerikan vatandaşlarına ABD Dışişleri'nin yardım talebi ile Almanya, Birleşik Krallık, Brezilya ve Fransa diplomatik kurumları yardımda bulunmuş ve hayatta olan ABD vatandaşlarının Meksika limanlarından ABD'ye taşınması ise Alman ve Fransız gemileriyle gerçekleştirilmiştir. Hostotpaquillo'da kayıp bir Amerikalı aile için bölgede geniş çevreye sahip zengin bir aile olan Snyder ailesini aracı olarak görevlendirmesi yönünde ABD Dışişleri'nin Alman Büyükelçiliğine ilettiği yardım talebi³⁷⁷ Birinci Dünya Savaşı'na ABD'nin dâhil

³⁷⁵ 1913 yılında Dominik Cumhuriyeti'nde gerçekleşen rejim değişikliğini destekleyen ABD, yapılan seçimlerde güçlü bir muhalefete rağmen Başkan seçilen Bordas'ı desteklemiştir. Mevcut hükümetin ABD ile iyi ilişkiler içinde olması için kendisine yakın bir grup başta olmak üzere hükümetin harcamalarını denkleştirebilmesi ve maaşları ödeyebilmesi için finansal destek sunmuştur. Ancak, bu çoğunluğu barındıran muhalif kesimi rahatsız etmiş ve ülkede Amerikan ve Avrupa sermayesine olan karşılığı artırmıştır. FRUS, "Secretary of State to the American Minister", **with the Address of the President to the Congress December 2, 1913**, 18.12.1913, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1913/pg_448, (05.10.2021), s. 448.

³⁷⁶ FRUS, "The British Ambassador to the Secretary of State", 27.05.1914, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914/d373>, (05.10.2021). ABD Dışişleri Bakanı'nın Birleşik Krallık'ın yardım talebine cevabı için bkz. FRUS, "The Secretary of State to the British Ambassador", 02.06.1914, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914/d374>, (05.10.2021)

³⁷⁷ FRUS, "Secretary of State to the German Ambassador", 11.05.1914, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914/d1103>, (05.10.2021).

oluşunda son basamağı teşkil eden Zimmermann Telgrafının neden ve nasıl bu kadar etkili olabildiği yönündeki arka planı ortaya çıkarmaktadır.

Anlaşılmaktadır ki, Avrupalı güçlerle iyi ilişkiler içinde olmasına rağmen Meksika'daki mevcut rejimin ABD'ye karşı artan düşmanlığı üzerine Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın Meksika'ya kendisine müttefikliği karşısında ABD'nin güney eyaletlerini vaadetmesi gerçekçi olmaktan uzak olmakla birlikte önlenmesi gereken bir gelişme olarak ABD'nin olgunlaşmış şartlar altında savaşa giriş sebebini oluşturmuştur. Söz konusu olgunlaşmış şartlar ise savaş sürecinde itilaf devletlerinin ABD'ye artan iktisadi bağımlılığı üzerinden sağlanmıştır.

Aralık 1914 tarihli Kongre'ye seslenişinde Başkan Wilson, Avrupa'da başlamış olan savaşın ihtiyaçlarına ticari anlamda cevap verebilmek için kaynakların yanında taşımacılık hizmetlerinin de yeterince gelişmiş olması gerektiğini vurgulayarak gemi yapımına hız verilmesi yönünde çağrıda bulunmuştur³⁷⁸. Bunun ötesinde Wilson, gemi yapımının devlet eliyle başlatılıp geliştirilmesi, özel girişimin de bu alana yeterince hâkim bir duruma geldiğinde devletin bu alandan çıkacağını taahhüt etmiştir. Gemi inşa sektöründe tasarlanan girişimlere tam desteğini ifade eden Başkan, gerek donanma ile gerek deniz ticareti anlamında denizlerden en yüksek seviyede istifade edilmesi gerektiğini ve bunun için kendisinin getirilecek düzenlemelerde onayının mevcut olduğunu vurgulamıştır.

Wilson'un ABD Kongresi'ne uyarı niteliğinde ifade ettiği üzere 1914 yılında 1 milyon tonilatoyu bulan ABD deniz ticareti filosunun kapasitesinin gelişimi için savaştan istifade edilmiş ve 1916-1918 yılları arasında ABD Kongresi tersanelere destek amaçlı 4 milyon dolarlık bir krediyi onaylamıştır³⁷⁹. Bunun sonucunda, ABD tersanelerinde çalışan işçi sayısı 45.000'den 380.000'e çıkmış ve 1916 yılında 2 milyon tonilato olan ABD bandıralı gemilerin tonajı 1921 yılında 11 milyon tonilatoya ulaşarak Avrupa ülkelerinin ABD ürünlerini ithal etmeleri sonucu

³⁷⁸ FRUS, "Address of the President, annual", **with the Address of the President to Congress December 8 1914**, 1914 <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914/address-of-the-president>, (05.10.2021).

³⁷⁹ Claude Julien, "Savaş ve Deniz Ticareti", **Amerikan İmparatorluğu** çev. Tahsin Saraç ve Aysel Gülercan), Hitit Yayınları, Ankara 1969, ss. 218-219.

verdikleri bütçe açığını kapatabilecekleri tek imkân olan Atlantik taşımacılığındaki görece üstünlük de ortadan kaldırılmıştır³⁸⁰.

Haziran 1914'te 18.892.000 gross ton olan Birleşik Krallık gemi tonajı ise Haziran 1920'de 18.111.000 gross ton olarak kaydedilmiştir. Birinci Dünya Savaşı, Kraliyet gemi tonajında ve sayısında azalmaya neden olmakla birlikte, ABD'de durum farklı bir şekilde gelişmiştir³⁸¹. Haziran 1914'te (deniz taşımacılığı ve Great Lakes bölgesindeki nehir taşımacılığı ile birlikte) 4.287.000 gross ton olan tonaj Haziran 1920'de 14.525.000 gross ton olmuştur. Great Lakes bölgesindeki nehir taşımacılığında 200.000 gross ton civarında tonaj düşüşü görülmekle birlikte, Atlantik Okyanusu üzerinden gerçekleştirilen deniz taşımacılığında 10.379.000 gross ton büyüklüğünde bir artış görülmüştür³⁸².

ABD ticaret gemilerinin 1893-1939 yılları arasındaki tonaj değişimlerinin Amerikan hegemonyasının inşasında rol oynayan bir unsur olup olmadığına ilişkin ele aldığımız araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, ABD ticaretinin Avrupa ile yapıldığı Atlantik kıyısındaki limanlarda görülen tonaj artışı, ABD'nin Birleşik Krallık başta olmak üzere Avrupa'ya ihracatı ile paralellik göstermiştir³⁸³. Bu durumda, 1893-1913 yılları arasında ABD, Amerika kıtasında ekonomik, siyasi ve kültürel nüfuzu artmış olarak dünya ekonomisine eklemlenmiş olmakla birlikte, bu bölgelerle olan ticaret hacmi Avrupa ile olan ticarete yetişme aşamasındadır. Bu süreç, Birinci Dünya Savaşı'nda ABD'nin tarafsızlık süreci ve sonrasında Avrupa'ya ana tedarikçi aktör olarak dünya-ekonomisinde yer almasıyla, Amerikan hegemonik zaferinin oluşumunda belirleyici olmuştur.

Ağustos 1914'te ABD'nin tarafsızlığını ilan eden Başkan Wilson'un savaşı güçlere sunulabilecek potansiyelden bahsederek bu sayede elde edilecek bir refahı teşvik ettiği aşağıdaki tabloda verilen dış ticaret rakamlarından görülmektedir:

Tablo 24: ABD Dış Ticaret Bilançosu, 1914-1921 (milyon Dolar)

Yıl	İhracat	İthalat	Denge (+/-)

³⁸⁰ Ibid, ss. 245-246.

³⁸¹ 1893-1939 yılları ABD-Birleşik Krallık ticaret gemilerinin tonaj değişimleri için bkz. **Ek-1**.

³⁸² Lloyd's Register Foundation, "Notes on the 1920-21 Edition of Lloyd's Register of Shipping", **World Fleet Stats 1920-1921**, Heritage&Education Centre, 2021, <https://hec.lrfoundation.org.uk/archive-library/world-fleet-statistics>, (01.12.2021), ss. 3-4.

³⁸³ Bkz. **Ek-2** ve **Ek-3**.

1914	2.364.579.148	1.893.325.657	(+) 470.653.491
1915	2.768.589.340	1.674.169.740	1.094.419.600
1916	4.333.482.885	2.197.883.510	2.135.599.375
1917	6.290.048.394	2.659.355.185	3.630.693.209
1918	5.919.711.371	2.945.655.403	2.974.055.968
1918 (31 Aralık'a kadar ki aylık dönem)	3.174.860.935	1.485.208.776	1.689.652.159
1919	7.920.425.990	3.904.364.932	4.016.061.058
1920	8.228.016.307	5.278.481.490	2.949.534.817
1921	4.485.031.356	2.509.147.570	1.975.883.780

Kaynak: U.S. Department of Commerce, “No. 303 Merchandise Imported and Exported, and the Annual Excess of Imports or Exports”, **Statistical Abstract of the United States 1921**, Government Printing Office, Washington, 1922, s. 445³⁸⁴.

Denizlerde kurulması arzu edilen hâkimiyete yönelik Başkan Wilson, 1914 yılının sonuna varmadan bu alanda hayati önem taşıyan bir düzenlemeye daha imza atmıştır. 5 Mart 1914 tarihli Kongre’ye seslenişinde³⁸⁵, 1912 yılında Birleşik Krallık ile imzalanan varılan Panama Kanalı Antlaşması’nın 5. Bölümü’nün 2. Madde’si uyarınca ‘kıyı ticaretinde bulunan gemilerden kanal geçiş vergisi/geçiş ücreti alınmayacağı’ yönündeki ibarenin kaldırılmasına ilişkin çağrıda bulunmuş ve ilgili madde Haziran 1914’te Kongre’nin onayı ile yürürlükten kaldırılmıştır. Antlaşmanın iptal edilen maddesinin yerine kabul edilen düzenleme şöyledir: “ABD ve Panama Cumhuriyeti arasında imzalanan ve 18 Kasım 1903 tarihinde yürürlüğe giren antlaşmanın hükümlerine tabi olmak üzere, ticaret gemilerine uygulanacak kanal geçiş ücreti her kayıtlı net tonaj için 1,25 dolardan fazla olmamak kaydıyla 0,75

³⁸⁴ Dış ticaret dengesinin hesaplamasına ilişkin iki farklı yöntem mevcuttur. Bunlar: 1) (yerel ihracat + re-export) – (toplam ithalat) 2) (yerel ihracat- tüketime yönelik ithalat) olarak gruplanmaktadır. ABD kaynakları birinci yaklaşımı kullanırken Claude Julien (1969) çalışmasında ikinci yaklaşımı kullanmıştır ve veriler 0,1-0,5 milyon dolar civarında daha düşüktür. Bkz. Julien, s. 246. Veriler arasındaki fark buradan kaynaklanmaktadır. ABD kaynaklarında kullanılan hesaplama için Bkz. United States International Trade Commission, “A Note on U.S. Trade Statistics”, 22.08.2014, <https://www.usitc.gov/documents/tradestatsnote.pdf>, (02.12.2021).

³⁸⁵ FRUS, “Address of the President delivered at a joint session of the two Houses of Congress on March 5, 1914”, 05.03.1914, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914/d463>, (05.10.2021).

dolardan daha az olmaması öngörülmektedir”³⁸⁶. Birleşik Krallık basınında büyük yankı yaratan bu karar³⁸⁷, ABD’nin Birinci Dünya Savaşı’na giden süreçte sanayi üretiminde önde olduğu koşulları destekleyici olarak ekonomik anlamda da ayrıcalıklı olarak dünya-ekonomisine yön verme zemini hazırlama çabası olarak görülebilir.

Birinci Dünya Savaşı’nın başlangıcı itibariyle finans meselesi devletler nezdinde düşünüldüğünde ABD ile doğrudan ilişkili olmadığı akla gelmekle birlikte, Avrupa kaynaklı savaşın başı çeken ekonomisi olarak Birleşik Krallık kaynaklarından elde ettiğimiz bilgiler ışığında ABD’nin savaşın başından itibaren en önemli tedarikçi olduğunu pek tabi ifade edebiliriz. Başkan Wilson’un Avrupa’nın savaşına ülkenin kaynakları, sanayi ürünleri ve Amerikan taşımacılığı ile destek olma çağrısı kabul görmüş olsa ki 1914 yılında savaşın başında deniz aşırı görevinden Birleşik Krallık Savaş Bakanı olarak atanan General Kitchener, göreve başlamasıyla birlikte Amerikan çelik şirketi Bethlehem Steel Company’nin Direktörü Charles Schwab ile görüşmüş ve savaş malzemeleri tedariki için anlaşma sağlanmıştır³⁸⁸.

Schwab’ın Amerikan sanayi ve finans çevrelerindeki etkin rolü 1887 yılında Andrew Carnegie’nin çelik şirketi olan Carnegie Steel Company’e ait Pittsburgh’un doğusunda yer alan Eggar Thomson Steel Works isimli fabrikasında yönetici pozisyonunda aldığı görevle başlamıştır. 1893 Amerikan ekonomik krizine giden süreçte fabrika çalışanlarının ücret kesintileri karşısında dâhil olduğu ulusal çaptaki Homestead grevi sonrasında Andrew Carnegie, Schwab’ı işçi ve işveren ilişkilerini düzenleyerek fabrikanın yeniden normal üretime geçmesiyle görevlendirmiştir. 1897 yılında ekonomik krizin sonuna gelinmesiyle Homestead fabrikasında artan üretim ve Amerika’ya yeni göç etmiş ve sendikaya ait olmayan işçilerin çalıştırılmasıyla artış gösteren verim sayesinde Schwab, Carnegie Steel Company’nin direktörü olarak atanmıştır.

³⁸⁶ Tarafımızca tercüme edilen antlaşma hükmündeki değişiklik İngilizce aslında şöyledir: “When based upon net registered tonnage for ships of commerce the tolls shall not exceed \$1.25 per net registered ton, nor be less than 75 cents per net registered ton, subject, however, to the provisions of article nineteen of the convention between the United States and the Republic of Panama, entered into November eighteenth, nineteen hundred and three”. Bkz. FRUS, “The Act repealing the Exemption”, **Ambassador Page to the Secretary of State**, 06.03.1914, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914/d464>, (05.10.2021).

³⁸⁷ Ibid.

³⁸⁸ Moody, s. 167.

1900 yılında J.P. Morgan ile gerçekleştirdiği görüşmesinde rekabet halindeki büyük çelik şirketlerinin birleştirilmesi fikrini sunmuş ve 1901 yılında Carnegie Steel Company'nin J.P. Morgan tarafından satın alınıp United States Steel Company olarak hayata geçirilmesiyle Schwab, U.S. Steel Corporation'ın direktörü olmuştur. 1903'te bu görevinden istifa ederek 1904 yılında, 1901 yılında batmak üzereyken varlıklarını satın aldığı ve yönetici konumunda hisse sahibi olduğu Bethlehem Steel Company'yi U.S. Shipbuilding Corporation ile birleştirerek Bethlehem Corporation'ı kurmuştur. Benimsediği yeni çelik üretim teknolojileri sayesinde U.S. Steel Corporation ile rekabet halinde olan Bethlehem Steel, J.P. Morgan'ın finansal aracılığı ile Birinci Dünya Savaşı'nda Birleşik Krallık ağırlıklı olmak üzere itilaf devletlerine savaş mühimmatı ve cephane üreten ana tedarikçi şirket olmuştur.

Savaşa ABD'nin dâhil olduğu 1917 yılı Nisan'a kadar Bethlehem Steel Corporation ve J.P. Morgan Company Birleşik Krallık'ın sanayi ve finans anlamında destekçileri olmuşlardır. 15 Ocak 1915 tarihinde Birleşik Krallık Kraliyeti adına Birleşik Krallık Ordu Konseyi ve Komiserleri ile J.P. Morgan Company arasında gerçekleştirilen ticari aracılık sözleşmesi (*commercial agent agreement*) bu ilişkinin resmîyetini ortaya koymaktadır.

Sözleşme uyarınca Birleşik Krallık Mühimmat Bakanlığı'nın Amerika Şubesi'nin (*American Branch of the Ministry of Munitions*) kurulması ise savaş malzemelerinin alımında ödemelerin yürütülmesinin kurlardaki değişimden hem en az etkilenmesi hem de işlemlerin daha hızlı gerçekleşmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca, sözleşme sayesinde Birleşik Krallık hükümetinin savaşta tarafsız bir ülkeden (ABD) savaş malzemesi tedarik ediyor olması izlenimi verilmeyerek ABD'de büyük bir kitlenin tepkisinin de önüne geçilebileceği ifade edilmiştir³⁸⁹.

15 Ocak 1915 tarihli Morgan sözleşmesinin 11. Maddesi'ne göre "Majesteleri'nin hükümeti 10.000.000 pound'a kadar olan siparişler için J.P. Morgan Şirketi'ne net sipariş tutarının %2'si kadar, bu meblağı aşan her 10.000.000 pound'luk sipariş için ise siparişin net değerinin %1'i kadar" bir komisyon ödemesi yapmayı kabul etmiştir. Anlaşmanın müzakere edildiği süreçte, hali hazırda satın alınmış olan mühimmatın yeterli olabileceği ve bu şekilde masraflı bir ticari

³⁸⁹ Morgan Agreement, s. 3.

anlaşmaya ihtiyacın olmadığı yönündeki görüşlere rağmen ticari aracı anlaşmasının en doğru seçim olduğu yönünde belirtilen görüşle anlaşma imzalanmıştır. Ancak, giderek ağırlaşan komisyon ödemeleri nedeniyle Birleşik Krallık Cephane Bakanlığı bünyesinde komisyonu sabit bir tutarda belirleme yönünde görüşler kendini göstermiştir. Hatta 1917 Nisan'da Birleşik Krallık hükümeti tarafından hem kendi adına hem de itilaf devletleri adına verilen siparişlerin komisyonu 4.000.000 pound'u bulmasıyla Cephane Bakanlığı Maliye Bakanlığı'na gönderdiği yazıda komisyon ücretlerinin gözden geçirilmesini istemiştir. 27 Nisan 1917 tarihli cevabında dönemin Maliye Bakanı Bonar Law, söz konusu miktarın hiçbir ekonomiyi etkileme ihtimali olmadığı için J.P. Morgan ile süregelen finansal ilişkileri telaşa düşürmek istemediğini ifade etmiştir³⁹⁰.

1914 yılı sonbaharında ABD ile Birleşik Krallık arasında imzalanan Dostluk Antlaşması uyarınca iki ülke aralarında oluşabilecek herhangi bir anlaşmazlık durumunda savaşmamak için sözleşmişler ve potansiyel anlaşmazlıkların çözümü için beş kişilik bir Uluslararası Komisyon oluşturmuşlardır³⁹¹. Gerek savaş sürecinde karşılaşılan bir anlaşmazlığın ağır sonuçları olacağından gerekse ABD'nin Birleşik Krallık için iyi ilişkiler içinde bulunmasının kuvvetle gerekli olduğu bir ülke olduğundan bu dönemde J.P. Morgan Şirketi'nin aracı olduğu savaş malzemesi siparişlerine uyguladığı komisyon bedeli Birleşik Krallık hükümetince sindirilmiştir. Bu da bize, ABD ekonomisinin gerek sunduğu sanayi ürünleri gerek finans araçları sayesinde savaşa dahil olmadan savaşa bir motor güç kattığını ve belirleyici olduğunu ifade edebilmemiz için sağlam bir neden sunmaktadır.

Tablo 25 ve **Tablo 26** J.P. Morgan Şirketi'nin aracı kurum olarak gerçekleştirdiği ABD'den savaş malzemesi ve cephane alımı sözleşmelerinin yaklaşık değerini göstermektedir. Birleşik Krallık'ın 1915 yılına ait nominal GDP değerinin 2,717 milyar pound³⁹² olduğu bir ortamda J.P. Morgan üzerinden verilen siparişlerin Birleşik Krallık GDP'sinin %25,4'ünü kapsadığını söyleyebiliriz.

³⁹⁰ Ibid, s. 12.

³⁹¹ FRUS, "Treaty for the advancement of general peace, concluded between the United States and Great Britain", **Treaty Series No. 602**, 1914, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914/d460>, (10.10.2021).

³⁹² Tablo-25'te mühimmat alımları için yapılan harcamalar nominal değerlerle belirtildiği için, karşılaştırmanın tutarlı olması amacıyla Birleşik Krallık'a ait nominal GDP değeri referans alınmıştır. Bkz. Ryland Thomas ve Nicholas Dimsdale, "A Millennium of UK Data", **Bank of England OBRA**

Tablo 25: 22 Ekim 1915'e kadar J.P. Morgan üzerinden verilen Siparişlerin Yaklaşık Değeri (£ - Pound Sterlin)

Birleşik Krallık Hükümeti	
Cephane Dairesi	102.000.000
Savaş Dairesi	2.948.000
Amirallik	2.000.000
Birleşik Krallık – Toplam	106.948.000 £
İtilaf Devletleri	
Rusya	72.000.000
Sırbistan	2.380.000
İtilaf Devletleri Toplam	74.380.000 £
İtilaf Devletleri ve Birleşik Krallık	181.328.000 £
Rusya (verilmeyen siparişler)	21.000.000
Yaklaşık Toplam	202.328.000

Kaynak: Morgan Agreement, s. 11.

Tablo 26: Savaş süresince J.P. Morgan üzerinden verilen Siparişlerin Yaklaşık Değeri (\$-Dolar)

	Mart 1916'ya kadar	1916-1917	1917-1918	Toplam
Cephane Bakanlığı	714.500.000	726.800.000	120.000.000	1.561.300.000
Savaş Ofisi	14.100.000	6.700.000	2.000.000	22.800.000
Amirallik	4.000.000	-	-	
İtilaf Devletleri	395.500.000	79.750.000	-	475.250.000
Toplam	1.128.100.000	813.250.000	122.000.000	2.063.350.000

Kaynak: Morgan Agreement, s. 119.

J.P. Morgan Şirketi'nin Londra merkezli Morgan, Grenfell&Company ile organik bağları çerçevesinde bahse konu Morgan sözleşmesi olarak geçen anlaşmaya ödemelerin gerçekleştirilmesi aşamasında Morgan, Grenfell&Company de dâhil olmuştur. 25 Ocak 1915 tarihli Birleşik Krallık Hazinesi'nin ev sahipliğinde gerçekleştirilen görüşmelerde New York merkezli J.P. Morgan Şirketi ile varılan

Morgan anlaşması uyarınca; gerçekleştirilen satışlar için yapılacak ödemelerin New York'ta bulunan First National Bank³⁹³'ta J.P. Morgan adına açılacak iki adet banka hesabı üzerinden yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Buna göre, BoE'nin Londra'da ödeme yapacağı Morgan, Grenfell&Company, Birleşik Krallık Savaş Ofisi'nin talep ettiği siparişler için ödemeyi J.P. Morgan Şirketi adına First National Bank'ta açılan hesaba iletecek ve kur değişimlerinden etkilenmemesi için hesabı mümkün mertebe yüklü tutacaktır³⁹⁴.

First National Bank'ta J.P. Morgan için açılacak olan banka hesabının, Birleşik Krallık Hazinesi'nden Bay O'Keeffe ve General Benson kontrolünde Morgan anlaşması öncesi verilen siparişlerin ödenmesinde kullanılacağı kararlaştırılmıştır. Hazine'de gerçekleştirilen görüşmeler sonucu varılan anlaşma uyarınca J.P. Morgan, Birleşik Krallık Savaş Ofisi ya da diğer kurumlar için aracı olacağı siparişlerin denetimi, kalite kontrolü ya da nakliyesi gibi unsurlarından sorumlu tutulmayacaktır.

Birinci Dünya Savaşı boyunca ABD'den savaş malzemeleri tedariki yönünde Birleşik Krallık makamlarınca tutulmuş resmi raporda ifade edildiği üzere sürecin getirdiği iktisadi dinamiklerden biri de 1916-1917 yıllarında dolara karşı poundun değer kaybetmesi olmuştur. Morgan anlaşması çerçevesinde varılan komisyon oranının 1915 Ağustos'ta dahi 1.609.270 pound'u bulmasıyla, Birleşik Krallık savaş malzemelerini hazır mühimmat yerine parça halinde tedarik etmeye yönelmiştir³⁹⁵. 1916 yılı Kasım sonunda Fed tarafından yayınlanması tasarlanan bildiride yabancı ülke güvencelerine yapılacak yatırımlar konusunda muhafazakâr davranılması

³⁹³ 1907 krizini takiben 'ABD'de bir para tröstü olup olmadığı' konusu Temsilciler Meclisi Bankacılık ve Para Birimi Komitesi (*The House Committee on Banking and Currency*) tarafından 1912 yılında açılan bir soruşturma ile incelemeye alınmıştır. Soruşturma sonuçları kapsamında, J.P. Morgan Şirketi'nin 20. yüzyılın ilk yılları itibarıyla Amerikan sanayi ve finans sermayesini yönlendirici bir şekilde merkezi bir konuma sahip olduğu ve First National Bank, National City Bank, Chemical National Bank başta olmak üzere birçok güvence ve sigorta şirketi ile birikim bankasını kontrolünde bulundurduğu ortaya çıkmıştır. Finans sektörünün yanı sıra, J.P. Morgan Şirketi'nin, demiryolu hisselerinin satışında lider rol oynamakla, General Electric, International Harvester ve American Telephone&Telgraph ve Western Union gibi teknoloji, iletişim ve haberleşme sektörleriyle de yakından bağlantılı olduğu dile getirilmektedir. Bkz. Markham, ss. 48-49. Wilkins, s. 658.

³⁹⁴ Morgan Agreement, ss.116-117.

³⁹⁵ Ibid, s. 81. ABD'nin savaşa girişi Birleşik Krallık ve İtilaf Devletlerine mühimmat tedarikinde bir kırılma noktası teşkil etmektedir. Birleşik Krallık resmi kaynaklarında da ifade edildiği üzere, ABD'nin savaşa girişi İtilaf Devletleri açısından 'bir mahcubiyet olmuştur'. Zira, ABD'den tedarik edilen savaş malzemeleri her şekilde daha pahalıdır ancak elde bulunan mühimmatın artırılmasının hayati önem arz etmesi finansal dinamikleri aşan bir unsur olmuştur. Bkz. Morgan Agreement, s. 4.

yönünde yapılacak çağrının Başkan Wilson tarafından teyit edilmesi³⁹⁶, ABD'nin uluslararası düzeni önce kendisi için güvenli koşullar altına aldığı ve sonrasında savaşa dâhil olduğunu göstermektedir. New York Federal Rezerv Bankası Başkanı Benjamin Strong tarafından tavsiye edilen bu uyarı mesajı, J.P. Morgan'ın ABD'de Birleşik Krallık için yeni bir tahvil satışına girişeceği söylentileri üzerine hayata geçirilmiştir. Birleşik Krallık Maliye Bakanlığı, buna karşılık tasarlanan tahvil satışını geri çektiğini duyurmuştur³⁹⁷.

Bu dönemde Birleşik Krallık'ın ABD'nin finansal liderliğini açıkça kabul etmekte zorlandığı ve uluslararası düzende Birleşik Krallık hegemonyasının halen geçerli bir düzen olduğu yönünde bir ön kabul olsa da, John Milton Cooper'ın makalesinde Birleşik Krallık Dışişleri'nden Lord Eustace Percy'nin 4 Ekim 1916 tarihli memorandumunu bilinen hegemonik tezi çürütmektedir. Lord Eustace Percy'nin Birleşik Krallık'a yönelik 'ABD ile sadece arkadaşça ilişkiler içinde olmak değil hatta öyle tatlı bir duygu uyandırmalı(yız) ki (bize) sınırsız borç versin' yönündeki telkini dönemin devlet görevlilerinin Birleşik Krallık'ın içinde bulunduğu aşılması güç iktisadi durumdan haberdar olduğunu gözler önüne sermiştir³⁹⁸. Öyle ki, savaş süresince J.P. Morgan, Birleşik Krallık ve Fransa için tahvil satışı yoluyla toplam 1,5 milyar dolarlık borç sağlamıştır³⁹⁹.

Savaş finansmanı çerçevesinde ABD savaş sanayi ve teknolojisi de Birleşik Krallık başta olmak üzere İtilaf Devletlerine sağlanan mühimmatlar sayesinde kısa zamanda hızlı bir gelişme göstermiştir. Birleşik Krallık Savaş Bakanlığı Amerika Ofisi'nde görevli Albay Phipps'in 16 Şubat 1917 tarihli raporuna göre⁴⁰⁰; Connecticut'da üretim yapan Scovell & Sons isimli firmanın 1914 Aralık'a kadar üretim tesisi mevcut olmamasına rağmen, diğer tedarikçiler gibi 1914-1916 yılları arasında avans aldığı ödemeleriyle kapasitesini genişletmiş ve 1915 yılında milyonlarca No. 85 T&P tipi füze üretmiştir. Örneğin, aynı dönemde Birleşik Krallık 1.250.000 dolarlık bir yardımla aseton ve methiletil-keton üretimi için bir fabrika

³⁹⁶ John Milton Cooper, "The Command of Gold Reversed: American Loans to Britain, 1915-1917." **Pacific Historical Review**, Vol. 45, No. 2, 1976, <https://doi.org/10.2307/3638495>, (29.10.2021), ss. 209-230.

³⁹⁷ Markham, s. 72.

³⁹⁸ Cooper, s. 220.

³⁹⁹ Markham, ss. 70-75.

⁴⁰⁰ Morgan Agreement, ss. 87-88.

kurulmasına önyak olmuştur. United States Signal Corps (*ABD Ordusu İletişim ve Bilişim Sistemi*), savaşın erken döneminde, 7.000.000 dolarlık bir yatırımla mühimmat üretimine yönelik yeni tesisler kurmuştur.

New York'un Brooklyn bölgesinde yer alan torpido üreticisi Bliss&Co 1916 yılı boyunca ayda 1 milyon adet 18 pounder top imâl etmiştir. Pennsylvania'nın Allentown bölgesinde yer alan Traylor&Co savaş başladıktan sonra 16 ay içinde ayda 1 milyon adet 18 pounder top üretme kapasitesine sahip olmuştur. Bethlehem Steel Company ise 1915 yılında J.P. Morgan üzerinden Birleşik Krallık'a mühimmat tedarik etmeye başlamasıyla milyonlarca 13 ve 18 pounder top üretmiş, bir yıl içinde ise ayda 1 milyon adet 18 pounder top üretme kapasitesine ulaşmıştır. Savaş Bakanlığı'nın Amerika Ofisi'nde gerçekleştirdiği organizasyon sırasında E. W. Moir, ABD mühimmat üreticilerine sağlanan teknik destek ve üretici firmaların da teftişlerde sağladığı güven ortamı sayesinde üretici şirketlerin işlerini hızlıca öğrendiklerini rapor etmiştir⁴⁰¹.

Birleşik Krallık'ın İtilaf Devletleri arasında ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğu görülmekle birlikte savaş öncesi dönemde mühimmat üretiminde kullanılan maddelerden sadece ticari kâr sağlanabilecek oranının satışa sunulduğu görülmektedir. Örneğin, 1915 Ağustos'ta fiyat artışından kaynaklanan nedenlerle Fransa, Belçika ve İtalya'nın alüminyum taleplerinin geri çekmeleri istenmiştir. Nisan 1916'da toplanan Paris Konferansı'nda varılan anlaşmaya göre, bakır ve çinko talebinin Fransız hükümeti tarafından yapılması, İtalya ve Belçika'nın bakır siparişlerinin ise Birleşik Krallık Savaş Bakanlığı üzerinden iletilmesi, Rusya'nın çinko ve alüminyum ihtiyaçlarının karşılanması için ise siparişlerin Birleşik Krallık yoluyla alınması kararlaştırılmıştır. Böylece İtilaf devletleri arasında oluşan rekabeti yönetme, daha doğrusu engelleme, yoluna gidilmiştir⁴⁰².

⁴⁰¹ Ibid.

⁴⁰² Ibid, ss. 92-94.

Savaşın finansmanının Amerikan hegemonyasının inşa sürecinde oynadığı rol şöyle ifade edilebilir:

1. ABD, başlangıçta Birleşik Krallık'ın savaş malzemesi için başvurabileceği bir 'doğal kaynak' olarak belirmiş olmakla birlikte, 1914-1916 yılları arasında sanayi ve teknolojik potansiyelini gerçekleştirmiş ve içten bir planlama ile dünya liderliğine hazırlanmıştır.
2. ABD, finans sermaye piyasası işlemlerinin daha esnek bir şekilde gerçekleştirildiği bir ortam sağladığı için Birleşik Krallık başta olmak üzere İtilaf Devletleri bu durumdan faydalanarak savaş kredisi almışlar ve sonraki dönemlerde oluşacak finansal bağımlılık ilişkisini başlatmışlardır.
3. Birleşik Krallık, gerek savaşta gerekse ABD ile ilişkilerinde İtilaf Devletleri'ne liderlik etmekle birlikte, iktisadi gücünün sonuna geldiğinin farkına varmıştır. ABD'nin savaşa girmesi de Birleşik Krallık'ın tam olarak en çok kan kaybettiği⁴⁰³ ve yerini alacak varisi beklediği döneme denk gelmiştir.
4. ABD, tarafsız olduğu dönemde Birleşik Krallık ve İtilaf Devletleri'ni öncelikle ekonomik açıdan kendisine bağımlı hale getirmiş ve savaşa girmeden uluslararası düzenin dinamiklerini belirlemiştir.

⁴⁰³ Foreign Office, "Percy memorandum, October 4, 1916", FO 371/2795 #197644'den aktaran Cooper, s. 220.

2.3. ABD'nin Savaşa Girişi

Uluslararası düzende Amerikan hegemonyasının Birinci Dünya Savaşı'yla başlayan ve 1929 ekonomik bunalımına dek süren dönemdeki mevcudiyetini incelediğimiz tezimizin ikinci bölümünde, ABD'nin savaşa girişinin askeri ve siyasi dinamiklerin öncesinde ekonomik anlamda belirleyici olduğu savunulmaktadır. Araştırmamız boyunca elde ettiğimiz verilere dayanarak denilebilir ki, ABD Birinci Dünya Savaşı'na dünya-ekonomisi üzerinde 'yeterince' sağlam bir konuma gelmesi itibariyle dâhil olmuştur.

Yeterince sözcüğünü bu bağlama eklememizin sebebi ise, ABD'nin savaşın başlangıcından itibaren ticari ve finansal konumunu garanti altına alarak savaştan en az zarar görecektir şekilde bir hazırlık içine girmiş olmasıdır. Resmi olarak izlediği tarafsızlık siyaseti süresince ABD, Birleşik Krallık ile hammadde kaynaklarının ticareti, sanayi ürünleri ihracatı ve finansal hareketlilik olmak üzere birçok koldan örülmüş ilişkilerini özel sektör temelinde yürütmüştür. Ve bu tarafsızlık sürecinde artan sanayi üretimi ve sanayi mallarının ticaretinde kaydedilen artışlarla elde edilmiş olan kapasite gelişimi savaşın ilerleyen yıllarında ABD'nin Birleşik Krallık hegemonyasının yerine kendi hegemonik düzenini kurabilmesi için gerekli olan sınai ve ticari üstünlüğü sağlamıştır.

Yeni bir hegemonik düzenin inşasını olanaklı hale getiren finansal üstünlük ise gerçekleştirdiğimiz iz sürümü sürecinde görüldüğü üzere Kees Van der Pijl'in ifadesiyle⁴⁰⁴ Atlantik'in iki yakasındaki ilişkileri ekonomik ve finansal bağlarıyla yönlendirecek ve yönetecek kadar yetkin olan elit bir kesim aracılığı ile ABD lehine sonuçlanmıştır. Öyle ki, Birleşik Krallık başta olmak üzere İtilaf Devletleri'ne savaş malzemesi satışında aracılık görevi üstlenmiş olan J.P. Morgan Şirketi, Şubat 1915'te İngiltere Merkez Bankası'nın talebi ile Banka'nın arz ettiği toplam 10 milyon dolar değerindeki tahvilleri First National Bank ve National City Bank ile birlikte satın almış ve BoE'ye %3,5 faizle borç sağlamıştır⁴⁰⁵.

⁴⁰⁴ Van der Pijl, 2012, s. 41.

⁴⁰⁵ Bank of England Archive, "Chapter IV Provision of Foreign Currencies and Support of the Foreign Exchanges", **The Bank of England 1914-1921**, (03.01.2022), ss. 1-7.

BoE'nin talebini J.P. Morgan Şirketi'ne Londra merkezli Morgan, Grenfell finans evi aracılığı ile ileterek J.P. Morgan'ın alımları piyasalara duyurmadan yapmasını istemesi ilk olarak iki finans evi arasındaki organik bağların çok yönlü bir şekilde yürütüldüğünü göstermektedir. İkinci olarak ise, Birleşik Krallık'ın kambiyo kurunu makul seviyelerde tutabilmek için para piyasasında dolar arzını artırma çabasında olduğu süreçte, J.P. Morgan tarafından yapılacak alımlarda kurun 4,82 seviyesinden destekleneceği sözü ABD'nin özel sektör ayağı ile uluslararası piyasaları yönetmeye başladığını göstermektedir.

13 Ocak 1916 tarihinde J.P. Morgan'ın desteği ile Birleşik Krallık para birimini dolara sabit bir kurda (1 pound=4,76 ABD doları olarak) peg edilmiş olması⁴⁰⁶ ise bu yöndeki bulgularımızı ve kanaatimizi destekler niteliktedir. Dolayısıyla, Birinci Dünya Savaşı'na ABD'nin dâhil olması; sanayi ve finans sektörünü elinde tutan özel girişimin uluslararası ticari bağlantıları üzerinden başlamış ve 1917 yılında koşullar olgunlaştığında resmen devletin dâhil olduğu bir süreç olarak gelişmiştir.

Savaş mühimmatlarında öncelikle kullanılan mamül madde olan çelik ve çeliğin üretim aşamasında kullanılan demir ve kömür gibi hammaddelerin üretiminde kaydedilen artışı **Tablo 27** ve **Tablo 28** üzerinden inceleyebiliriz. Buna göre, pik demir üretiminde 1908 yılından 1909 yılına kaydedilen yaklaşık 10 milyon long tonluk artış, ham çelik üretiminde de görülmektedir. 1913 yılına kadar istikrarlı bir artış gösteren pik demir ve çelik sanayi üretimleri, 1914 yılında üretimin yaklaşık yedi milyon ton azalışı ile seyretilmiştir.

Avrupa ve ABD piyasalarında hâkim olan 1913 yılı ekonomik daralması ve panik havası üretim rakamlarından da okunmaktadır. Savaşın başlangıcı ile birlikte ABD siyaset yapımının da teşvik ettiği üzere sanayi üretimi savaşa odaklı bir şekilde verim artışı göstermiştir. 1915-1916 arasında 29 milyon long tondan 39 milyon long ton'a sıçrama gösteren pik demir üretimi ve buna eşlik eden 1915 yılının 32 milyon long tonluk çelik üretiminin 1916'da 42 milyon long ton üzerine çıkması hayata geçirilmiş olan savaş ekonomisinin göstergesidir.

⁴⁰⁶ Board of Governors of the Federal Reserve System (U.S.) 1935-, "The International Gold Standard and the US Monetary Policy from World War I to the New Deal", **Federal Reserve Bulletin**, Haziran 1989, <https://fraser.stlouisfed.org/title/62/item/20805>, (05.12.2021).

Tablo 27: ABD’de Demir-Çelik ve Ürünleri üretimi, 1900-1918

Yıl	Pik demir üretimi (long ton)¹	Demir cevheri üretimi (pazarlanan) (long ton)	Pik demir sanayi üretimi (long ton)	Toplam ray üretimi (demir ve çelik) (long ton)	Toplam haddelenmiş demir-çelik ray üretimi (long ton)	Toplam ham çelik üretimi (long ton)	Saç levha üretimi (pound)²
1900	13.289.242	-	-	-	-	10.188.329	849.004.022
1901	-	-	-	-	-	13.473.595	894.411.840
1902	-	-	-	-	-	14.947.250	806.400.000
1903	-	-	-	-	-	14.584.978	1.075.200.000
1904	-	-	-	-	-	13.859.887	1.026.884.851
1905	-	-	-	-	-	20.028.947	1.105.440.000
1906	-	-	-	-	-	23.398.136	1.298.740.000
1907	-	-	-	-	-	23.362.594	1.158.097.000
1908	15.936.018	-	-	-	-	14.023.247	1.203.075.000
1909	25.795.471	-	-	-	-	23.955.021	1.370.788.000
1910	27.303.567	-	-	-	-	26.094.919	1.619.005.000
1911	23.649.547	-	-	-	-	23.676.106	1.756.070.000
1912	29.726.937	57.017.614	-	-	-	31.251.303	2.157.055.000
1913	30.966.152	59.643.098	30.966.152	3.502.780	24.791.213	31.300.874	1.845.180.000
1914	23.332.244	39.714.280	23.332.244	1.945.005	18.370.814	23.513.030	2.085.980.000
1915	29.916.213	55.493.100	29.916.213	2.204.203	24.392.924	32.151.036	2.365.395.700
1916	39.434.797	101.288.984	39.434.797	2.854.518	32.380.389	42.773.680	2.766.401.227
1917	38.647.397	75.573.207	38.647.397	2.944.151	33.067.700	45.060.607	3.387.207.040
1918	39.051.991	-	-	-	-	-	-

Notlar:

¹ Birleşik Krallık ölçü birimi olan 1 *long ton* 1016,05 kg'ye ve aynı zamanda 2.240 pound'a eşittir. ABD'de tonaj hesaplamasında ton (1000 kg ya da 2000 pound) kullanılmaktadır. Bkz. Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "ton". Encyclopedia Britannica, 6 Apr. 2011, <https://www.britannica.com/science/ton>. Accessed 11 January 2022.

² Avoirdupois ölçü birimi olan ve Birleşik Krallık'ta yaygın olarak kullanılan pound'un karşılığı ise şöyledir: 1 pound = 16 ons, 1 pound = 7000 zerre (tahıl zerresi), 1 pound = 0,45359237 kg. Bkz. Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "pound". Encyclopedia Britannica, 15 Jul. 2013, <https://www.britannica.com/science/pound-unit-of-weight>. Accessed 11 January 2022.

Kaynak: Department of Commerce, **Statistical Abstract of the United States 1918**, Government Printing Office, Washington, 1919, ss. 250-253.

Tablo 28: ABD Taşkömürü, Kömür ve Petrol Üretimi ve Satışı, 1880-1917

Yıl	Toplam taşkömürü üretimi (ton)	Toplam antrasit ve taşkömürü üretimi (ton)	Toplam ham petrol üretim miktarı (42 galonluk varillerle 1 galon 4,5 lt)	Toplam ham petrol üretiminin değeri (dolar)	PAZARLANAN MİKTAR	Pennsylvania antrasiti		Taşkömürü		Toplam	
						Miktarı (ton)	Değer (dolar)	Miktarı (ton)	Değer (dolar)	Miktarı (ton)	Değer (dolar)
1880	38.242.641	63.822.830	26.286.123	24.600.638		-	-	-	-	-	-
1890	99.377.073	140.866.931	45.823.572	35.365.105		38.403.552	66.333.772	97.957.790	110.420.801	136.361.342	176.804.573
1900	189.480.097	240.789.310	63.620.529	75.752.691		46.355.595	85.757.851	186.227.513	218.930.313	232.583.108	306.688.164
1909	338.987.997	411.441.621	-	-		64.663.564	149.181.587	330.585.909	405.486.777	395.249.473	554.902.624
1910	372.339.703	447.853.909	-	-		67.539.106	160.275.302	363.788.858	469.281.719	431.327.964	629.557.021
1911	362.329.016	443.188.505	-	-		72.492.000	175.189.392	353.245.459	451.375.819	425.737.459	626.565.211
1912	401.803.934	477.202.304	-	-		67.343.159	177.622.626	391.869.724	517.983.445	459.212.883	695.606.071
1913	427.112.086	508.893.053	-	-		73.136.986	195.181.127	416.753.923	565.234.952	489.890.909	760.416.079
1914	377.414.259	458.504.890	265.762.535	214.125.215		72.383.578	188.181.399	368.088.853	493.309.244	440.472.431	681.490.643
1915	395.200.380	474.660.256	281.104.104	179.462.890		70.534.390	184.653.498	386.451.558	502.037.688	456.985.948	686.691.186
1916	448.678.288	526.873.371	300.767.158	330.899.868		69.480.012	202.009.561	439.472.516	665.116.077	506.973.879	820.369.212
1917	492.670.146	581.609.263	335.315.601	522.635.213		79.617.152	283.650.723	481.851.254	1.249.272.837	552.937.997	1.532.923.560

Kaynak: Statistical Abstract of the United States 1918, ss. 246-255.

Demir-elik üretimi başta olmak üzere diğerk sanayi dallarında da yaygın olarak kullanılan taşkömürü ve antrasitin üretimi de 1900 yılı itibariyle düzenli artış göstermekle birlikte 1915-1916-1917 yılları arasında 50'şer milyon tonun üzerinde artışlar göstermiş ve 45 milyon ton üzerinde miktarları ise pazarlanmıştır. Bu, ABD sanayi üretiminin savaş ortamından kaynaklı bir gelişme kaydettiğine işarettir.

ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'na tarafsızlık sürecinde ham petrol üretimi de artış göstererek 1917 yılına gelindiğinde 335 milyon galonun üzerine çıkmıştır. Taş kömürü, antrasit ve ham petrol üretimlerinde erişilen dolar bazındaki değerklerin kaydedilen üretim artışına oranla daha fazla artmış olması da 1916-1917 yılları arasında ABD dolarının daha pahalı olduğunu, dolayısıyla uluslararası piyasalarda ise daha değerli bir para birimi olma yoluna girdiğini göstermektedir.

ABD'nin savaşa girişinden önce maml madde ihracatı ile kaydetmiş olduğu ticari stnlk **Tablo 29**'da görülmektedir. 1910 yılı itibariyle ihracat değerlerinde maml ürün oranının %45 civarında seyrettiğı tablo da savaşın başlangıcına giden süreçte geçilen ekonomik sıkıntıyı ortaya koymaktadır. Öyle ki, 1913-1914-1915 yılları arasında sanayi üretiminin görece azalması ürünlerin ticaretindeki azalmaya da yansımış durumdadır. 1915 yılı itibariyle ABD ekonomisinin savaşa endeksli bir üretim modelini aktive etmiş olması ve Avrupa pazarlarına hitap etmesi ile 1917'ye varan süreçte maml ürünlerin ticaret oranında %42,83'ten %66,38'e bir sıçrama kaydedilmiştir. 1918 yılındaki %58 oranına geri ekilme, ABD'nin sanayi kapasitesini savaşan taraf olarak kendisi için kullandığını göstermektedir.

Tablo 29: ABD Mamül rn İhracatı, 1910-1918

Yıl	Toplam Mamül rn Değeri (Dolar)	Toplam İhracat Değeri (Dolar)	Mamül rn Yüzdesi
1910	766.918.245	1.710.083.998	44,85
1911	907.519.841	2.013.549.025	45,07
1912	1.020.417.687	2.170.319.828	47,02
1913	1.185.104.309	2.428.506.358	48,8
1914	1.099.132.210	2.329.684.025	47,18
1915	1.163.327.840	2.716.178.465	42,83
1916	2.656.221.554	4.272.177.579	62,17
1917	4.133.839.938	6.227.164.050	66,38
1918	3.386.859.664	5.838.652.057	58,01

Kaynak: Statistical Abstract of the United States 1918, s. 548.

ABD istatistikleri üzerinden elde ettiğimiz verilerle oluşturduğumuz ABD-Birleşik Krallık ticaret dengelerinin karşılaştırmalı bir çalışması **Tablo 30** bünyesinde sunulmaktadır. İki ülkenin ticaret dengesinin ABD'nin lehine ihracat fazlası ile seyrettiğini ortaya çıkaran tabloda sadece 1909-1910 yılları arasında ABD'nin Birleşik Krallık'a ihracat fazlasında bir azalma görülmüş olmasına karşın, 1911 yılında önceki yılın azalması telafi edilerek 1909 değerinin üzerinde bir artış kaydedilmiştir.

Birleşik Krallık'a ihracat rakamlarında istikrarlı bir artış gösteren ABD, 1914'ten 1916'ya her yıl ihracat fazlasını ikiye katlayarak 300 milyon dolardan 1 milyar 218 milyon doların üzerine çıkan bir ihracat artışı ile hegemonik inşa sürecince ticari anlamda mevcut hegemoniye önde olma koşulunu sağlamıştır.

Tablo 30: ABD-Birleşik Krallık İhracat ve İthalat Değerleri, 1909-1918

Yıl	İhracat			İthalat				İhracat fazlası (+) ithalat fazlası (-) (dolar)
	Yerli ürün/mal (dolar)	Yabancı ürün/mal (dolar)	Toplam (dolar)	Gümrük vergisinden muaf ithalat değeri (dolar)	Gümrük Vergisine tabi olan ithalat değeri (dolar)	Toplam (dolar)	Yüzde Gümrük vergisiz (%)	
1909	509.676.577	4.950.788	514.627.365	74.070.752	134.542.006	208.612.758	35,51	306.014.607
1910	496.077.726	9.475.145	505.552.871	116.538.119	154.496.658	271.029.772	43	234.523.099
1911	567.813.119	8.800.855	576.613.974	122.726.434	138.562.672	261.289.106	46,97	315.324.888
1912	558.964.832	5.407.354	564.872.186	137.132.816	185.807.884	272.940.700	50,24	291.431.486
1913	592.462.348	4.686.711	597.149.059	152.532.996	143.031.944	295.564.940	51,61	301.584.119
1914	590.337.927	3.883.938	594.271.863	161.488.084	132.173.220	293.661.304	54,99	300.610.559
1915	901.963.649	9.831.305	911.794.954	142.687.565	113.664.110	256.351.675	55,66	655.443.279
1916	1.520.930.517	5.754.585	1.526.685.102	181.674.395	126.768.828	308.443.323	58,9	1.218.241.779
1917	2.041.165.774	5.646.904	2.046.812.678	170.704.005	136.970.848	307.674.853	55,48	1.739.137.825
1918	1.989.812.491	6.050.806	1.995.863.297	79.948.478	110.133.978	190.082.456	6,27	1.805.780.841

Not: Tablo’da *exports* olarak ifade edilen kısım ABD’nin Birleşik Krallık’a ihracat verilerini göstermekle, *imports* olarak ifade edilen kısım ise Birleşik Krallık’ın ABD’ye ihraç ettiği malların değerini göstermektedir. Dolayısıyla, karşılaştırmalı bir tablo sunulmuştur.

Kaynak: Statistical Abstract of the United States 1918, s. 390.

Tablo 31: Birleşik Krallık – ABD Ticari ve Finansal Verileri

			Birleşik Krallık	ABD
Yüzölçümü (mil kare)			121.328	3.627.557
Nüfus			46.089.000	106.653.000
Nüfus/mil kare			379,53	29,40
Dış Ticaret Verileri	Yıl		1917	1918
	Toplam ithalat		4.839.672.000	2.945.655.000
	ABD’den ithalat (Birleşik Krallık)	Dolar	1.800.335.000	150.413.714
		Yüzde (%)	37,20	5,11
	Toplam ihracat		2.565.034.000	5.838.652.000
	ABD’ye ihracat (Birleşik Krallık)	Dolar	161.995.000	1.849.341.524
		Yüzde (%)	6,30	31,67
Ülke içi para ve posta havalesi	Talep sayısı		140.060.896	122.686.471
	Değer	Dolar	458.443.528	914.575.255
Yabancı para talebi	Talep sayısı		758.488	1.569.374
	Değer	Dolar	13.589.906	25.938.964
Gelirler ve Giderler	Yıl		1918	1917-1918
	Gelir	Dolar	3.969.847.000	4.174.011.000
	Gider	Dolar	13.221.210.000	8.966.532.000
Borçluluk Rakamları	Yıl		1919	1918
	Uzun vadeli	Para birimi	<i>Pound</i>	<i>Dolar</i>
		Miktar	2.417.742.000	14.131.478.000
	Kısa vadeli	Para Birimi	<i>Pound</i>	<i>Dolar</i>
		Miktar	5.060.000	2.873.953.000
	Toplam (dolar)		36.391.132.000	17.005.431.000
	Faiz oranı		2,5-6	2-4,25
Kişi Başına Düşen Ekonomik Veriler	Faiz ve diğer yıllık ödemeler (charges)		1.532.947.000	655.107.000
	İthalat	Dolar	105,00	27,62
	İhracat	Dolar	55,65	54,75
	Gelir	Dolar	86,13	39,13
	Gider	Dolar	286,86	84,07
	Borç	Dolar	789,58	159,45
	Faiz	Dolar	33,26	6,14

Kaynak: Statistical Abstract of the United States 1918, ss. 842-849.

İki ülkenin ticari ve finansal verilerinin aynı yıllarda olmamakla birlikte karşılaştırmalı olarak sunulduğu istatistik verilerinden elde edilen **Tablo 31**, **Tablo 30** ile birlikte değerlendirildiğinde şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır⁴⁰⁷:

1917 yılına ilişkin Birleşik Krallık dış ticaret verilerinin sunulduğu **Tablo 31**'de ABD'den ithalatın toplam ithalata oranı %37,2 olmakla 1,8 milyar Dolar değerindedir. Buna karşılık Birleşik Krallık'ın ABD'ye ihracatı 161,9 milyon Dolar ile toplam ihracatın %6,30'una tekabül etmektedir.

Tablo 30'daki veriler üzerinden yapabilecek bir karşılaştırmaya göre ise, 1917 yılı ABD'nin Birleşik Krallık'tan ithalatı 307,2 milyon Dolar değerinde olmakla aynı yıla ait 2,6 milyar Doların üzerinde seyreden ithalat hacminin %11,56'sına tekabül etmektedir. ABD'nin Birleşik Krallık'a ihracatı 1,9 milyar Dolar değerinde olmakla 5,290 milyar Dolar değerindeki toplam ihracatın yaklaşık %36'sını oluşturmaktadır. Dış ticaret oranları göz önüne alındığında, savaşa giden süreçte Birleşik Krallık için ABD'nin tedarikçi olarak vazgeçilmez bir konuma gelmiş olduğu söylenebilir. Birleşik Krallık'ın özellikle savaş malzemesi tedarikğinde alternatifleri değerlendirmesi bu bağımlılığı azaltma yönünde gündeme gelen çözüm yollarından birini teşkil etmiş olsa da⁴⁰⁸, savaş mühimmatı ve malzemelerinin Kanada'da üretilmesi gibi yollara başvurulmuş olmasına rağmen bağımlılık ilişkisinin dinamiklerini değiştiren bir etmen olmadığı ortaya çıkmaktadır.

24 Mayıs 1917 tarihli mektubunda J.P. Morgan Şirketi, ABD'nin savaşa girdiği gerekçesi ile Birleşik Krallık ve İtilaf Devletleri'nin savaş mühimmatı tedarikçisi olmaktan istifa ettiğini bildirerek bundan sonra savaş mühimmatı satın alımlarının ABD hükümeti ile diplomatik kanallarla temasa geçilerek gerçekleştirilmesini tavsiye etmiştir. Bununla birlikte J.P. Morgan Şirketi, Birleşik Krallık tarafından Britanya Savaş Kurulu Satın Alma Departmanı (*Purchasing Department of British War Mission*) kuruluncaya kadar aracılık görevine devam etmiş ve 1 Haziran 1917 itibariyle yapılan satın alma sözleşmelerinde komisyon

⁴⁰⁷ **Tablo-30**'da verili rakamlar sadece ABD-Birleşik Krallık karşılıklı dış ticaret rakamları olduğu için, oransal karşılaştırma için ABD'nin toplam ihracat ve ithalat rakamlarına erişim sağladığımız istatistik veri tabanında yer alan tablodan da faydalanılmıştır. Bkz. Department of Commerce, "No. 276 Merchandise Imported and Exported, and the Annual Excess of Imports or Exports, Specie Values, 1875-1918", **Statistical Abstract of the United States 1918**, Government Printing Office, Washington, 1919, s. 383.

⁴⁰⁸ **Morgan Agreement**, ss. 2-4.

oranının %0,5 olması kararlaştırılmıştır⁴⁰⁹. Bu süreçte ABD hükümeti de, gerek ABD gerek Avrupalı müttefikleri tarafından satın alınması öngörülen savaş malzemesi ve mühimmat için fiyat belirleyecek ve imal edilmesinde öncelik sahibi olanlara karar verecek bir komisyon atanması konusunda karar almıştır⁴¹⁰.

J.P. Morgan Şirketi'nin aracılık rolünden çekildiği süreçte İtilaf Devletleri ve Birleşik Krallık'ın savaş malzemesi ve cephane siparişleri için Birleşik Krallık, Fransa ve İtalya temsilcilerinden oluşan İtilaf Devletleri Savaş Malzemeleri Satın Alma ve Finansman Konseyi (*Inter-Allied Council on War Purchases and Finance*) oluşturulmuştur. İtilaf Devletleri Cephane Konseyi Başkanı'nın ABD tarafından atanması ve tavsiyelerinin göz ardı edilemeyecek bir pozisyonda olması öngörülmüştür. Konsey'e iletilecek siparişler için ise Birleşik Krallık-ABD Kurulu oluşturulmuştur. Böylece, ABD'den savaş malzemesi alımında verilecek siparişlerde bir hiyerarşinin olduğu ve siparişlerin hiyerarşiden kaynaklanan bir öncelik değerlendirmesinden geçtiği ortaya çıkmaktadır. Örneğin, ABD tarafından sipariş edilen makineli savaş mühimmatları Birleşik Krallık, Fransa ve İtalya siparişlerinin üzerinde ve en yüksek önceliği ifade eden A1 kodu ile tanımlanmıştır. Atılan bu adıma karşılık, Birleşik Krallık hükümeti Amerikan yapımı makineli savaş araçlarının alımı için aylık 1 milyon dolarlık bir sınırlama koymayı öngörmüştür. Bu da, 1917 Kasım'da ABD ile İtilaf devletleri arasında ortaya çıkan sürtüşmelere yol açmıştır⁴¹¹. İtilaf Devletleri ve ABD arasında yaşanan bu sıkıntıya çözüm olarak Mayıs 1918 itibarıyla siparişlerin verilmesi için şöyle bir yol haritası belirlenmiştir⁴¹²:

1. İtilaf Devletleri tarafından ABD'den siparişi verilmesi tasarlanan savaş malzemesi için Birleşik Krallık Cephane Bakanlığı (*Ministry of Munitions*)'na bağlı Savaş Dairesi (*British War Mission*)'ın onayı ile ABD Savaş Malzemeleri Ticareti Kurulu (*US War Trade Board*) tarafından çıkarılacak lisans alınacak.
2. Sipariş edilen mallar için ilgili bakanlığın olumlu görüşünü içeren onay alınacak.

⁴⁰⁹ **Morgan Agreement**, s. 62.

⁴¹⁰ *Ibid*, s. 66.

⁴¹¹ *Ibid*, s. 67.

⁴¹² İngilizce aslından tarafımızca tercüme edilen yol haritasının maddeleri için bkz. *Ibid*, s. 71.

3. Birleşik Krallık Cephan Bakanlığı bu süre zarfında söz konusu siparişin ön bilgilerini Satın Alma Departmanı'na gönderecek. İthalatçı taraf ABD'yi süreç hakkında bilgilendirebilir.

4. Birleşik Krallık Savaş Dairesi ABD otoritelerine siparişin onayı için başvuracak ve ithalatçı tarafı bilgilendirecek. İthalatçı taraf dilerse ABD'li üreticiyi bilgilendirebilir ve Savaş Dairesi'nin kararın teyidini içeren bilgilendirmesi ile ABD'li üretici üretime geçer.

Birleşik Krallık Savaş Dairesi'nin iş yükünü artıracakđı gerekçesi ile sonrasında üzerinde değışim yapılan yol haritası çerçevesinde ithalatçıların lisans başvurusu için doğrudan ABD Savaş Malzemeleri Ticareti Kurulu'na başvurmaları ve Kurul kararının ise Birleşik Krallık Savaş Dairesi'ne bildirilmesi öngörülmüştür. Böylece, İtilaf Devletleri ile ABD arasında aracılık ofisi görevini yürüten Birleşik Krallık Savaş Dairesi'nin misyonu ile Birleşik Krallık, İtilaf Devletleri'nin ABD nezdinde liderliğini garanti altına almakla birlikte uluslararası düzende ABD'den sonraki ikinci belirleyici aktör olmayı kabul etmiştir.

24 Ağustos 1917 tarihinde ABD adına ABD Hazine Bakanı William McAdoo ve Birleşik Krallık'ı temsilen Birleşik Krallık Savaş Dairesi (*British War Mission*) Başkanı Lord Northcliffe tarafından kaleme alınan memoranduma göre, ABD'de Satın Alma Komisyonu (*Purchasing Commission*) oluşturulması yönünde bir Anglo-Amerikan anlaşması sağlanmıştır⁴¹³.

Söz konusu Satın Alma Komisyonu'nun memorandumunda şahsi unvanlarıyla bahisleri geçmemekle birlikte ABD Savaş Sanayii Kurulu (*War Industries Board*) başkanlığına 1916 yılı itibariyle Wall Street'teki finansçı kariyerine ara vererek Başkan Wilson'un danışmanlığını yapmaya başlamış olan Bernard Baruch getirilmiştir⁴¹⁴.

⁴¹³ Ibid, s. 121.

⁴¹⁴ Yirminci yüzyıl başlangıcında adını Wall Street spekülörleri arasında ilk sıralara taşımayı başarmış olan Bernard Baruch, ilk zenginliğini demiryollarının 1904 yılında yeniden organize edilmek üzere J.P. Morgan tarafından satın alındığı süreçte değeri düşen demiryolu hisselerini satın alarak elde ettiği 1 milyon dolarlık kârı kazanmıştır. Yine 1904 yılında *American Tobacco Company*'nin kuruluşunu takiben anti-tröst yasasının yaygın bir şekilde uygulanmasından dolayı gidilen yeniden yapılanma sürecinde satın aldığı hisselerle Baruch, etkinliğini ve zenginliğini finans çevrelerinde artırmıştır. Bkz. Markham, 2002, ss.10-28. Baruch, 1904 yılında Meksika'da yetişen ve sanayide yaygın kullanımı olan kauçuğun hammaddesi guayule isimli bitkinin ABD piyasasına pazarlanabilmesi için aralarında Senatör Nelson Aldrich, Daniel Guggenheim ve John D. Rockefeller Jr.'in da bulunduğu finansçı ve işadamları ile birlikte *Intercontinental Rubber Company*'yi kurmuştur.

Satın Alma Komisyonu Yönetim Kurulu'nun üyeliğine ise New York Central başta olmak üzere ABD'nin diğer eyaletlerinden New York'a ulaşımın sağlandığı diğer demiryollarının direktörlüğünü yürüten Robert S. Lovett ve ABD Savaş Sanayii Kurulu'nun Fiyat Belirleme Komitesi Başkanı Robert S. Brookings getirilmiştir. Komisyonu'nun yıllık 150.000 doları geçmemek üzere yapılacak harcamaları Birleşik Krallık hükümeti tarafından ödenmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca, Komisyon üyeleri ve başkanının ABD Başkanı tarafından belirleneceği, üye sayısının artışı veya azaltılması gibi hususların ABD Başkanı'nın tasarrufunda olduğu maddeleri⁴¹⁵, ABD'nin savaşa girişi ile birlikte ABD-Birleşik Krallık ilişkilerinin dinamiğindeki ağırlık noktasının ABD yönünde değiştiğini göstermektedir.

Satın Alma Komisyonu üyelerinin kariyerleri ve hali hazırdaki görevleri göz önünde bulundurulduğunda ise, ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'ndaki belirleyici rolünde finans kesiminin uluslararası bağlantılarının etkin olduğu görülmektedir. Örneğin, Amerikan ekonomisinin yeniliklere ve icatlara sahne olduğu 1890'larda St. Louis Nehri üzerinden demiryolları ile yürütülen taşımacılık sektöründe nehrin kıyısına inşa etmeyi tasarladığı depolar (Cupples Station) için ABD bankalarından kredi elde edememiş olan Robert Brookings'e Londra'da Seligman Brothers finans evinin 3 milyon dolar kredi vermeyi kabul etmesi ABD'nin içinden geçtiği 1893 ekonomik krizi döneminde projesini tamamlama fırsatı vermiştir. Birleşik Krallık merkezli bir finans evinden elde edilen kredi ile Cupples Station, 1895 yılında yılda 100 milyon dolar civarında elde ettiği kazançla yaklaşık 40 şirkete depo hizmeti sunmuştur⁴¹⁶. Brookings'in daha sonraları eğitim ve filantropiye kanalize ettiği çalışmalarının evveliyatındaki girişimcilik, Birinci Dünya Savaşı'nda ABD'nin Birleşik Krallık üzerinden dünya-ekonomisine hükmedebilmesinde aracı olmuştur.

Bu süreç Meksika özelinde olmakla birlikte Amerikan iş çevrelerinin Üçüncü Dünya'ya nüfuz etme yöntemlerini gözler önüne sermektedir. Bkz. John Mason Hart, **Empire and Revolution: The Americans in Mexico since the Civil War**, University of California Press, 2002, ss. 183-184. Baruch, bu süreçler boyunca elde ettiği ekonomik ve siyasi etki ile 1916 yılında Başkan Wilson tarafından Savaş Sanayii Kurulu Başkanlığı'na getirilmiş ve 1965 yılında vefatına kadar ABD Başkanları'nın danışmanlığını yapmıştır. Markham, 2002, s. 79.

⁴¹⁵ Memorandum'un 6. ve 7. Maddeleri için bkz. **Morgan Agreement**, s. 122.

⁴¹⁶ Candace O'Connor, "Casting a Lengthened Shadow: Robert Somers Brookings", **Robert Somers Brookings**, St. Louis University, Samuel Cupples House, 2003, https://web.archive.org/web/20061029163037/http://www.slu.edu/the_arts/cupples/brookings.html, (03.11.2021).

Yine taşımacılık sektörünün savaş süresince ABD'nin çıkarları için hizmet ettiğini gösteren bir örnek de, İtilaf Devletleri'ne mühimmat ihracatında New York limanının artan yoğunluğunun Doğu Kıyısındaki diğer limanların lojistik ağına dâhil edilmesiyle aşılmış olmasının yanı sıra ABD'nin savaşa girişi ile önceliğin Amerikan cephanesinin ve ordularının Atlantik'i geçmesine verilmiş olmasıdır.

ABD'nin savaşa girmesinin arifesinde süregelen bir gelişme olarak pound'un dolar karşısında değer kaybı⁴¹⁷ Birleşik Krallık'ın ABD'den cephane tedarikinde parça olarak satın almaya yönelmesine neden olmuştur. Mamul mühimmatın en aza indirilmesi bu dönemde ABD'nin verebildiği tavizler kadar sağlanabilmiştir. Somut rakamlarla örnek vermek gerekirse, 1918 Temmuz'unda 1 milyon ton pik demir ithalatı için yapılan başvuru ABD Çelik Direktörlüğü (*U.S. Steel Supply Directorate*)'nün çok sıkı denetimine ve isteksizliğine maruz kalmış ve talep edilen miktarda bir pik demir ihracatının çelik üretimine engel teşkil edeceği ifade edilmiştir. Bunun sonucunda, Birleşik Krallık'a 180.000 ton pik demir ihraç edilmiştir.

Eylül 1918 tarihli Birleşik Krallık resmi makamlarından gelen bir rapora göre ise “ABD ordusunun ihtiyaçlarına yönlendirildiği için Birleşik Krallık'tan gelen mühimmat siparişleri yerine iletilemiyordu bile”⁴¹⁸. ABD'nin savaşa girişini takip eden dönemde ise Birleşik Krallık en az etkilenmiş olmakla birlikte İtilaf Devletleri genel olarak ABD'den savaş malzemesi tedarikinde olumsuz etkilenmiştir.

⁴¹⁷ Mevcut altbölümün başında bahsettiğimiz üzere, Birinci Dünya Savaşı'nın başlarından itibaren Birleşik Krallık'ın ABD'de finansal anlamda muhatabı ve iştirak ettiği aktör J.P. Morgan Şirketi olmuştur. 13 Ocak 1916 tarihinde J.P. Morgan aracılığı ile pound'un 4,76 dolar'a peg edilmesinden sonra Londra piyasasında hacminin azalmasından dolayı değerlenen dolardan kaynaklı olarak 27 Kasım 1916 tarihinde Fed, Fed Bankaları'nı yabancı ülke borç senetlerini bloke etmeye davet etmiştir. Bunun üzerine Birleşik Krallık pound'un peg edildiği kuru değiştirmeyi gündeme getirmiş ancak Hükümeti tarafından oluşturulmuş olan Kabine Savaş Komitesi (*Cabinet War Committee*) yine de kuru 4,76'da tutmanın devamına karar vermiştir. Buna paralel olarak, Fransız ve İtalyan Hükümetleri'ne ABD'ye altın gönderimini artırmaları ancak gelecekte yapılacak siparişlerin de azaltılması yönünde mesaj verme yoluna gitmiştir. Ocak 1917 itibarıyla Birleşik Krallık ve İtilaf Devletleri'nin içinden geçmekte olduğu zor finansal koşulların bilincinde olarak J.P. Morgan Birleşik Krallık devlet tahvillerini dolar bazında New York'ta satışa çıkarabileceği inisiyatifini duyurmuştur. Ancak, doların henüz güvenilirlik arz etmemesinden dolayı altın bazında yapılabilecek satışların daha ziyade tercih edilebileceğini kaydeden BoE Kambyo Komitesi (*Exchange Committee*) ABD'nin Nisan 1917'de savaşa girişini dolar bulmakta yaşanan sıkıntıdan bir kurtuluş olarak ifade etmiştir. Bkz. Bank of England Archive, “Chapter IV Provision of Foreign Currencies and Support of the Foreign Exchanges”, **The Bank of England 1914-1921**, ss. 21-24.

⁴¹⁸ Morgan Agreement, s. 83.

İtilaf Devletleri ile ABD arasındaki en yakın aracı olan Birleşik Krallık, ABD'nin gerek askeri sanayi ürünleri sağlayan gerekse finansal anlamda kredi veren bir ulus haline dönüşümünü deneyimleyen bir aktör olmuştur⁴¹⁹. ABD, kredi veren bir ulus haline dönüşürken sağladığı savaş materyali ve finansal kredileri yakın gelecekte ABD merkezli bir dünya ekonomisinin alacağı şeklin oluşmasında pragmatik olarak kullanmıştır. Mesela, 1918 sonbaharında Birleşik Krallık etkin nüfuz alanı olarak kalması yönünde mücadele ettiği Mezopotamya'da kullanılmak üzere 50 adet 10 tekerlekli lokomotif siparişi vermek için *Savaş Sanayii Kurulu*'na başvurduğunda siparişi ABD Savaş Bakanlığı (*US War Department*) ve Demiryolları Yönetimi (*Railroad Administration*) tarafından reddedilmiştir. Birleşik Krallık arşivlerinin ifadesine göre, bu nedenle ilgili bölgede savaşın ilerleyişi açısından 30 günlük bir zaman kaybı olmuştur⁴²⁰. ABD'nin savaşa girmesini takiben Fransız ve İtalyan hükümetlerinin siparişleri de aynı yöntemle ve öncelik (*priority*) dâhilinde olmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir.

1917 Nisan'da ABD'ye bir ziyaret düzenleyen Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı Arthur Balfour'un raporuna göre; 1917 ilkbahara kadar verilen İttifak Devletleri'nin siparişleri, ABD'de mühimmat üretim kapasitesinin en yüksek seviyesine ulaşmasını sağlamıştır⁴²¹. Söz konusu kapasite artışı ABD'nin savaşa dâhil olduğu süreçte öncelikli olarak kendi adına yönlendirilmiş ve yönetilmiştir. Birinci Dünya Savaşı, 11 Kasım 1918'de son bulmuş ve savaşı ABD ve İtilaf Devletleri kazanmıştır. **Tablo 32**, savaşın ABD ekonomisindeki yerini göstermektedir.

Tablo 32: ABD'nin Birinci Dünya Savaşı Yıllık Harcamaları

Yıl	Harcama Miktarı (milyar Dolar)	GSYH 'ya oranı (%)
1917	6	10,9 (5,0)
1918	16	23,0 (17,4)
1919	9	11,7 (9,7)
1920	1	1,1 (2,4)
Toplam	32	46,6 (34,5)

Kaynak: Rockoff, 2004, s. 36⁴²².

⁴¹⁹ Cooper, ss. 209–230.

⁴²⁰ Morgan Agreement, s. 83.

⁴²¹ Ibid, s. 85.

⁴²² Hugh Rockoff, “Until it’s Over, Over There: The US Economy in World War I.” Working Paper No:10580, National Bureau of Economic Research (NBER), Haziran 2004, <https://www.nber.org/papers/w10580>, (07.12.2021).

Rockoff, Amerikan ekonomisinin savaş harcamalarını Edelstein (2000, 342)'in ABD Hazinesi'nin 1921 tarihli hesaplamalarında toplam savaş harcamalarının 27,184 milyar dolar, yabancı ülkelere verilen borçların 7,470 milyar dolar, istisnai ordu harcamalarının 0,230 milyar dolar ve diğer harcamaların 0,200 milyar dolarlık toplamından Federal Demiryolları Yönetimi'nin (*Federal Railroad Administration*) savaş borcu ve açığından kaynaklanan 3,912 milyar dolarlık faizin çıkarılmasıyla elde ettiğini açıklamaktadır⁴²³.

Rockoff'un yıllık harcama olarak gösterdiği miktarların toplamı Edelstein ile örtüşmektedir. Buna karşın Rockoff, ikinci sütunda verili harcamaların GSYH'ya oranında parantez içindeki oranların ABD'nin yabancı ülkelere verdiği savaş borçlarının dâhil edilmeden hesaplandığı oransal hesaplama için Kendrick (1961, 291)'in çalışmasından faydalandığını belirtmiştir⁴²⁴. Araştırmamız çerçevesinde Kendrick'in ilgili çalışması da incelendiği üzere görülmüştür ki parantez içinde verili oranlarla Kendrick'in GSMH olarak sunduğu rakamlar hem birbiri ile tutarlı çıkmamakta hem de kavramsal olarak GSYH'ye oranla aynı yerde ifade edilmesi bilimsel olarak tutarlı bir tablo oluşturmaktan uzak bir durum yaratmaktadır. Bu tezde, ABD GSYH'sinin tarihsel gelişimi için Louis Johnston ve Samuel Williamson tarafından derlenen veriseti esas alınmıştır⁴²⁵.

Karşılaştırmalı bir analiz sunması açısından Birinci Dünya Savaşı'nın Birleşik Krallık ekonomisine maliyetine ilişkin literatürü incelediğimizde, savaşın hemen akabinde Ernest Bogart (1919) tarafından kaleme alınmış eser kapsamlı bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Kasım 1918'de ateşkesin savaşın sonu olarak kabul edildiği bir durumda Birleşik Krallık'ın toplam savaş harcamaları yaklaşık 44 milyon dolar olarak belirten Bogart, ateşkes anlaşmasının imzalanmasıyla savaş harcamalarının sona ermediğini bu nedenle de savaşın nihai maliyetine yönelik

⁴²³ Rockoff'un referans vermiş olduğu Edelstein tarafından kaleme alınmış olan 2000 tarihli kitap bölümü, *online* basımı 2008 yılında yapılmış olan ve erişim sağlayabildiğimiz kaynaktır. Bkz. Michael Edelstein, "War and the American Economy in the Twentieth Century". **The Cambridge Economic History of the United States Vol. 3**, (Ed. Stanley L. Engerman ve Robert E. Gallman), 28.03.2008, <https://doi.org/10.1017/CHOL9780521553087.007>, (17.01.2022), ss. 329–406.

⁴²⁴ John W. Kendrick, "Appendix A: The National Economy", **Productivity Trends in the United States**, (Ed. Kendrick), Princeton University Press, 1961, <http://www.nber.org/chapters/c2246>, (17.01.2022), s. 291.

⁴²⁵ Louis Johnston ve Samuel H. Williamson, "The Annual Real and Nominal GDP for the United States, 1789 - Present." Economic History Services, Nisan 2002, <http://www.eh.net/hmit/gdp/>, (17.01.2021).

hesaplamaların daha ileri bir tarihe kadar ertelenmesinin doğru olacağını kaydetmektedir⁴²⁶.

Savaş harcamalarının gelirler ve borçlanma kaynaklı finansmandan yapıldığını kaydeden *London Joint City and Midland Bank*⁴²⁷ Başkanı Sir Edward Holden, 1 Ağustos 1914-31 Aralık 1918 arası toplam savaş harcamalarının 40,6 milyon dolar olduğunu belirtmiştir. Bu miktarın 7,1 milyon doları gelirlerden 33,5 milyon doları ise alınan borçlardan karşılanmıştır. Söz konusu kredilerin 6,9 milyon doları ise müttefiklere ve Birleşik Krallık'ın dominyonlarına sağlanmıştır⁴²⁸.

Savaşın Birleşik Krallık'a maliyetinin savaş yılları harcamalarından normal harcamaların çıkarılacak hesaplanabileceğini ifade eden Bogart, bu yaklaşımı ile savaş yıllarına ait yaklaşık savaş maliyeti rakamlarını aşağıda verili **Tablo 33**'te izah etmektedir.

⁴²⁶ Ernest Ludlow Bogart, **Direct and Indirect Costs of the Great World War**, 2. Baskı, Oxford University Press, New York, 1920, <https://archive.org/details/directindirectco00bogarich/page/n1/mode/2up>, (17.01.2022), ss. 29-42.

⁴²⁷ 1891 yılında merkezi Birmingham'dan Londra'ya taşınmış olan Midland Bank, London City and Midland Bank ismini benimseyerek yirminci yüzyılda Birleşik Krallık'ın en büyük ikinci bankası (birincisi Lloyd Bank) olmuştur. Bununla birlikte, 1913 yılında 109 milyon sterlin, 1914 yılında 126 milyon sterlin ile *London City and Midland Bank* sanayileşmiş ülkeler arasında en fazla varlığa sahip olan ilk üç bankası arasında yer almıştır. Bankanın Başkanı Sir Edward Holden'ın iddiali liderliği ile şubeleşme açısından da 725 şube ile 1913 yılında bankayı Birleşik Krallık'ta ilk sıraya taşıdığı bilinmektedir. Cassis, 2006, ss. 91-101.

⁴²⁸ Bogart, 1920, s. 41.

Tablo 33: Birleşik Krallık'ın Birinci Dünya Savaşı Harcamaları

Yıl	Harcama Miktarı (milyar Dolar)	Birleşik Krallık GSYH (milyar Pound)	Birleşik Krallık GSYH (milyar Dolar)	GSYH'ya oranı (%)
1914-1915	2.802	2.675	13.017,88	21,5
1915-1916	7.795	3.184,5	15.349,29	50,7
1916-1917	10.990	3.782,5	18.004,7	61,03
1917-1918	13.481	4.576	21.781,76	61,8
1918-1919	13.896	5.152,5	24.525,9	56,6
Toplam	48.996			
(-) Beş yıllık Normal Harcama	4.937			
Savaş maliyeti	44.029			

Not: Bogart'ın sunduğu yıllara ilişkin savaş harcaması miktarlarının karşılaştırmalı bir analiz sunması amacıyla Birleşik Krallık GSYH nominal ve piyasa fiyatı üzerinden değerleri tablonun üçüncü sütununa tarafımızca eklenmiştir. Ayrıca, pound olarak verilen Birleşik Krallık GSYH'sının 1914-1915 yılına ilişkin değerleri 4,8665 olarak belirtilen savaş öncesi kurdan dolara çevrilmiş, savaş dönemi kurun istikrarsızlığı gerekçesi ile 1915-1916 yılına ilişkin değerler BoE'nin J.P. Morgan Şirketi ile temalarında kullandığı kur olan 4,82 temel alınarak dolara çevrilmiş ve 1916 ve sonrasındaki GSYH değerleri ise pound'un Ocak 1916'da dolara peg edildiği kur olan 4,76 üzerinden tarafımızca dolar değerine dönüştürülerek harcamaların GSYH'ye oranı elde edilmiştir.

Kaynak: Bogart, ss. 40-42.

Yukarıdaki tablonun oluşturulmasında amaç, Birleşik Krallık ekonomisinin ABD ekonomisine nazaran savaştan nasıl etkilendiğine ilişkin somut bir veri elde edebilmektir. Bogart'ın çalışmasını eleştirel anlamda temel alarak karşılaştırmalı kantitatif bir çalışma üretmiş olan Broadberry ve Harrison savaş dönemi enflasyonu nedeniyle tam olarak bir maliyet ölçümünün yapılmasının doğru olmayacağını ancak savaşın ülke ekonomilerine etkisinin maddi ve insani sermayenin tahribatı üzerinden

ölçülmesinin doğru olacağını öne sürerek ulusal bilançolar (*national balance sheets*) üzerinden ölçüm mekanizmasını alternatif olarak sunmaktadırlar⁴²⁹.

Ancak, çalışmalarında sunulan verilerin genel geçerliği gözönüne alındığında ve ‘Avrupa’nın savaş nedeniyle düşen ekonomik performansının 1913 yılı seviyesine gelmesinin 1950-73 yılları arasında görülen hızlı ekonomik büyümeye dek telafi edilemediği⁴³⁰ yönündeki yorumları bizim çalışmamızda ulaşmaya çalıştığımız karşılaştırmalı analizden fazlasıyla uzak olup genel bir değerlendirme olarak görülmektedir.

Savaşın iktisadi dinamikleri üzerinden politik ekonomisine üzerine yapılacak bir değerlendirme, uluslararası resmi gelişmeler hatırlanarak elde edilebilir: Başkan Wilson 2 Nisan 1917 tarihli Kongre’ye seslenişinde, Almanya ile süregelen barış çabalarının olumsuz sonuçlandığı gerekçesi ile ABD’nin savaştaki tarafsızlığının demokrasi, özgürlükler ve insan hakları adına bozulmasının öngörüldüğünü ve İtilaf Devletleri’nin yanında Amerikan kaynakları ve insan gücü ile savaşa dâhil olunacağını ilan etmiştir⁴³¹. Alman denizaltılarının dâhil olduğu savaş hâlinin sivil mürettebat ve yolcu taşıyan ticari gemileri de hedef aldığını ve bunun bütün insanlığa karşı savaş olduğunu vurgulayan Başkan Wilson, ABD’nin Alman halkına karşı değil, bilakis Alman halkının özgür iradesinin üzerinde hareket eden otokratik rejimlere karşı savaşa girdiğini vurgulamıştır.

Burada dikkatimizi yine ekonomik gelişmelere yöneltmemize neden olan tarihselliğe sorgulama şöyle ifade edilebilir. Savaşa giriş sırf siyasi ve askeri nedenlere dayandırılabilir olsaydı, Başkan Wilson’un demokrasi, özgürlükler ve sivillerin yaşam hakları uğruna savaş ilan etmesi 1915 yılında Almanya tarafından batırılan *Lusitania* ve *Arabic* isimli Birleşik Krallık’a ait yolcu gemilerinde 131 Amerikan vatandaşının hayatını kaybetmesinin akabinde olması gerekmez miydi?⁴³²

⁴²⁹ Stephen Broadberry ve Mark Harrison, “The Economics of World War I: A Comparative Quantitative Analysis”, **Journal of Economic History**, Vol. 66, No.2, 2006, Doi: 10.1017/S0022050706000210, (05.10.2021), s. 514.

⁴³⁰ Ibid, ss. 20-21.

⁴³¹ National Archives, “Joint Address to Congress Leading to a Declaration of War Against Germany”, **Milestone Documents**, 1917, <https://www.archives.gov/milestone-documents/address-to-congress-declaration-of-war-against-germany>, (05.10.2021).

⁴³² Office of the Historian, “U.S. Entry into World War I, 1917”, **Milestones: 1914-1920**, <https://history.state.gov/milestones/1914-1920/wwi>, (11.11.2021).

Savaşa girişte ekonomik motiflerin baskın rolüne bizi ikna eden unsur şudur: 19. yüzyıl itibariyle yürüttüğü dış politikayı mercek altına tuttuğumuzda ABD, Avrupa devletleri ile kendisini bireysel çıkarlarından uzaklaştırma ihtimali olabilecek herhangi bir birliğe dâhil olmamayı ilke edinmiştir. Bunun yanında, Amerika kıtası başta olmak üzere sömürgeciliğe ve küçük ulusların kendi iradeleri üzerinde olabilecek mevcut yönetim şekillerine karşı çıkmıştır. Örneğin, ABD-Fransa diplomatik temaslarında görüldüğü üzere, yukarıda bahsi geçen ilkeler ışığında 1912 yılında Fransa'nın Fas'ta kurduğu himaye yönetiminin tanınması sürecinin ABD'nin Birinci Dünya Savaşı'na girinceye kadar sürüncemede kalmıştır. ABD, Fransız korumacılığını tanımamakta sunulan diğer vakalarla birlikte Amerikalı petrol şirketi *Vacuum Oil Company*'nin bölgedeki ticari faaliyetlerinde ayrımcılığa uğradığını ve Amerikan ekonomik çıkarlarının zedelendiğini öne sürmüştür⁴³³.

Bu siyaseti ve izlediği ekonomik genişleme politikaları ile devamlılık arz eden bir şekilde 1918 yılında ilan ettiği 14 madde ile Başkan Wilson dünya halklarının kendi kaderini siyasi olarak belirlemesinde özgürlüğünü savunurken ABD'nin dünyanın farklı coğrafyalarında kurmuş olduğu iktisadi nüfuzun savaş siyasetinden bağımsız olarak devam ettirilmesinin önünü açmıştır. Ateşkesin devamında Birleşik Krallık başta olmak üzere İtilaf Devletleri ile savaş borçları, mağlup İttifak Devletleri ile de savaş tazminatı ve borçları açısından çekişmeli geçen süreç Paris Barış Antlaşması çerçevesinde genel olarak ABD'nin iktisadi anlamda yönlendirdiği bir dönemin başlangıcı olmuştur.

⁴³³ FRUS, "The Secretary of State to the French Ambassador", **French Protectorate in Morocco, Relinquishment of Extraterritorial Jurisdiction by Certain Foreign Powers, Attitude of the United States**, 13.02.1914, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914/d1631>, (05.10.2021).

2.4. Paris Barış Konferansı ve Borçlar

12 Ocak 1919 tarihinde Paris'te görüşmeleri başlayan konferansta İtilaf ve Ortak Güçler (*Allied and Associated Powers*) grubunu oluşturan ABD, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya ve Japonya'nın Almanya ile ulaşmayı hedeflediği barış şartları görüşülmüş ve 7 Mayıs 1919 tarihinde bu şartlar Alman delegasyonuna iletilmiştir. Paris Barış Konferansı sonunda Almanya ile Versailles Antlaşması imzalanmıştır. Takip eden süreçte barış koşulları aynı olacak şekilde 10 Eylül 1919 tarihinde Avusturya ile Saint-Germain-en-Laye Antlaşması, 27 Kasım 1919 tarihinde Bulgaristan ile Neuilly-Sur-Seine Antlaşması ve 4 Haziran 1920'de Macaristan ile Trianon Antlaşması aracılığıyla İttifak Devletleri'nin herbiri ile barış koşulları sağlanmıştır. Paris'ten sonra Londra ve San Remo'da devam eden müzakereler sonucu Türkiye ile imzalanan 10 Ağustos 1920 tarihli Sèvres Antlaşması yürürlüğe girmemiş, Lozan Konferansı sonrasında 17 ana başlık altında görüşülen barış koşulları 24 Temmuz 1923'te taraflarca karşılıklı onaylanmış ve antlaşma 6 Ağustos 1924 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Versailles Antlaşması'nın bütününe oluşturan barış şartlarınca ve Antlaşma'nın 231. Maddesi'nde açıklık getirildiği üzere Almanya 'savaş suçu' koşulunu kabul etmiştir. Savaş suçlusu taraf olmasının sonucu olarak Almanya, topraklarının ve nüfusunun yaklaşık %10'unu kapsayan bir coğrafyanın hâkimiyetinden çıkmasını kabul etmiş ve İtilaf Devletleri'nin savaş süresince verilen zararların karşılanması için öngördüğü tamirat borcunu ödeme yükümlülüğü altına girmiştir. Versailles Antlaşması'nın 296. Maddesi'nde düzenlenen 'Borçlar' (*Debts*) konusu savaşan ulusların vatandaşlarına ait olan özel borçlardır ve mevcut çalışmanın kapsamı dışındadır. Tezin bu alt bölümü İtilaf Devletleri'nin savaş finansmanı amacıyla 11 Kasım 1918 tarihinde ilan edilen ateşkese dek ABD'den temin ettikleri krediler ve Versailles Antlaşması'nda kesin miktarı verilememiş olmakla birlikte savaş sonrası Almanya ve İtilaf Devletleri'nin doğrudan muhatap olarak ve ABD'nin ise siyasi ve diplomatik aracı olarak ekonomik gündemlerini meşgul eden tamirat borçları olmak üzere iki kısımda incelenmektedir.

Krediler

Savaş süresince Birleşik Krallık başta olmak üzere İtilaf Devletleri'ne finansman sağlayan ABD, uluslararası düzende borç alan bir ulustan borç veren bir ulusa dönüşmüştür.

Tablo 34: Yabancı Ülkelerin ABD'ye Dış Borçları: Şubat 1919*

Ülke	Çıkarılan Kredi (Dolar)	Ödenen Nakit (Dolar)	Krediye karşılık diğer Masraflar (Dolar)	Çıkarılan Krediye ilişkin Toplam Alacak Miktarı (Dolar)
Belçika	298.145.000	253.445.000		44.700.000
Küba	15.000.000	10.000.000		5.000.000
Çek-Slovak	17.000.000	9.800.000		7.200.000
Fransa	2.417.477.800	2.197.477.800	200.000.000	20.000.000
Birleşik Krallık	4.145.981.000	4.032.000.000		113.981.000
Yunanistan	39.554.036		39.554.036	
İtalya	1.385.000.000	1.341.000.000		44.000.000
Liberya	5.000.000	12.000		4.988.000
Romanya	10.000.000	5.000.000	5.000.000	
Rusya	325.000.000	187.729.750		137.270.250
Sırbistan	12.000.000	10.814.697,70		1.185.302,30
Toplam	8.670.157,836	8.047.279.247,70	244.554.036	378.324.552,3

* 24 Nisan ve 24 Eylül 1917 tarihli yasalar uyarınca ABD hükümeti ABD'nin düşmanlarıyla savaş halinde olan yabancı hükümetlere kredi olarak verilmek üzere 3.000.000.000 dolar ve 4.000.000.000 dolar miktarında bütçe ayırmıştır. Rus Hükümeti lehine çıkarılan kredi ve borçlardan 5.000.000 dolarlık kısmı Romanya hükümetine ayrılan meblağı temsil etmektedir. Hükümeti adına ABD'den kredi müzakere edebilecek bir temsilcinin ABD'de bulunmaması nedeniyle Romanya Hükümeti için ayrılan kredi ödemesi Rus Hükümeti aracılığı ile yapılmıştır.

Kaynak: Statistical Abstract of the United States 1918, s. 636.

Tablo 34'te ABD'nin İtilaf Devletleri'ne sağladığı doğrudan krediler görülmekle birlikte, ABD hükümetinin 1909-1918 yılları arasındaki gelir ve

harcamalarını incelediğimiz kaynaklarda⁴³⁴ görüldüğü üzere 1909 yılında 883,5 milyon Dolar olan hükümet gelirleri düzenli artış göstererek 1916 yılına dek 1 milyar 153 milyon Dolar'ın üzerine çıkmıştır. ABD'nin savaşa dâhil olduğu 1917 yılında ise 3 milyar 882 milyon Dolar'ın üzerine çıkarak ateşkes ilan edilen 1918 yılında 21 milyar 500 milyon Dolar'a yaklaşmıştır. Hükümet gelir-gider dengesinin 1911-1917 yılları arasında artı (+) değer verdiği görülmekle birlikte 1918 yılında 21 milyar 823 milyon Dolar'ın üzerinde bir harcama ile (-) eksiye düştüğü görülmektedir. 1918 yılında ABD Kongresi'nin onay verdiği yıllık bütçenin 18 milyar 144 milyon Dolar olmasının yanı sıra savaşın sona ermiş olmasına rağmen savaşa ilişkin yeni harcama kalemlerinin getirildiğine ilişkin yapılan açıklama bir sonraki yılın (1919) onaylanan bütçesinin 25 milyar 598 milyon Dolar olmasına meşruiyet kazandırmıştır⁴³⁵.

1918 yılında ilk defa bütçeye dâhil edilen yeni harcama kalemlerinden 'Savaş ve Diğer Harcamalar' için 9 milyar 378 milyon Dolar'lık, 'Yabancı Hükümetlerin Borçlarının Satın Alınması' için ise 7 milyar dolarlık bir kaynak ayrılmıştır. Savaşın sonlanması özelinde 1918 yılında bütçeye eklenen 'Taşımacılık Sistemlerinin Federal Kontrolü' için 500 milyon Dolar, 'Savaş Finansman Kurumu ve Sermaye Tedarik Komitesi'⁴³⁶ için 500 milyon Dolar, 'Çiftlik Arazi Tahvillerinin Satın Alınması' için 200 milyon Dolar, 'Mineral Yasası Çerçevesinde Yürütülecek İşlemler' için ise 8 milyon Dolar'lık kaynak ayrılmıştır.

Bu veriler ışığında ABD'nin savaşın bitimiyle birlikte İtilaf Devletleri'nin savaş sonrası borçlarını ödeyememe ihtimalini hesaba katmış olduğu anlaşılmaktadır. Uluslararası konjonktürün ilerleyen dönemde alacağı şekle ilişkin üstü kapalı bir anlayışın mevcut olduğu ancak bunun resmi olarak ABD kaynaklarında ifade bulmadığı savaş sonrası dünya-ekonomisinde İtilaf Devletleri'nin ABD'ye ekonomik ve siyasi bağımlılıklarının güçlendiği, dolayısıyla Amerikan hegemonik düzeninin açıkça inkâr edilemeyeceği bir sürece girildiği izlenmektedir. Almanya ve İtilaf Devletleri arasında savaş sonrası uluslararası düzenin ana tartışma konusu olan tamirat borçları meselesinin çözümünde ABD'nin oynadığı rol bu çıkarımı desteklemektedir.

⁴³⁴ **Statistical Abstract of the United States 1918**, ss. 687-705.

⁴³⁵ **Statistical Abstract of the United States 1918**, s. 686.

⁴³⁶ İlgili birimin İngilizce orijinal ismi 'War Finance Corporation and Capital Issues Committee' olarak geçmektedir. Bkz. Ibid.

Tamirat Borçları

ABD, İtilaf Devletleri'ne ortak (*associated power*), ancak onların üzerinde düzenleyici bir güç olarak, kendisini konumlandığı savaş sonrası uluslararası düzende tamirat borçlarının saptanmasındaki anlaşmazlıkların aşılmasında kilit güç olarak rol oynamıştır. Birleşik Krallık başta olmak üzere İtilaf devletlerine verilen savaş kredileri ile elde ettiği ayrıcalıklı konum, ABD'yi savaş sonrasında Almanya'nın aracılığını aradığı uluslararası bir arabulucu ve ekonomik gücüne güven duyulan bir hegemon durumuna getirmiştir.

22 Haziran 1919 tarihinde Alman Hükümeti, savaşta Belçika'nın işgali ve sivillerin ölümüne ilişkin finansal yükümlülüklerin kabulünü, bununla birlikte Versailles Antlaşması'nın 231. Maddesi'nde savaşın tek suçlusunun Almanya olarak gösterilmesine olan tepkisini ifade etmiştir⁴³⁷. Antlaşma'nın 227-231. Maddeleri Almanya için 'şeref meselesi' olmuş ve gidilen hükümet değişikliği sonrasında Antlaşma'nın içerik ve ifadelerinin değiştirilmeden imzalanmasına ilişkin yapılan oylamada Almanya'nın 'savunmasız fakat onursuz (*wehrlos aber nicht ehrlos*)'⁴³⁸ olmadığını ifade eden yeni hükümet başkanı Bauer, antlaşmanın imzalanmasının mecburi olduğunu vurgulamıştır⁴³⁹.

28 Haziran 1919 tarihinde savaşan bütün taraflarca imzalanma süreci tamamlanan Versailles Antlaşması barışın tesisinin yanında Milletler Cemiyeti'nin de kuruluşunu da kapsamaktadır. Üye ülkelerin savaş ilan etme yetkilerini kendi bünyesinde toplaması açısından gelecekte savaşların olmayacağını garanti eden uluslararası bir kurum olan Milletler Cemiyeti'nin fikir babası Başkan Wilson'dur. Ancak Milletler Cemiyeti çatısı altında yer almasının ABD'nin savaş ilan etme yetkisini devretmesine neden olacağına ilişkin gelişen iç siyasetteki çekinceler Başkan Wilson'un Temmuz 1919'da ABD'ye dönüşünde karşılaştığı tepkilerin başında gelmiştir.

⁴³⁷ FRUS, "Section I. General Provisions (Article 231-244)" **The Paris Peace Conference 1919 (PPC)**, Vol. 13, 1919, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv13/ch17subch1>, (24.01.2022).

⁴³⁸ FRUS, "Article 231", **PPC**, **Part 8**, **1919**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv13/pg_417, (24.01.2022), s. 417.

⁴³⁹ Ibid.

ABD Senatosu'nda Antlaşmaya karşı oluşturulan gruplar ağırlıklı olarak güvenlik endişesini dile getirmişlerdir⁴⁴⁰, ABD Senatosu Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Henry Cabot Lodge öncülüğünde hayata geçirilen tepkilerle Antlaşma'da değişikliklerin yapılması talep edilmiş ve yürütülen 'geciktirme'⁴⁴¹ kampanyasının sonucu olarak 19 Nisan 1920 tarihinde yapılan oylama ile ABD Versailles Antlaşması'nı kabul etmemiştir. Bunun yerine ABD, 25 Ağustos 1921 tarihinde Almanya ile Berlin Antlaşması'nı imzalamıştır. ABD arşivlerinde Berlin Antlaşması ile ABD'nin Versailles Antlaşması'nda öngörülen 'hak, ayrıcalık, tazminat, tamirat ya da avantajlara' sahip olduğu ve sadece Milletler Cemiyeti'ne dâhil olmadığı ifade edilmektedir⁴⁴². Ancak tezimiz çerçevesinde yürüttüğümüz araştırmalar ABD'nin 1919 yılı sonbaharı itibarıyla mağlup olan İttifak Devletlerine karşı İtilaf Devletleri'nden özerk bir siyasi tutum içine girmiştir.

Başkan Wilson'un ABD'nin finansal ve ticari çıkarları olduğu gerekçesi ile mağlup ülkeler ile antlaşmanın dayatma olarak görüleceği zorlu koşulların uygulayıcıları arasında ABD'nin bulunmasından kaçındığı ortaya çıkmaktadır⁴⁴³. Paris Barış Konferansı ve sonrasında ABD'nin izlediği ekonomik temelli siyaset uluslararası düzeni Amerikan merkezli olacak şekilde dönüştürmeye devam etmiştir. Bu dönüşüme şu noktalarda şahit olmak mümkündür:

Paris Barış Konferansı'nda Alman Hükümeti'nin askeri açıdan barış koşullarını yerine getirmesini denetlemek amacıyla ABD, Birleşik Krallık, Fransa ve

⁴⁴⁰ Office of the Historian, "The Paris Peace Conference and the Treaty of Versailles", **Milestones: 1914-1920**, <https://history.state.gov/milestones/1914-1920/paris-peace>, (25.01.2022).

⁴⁴¹ ABD'nin 1919 sonbaharı ile 1921 yazı arasındaki diplomatik ilişkileri incelendiğinde, Başkan Wilson'un ABD'ye dönüşünü takiben barış koşullarının yerine getirilmesini denetlemek üzere kurulmuş olan Yüksek Konsey ve diğer bütün komisyonlarda ABD'yi temsil eden yetkili Büyükelçi'nin herhangi bir görüş beyan etmemesini, katılımcı değil gözlemci olarak bulunmasını talep ettiği görülmektedir. Özellikle 22 Ekim tarihli bir notunda Başkan, antlaşmanın hayata geçirilmesinden ziyade ittifak devletleriyle ekonomik ve finansal çıkarların daha öncelikli olduğunu Büyükelçiye iletmış ve diğer ülkeleri temsil eden meslektaşlarına gözlemci olarak katılımda bulunmasını kabul edip etmeyeceklerini sormasını istemiş ve alınacak kararları olabildiğince ertelemesini istemiştir. Bu yaklaşım, barış koşulları üzerinde anlaşmaya varılma aşamasında ABD'nin, İttifak devletlerinin oluşturmuş olan her ülke ile çıkarlarını garanti altına almaya kadar bilinçli bir 'geciktirme' siyaseti içine girdiğini göstermektedir. Bkz. FRUS, "The United States and the Settlement", **PPC**, **Vol. 13**, **1919**, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv13/ch2>, (20.01.2022).

⁴⁴² Office of the Historian, "The Paris Peace Conference and the Treaty of Versailles", **Milestones: 1914-1920**, <https://history.state.gov/milestones/1914-1920/paris-peace>, (25.01.2022).

⁴⁴³ FRUS, "Treaty of Versailles: Annotations of the Text", **PPC**, **Vol. 13**, **1919**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv13/pg_10, (25.01.2022), s. 10.

İtalya tarafından İtilaf Devletleri Kontrol Komisyonu (*Inter-Allied Commissions of Control*) oluşturulmuştur⁴⁴⁴. Konferans süresince Almanya'nın savaşta verdiği tahribatın maliyeti üzerine bir anlaşmaya varamayan İtilaf Devletleri, Tamirat Komisyonu'nu (*Reparation Commission*) oluşturmuştur. İtilaf Devletleri ve ABD temsilcilerinden oluşan Kontrol Komisyonu'nun maliyetlerinin Tamirat Komisyonu tarafından belirlenmesi kararlaştırılmış ve her iki komisyonun çalışması Alman Hükümeti'nin uygun göreceği bir biriminde olabileceği gibi giderlerinin Almanya tarafından karşılanmasına karar verilmiştir.

Versailles Antlaşması'nın 233. Maddesi'nde yetkileri belirlenen Tamirat Komisyonu Antlaşma'nın imzalanmasından sonra, 27 Nisan 1921 tarihinde, Almanya'nın ödemesi gerekli olan savaş tazminatını 132 milyar altın Reichmark ya da 32 milyar ABD doları olarak belirlenmiş ve ilk ödemenin 1 Mayıs 1921 tarihinde 5 milyar dolar olarak gerçekleştirilmesi öngörülmüştür⁴⁴⁵. Savaş süresince Belçika'yı işgalinden dolayı Belçika'nın ateşkese kadar ABD'den almış olduğu savaş borçları da Almanya'nın ödeme yükümlülüğüne dâhil edilmiş ve 1 Mayıs 1921'de son ödeme tarihi verilen bu ilk parti borç esasen Belçika'nın ABD'ye olan savaş borcu olarak kayıtlara geçmiştir.

Verili savaş tazminatının saptanmasında geçilen süreçlerin dikkate alınması savaş sonrasında İtilaf Devletleri ve ABD'nin Almanya'ya yönelik siyasetlerinde ayrışmanın başladığı dönem olması açısından önemlidir. 233. Madde çerçevesinde Almanya'nın savaş tazminatı borçlarının saptanmasına ilişkin sunulan notta⁴⁴⁶ Birleşik Krallık, Belçika, Fransa, İtalya ve Japonya'dan oluşan İtilaf Devletleri'nin Paris Barış Konferansı'nda Almanya'dan talep edilecek tazminat miktarı hakkında bir anlaşmaya varamadıkları ifade edilmektedir. Tamirat Komisyonu'nun yetkilerinin miktarın belirlenmesinde sınırlı olması nedeniyle Versailles Antlaşması'nda Almanya'nın ödemekle yükümlü olduğu bir miktar belirtilmemiştir.

Paris Barış Konferansı'nda (29 Mayıs 1919 tarihinde) barış koşullarını kabul ederken 'Alman Delegasyonu Başkanı Almanya'nın 1 Mayıs 1926 tarihine kadar 20

⁴⁴⁴ FRUS, "Section 4. Inter-Allied Commissions of Control (Article 203-210)", **PPC, Vol. 13, 1919**, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv13/ch14subch4>, (24.01.2022).

⁴⁴⁵ FRUS, "General Provisions (Article 231-244)", <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv13/ch17subch1>, (24.01.2022).

⁴⁴⁶ Ibid, ss. 429-430.

milyar altın mark, geriye kalan 80 milyar altın mark'ı da faizsiz olarak yıllık ödeme planı çerçevesinde ödemeye hazır olduğunu' taahhüt etmiştir⁴⁴⁷. Fakat bu miktar ve ödeme planı üzerinde anlaşma sağlayamayan İtilaf Devletleri Haziran 1920'de Fransa'nın kuzeyinde ve Manş Denizi'nin güney kıyısında yer alan Boulogne-sur-Mer şehrinde bir araya gelerek Almanya'dan talep edilecek tamirat miktarını geçici olarak 269 milyar altın mark, faizi ile birlikte 400 milyar altın mark olarak saptamışlardır.

25-29 Ocak 1921 tarihlerinde Paris'te yeniden ele alınan görüşmelere temsilcilerini gönderen İtilaf Devletleri Boulogne-sur-Mer planı olarak bilinen tamirat miktarına onay vermişler ve yaptırım olarak Alman topraklarının işgalini ifade etmişlerdir. Fransa Temsilciler Meclisi'nde 9 Şubat 1921'de oylanan karar 395'e 83 oyla kabul edilmiştir. Bu süreçte Almanya'ya sunulacak tamirat ödemesi için talep toplayan Tamirat Komisyonu'na Fransa, Birleşik Krallık, İtalya, Belçika, Japonya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti, Romanya, Portekiz, Yunanistan, Brezilya, Çekoslovakya, Tayland, Bolivya, Peru, Haiti, Liberya, Küba, Polonya ve Tuna Avrupa Komisyonu tarafından sunulan zarar bildirileri toplam 266 milyar marka ulaşmıştır⁴⁴⁸.

1-7 Mart 1921 tarihleri arasında Almanya ve İtilaf Devletleri Londra Konferansı'nda bir araya gelmişler ve bu süreçte Almanya'nın bir ödeme planı sunmasını beklediklerini aksi halde alınacak önlemlerin şu şekilde hayata geçirileceğini ifade etmişlerdir:

- 1) Ren Nehri'nin sağ kıyısını kapsayacak şekilde Duisburg, Ruhrort ve Düsseldorf şehirlerinin işgal edilmesi
- 2) Almanya'nın vatandaşlarının ödemelerinin belirli bir kısmını tamirat borcunu ödemek için ayırmasının gerekliliği
- 3) İşgal edilen toprakların sınırlarında elde edilen gümrük vergilerine el konulması⁴⁴⁹

Gerekli koşullar sağlanmadığı gerekçesi ile 10.000 Fransız, 5000 Belçikalıdan oluşan piyade taburu ile Birleşik Krallık'a ait iki adet süvari taburu 8

⁴⁴⁷ Ibid, s. 429.

⁴⁴⁸ Ibid.

⁴⁴⁹ Ibid, s. 430.

Mart 1921 itibariyle Duisburg, Ruhrort ve Düsseldorf bölgesini işgale başlamışlardır. Washington'da bulunan Britanya Büyükelçiliği 14 Mart 1921 tarihli memorandumunda alınan kararları iletmekle birlikte İtilaf Devletleri olarak ABD'nin Londra Konferansı'nda temsilci düzeyinde katılım göstermemesinden endişeli olduklarını ifade etmiştir⁴⁵⁰. ABD, İtilaf Devletleri'nin Almanya'ya uygulama kararı aldığı yaptırımlarda birlikte hareket etmeyeceğini ancak yaptırımların uygulanmasında İtilaf Devletleri'ne engel oluşturmayacağını taahhüt etmiştir. Fransa'daki Amerikan Büyükelçisi üzerinden ilettiği mesajında ABD hükümeti ABD güçlerinin işgali altında bulunan bölgelerde Amerikan çıkarlarına zarar verilmediği takdirde İtilaf Devletleri'nin gümrük vergisi toplamasına onay verdiğini belirtmiştir⁴⁵¹.

Almanya bu süreçte temsilcilerini gayri-resmî bir şekilde Yüksek Konsey ve Tamirat Komisyonu bünyesinde gözlemci olarak katılması için sıkı sıkıya uyanan ABD'nin yardımını talep etmiştir⁴⁵². Berlin'deki ABD temsilcisi (*Commissioner*) Ellis Loring Dresel dönemin Dışişleri Bakanı'na 23 Mart 1921 tarihli telgrafında Almanya Dışişleri Bakanı Walter Simons'un tamirat Almanya'nın ekonomik gücü elverdiği ölçüde İtilaf Devletleri'ne tamirat borcunu ödemeye hazır olduğunu ve tasarlanan ödeme planının muhataplara sunulmasında ABD hükümetinin desteğini aradığını iletmıştır⁴⁵³.

Süregelen temaslarda ABD Dışişleri Almanya'nın tamirat borcunu ödemesinde tam yükümlülüğünü vurgulayarak İtilaf Devletleri ile arasında hakemlik rolünü üstlenmeyeceğini fakat Almanya tarafından tasarlanan ödeme planının tamirat meselesinin yeniden müzakere edilmesine yönelik bir temel oluşturması takdirde bunu İtilaf Devletleri'ne iletebileceğinin altını çizmiştir.

⁴⁵⁰ FRUS, "The British Embassy to the Department of State", 1921 Vol. 2, 14.03.1921, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1921v02/d39>, (05.02.2022).

⁴⁵¹ FRUS, "The Secretary of State to the Ambassador in France", 1921 Vol. 2, 23.03.1921, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1921v02/d40>, (05.02.2022).

⁴⁵² FRUS, "Section I. General Provisions (Article 231-244)", PPC Vol. 13, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv13/ch17subch1>, (24.01.2022), s. 432. Bu süreçte Berlin'deki ABD temsilcisi Dresel ile Dışişleri Bakanı arasında geçen iletişim kayıtları için bkz. FRUS, "The Commissioner at Berlin (Dresel) to the Secretary of State", 1921 Vol. 2, 23.03.1921, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1921v02/d41>, (05.02.2022).

⁴⁵³ FRUS, "Secretary of State to the Commissioner at Berlin (Dresel)", 1921, Vol. 2, 29.03.1921, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1921v02/d42>, (05.02.2022).

Temsilci Dresel'in 24 Nisan 1921 tarihli telgrafında İtilaf Devletleri'yle müzakere edilmeye hazır edilmiş olan Tamirat Borcu ödemelerine ilişkin Almanya tarafından sunulan taslak şöyledir⁴⁵⁴:

- 1) Almanya 50 milyon altın mark değerinde tamirat ödemesi için yükümlülük altına girmeye hazırdır. Ayrıca, ekonomik kapasitesi ile uyumlanması ve yıllık ödeme şeklinde gerçekleştirilmesi halinde 200 milyon altın mark tutarında ödemeyi kabul etmektedir. Bunun için tasarlanmış ödeme planı şöyledir:
- 2) Miktarı, faizi ve vadesi kararlaştırılmak üzere Almanya İtilaf Devletleri'nin lehine uluslararası bir kredi açmayı kabul etmektedir.
- 3) Söz konusu uluslararası kredi tarafından karşılanamayacak kısım için Almanya faiz oranı %4'ü geçmeyecek bir oranda ödeme yapmaya hazırdır.
- 4) Almanya, muhatap güçlerin kendi ekonomik ve finansal gelişiminden yararlanmasını sağlayacak koşulları sunmaya hazırdır.
- 5) Borcun ödenmesine ilişkin savaş sırasında tahribata uğrayan yerleşim yerlerinin yeniden inşasına İtilaf Devletleri'nin talep ettiği şekilde Almanya bütün kaynaklarıyla destek olmaya hazırdır. Almanya, yeniden inşa sürecinin tamiratın en baskın kısmı olduğunu çünkü savaşın getirdiği ızdırap ve nefretin yeniden inşa ile aşılabileceğini düşünmektedir.
- 6) Yeniden inşa görevinin de üzerinde Almanya, ilgili devletlere bu amaca yönelik mal ve hizmetleri ticari çerçevede sunmaya hazırdır.
- 7) Samimiyetinin ve iyi niyetinin bir göstergesi olarak, tamirat meselesinin bir defada ve kusursuzca çözülmesi için Almanya Ayrılık Komisyonu'na öncelikle altın, gümüş ya da yabancı para cinsinden 150 milyon altın mark sonrasında ise Hazine tahvili olarak 850 milyon altın mark olmak üzere toplam 1 milyar altın mark ödeme yapmaya hazırdır.
- 8) Almanya, ABD ve İtilaf Devletleri'nin talebi üzerine, İtilaf Devletleri'nin ABD'ye olan borçlarını ekonomik kapasitesi elverdiği ölçüde ödemeye hazırdır.

⁴⁵⁴ FRUS, "Commissioner at Berlin (Dresel) to the Secretary of State", 1921, Vol. 2, 24.04.1921, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1921v02/d50>, (06.02.2022).

- 9) Tamirat ödemelerinin toplam borçluluğuna sayılabileceği düşüncesiyle, Almanya biçilen fiyat ve değerlerin uzmanlardan oluşan bir komisyon tarafından gerçekleştirilmesini teklif etmektedir.
- 10) Almanya, açılacak kredilerden pay alacakların güvence altında tutulacağını garanti ederken, bu güvencelerin kamu mülkiyeti ya da kamu gelirleriyle desteklemeye hazırdır.
- 11) Bu tekliflerin kabulüyle tamirata ilişkin Almanya'nın borçları ortadan kalkmakta ve yurtdışında bulunan Alman özel mülkiyeti serbest bırakılmaktadır.
- 12) Almanya, sunduğu tekliflerin şöyle hayata geçirilebileceğini ifade etmektedir: Yaptırımlar sisteminin ortadan kaldırılması, mevcut Alman üretiminin alt yapısı daha da kötüleşmesinin önüne geçilmesi ve Alman halkının yeniden dünya ticaretine kabulüyle ve tüm verimsiz harcamalardan özgürleştirilmesiyle.

27 Nisan 1921 tarihinde Paris'te toplanan Tamirat Komisyonu oybirliği ile 'verilen zararın tamirata için gerekli miktarın 132 milyar altın mark' olduğuna karar vermiştir. Versailles Antlaşması'nda belirtildiği üzere, Tamirat Komisyonu'nun nihai borcu belirlemesi için kararlaştırılan tarih olan 1 Mayıs 1921'e kadar Almanya'nın geçici (*interim* - aslında geçici değil, burada kastedilen öncül olarak) olarak 20 milyar altın mark ödemesi öngörülmüştür.

Tamirat borçları literatürüne eleştirel bir bakış getiren Sally Marks, 5 Mayıs 1921 tarihli Londra Ödeme Planı'nda (*London Schedule of Payments*), Almanya'nın payına düşen tamirat masraflarını para ve mal olarak ödeyebileceği ve 132 milyar altın mark tamirat ödemesinin savaşın mağlubu olan ülkelerin tamamına ait olduğunu gündeme getirdiğini ifade etmektedir⁴⁵⁵. Almanya'nın para olarak ödeyeceği kısım A, B ve C tahvilleri olarak düzenlenmiş, mal olarak ise kereste, kömür, boya ve kimyasal maddeler olarak belirlenmiştir. Marks, Almanya'dan talep edilen tamirat borçlarının talep edilen tarafın karşılayabileceğinden ziyade İtilaf Devletleri'nin kamuoyunun gözünde siyasilerin kazanmaya çalıştığı olumlu görüşe hizmet ettiğini vurgulamaktadır. Bunun sonucunda, talep edilen borç miktarını ulusal gurur meselesi

⁴⁵⁵ Sally Marks, "The Myths of Reparations." **Central European History**, Vol. 11, No. 3, Eylül 1978, <http://www.jstor.org/stable/4545835>, (16.12.2021), ss. 231–255.

haline getiren Almanya'nın ödemeyi yapabilecek ekonomik gücü olmasına rağmen ödemeyi yapmayacak gücünün de olduğunu ve bu nedenle tamirat borçları tarihi boyunca Almanya'nın ödediği miktarın 20 milyar altın mark olduğunu öne sürmektedir⁴⁵⁶.

Birleşik Krallık verilerinde, 1932 yılında 20 milyar altın mark olarak belirtilen Almanya'nın ödediği tamirat borcu miktarı ABD kaynaklarında yaklaşık 1 milyar altın mark daha fazla olarak izlenmiştir. Veriler arasındaki farklılık ABD'nin 1932'de BIS (*Bank for International Settlements – Uluslararası Ödemeler Bankası*) tarafından yapılan ödemeleri ve 1937 yılında Almanya'nın BIS'teki mevduatlarını tamirat borçlarına dâhil etmesinden kaynaklanmaktadır⁴⁵⁷. 1930 yılında tamirat borçlarının ödenmesi amacıyla kurulmuş olan BIS, Young Planı'nın bir parçası olarak tamirat ödemelerini yürütme amacıyla merkez bankaları arası koordinasyon misyonu ile de yetkilendirilmiştir. ABD'nin BIS'e J.P. Morgan Şirketi aracılığıyla, dolayısıyla özel sektör işbirliği ile dâhil olduğu ancak Fed üzerinden resmi bir üyelik sağlamadığı dikkat edilmesi gereken bir husustur. BIS'e merkez bankaları aracılığı ile üye olmuş İtilaf Devletleri'nin dış politika yapımına zaman zaman müdahalede bulunması⁴⁵⁸, Birinci Dünya Savaşı sonrası dünya-ekonomisinde ABD'nin düzenleyici rolü ele alarak uluslararası düzende Amerikan hegemonyasını kurduğunu göstermektedir.

Tamirat borçlarının kömür ile ödenmesi planlanan kısmı için öngörülen 36 aylık sürede Almanya'nın 34 defa ödeyemez duruma düşerek ödemeyi gerçekleştirmemesi üzerine Nisan 1923'te Fransa ve Belçika Ruhr bölgesini işgal etmişlerdir⁴⁵⁹. 'Ruhr İşgali' olarak bilinen bu olay, 1919 yılında Versailles Antlaşması'nın 428-432. maddeleri çerçevesinde Batı Avrupa üzerine öngörülmüş

⁴⁵⁶ Ibid, s. 233.

⁴⁵⁷ Ibid.

⁴⁵⁸ 1929 Ekonomik krizini takip eden Büyük Buhran sürecinde 1931 yılı ortaları itibariyle içinden geçmekte olduğu bankacılık krizi ve parasal sıkıntı Alman ekonomisini borçlarını ödeyemez duruma getirmiştir. Bu süreçte Almanya ile birlikte ABD'ye borçlu olan tüm devletlere bir yıllık moratoryum ilan eden Başkan Hoover'in moratoryum kararına karşı çıkan Fransa, ABD ile ikili görüşmelerde kabul etmediği tamirat ödemelerinden diğer ülkelerin alacağı payı BIS'e yatırması koşulu hatırlatılınca moratoryum kararını kabul etmiştir. Bkz. 3.1. *Dönemin Mali ve Parasal Politikası*

⁴⁵⁹ Tamirat Komisyonu üyesi olmasına rağmen Birleşik Krallık, işgalin etik ve yasal olmadığı gerekçesi ile dâhil olmamış ancak Fransa'nın işgali yürütmesini mümkün kılacak bir şekilde Ruhr Bölgesi'nde Birleşik Krallık kontrolünde olan demir yollarını Fransa'nın hizmetine sunmuştur. Bkz. Marks, s. 243.

olan antlaşma şartlarının hem bir uzantısı hem de Almanya'nın tamirat borcunun hammadde ile karşılamayı kabul ettiği kısmını uygula(ya)mamasından kaynaklanarak İtilaf Devletleri'nin gündeme aldığı yaptırımların uygulaması olarak tezahür etmiştir. Şöyle ki, Versailles Antlaşması'nın 428. Maddesi antlaşmanın yürürlüğe girmesini takiben Almanya'nın antlaşma şartlarına uymasının bir garantisi olarak Ren bölgesi olarak bilinen ve Ruhr havzasının da dâhil olduğu bölgenin İtilaf Devletleri ve ABD ordusu tarafından 15 yıl süreyle işgal altında bulundurulmasını kabul etmektedir⁴⁶⁰. Ruhr bölgesinin uzun dönemli işgal altında bulunmasının hukuki temeli Versailles Antlaşmasına dayanmakla birlikte, antlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren 10 yıllık bir süreyle bölge garanti şartları uyarınca ABD, Birleşik Krallık, Fransa, Belçika ve genel çerçevede tasarlandığı üzere İtalya tarafından işgal altında tutulmuştur⁴⁶¹.

Bölgede toprağı bulunan ülkeler olan Fransa ve Belçika işgal ile en fazla meşguliyeti bulunan iki ülke olmakla birlikte, Almanya'nın tamirat borcu ödemelerinin muhatabı olarak İtalya hukuki temellerde ve ekonomik olarak tamirat ödemelerinin alıcısı olarak yaptırımlara ilişkin ele alınan girişimlere dâhil olmuştur. Almanya'dan savaş tamirat borcu talebinde bulunmayan ABD ise İtilaf Devletleri'nin çağrısı ve yardım talepleri⁴⁶² üzerine garantör işgal ordusu olarak bölgede bulunmuştur. Üç bölgeye ayrılmış olan Ren bölgesinin Köln kısmında bulunan Amerikan birlikleri 11 Ocak 1923 tarihli Fransa ve Belçika öncülüğünde gerçekleştirilen işgalde bulundukları bölgeyi boşaltarak sahayı Fransız güçlerine devretmişlerdir⁴⁶³. 10 Ocak 1923 tarihinde, garantör konumunda olan Amerikan ordusu Almanya'nın Ren bölgesindeki işgal kuvvetlerini geri çekmiştir.

Ocak 1923-Eylül 1924 tarihleri arasındaki Ruhr işgali, Ren Nehri'nin doğusunu ve Köln bölgesini kapsamış ve işgal Fransız, Belçika ve İtalyan birlikleri

⁴⁶⁰ FRUS, "Section I. Western Europe (Art. 428-432)", **PPC, Vol. 13, 1919**, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv13/ch23subch1>, (12.07.2022), ss. 720-725.

⁴⁶¹ FRUS, "Notes on the Occupation of the Rhineland", **PPC, Vol. 13, 1919**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv13/pg_773, (12.07.2022), s. 773.

⁴⁶² FRUS, "British Embassy to the Department of State – Memorandum", **1921, Vol. 2, 14.03.1921**, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1921v02/d39>, (12.07.2022).

⁴⁶³ Keith LeBahn Nelson, **The First American Military Occupation in Germany, 1918-1923**, University of California, Berkeley, 1965, ss. 414-416.

tarafından icra edilmiştir⁴⁶⁴. Sally Marks, resmi arşiv bulgularına dayanarak tasvir ettiği Ocak 1923 tarihli Ruhr işgalini Fransız, Belçika ve İtalyan mühendislerinin kömür satın almak üzere küçük Fransız ve Belçika birlikleri eşliğinde Ruhr'a girmesi olarak kaydetmektedir⁴⁶⁵. Bu noktada, ABD kararlı bir Fransa karşısında Avrupalı güçler arasında ilerleyen dönemde yeniden meydana gelmesi muhtemel olan bir krizde 'dürüst broker/arabulucu' olarak sahne almayı tasarlayarak işgal etmiş olduğu Ruhr'un güneyindeki Coblenz bölgesinden çekilmiştir⁴⁶⁶. 1924 yılı itibariyle Almanya'nın tamirat borçlarına çözüm bulması için uygulamaya giren Birinci Uzmanlar Komitesi (Dawes Planı) ABD'nin bu konudaki öngörüsünü haklı çıkarmıştır.

İşgale karşı gösterilen pasif direniş hareketi ve sonrasında görülen hiperenflasyon Alman ekonomisinin tamirat borçlarını ödeme yolunda yeni bir plana ihtiyaç duyduğunu ortaya çıkarmıştır. Almanların bu süreçte paralarını devalüe ederek borç ödemesini kolaylaştırmayı öne süren ekonomik yaklaşımlara karşın, savaş finansmanının para basımı ile karşılandığı ve bunun da uzun dönemde hiperenflasyonu beraberinde getirdiği yönünde açıklamalar mevcuttur.

Fransa'nın Birleşik Krallık ve ABD'nin tamirat borçlarının yeniden planlanması için uluslararası bir komisyon oluşturulması yönündeki çağrılarını Fransız franc'ının güçsüzlüğünden dolayı kabul etmek zorunda kalması⁴⁶⁷ 1920'li yıllarda cereyan eden ekonomik krize ve bu krizin de Avrupalı müttefiklerin savaş finansmanında para basımına ağırlık vermesinden kaynaklandığına işaret etmektedir. Ruhr bölgesinin işgali Fransa, İtalya ve Belçika'ya yaklaşık 900 milyon altın mark getirisi olmuş ve ABD yaklaşık 62 milyon altın mark işgal maliyetlerine ilişkin ödeme tahsil etmiştir⁴⁶⁸. Bu dönemde Alman ihracatının durması da ekonomik krizle mücadele eden Birleşik Krallık ekonomisinin lehine bir gelişme olmuştur⁴⁶⁹. Eylül 1923'te Alman koalisyon hükümeti Başkanı Gustav Stresemann tarafından pasif

⁴⁶⁴ FRUS, "Notes on the Occupation of the Rhineland", **PPC, Vol. 13, 1919**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv13/pg_773, (12.07.2022), s. 773.

⁴⁶⁵ Marks, s. 243.

⁴⁶⁶ Nelson, ss. 416-417.

⁴⁶⁷ Marks, s. 246.

⁴⁶⁸ FRUS, "Annex II (1 to 23)" **PPC, Vol. 13, 1919**, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv13/ch17subsubch2>, (28.02.2022), s. 487.

⁴⁶⁹ Marks, ss. 245-246.

direniş resmi olarak son verilmiş ve yeni bir ödeme planının gerekliliği vurgulanmıştır.

Bu süre zarfında ABD Başkanı Calvin Coolidge, Almanya'nın tamirat borçlarının ABD'li temsilci Charles Dawes başkanlığında ve J.P. Morgan Şirketi başta olmak üzere Amerikalı bankerlerin dâhil olacağı bir uluslararası komisyon tarafından yeniden düzenlenmesine onay vermiştir⁴⁷⁰.

ABD'nin savaşa girişinde olduğu gibi savaş sonrasında da muhafaza ettiği özerk tutumu, her iki tarafla yakın iletişim halinde bulunan, bununla birlikte savaş sonrasında mağlup tarafın Amerikan arabuluculuğuna başvurduğu, düzenleyici rolü olan – kural koyan - bir aktör olduğunu göstermektedir. Bu konuma gelmesinde etkin olan ABD iç siyasetinin gelişmeleri mercek altına alındığında görülmektedir ki, 27 Kasım 1919 yılında ABD Senatosu'nda yapılan oylama ile Versailles Antlaşması'nın kabul edilmemesi de Başkan Wilson'un ülkeye dönüşünden itibaren planlı ve programlı olarak yönetilen bir süreç olmuştur. Bu süreçte Başkan'ın Demokrat Parti'den olması ve Senato'nun antlaşmaya red oyu vermesinde etkili Dışişleri Komitesi Başkanı Henry Cabot Lodge'un katı bir Cumhuriyetçi olması, dış politika yapımında izlenen yolun ve alınan nihai kararın iki tarafın ayrılıklarının üzerine çıktığını göstermektedir.

ABD siyaset yapımında geleneksel Federalist/Anti-Federalist tartışmasının iç siyasette, ekonomik ve hukuki düzenlemelerde eyaletler arasında uygulama farklılıkları yaratacak derecede baskın olmasına karşın Paris Barış Konferansı ve sonrasında özellikle mağlup devletlerle müzakere edilen ve benimsenen barış koşullarında kendisini bir harmoniye bırakmış olduğu görünmektedir. Bu yargıya varmamızda bizi ikna eden gelişmeler şöyledir:

Başkan Wilson 8 Temmuz 1919 tarihinde Paris Barış Konferansı'ndan dönüşünü takiben 10 Temmuz 1919 tarihinde Senato'nun resmi onayına sunulan antlaşma süregelen tepkilerle birlikte 19 Kasım 1919 tarihinde reddedilmiştir. Bu süre zarfında ABD Dışişleri Bakanlığı 28 Ağustos 1919 tarihli açıklamasında “Antlaşma -Kongre’de- onaylanıncaya dek ABD komisyonların oluşturulması gibi barış görüşmelerine ilişkin çalışmalarda katılım göstermemelidir. Fakat ABD

⁴⁷⁰ FRUS, “Secretary of State to the British Chargé”, 1923, Vol. 2, 15.10.1923, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1923v02/d48>, (28.02.2022), ss. 71-73.

temsilcilerinin diğer güçlerin temsilcileriyle birlikte antlaşma yürürlüğe girerse ya da yürürlüğe girdiğinde yapılabilecekler hakkında görüş alışverişinde bulunmasında bir sakınca yoktur”⁴⁷¹ ifadesinde bulunmuştur. 22 Ekim 1919 tarihli görüşünde Dışişleri Bakanı Robert Lansing, “Bakanlık tarafından gerekli yetki verildiği durumlarda - ABD- temsilcilerinin belirli komisyonların toplantılarında gayri resmi gözlemci olarak bulunabilecekleri” ni ifade etmiştir⁴⁷². 27 Kasım 1919 tarihli talimatında Dışişleri Bakanı barış müzakerelerini gerçekleştirmek üzere Paris’te bulunan Amerikan Komisyonu’na ‘Tamirat Komisyonu haricinde barış müzakereleri ya da antlaşmaya yönelik oluşturulmuş bütün komisyonlardan Amerikalı yetkililerin geri çekilmesi’ne ilişkin talimat vermiş ve ayrıca ‘antlaşmanın ötesinde ekonomik ve finansal meselelerle ABD’nin bağıni canlı tutmanın ABD’nin çıkarına olduğunu’⁴⁷³ kaydetmiştir.

Bu gelişme itibariyle Paris Barış Konferansı ve antlaşmaya ilişkin görüşmeler tamamen Avrupa’yı ilgilendirdiği sürece geleneksel dış politika ilkesi olarak katılım göstermeye çekinceyle yaklaştığını ifade eden ABD, büyükelçilik düzeyinde temsilcilerine gerçekleştirilen toplantıların notlarına ulaşmalarını telkin etmiştir. Küresel meselelerin tartışıldığı konularda bilgi edinme amaçlı katılım gösteren ABD, kendi çıkarlarının tehlikeye girdiği anda alınması tasarlanan kararların olabildiğince geciktirilmesi için talimat vermiştir.

Yukarıda verilen iki farklı siyasi yaklaşımın örnekleri Şubat 1920’de Londra’da devam eden barış görüşmelerinde Türkiye ve Yakın Doğu’yu ilgilendiren oturumlarda ABD’nin katılım göstermemesi, Tamirat Komisyonu’nun Londra görüşmelerinde Almanya’nın sunduğu ödeme planını kabul etmesi üzerine Mayıs 1921’de ABD, Büyükelçisi’ni İngiltere Başbakanı’nın daveti üzerine katılım göstermek üzere görevlendirmesi olmuştur. Uluslararası düzende hegemonyasının icrası sürecinde ABD, öncelikle İtilaf Devletleri’nden kendisini ayırıştırarak bir üst

⁴⁷¹ FRUS, “Treaty of Versailles: Annotations of the Text”, **PPC, Vol. 13, 1919**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv13/pg_10, (20.01.2022), s. 10.

⁴⁷² Ibid.

⁴⁷³ Ibid.

düzeyde konumlandırmış ve Birleşik Krallık başta olmak üzere İtilaf Devletleri'ne yeni uluslararası düzenlemelerde mevcudiyetinin vazgeçilmezliğini ispatlamıştır⁴⁷⁴.

İtilaf Devletleri'nin genelinden ayrışma sürecinde iç siyasetinin sınırlarına göre manevra alanı belirleyen ABD mağlup ülkelere ikili ilişkiler çerçevesinde daha sempatik yaklaşım ekonomik çıkarlarını gözetmiştir. Bu çerçevede, iç siyasi dinamikler nedeniyle Versailles Antlaşması'nın yerine imzalandığı ifade edilen Berlin Antlaşması (1921) Almanya ile ilişkilerin savaş düzleminden uzaklaşarak ekonomik ve ticari anlamda yoğunlaşmasıyla devam etmiştir. Buna en somut örnek ise 1923 yılı sonunda imzalanan dostluk, ticaret ve konsolosluk hakları anlaşması ile ABD ve Almanya karşılıklı olarak Most-Favored-Nation (MFN) statüsünde hareket etme kararı almışlardır⁴⁷⁵. MFN antlaşmaları karşılıklı (*conditional*) ve karşılıksız (*unconditional*) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Geleneksel olarak Birleşik Krallık serbest ticaret prensibinden kaynaklı olarak karşılıksız temelde MFN şartını uygularken, ABD'nin gerçekleştirdiği MFN antlaşmaları karşılıklılık esasına dayanmaktadır⁴⁷⁶.

18. ve 19. yüzyıllarda diğer Avrupa ülkeleri – Fransa (1778) , Birleşik Krallık (1794), Avusturya (1829), Rusya (1832) ile imzalanan MFN antlaşmaları eşit telafi amacı güttüğü için karşılıklılık esasına dayanmış ve bu bir Amerikan dış politikası geleneği haline gelmiştir⁴⁷⁷. Bu nedenle, Alman prenslikleri ile imzalanan ticari antlaşmalardan farklı olarak ABD'nin 1828 yılında Prusya ile imzaladığı antlaşma karşılıklılık ilkesine dayalı bir MFN antlaşması olmuştur⁴⁷⁸. Bu bağlamda bakıldığında, Birinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin İtilaf Devletleri'nden farklı olarak Almanya ile ayrı bir antlaşma imzalaması ve kısa bir süre sonrasında (1923)

⁴⁷⁴ FRUS, “The President of the Allied Conference (Lloyd George) to the Government of the United States”, 1921, Vol. 1, 06.05.1921, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1921v01/pg_12, (10.02.2022), ss. 12-13.

⁴⁷⁵ FRUS, “Treaty between the United States and Germany, signed December 8, 1923, regarding friendship, commerce and consular rights” 1923, Vol. 2, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1923v02/d28>, (10.02.2022), ss. 30-46.

⁴⁷⁶ Jacob Viner, “The Most-Favored-Nation Clause in American Commercial Treaties.” *Journal of Political Economy*, Vol. 32, No. 1, University of Chicago Press, 1924, <http://www.jstor.org/stable/1822463>, (01.03.2022), ss. 101-129.

⁴⁷⁷ Stanley K. Hornbeck, “The Most-Favored-Nation Clause.” *The American Journal of International Law*, Vol. 3, No. 4, American Society of International Law, 1909, <https://doi.org/10.2307/2186414>, (01.03.2022), ss. 797-827.

⁴⁷⁸ United Nations Conference on Trade and Development, “Most-Favored-Nation Treatment”, *UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements*, Vol. 2, https://unctad.org/system/files/official-document/diaeia20101_en.pdf, (10.02.2022), ss. 9-10.

ise daha kapsamlı bir antlaşmanın imzalanması ekonomik üstünlüğünü – uluslararası düzendeki mevcut hegemonyasını - muhafaza etme siyasetinin bir parçası olarak görülebilir.

2.5. 1920 Krizi ve ABD

1920 krizi dünya-ekonomisinin merkez ülkelerinin eş zamanlı olarak içinden geçtiği bir ekonomik daralma olarak ifade edilebilir. 1893 krizinin ABD ekonomisinin tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine geçtiği kırılma noktasını temsil ettiği; 1907 krizinin ise ABD ekonomisinde para elastisitesinin güvence altına alınarak nihai kredi merciinin oluşturulması ve ABD bankacılık sisteminin kırılganlığını aşabilmesi amacıyla Fed'in kuruluşuna hizmet ettiği görülmüştür. Birinci Dünya Savaşı sürecinde ABD'nin artan ihracat hacmiyle uğradığı altın akışı ve savaşan güçlere sağladığı krediler sayesinde elde ettiği üstün ve ayrıcalıklı ekonomik konumunun sağladığı 1920'lerin refah ortamı, 1920 krizini açıklayabilmek için uluslararası bir karşılaştırmanın yapılmasını gerektirmektedir.

1920 ekonomik krizini 1929 ekonomik krizinin bir öncülü olarak açıklayan çalışmaların⁴⁷⁹ yanı sıra, krizi iş çevrimleri kavramı üzerinden ABD ekonomisinin ekonomik krizleri çerçevesinde ele almak üretim, ticaret ve finansal dinamikleri de içereceği için dünya-ekonomisi çalışmaları açısından kapsamlı bir açıklama getirecektir. ABD Kongresi Araştırma Birimi (*Congressional Research Service – CRS*), bir ekonomide iktisadi faaliyetlerin artışta olduğu dönem -ekonomik büyüme- ile iktisadi faaliyetin azalma eğilimi gösterdiği dönemler -ekonomik daralma- arasında geçen süreci iş çevrimi olarak tanımlamakta ve iş çevrimlerinin büyüme, tepe, daralma ve dip olarak dört fazdan oluştuğunu belirtmektedir⁴⁸⁰. İş çevrimleri için temel oluşturan ekonomik aktivitenin kapsamlı bir ölçümü için reel GSYH verileri baz alınmaktadır. İş çevrimlerinin büyüme evresinde reel GSYH'ya ek olarak, istihdam oranları, gelirler, sanayi üretimi ve satış oranları artış göstermektedir. Daralma evresinde ise işsizlik oranları ve enflasyon yükselmekte,

⁴⁷⁹ Davis Kedrosky, "In the Shadow of the Slump: The Depression of 1920-1921", **Berkeley Economic Review**, 18.03.2021, <https://econreview.berkeley.edu/in-the-shadow-of-the-slump-the-depression-of-1920-1921/>, (01.03.2022). 1920 ekonomik krizini 1929 ekonomik krizinin öncülü olarak ifade eden çalışma için bkz. Robert P. Murphy, "The Depression You've Never Heard Of: 1920-1921", **Foundation for Economic Education**, 18.11.2009, <https://fee.org/articles/the-depression-youve-never-heard-of-1920-1921/>, (01.03.2022).

⁴⁸⁰ Congressional Research Service (CSR), "Introduction to US Economy: The Business Cycle and Growth", **In Focus**, 13.01.2022, <https://sgp.fas.org/crs/misc/IF10411.pdf>, (05.03.2022).

buna karşın reel GSYH, sanayi üretimi, azalmakta, ücretler düşüş gösterirken azalan alım gücüne bağlı olarak satışlar azalmaktadır.

1920 ekonomik krizi olarak literatürde bahsi geçen gelişme, **Şekil 13**'te görülebileceği gibi 1920 Ocak itibariyle 18 ay süren bir ekonomik daralmadır. Amerikan iş çevrimi, reel GSYH, sanayi üretimi ve dış ticaret verilerine göre 1921 yılı ikinci yarısı itibariyle toparlanma başlamıştır. 1918-1928 yılları arasında Harvard Üniversitesi'nde Ekonomi Profesörü olarak görev yapmış Warren Persons⁴⁸¹, iş çevrimleri üzerine sürdürdüğü çalışmaları çerçevesinde 1920 krizini incelemiştir⁴⁸². Krizin oluşumu ve sürecine ilişkin kalitatif bir çalışma sunan Persons, toptan eşya fiyatları, ücretler ve geçim maliyetleri (*cost of living*), iç ve dış ticaret rakamları ile kredi ve bankacılık verileri olmak üzere dört bağımsız değişken üzerinden gerçekleştirdiği analizinde 1920 krizinin bir yönüyle önceki krizlere benzediğini ifade etmiştir. Mal ve hizmetlerde fiyat artışı, yükselen sanayi üretimi, para hacminde genişleme, ihtiyatsız bir büyümeyi takiben emtia piyasalarının çöküşü, siparişlerin iptali, depolarda stokların azalması, azalan üretim, işlerde kesatlık, banka rezervlerinde artış ve para kurunda düşüş gözlemlenmiştir.

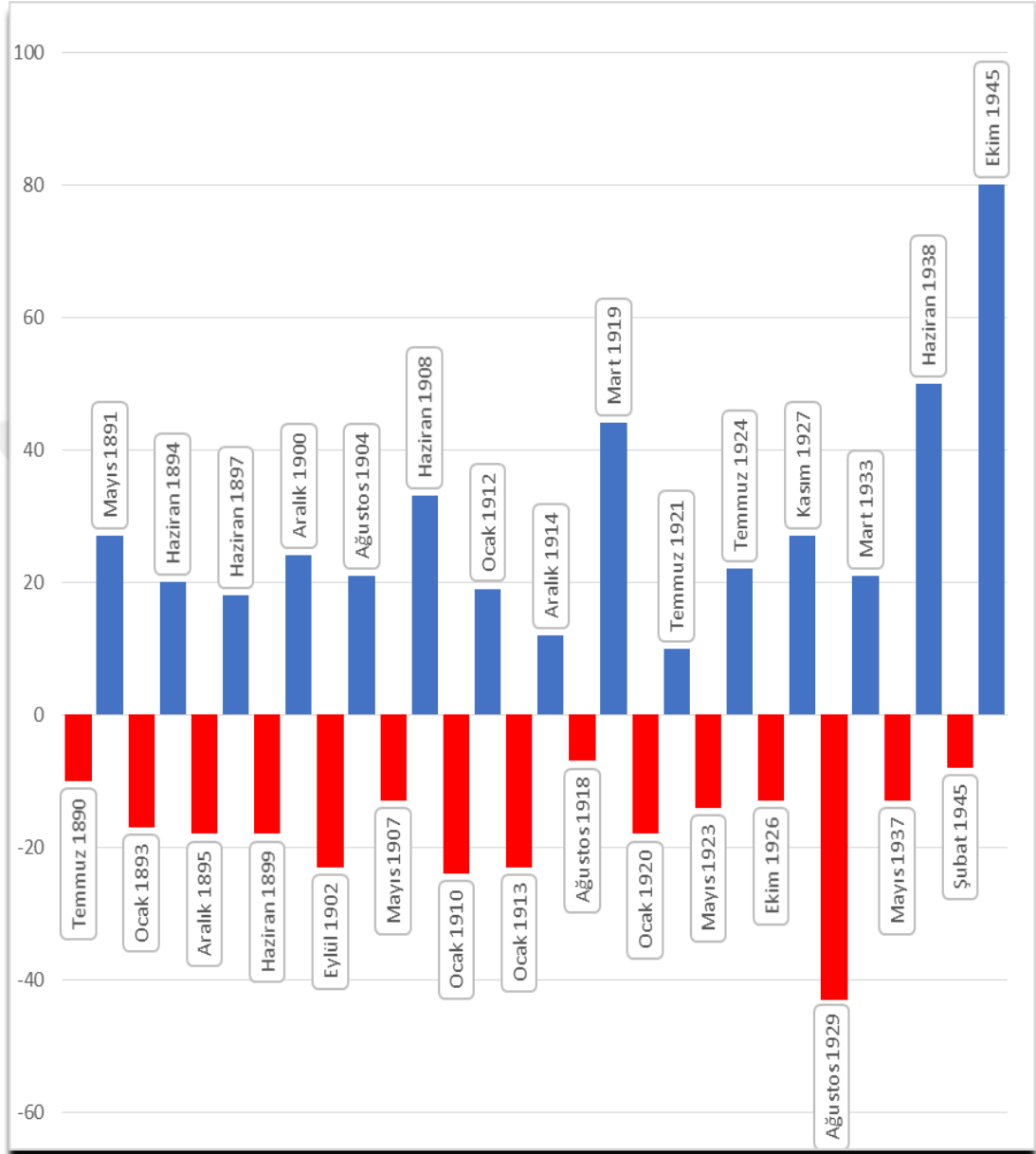
1913 öncesi ABD ekonomik krizleri, iş çevrimlerinde görülen gelişmelerle benzerlik göstermektedir. Fed'in Amerikan ekonomisinin elde ettiği başarılarından biri olarak görüldüğü ve Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde kurularak 1920 kriziyle ilk sınavını verdiği dönemde para politikası ile krizin üstesinden geldiğine ilişkin Milton Friedman ve Anna Schwartz'ın getirdiği açıklamalar⁴⁸³, öncesinde Persons tarafından da ifade edilmiştir. Önceki ekonomik krizlerden farklı olarak 1920 krizinden çıkışta ve iş çevrimlerinin dip noktasından büyüme evresine geçişinde iki unsur etkin olmuştur.

⁴⁸¹ William Trufant Foster, "Warren Milton Persons", **Journal of the American Statistical Association**, Vol. 34 No. 206, 1939, DOI: 10.1080/01621459.1939.10502398, (03.03.2022), ss. 411-415.

⁴⁸² Warren M. Persons, "The Crisis of 1920 in the United States: A Quantitative Survey", **The American Economic Review**, Vol. 12, No. 1, Mart 1922, <https://www.jstor.org/stable/1805398>, (04.03.2022), ss. 5-19.

⁴⁸³ Milton Friedman ve Anna Schwartz, **A Monetary History of the United States 1867-1960**, Princeton University Press, 1963. Friedman ve Schwartz'ın Amerikan para politikasının daha etkin bir uygulaması ile 1920'li ve 1930'lu yılların ekonomik krizlerinden daha az zararla çıkılabileceği hipotezi üzerine Avrupa Merkez Bankası (AMB) tarafından ele alınan ve hipotezin doğruluğu onaylayan güncel çalışma için bkz. Lawrence J. Christiano, Roberto Motto ve Massimo Rostagno, "The Great Depression and the Friedman-Schwartz Hypothesis", ECB Working Paper No. 326, Mart 2004, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.526989>, (10.03.2022).

Şekil 13: Aylık Çevrim Ölçütü Bazında ABD İş Çevrimleri Grafiği

Kaynak: Charles A. Radin, “US Business Cycle Expansions and Contractions”, NBER, 19.07.2021, <https://www.nber.org/research/data/us-business-cycle-expansions-and-contractions>, (03.03.2022).

Not: Yukarıdaki tablo, kaynak olarak verilen web sayfasında ABD iş çevrimleri sürelerine ilişkin rapor edilen tarihler üzerinden bizzat oluşturulmuştur.

Bunlardan birincisi, Birinci Dünya Savaşı'ndan çıkmış ve ABD ihracat ürünlerine talebi yüksek olan Avrupa ülkeleri, ikincisi İtilaf Devletleri'nin altın standardını geçici olarak askıya almış olmasına karşın ABD altın rezervlerinin artmış olmasıdır. Bu iki faktör, Federal Rezerv Sistemi'nin 1920 krizinden çıkış için uyarladığı para politikasına yardımcı olmuştur⁴⁸⁴. Uluslararası altın standardı sisteminin geçerli olmadığı ve 'de-facto olarak dolar standardında'⁴⁸⁵ olan bir uluslararası düzende ABD'nin ihracatını gerçekleştirdiği Avrupa ülkelerinin paralarının konvertibilitesini yitirmesi ve buna bağlı gelişen deflasyonist eğilimler ABD dış ticaretinde bocalamaya neden olmuş ve 1920 krizinin süresini değil, yoğunluğunu artıran bir etken olmuştur.

Somut verilerle 1920 krizini anlatmak gerekirse, ABD iş çevrimlerinin 1920 Ocak-1921 Temmuz arası ekonomik daralma evresinde sanayi üretimi endeksi %31 azalma göstermiş, New York dışında banka mevduatları %22,5 oranında düşmüş, kişisel gelir düzeyi %21,9 oranında azalmış, perakende satışlarda %4,3 oranında geri çekilme gözlemlenmiştir. Dip noktası olarak ifade edilen evrede ise işsizlik oranları %11,9 olarak izlenmekle birlikte savaş sonrası ABD ekonomisinin %4'lük işsizlik oranı olarak verilen tepe noktasından dibe inişte %7,9'luk bir artış gözlemlenmiştir⁴⁸⁶. 1920 yılında (1996 yılı endeksiyle) ABD reel GSYH'sı 576 milyar dolar iken 1921 yılında 556 milyar dolara düşerek %3,4 oranında bir azalma kaydetmiştir⁴⁸⁷.

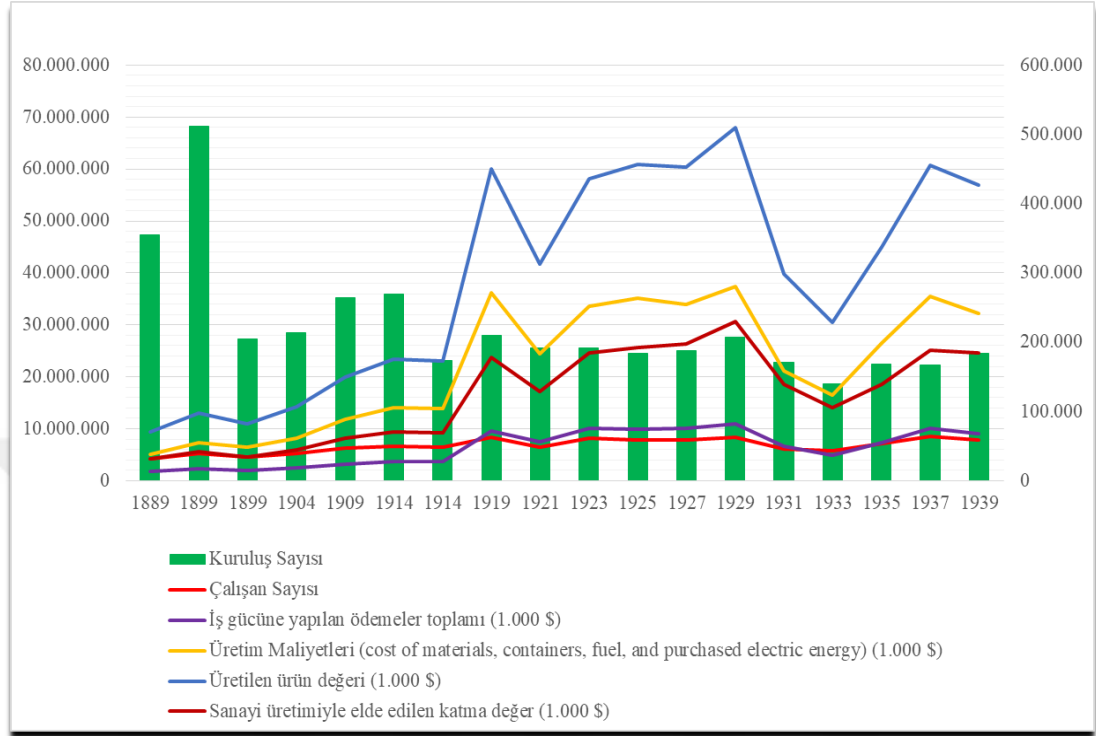
⁴⁸⁴ Barry Eichengreen ve Peter Temin, "The Gold Standard and the Great Depression", **NBER Working Paper No. 6060**, Haziran 1997, <https://www.nber.org/papers/w6060>, (10.03.2022).

⁴⁸⁵ Cameron M. Weber, "Parker, Randall E. The Economics of the Great Depression: A Twenty-First Century Look Back at the Economics of the Interwar Years" Book Review, **New School for Social Research**, Vol. 55, No. 1, 2010, DOI: 10.1177/056943451005500115, (10.03.2022), ss. 135-137.

⁴⁸⁶ U. S. Department of Commerce, Bureau of Census, "Appendix F. – Percent Change for Selected Series Over Contraction and Expansion Periods of Business Cycles 1920-1961", **Business Cycle Developments**, November 1962, s. 66.

⁴⁸⁷ Louis Johnston and Samuel H. Williamson, "The Annual Real and Nominal GDP for the United States, 1789 - Present." **Economic History Services**, Nisan 2002, <http://www.eh.net/hmit/gdp/>, (17.01.2022).

Şekil 14: ABD Sanayi Üretim Verileri Grafiği

Not: Grafik yukarıda belirtilen kaynak bünyesinde sunulan resmi veriler üzerinden üretilmiştir. Bununla birlikte grafiğin okunmasına ilişkin bilinmesi gereken detaylar şöyledir:

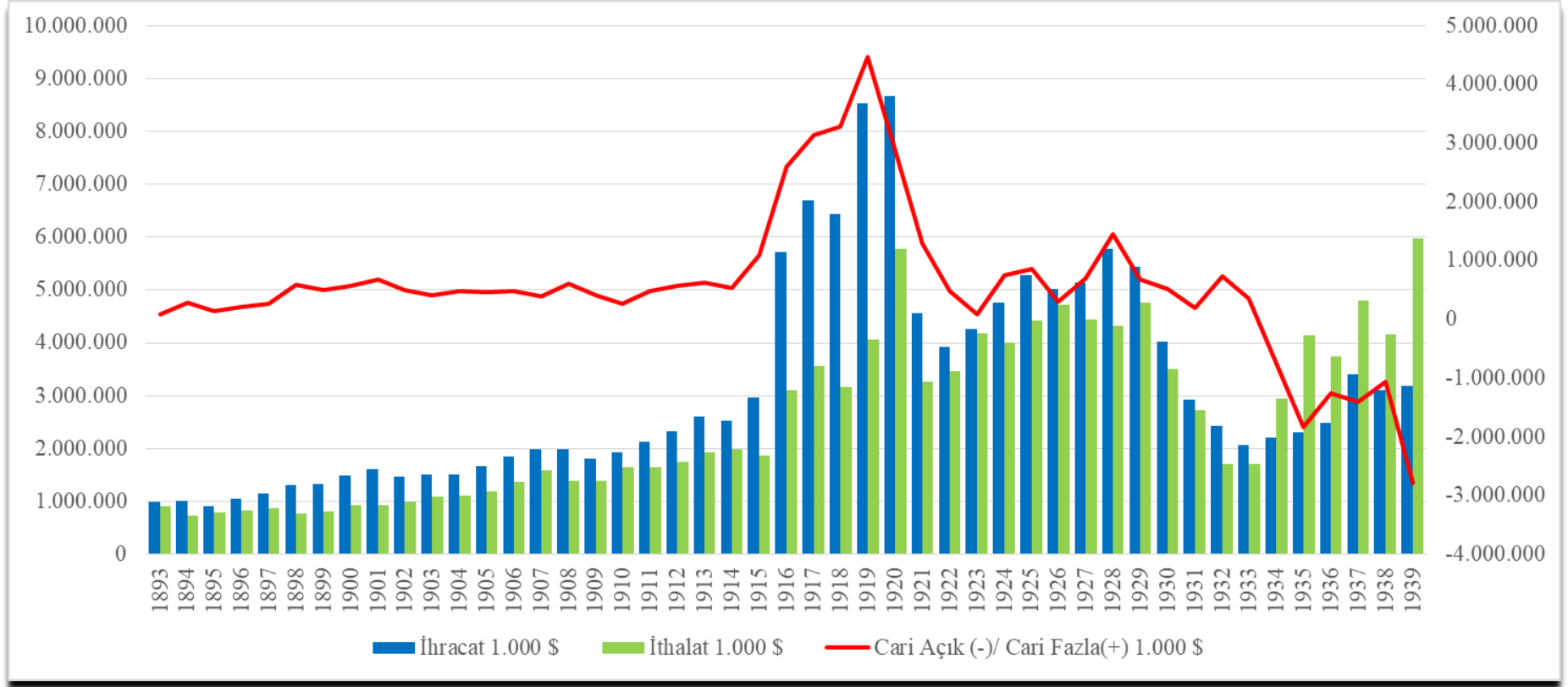
- 1 - Sanayi üretimiyle elde edilen katma değer hesaplaması şöyledir: Üretimi yapılan ürünlerin toplam değeri - (eksi) üretim maliyetleri (cost of materials, containers, fuel, and purchased electric energy).
- 2 - 1889 - 1914 yılı ilk verileri ürünleri 500\$ ve üzeri olan bütün kuruluşları kapsamaktadır.
- 3 - 1914 yılı ikinci verisi itibariyle ürünleri 5000\$ ve üzeri olan bütün kuruluşların verileri sunulmaktadır.
- 4 - 1935 yılı itibariyle götürü iş maliyetleri devreye girmiştir ve bu kalem üretim maliyetlerine (bkz. 5. kolon 1935-39 yılları) dâhil olmuştur. (Includes cost of contract work)
- 5 - 1935 yılı itibariyle Sanayi üretimiyle elde edilen katma değer hesaplaması şöyledir: Üretimi yapılan ürünlerin toplam değeri - (eksi) üretim maliyetleri (cost of materials, containers, fuel, purchased electric energy and cost of contract work - götürü iş maliyeti) 1935 yılı öncesinde 'götürü iş maliyeti' kalemi mevcut değildi.

Verilerin elde edildiği kaynakta belirtildiği üzere 1889 yılı ve 1899 yılı için verilen ilk rakamlarda el emeği ile üretim yapan fabrikalar verilere dâhil edilmiştir. 1899 yılı ikinci verisi itibariyle ele emeği ile üretim yapan ve sanayiye eleman sağlayan fabrikalar (*neighborhood industries*) verilere dâhil edilmemiştir. Buradan da 1900 yılı itibariyle sanayi üretimiyle tam makineleşmenin kast edildiği çıkarımı yapılabilir.

Kaynak: Statistical Abstract of the United States, 1941, s. 845.

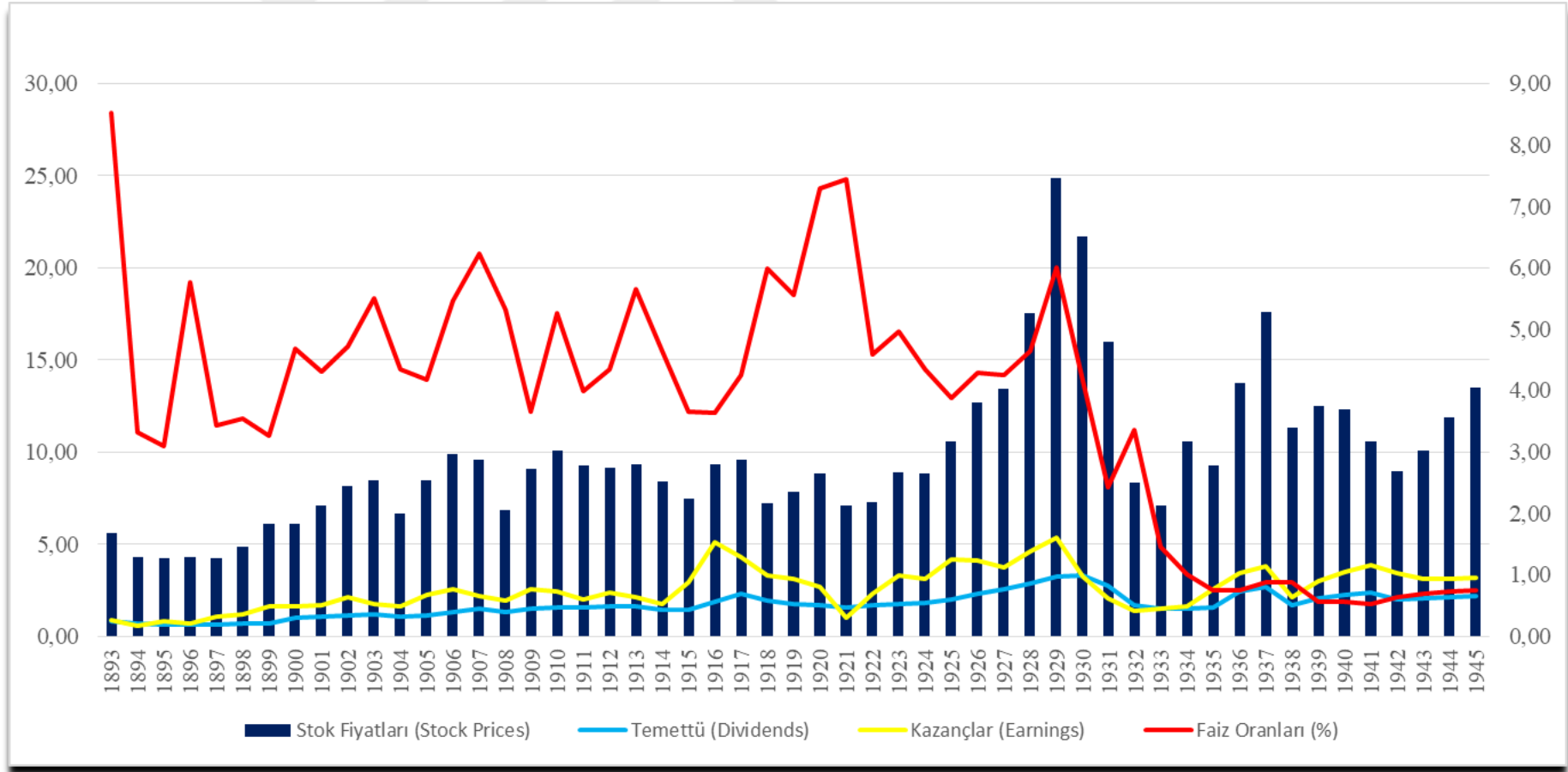

Şekil 15: ABD Dış Ticaret Verileri Grafiği

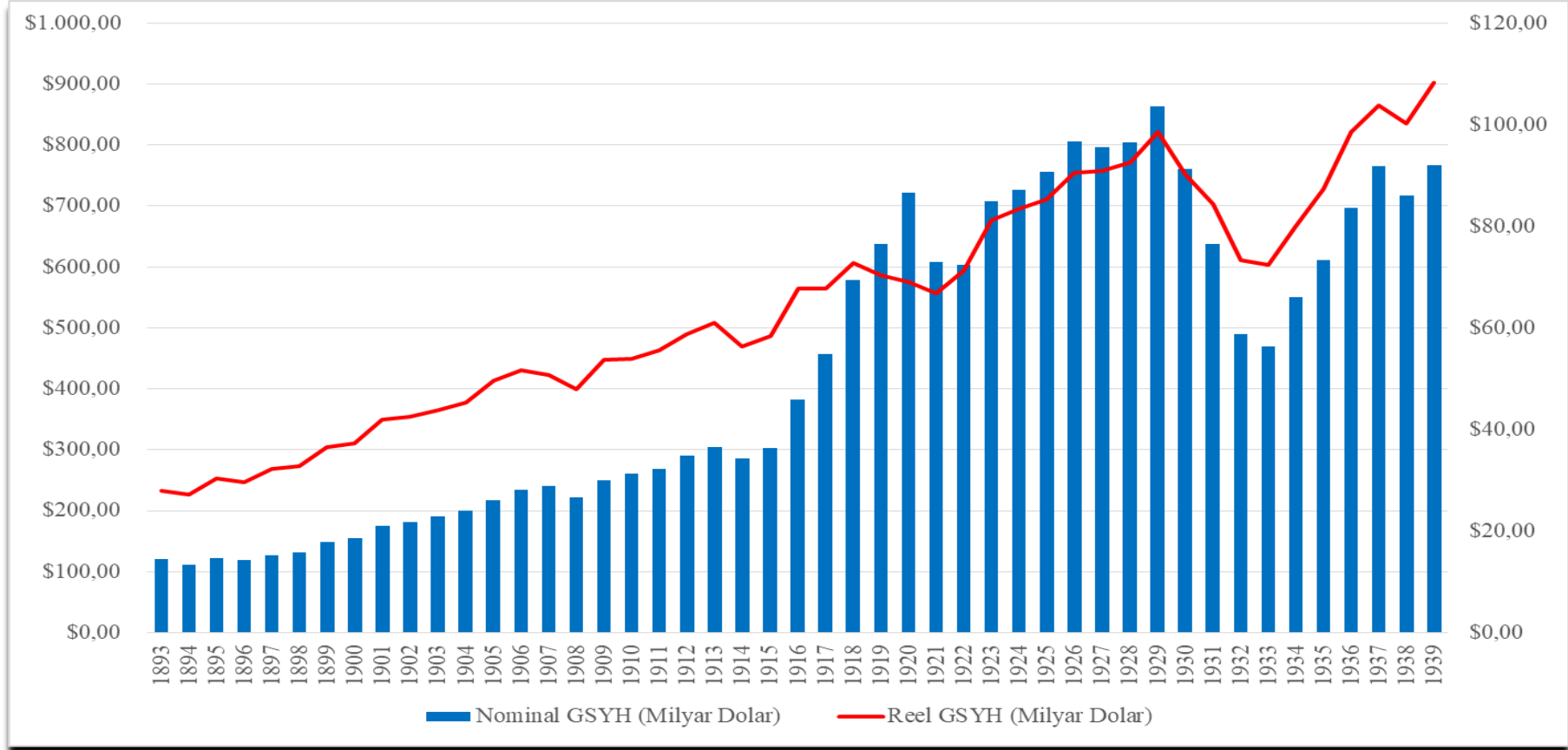
Kaynak: U.S. Bureau of the Census, **Historical Statistics of the United States 1789-1945**, U.S. Government Printing Office, 1949, s. 243-244. Grafik kaynaktan elde edilen veriler üzerinden oluşturulmuştur.

Şekil 16: NYSE Yıllık Bileşik Verileri Grafiği

Kaynak: Robert J. Shiller, “Chapter 26, Data Appendix: Annual Data on U.S. Stock Market”, **Market Volatility**, MIT Press, Cambridge, 1989, <http://www.econ.yale.edu/~shiller/data/chapt26.html>, (07.03.2022). Grafik kaynaktaki verilerden oluşturulmuştur.

Şekil 17: ABD Reel GYSH Tarihsel Değişim Grafiği

Kaynak: Johnston ve Williamson, 2002. Verili kaynaktaki değerler 1996 yılı fiyatlarıyla hesaplanmıştır. Grafik kaynaktaki verilerden oluşturulmuştur.

Uluslararası düzende ABD'nin ekonomik ve siyasi anlamda en fazla etkileşim içinde bulunduğu güç olan Birleşik Krallık'ta ise 1920 krizinin süresinin ve yoğunluğunun daha fazla olduğunu görmekteyiz. Mitchell, Solomou ve Weale (2011) dönemin Birleşik Krallık ekonomisi ve aylık GSYH verileri üzerine kaleme aldıkları çalışmalarında 1920-21 yılları ekonomik krizinde Birleşik Krallık GSYH'sını %25 oranında bir azalmaya uğradığını ifade etmişlerdir⁴⁸⁸. İş çevrimlerinin ekonomik daralma sürecinde reel GSYH'nin düşüş gösterdiği koşulda bir ekonomik krizden bahsedilebileceği yaklaşımı ABD Ekonomik Araştırmalar Bürosu (NBER) ve Kongre Araştırma Ofisi tarafından öne sürüldüğü üzere, Mitchell ve diğerleri tarafından öne sürülen kriz süresince Birleşik Krallık GSYH'ndaki azalma oranı hakkında gerçekleştirdiğimiz araştırmada İngiltere Merkez Bankası'nın verileri temel alınmıştır. Buna göre, 1920 yılı Birleşik Krallık reel GSYH %7,7 düşüş göstermiş, 1921 yılında ise %10,1 oranında azalmıştır⁴⁸⁹.

NBER tarafından geliştirilen iş çevrimlerinin hesaplanmasında farklı bir yaklaşım kullandıklarını ifade eden Mitchell, Solomou ve Weale, Birleşik Krallık iş çevrimlerinin tepe noktasının 1920 Ağustos, dip noktasının ise 1921 Mayıs olduğunu ortaya koymaktadırlar⁴⁹⁰. Buna ek olarak 1921 Mart ve Nisan aylarında sanayi üretiminin ve GSYH'nin hızlı düşüşü ile birlikte Birleşik Krallık ekonomisinin 'çevrim içinde çevrim' olacak şekilde bir gerileme kaydettiğini ifade eden Mitchell ve diğerleri bu gelişmeyi Nisan 1921-Haziran 1921 arasında kömür madeni işçilerinin grevine bağlamaktadırlar. Öyle ki, 28 Haziran 1921'de grevin bitmesiyle 1921 Temmuz ve Ağustos'ta görülen hızlı ekonomik toparlanma grev sürecinde kaybedilen çalışma sürelerine ve üretim çıktısına bağlanmaktadır. Grevin ve iş gücü piyasası hareketlerinin sanayi üretimine ve ekonomiye etkilerinin yadsınamaz olduğunu kabul etmekle birlikte bu, 1920 ekonomik krizinin Birleşik Krallık açısından açıklamak için yetersiz kalmaktadır.

⁴⁸⁸ James Mitchell, Solomos Solomou, ve Martin Weale, "Monthly GDP Estimates for Inter-War Britain", **Cambridge Working Paper on Economics CWPE1155**, 2011, <https://www.econ.cam.ac.uk/research-files/repec/cam/pdf/cwpe1155.pdf>, (09.03.2022), ss. 1-31.

⁴⁸⁹ Bank of England (BoE), **A Millenium of Macroeconomic Data for the UK, 2016**, <https://www.bankofengland.co.uk/statistics/research-datasets>, (02.03.2020).

⁴⁹⁰ Mitchell vd., s. 16.

Zira, grev sona ermiş olmasına rağmen 1921 sonuna kadar Birleşik Krallık ekonomisinin gücünü kaybetmeye devam ettiği Mitchell ve diğerleri tarafından kabul edilmektedir⁴⁹¹.

1929 ekonomik bunalımına bakışında 1921 ekonomik krizini savaş sonrası ekonomik konjonktürü dikkate alarak irdeleyen Fransız tarihçi Jacques Néré, Birleşik Krallık, ABD, Fransa ve Almanya'nın ekonomik durumlarını uluslararası düzende birbirleriyle etkileşimlerinin yok sayılamayacağı bir temelde ortaya koymuştur⁴⁹². Néré, 1920 yılına giden süreçte savaşın son bulmasını takiben barış antlaşmalarının bir kısmının imzalandığı diğer bir kısmının da tamirat borcu başta olmak üzere müzakere edilen barış koşulları nedeniyle bir sonuca ulaşmayı beklediği bir ekonomik atmosfere genel kıtlık halinin hâkim olduğunu ifade etmektedir.

Lionel Robins ekonomik bir terim olarak kıtlık durumunu mevcut kaynakların ulaşılacak istenen amaca (*ends*) hizmet etmekte yeterli olmadığı bir durum olarak tanımlamıştır⁴⁹³. Buna göre, ekonomistin görevini de kıt durumda olan kaynakların dağılımıyla olan ilişkisi üzerinden söz konusu kaynaklara verilen değerlendirme mekanizması üzerinde çalışmak olarak ifade etmekle birlikte kıtlık halinin yoğunluğunu değişimini de kaynakların ya da amaçların bünyesinde oluşan değişimden kaynaklandığını belirtmektedir⁴⁹⁴. Buna göre, Néré 1920 Nisan-Aralık arasında emtia (pamuk, şeker, buğday, ipek) fiyatlarında görülen sert düşüşü uluslararası ticaretin yavaşlamasına bağlamaktadır.

Uluslararası ticarete belirleyici payı olan Birleşik Krallık'ın ihracat oranlarının azalmasının fiyatlarda düşüşe neden olduğunu kaydetmenin doğruluk payı olabileceği gibi, bahse konu ihracat kalemlerinin tarım ürünlerinden oluşmadığından, sanayi ürünleri ihracatındaki oransal değişmelerin fiyat hareketlerine etki edebileceği daha olası bir gelişmedir. **Tablo 35** incelendiğinde konumuz itibarıyla varabileceğimiz diğer bir sonuç ise, Birleşik Krallık'ın 1920-1921 yılları arası ihracatında azalma kaydettiği ülkeler ABD'nin I. Dünya Savaşı sonrası nüfuzunu ve ihracat hacmini artırdığı bölgelerdir.

⁴⁹¹ Ibid, s. 17.

⁴⁹² Néré.

⁴⁹³ Lionel Robins, **An Essay on the Nature and Significance of Economic Science**, MacMillan&Co. Limited, London, 1932, ss. 12-45.

⁴⁹⁴ Ibid.

Tablo 35: Birleşik Krallık İhracatında Ülkelere Göre Azalma Oranı, 1920-1921

Ülke	(%)	Ülke	(%)	Ülke	(%)	Ülke	(%)
İsveç	75	Kanada	54,5	Küba	73,9	Japonya	18,1
Danimarka	67,1	Yeni Zelanda	44	Brezilya	57	Çin	40,3
Fransa	65,2	Avustralya	27,2	Peru	54,8	Seylan (Hind.)	39,8
Almanya	17,8	Güney Afrika	38,6	Şili	46,6	Mısır	56,8
ABD	42,6	Batı Afrika	46,2	Arjantin	35,6		

Kaynak: The Economist, 22.02.1922; Néré, 1980, s. 8-9.

1913-1922 arasında Almanya, İsveç, Hollanda ve Birleşik Krallık tarım dışı işsizlik oranlarının verildiği **Tablo 35**'te görüldüğü üzere, Birleşik Krallık işsizlik oranları 1921 Haziran'da %23,1 ile en yüksek seviyeye ulaşmış olmasına rağmen Ekim'de %15,6'ya gerileyen oran, yükselen işsizlik oranlarının ihracattaki düşüşten kaynaklanmayabileceğini göstermektedir. Almanya'nın işsizlik oranları bakımından krizden etkilenmediği çıkarımına varamayacağımız gibi, düşük ücretlerle (economies of scale) sanayi üretiminde sürümden kazanma siyaseti ile Almanya'da Birleşik Krallık'ın ithalata getirdiği %33,5 oranında gümrük vergilerinin dahi üstesinden gelecek bir ihracat artışı amaçlanmıştır⁴⁹⁵.

Tabloya İsveç ve Hollanda'nın dâhil edilmesinin amacı ise Birinci Dünya Savaşı'nda tarafsız olan ülkelerin ekonomik durumunu da mercek altına almaktır. Hollanda, savaş sırasında tarafsızlığı ile ekonomik kazanım sağlarken, 1921 krizinin etkilerini görece daha geç (1922 yılı başlarında) hissetmiştir. Ayrıca, Almanya ile olan yakın ticari ve ekonomik ilişkileri ve uluslararası ekonomik ve finansal bağlantılarının daha sıkı örülmüş doğası gereği 1920 krizinden etkilenme oranı Birleşik Krallık'a göre daha hafif olmuştur. 1920-21 krizinin görece geç deneyimlendiği İsveç'te 1921-22 krizi olarak geçen ekonomik daralma sürecinde, savaş sonrası ticaret engellerinin kalkmasına karşılık %25 oranında azalma görülen üretim ve bunun sonucunda %30 oranında seyreden işsizlik oranları farklı bir

⁴⁹⁵ Max Hermant, *Les Paradoxes économique d l'Allemagne*, 1931, s. 36'dan aktaran Néré, 1980, s. 16.

ekonomik model için arayışların yoğunlaşmasına ve ‘İsveç Modeli ekonomiye’ geçişte belirleyici olmuştur⁴⁹⁶.

Tablo 36: İşsizlik Oranları

Yıl	Almanya	İsveç	Hollanda	Birleşik Krallık
1913	2,9	4,4	5,1	2,1
1920	3,8	5,4	7,2	2,4
1921 Haziran	3,7	27,9	8,1	23,1
1921 Ekim	1,2	27,1	6,9	15,6
1922 Ocak	1,6	35,6	18,5	16,8

Kaynak: Société des Nations, **Bulletin**, No:4’ten aktaran Néré, 1980, s. 9.

1921 yılı Birleşik Krallık işsizlik oranlarındaki dalgalanma şöyle açıklanabilir:

Birleşik Krallık kömür sektörünün ekonomik kayıplarına karşılık hükümet 1921 yılında kömür madenleri ve demiryollarını özelleştirmeyi tasarlamıştır. Kömür madenleri, taşımacılık sektörü ve demiryolları Birleşik Krallık sendikacılık hareketinde ‘Üçlü Birlik (Alliance)’ı oluşturmaktadır. Kömür madenleri ve demiryolları sektörü işverenleri sektörün uğradığı kayıp karşısında ücret kesintisine gitmeyi öngörmüş ve alınan tepkiler karşısında ücret ödemelerinin yapılacağı gün, 31 Mart 1921 tarihinde işçilerin sözleşmelerine son vermiştir. Bunun üzerine greve giden maden işçilerinin, taşımacılık ve demiryolu sektörlerinden destek talepleri karşılık bulamamıştır. Kraliyet’in ve ülkenin güvenliğinin grev hareketi tarafından herhangi bir zarara uğramasını önleyebilmek için Birleşik Krallık Hükümeti polis ve güvenlik güçlerinin desteği ile emek tarihine ‘Kara Cuma’ (Black Friday) olarak geçen 15 Nisan 1921’de (brutally) greve müdahale etmiştir⁴⁹⁷.

Bu olayla Birleşik Krallık sendikalaşma hareketinde Üçlü Birlik sona ererken, işsizlik, üretimde gerileme ve ekonominin girdiği daralma, yukarıda Mitchell, Solomou ve Weale’nin ifadesiyle ‘çevrim içinde çevrim’ gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

⁴⁹⁶ Fredrik Carlgren, “From War to the Swedish Model”, **Ekonomifakta**, 01.10.2015, <https://www.ekonomifakta.se/en/Swedish-economic-history/swedish-economic-history2/From-War-to-the-Swedish-Model/>, (12.03.2022).

⁴⁹⁷ The National Archives, “Black Friday and the TUC (Trades Union Congress)”, **Cabinet Papers**, <https://www.nationalarchives.gov.uk/cabinetpapers/themes/black-friday-tuc.htm>, (10.03.2022). The National Archives, “Conclusions of a meeting held in Mr. Chamberlain’s Room, House of Commons, S. W. , on Friday, April 15th 1921, at 4.45 p.m.”, Cabinet 22 (21), **CAB/23/25**, <http://filestore.nationalarchives.gov.uk/pdfs/small/cab-23-25-cc-22-21-6.pdf>, (10.03.2022).

Kara Cuma'nın akabinde kurulan Emek Sendikaları Kongresi (Trades Union Congress), çatısı altındaki üye sendikalar arasında iş birliğini teşvik etmekle birlikte her bir sendikanın Üçlü Birlik'e nazaran daha özerk bir hareket alanına sahip olduğu bir platform olmuştur. 1920lerin ekonomik krizi Birleşik Krallık kaynaklarında kısa açıklamalar çerçevesinde yer bulurken⁴⁹⁸ 1924 Ocak ayında Liberal Parti desteği ile Koalisyon Hükümeti kuran İşçi Partisi 1926 yılındaki Genel grevi etkileme yönünde harekete geçmenin öncesinde 1924 Kasım'a kadar hizmet verebilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nı takiben Birleşik Krallık'ın içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi durum iki on yıllık bir sıkıntı olarak aktararak asıl amacın altın standardına dönüş olduğu ifade edilmektedir⁴⁹⁹. Bu süreç Almanya'dan yüksek meblağlarda tazminat talep edilmesinin nedenlerine açıklayıcı bir unsur oluşturmakla birlikte, ekonomik daralmanın nedeninden altın standardının askıya alındığı savaş dönemi ekonomi politikasını sorumlu tutan görüşün etkisinde kalmıştır.

Her ne kadar sonrasında ekonomik ve finansal sıkıntıları beraberinde getirmiş olsa da Birleşik Krallık'ta altın standardının yeniden kabul edilmesi sürecinde ABD merkez bankasının İngiltere Merkez Bankası ile finansal işbirliği içinde olması⁵⁰⁰ ve Almanya'nın tazminat borçlarını ödeme aşamasında yaşanan sıkıntılara karşı ABD'li sanayiciler öncülüğünde başlatılan Dawes Planı ile Alman ekonomisi canlandırılarak borçların ödenmesi savaş sonrası uluslararası düzende ABD hegemonyasına somut olarak şekil veren gelişmeler olmuştur.

⁴⁹⁸ The National Archives, "Economic Slump", **The Cabinet Papers**, <https://www.nationalarchives.gov.uk/cabinetpapers/themes/economic-slump.htm>, (15.02.2022).

⁴⁹⁹ The National Archives, "Economic Policy in the 1920s", **The Cabinet Papers**, <https://www.nationalarchives.gov.uk/cabinetpapers/themes/economic-policy-1920s.htm#Return%20to%20the%20Gold%20Standard>, (15.02.2022).

⁵⁰⁰ **Federal Reserve Bulletin**, Haziran 1989, ss. 423-440.

2.6. Dawes Planı

Savaş süresince İtilaf Devletleri'ne verdiği tahribata yönelik Almanya'nın ödemesi öngörülen 132 milyar altın mark ya da 32 milyar dolar miktarındaki tamirat borcunun para ya da mal olarak temin edilmesi konusunda anlaşma sağlanmıştır. 27 Nisan 1921 tarihinde varılan anlaşma ile 1 Mayıs 1921'e kadar toplam borcun 5 milyar dolarlık kısmı⁵⁰¹ Almanya tarafından ödenmiştir. Geriye kalan miktarın A, B ve C tipi olmak üzere üç farklı fon üzerinden ve Almanya'nın Birleşik Krallık, Fransa, İtalya ve Belçika'ya kömür ve kereste temin etmesiyle karşılanması konusunda mutabık kalınmıştır. Borcun ödenmesinde Almanya'nın üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmemesi halinde Ruhr bölgesinin işgal edilebileceğinin Versailles Antlaşması'nca düzenlenen bir yaptırım olduğunu öne süre Fransa başta olmak üzere İtalya ve Belçika, 1923 yılı Ocak itibariyle askeri birlikler eşliğinde mühendisleriyle kömür madenleri açısından zengin Ruhr bölgesini işgal etmişlerdir. Birleşik Krallık, işgal hareketine etik ve hukuki olmadığı gerekçesi ile katılmamakla birlikte bölgede etkin demiryolu şirketlerini Fransız işgal güçlerinin hizmetine sunmaktan geri kalmamıştır⁵⁰².

Avrupa'da hüküm sürmekte olan kötü ekonomik gidişatın yeni bir savaş haliyle birleşmesi durumunda Birinci Dünya Savaşı'nın devamına sahne olacağı açıklığa kavuşmuştur. Almanya'nın tamirat borçlarını ödemesi İtilaf Devletleri'nin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik krizin gidişatını iyiye çevireceği görüşü uluslararası arenada kabul görmüştür. Dahası, Almanya'nın Tamirat Borcunu ödemesinin, Birleşik Krallık başta olmak üzere İtilaf Devletleri tarafından ABD'nin savaş kredilerinin kendisine geri ödenmesi beklentilerinden vazgeçmesi yönünde yapılan çağrılar da son bulmasında etkin olacaktır⁵⁰³. 13 Ekim 1923 tarihli Birleşik Krallık temsilcisi üzerinden ABD Dışişleri Bakanlığı'na Avrupa'daki ekonomik

⁵⁰¹ 1 Mayıs 1921'e kadar öncelikli olarak talep edilen 5 milyar dolar Almanya'nın Belçika'yı işgal ettiği sürede Belçika'nın ABD'den aldığı savaş kredisini üstlenmesinden kaynaklanan miktardır. Detaylar için bkz. 2.4. Paris Barış Konferansı ve Borçlar isimli alt bölüm.

⁵⁰² Marks, s. 245.

⁵⁰³ FRUS, "Secretary of State to the British Chargé", 1923, Vol. 2, 15.10.1923, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1923v02/d48>, (28.02.2022), ss. 71-73.

gidişatın bir an önce istikrara kavuşması yönünde yapılan çağrıya cevaben verilen diplomatik muhtırada (*aide-memoire*) İtilaf Devletleri'nin ABD'ye olan savaş borçlarının silinmesinin söz konusu olamayacağı bütün kesinliği ile Birleşik Krallık Hükümeti ve İtilaf Devletleri'nin dikkatine getirilmiştir⁵⁰⁴.

Almanya'nın borçlarını ödeyememesiyle yakından ilintili olan ve nihai olarak siyasi bir krize dönüşmüş ekonomik sürecin çözümünde ABD, tavsiye niteliğinde bir kurum olarak hizmet vermesi öngörülen bir yapının İtilaf Devletleri'nin oybirliğini alamayabileceğini bu nedenle atılması tasarlanan mali adımların etkinliğinin olmayabileceğini ifade etmiştir. Bunu takiben Tazminat Komisyonu'na resmi olarak katılım göstermemesine rağmen borcun ödenmesine ilişkin geliştirilecek yeni bir formülün Tamirat Komisyonu'nun oluşturacağı iki uzman komitesi tarafından geliştirilmesi yönündeki Amerikan görüşü Tamirat Komisyonu ve İtilaf Devletleri tarafından kabul görmüştür. 21 Aralık 1923 tarihli notunda ABD Dışişleri Bakanlığı Tamirat Komisyonu'na oluşturulan uzman komitelerinden ilkinde başkanlık etmesi için General⁵⁰⁵ Charles G. Dawes⁵⁰⁶'i davet etmesine ilişkin yönlendirmiştir⁵⁰⁷. Aynı iletisinde ABD Dışişleri, Temsilciliği üzerinden Owen Young'ı⁵⁰⁸ üyeliğini

⁵⁰⁴ FRUS, "The Secretary of State to the British Chargé", 1923, Vol. 2, 15.10.1923, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1923v02/pg_72, (15.03.2022), s. 72.

⁵⁰⁵ Nisan 1924 tarihli raporu ile Almanya'nın bütçesi ve kaynakları hakkında görüş bildirerek Almanya ve İtilaf Devletleri arasında çıkmaza girmiş olan Tamirat Borcu meselesinin geçici olarak çözüme kavuşmasında etkin rol oynayan Charles Gates Dawes, işadamı, finansçı ve devlet memuru görevlerinde bulunmuştur. 1925 yılı Nobel Barış Ödülü'nde yer alan biyografisinde belirtildiği üzere Dawes, 1924-1928 yılları arasında ABD Başkan Yardımcısı olarak seçilmiş, 1929-1932 yılları arasında ise Birleşik Krallık'a ABD Büyükelçisi olarak atanmıştır. Tamirat Komisyonu'na uluslararası uzmanlardan biri olarak görevlendirilmesinden önce Dawes, 1898 yılında Başkan McKinley tarafından ABD Hazinesi Saymanlık Dairesi'nin yönetimine atanmıştır. Bkz. Office of the Comptroller of the Currency, "Charles G. Dawes", <https://www OCC.gov/about/who-we-are/history/previous-comptrollers/bio-10-charles-dawes.html>, (31.05.2022). Saymanlık görevinin ardından bankacılık alanında kariyerine devam eden Dawes, 'Dawes Bankası' olarak da bilinen *Central Trust Company of Illionis* isimli yatırım danışmanlığı şirketini kurmuş ve 1917 yılına dek yönetimiyle bizzat ilgilenmiştir. ABD'nin savaşa girişi ile Amerikan Seferi Ordusu'nun (*American Expeditionary Force*) satın alma ve distribütörlük işlemlerini yönetmiş, sonrasında İtilaf Devletleri için ortak bir satın alma platformu olan *Inter-Allied Purchasing Board* oluşturulmasında etkin rol oynamış ve satın alma platformunda Amerikalı temsilci olarak görev almıştır. ABD'nin savaşa girişinde Amerikan ordusunda binbaşı (*major*) rütbesi ile satın alma görevlerini yürüten Dawes, 26 aylık bir sürecin sonunda Tuğgeneral (*brigadier general*) olarak görevini tamamlamış ve bu nedenle Tazminat Komisyonu'na bağımsız uzman olarak önerildiği diplomatik mesajda 'General' olarak anılmıştır.

⁵⁰⁶ FRUS, "Secretary of State to General Charles Dawes", 1923, Vol. 2, 27.12.1923, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1923v02/d76>, (15.03.2022).

⁵⁰⁷ Ibid.

⁵⁰⁸ FRUS, "Secretary of State to Mr. Owen D. Young", 1923, Vol. 2, 27.12.1923, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1923v02/d77>, (15.03.2022).

onaylamasından mutluluk duyacağını belirterek Paris'te ilk toplantısı yapılacak görüşmelere davet etmesi için Tamirat Komisyonu'nu yönlendirmiştir⁵⁰⁹.

Dawes Planı'nın ABD'nin uluslararası düzende inşa ettiği hegemonyasının bir parçası olduğu yönünde ikna edici özelliği; Tamirat Komisyonu tarafından özel kişiler olarak atanmış uzman komitesi olarak Almanya'nın borçlar sorununa çözüm aramanın üzerinde planın geliştirileceği komitenin henüz oluşturulma aşamasında dahi planın kapsamının ABD tarafından belirlenmiş olmasıdır. Uzmanlar komitesinin çalışmalarının iki uzman komitesi tarafından yürütüleceği ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Paris Temsilciliği üzerinden Tamirat Komisyonu'na yöneltilen 11 Aralık 1923 tarihli iletide belirlenmiştir. Buna göre;

- a) Birinci komitenin Almanya'nın bütçesini dengelemek için gerekli önlemleri alma yolunda çalışacağı,
- b) İkinci komitenin ise hiperenflasyona uğramış olan Alman para biriminin istikrara kavuşturulmasına yönelik atılacak adımların kararlaştırılması ve bunun için de uzmanların Almanya'nın olduğu gibi diğer ülkelerin de gelir ve giderlerini detaylarıyla çalışması gerektiği öngörülmüştür⁵¹⁰.

Savaş sonrası Avrupa'nın içine bulunduğu iktisadi ve siyasi karmaşa düzenine topyekûn bir düzenleme getirme amacı taşıdığını ifade edebileceğimiz bu tasarının ekonomik amaçlar üzerinden yürütüldüğü gibi ABD'nin özerk bir şekilde bu tasarımı ele alarak yürütme faaliyetini icra etmesinin de ekonomik temelleri olduğunu belirtmek gerekir.

Paris Barış Konferansı sonrasında ABD'nin Versailles Antlaşması'nı kabul etme sürecinin gecikmeli seyrederek sonunda Almanya ile 1923 tarihinde Berlin Antlaşması'nın imzalanmasının ekonomik çıkarlar doğrultusunda gerçekleştiği ilgili bölümde (Bkz. 2.2. Paris Barış Konferansı ve Borçlar) açıklanmıştır. 1919 sonbaharında Paris Barış Konferansı'na ilişkin tutulmuş olan kayıtlara sadece ekonomik çıkar olarak geçen ABD'nin özerk tutumunun arka planına ilişkin gerçekleştirilen iz sürümü, Amerikan hegemonyasının devlet destekli özel girişim

⁵⁰⁹ FRUS, "Ambassador in France (Herrick) to the Secretary of State", **1923, Vol. 2**, 08.01.1924, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1923v02/d78>, (15.10.2022), ss. 109-110.

⁵¹⁰ FRUS, "The Secretary of State to the Ambassador in France (Herrick)", **1923, Vol. 2**, 11.01.1924, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1923v02/d72>, (15.10.2022), ss. 105-106.

kaynaklı ekonomik uzantılarından birinin de ABD petrol devi Standard Oil Şirketi üzerinden gerçekleştiğini açığa çıkarmıştır.

Standard Oil'in Alman varlıkları üzerindeki intifa hakkından kaynaklanan ekonomik çıkarları gözetebilmek için ABD, 7 Haziran 1920 tarihinde Tamirat Komisyonu ile bir anlaşma gerçekleştirmiştir⁵¹¹. Anlaşmanın arkaplanı ve tarihsel gelişimine ilişkin iz izsürümü şöyledir:

Standard Oil Yönetim Kurulu Başkanı John D. Rockefeller, Alman sanayici ve girişimciler Franz Ernst Schütte, Carl Schütte ve Wilhelm Anton Riedemann ile birlikte 1890 yılında Hamburg merkezli bir Alman-Amerikan petrol şirketi (Deutsch-Amerikanische Petroleum Gesellschaft - D.A.P.G) kurmuştur. Kuruluşu itibariyle D.A.P.G.'nin misyonu Standard Oil Şirketi'nin faaliyetlerini Almanya'da yürütmek olmuştur. Şirketin toplam 60 milyon altın mark değerindeki finansal varlıkları Standard Oil Şirketi bünyesinde olduğu için, şirket adına kayıtlı olan 9 adet petrol tankerinin faaliyetleri üzerindeki Standard Oil'in (*beneficial ownership*) intifa hakkı 1914 yılında İtilaf Devletleri'nce tanınmıştır⁵¹². 1917 Şubat'ında ABD'nin savaşa girmesinin muhtemel olması üzerine Standard Oil, D.A.P.G.'deki hisselerini 'bir Alman vatandaşına' satmıştır⁵¹³. Birleşmiş Milletler arşiv kaynaklarından elde edilen bilgiye göre, kastedilen 'Alman vatandaşının' D.A.P.G.'nin diğer ortağı olan Bay Riedemann (*Herr Riedemann*) olduğu ve satış karşılığında Riedemann'ın ödeme yapmadığı sadece Amerika'daki güvencelerini Standard Oil adına garanti olarak tutmayı kabul etmiştir⁵¹⁴.

Savaşın son bulmasını takiben İtilaf Devletleri'nin söz konusu 9 tankeri 1919 yılı itibariyle Almanya'dan savaş tazminatı olarak talep etmesi uzun bir müzakere sürecini beraberinde getirmiştir. Bu tartışma, ABD-İtilaf Devletleri arasındaki

⁵¹¹ FRUS, "Claim by the Standard Oil Company of New Jersey to beneficial ownership—Provisional exemption of the tankers from allocation among the Associated Powers; cancelation of the exemption by the Supreme Council—Refusal by the United States Shipping Board to release the Imperator and seven other German ships pending a decision on the tankers; release of the eight German ships—Proposals for a provisional allocation of the tankers—Agreement of June 7, 1920, between the Reparation Commission and the United States" Documents 460-493, **1920, Vol. 1**, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1920v02/ch27subch1?start=31>, (01.03.2022).

⁵¹² FRUS, "Secretary of State to the Ambassador in France (Herrick)", **1923, Vol. 2**, 12.12.1923, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1923v02/d142>, (10.03.2022), ss. 213-216.

⁵¹³ United Nations, "The Deutsche Amerikanische Petroleum Gesellschaft Oil Tankers (USA, Reparation Commission) Vol. 2, 05.08.1926", **Reports of International Arbitral Awards**, 2006, https://legal.un.org/riaa/cases/vol_II/777-795.pdf, (23.03.2022), ss. 777-795.

⁵¹⁴ Ibid, s. 784.

ayrışmayı pekiştirmiş ve ABD'nin ekonomik çıkarlarını garanti altına alabilmek için savaş sonrası uluslararası düzende siyasal anlamda müdahaleci bir tavır almasına neden olmuştur. Bu tavır sadece savaşılan devletlere karşı değil, ABD'nin Almanya'ya karşı birlikte savaşa girdiği müttefiklerine yönelik de sergilenmiştir. Örneğin, savaşın sonuna yaklaşıldığı süreçte, Eylül 1918'de *Imperator* isimli Birleşik Krallık'a ait okyanus gemisinin New York limanından geri getirilmesine ilişkin atılan adımlar Amerikan denizcilik birimlerinin engellemesiyle karşılaşmıştır. Birleşik Krallık makamlarının ABD Ordu ve Donanması'nın onayını almış olmasına rağmen, Amerikan Denizcilik Kurulu (*American Shipping Board*) müdahale etmiş ve *Imperator* ve beraberindeki 7 geminin Kurul'a devredildiğini bildirerek gemilerin Birleşik Krallık Temsilcisi'ne teslim edilmesini engellemiştir. Bu gelişme, ABD-Birleşik Krallık arasında gergin bir sürece neden olmuştur.

30 Temmuz 1919 tarihinde Londra'da gerçekleşen İtilaf Devletleri Deniz Taşımacılığı Yürütme Kurulu (*Allied Maritime Transport Executive-A.M.T.E*) toplantısında ABD, Şubat 1919 tarihinde geçici olarak kendisine verilmiş olan 8 adet Alman buharlı gemisinin⁵¹⁵ Birleşik Krallık'a verilmesine onay vermiştir⁵¹⁶. *Imperator* isimli okyanus gemisinin limanda barınma maliyetlerinin artması üzerine ABD Başkanı'nın onayı alınmadan elden çıkarılabileceğine ilişkin bildirilen Denizcilik Kurulu görüşü⁵¹⁷ üzerine teslim edilen gemiler sayesinde ABD, Birleşik Krallık ile gergin seyreden ilişkileri normalleştirme aşamasına geçmiştir.

Kasım 1919 tarihli ABD Dışişleri'nin Tamirat Komisyonu'na mesajında, D.A.P.G.'ye ait olan 9 tankere ilişkin konunun ABD'nin Versailles Antlaşması'nı imzalayıp Tamirat Komisyonu'nda resmi bir üye bulundurmada önce gündeme alınmaması gerektiği, Versailles Antlaşması'nın kabul edilmemesi halinde ise bağımsız bir grup denetçinin tankerlerin geleceğine karar vermesinin uygun olduğu, zira tankerlerin Standard Oil'a ait olduğu ve bunların isimlerinin *Mannheim, Helios, Sirius, Niobe, Pawnee, Hera, Loki, Wotan*, ve *W. A. Riedemann* olduğu ifade

⁵¹⁵ Tonaajları ile birlikte gemilerin isimleri şöyledir: *Imperator* 52.117, *Kaiserin Augusta Victoria* 24.581, *Prinz Friderich Wilhelm* 17.082, *Mobile (ex-Cleveland)* 16.960, *Zeppelin* 15.200, *Cap Finisterre* 14.503, *Pretoria* 13.234, *Graf Waldersee* 13.193 gros ton. Bkz. FRUS, "The Commission to Negotiate Peace to the Secretary of State", 1920, Vol. 2, 18.11.1919, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1920v02/pg_571, (15.03.2022), ss. 571-572.

⁵¹⁶ Ibid.

⁵¹⁷ Ibid.

edilmiştir⁵¹⁸. 7-8 Ocak 1920 tarihlerinde Paris’te ABD Büyükelçisi ile bir araya gelen Birleşik Krallık Denizcilik Bakanlığı bünyesinde görevli Deniz-Donanma Taşımacılığı (*Naval Sea Transport*) Direktörü ve aynı zamanda Tamirat Komisyonu Denizcilik Birimi üyesi Kemball-Cook, Standard Oil’in D.A.P.G’ye kayıtlı 8 gemisine ilişkin bir çözüm önerisinde bulunmuştur. Buna göre, gemiler geçici olarak Birleşik Krallık Denizcilik Müfettişi’ne kayıtlı olacak ve İtilaf Devletleri ortak bayrağı altında ve nihai karar verilmeye dek Birleşik Krallık Denizcilik Müfettişi tarafından Anglo-Amerikan Petrol Şirketi’nden atanacak bir yöneticinin yönetiminde faaliyetlerini yürütecektir. Bu anlaşmaya haklı olarak taraf olma çabası içinde olacak Fransa (17.000 gros ton), Belçika (12.000 gros ton) ve İtalya’ya (9.000 gros ton) ise yardım amaçlı tonaj dağılımı çerçevesinde gemileri kullanma hakkı verilebileceğini belirten Kemball-Cook, bu şekilde İtilaf Devletleri’ni ikna edebileceğini ABD makamlarına iletmiştir.

7 Haziran 1920 tarihinde resmiyet kazanan özel anlaşma ABD ve Tamirat Komisyonu arasında imzalanmıştır. İtilaf Devletleri tonaj dağılımları aynı kalmış olmakla birlikte, anlaşma gemilerin geçici olarak ABD hükûmetine tahsis edilmesine, Amerikan kayıtlı olmasına ve gemilerin İtilaf Devletleri ortak bayrağı ve ABD bayrağı ile denize açılmasına karar verilmiştir⁵¹⁹.

1923 yılına dek karar verilen geçici koşullarda faaliyetlerini devam ettiren gemilerin durumu ABD’nin Versailles Antlaşması’nı kabul etmemesinden dolayı bağımsız mahkemede (*independent tribunal*) görüşülmüştür. Bağımsız mahkeme, Standard Oil Şirketi’nin D.A.P.G.’nin finansal varlıklarında hak sahibi olmasından kaynaklandığı gerekçesi ile gemiler üzerinde iddia ettiği intifa hakkının Almanya tarafından para olarak telafi edilebileceğini ifade etmiştir. ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından 12 Aralık 1923 tarihinde iletilen cevap çerçevesinde ‘tankerlerin şirketin faaliyetlerini icra edebilmesi amacına hizmet ettiği ve değer kaybına uğramış bir para birimi ile Almanya’ya yaptırılması düşünülen ödemenin tankerlerin değerine eş değer olamayacağı’ ve de ‘ABD’nin birlikte savaşa girdiği devletlerin bu davranışı

⁵¹⁸ FRUS, “The Secretary of State to the Commission to Negotiate Peace”, 1920, Vol. 2, 05.11.1919, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1920v02/pg_566, (15.03.2022), s. 566.

⁵¹⁹ United Nations, “The Deutsche Amerikanische Petroleum Gesellschaft Oil Tankers (USA, Reparation Commission) Vol. 2, 05.08.1926”, **Reports of International Arbitral Awards**, 2006, https://legal.un.org/riaa/cases/vol_II/777-795.pdf, (23.03.2022), s. 779.

yüzünden Standard Oil Şirketi'nin böyle bir kayba uğramaması gerektiği,⁵²⁰ ifadeleri yapım aşamasında olan Dawes Planı'nın amaçları, kapsamı ve icra şekilleriyle örtüşmektedir.

Standard Oil'in ekonomik çıkarları özelinde ABD'nin savaş sonrası Avrupa ekonomik düzeni ve Avrupa ülkeleri arasında kaynakların dağılımına müdahalesi, Dawes Planı'nın salt Almanya ekonomisi üzerinden Avrupa'nın ekonomik durumuna bir istikrar getirme siyaseti olmadığı, zira bundan öte geniş kapsamlı ve uzun döneme yayılan siyasi amaçları olduğunu ortaya çıkarmıştır. Almanya'nın devalüasyona uğramış olan para birimi tamirat borcu ödemelerinde İtilaf Devletleri'nin beklentilerine karşılık vermediği gibi uluslararası ticarete de Birleşik Krallık ve Fransa'nın ihracatta dezavantajlı bir konuma düşmesine neden olmuştur. İhracat gelirleri azalan İtilaf Devletleri ise ABD'ye olan savaş kredileri borcunu ödemek için gerekli kaynaktan mahrum olmuş duruma düşmüşlerdir. Öyle ki, ihracat gelirlerinde görülen azalma eğilimi 1925-1929 yılları arasında Birleşik Krallık'ın bu kalemden %5, Fransa'nın ise %10 oranında kayba uğramasında kendini göstermiştir.⁵²¹ Bu durumda, ABD'nin Dawes Planı ile tamirat meselesine çözüm getirmesi öncelikle kendi ekonomik çıkarlarını güvence altına alma ve Avrupa kıtasında savaş sonrası ekonomik istikrarsızlığı yatıştırma yolunda atılan bilinçli bir adım olmuştur.

Dawes Planı'nın icra edilme aşamasında uluslararası arenada etkin diğer siyasi aktörlerin davranışlarının düzenlenme yoluna gidildiği ise bu döneme ilişkin ele alınan Sovyet Rusya'nın plana bakışı⁵²² ve Alman-Sovyet ilişkileri⁵²³ çerçevesinde izlenebilir. Sovyet Rusya'nın plana bakışı, Almanya'da 1923 yılı boyunca yükseliş gösteren devrimci hareketin Sovyet Rusya tarafından desteklendiğini ileri süren Alman Sosyal Demokratları başta olmak üzere Batı ile yakın ilişkiler içinde bulunan çevrelerin tepkisi üzerine şekillenmiştir.⁵²⁴ Tanınırılık, kabul edilme ve ilişkilerin normalleşmesi amacıyla sınır komşuları olan Polonya,

⁵²⁰ FRUS, "Secretary of State to the Ambassador in France (Herrick)", 1923, Vol. 2, 12.12.1923, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1923v02/d142>, (10.03.2022), ss. 213-216.

⁵²¹ Galip Kemalî Söylemezoğlu, *Dünya Tarihi – 1919'dan 1937 Yılına Kadar*, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1939, ss. 143-145.

⁵²² SSCB Bilimler Akademisi, *Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diplomasi Tarihi)*, Cilt 3, çev. Atilla Tokatlı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, Eylül 2009.

⁵²³ Edward Hallet Carr, *German Soviet Relations between the Two World Wars 1919-1939*, John Hopkins University Press, 1951.

⁵²⁴ SSCB Bilimler Akademisi, s. 336.

Finlandiya, Estonya, Letonya ve Litvanya yönelik ele alınan girişimler bu ülkelerdeki karşı-devrimci hareketin direnci ile karşılaşmıştır.

Uluslararası düzende Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin tanınmasının kaçınılmazlığını kendini göstermesi üzerine, 1923 yılı sonunda Birleşik Krallık genel seçimlerinde Başbakanlık makamına gelen İşçi Partisi lideri Ramsey Mac Donald, Sovyet Rusya ile diplomatik tanıma yoluyla ticari ilişkilerin artırılabilceği barışçıl ilişkiler vaadinde bulunmuştur⁵²⁵. Birleşik Krallık sanayi ve finans çevrelerini memnun eden bu siyasi söylem siyasi çevrelerin devrimci eğilimden etkilenme korkularını körüklemiş olsa da Şubat 1924 itibariyle süregelen Birleşik Krallık-Sovyet görüşmeleri 8 Ağustos 1924 tarihinde biri ticari diğeri iyi ilişkileri gözetten genel dostluk anlaşması olmak üzere iki anlaşmanın imzalanmasıyla sonuçlanmıştır⁵²⁶.

8 Ağustos 1924 tarihli ticaret anlaşması ile iki ülke karşılıklı olarak birbirine MFN (En Çok Kayrılan Ulus - Most Favored Nation) statüsü tanımıştır. Buna göre, Sovyetler Birliği 'gerek resmi ticari temsilcisi aracılığıyla, gerekse Sovyetler hükümetine bağlı örgüt ve kurumlar aracılığıyla ve gerek bir başka yoldan yürütme hakkı kazanmaktadır'⁵²⁷. Anlaşma aynı zamanda Birleşik Krallık'a bağlı sömürge, dominyon ve protektoralarda da geçerliliğinin olacağı maddesini içermektedir⁵²⁸. Birleşik Krallık-Sovyet ilişkilerinin normalleşmesine olan tepkiler anlaşmanın 'demokrasinin yenilgisi' olduğu yönünde söylemlerin yayılmasına ve Mac Donald hükümetinin kısa ömürlü olmasında etkin bir araç olarak kullanılmıştır. Kasım 1924'te kurulan muhafazakâr koalisyon hükümet, 20 Kasım 1924 tarihli bir nota ile Birleşik Krallık-Sovyet anlaşmasının yürürlüğe girmeyeceğini duyurmuştur⁵²⁹.

16 Temmuz-16 Ağustos 1924 tarihlerinde gerçekleşen Londra Konferansı ise ABD, Birleşik Krallık, Fransa, Almanya hükümet temsilcilerinin yanı sıra Tazminat Komisyonu üyeleri ve bağımsız uzmanlar olarak Tazminat Komisyonu'na rapor

⁵²⁵ Ibid, s. 340.

⁵²⁶ Ibid, ss. 342-344.

⁵²⁷ Ibid, "Londra Bankalarının Talepleri ve 8 Ağustos 1924 Anlaşmaları", ss. 343-344.

⁵²⁸ Ibid.

⁵²⁹ Ibid, "Komintern Mektubu Olayı", s. 345. Anlaşmanın aslının Birleşik Krallık arşivlerinden araştırılmasına rağmen, sadece henüz müzakere aşamasında olan biçimine erişim sağlanabilmiştir. Bkz. UK Parliament Hansard, "Proposed Anglo-Russian Treaty", **Lords Sitting, Vol. 59, The Recess**, 07.08.1924, <https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1924/aug/07/proposed-anglo-russian-treaty>, (08.06.2022), ss. 502-528.

hazırlamış olan General Charles ve Owen Young'ın katılımlarıyla gerçekleştirilmiştir. Fransa'nın Ruhr Havzası'ndan çekilmesi yönünde izlenen ABD-Birleşik Krallık politikası Avrupa'da yeni güçler dengesinin ABD-Birleşik aksında olacağı yönünde garanti sunmuştur. Birleşik Krallık-Sovyet yaklaşması ile paralel olarak gerçekleştirilen konferansın esasen ABD'nin Dawes Planı'nın kabul ve icra sürecini hızlandırma yönünde ele aldığı bir girişim olarak görmek mümkündür. Londra Konferansı sonunda 1 Eylül 1924 tarihinde uygulamaya gireceği ifade edilen Dawes Planı'nın, Almanya'nın tamirist borcu meselesini çözmenin ötesinde Avrupa'da Sovyet Rusya'ya karşı sempati gelişme olasılığını da ortadan kaldırma amacı güttüğü ortaya çıkmaktadır.

Aralık 1925 tarihli konuşmasında Stalin, Dawes Planı'nın Amerika'da tasarlandığını ve planın asıl muhatabı olan Sovyet Rusya'ya danışılmadığını ifade ederek Sovyet Rusya'nın Almanya'nın ihracat malları için bir pazar haline getirilmeye çalışıldığını ve böylelikle Sovyet Rusya'nın kendi sanayisini oluşturmaktan alıkonulacağını tasarlandığını ileri sürmüş ve planın 'çamurdan bir temele dayandığını' ifade etmiştir⁵³⁰. ABD'nin Sovyet Rusya'nın sanayisinin gelişmemesini amaçlayan açıkça belirtilmiş bir siyasetine rastlanmamış olmakla birlikte, ABD, Birleşik Krallık ihracat pazarını garanti almış olmalı ki⁵³¹, Birleşik Krallık Sovyet Rusya ile yaklaşma siyasetine Kasım 1924'te ticari anlaşmanın yürürlüğe girmeyeceğini ilan ederek son vermiştir. Öyle ki, Reich'ın ürünlerinin Birleşik Krallık, Fransa ve ABD sermayesinin çoktan egemenlik kurduğu piyasalara yönelmesi halinde meydana gelecek olan rekabetin muzaffer ülkeler üzerinde sarsıcı etkileri olacağı' ifade edildiği ve bunun Dawes Planı'nın bir iç çelişkisi olduğu belirtilen SSCB Bilimler Akademisi'nin Uluslararası İlişkiler Tarihi eserinde ABD'nin Dawes Planı aracılığı ile Almanya'ya SSCB pazarını ikram ettiği ortaya atılmaktadır. Alman mallarının SSCB pazarına yönlendirilmesiyle ABD'nin müttefiklerine sömürge ve kurulu ihracat pazarlarına Almanya'nın girmeyeceği garantisi verilmiştir⁵³².

⁵³⁰ SSCB Bilimler Akademisi, "Stalin'in Teşhisi", s. 320.

⁵³¹ Ibid, "Dawes Planı'nın İç Çelişkileri", s. 319.

⁵³² Ibid.

Alman-Sovyet ilişkileri açısından ele alındığında E. H. Carr 1926 yılını bir kırılma noktası olarak ifade etmektedir⁵³³. Dawes Planı'nın kabul ve uygulamaya başlama aşaması geride kalmış olmakla birlikte, Nisan 1926'da varılan bir anlaşma ile Alman bankalarından Sovyet Rusya'ya yıllık %9,4 faizle 300 milyon mark değerinde bir kredi verilmesi kabul edilmiştir⁵³⁴. Ancak aynı dönemde, Sovyet Rusya'nın dış ticaret açığını finanse edebilmek ve 1925 yılı sonunda kabul edilen sanayileşme planını icra edebilmek için Almanya'nın yanı sıra, Avusturya ve *Chase National* ve *Equitable Trust Company*⁵³⁵ olmak üzere Amerikan bankalarından kısa süreli olarak borç almıştır⁵³⁶. 1926 yılı sonrası Almanya-Sovyet Rusya ilişkilerinin soğuma evresine geçmesinin kompleks nedenleri olmakla birlikte, iki tarafın da uluslararası düzende farklı bağlantılar ve dostluklar edinebileceğini fark etmiş olması ilişkilerde ayrışma eğilimine yol açan başat neden olmuştur⁵³⁷.

1926 yılı sonunda Liberal eğilimli bir Birleşik Krallık gazetesi olan *Manchester Guardian*'dan E.H. Carr'ın alıntılıdığına göre, Alman ordusu için Sovyet Rusya'da uçak, patlayıcı ve bomba olmak üzere savaş malzemeleri üretildiğinin yayınlanması Alman ordusu ve Alman sanayicilerinin Alman Parlamentosu'na karşı ayrışan tutumlarını su yüzüne çıkarmıştır. Alman ve Sovyet Rusya basınından elde edilen bilgiler "Alman şirketlerin yıllar önce Sovyet Rusya'nın güvenliği ve yabancı emperyalistlere karşı savunması amacıyla uçak, patlayıcı ve mermi üretimi yapan üç fabrika kurduğunu" ortaya çıkarmıştır⁵³⁸. Almanya'nın Sovyet Rusya'da savaş mühimmat üretimi ve askeri personel eğitimi gerçekleştirdiği yönündeki gelişmelere uluslararası tepkiler, 1927 yılında Birleşik Krallık Temsilciler Meclisi, Sovyet Rusya tarafından üretimin yapıldığı ancak mühimmatların Almanya'ya ihracatının durdurulduğu ve askeri personel eğitimlerinin de gerçekleştirilmediği yönünde yapılan bilgilendirme ile bastırılmaya çalışılmıştır. Bu süreçle birlikte, Milletler Cemiyeti tarafından Cenevre'de organize edilen Dünya Ekonomik Konferansı ve Silahsızlanma Hazırlık Komisyonuna davet

⁵³³ Carr, 1951, s. 91.

⁵³⁴ Ibid.

⁵³⁵ Chase National Bank ve Equitable Trust Company ağırlıklı olarak J.P. Morgan Company kontrolünde olan finansal banka ve finansal kurumlardır. Detaylar için bkz. 2.2. Savaşın Finansmanı.

⁵³⁶ Jon Jacobson, **When the Soviet Union Entered World Politics**, University of California Press, Berkeley, 1994, <http://ark.cdlib.org/ark:/13030/ft009nb0bb/>, (03.06.2022), s. 245.

⁵³⁷ Carr, 91.

⁵³⁸ Ibid, s. 94.

edilmesi Sovyet Rusya'yı izolasyondan kurtarmak ve Almanya ile fazla baş başa bırakmama⁵³⁹, amacına hizmet etmiştir.

Dawes Planı'nın kapsamlı hedefleri çerçevesinde düşünüldüğünde, Birleşik Krallık ve ABD'nin Sovyet Rusya'ya ılımlı yaklaşımı Almanya'nın askeri anlamla yeniden güçlenmesinin önüne geçme siyaseti çerçevesinde yorumlanabilir.

Nisan 1924'te Tamirat Komisyonu'na ve kamuoyuna sunulan Dawes Komitesi'nin raporuna göre;

- Ruhr bölgesinin Fransa ve Belçika tarafından işgaline son verilmesi;
- Tamirat ödemeleri çerçevesinde Almanya'nın yıllık ödemelerinin 1 milyar mark ya da 600 milyon dolar olarak başlaması ve her yıl artarak 1928 ve 1929 yıllarında 2,5 milyar mark olması;
- Tamirat borcunun tamamen ödenmesine ilişkin hem fikir kalınmakla birlikte, henüz kesin bir rakamın belirlenmemesi;
- Almanya'nın ekonomi politikasının yabancı (ABD) gözetiminde yeniden düzenlenmesi ve yeni para birimi olarak Reichsmark'ın kabul edilmesi;
- Almanya'nın ekonomik istikrarını sağlayabilmesi için yabancı bankalardan 200 milyon dolar borç alınması önerilmiştir.

Dawes Planı çerçevesinde Alman ekonomisinin yeniden yapılandırılmasında işbirliği yapılması tasarlanan yabancı bankalar ifadesi ile Alman hükümetinin ABD bankalarından kredi alması kastedilmiştir. Alman kredilerle Almanya'nın İtilaf Devletleri'ne tamirat borçlarını ödemesi ve İtilaf Devletleri'nin de elde edilen fonları ABD'ye olan savaş borçlarını sonlandırmak üzere kullanmaları öngörülmüştür⁵⁴⁰. Dawes Planı çerçevesinde Almanya'ya verilen borçlar 'altın borcu' (*gold loan*) olarak düzenlenmiştir.

1924-26 yılları arasında Birleşik Krallık başta olmak üzere İtilaf Devletleri (Fransa hariç) 1913 öncesine nazaran azalmış olan altın rezervleri nedeniyle ekonomilerini geçici olarak askıya aldıkları altın standardına yeniden adapte etme sürecinde finansal anlamda sıkıntılı bir dönemden geçmişlerdir. 1922 itibarıyla Almanya'nın ekonomisi savaş sonrası tahribat ve hiperenflasyon nedeniyle daha

⁵³⁹ Ibid, s. 97.

⁵⁴⁰ Markham, ss. 118-120.

büyük zarar görmüş olmasına rağmen, bu süreçte ABD ekonomisi ve altın standardında işleyen dolar ile Dawes Planı üzerinden oluşturulan bağlantı dışsallığı (*network externality*⁵⁴¹), hızlı bir toparlanmayı beraberinde getirmiştir.

Alman Hükümeti'nin ABD piyasasından borç alma sürecinde J.P. Morgan Şirketi devreye girerek 200 milyon dolarlık bir borç bulunmasında etkin rol oynamıştır. Ayrıca, Alman Hükümeti ABD'de piyasaya sürülmek üzere %7 faiz getirisi olan ve 25 yıl vadeli 92 dolar'dan satışı gerçekleştirilen toplam 110 milyon dolar değerinde tahvil çıkarmıştır. J.P. Morgan Şirketi tarafından ABD piyasasına sürülen söz konusu tahvillerin on defa talep fazlasına erişmiş (*oversubscribed*) olmasıyla J.P. Morgan Şirketi'ne 5,5 milyon dolar değerinde komisyon getirisi olmuştur⁵⁴².

ABD finans tarihi üzerine kaleme aldığı kapsamlı eserinde Jerry Markham, Dawes Planı çerçevesinde J.P. Morgan Şirketi'nin Almanya'ya verilen kredilerde etkinliğine hükümetlere sağlanan finansman açısından bir açıklama getirmiştir. Markham'ın çalışmasının dönemin uluslararası bankacılık⁵⁴³ alanına atfedilen kısmında sunulan açıklamalar ABD'nin Dawes Planı'nı icra etme sürecine ışık tutacak niteliktedir. Buna göre, 1913 yılında Federal Rezerv Yasası'nın kabul edilmesiyle sermayesi 1 milyon doların üzerinde olan bankalara yurtdışında şube açma yetkisi verilmiştir. Ocak 1917'de *National City Bank* Rusya'da bir şube açmış ve Bolşevik Devrimi ile 6 Kasım'da ele geçirilen şube, aynı yılın Aralık ayında devletleştirilmiştir. Bu gelişmenin *National City Bank*'a mal olduğu kaybın yanı sıra, şube bünyesinde devletleştirilmiş olan 26 milyon dolarlık mevduat hesabından kaynaklı bankanın borçluluğu ise cevaplanamayan sorular arasında kalmıştır⁵⁴⁴.

⁵⁴¹ Bu tez çerçevesinde *network externalities* terimi ilk olarak **1.3. Altın Standardı ve Özgür Gümüşçüler** alt bölümünde işlenmiştir. Network externalities (Ağ dışsallığı), ülkelerin para birimlerini en fazla ekonomik ve ticari mübadele içinde bulundukları ve refah seviyesi kendilerine göre daha yüksek olan ülkenin para birimine adapte edebilecekleri standardta işlev görecektir şekilde düzenlemelerine yol açan koşullara verilen isimdir. 1870 yılında Almanya altın standardını kabul ederken Birleşik Krallık ile olan yoğun ticari ve ekonomik bağlarını göz önünde bulundurmuş, 1924 yılında ise ekonomisinin yeniden yapılandırılmasında ABD'nin altın standardında işlev gören dolar para birimi ağ dışsallığı koşulunu sağlamıştır. Bkz. Barry Eichengreen, "The Advent of Gold Standard", **Globalizing Capital: A History of the International Monetary System**, Princeton, 2008, s. 15.

⁵⁴² Markham, ss. 119-120.

⁵⁴³ Ibid, s. 115.

⁵⁴⁴ Ibid.

Bolşevik Devrimi ile devletleştirilen bir diğer varlık ise, J.P. Morgan ve diğerlerinden oluşan bir finans sendikasının Rus-Japon Savaşı'na yönelik 1903 yılında Rus hükümetine sağladıkları 1 milyar dolarlık borç olmuştur⁵⁴⁵. ABD'nin Bolşevik Devrimi'ne karşı alacağı tutuma ilişkin çıkarımlar Kasım 1917'de NYSE'de görülen fiyat düşüşleri üzerinden de izlenmiştir. Buna göre, Kasım 1917'de Bolşevikler'in Rusya'da kontrolü ele geçireceği yönündeki haberlerle NYSE'de fiyatlar düşüşe geçmiş, müttefiklerin savaşı kazanacağı yönündeki haberlerle finans piyasaları yeniden canlanmıştır⁵⁴⁶.

1917 Bolşevik Devrimi ile Rusya'da meydana gelen rejim değişikliği ve bu değişime uluslararası düzenin aktörlerinin yaklaşımı Dawes Planı'nın tasarlanma ve icrasında belirleyici olmuş unsurlardan biri olmakla birlikte bu dönemde ABD'nin Sovyet Rusya'ya yönelik geliştirdiği ekonomik ve siyasi politikalar Amerikan hegemonyasının bir göstergesidir.

Sovyet Rusya'nın savaştan çekilmesi ve devamında savaşın sona ermesiyle ABD'de de dâhil olmak üzere sosyalist eğilimli hareketler kendinin göstermeye başlamıştır. ABD'nin Boston kentinde polis güçlerinin zorlu çalışma koşulları ve tatmin edici olmayan ücret ödemeleri karşısında sendikalaşmaya yönelmesi Amerikan basını tarafından Bolşevik ve sosyalist olarak nitelenmiş, sendikalaşmaya karşı uygulanan işten çıkarma ve şiddet meşrulaştırılmaya çalışılmıştır⁵⁴⁷. Boston polis güçlerinin grevine ilişkin ABD Temsilciler Meclisi muhafazakâr üyeleri ile aynı tonda Senatör Henry Myers'in bu gibi eylemlerin iki yıl içinde sovyet bir hükümeti beraberinde getirebileceğine yönelik açıklamaları⁵⁴⁸ ABD'de Bolşevik Devrimi ve Sovyet Rusya'ya karşı alarma geçmiş siyasi gündemin göstergesidir.

ABD'de çelik sektörüne de yansımış olan Boston polis ofisi grevi, ağır çalışma koşulları ve bu koşulları karşılamayan ücret seviyelerine olan bir tepki olarak gelişmiştir. Birinci Dünya Savaşı süresince muazzam karlar elde etmiş ve 1901'de J.P. Morgan öncülüğünde kurulmuş olan *United States Steel Corporation*'ın Başkanı (Yargıç) Elbert Gary sendikalaşmaya karşı duruşu ile patronunun ve seleflerinin onayını almıştır. Öyle ki, patronu J.P. Morgan Jr. kendisine Londra seyahati sırasında

⁵⁴⁵ Ibid, s. 11.

⁵⁴⁶ Ibid, s. 81.

⁵⁴⁷ Read, ss. 269-288.

⁵⁴⁸ Ibid, s. 279.

tebriklerini iletmiş, 1892 yılında *Carnegie Steel*'in Homestead fabrikasında gerçekleşen grevi kiraladığı özel güvenlik güçleri ile bastıran Henry Clay Frick ise çelik sektörünün 1919 yılı grevine ilişkin John D. Rockefeller Jr.'a iletildiği mesajında 'bütün fabrikaları kapatmak pahasına bile olsa sendikalaşmaya karşı' olduğunu belirtmiştir⁵⁴⁹.

Sovyet Rusya'da devletin ele geçirdiklerini muhafaza edebilmek adına üretim kaynaklarının, yabancı kaynak ve yatırımların devletleştirilerek bölüşümün devlet eliyle gerçekleştirilmesi çabalarının toplamına verilen isim olan savaş komünizmi⁵⁵⁰, 1921 yılına gelindiğinde Sovyet ekonomisi ve halkları üzerindeki ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. 1914 yılı öncesine göre sanayi üretiminin %13 oranında düşüşü, mülkiyet haklarının ortadan kaldırılmasına köylülüğün de dâhil edilmesiyle tarımsal üretimde oluşan gerileme, genel olarak tarım ürünleri ihracatına dayanan dış ticarete büyüyen açık ve kapitalist dünya-ekonomisinden soyutlanma ile kaosa sürüklenmiş olan Sovyet ekonomisinin kapitalizm ile uyumsallaştırılması gerektiği ortaya çıkmıştır⁵⁵¹. Bu yönde geliştirilen Yeni Ekonomik Plan (*New Economic Plan* – *NEP*) sanayi alanında özel girişimin büyük ölçüde serbest bırakıldığı, para politikasında istikrar amaçlı yeni para biriminin benimsendiği, dış ticaret alanında ise kapitalizme karşı ihtiyatla yaklaşıldığı ve serbest girişimin daha ziyade kooperatifler üzerinden yürütüldüğü yarı-sosyalist yarı-kapitalist bir siyaset olmuştur⁵⁵². 1921-1928 yılları arasında izlenen NEP ile 1928 yılına gelindiğinde çeşitli üretim sektörlerinde 1913 yılı seviyelerine ulaşıldığı görülmektedir.

⁵⁴⁹ Ibid, s. 277.

⁵⁵⁰ Anatole G. Mazour, **Soviet Economic Development – Operation Outstrip: 1921-1965**, Van Nostrand, Princeton: New Jersey, 1967, ss. 13-20.

⁵⁵¹ Ibid, ss. 123-124.

⁵⁵² Ibid, ss. 25-26.

Tablo 37: Sovyet Tarım ve Sanayi Üretimi, 1913-1928

Ürün	1913	1928
Pik Demir (milyon ton)	4,2	3,3
Çelik (milyon ton)	4,2	4,3
Kömür (milyon ton)	29,1	35,5
Petrol (milyon ton)	9,2	11,7
Elektrik (md. Kwt)	2	5
Çimento (milyon ton)	1,5	1,8
Lokomotif	418	478
Tahıl (milyon ton)	80-82	73
Şeker (1000 ton)	1290	1283
Pamuklu giyim (milyon metre)	227	2742
Yünlü giyim (milyon metre)	95	93

Kaynak: Mazour, s. 125.

Bu gelişmenin ekonomik temeller üzerinden ABD dış politika yapımında etkin olabileceği düşünülmektedir. Zira 1920lerin başında Almanya'nın içinden geçmekte olduğu zorlu ekonomik koşullar ve halkının sefaleti Almanya başta olmak üzere bütün Orta Avrupa'ya yayılması muhtemel olan bir devrimci hareketin uluslararası düzenin değişmesine neden olabileceği endişelerine yol açmıştır⁵⁵³.

Bu açıdan bakıldığında, ABD'nin, Almanya'nın 1921-1928 yılları arasında sosyalist temellerde kurulmuş ve gelişme kaydetmekte olan bir ekonominin yürütüldüğü uluslararası aktöre kapitalist dünya-ekonomisinin belirleyici aktöründen daha yakın ilişkiler içinde olmasını engelleme amaçlı Dawes Planı'nı tasarlamış ve uygulamaya başlamış olduğu da düşünülebilir. Uluslararası düzene etkileri açısından ele alındığında Dawes Planı;

1. General Charles Dawes'in özel kişi olarak ABD'nin resmi olarak dahil olmadığı Tazminat Komisyonu'nun oluşturduğu uzmanlar komitesine başkanlık etmesinde görüldüğü gibi, ABD'nin Avrupa'nın ekonomik ve siyasi çıkmazdan kurtulmasında etkin rol oynayarak siyaset yapımında çok yönlü (*multi-faceted*) ve pragmatik yaklaşımının ortaya çıktığı bir araç olmuştur.

2. Dawes Planı'nın kabulü ABD-Birleşik Krallık yakınlaşmasını temsil etmektedir, zira Birleşik Krallık, tamirat meselesini çözüme ulaştırma özelinde ABD'nin Avrupa'da siyasi dengeyi kurmasını memnuniyetle karşılamış dolayısıyla ABD'nin üstünlüğünü kabul etmiştir. Bu, 1923 yılı sonunda henüz Birleşik Krallık

⁵⁵³ SSCB Bilimler Akademisi, "Dawes Planı'nın İç Çelişkileri", s. 321.

genel seçimlerine hazırlanan İşçi Partisi lideri Ramsay Mac Donald tarafından açıkça dile getirilmiştir. Mac Donald, Avrupa'da güçler dengesinin Birleşik Krallık tarafından sağlanmasını amaçladıklarını ancak Fransa'nın Ruhr'dan çekilerek Avrupa'da hegemonik bir tavır sergileme potansiyelinin de önüne geçilmesinin gerekli olduğunu vurgulayarak ABD'ye destek çağrısında bulunmuştur⁵⁵⁴.

3. Almanya'nın Tamirat borcu meselesine ekonomik ve siyasi çözüm getirdiği için Dawes Planı'nın mimarı Charles Dawes 1925 yılında Nobel Barış Ödülü'nü almıştır. Bu ödül, yüzyılın başında Başkan Theodore Roosevelt'in Rus-Japon Savaşı'nda taraflar arasındaki anlaşmazlığın çözümüne katkılarından dolayı verildiği Nobel Barış Ödülü'nün uluslararası düzende farklı coğrafyalarda etkin olduğunu gösteren bir simge olmuş ve ABD'nin Avrupa'daki hegemonik rolünü somutlaştırmıştır.

⁵⁵⁴ Ibid, s. 323.

2.7. 1929 Büyük Bunalım

1929 ekonomik bunalımı, finansal bir krizin ekonominin diğer dalları olan üretim ve ticarete etki ederek ABD sınırlarını aştığı ve dünya ekonomisinin bütün alanlarında görüldüğü uzun dönemli (43 ay) bir daralma süreci olmuştur.

1920'li yılların Amerikan ekonomik ve sosyal hayatına genel bir bakış, krizin gelişim süreci hakkında kapsamlı bir açıklama sunmayı mümkün kılacaktır. ABD'de dönemin ekonomik ve sosyal dinamizm ve refah ortamından kaynaklı olarak 1920'ler 'Roaring Twenties' olarak bilinmektedir⁵⁵⁵. Dönemin böyle nitelenmesine yol açan gelişmeler; ABD'nin savaştan dünyanın en büyük ekonomisi olarak çıkmış olması ve henüz Avrupa merkezli olduğu iddia edilen uluslararası düzende Birleşik Krallık, Fransa ve Almanya ile savaş sonrası yeni bir siyasi ve ekonomik güç mücadelesine girişmiş iken ABD'nin Birleşik Krallık'ın deniz aşırı yatırımlarının pek çoğunu satın almış olmasıdır. ABD iç ekonomik gelişmelerinden biri olarak ise, uluslararası düzende süregelen ekonomik rekabette öne çıkmasının bir sonucu olarak, 1928 yılına gelindiğinde ABD sanayi üretimi 1914 yılının iki katına ulaşmıştır.

Kaydedilen ekonomik büyümenin sosyal hayata etkisi, 19. yüzyılın son on yılı itibariyle toplumun varlıklı kesimlerinin alım gücüne hitap eden ampul, gramafon, radyo, sinema, elektrikli ev aletleri ve telefon gibi buluşların orta sınıf ve hatta işçi sınıfının da alım gücüne hitap edebilmesiyle kendini göstermiştir. Artan üretimle birlikte sanayi dünyasının ritmi, geçen yüzyılın sonu itibariyle hız kazanmış, şehirleşme ile Amerika'nın güneyinden gelen Afrika kökenlilerin ezgileriyle Avrupa halk deyişlerinin birleşmesinden meydana gelmiş Caz, refaha tuttuğu alkış kadar geleceğe olan umudunu da empoze ettiği kültürle döneme damgasını vurmuştur⁵⁵⁶.

'Altın Yirmiler'de ekonomik refahın toplumun farklı sosyo-ekonomik katmanlarına ulaşmasının bir yansıması da ABD finansal piyasaları üzerinden izlenmiştir. 1922-1929 yılları arasında ABD'de 60 milyon dolar üzerinde güvence satılmış olmakla birlikte, 1920 yılında 12 milyon olan hissedar (*stockholders*) sayısı

⁵⁵⁵ Harman, ss. 446-450.

⁵⁵⁶ Ibid.

1928’de 18 milyonu bulmuştur. 1924 yılına gelindiğinde, her on aileden birinin özel sektör hissedarı olarak kayıtlı olduğu görülmüştür. Jerry Markham’ın 1929 krizine giden yolda ABD’de servetin geniş kitlelere yayıldığına ilişkin ifadelerine kaynak olan bir çalışma göstermiştir ki, 1923-1925 yılları arasında Avusturya, Almanya, Birleşik Krallık, Belçika ve Japonya tarafından ABD’de satışa çıkarılan devlet tahvillerinin yaklaşık %50’si küçük yatırımcılar tarafından alınmıştır⁵⁵⁷.

ABD iç piyasalarında ise, demiryolları sektöründe hissedar sayısı 2 milyonun üzerine çıkarken, AT&T (*Amerikan Telefon ve Telgraf Şirketi - American Telephone and Telegraph Company*) güvencelerinin hissedar sayısı ise 700.000 olarak kaydedilmiştir⁵⁵⁸. Dawes Planı çerçevesinde yer vermiş olduğumuz Standard Oil Şirketi’nin New Jersey merkezi (hatırlanacağı üzere Alman-Amerikan Petrol Şirketi (D.A.P.G.)’nin Amerika’daki ana şirketi) 1917 yılındaki 7.500 hissedar sayısını, Dawes Planı işlemeye başladıktan iki yıl sonra, 1926’da 77.000’e yükseltmiştir.

Bütün bunların üzerinde bir dönüşüm ise, 1920’li yıllarda finansal güvencelere artan eğilim, yurtdışı güvenceler alanında görülmüştür. Öyle ki, Dawes Planı’nın lanse edildiği döneme denk gelen 1924-1925 yıllarında 1,4 milyar dolar değerindeki yabancı güvence ABD piyasalarında Amerikalılar tarafından satın alınmıştır. 1929 yılına kadar, yurtdışındaki Amerikan yatırımları 1,5 milyar doları aşmıştır⁵⁵⁹.

Krize giden süreçte değeri artış gösteren hisseler daha fazla talep edilmiş ve buna paralel olarak getirinin artacağı yöndeki beklentiler piyasayı spekülasyona açık bir duruma getirmiştir. 1927 yılında borsada hisse fiyatları %37’den fazla artış göstermiş ve 1928 yılında bu oran %43’ün üzerine çıkmıştır. 1928 yılında kaydedilen oransal artışla 11 milyar dolarlık sermaye ABD finansal piyasasına giriş yapmıştır.

Artan talep ve yükselen beklentiler hisse fiyatlarının artmasına yol açmıştır. Haziran 1929’da ulaşılan 5 milyon hissedar sayısı uzun vadeli yatırım ve kar payı elde etmek yerine kısa vadeli alım-satım yaparak borsada işlem hacmini artıran bir çoğunluğu kapsamaktadır. Bu da 1929 krizine giden yolda para politikasından

⁵⁵⁷ Markham, s. 123.

⁵⁵⁸ Ibid.

⁵⁵⁹ Ibid, s. 129.

sorumlu olan Federal Rezerv'in kontrol altına alamadığı hacimde bir spekülasyon dalgasına neden olmuştur.

Somut rakamlarla ifade etmek gerekirse, 1928 yılında finansal piyasalarda işlem hacmi 1,5 milyarın üzerine çıkmıştır. 1929 yılında NYSE günlük işlem hacmi 10 milyon olarak ve yıl boyu gerçekleştirilen toplam işlem hacmi 1,8 milyar olarak kaydedilmiştir. Bu işlem hacmini karşılayabilmek için NYSE üyelik bazını %25 oranında artırmıştır⁵⁶⁰.

Bütün bu finansal genişleme karşısında ekonomi ve finans sektörünün önde gelenleri ABD'nin 'kalıcı olarak yüksek bir plato'ya eriştiğini' ve hatta 'ABD ekonomisinin iş çevrimlerinden bağımsız olarak işlemeye başladığını' ifade eden açıklamalarda bulunmuştur⁵⁶¹. Ticaret Bakanı olarak görev yaptığı sırada Herbert Hoover, Fed para politikasının enflasyonist sonuçları olabileceği yönünde uyarıda bulunmasına karşın Hazine Bakanı Andrew Mellon 'Federal Rezerv Sistemi'nin kuruluş misyonunun ülkeyi iş çevrimlerinin öngörülemezliğinden kurtarmak ve para hacminde daralma ve kredi sıkıntısına karşı panzehir işlevi görmek olduğunu' savunmuştur⁵⁶².

Yukarıda verili olumlu telkinlere rağmen Federal Rezerv Sistemi'nin kontrol altına alamadığı finans piyasasındaki para hacmi şöyle gelişmiştir: Hisse sahibi kişilerin borsada işlem yapan bir broker üzerinden sahip oldukları hesaba marj hesabı (*margin account*) denilmektedir ve hissedarlar doğrudan işlem yapmanın kısıtlandığı kritik zamanlarda bankaların brokera sağladığı marj hesabında bulunan kredilerle alın-satım işlemlerini devam ettirebilmektedirler. 1929 yılında 600.000 marj hesap bulunmakta ve bu rakam toplam güvencelerin %40'ını teşkil etmektedir. Brokerlara banka tarafından verilen, belirli bir faizi saptanmamış olan ve her istenen zamanda çekilebilen krediler (*call loans*) 1922 yılında 2 milyar dolar iken Ekim 1929'da 8 milyar doların üzerine çıkmıştır. Bu miktar, aynı dönemde 3 milyar dolar olan federal bütçe ve 16,9 milyar dolarlık ABD borçları ile bir arada ele alındığında marj hesap üzerinden alım-satım yapan kesimin (*margin traders*) ekonomiyi orantısız bir şekilde etkilediği ortaya çıkmaktadır. Brokerlara *call loan* temin etme hizmeti sunan

⁵⁶⁰ Markham, ss. 148-149.

⁵⁶¹ Ibid.

⁵⁶² Ibid.

bankaların Federal Rezerv Sistemi'nden %3,5 faizle borç aldıkları paraları %10 faizle geri almak kaydıyla *call loan* piyasasına sunmaları Federal Rezerv'i devre dışı bırakarak piyasadaki para hacminin kontrol edilemediği bir ortam yaratmıştır.

Dönemin önde gelen bankerlerinden Charles Mitchell'in *National City Bank*'ın başkanlığına atanmasının ardından 1929 yılında New York Fed Bankası'nın Direktörlüğü'ne getirilmesi bu dönemde bankaların Federal Rezerv Sistemi'ni suiistimal ettiği örneklerden birini teşkil etmektedir. 1929 yılında göreve başlayan Mitchell, *National City Bank*'ın *call money* piyasasına 25 milyon dolar borç vereceğini açıklamış ve *call money* faiz oranlarının %16'ya yükseltilmesi durumunda *National City Bank*'ın 5 milyon dolar ve faiz oranı her yükseldiğinde bankanın piyasaya 5 milyon dolar enjekte edeceğini açıklamıştır. Kurtarıcı gibi görünen bu para politikasıyla paralel bir gelişme ise; *National City Bank*'ın Federal Rezerv Sistemi'nden borç para alarak bunu broker hesapları üzerinden sunması ve bankanın bağlı olduğu *National City Şirketi*'nin ise piyasaya sürülen güvenceleri satışa çıkaran en büyük firmalardan biri olmasıdır.

Mitchell'in New York Fed ile ayrılan görüşleri, krize giden süreçte New York Fed Bankası'nın belirleyici rol oynadığı 5 Fed Bankası Direktörü'nden oluşan Komite'nin 12 Fed Banka Direktörü'nün yer aldığı bir Komite ile değiştirilmesi ve New York Fed Bankası'na daha az manevra alanı verilmesiyle sonuçlanmıştır⁵⁶³.

Spekülasyonun önüne geçilmesi için Başkan Hoover'in çağrısına karşılık olarak NYSE, marj hesaptan yapılabilecek işlemleri önce %17 daha sonra %20 olarak kısıtlamış, Fed Yönetim Kurulu ise *call loan* için verilen faiz oranlarını %12'den %14'e yükseltmiştir. Bu oran daha önce % 10 olarak seyretmiştir. Ancak, dönemin önde gelen finansçı ve spekülörleri faiz oranlarını artırarak borsadaki para hacmini azaltmaya yönelik atılan adımlara tepki göstermişlerdir. Buna karşın Başkan Hoover borsadaki kendi hisselerini satmaya başladığı gibi borsada kısa süreli alım-satım işlemleri için marj hesap bulunduranlara karşı bir düzenleme yapılmasını önermiştir. Virginia Eyaleti Senatörü Carter Glass'ın öncülüğünde kısa dönemli alım-satım yapanlara uygulanması planlanan %5 vergiye ilişkin yasa kabul edilmemiştir⁵⁶⁴.

⁵⁶³ Markham, ss. 152-153.

⁵⁶⁴ Ibid.

Tek bir olayı krizin sorumlusu olarak saptamak mümkün olmamakla birlikte, 8 Ağustos 1929'da Fed'in *reeskont* oranını %5'ten %6 ya yükseltmesi ile piyasadaki kırılganlık başlamıştır. Takip eden günde borsada 2 milyon değerinde hisse kayba uğramıştır. *Call money* faizlerinin %9 olduğu 23 Ekim 1929 itibariyle piyasa sert bir düşüşle daha fazla hissedarın borsadan çıkma eğilimini tetiklemiş ve 'Black Thursday' olarak tarihe geçen 24 Ekim 1929'da NYSE'de işlem saatleri sonrasında ve dışarıda (*curb market*) yaklaşık 20 milyon hisse, olabilecek en düşük fiyatlardan elden çıkarılmış ve 10 milyar dolarlık bir kayıp kaydedilmiştir⁵⁶⁵.

1907 krizinde olduğu gibi, dip noktanın görülmesiyle yaşanan panik havası içinde J. P. Morgan Şirketi'nin himayesi altında New York bankerleri⁵⁶⁶ yeniden toplanmış ve 20 milyon dolar ile 200 milyon dolar arasında değişen miktarlarda fon sağlayarak piyasanın yeniden canlanması için bir finans havuz oluşturmaya karar vermişlerdir. NYSE Başkanı E.H. Simmons'ın izinli olması nedeniyle borsa Başkan Yardımcısı Richard Whitney'in iştirakiyle mutabık kalınan kurtarma operasyonu için katılımcı bankerlerin onayıyla NYSE'de 20 milyon dolar değerinde *US Steel* hisseleri başta olmak üzere toplam 1,4 milyar dolarlık alım yapılarak piyasanın çöküşünün önüne geçmeye çalışılmıştır.

Buna rağmen çöküşü devam eden piyasada 29 Ekim 1929 ('Black Tuesday') günü borsa açılışını takip eden 30 dakika içinde 3 milyon hisse satılmıştır. Eylül 1929'da New York Borsasında mevcut hisse fiyatları değeri 90 milyar dolar olarak kayıtlara geçmiştir. Ekim 1929'da ABD borsa hisseleri 50 milyar dolarlık kayba uğramıştır⁵⁶⁷. Devamlılık içinde gerçekleşen NYSE'deki hisselerin değer kaybı sonucunda 1932 yılında hisse senedi değerleri 16 milyar dolara kadar düşmüştür⁵⁶⁸.

Krize ilişkin veriler GSMH üzerinden ele alınabileceği gibi reel GSYH temelinde yapılacak bir inceleme 1929 ekonomik bunalımının 1920'li yılların 'refah yılları' üzerine gelen uzun süreli ve ağır bir bunalım olduğunu göstermektedir.

⁵⁶⁵ Markham, s. 154.

⁵⁶⁶ Kurtarma havuzu oluşturmak üzere George F. Baker Jr., J. P. Morgan Şirketi'nden Thomas W. Lamont; *Guaranty Trust Şirketi*'ni temsilen William C. Potter; *Bankers Trust*'ı temsilen Seward Prosser; *Chase National Bank* Başkanı Albert H. Wiggin; ve *National City Bank* Başkanı Charles E. Mitchell bir araya gelmişlerdir. Bkz. Markham, s. 154.

⁵⁶⁷ Markham, s. 155:

⁵⁶⁸ Ibid.

İktisat profesörü ve bürokrat Dr. Mahfi Eğilmez 1929 krizini ABD GSMH'sında kaydedilen düşüş üzerinden ele aldığı çalışmasında, 1929 yılında 104,6 milyar dolar olan GSMH'nin 1933 yılında 56,1 milyar dolara kadar düşmesi ile krizin dip noktasının görüldüğünü ve bundan sonra ekonominin toparlanmaya başladığını ifade etmiş. Eğilmez, ABD ekonominin kriz öncesi durumuna gelmesinin 10 yıldan fazla sürdüğünü kaydetmiştir⁵⁶⁹. Eğilmez'in sunduğu GSMH değerlerinin cari fiyatlar üzerinden olması ve tezimiz çerçevesinde ekonomik analizleri GSYH üzerinden ve bu verilerin de reel değerleriyle sürdürdüğümüz gerekçesi ile Eğilmez'in kıymetli ekonomik yorumlarıyla örtüşmekle birlikte önceki alt bölümlerde kullandığımız kaynaklarda⁵⁷⁰ verili reel GSYH değerleri temel alınmaktadır⁵⁷¹.

Tablo-38'de ABD nominal ve reel GSYH değerleri ile kişi başına düşen GSYH verileri sunulmaktadır. Tablo incelendiğinde şöyle bir çıkarım yapılabilir:

- 1921 krizinin getirdiği kısa süreli ekonomik daralma 1922 yılında yükselişle devam etmiş 594 milyar dolar olan ABD GSYH'sı 1920'ler boyunca artarak 1929 yılında 822 milyar dolara erişmiştir.
- 1929 sonbaharında patlak veren finans krizi ekonominin diğer dallarını da etkisi altına almış ve 1930lar boyunca süren bir ekonomik daralmayı beraberinde getirmiştir.
- Krizin ilerleyen yıllarında, artan işsizlik ve kötüleşen ekonomik koşullar kişi başı reel GSYH'nın 4,804 dolar ile 1933 yılında yaşandığını göstermektedir.
- 1933 yılına ilişkin rakamlar, kriz başladığı tarih olan 1929 yılından itibaren ABD ekonomisinin %28,8 oranında küçüldüğünü işaret etmektedir.

⁵⁶⁹ Mahfi Eğilmez, **Küresel Finans Krizi (Piyasa Sisteminin Eleştirisi)**, 13. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2017, ss. 59-60.

⁵⁷⁰ Louis Johnston ve Samuel H. Williamson, "The Annual Real and Nominal GDP for the United States, 1789 - Present." **Economic History Services**, Nisan 2002, <http://www.eh.net/hmit/gdp/>, (17.01.2021).

⁵⁷¹ 1893-1939 yılları arası ABD GSYH değerleri için bkz. **Ek-4**.

Tablo 38: ABD GSYH Değerleri, 1920-1939

Yıl	Nominal GSYH (milyar Dolar)	Reel GSYH (1996) (milyar Dolar)	GSYH Deflatörü	Kişi başı Nominal GSYH (Dolar)	Kişi başı reel GSYH (1996) (Dolar)
1920	86,70	576,00	15	815,00	5.410
1921	72,90	556,00	13,1	671,00	5.120
1922	72,40	594,00	12,1	658,00	5.400
1923	84,90	677,00	12,5	758,00	6.050
1924	87,20	696,00	12,5	764,00	6.100
1925	90,70	711,00	12,7	783,00	6.140
1926	96,70	754,00	12,8	824,00	6.420
1927	95,50	758,00	12,6	803,00	6.370
1928	96,50	772,00	12,5	800,00	6.400
1929	103,70	822,00	12,61	851,61	6.752
1930	91,30	751,00	12,15	741,79	6.105
1931	76,60	703,00	10,89	617,54	5.672
1932	58,80	611,00	9,61	471,00	4.900
1933	56,40	603,00	9,35	449,12	4.804
1934	66,00	668,00	9,88	522,28	5.288
1935	73,30	728,00	10,06	576,03	5.723
1936	83,70	822,00	10,18	653,65	6.423
1937	91,90	865,00	10,61	713,40	6.721
1938	86,10	835,00	10,3	663,23	6.436
1939	92,00	903,00	10,18	702,93	6.903

Kaynak: Johnston ve Williamson, <http://www.eh.net/hmit/gdp/>.

ABD GSYH değişimi üzerinden 1929 krizinin ulusal ekonomiye etkisine yönelik elde ettiğimiz çıkarımlar Britanyalı tarihçi Chris Harman'ın bunalımın vahametini ifade ettiği *Halkların Dünya Tarihi* isimli eserinde aktardığı değerlerle de örtüşmektedir. Harman, krizin her geçen yılının daha kötü olduğuna yönelik ifadelerinde, 1931 ve 1932 yıllarında ABD'de 5000 yerel bankanın, Almanya ve Avusturya'da ise iki büyük bankanın battığını, 1932 sonunda dünya sanayi üretiminin yaklaşık %30 oranında ABD'nin sanayi üretiminin ise %46 azaldığını kaydetmiştir. Aynı dönemde, ABD ve Almanya'da işgücünün 1/3'ü, Birleşik Krallık'ta ise 1/5'inin işsiz olduğunu belirten Harman, tarım ürünlerinin fiyatlarının düşmesiyle çiftçilerin de yaşam koşullarının giderek ağırlaştığını ifade etmiştir⁵⁷².

⁵⁷² Harman, s. 451.

Finans krizinin diğer sektörlere yayılmasına ilişkin olarak, 1928 yılında 100 olarak alınan sanayi üretimi göstergesi 1932 Ağustos'ta 54'e gerilemiştir⁵⁷³. Ekonomik sıkıntının hâkim olduğu dönemlerde dayanıklı malları içeren sanayi ürünlerinin alımı hem ihtiyaçlar izin verdiği ölçüde hem de fiyatların daha da düşeceği beklentisi ile ertelendiğinden sanayi üretiminde karlılığı devam ettirebilmek için artan işçi çıkarma eğilimi işsizlik oranlarında yükselişi beraberinde getirmiştir. **Tablo 39**, 1920'li yıllar ve kriz sonrası dönemde sanayi üretimi verilerini ve istihdama ilişkin detayları sunmaktadır.

Tablo 39: ABD Sanayi Üretimi Verileri, 1919-1939

Yıl	Kuruluş Sayısı	Çalışan Sayısı	İş gücüne yapılan ödemeler toplamı (Bin dolar)	Üretim Maliyetleri (Bin dolar)	Üretilen ürün değeri (Bin dolar)	Katma değer (Bin dolar)
1919	210.268	8.423.964	9.611.002	36.229.015	59.964.027	23.735.012
1921	192.059	6.475.474	7.451.299	24.397.078	41.649.853	17.252.775
1923	192.096	8.194.170	10.148.624	33.611.809	58.181.296	24.569.487
1925	183.877	7.871.409	9.979.649	35.141.601	60.809.225	25.667.624
1927	187.629	7.848.070	10.099.465	34.010.075	60.335.469	26.325.394
1929	206.653	8.369.705	10.884.919	37.402.606	67.994.041	30.591.435
1931	171.450	6.163.144	6.688.541	21.229.356	39.829.888	18.600.532
1933	139.325	5.787.611	4.940.146	16.549.778	30.557.328	14.007.540
1935	167.916	7.203.794	7.311.329	26.441.145	44.993.699	18.552.553
1937	166.794	8.569.231	10.112.883	35.539.333	60.712.872	25.173.539
1939	184.230	7.886.567	9.089.941	32.160.107	56.843.025	24.682.918

Kaynak: Statistical Abstract of the United States 1941, s. 845.

Bu bilgiler ışığında, 1929'da kriz başlangıcından krizin dip noktası olan 1933 yılına dek sanayi üretiminde faal olan 67.328 kuruluş kapanmış ve 3 milyonun üzerinde çalışan işini kaybetmiştir. Hizmetler, bankacılık ve diğer sektörlerle birlikte ele alındığında krizde 12 milyon kişi işini kaybetmiştir. Artan işsizlik üretimde gerilemeyi beraberinde getirmiş ve 1929-1933 yılları arasında sanayi üretiminde elde edilen ürün değerlerinde yaklaşık %55 düşüş kaydedilirken, sanayi üretimiyle ekonomiye sunulan katma değerde de %54 düşüş görülmüştür.

⁵⁷³ Néré, s. 65.

Tarım ürünlerinin, bilhassa gıda ihtiyacının ertelenme ya da ikame edilmesi aynı şekilde mümkün olmadığı için tarımsal üretimde kısıtlamaya gitmek sanayi sektöründen farklı bir şekilde gerçekleşmiştir. Jacques Néré 1929 krizinin sektörel bazda etkilerine yer verdiği eserinde, tarımsal üretimin genel olarak aile işletmelerince yapılmasından kaynaklı olarak üretimde daralmanın işsizlik oranlarına yansımalarının sınırlı olduğunu ifade etmiştir. Buna rağmen maliyet artışlarından kaçınılmaz bir şekilde etkilenen çiftçi sınıfının sanayi işçilerinin yanı sıra krizden en fazla zarar gören kesim olmuştur⁵⁷⁴.

Üretimde görülen gerileme, dış ticaret rakamlarına da yansımış ve bu da kaçınılmaz olarak krizin ABD'den dünyaya taşınmasına neden olmuştur. **Tablo-3'**te verildiği üzere, 1929 sonbaharında krizin ABD ekonomisine getirdiği sarsıntı ile bir sonraki yılın ihracatı 1,4 milyar dolar azalma gösterirken ithalat değerinde de yaklaşık 1,3 milyar dolar düşüş izlenmiştir.

Tablo 40: ABD Dış Ticaret Verileri, 1920-1939

Yıl	İhracat (bin Dolar)	İthalat (bin Dolar)	Cari Denge (bin Dolar)	Cari Denge / Nominal GSYH (%)
1920	8.663.724	5.783.610	2.880.114	3,3
1921	4.560.497	3.263.639	1.296.858	1,7
1922	3.931.459	3.458.724	472.735	0,6
1923	4.268.605	4.189.236	79.369	0,09
1924	4.762.523	4.003.628	758.895	0,8
1925	5.271.615	4.419.458	852.157	0,9
1926	5.016.626	4.713.988	302.638	0,3
1927	5.142.455	4.447.351	695.104	0,7
1928	5.776.497	4.328.458	1.448.039	1,5
1929	5.440.985	4.754.950	686.035	0,6
1930	4.013.305	3.499.723	513.582	0,5
1931	2.917.568	2.731.418	186.150	0,2
1932	2.434.394	1.705.739	728.655	1,2
1933	2.060.687	1.702.981	357.706	0,6
1934	2.202.110	2.944.451	-742.341	-1,1
1935	2.303.635	4.142.995	-1.839.360	-2,5
1936	2.495.477	3.749.525	-1.254.049	-1,4
1937	3.407.229	4.807.068	-1.399.839	-1,5
1938	3.107.411	4.170.416	-1.063.006	-1,2
1939	3.192.314	5.978.047	-2.785.733	-3,0

⁵⁷⁴ Ibid, ss. 64-67.

Not: Birleşik Krallık verileri ile karşılaştırmalı fikir vermesi açısından ABD Cari Denge/Nominal GSYH yüzdeler değeri tarafımızca hazırlanmıştır.

Kaynak: U.S. Bureau of the Census, **Historical Statistics of the United States 1789-1945**, Washington D.C., 1949, ss. 243-244. ABD Nominal GSYH değeri için bkz. Johnston ve Williamson, 2002.

1930 yılında krize karşı alınan önlemler çerçevesinde kabul edilen Hawley-Smoot Gümrük Yasası sonrasında ABD giderek daha az ihraç eden ve cari dengeyi de koruyabilmek için daha da az ithal eden bir ülke konumuna gelmiştir. İthalata getirilen %20 oranında gümrük vergisi ile Hawley-Smoot Gümrük Yasası ABD’de ekonomik korumacılık politikalarının yükselişe geçtiği ve genel olarak ABD’nin izolasyonizm (soyutlanma/tecrit politikası) politikası izlediği dönemin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Gümrük Yasası’nın uluslararası yankıları olarak, dünya-ekonomisinin merkez ülkelerinin aralarına bulunduğu yaklaşık 20 ülke ithal ürünlere gümrük vergisi uygulamaya başlamış ve bunun sonucunda ABD-Avrupa dış ticaret hacminde 1/3 düşüş görülmüştür. 1934 ve sonrasında ekonomik krizden çıkış süreci ile birlikte ihracat ve ithalat artış göstermiş olmakla birlikte, ithalat değerlerinde kaydedilen daha büyük artış cari dengenin negatif yönde artmasına sebep olmuştur.

1929 krizini ABD’nin uluslararası düzende hegemonik konumu açısından ele aldığımızda, Fransız tarihçi Jacques Néré’nin ifadesi bu tezin hipotezini doğrular niteliktedir: ‘Nihayet Birleşik Amerika, Büyük Savaş’tan beri dünyaya sermaye veren başlıca devletlerden biri olmuştur. Bu yönden, bir ölçüde Birleşik Krallık’ın yerini almıştır’⁵⁷⁵. 1920’ler itibarıyla uluslararası parasal ve mali gelişmeleri ele alan tarihsel bir inceleme, 1919-1929 arası ve büyük bunalım sonrasında da ABD’nin Birleşik Krallık’ın yerini aldığını göstermektedir. Buna göre,

1924 yılında işleme başlayan Dawes Planı ile Almanya’daki hiperenflasyon yenilmiştir. 1924 sonbaharından Dawes Planı’nın öngörüldüğü son yıl olan 1928’e kadar Almanya’nın yabancı ülkelerde satışa sunduğu devlet tahvillerinin toplamı 1 milyar 546 milyon Dolar, bu miktarın 1 milyar 39 milyon Dolar’lık bölümü ise ABD’de satışa çıkarılmıştır ve satılan hisselerin değeri Almanya’nın borçluluğuna eklemlenmiştir⁵⁷⁶.

⁵⁷⁵ Néré, s. 76.

⁵⁷⁶ Robert Kuczynski, **American Loans to Germany**, McMillan, New York, 1927.

1944'te resmi olarak kabul edilmesinden önce 1924-1926 yılları arasında doların uluslararası rezerv para birimi olarak kullanıldığını ortaya çıkaran makalesinde Eichengreen ve Flandreau inceledikleri 16 ülkeye veri yetersizliğinden dolayı Almanya, Meksika, Kanada ve Arjantin'i dâhil etmemişlerdir⁵⁷⁷. Ancak, sadece Dawes Planı üzerinden görülmektedir ki, somut verilere ulaşılmamış olmakla birlikte bu dönemde ABD, Almanya ile en yoğun ekonomik ilişkiler içinde bulunan ilk ülkedir. 1924 yılı sonunda Avrupa merkez bankaları yabancı para rezervleri toplamının 844 milyon Dolar, 1928 yılı sonunda ise 2 milyar 513 milyon Dolar⁵⁷⁸ olması Dawes Planı aracılığı ile enjekte edilen likiditeye işaret etmektedir. Dolayısıyla, Almanya, 1924-1926 yılları arasında doların yabancı para birimi olarak kullanılmasına katkı sağlamış ülkelerin başında gelmektedir.

1921 krizi ile iki on yıllık bir dönem boyunca ekonomik daralma içinde olan Birleşik Krallık bu dönemde Avrupa'da yoğun ekonomik ilişki içinde olduğu bölgelerden geri çekilmek durumunda kaldığı gibi Avustralya ve Güney Afrika'nın da bağımsız olarak altın standardına geri dönmesi sterlini itibar ve güvenilirlik açısından baskı altına almıştır. Savaş öncesi pariteden altın standardına geçmeyi hedeflemiş olan Birleşik Krallık, altın rezervlerini artırarak sterlini bu değişime hazırlama çabası içine girmiştir. Fed'in 1924 yılında üç defada toplam %1,5 faiz indirmesi ve buna ek olarak Fed Bankaları'nın BoE'ye J.P. Morgan Şirketi aracılığı ile 100 milyon Dolar kredi şartıyla 200 milyon Dolar değerinde altın borç vermesi Nisan 1925'te Birleşik Krallık'ın savaş öncesi pariteden⁵⁷⁹ altın standardına geçmesini sağlamıştır. Federal Rezerv kaynaklarında altın üzerinden ifade edilen değer, Birleşik Krallık Parlamentosu yazılı basını tarafından savaş öncesi sterlin-dolar kambiyo kuru olan 4,86 Dolar üzerinden altın standardına dönüldüğü ifade edilmiştir⁵⁸⁰.

⁵⁷⁷ Barry Eichengreen ve Marc Flandreau, "The Rise and Fall of the Dollar (how or when did the dollar replace sterling as the leading reserve currency?)", **European Review of Economic History**, Vol. 13, No. 3, Aralık 2009, <https://doi.org/10.1017/S1361491609990153>, (05.12.2021), ss. 377-411.

⁵⁷⁸ Federal Reserve Bulletin, Haziran 1989, s. 425.

⁵⁷⁹ Böylece 1 ons altın Birleşik Krallık para birimi olan sterlin ile 77s. 10.5d olarak kabul edilmiştir. Federal Reserve Bulletin, Haziran 1989, s. 431.

⁵⁸⁰ UK Parliament, "Churchill's speech about the Gold Standard", **Hansard, 5th Series, Vol. 183**, 28.04.1925, <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/private-lives/yourcountry/collections/churchillexhibition/churchill-the-orator/gold-standard/>, (30.03.2022), ss. 49-58.

Açıklamada, altın standardına geçişin BoE ve Birleşik Krallık mali otoriteleri tarafından olumlu karşılanmasına karşın 1929 krizi sonrası dünya-ekonomisini saran bunalımdan çıkışın devlet müdahalesi ile mümkün olacağı yönündeki tavsiyeleriyle ekonomide Keynesyan politikaların ağırlık kazandığı yılların mimarı Britanyalı iktisatçı John Maynard Keynes mevcut pariteden benimsenen altın standardının Birleşik Krallık ihracatına ters etki yapabileceği öngörüsünde bulunmuştur⁵⁸¹.

Keynes'in öngörüsünü kanıtlar nitelikte Birleşik Krallık ihracat rakamları 1925'ten 1926'ya yaklaşık 100 milyon sterlin gerileme kaydetmiştir. **Tablo 41**'de verili dış ticaret rakamları mallar ve hizmetleri kapsamakta ve malların ihracatından elde edilen kayıplar daha büyük olmasına hizmetlerin ihracatından elde edilen gelirlerin az da olsa artış göstermesi sadece mallar üzerinden kaydedilen dış ticaret açığını azaltmaya yardımcı olmuştur. ABD'ye kıyasla üzerinde durulması gereken bir nokta da, Birleşik Krallık dış ticaret dengesi 1920ler boyunca ve sonrasında açık vermiş buna karşın ABD dış ticareti ilk defa 1934 yılında açık vermeye başlamıştır.

Tablo 41: Birleşik Krallık Dış Ticaret Verileri, 1924-1939

Yıl	İhracat (milyon Sterlin)	İthalat (milyon Sterlin)	Cari Denge (milyon Sterlin)	Cari Denge/ Nominal GSYH (%)
1924	1195,0	1325,0	-130,0	-3,0
1925	1151,0	1361,0	-210,0	-4,8
1926	1013,0	1294,0	-281,0	-6,6
1927	1087,0	1258,0	-171,0	-3,8
1928	1089,0	1236,0	-147,0	-3,3
1929	1093,0	1270,0	-177,0	-3,9
1930	881,0	1102,0	-221,0	-4,9
1931	630,0	927,0	-297,0	-7,0
1932	577,0	766,0	-189,0	-4,6
1933	573,0	738,0	-165,0	-3,9
1934	608,0	799,0	-191,0	-4,3
1935	690,0	848,0	-158,0	-3,4
1936	698,0	918,0	-220,0	-4,5
1937	843,0	1093,0	-250,0	-4,8
1938	756,0	1002,0	-246,0	-4,6
1939	702,0	1095,0	-393,0	-6,8

⁵⁸¹ Ibid.

Kaynak: Bank of England (BoE), **A Millenium of Macroeconomic Data for the UK,** 2016, <https://www.bankofengland.co.uk/statistics/research-datasets>, (02.03.2022).

Birleşik Krallık'ın altın standardına geçişi sterlini kısa süreli olarak güçlendirmesine rağmen ekonominin kırılganlığı Birleşik Krallık, Fransa ve Almanya merkez bankası yetkililerini New York'ta dönemin Fed Başkanı Benjamin Strong ve ABD Hazine Bakanı Ogden Mills⁵⁸² ile görüşmeye yöneltmiştir. Görüşmelerin sonunda, Fed Başkanı sterlinin istikrarı için faiz oranlarını düşük tutmayı kabul etmiştir. Bu, Fransa'nın dolar rezervlerini artırma çabasına, sterlinin değerlenmesine ve Fed'in geri ödemesi henüz tamamlanmamış kredilerinin (*outstanding credit*) 563 milyon Dolar'dan 1 milyar 655 milyon Dolar'a yükselmesine ve 1927'nin ilk yarısında 80 milyon Dolar değerinde altın ithal etmiş iken yılın ikinci yarısında 234 milyon Dolar altın ihraç etmesine yol açmıştır⁵⁸³.

1928'de anlaşmanın sona erdiğini açıklayan Fed, faiz oranlarını 3,5'tan 5'e yükselterek sermayenin yeniden New York'a akın etmesine ve Dolar'ın Sterlin karşısında güçlenmesine temel hazırlamıştır. 1928 yılında NYSE'de plase edilen 12 milyar Dolar değerindeki Birleşik Krallık Hükümet Tahvilleri⁵⁸⁴ ile talep karşısında yükselişe geçen hisse fiyatlarından yararlanma hedeflendiği görülmektedir. Söz konusu tahviller, NYSE güvencelerinden bonolar hacmini (1928'de 36 milyar Dolar) 1929'da 48 milyar Dolar'a yükseltmiş ve 1932 Aralık'ta 10 milyar Dolar'lık miktarının çekilmesiyle hacim 1933'te 41 milyar Dolar civarına düşmüştür.

1929'dan 1932'ye değinilmesi gereken meseleler, Büyük Bunalım çerçevesinde uluslararası politik ekonomiyi anlamlandırmada faydalı olacaktır:

1. Dawes Planı'nın akabinde 1929 yılı sonbaharında işleme başlayan Young Planı Almanya'nın geriye kalan borçları ve Birinci Dünya Savaşı'nda ABD'nin yanında yer almış müttefiklerin toplam 11,6 milyar Dolar'lık borcunun ödenmesini hedeflemiştir⁵⁸⁵.

⁵⁸² Markham, s. 151.

⁵⁸³ **Federal Reserve Bulletin**, Haziran 1989, s. 425.

⁵⁸⁴ U.S. Department of Commerce, "No. 330-Securities Listed on the New York Stock Exchange – Values", **Statistical Abstract of the United States 1939**, Government Printing Office, Washington, 1940, s. 301.

⁵⁸⁵ 1929 yılına ilişkin rapor edilen yabancı ülkelerin borçlarına Almanya'nın borçları dâhil edilmemiş ve bu konuda herhangi bir ifade kullanılmamıştır. Bkz. U.S. Department of Commerce, "No.220

2. 1939 yılına gelindiğinde Almanya'nın borçları hariç, yabancı ülkelerin ABD'ye olan toplam borcu 13,1 milyar Dolar olarak görülmektedir⁵⁸⁶ 1939 yılına ilişkin yabancı ülke borçlarının ele alındığı belgede Almanya'nın borçlarına ayrı bir yer verilmiştir. Buna göre, 1 Mart 1939 itibarıyla Almanya ABD'ye 1.251.418.000 Dolar borçludur ve 1 Mart 1939 tarihine kadar 33.588.000 Dolar'lık kısmı ödemiştir⁵⁸⁷.

3. Tamirat borçlarının ödenmesine ilişkin varılan çıkmaza çözüm olarak 1930 yılında BIS (*Bank for International Settlements – Uluslararası Ödemeler Bankası*) kurulmuştur. Tarafsız bir politika ile işlemesi tasarlanan banka varılan siyasi çözümsüzlüklerde yaptırım uygulama yetkisine sahip olmuştur. 1930 başlarında ekonomik krizin devamı çerçevesinde yükselen aşırı milliyetçi eğilim ve mali sıkıntılar nedeniyle Almanya'nın borçlarını ödeyememesi üzerine 1931'de ABD'nin moratorium (1 yıllık erteleme) ilan etme planına Fransa'nın tepkilerine ABD, Fransa'nın alacaklı olduğu borç ödemelerini (500 milyon Reichsmark) BIS'e bağışlaması gerektiğini bildirmesiyle siyasi sorun çözülmüştür⁵⁸⁸.

4. Mart 1931'de Almanya ve Avusturya Versailles Antlaşması'na aykırı olarak bir gümrük birliği yayınlamışlardır. Siyasi endişeleri tetikleyen bu gelişme Almanya ve Avusturya'dan yabancı fonların çekilmesini beraberinde getirmiştir. Rothschild grubuna bağlı *Viyana Kredit Anstalt Bankası*, bu dönemde yaşanan likidite sorunu nedeniyle ödemelerini kesmiştir. Tüm Avusturya bankalarının sahip olduğu varlıkların %70'ini elinde bulunduran Kredit Anstalt'ın yarattığı panik havası Almanya ve Birleşik Krallık'ta da hâkim olmuş ve Mayıs 1931'de BoE'den geri çekilen Alman fonları Birleşik Krallık'ın altın kaybını artıran ilk adım olmuştur.

5. Fed'den öncelikle 50 milyon Pound borç tahsis eden BoE, durumun değişmemesi üzerine Temmuz 1931'de faiz oranlarını 2,5'tan 3,5'a daha sonra da 4,5'a yükseltmiştir. Bu çabalarla altın ihracının durdurulamaması üzerine Fed'den 80 milyon Pound daha tahsis edilmiş ve sterlinin altın standardında kalabilmesi için Birleşik Krallık 200 milyon Pound değerinde altın ihracında bulunmuştur.

Obligations of Foreign Governments to United States", **Statistical Abstract of the United States 1929**, Government Printing Office, 1930, s. 216.

⁵⁸⁶ Statistical Abstract of the United States 1939, s. 208.

⁵⁸⁷ Ibid.

⁵⁸⁸ Marks, s. 253.

6. Devam etmekte olan ekonomik güvensizlik ortamında 16-19 Eylül 1931 tarihleri arasında toplam 43 milyon Pound mevduat çekilmiş ve 21 Eylül 1931’de Birleşik Krallık altın standardından çıktığını ilan etmiştir⁵⁸⁹.

Birleşik Krallık ekonomisinde 1931 krizi olarak da anılan bu gelişmeler savaş sonrası ABD sermayesine bağlı bir şekilde ekonomik toparlanma gösteren Almanya ve Avusturya ekonomileriyle Birleşik Krallık ekonomisinin yakından bağlantılı olduğunu göstermiştir. Savaş sonrası dünya-ekonomisinde Orta Avrupa’nın kırılgan ekonomilerinin Birleşik Krallık’ın parasal dengelerinde sarsılmaya yol açmış olması ve bunun altın standardından çıkılarak önüne geçme çarelerinin aranması uluslararası düzende Birleşik Krallık hegemonyasının etkinliğini yitirmiş olduğunu gösteren bir kanıt olarak görülebilir.

⁵⁸⁹ **Federal Reserve Bulletin**, Haziran 1989, s. 434. Avusturya Kredit Anstalt hakkındaki detaylar için bkz. Néré, s.81.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1930-1939 AMERİKAN HEGEMONYASININ TEYİDİ

3.1. Dönemin Mali ve Parasal Politikası

1930-1939 yılları ABD ekonomisi mali ve para politikaları, dönemin iki ana meselesi olan Büyük Bunalım'la mücadele ve savaş hazırlıkları çerçevesinde şekillenmiştir. Büyük Bunalım'la mücadelede geleneksel olarak başvuru olan bir yöntem olarak mali politikalar çerçevesinde gümrük vergileri artırılmıştır. 1930 Gümrük Yasası'nın kabulü ABD'nin mali politikaları açısından belirleyici olmuştur⁵⁹⁰. Sürecin devamında ABD'nin ticaret partnerleri tarafından uygulanan karşılıklı gümrük vergisi artışları dünya-ekonomisinde '*komşuyu zarara sokma politikalarının (beggar-thy-neighbour policies)*' hâkim olduğu bir dönemin başlangıcı olmuştur⁵⁹¹. Öyle ki, 1929-1932 yılları arasında ABD'nin Avrupa'dan ithalatının %71, Avrupa'ya ihracatının %66 oranında azalmasına neden olmuş, 1929-1934 arasında ise dünya ticaret hacminin %66 azalmasıyla sonuçlanmıştır⁵⁹².

Verilerin bu şekilde sunulmuş olması *komşuyu zarara sokma politikalarının* 1934 yılına dek sürdüğü anlamına gelmemekle birlikte, 1934 sonrasında Amerikan ekonomisi savaşa hazırlık çabalarına eğilim gösterdiği için ittifak içinde olunabilecek ülkeler başta olmak üzere bütün yabancı ülkelerle ayrı ayrı ticaret anlaşmaları imzalanmıştır. 1934 Karşılıklı Ticaret Anlaşmaları Yasası (*Reciprocal Trade Agreements Act – RTAA*)'nın getirileri olarak gümrük vergilerinin ikili düzeyde müzakere edildiği ve zaman kaybının önüne geçilmesi amacıyla vergisi oranlarının

⁵⁹⁰ United States Congress, **Tariff of 1930 (Smoot-Hawley Tariff)**, 17.06.1930, <https://fraser.stlouisfed.org/title/5882>, (23.09.2022).

⁵⁹¹ Barry Eichengreen ve Douglas Irwin, Douglas, "The Slide to Protectionism in the Great Depression: Who Succumbed and Why?", **NBER Working Paper No. 15142**, Temmuz 2009, <https://www.nber.org/papers/w15142>, (23.09.2022).

⁵⁹² Office of the Historian, "Protectionism in the Interwar Period", **Milestones: 1921-1936**, <https://history.state.gov/milestones/1921-1936/protectionism>, (04.04.2022).

Kongre onayı alınmadan doğrudan ABD Başkanı tarafından belirlendiği bir sürece girilmiştir⁵⁹³.

1930 Gümrük Yasası, ABD Senatosu Finans Komisyonu Başkanı olarak görev yapan Utah Eyaleti Cumhuriyetçi Senatörü Reed Smoot ve Temsilciler Meclisi Gelirler Komisyonu Başkanı olarak görev yapan Oregon Eyaleti Cumhuriyetçi Temsilcisi Willis Hawley öncülüğünde hazırlanmıştır. Kongre'nin onayı ile kabul edilen ve Smoot-Hawley Gümrük Yasası olarak da ifade edilen 1930 Gümrük Yasası⁵⁹⁴, ABD'ye ithal edilen mallara uygulanan gümrük vergilerinin yükseltilmesiyle korumacı ekonomi politikalarını bir adım ileriye götürmüştür. 1922 Gümrük Yasası (Fordney McCumber Act) ile 1913 Gümrük Yasası'na göre hali hazırda yaklaşık %40 oranında artırılmış olan gümrük vergileri⁵⁹⁵, 1930 Gümrük Yasası ile ortalama %22,7 oranında artış göstermiştir⁵⁹⁶. Böylece 1922 Gümrük Yasası ile gümrük vergisine tabi olan bir ithalat kaleminin görece fiyatında %5,8 oranında artış izlenmiştir⁵⁹⁷.

1934 RTA Yasası; öncelikle 1930 Gümrük Yasası'nın değişimini kapsamakta, ikinci olarak ise bu tarih itibariyle yapılacak ticaret anlaşmalarında son karar merciinin Kongre yerine ABD Başkanı olarak değiştirilmesini öngörmektedir. 1934 RTA Yasası'nın uygulama sürecinde, ABD'nin ticari çıkarları aleyhine siyaset izlemeyen yabancı ülkelere öncelikli tedarikçi olduğu ürünlerde gümrük vergisi muafiyeti verilmesi şartına dayanarak 1936 yılında Belçika, İsveç, Kolombiya, Kanada, Hollanda, İsviçre ve Kosta Rika'yı içeren yedi ülkeye ilk defa karşılıksız MFN (*Most Favored Nation – En Kayrılan Ulus*) statüsü tanınmıştır. ABD'nin ticaret anlaşmalarında uyguladığı MFN statüsünün geleneksel olarak karşılıklı olması ve 1934 itibariyle ülkelerin bir izlem süreci sonunda olsa da karşılıksız MFN statüsü verilmiş olması Amerikan dış politikasının savaşa hazırlık çalışmaları çerçevesinde

⁵⁹³ United States House of Representatives, "The Reciprocal Trade Agreement Act of 1934", **Historical Highlights**, 29.03.1934, <https://history.house.gov/Historical-Highlights/1901-1950/The-Reciprocal-Trade-Agreement-Act-of-1934/>, (15.08.2022).

⁵⁹⁴ United States Congress, **Tariff of 1930 (Smoot-Hawley Tariff)**, 17.06.1930, <https://fraser.stlouisfed.org/title/5882>, (23.09.2022).

⁵⁹⁵ Bkz. 2.1. Dönemin Mali ve Parasal Politikası.

⁵⁹⁶ Douglas A. Irwin, "The Smoot-Hawley Tariff: A Quantitative Assessment." **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 80, No. 2, 1998, <http://www.jstor.org/stable/2646642>, (23.09.2022), ss. 326-334.

⁵⁹⁷ Ibid, s. 327.

değerlendirilebilir⁵⁹⁸. Zira 1936'da karşılıksız MFN statüsü verilmiş olan yabancı ülkelerle II. Dünya Savaşı'nda ABD aynı aksta yer alacaktır.

1930-1939 yılları arasında ABD mali politikalarının şekillenmesinde rol oynayan uluslararası mali dengeler incelendiğinde, Büyük Bunalım'ın etkilerinin yanı sıra Avrupa ekonomilerinin içinden geçmekte olduğu politik ekonomik faktörler belirleyici olmuştur. Ritschl ve Straumann'ın ifade ettiği üzere 1930 yılını takip eden politik ekonomik süreç ve tamirat borcu meselesi, Avrupa'da mali dengelerin ve ödemelerin takas yoluyla karşılanmaya çalışıldığı, ekonomik çıkarların ise siyasi yaptırımlarla korunmaya çalışıldığı merkantilist ekonomik modelle benzerlik gösteren durumu beraberinde getirmiştir⁵⁹⁹. Bu dönemde Avrupa'nın dünya-ekonomisindeki rolü ve manevra alanı daha ziyade ABD tarafından belirlenir bir duruma gelmiştir.

Korumacı ticaret politikalarına ek olarak, yabancı ülkelerin ABD'ye borçluluğunun bir parçası olduğu uluslararası mali dengeler ABD'nin uluslararası düzende ekonomik açıdan güç kazandığı bir alan olmuştur. Buna göre, Birinci Dünya Savaşı'nın mirası olarak Almanya'nın Birleşik Krallık ve Fransa'ya olan tamirat borçları meselesi ve bunun bir yansıması olarak tamirat borçlarının alacaklısı olan İtilaf Devletleri'nin ABD'ye olan savaş borçları nedeniyle daralan ticaret hacimlerinin döndürülemeyecek duruma gelmesi 1931 Krizi'nin öncüllerini oluşturan mali ve parasal sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Haziran 1931'de Avusturya'da baş gösteren bankacılık krizinin uzantılarından biri olarak Almanya ve Birleşik Krallık'ta yaşanan finans krizi, Almanya'nın tamirat borcu ödemelerini gerçekleştiremeyeceği, Birleşik Krallık ve Fransa başta olmak üzere İtilaf Güçleri'nin ise ABD'ye olan savaş borçlarını ödeyemeyeceğine ilişkin deklarasyonların öne çıktığı bir politik-ekonomik ortamı beraberinde getirmiştir.

1931 krizinin uluslararası mali dengelerde oluşturacağı yıkıcı etkilerin önüne geçebilmek için ABD Başkanı Herbert Hoover öncülüğünde alınan bir kararla ABD Kongresi 1 Temmuz 1931 itibarıyla etkin olacak şekilde borç ödemelerinde

⁵⁹⁸ Bkz. 3.4. ABD'nin Ekonomisini Yeniden Yapılandırma Çabaları

⁵⁹⁹ Albert Ritschl ve Tobias Straumann, "Business Cycles and Economic Policy, 1914-1945: A Survey", **The Cambridge Economic History of Modern Europe, Vol. 2, 1870 to the present**, (Ed. Stephen Broadberry ve Kevin H. O'Rourke), Cambridge University Press, Cambridge, 2010, <https://doi.org/10.2307/2551028>, (24.07.2022), ss. 156-180.

moratoryum ilan etmiştir. Literatüre Hoover Moratoryumu olarak geçen ve ABD'ye olan borç ödemelerinin bir yıllık süreyle ertelenmesini kapsayan uluslararası mali plan Almanya, Avusturya, Birleşik Krallık ve İtalya tarafından kabul edilmiş, Fransa'nın ise tepkisini almıştır⁶⁰⁰. Almanya'nın tamirat borcu ödemelerinin 5/6'lık bir kısmının alıcısı olan Fransa, tamirat ödemelerinde böyle bir düzenlemeye kendisine danışılmadan gidilmesi ve moratoryum ilanının Young Planı ile örtüşmemesi yönünde çekincelerini dile getirmiştir⁶⁰¹.

ABD Kongresi raporlarında, Fransa'nın çekincelerine Young Planı'nın ödeme planında yer alan Almanya'nın ilgili yıla ait tamirat ödemelerinin koşullu (*conditional*) kısmının ertelendiği koşulsuz (*unconditional*) kısmının ise 1930 yılında Young Planı çerçevesinde kurulmuş olan BIS'e yatırılması konusunda anlaşma sağlanarak çözüm getirildiği belirtilmektedir⁶⁰². Almanya'nın tamirat borcu ödemeleri hakkında kapsamlı çalışmasında Sally Marks, varılan çözümün esasında ABD'nin Fransa'ya yaptığı bir hatırlatmaya dayandığını ifade etmektedir. Buna göre, Almanya'nın tamirat borcunun yıllık ödemesinin koşullu kısmını ertelemesi durumunda, koşulsuz yıllık ödemenin en büyük alıcısı olan Fransa'nın diğer alıcıların haklarını güvence altına almak adına BIS'e 500 milyon Reichsmark ödemek zorunda kalacağı ABD tarafından Fransa'nın dikkatine getirilmiştir.

Moratoryumun kabul edilmemesi durumunda Birleşik Krallık ve ABD'ye olan savaş borçları ile birlikte düşünüldüğünde Fransa'nın Almanya'dan elde edeceği yıllık tamirat ödemesi gelirlerine rağmen bütçesinde 100 milyon dolarlık bir kayıp oluşacağını ifade eden Marks, bu hatırlatmanın Fransa'nın Hoover Moratoryumu'na onay vermesinde rol oynadığını ifade etmiştir⁶⁰³. Sonuç olarak, Hoover Moratoryumu Fransa dâhil bütün ilgili uluslar tarafından kabul edilmiştir.

⁶⁰⁰ Buel W. Patch, "Reparations and War Debts in 1932." **Editorial Research Reports 1932, Vol. 1, Congressional Quarterly (CQ) Press**, 1932, library.cqpress.com/cqresearcher/cqresrre1932041800, (30.09.2022), ss. 265-284.

⁶⁰¹ Marks, s. 253. Fransa, Almanya'nın tamirat borçlarını ödeme güçlüğü'nün kısa dönemli kredi sıkıntısından kaynaklandığını ve tamirat ödemeleri yapılırsa koşullarda dahi Alman bütçesinin diğer Avrupa ülkelerinin bütçelerinden daha iyi bir konumda ve denk olduğunu öne sürmüştür. Fransa'nın moratoryum ilanına sunduğu ekonomik çekinceler ayrıca siyasi ve diplomatik olarak karar alma mekanizmasına dahil edilmemiş olması olarak ifade edilmiş ve Temmuz 1931'in ilk haftasında Başkan Hoover ve Fransa Başbakanı Laval biraraya gelerek moratoryum kararını tamirat meselesinin çözümünde etkin olan Young Planı'na uyarlayarak 'harmonize' etmişlerdir. Bkz. Patch, ss. 265-284.

⁶⁰² Ibid.

⁶⁰³ Marks, s. 253.

Almanya'nın koşulsuz olarak (*unconditional*) ödemek zorunda olduğu yıllık tamirat borcunun Alman donanmasının yapılandırılmasında kullanılmasını önlemek üzere BIS'e yatırılması öngörülmüştür. Bu süreçte, yatırılan miktarın BIS tarafından Alman demiryolları tahvili satın alınması için kullanılması ve ertelenen borcun 1 Temmuz 1933 tarihi itibarıyla 10 yılda ödenmesi kararlaştırılmıştır⁶⁰⁴.

Hoover Moratoryumu'nun ilan edilmesinde ve kabul edilmesinde izlenen siyaset, ABD'nin dünya-ekonomisinde belirleyici bir güç olduğunu göstermektedir. Uluslararası düzende ABD hegemonyasının teyidi olarak ifade ettiğimiz 1930-1939 yılları arasında, Avrupa'daki uluslararası dengeler Avrupa uluslarının ABD ile olan ekonomik ilişkileri üzerinden şekillenmiştir.

ABD istatistik verileri üzerinden yapılan iz sürümünde görüldüğü üzere, dünyanın önde gelen ülkelerinin ticari ve finansal istatistik verilerinin kamuya açık olarak resmi kayıtlara geçtiği son yıl 1918 yılına ait istatistikler kapsamındadır⁶⁰⁵. Bu tarih sonrasında karşılaştırmalı verilerin istatistikler kapsamında sunulmaması da ABD'nin hegemon konumunun teyit edildiğine ilişkin göstergelerden biri olarak okunabilir. Yabancı devletlerin ABD'ye borçluluğuna ilişkin verilerin sunulduğu, **Tablo 42** ve **Tablo 43** yabancı ülke borçlarının Amerikan hegemonyasının icrasında ekonomik ve siyasi kaldıraç (*leverage*) işlevi gördüğünü ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 42 kapsamında yabancı ülkelerin ABD'ye olan toplam borçluluk değerleri yıllık istatistik verilerinden derlenerek sunulmuştur. Yapılan incelemeler sonucu görülmüştür ki, moratoryum ve borç finansmanı ile ilgili düzenlemeleri de kapsayan 1930-1938 yılları arasında yabancı devletlerin ABD'ye olan borçluluğundaki artış, borçlara uygulanan yüksek faiz oranlarından kaynaklanmıştır. Ayrıca, Rus Hükümeti'nin ABD'deki finansal işlerinin tasfiyesinin de borçlar kapsamında incelenmesi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası düzende hâkim olan Sovyet-Amerikan kutuplaşmasının zemininin hazırlandığına bir işaret olarak görülebilir.

⁶⁰⁴ Patch, ss. 265-84.

⁶⁰⁵ **Statistical Abstract of the United States 1918**, s. 842.

Tablo 42: Yabancı Devletlerin ABD'ye Toplam Borçluluğu, 1930-1938 (1.000 Dolar)

Ülke	1930 ¹	1931 ¹	1932 ²	1933 ²	1934 ³	1935 ⁴	1936 ⁵	1937 ⁶	1938 ⁷
Ermenistan	18.460	19.010	19.715	20.313	20.911	2.509		22.107	23.205
Belçika	404.730	400.680	406.555	411.167	416.422	423.480		432.042	444.836
Küba									
Çekoslovakya	168.571	168.571	165.571	165.283	165.380	165.483		165.576	165.697
Estonya	16.466	16.486	17.204	17.785	18.377	18.970		19.561	20.444
Finlandiya	8.604	8.604	8.803	8.727	8.637	8.544		8.449	8.335
Fransa	3.865.000	3.863.650	3.921.548	3.960.772	4.000.903	4.041.152		4.081.227	4.141.021
Avusturya	24.040	23.762	23.752	23.752	23.772	23.822		23.977	26.005
Birleşik Krallık	4.398.000	4.398.000	4.499.520	4.636.157	4.793.186	4.950.595		5.107.447	5.341.707
Yunanistan	31.730	31.516	32.183	32.574	32.789	33.278		33.403	33.923
Macaristan	1.909	1.909	1.904	2.052	2.121	2.189		2.258	2.341
İtalya	2.017.000	2.004.900	2.007.406	2.008.103	2.611.067	2.014.066		2.017.013	2.021.340
Letonya	6.889	6.889	7.085	7.313	7.560	7.808		8.055	8.424
Liberya									
Litvanya	6.235	6.198	6.384	6.555	6.762	6.985		7.208	7.540
Nikaragua	328	353	394	417	434	451		469	
Polonya	206.057	206.057	215.290	222.560	229.967	22.646		244.789	255.838
Romanya	64.561	63.861	63.861	63.861	63.898	4.791		63.950	63.982
Rusya	308.601	317.953	327.593	337.223	346.852	356.482		306.112	380.669
Yugoslavya	61.850	61.625	61.625	61.625	61.625	61.625		61.625	61.702
Toplam	11.609.030	11.596.501	11.786.484	11.988.238	12.210.662	12.437.758		12.665.269	13.007.010

Notlar: 1) 1930 ve 1931 yıllarına ilişkin değerler ilgili yılların 31 Aralık tarihindeki borçluluğu göstermektedir. Ayrıca 1930 ve 1931 yılları borçluluğu Rus Hükümeti'nin ABD'deki finansal işlemlerinin tasfiyesini içermektedir.

Kaynak: Statistical Abstract of the United States 1932, s. 202.

2) 1932 ve 1933 yıllarına ilişkin değerler Moratoryum kapsamında ertelenen ve ödenecek borçluluğu göstermektedir. 1932 ve 1933 yıllarına ilişkin borçluluk verileri 31 Aralık tarihli'dir. 31 Aralık 1933 itibariyle 20.338.000 dolar miktarındaki borç, 11.367.412 dolar değerinde 22.734.824 ons gümüş ihtiva etmektedir. İlgili yıllardaki borçluluk Rus Hükümeti'nin ABD'deki finansal işlemlerinin tasfiyesini içermektedir. Ayrıca, Yugoslav Hükümeti moratoryumu kabul etmeyerek 1932 mali yılına ait 250.000 dolarlık ödemeyi gerçekleştirmemiştir. **Kaynak:** Statistical Abstract of the United States 1934, s. 197.

3) 31 Aralık 1934 itibariyle kaydedilen toplam borçluk değerinin 2.747.271.000 doları ödenmiştir. Ödenen miktar içinden 667.000 doları 1934 yılı içinde gerçekleştirilen ödemedir. Borçlu ülkelerle yapılan moratoryum ve borç finansman anlaşmaları kapsamında ödemesi gerçekleştirilmeyen toplam borç miktarı 632.930.000 dolar olup bu miktarın 44.919.000 doları moratoryum, 170.242.000 doları borç finansmanı kapsamındaki borcun ana parası ve 417.769.000 doları ise ana paranın faizidir. Ermenistan, Nikaragua ve Rusya ile moratoryum ve borç finansmanı anlaşması yapılmamıştır. Avusturya Hükümeti ile yapılan özel bir anlaşma ile borç ödemeleri ertelenmiştir. 1934 yılı borçluluk değeri Rus Hükümeti'nin ABD'deki finansal işlemlerinin tasfiyesini içermektedir. **Kaynak:** Statistical Abstract of the United States 1935, s. 202.

4) 31 Aralık 1935 tarihi itibariyle kaydedilen borçluluk değerleri Ermenistan, Nikaragua ve Rusya'nın borcunu kapsamamaktadır. Bu devletlerle moratoryum ya da borç finansman anlaşması yapılmamıştır. Avusturya ile yapılan moratoryum ve borç finansman anlaşmaları çerçevesinde ödemeler ertelenmiştir. 1935 yılına ilişkin borçluluk Rus Hükümeti'nin ABD'deki finansal işlemlerinin tasfiyesini içermektedir. **Kaynak:** Statistical Abstract of the United States 1936, s. 203.

5) 1936 yılı yabancı devletlerin borçluluk değerine ilişkin veriler ABD istatistiklerinde mevcut değildir. Ancak, 1936 yılına ilişkin 12.014.850.000 dolarlık borç, 31 Aralık 1936 itibariyle ABD'nin sahip olduğu güvenceler kapsamında verili 'yabancı borçları' kaleminden alıntılanmıştır. **Kaynak:** Statistical Abstract of the United States 1937, Tablo-208, s. 203.

6) 1 Ocak 1937 tarihli borçluluk değerlerinden 2.748.411.000 doları ödemesi gerçekleşen borç miktarıdır. Moratoryum ve borç finansmanı kapsamında ödemesi gerçekleşmeyen borç miktarı 1.321.286.000 dolar, 1 Ocak 1937 tarihinde son bulan mali yıl içinde, dolayısıyla 1936 yılında, ödemesi gerçekleşen borç miktarı 744.000 dolardır. 1936 yılında borç ödemesi gerçekleştiren iki ülke Finlandiya (396.000 dolar) ve Yunanistan (349.000 dolar) olmuştur. Ermenistan, Nikaragua ve Rusya'nın borçları dahil edilmemiştir ve bu ülkelerle moratoryum ya da borç finansman anlaşması yapılmamıştır. 1937 yılı borçluluk değeri Rus Hükümeti'nin ABD'deki finansal işlemlerinin tasfiyesini içermektedir. **Kaynak:** Statistical Abstract of the United States 1937, s. 203.

7) 30 Haziran 1938 tarihli borçluluk değerleri Ermenistan ve Rusya'nın borçlarını kapsamamakta, bu iki ülke ile moratoryum veya borç finansman anlaşması yapılmamıştır. 14 Nisan 1938 tarihli anlaşma uyarınca Nikaragua'nın ABD'ye olan borçları silinmiştir. Almanya Avusturya'nın borçlarını üstleneceğini bildirmiştir. 1938 yılı borçluluk değeri Rus Hükümeti'nin ABD'deki finansal işlemlerinin tasfiyesini içermektedir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya'da konuşlanan Amerikan İşgal Ordusu'nun masrafları ve Tamirat Borçları kapsamında oluşturulan Karma Hasar Talep Komitesi (Mixed Claims Commission) ödemelerinden oluşan Almanya'nın ABD'ye borcu, verili borçluluk değerlerine dahil değildir. 31 Ocak 1938 itibarıyla, söz konusu kalemleri içeren Almanya'nın borcu 1.243.988.000 dolardır. 31 Ocak 1938 tarihine dek bu miktarın 33.588.000'lik kısmı Almanya tarafından ödenmiştir. **Kaynak:** Statistical Abstract of the United States 1938, s. 209.

Tablo 43'te 1 Mart 1939 tarihine dek kaydedilen yabancı devletlerin ABD'ye borçluluğunda Almanya'nın listeye dâhil olması Birinci Dünya Savaşı ile ilişkili finansal bir oluşumun değil, savaşa hazırlık çalışmalarının bir parçası olarak görülmektedir. Zira 1938 yılında Almanya, Avusturya'yı ilhakı kapsamında Avusturya'nın borçlarını devir alacağını bildirmiş ve ABD Hazinesi de borç düzenlemelerinde bu bildiriye dikkate almıştır. Bu gelişmeler, Amerikan hegemonyasının ekonomik çıkarları siyasi unsurlara öncelediğini ve Amerikan hegemonyasının icrasının diğer uluslararası aktörlerce de kabul edildiğini göstermektedir. Savaşa giden süreçte ABD bir önceki dünya savaşının borçlulukları üzerinden uluslararası düzenin bir önceki hegemonu Birleşik Krallık'a ve dünya-ekonomisinin merkez ülkeleri olan Almanya, Fransa, İtalya ve Rusya'ya karşı hegemon konumunu kanıtlamış durumdadır.

Uluslararası mali politikalar açısından düşünüldüğünde, Birleşik Krallık ile imzalanan 1938 Ticaret Anlaşması müzakere süreci ve anlaşmanın içeriği itibarıyla ABD'nin uluslararası düzende kendi hegemonik düzenini kurmuş olduğu görülmektedir. Şöyle ki, 1936 sonbaharı itibarıyla müzakerelerine başlanan ticaret anlaşmasında Birleşik Krallık pamuk ve yün içeren tekstil ürünleri, ABD ise tahıl başta olmak üzere tarım ürünleri ihracatında gümrük vergisi imtiyazı elde ederek iki ülke birbirlerine MFN şartını tanımıştır⁶⁰⁶. 1936 yılı başları itibarıyla ABD'nin ikili ticaret anlaşması girişimlerine 'kamuoyunun tepkisi' nedeniyle sıcak bakmayan Birleşik Krallık'ın, Avrupa'da çıkacak bir savaşta Birleşik Krallık ve Dominyonları'nın ABD'nin tarafsızlık politikaları nedeniyle kaynak mahrumiyeti yaşamaması garantisi üzerine barış-seven iki ülke olarak müzakerelere başlanmıştır. Bu nedenle, 1938 ticaret anlaşması savaşa hazırlık çalışmaları kapsamındadır⁶⁰⁷.

1937 yılı ilk çeyreğinde ABD'ye ihracat 58,9 milyon dolar iken 1938 ilk çeyreğinde 27,3 milyon Dolar olarak izlenmiş; buna karşın 1937'nin ilk çeyreğinde ABD'den Birleşik Krallık'a ihracat 108,3 milyon Dolar'dan 1938 ilk çeyreğinde 153,5 milyon Dolar'a yükselmiştir.

⁶⁰⁶ FRUS, "Memorandum by Mr. Richard Eldridge of the Division of Trade Agreements", **1936, General, British Commonwealth, Vol. 1**, 24.06.1936, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1936v01/d536>, (15.09.2022).

⁶⁰⁷ FRUS, "Memorandum by the Chief of the Division of Trade Agreements (Hawkins)", **1936, General, British Commonwealth, Vol. 1**, 26.12.1936, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1936v01/d555>, (15.09.2022).

İki ülkenin karşılıklı ticaret hacimlerinin tek taraflı yararı çağrıştıran bir gelişim kaydetmesi, müzakere sürecinde Birleşik Krallık'ın adil olmayan bir anlaşmayı kendi kamuoyuna sunamayacağını ifade ettiği Mayıs 1938 tarihli memorandumun yayınlanmasında etkili olmuştur⁶⁰⁸.

Kasım 1938'de imzalanan anlaşmanın maddeleri arasında ABD'nin Birleşik Krallık'a buğday ve un ihracatında gümrük vergisinden muaf olması yönünde anlaşma sağlanmıştır. Buna karşılık ABD, 1938 yılında 81 milyon akre⁶⁰⁹ olan buğday ekim alanının 1939 yılında 55 milyon akreye düşürüleceğini taahhüt etmiştir. ABD Dışişleri arşiv kaynaklarında bu kararın dünya buğday probleminin çözümüne ilişkin önemli ve yapıcı bir çözüm olacağı ifade edilmiştir⁶¹⁰. Ancak, yaklaşan savaş süreci gözönüne alındığında savaş dönemi dünya-ekonomisinde bu kararın buğday ve un fiyatı artışlarını garantilemeye yönelik bir adım olduğu düşünülmektedir.

⁶⁰⁸ FRUS, "The British Trade Delegation to the Department of State", 1938, **The British Commonwealth, Europe, Near East, and "British Commonwealth, Europe, Near East and Africa, Vol. 2**, 06.05.1938, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1938v02/d28>, (15.09.2022).

⁶⁰⁹ Akre (Acre) olarak belirtilen arazi ölçümü birimi 4047 m²'den oluşmaktadır.

⁶¹⁰ FRUS, "Minutes of the Final Meeting of the Delegations of the United States of America and the United Kingdom", 1938, **The British Commonwealth, Europe, Near East and Africa, Vol. 2**, 17.11.1938, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1938v02/d65>, (15.09.2022).

Tablo 43: Yabancı Devletlerin ABD'ye Borçluluğu, 1939 (1.000 dolar)

Ülke	Toplam Borç	1 Mart 1939'a dek Ödemesi Yapılan Borç Miktarı			Borç Ödemesi (1 Ocak-1 Mart 1939)	1 Mart 1939 tarihli Ödeme Sözleşmeleri Kapsamında Ödemesi Yapılmayan Borç			
		Toplam	Ana Borç	Borcun		Toplam	Borç Finansman Anlaşması		Moratoryum Anlaşmaları
							Ana Borç	Faizi	
Toplam	13.119.304	2.749.492	757.622	1.991.870	502	2.061.565	641.283	1.255.427	164.855
Ermenistan	23.303					1			
Belçika	449.080	52.191	19.158	33.034		75.285	26.600	43.356	5.329
Küba		12.287	10.000	2.287					
Çekoslovakya	165.729	20.134	19.830	304		19.681	17.670		2.011
Estonya	20.737	1.248		1.248		4.942	859	3.681	402
Finlandiya	8.249	5.496	878	4.618	395				
Fransa	4.160.825	486.076	226.040	260.036		568.260	284.346	250.399	33.516
Almanya	26.012	863	863			1.979	1.840		139
Birleşik Krallık	5.419.388	2.024.849	434.182	1.590.667		1.202.828	202.000	893.899	106.928
Yunanistan	34.068	4.040	984	3.056	87	8.121	5.440	12.945	752
Macaristan	2.365	498	74	424	20	527	93	388	46
İtalya	2.022.745	100.830	37.464	63.366		103.003	80.200	1.230	9.858
Letonya	8.546	762	9	752		1.934	346	1.420	168
Liberya		36	26	10					
Litvanya	7.650	1.238	235	1.003		1.644	264	1.230	151
Nikaragua		169	142	27		(1)			
Polonya	259.502	22.646	1.287	21.359		61.433	10.350	46.065	5.019
Romanya	63.991	4.791	4.499	292		9.536	9.000		536
Rusya	385.372	8.750 (2)		8.750		(1)			
Yugoslavya	61.741	2.589	1.963	636		2.391	2.275	116	

Not: Birinci Dünya Savaşı sonrasında Almanya'da mevcut olan Amerikan İşgal Ordusu ve Tamirat Borçları kapsamında oluşturulmuş olan Karma Hasar Talep Komitesi'ne dâhil olmasından dolayı Almanya'nın ABD'ye olan borcu tabloya dâhil edilmemiştir. 1 Mart 1939 tarihi itibarıyla Almanya'nın bu kapsamdaki borcu 1.251.418.000 dolardır. 1 Mart 1939'a dek Almanya 33.588.000 dolar ödemiştir. **(1)** Ermenistan ve Rusya'nın toplam borçluluk değerlerine dâhil edilmemiş borçlarıdır. Bu ülkelerle borç finansman sözleşmesi yapılmamıştır. **(2)** Rus Hükümeti'nin ABD'de bulunan finansal kaynaklarının tasfiye miktarıdır.

Kaynak: Statistical Abstract of the United States 1939, s. 208.

1930-1939 yılları arasında izlenen para politikaları üç temel gelişme ile incelenebilir. İlk olarak; 1930 yılı itibariyle dünya-ekonomisini etkisi altına alan Büyük Bunalım, 1931 Krizi ve Birleşik Krallık'ın altın standardından çıkışını beraberinde getirmiştir. Başkan Hoover'ın Amerikan ihraç ürünlerinin alıcısını hala ithal edebiliyor konumda olması yoluyla aldığı bir önlem olarak ilan ettiği moratoryum, bankacılık sektöründeki güvensiz atmosferin aşılmasında etkili bir rol oynayamamıştır. Doların da sterlin gibi altına konvertibilitesinin askıya alınacağına yönelik endişeler, ABD bankalarından mevduatların ve yabancı yatırımların geri çekildiği bir ortamı beraberinde getirmiştir. ABD bankacılık sektöründe ticaret ve yatırım bankacılığı işlemlerinin katı bir ayırım olmaksızın aynı banka tarafından yürütüldüğü ve ticari bankaların mevduatlarını spekülatif amaçlar doğrultusunda kullanabildiği ve 1929 krizinde olduğu gibi yıkıcı sonuçlar doğurabildiği yönündeki görüşler 1933 Bankacılık Yasası'nın kabul edilmesinde etkin olmuştur⁶¹¹. Senator Carter Glass ve Temsilciler Meclisi üyesi Henry Steagall öncülüğünde hazırlanan ve Haziran 1933'te Başkan Roosevelt tarafından onaylanan yasa ile bankaların yatırım ve ticari faaliyetleri bir arada icra etmesi yasaklanmıştır.

Kabul edilen yasa ile J.P. Morgan'ın finans sektöründeki baskın etkisinin önüne geçildiğini ifade eden Markham, 1930'lar ve sonrasında finans alanında farklı aktörlerin ortaya çıktığını, dolayısıyla sermayenin el değiştirdiği bir sürecin görüldüğünü ifade etmiştir⁶¹². Bu dönemde ortaya çıkan yatırım bankalarından Goldman Sachs ve Lazard Frères'in ilerleyen dönemde finans sektöründe belirleyici oldukları ifade edilmekle birlikte, Morgan'ın ortağı olan Kidder&Peabody Co. yatırım şirketinden 1930'ların ekonomik kriz ortamında İtalyan Hükümeti ve BIS mevduatlarını geri çekmiştir. Her ne kadar J.P. Morgan'ın finansal etkinliğinin azaldığı ifade edilmiş olsa da bu dönemde J.P. Morgan aracılığı ile şirket yeniden organize edilmiş ve 1940'lara gelindiğinde üçüncü büyük sigorta şirketi olmuştur.

Dönemin para politikasında tarihsel olarak ikinci, fakat önemi açısından ilk belirleyici olan 1934 Altın Rezervi Yasası olmuştur. Eichengreen'e göre doların sterlin ile aynı sonu paylaşmaması için alınan önlemlerden biri olan 1933 Bankacılık

⁶¹¹ Julia Maues, "Banking Act of 1933 (Glass-Steagall)", **Federal Reserve History**, 22.11.2013, <https://www.federalreservehistory.org/essays/glass-steagall-act#:~:text=June%2016%2C%201933,Roosevelt%20in%20June%201933>, (15.09.2022).

⁶¹² Markham, s. 232-235.

Yasası'nın, ABD altın rezervlerindeki kayıpların önüne geçmekteki başarısı sınırlı olmuştur⁶¹³. Başkan Roosevelt'in Altın Programı'nın ilk safhası olarak değerlendirilen 1933 Bankacılık Yasası ile Birleşik Krallık'ın altın standardından çıkışını takiben ABD Hazinesi'nin uğradığı 2 milyar dolarlık rezerv kaybının önüne geçilememiştir⁶¹⁴.

İkinci olarak, dönemin para politikasında belirleyici olan 1934 Altın Rezervi Yasası'nın kabul edilme süreci 1933 Bankacılık Yasası ile mutlak devamlılık arz eden bir süreci oluşturmaktadır. Başkan Roosevelt, 20 Nisan 1933 tarihli beyanıyla altın standardını resmi olarak askıya aldığını duyurmuştur. Bu kapsamda altın ihracı yasaklanırken Hazine ve finans kurumlarının para birimi ve mevduatlarda altın karşılığı değişim işlemi yapmaları yasaklanmıştır. Mayıs 1933'te Tarım Destek Yasası (*Agricultural Relief Act*) bünyesinde kabul edilen ve Thomas Değişikliği (*Thomas Amendment*) olarak bilinen yeni düzenleme ile doların altın içeriği %50 civarında azaltılmıştır. Büyük Bunalım'la mücadele kapsamında tarım sektörü üreticilerine destek olması amacıyla doların gümüş içeriğinin artırılması ile kombine edilen para politikası altın standardının askıya alınma sürecinde kabul edilen 1934 yılı Altın Rezervi ve Gümüş Alım Yasaları'nın temelini oluşturmuş ve ABD Başkanı bu yasa ile gümüş fiyatlarını belirleme ile yetkilendirilmiştir. Birleşik Krallık'ın altın standardını tamamen terk ederek para birimini devalüe ettiği dönemi takip eden parasal düzenlemeler ile ABD'nin altın standardını resmen terk etmeden doları devalüe etme yoluna gittiği ortaya çıkmaktadır.

Bu dönemde 1934 yılında kabul edilen İkili Ticaret Anlaşmaları Yasası aracılığıyla ABD dış ticaret dengelerinden elde edilen takviye ile para stokunun korunma çabaları ABD ekonomisinin mali ve para politikalarını kombine ederek Büyük Bunalım sürecinde uluslararası düzende hegemon konumunu koruduğunu göstermektedir. Öyle ki, kademeli olarak hayata geçirilen para politikaları; Haziran 1933'te ABD Kongresi'nin özel ve kamu olmak üzere bütün anlaşmalarda altın kullanımının yürürlükten kaldırılmasını, Ekim 1933'te RFC (*Reconstruction Finance Corporation/Yeniden Yapılanma Finans Kurumu*) aracılığıyla altın alım planının

⁶¹³ Barry Eichengreen, **Golden Fetters: The Gold Standard and the Great Depression, 1919-1939**, Oxford Scholarship Online, Kasım 2003, DOI: 10.1093/0195101138.001.0001, (05.07.2022).

⁶¹⁴ Ibid.

işleme başlamasını içermektedir⁶¹⁵. Ekim 1933 tarihli Altın Alım Planı olarak resmi kaynaklarda ifade edilen planın⁶¹⁶ Markham'ın çalışmasında somut verilerle ifade bulması dikkate değer görülmektedir⁶¹⁷. Buna göre, Ekim 1933 tarihli Altın Alım Yasası ons fiyatına 31,54 dolar verilerek başlamış ve amacına uygun bir şekilde doların devalüe edilmesiyle 1934 yılında Altın Rezerv Yasası'nın kabulüne dek ons fiyatı artarak 34 doları bulmuştur. Nisan 1933'te elinde bulunan altınlarını ABD Hükümeti'ne teslim eden Amerikan vatandaşlarına ons fiyatına 20,60 dolar verildiği ve en başta altınlarını hükümete sunanların Ocak 1934 yılına dek %41 kayıp elde ettiğini ifade eden Markham, bu kapsamda vatandaşın 5 milyon ons altın satın alındığını belirtmiştir⁶¹⁸.

1935 yılında kabul edilen Bankacılık yasası uyarınca Fed Yönetim Kurulu'na bağlı bulunan rezerv bankalarının kendi karar alma mekanizmaları üzerinde yetkiler vermiş, böylece Fed Yönetim Kurulu federal düzeyde karar mekanizmalarının güçlendiği bir kurum ve finansal örgütlenme haline getirilmiştir. Örneğin, 1935 Bankacılık Yasası ile daha önce her rezerv bankasının özerk bir şekilde belirlediği bulundurulması gerekli olan rezerv miktarı, mevduatlara uygulanacak faiz oranları ve bankaların uyguladığı iskonto hadlerinin ilişkin oranlar Fed Yönetim Kurulu'nun yetki alanına devredilmiştir. 1935 Bankacılık Yasası'yla, Fed'in merkezi fonksiyonlarının güçlendiği ve ABD para politikalarında bağımsız karar alma mekanizmalarının garanti altına alındığı bir yapı hedeflenmiştir⁶¹⁹.

Diğer yandan, gerek altın siyasetinde gerek gümüşün para birimine yeniden entegre edilmesi yolunda ele alınan para politikaları çerçevesinde Başkan Roosevelt'in kanaat ve görüşlerinin öne çıkarak bu konulardaki politikaların Başkanlık kararnameleriyle hayata geçirilmesi ABD para politikası ve finans kurumları bünyesinde dönemin para politikasının Başkan, Kongre ve Hazine

⁶¹⁵ Gary Richardson, Alejandro Komai, ve Michael Gou, "Roosevelt's Gold Program", **Federal Reserve History**, 22.11.2013, <https://www.federalreservehistory.org/essays/roosevelts-gold-program>, (15.09.2022).

⁶¹⁶ Ibid.

⁶¹⁷ Markham, ss. 192-194.

⁶¹⁸ Ibid.

⁶¹⁹ Gary Richardson, Alejandro Komai, ve Michael Gou, "Banking Act of 1935", **Federal Reserve History**, 22.11.2013, <https://www.federalreservehistory.org/essays/banking-act-of-1935#:~:text=The%20Banking%20Act%20of%201935%20gave%20the%20Board%20of%20Governors,in%20each%20Federal%20Reserve%20district>, (15.09.2022).

tarafından yürütüldüğü yönünde görüşlerin hakim olmasına neden olmuştur⁶²⁰. Başkan Roosevelt'in Hazine Bakanı Marriner Eccles'i Kasım 1934'te Fed Yönetim Kurulu Başkanı olarak ataması ve üzerinde çalışılan bankacılık yasasının taslağını Fed bünyesinde yetkisi altındaki görevlilerle birlikte hazırlamaları ifade edilen görüşün yaygınlaşmasında etkin bir gelişme olmuştur⁶²¹. Bu nedenle, 1934 Altın Rezervi Yasası ve 1934 Gümüş Alım Yasası'nın işleyişini, 1933 yılı itibariyle başlatılan Başkan Roosevelt'in Altın programı kapsamında ele alınan icraatlar olarak yorumlamak mümkündür. Başkan Roosevelt'in altın programıyla 1934 yılında 8,2 milyar dolar olan federal hükümetin altın stokları 1941 yılına gelindiğinde 22 milyar doları bulmuştur⁶²². ABD istatistik verileri üzerinden derlenen **Tablo-3**, 1929-1939 yılları arasında ABD Hazinesi altın ve gümüş para basım değerlerini sunarak konu hakkında somut veriler üzerinden bir inceleme yapma imkânı sağlamaktadır.

Tablo 44: ABD Altın ve Gümüş Para Basımı, 1929-1939 (1.000 dolar)

Yıl	Altın	Gümüş	Minör	Toplam
1929	40.235	8.591	5.400	54.225
1930	2.440	2.658	3.632	8.731
1931	60.895	621	307	61.823
1932	66.665	1.562	196	68.423
1933	12.035	896	206	13.136
1934		22.092	3.860	25.952
1935		31.237	7.344	38.581
1936		34.657	11.731	46.388
1937		22.036	9.088	31.124
1938		8.998	3.720	12.718
1939		27.913	10.376	38.289

Kaynak: Statistical Abstract of the United States 1940, s. 240.

30 Ocak 1934 tarihli Altın Rezerv Yasası ile altın para basımına son verildiği, bununla birlikte 'sadece Özgür Gümüşçülere verilmiş bir taviz olarak' ifade edilen 1934 Gümüş Alım Yasası'nın esasında para politikasında altın miktarını azaltmadan kaynaklanan boşluğu doldurma işlevi gördüğü ortaya çıkmaktadır.

⁶²⁰ Robert Hetzel, **The Monetary Policy of the Federal Reserve: A History**, Cambridge University Press, Cambridge, 2008.

⁶²¹ Howard H. Preston, "The Banking Act of 1935", **Journal of Political Economy**, Vol. 43, No. 6, 1935, <https://doi.org/10.1086/254852>, (15.09.2022), ss. 743-762.

⁶²² Markham, s. 194.

Tablo 45: ABD Para Stoku Verileri, 1929-1939 (1.000 dolar)

Yıl	Altın Para & Külçe Altın	Gümüş Dolar	Külçe Gümüş	ABD Senetleri	Fed Senetleri	Fed Banknotu	Ulusal Banknot	Toplam	Para Stokunda Altın Oranı (%)
1929	4.324.351	539.961		346.681	2.194.970	3.711	704.294	8.538.796	50,64
1930	4.534.866	539.900		346.681	1.746.501	3.260	698.317	8.306.564	54,59
1931	4.955.921	539.958		346.681	2.101.578	2.974	397.004	9.079.624	54,58
1932	3.918.596	540.008		346.681	3.028.397	2.772	736.674	9.004.505	43,52
1933	4.317.554	540.007		346.681	3.336.866	141.326	970.601	10.078.417	42,84
1934	7.856.181	540.007	1.560	346.681	3.350.988	160.666	954.695	13.634.381	57,62
1935	9.115.643	545.642	313.309	346.681	3.492.854	84.354	769.096	15.113.035	60,32
1936	10.608.417	547.080	708.211	346.681	4.296.310	53.300	371.722	17.402.493	30,96
1937	12.318.271	547.080	835.196	346.681	4.508.973	38.472	272.164	19.376.600	63,57
1938	12.962.954	547.080	1.037.163	346.681	4.420.815	30.840	220.688	20.096.865	64,50
1939	16.110.079	547.078	1.230.586	346.681	4.763.989	26.074	189.292	23.754.736	67,82
Aralık 1938	14.511.624	547.079	1.137.624	346.681	4.790.047	28.079	202.964	22.099.382	65,67
Aralık 1939	17.643.577	547.079	1.298.212	346.681	5.274.523	24.276	178.222	25.880.973	68,17

Kaynak: Statistical Abstract of the United States 1940, s. 241.

Tablo 45'te sunulan ABD para stokuna ilişkin veriler 1934 itibariyle izlenen ABD para politikasının altın standardında kalma çabalarına yoğunlaştığını göstermektedir. Bu süreçte, gümüş alım siyaseti altını ikame etme aracı olarak kullanılmış ve bu nedenle üçüncü para politikası aracını oluşturmuştur.

Altın standardından ayrılan devletlerin paralarını devalüe etmesi uluslararası para politikalarında ülkelerin paralarını devalüe etme eğilimini artırmıştır. Örneğin, altın bloku⁶²³ ülkesi olan Fransa, 1936 yılında Franc'ı devalüe etme tasarıları kapsamında öncelikle ABD ile anlaşma yoluna gitmeyi tercih etmiştir. Haziran 1936'da yeni kurulan Ulusal Cephe Hükümeti Başkanı Léon Blum, devalüasyon planını meclise sunduktan sonra Maliye Bakanlığı üzerinden ABD ile iletişime geçmiş ve salt ulusal bir devalüasyon planından ziyade ABD ve Birleşik Krallık'ın da ayak uyduracağı uluslararası parasal barış koşulları çerçevesinde dünya fiyat seviyelerinin dikkate alınarak izlenecek bir devalüasyonun amaçlandığı ifade edilmiştir⁶²⁴.

Diplomatik kanallar üzerinden sağlanan iletişimde Başkan Roosevelt, Birleşik Krallık hükümet yetkilileri ve kamuoyunun Londra'nın uluslararası finans merkezi olduğu konusunda katı görüşleri olduğu ve Birleşik Krallık ile ele alınacak girişimlerde şeref meselesi durumunda olan bu hususa dikkat edilmesini, bu nedenle devalüasyon tasarılarına ilişkin resmi iletişimin Birleşik Krallık ile eş zamanlı bir şekilde ABD'ye iletilmesini istemiştir. Fransa'nın mesajı üzerine Birleşik Krallık'ın ABD'ye konuyu aktaracağını ve kararın üçlü bir şekilde alınacağını tahmin eden Roosevelt'in tavsiyeleriyle izlenen uluslararası diplomasi Fransa'nın devalüasyon önerilerinin 'Üçlü Finansal İstikrar Anlaşması' (*Tripartite Financial Stabilization Agreement*) olarak hayata geçirilmesini sağlamıştır⁶²⁵. Başkan F. D. Roosevelt'in Birleşik Krallık ile ilişkilerde aldığı bu tavır, Birleşik Krallık'ın uluslararası finansın merkezini elinde tuttuğu yönündeki inancına ihanet etmeme çabası olmaktan öte ABD'nin uluslararası finansı yönettiğinin bilincinde olmaktan kaynaklanmaktadır.

⁶²³ Belçika Hollanda, Fransa ve İsviçre

⁶²⁴ FRUS, "Ambassador in France (Straus) to the Secretary of State", 1936, **General, British Commonwealth, Vol. 1**, 06.06.1936, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1936v01/d440>, (05.10.2022).

⁶²⁵ FRUS, "Memorandum by the Under Secretary of State (Philips)", 1936, **General, British Commonwealth, Vol. 1**, 23.06.1936, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1936v01/d442>, (05.10.2022).

Zira, ABD, Üçlü Finansal İstikrar Anlaşması müzakerelerinde ilk danışılan ve söz sahibi taraf olmakla birlikte Birleşik Krallık ile gerçekleştirilen 1938 ticaret anlaşmasının sonuçlanma sürecinde de görüldüğü üzere gümrük vergisi imtiyazı talep edilen taraf olmuştur. Bu, 1930'larda uluslararası düzende ABD hegemonyasının belirgin bir şekilde icra ediliyor olduğunu ve bunun diğer uluslararası aktörler tarafından da kabul edilmiş olduğunu göstermektedir.

25 Eylül 1936'da ABD Hazine Bakanı Henry Morgenthau tarafından ilan edilen Üçlü Finansal İstikrar Anlaşması'nda, Fransa'nın para birimini devalüe etmesinin, ABD ve Birleşik Krallık tarafından uluslararası ekonomik ilişkileri geliştirebilmek, barışın ve halkların refahını güvence altına alabilmek için onaylandığı ve aynı siyasetin diğer devletlerden de beklendiği ifade edilmiştir⁶²⁶. Üçlü görüşmelerin başlangıcında ABD'li temsilci tarafından Fransa Maliye Bakanı yetkilisine garanti verildiği üzere, bu dönemde ABD'ye uluslararası ticari çıkarlarıyla çelişmeme yönünde verilen taahhütler, para politikalarında ABD'nin desteğini alma yolunda etkin bir yöntem olmuştur. ABD'nin devalüasyon eğilimlerine verdiği karşılık, para politikalarına gümüşün dâhil edilmiş olması, altının ons fiyatının 20,67 dolardan 35 dolara çıkarılması ve ABD dışına altın çıkarılmasının yasaklanması gibi önlemlerle doların doğal bir şekilde devalüe olmasıyla hayata geçirilmiştir.

1929-1939 yılları arasında ABD para stokunda görülen değişimlerin incelenmesi altın ve gümüş metallerinin para politikalarında kullanımının özellikle 1934 sonrasında işlevsel olarak tamamlayıcı olduğunu göstermektedir. Şöyle ki, 1934 sonrası doların altın içeriği azaltılmakla gümüş içeriği artırılmış ancak gümüş dolar miktarında bir değişim olmamıştır. Buna karşın külçe gümüş miktarı 1934 Gümüş Alım Yasası'ndan kaynaklanan alımlarla artarak ülke içinde bulunan külçe gümüş değeri 1934-1939 yılları arasında 10 katına çıkmıştır. Bununla birlikte, altın para ve külçe altın birimlerinde ayrıma gidilmeyen ABD para stoku değerleri bünyesinde bulunan altın oranı 1934 yılında %57 iken Aralık 1939'a dek bu değer %68'i bulmuştur.

⁶²⁶ FRUS, "Statement by the Secretary of the Treasury (Morgenthau), September 25, 1936", **1936, General, British Commonwealth, Vol. 1**, 25.09.1936, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1936v01/d459>, (05.10.2022).

Altın para basımının durmasına rağmen ABD para stokundaki altın oranının artışının savaşa giden süreçte tek açıklaması olabilir, o da dışarıdan altın alımlarının artmış olmasıdır.

1934 yılı sonrası ABD gümüş siyaseti, ulusal para politikasındaki işlevi yanı sıra uluslararası düzenin ekonomileri üzerinde de etkili olmuştur. 1934 yılı Altın Rezervi Yasası ile Gümüş Alım Yasası'nın eş zamanlı ve paralellik arz ettiğine ikna edici bir açıklama Milton Friedman tarafından kaleme alınan *Franklin D. Roosevelt, Silver and China* (1992) (Franklin D. Roosevelt, Gümüş ve Çin) başlıklı makalede bulunmaktadır⁶²⁷. Friedman, ABD'nin izlediği gümüş alım siyasetinin dünya gümüş fiyatlarını arttırdığını ve Çin'in 1934 yılında gümüş standardında olan tek ülke olmasıyla para biriminin fazla değerlendirildiğini açıklamıştır.

1933 yılında ABD'nin altın standardını askıya alması uluslararası düzende süregelen ekonomik istikrarsızlığa takviye işlevi görmüştür. Öyle ki, ABD'nin altın standardını askıya almasıyla gümüş standardında olan Çin'in para birimi Birleşik Krallık pound'u, Japon yen'i, Hindistan rupe'si ve ABD dolar'ı karşısında değer kazanmıştır⁶²⁸. 1932 sonunda 19 cent olan Çin Doları 1933 yılı sonunda 33 cent'e ulaşmıştır. Bu gelişme, 1930 yılı ile karşılaştırıldığında, 1933 sonunda Çin'in ihracatının %58 kayba uğramasına yol açmıştır⁶²⁹. Nisan 1935'te Çin Doları'nın piyasa fiyatı 41 cent'e ulaştığında Çin ekonomisi gümüş standardına son vermiş ve kâğıt para üzerinden işlem görmeye başlamıştır.

Uluslararası politik ekonomi açısından bakıldığında, 1931 yılında Birleşik Krallık'ın terk etmesiyle altın standardı rejiminin krize girdiği süreçte Japonya'nın Çin'in Mançurya bölgesini işgal etmesine, bölgesel isyan güçleri ve Komünistlerle mücadele yolunda verdiği bütçe açıkları nedeniyle Çan Kay Şek yönetimindeki Kuomintang Ulusal Partisi'nin tepkisiz kalmıştır⁶³⁰. Çin'in içinde bulunduğu askeri ve stratejik kaos ortamı ABD'nin gümüş siyasetinin Çin üzerine etkilerinin planlı ya da plansız olarak tasarlandığına yönelik tartışmalara yol açmıştır.

⁶²⁷ Milton Friedman, "Franklin D. Roosevelt, Silver, and China." *Journal of Political Economy*, Vol. 100, No. 1, 1992, JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/2138806>, (16.08.2022), ss. 62-83.

⁶²⁸ Ibid, s. 71.

⁶²⁹ Ibid, s. 72.

⁶³⁰ Ibid.

Bu tartışmalardan biri de ABD'nin gümüş siyasetinin Çin'deki etkilerinin sorumsuzluk olarak ifade etmiştir⁶³¹. ABD Kongresi'nde para birimine gümüşü yeniden dâhil etmeye yönelik verilen çabalar gümüş siyasetinin plansız olmadığını, Çin'deki etkilerinin ise bilinçsiz ve kazara ortaya çıkmış nitelikten uzak olduğunu göstermektedir.

Şöyle ki, 1900'de ABD'nin Altın Standardını kabul etmesiyle gümüş sorununun tamamen ortadan kalkmadığı, bilakis Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru ve hatta 1920'lerin başında gümüşü yeniden ABD para birimine entegre etme çabalarının olduğu bilinmektedir. Bu çabalar, 1890'larda William Bryan Jennings'in siyasi mobilizasyonu kadar görünürlük elde etmemiş de olsa, gümüş üreticisi yedi eyaletin⁶³² Senatörleri ABD Kongresi'nde aralıksız mücadele vermişlerdir. Söz konusu lobi faaliyetleri 'gümüş için bir şey yapma' (to do something for silver)⁶³³ olarak siyasi ve ekonomik literatüre geçmiş olmakla birlikte, 1913 yılından 1940'ta vefatına kadar ABD Senatosu'nda Nevada Eyaleti'ni temsil etmiş Senatör Key Pittman'ın inisiyatifleri çerçevesinde güç bulmuştur. Nisan 1918'de kabul edilen Pittman Yasası'nın 63. Bölümü'nde ABD altın rezervlerini muhafaza edebilmek için ticari işlemlerde gümüş ile mübadeleye izin verilmesi, gümüşün sikke basımında yedek materyal olarak kullanılması ve ABD'nin düşmanları ile savaşta olan yabancı ülkelere destek olması amacıyla gümüşün üretimini teşvik etme ve gümüş fiyatını istikrara kavuşturma kararları alınmıştır⁶³⁴. Yasanın uygulama aşamasında, gümüş fiyatını istikrara kavuşturma ve üretiminin teşvik etmek amacıyla 1 ons gümüş fiyatı 1 dolar olarak sabitlenmiştir⁶³⁵.

Savaş dönemi finansal acil durum yasası mahiyetinde kabul edilen düzenleme ile 350 milyon ons gümüş sikkenin eritilerek külçe haline getirilmesini ve onsu 1 dolardan satılması öngörülmüştür⁶³⁶.

⁶³¹ Ibid, ss. 73-74.

⁶³² Utah, Idaho, Arizona, Montana, Nevada, Colorado ve New Mexico.

⁶³³ Dickson Hammond Leavens, **Silver Money**, Principia Press, Bloomington, 1939, <https://archive.org/details/silvermoney0000unse/page/224/mode/2up>, ss. 224-235.

⁶³⁴ United States Congress, **Pittman Act**, 23.04.1918, <https://fraser.stlouisfed.org/title/pittman-act-5875>, (10.11.2022).

⁶³⁵ Leavens, s. 224.

⁶³⁶ Arthur Sewall, "Key Pittman and the Quest for China Market, 1933-1940", **Pacific Historical Review**, Vol. 44, No. 3, 1975, <https://www.jstor.org/stable/3638032>, (10.11.2022), ss. 351-371.

Leland Pritchard, Federal Rezerv Bankaları'nın acil durum para basımı gerçekleştirdiklerine ilişkin kaleme aldığı makalesinde, bu kararın ardındaki nedeni Birleşik Krallık'ın savaş dönemi nakit sıkışıklığına destek olmak olarak açıklamıştır⁶³⁷. Senatör Pittman'ın bu süreç ve sonrasında gümüş siyasetini yeniden canlandırmak başta olmak üzere ekonomik inisiyatifler çerçevesinde Amerikan dış politika yapımında etkin rol oynamasının başlangıcı bu döneme denk gelmektedir.

Fred Israel, 1918 Pittman Yasası'nın gümüş siyasetinin uluslararası bağlantısını Birleşik Krallık'ın savaşı sömürgelerinin desteği ile yürütmeye verdiği çabalar çerçevesinde açıklamıştır⁶³⁸ ve bu ABD'nin Birleşik Krallık'a gümüş sağlamasında ikna edici bir arka plan oluşturmaktadır. Birleşik Krallık savaş döneminde Hindistan'dan yaptığı ithalatı gümüşe mübadele edilecek senetlerle (*council bills*) ödemiştir. Söz konusu senetler Hindistan'ın para birimi olan rupee olarak kullanılmıştır. Savaş sürecinde, Almanya Birleşik Krallık'ın söz konusu senetleri gümüş karşılığında mübadele etmeyi destekleyecek rezervi olmadığına ilişkin Hindistan'da propoganda yapmış ve 1917'de bu propoganda sonuç vermiştir. 1917 sonlarında Hindistan'daki senetlerin gümüşe mübadele talepleri nedeniyle Birleşik Krallık gümüş rezervleri sona ermiş, 1918'de talepler altın rezervlerinden karşılanmaya başlamıştır. Öyle ki, Birleşik Krallık rezervleri bu dönemde mevcut parasal bazın %34'üne kadar düşmüştür⁶³⁹.

Leland Pritchard'ın Hindistan'da likidite sorununa çözüm bulunmasına ilişkin Birleşik Krallık'ın ABD'den gümüş tedarik ettiğini ifade ettiği olay aslında Birleşik Krallık'ın içine düştüğü savaş dönemi bir parasal sıkıntı olarak ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak, 1918 yılında Hindistan'a ödemelerinde yaşanan sıkıntıdan dolayı Birleşik Krallık ABD'den temin edilecek gümüşe başvurmuştur⁶⁴⁰. Pittman Yasası kapsamında toplam 270.232.722 gümüş dolar eritilmiş ve ons fiyatı 1 dolardan satılmıştır⁶⁴¹.

⁶³⁷ Leland J. Pritchard, "The Federal Reserve Bank Note", **Journal of Political Economy**, Vol. 55, No. 2, 1947, <https://www.jstor.org/stable/1825305>, (10.11.2022), ss. 157-166.

⁶³⁸ Fred L. Israel, "Fulfillment of Bryant's Dream: Key Pittman and Silver Politics", **Pacific Historical Review**, Vol. 30, No. 4, 1961, <https://www.jstor.org/stable/3636423>, (10.11.2022), ss. 359-380.

⁶³⁹ Israel, ss. 359-360.

⁶⁴⁰ Pritchard, ss. 156-166.

⁶⁴¹ David W. Lange, "Analyzing the Pittman Act of 1918", **Numismatic Guaranty Company**, 19.10.2007, <https://www.ngccoin.com/news/article/902/>, (10.11.2022).

Aynı zamanda, eritilerek dolaşımdan kaldırılan gümüş dolarların Hazine'deki desteği olan gümüş senetleri piyasadan çekilmiş ve oluşan boşluk Federeal Rezerv Banknotları aracılığıyla doldurulmuştur.

Pritchard'ın Federal Rezerv Banknotları tarihine yönelik kaleme aldığı makalede, Fed'in acil durum para birimi olarak üç defa para bastığı ve bunlardan ilkinin 1918 yılında Pittman Yasası'nın getirilerinden biri olarak, ikincisinin Mart 1933'te 'Bankacılık Tatili' sonrasında yeniden bankaların açıldığında nakit sıkışıklığı yaşanmaması için, sonucusunun ise 1942 yılında gerçekleştiği açıklanmaktadır⁶⁴². 1942 yılı acil durum para biriminin 1933 yılında Fed Bankaları tarafından basılmış olan 660 milyon doların geri çekilmesi için ele alınmış bir düzenleme olduğu belirtilmekle⁶⁴³, bunun iç ekonominin işleyişine yönelik tasarlanmış bir para politikası olduğu görülmektedir.

1918 yılı acil durum para birimi ise, gümüş paranın piyasadan çekilerek yabancı bir ülkenin finansal sıkıntısına destek amacıyla fon oluşturmak ve iç piyasadaki gümüş üreticilerini desteklemek amacıyla dünya piyasa fiyatından yaklaşık 40 cent daha fazla fiyat verilmesi⁶⁴⁴, Pittman Yasası'nın misyonu sona ermesini takiben benzer insiyatiflerle Amerikan gümüşünün uluslararası piyasalara pazarlanma şekillerinin Kongre'de tasarlandığı bir ortamı getirmiştir⁶⁴⁵.

Hayata geçirilememiş olmakla birlikte, Senatör Pittman Ekim 1930'da Birleşik Fransa, Japonya ve başka potansiyel ülkelerle birlikte oluşturulacak bir gümüş havuzu aracılığıyla Çin'e demiryolları yapımı ve açlıkla mücadele için gümüş kredisi verme tasarısı sunmuştur⁶⁴⁶. ABD Senatosu Dışilişkiler Komisyonu ile birlikte oluşturulan tasarıya ayrıntılardan yoksun olduğu gerekçesi nedeniyle tepki verilmemesi üzerine Senato başta olmak üzere Amerikan gümüşünün değerlendirilmesi çabalarına yönelik lobi faaliyetinde bulunan gruplar çıkarlarının gözetildiğine şahit olabilmek için 1934 yılında altının da para politikasındaki yerini yeniden gözden geçirildiği zamanı beklemek durumunda kalmıştır.

⁶⁴² Pritchard, ss. 158-161.

⁶⁴³ Ibid.

⁶⁴⁴ Sewall, ss. 354-355.

⁶⁴⁵ Leavens, ss. 226-227.

⁶⁴⁶ Ibid.

Bu durumda, Friedman'ın kaleme aldığı *Roosevelt, Gümüş ve Çin* başlıklı makalede 1934 Amerikan gümüş siyasetinin planlı olup olmadığına ve Çin'de yol açtığı zararlara ilişkin tartışmalara yapılabilecek yorum, 1934 yılında alınan gümüşün para birimine dahil edilme kararı Amerika çıkarlarının detaylarıyla tahlil edilerek uygulamaya geçirildiği bir siyaset olmuştur, planlıdır ve Amerikan hegemonik düzeninin en makul şekilde uluslararası düzende icra edilme şeklinin görüldüğü örneklerden biridir denilebilir.

1930-1939 yıllarının Amerikan mali ve para politikaları uluslararası düzende ABD hegemonyasının mevcudiyeti ve etkileri açısından ele alındığında, sözkonusu politikaların sadece kıta Avrupasına nüfuz etmekle kalmadığı, az gelişmiş ülkelerde de Amerikan hegemonyasını güçlendirmeyi hedeflediği görülmüştür. Zira Meksika, Hindistan, Çin gibi az gelişmiş ve ABD ihracat pazarının genişleme potansiyeli olan bölgelerde 1934 itibariyle rakip ülkeler elimine edilme sürecine girmiştir.

1934 yılında ABD'nin altına çare olarak izlediği gümüş siyaseti ile Çin'in para birimini gümüş standardından çıkarmak zorunda kalması, Meksika'nın takip eden yılda gümüşü para biriminden kaldırması, ABD hegemonyasının dünya-ekonomisi üzerinde üretim, ticaret ve sanayi alanlarında yadsınamayacak etkinlikte olduğunu göstermektedir.

3.2. Young Planı

ABD’de Altın Yirmiler olarak bilinen 1920’lerin artarak yükselen refah ortamı⁶⁴⁷, 1927 yılının ikinci yarısında uluslararası düzenin içinden geçmekte olduğu siyasi gelişmeler ve uluslararası para politikasında ele alınan değişimler nedeniyle bir sorgulama sürecine girmiştir. Bu sürecin bir parçası da, 1927 yılı itibariyle Tamirat meselesinde ‘kalıcı ve son bir ödeme planına’ ihtiyaç olduğuna yönelik görüşlerin siyasi ve ekonomik aktörlerce dile getirilmiş olmasıdır.

Tamirat meselesi bağlamında belirleyici olan uluslararası siyasi gelişme şu çerçevede şekillenmiştir: Almanya, Dawes Planı’nın Ruhr bölgesinin işgaline son verilmesinde bir adım teşkil etmesini beklemiştir ancak bu beklenti karşılanmamıştır. 10 Haziran 1927 tarihli raporunda Dawes Planı’nın icrası henüz tamamlanmamış iken Tamirat Komisyonu Genel Başkanı Seymour Parker Gilbert tarafından sunulan raporda ‘kalıcı bir ödeme planı için’ çağrıda bulunmuştur⁶⁴⁸.

1927 yılının sonuna gelindiğinde Ruhr bölgesinde Fransa, Belçika ve Birleşik Krallık’a ait işgal güçlerinin hala mevcut olması, Almanya’nın 2,5 milyar mark olarak yapılması öngörülmüş olan 1928 yılı tazminat ödemesini geciktirme nedeni olarak sunmasına yol açmıştır⁶⁴⁹. Almanya’nın Ruhr bölgesinin işgaline son verilmesine yönelik beklentileri ve Almanya ile sınır komşusu olan ülkelerin güvenlik endişeleri Ekim 1925’te İsviçre’nin Locarno kasabasında bir araya gelen Fransa, Belçika, Polonya, Çekoslovakya, Birleşik Krallık, İtalya ve nihayetinde Almanya temsilcileri tarafından görüşülmüş ve sorunların çözümüne yönelik beş adet anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmalar dizisine Locarno Anlaşmaları adı verilmiştir⁶⁵⁰.

⁶⁴⁷ Bkz. 2.1. Dönemin Mali ve Parasal Politikası başlıklı alt bölüm.

⁶⁴⁸ S. Parker Gilbert, “Report of the Agent-General for Reparation Payments, Berlin”, **Library of Brigham Young University**, 10.06.1927, <https://net.lib.byu.edu/~rdh7/wwi/1918p/rep27/rep9.htm>, (05.04.2022).

⁶⁴⁹ Jon Jacobson, **Locarno Diplomacy Germany and the West 1925-1929**, Princeton University Press, Princeton, 1972, ss. 143-183.

⁶⁵⁰ Ibid, ss. 3-44.

İmzalanan beş anlaşma ile Ruhr bölgesi işgalinin sonlanması, bölgenin teritoryal paydaşı olan Almanya, Fransa ve Belçika'nın silahsızlanma siyasetine uyması, Almanya'nın doğu ve güney komşuları olan Polonya ve Çekoslovakya ile karşılıklı güvenlik politikası geliştirmesi kararlaştırılmıştır.

Locarno Antlaşmaları'nı takiben 1926 yılında Milletler Cemiyeti üyeliğine kabul edilmiş olan Almanya'nın Batı Avrupa ülkeleriyle ilişkilerinin tam anlamıyla barış koşullarına kavuştuğuna ilişkin yorumlar 1936 yılında Hitler'in Ruhr bölgesini silahlandırmasıyla sona ermiştir⁶⁵¹. Bu süre zarfında, özellikle tamirat meselesinde Almanya, Ruhr bölgesi'nin işgali ile tamirat ödemelerini koşulluluk ilişkisi bağlamında görme eğilimine girmiştir. Bu nedenle, Locarno süreciyle kısmen işgaline son verilmiş olan Ruhr bölgesinin tamamen boşaltılması için beklentilerini yenileyen Stresemann hükümeti 1927 yılı sonu itibariyle tamirat borçları için yeni bir ödeme planı için baskı yapmaya başlamıştır⁶⁵².

Tamirat borcu ödemelerinde yeni bir plan için yapılan çağrılar, Locarno Antlaşmaları'nda ele alınan Ruhr bölgesinin işgaline erkenden bir son verilmesi; Almanya, Fransa ve Belçika sınırları içinde bulunan Ruhr bölgesinin silahsızlandırılma kararının uygulanmasında bir denetim komisyonunun iş başına getirilmesi talepleri ile birlikte 16 Eylül 1928 tarihli Cenevre Bildirisi'nde gündeme getirilmiştir. Bu gelişme, Almanya'nın Locarno Antlaşmaları'ndan başlamak üzere Batı Avrupa ile ilişkilerin ısındığı bir sürece girdiği argümanına karşın Orta Avrupa'da Almanya ile birlikte hareket eden merkez güçlerin stratejik meselelerin çözümünde tamirat borcu ödemelerini bir kaldıraç olarak gördüğünü kanıtlamaktadır⁶⁵³.

Almanya'nın Tamirat borcu meselesine resmi kanallar üzerinden dâhil olmamaya özen göstermekle birlikte uluslararası barış ortamının sağlanması için ABD'nin etkinliği sadece Dawes ve Young planları ile sınırlı kalmamıştır. Locarno Antlaşmaları, tarafları gereği sadece Avrupalı güçleri kapsamakla birlikte, antlaşmaların kabul edilme sürecinde gösterilen diplomatik çabalar ABD'nin Avrupalı güçleri silahsızlanmaları yolunda yönlendirmesiyle gerçeğe

⁶⁵¹ Ibid, s. 4.

⁶⁵² Marks, ss. 231–255.

⁶⁵³ Ibid, s. 250.

dönüşebilmiştir. Başkan Coolidge, 8 Aralık 1925 tarihli Kongre'ye seslenişinde ABD'nin dış ilişkileri kapsamında Avrupa'da silahlanmaya ayrılan bütçenin Locarno Antlaşmaları'nın getirdiği silahsızlanma koşulları sayesinde ekonominin üretim sektörüne kanallanabileceğini belirtmiş ve Avrupalı güçleri bu süreçte desteklediğini açıklamıştır⁶⁵⁴.

Başkan'ın yılsonu Kongre mesajında sonuçlanmış ve karara bağlanmış olan Locarno Antlaşmaları'na ilişkin ABD'nin sürece dâhil olmadan barış çabalarını destekleyen bir ulus olarak sunulması, antlaşmanın imzalanmadan önceki süreçte ABD'nin Birleşik Krallık, Almanya ve Fransa tarafından stratejik anlamda danışılan ve garantörlüğünün talep edildiği bir ülke olarak hareket ettiği süreçten ayrılmaktadır. Buna göre, 20 Ocak 1925 tarihinde Almanya'nın Ruhr'un boşaltılması yolunda Fransa'nın güvenlik endişelerine çözüm getirmek üzere bir güvenlik paketi oluşturma çağrısına cevaben Birleşik Krallık'a ilettiği Memorandum⁶⁵⁵, ABD'nin bu süreçte bilgilendirilmesinin gerekli olduğu gerekçesi ile ABD Dışişleri Bakanlığı'na iletilmiştir.

Birleşik Krallık makamlarından iletilen aynı diplomatik mesaj bünyesinde Washington'da ABD'nin ev sahipliğinde organize edilecek bir silahsızlanma konferansının da Locarno kararları sonrası Avrupa güçleri arasındaki güvenlik endişelerine çözüm getirmesi yolundaki beklentiler⁶⁵⁶ Başkan'ın yılsonu mesajında olumlu yanıt almıştır. Buradan da görülmektedir ki, ABD Locarno sürecini Avrupalı güçler arasındaki silahsızlanma anlaşmalarına taraf olmadan yönetmiştir. Hatta Avrupa'da bulunan 118 bin kişilik Amerikan silahlı kuvvetlerinin 115 milyon kişiyi korumak için bulunduğu ve ABD'den Avrupalı güçlere zarar gelmeyeceği, söz konusu güçlerin Avrupa'da mevcudiyetinin bilakis herkes için bir koruma olduğu Başkan'ın mesajında ifade edilmiş ve Locarno sürecinin şartlarının kapsamından da muaf olunmuştur⁶⁵⁷.

⁶⁵⁴ FRUS, "Message of the President of the United States to Congress, December 8, 1925", **1925, Vol. 1**, 08.12.1925, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1925v01/pg_VII, (04.07.2022), ss. 12-14.

⁶⁵⁵ FRUS, "Chargé in Great Britain (Sterling) to the Secretary of State", **1925, Vol. 1**, 16.03.1925, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1925v01/d28>, (04.07.2022), ss. 22-23.

⁶⁵⁶ Ibid.

⁶⁵⁷ FRUS, "Message of the President", **1925, Vol. 1**, 08.12.1925, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1925v01/pg_XIII, (04.07.2022), s. 13.

Tamirat borçlarında plan değişikliğine gidilmesi yönündeki bir diğer gelişme uluslararası para politikasından kaynaklanmış ve borcun düzenlenmesinde etkin rol alan uluslararası aktör olan ABD'nin finans çevrelerinde 1927 yılı itibariyle bu yöndeki gereklilik ifade edilmeye başlanmıştır. Şöyle ki, Fed kaynaklarında merkez bankaları arası bir anlaşma olarak dile getirilen⁶⁵⁸ toplantı Temmuz 1927'de dönemin ABD Hazine Bakan Yardımcısı Ogden Mills⁶⁵⁹'in Long Island'daki evinde New York Fed Bankası Başkanı Benjamin Strong⁶⁶⁰, BoE Başkanı Montagu Norman, Reichsbank (Almanya Merkez Bankası) Başkanı Dr. Hjalmar Schacht, ve Bank de France (Fransa Merkez Bankası) Başkanı Emilé Moreau'nun katılamaması üzerine Başkan Yardımcısı Charles Rist'in iştirakleriyle gerçekleştirilmiştir. Toplantının sonunda, New York Fed Bankası Başkanı Strong Birleşik Krallık, Fransız ve Alman meslektaşlarının talepleri doğrultusunda sterlin'in değer kaybının önüne geçmek ve istikrarına katkıda bulunmak için Fed iskonto haddinin %4'ten %3,5'a düşürmeyi kabul edilmiştir⁶⁶¹.

Dawes Planı'nın da inşasında belirleyici faktör olarak Almanya'nın tamirat borçlarını düzenli bir şekilde İtilaf Devletleri'ne ödemesi halinde İtilaf Devletleri'nin de ABD'ye olan savaş borçları ödemesinin sürdürülebileceği tabanında ilerleyen bağımlılık ilişkisi, ödeme planının yeniden ve nihai bir şekle bürünmesi için

⁶⁵⁸ Federal Reserve Bulletin, June 1989, s. 432.

⁶⁵⁹ ABD Kongresi tarafından 1935 yılında kabul edilen Bankacılık Yasası'na dek Federal Rezerv Yönetim Kurulu Başkanlığı ABD Hazine Bakanı tarafından yürütülmekteydi. Bkz. Board of Governors of the Federal Reserve System, "Board of Governors Members, 1914-Present", **Board Members**, <https://www.federalreserve.gov/aboutthefed/bios/board/boardmembership.htm>, (30.06.2022). 1921-1932 yılları arasında Hazine Bakanlığı görevine ABD Başkanı Warren Harding Andrew Mellon'ı Bakan Yardımcılığı'na ise Ogden Mills'i getirmiştir. Bkz. Federal Reserve History, "Andrew W. Mellon Ex-Officio Chairman of Federal Reserve Board", **Fed's Formative Years: People**, <https://www.federalreservehistory.org/people/andrew-w-mellon>, (30.06.2022). Mellon'un Hazine Bakanlığı sırasında denizası seyahatlerinde para ve mali politikaları düzenleyici görevleri Ogden Mills'e devredilmiştir. Bkz. Federal Reserve History, "Ogden Mills Ex-Officio Chairman of Federal Reserve Board", **Great Depression: People**, <https://www.federalreservehistory.org/people/ogden-mills>, (30.06.2022). 1927 yazında gerçekleştirilen toplantı bu nedenle Mills'in himayesinde yapılmıştır.

⁶⁶⁰ New York Federal Rezerv Bankası, Birinci Dünya Savaşı itibariyle New York'un uluslararası finans merkezi konumuna gelmesiyle ABD para politikası ve bankacılık sektörü üzerinde belirleyici rol oynayan bir aktör olmuştur. Fed Sistemi'nin kuruluşundan 1928 yılında vefatına kadar New York Federal Rezerv Bankası'nın Başkanlığı'nı yürütmüş olan Strong, ABD bankacılık ve para politikasındaki uzmanlığının yanı sıra uluslararası ilişkilere olan ilgisiyle dönemin uluslararası para politikalarında belirleyici rol oynamıştır. Bkz. Federal Reserve History, "Benjamin Strong, Jr. Governor [President] Federal Reserve Bank of New York", **Fed's Formative Years: People**, <https://www.federalreservehistory.org/people/benjamin-strong-jr>, (30.06.2022).

⁶⁶¹ Stephen V. O. Clarke, "Central Bank Cooperation 1924-1931", **Federal Reserve Bank of New York**, 1967, <https://fraser.stlouisfed.org/files/docs/meltzer/clacen67.pdf>, (21.06.2022), ss. 123-124.

tasarlanan Young Planı'nın ortaya çıkışında da belirleyici olmuştur. Fakat tarih 1927 yılı ortalarını gösterdiğinde Young Planı'nın gerekliliğini beraberinde getiren başka bir koşul daha baş göstermiştir.

1925 yılında sterlinin altına peg edilmesini takip eden süreçte dolar-sterlin kambiyo kurunun altın ihraç seviyesi olan 4,86'dan daha düşük⁶⁶² seyretmesini takiben, 'Fed'in sterlin'e destek olmak amacıyla iskonto haddini düşürmesi' uluslararası para politikasında dayanışma olarak ileri sürülmektedir. Ancak, ABD ekonomisinin iç dinamikleri üzerine yapılan bir analizde⁶⁶³ Temmuz 1927'de Fed'in iskonto haddinde %0,5 oranındaki azaltma, Ekim 1926'dan itibaren ABD ekonomisinde süregelen daralmaya geç bir müdahale olarak yorumlanmıştır.

Merkez Bankaları Arası İşbirliği isimli Fed yayınında Amerikalı ekonomist Stephen Clarke, 1923-1924 yılları arasında iş çevrimlerinin tepe noktasından dip noktası arasındaki süreçte ABD sanayi üretiminde %18'lik bir azalma görüldüğünü belirtmektedir. 1926-1927 yılları arası ABD sanayi üretiminde ise sadece %6 oranında bir düşüş izlendiğini kaydederek sanayi üretimindeki düşüş oranının bir önceki durgunluk dönemine göre daha az şiddetli olmasının müdahalede gecikmeye neden olduğunu ifade etmektedir⁶⁶⁴. Clarke'ın analizine paralel bir şekilde NBER'in ABD iş çevrimleri referans tarihleri (Bkz. 2.5. 1920 Krizi ve ABD) dikkate alındığında, ABD ekonomisinin Ekim 1926 tepe noktası olmak üzere 13 ay süren bir ekonomik daralma sürecini takiben Kasım 1927'de dip noktasına ulaştığı ve sonrasında yeniden genişleme kaydettiği izlemektedir⁶⁶⁵. Bu çerçeveden bakıldığında, Temmuz 1927'de Strong'un öncülüğünde alınan Fed'in faiz düşürme politikası sterline destek olmanın üzerinde ABD'de yaklaşık 10 aydır süregelen iç ekonomik durgunluğa bir çare arayışı olarak benimsenmiştir.

⁶⁶² 1925 yılında pound-dolar kambiyo kurunun 4,82 seviyesine ulaşmasıyla yeniden altın standardında işlem yapmaya başlayan Birleşik Krallık ekonomisinde kur altın ihraç noktası olarak sabit olan 4,86'ya yaklaşmış ancak tam olarak bu seviyede işlem görmemiştir. Birleşik Krallık ve diğer ülke para birimleri kambiyo kurları için Bkz. Board of Governors of the Federal Reserve System (U.S.), 1935-, "Foreign Exchange Rates 1922-1928", **Federal Reserve Bulletin**, Ocak 1929, https://fraser.stlouisfed.org/files/docs/publications/FRB/pages/1925-1929/28191_1925-1929.pdf, (26.06.2022), s. 35.

⁶⁶³ Clarke, s. 126.

⁶⁶⁴ Ibid.

⁶⁶⁵ Charles A. Radin, "US Business Cycle Expansions and Contractions", **NBER**, 19.07.2021, <https://www.nber.org/research/data/us-business-cycle-expansions-and-contractions>, (03.03.2022).

Merkez bankaları arası düzenlemelerin uluslararası ekonomiye hizmet etme amacı olarak takdim edilip ABD ekonomik çıkarları doğrultusunda şekillendiği görüldüğü üzere, Young Planı, savaş sonrası uluslararası ekonomik ilişkilerin rekabetçi ortamında ABD'nin Birleşik Krallık, Almanya ve Sovyet Rusya pazarlarında ekonomik çıkarlarını koruma ve/veya pazar payını artırma çabaları doğrultusunda icra edilmiştir. Amerikan iş çevrelerinin Birleşik Krallık ve Almanya'daki faaliyetlerini karşılaştırmalı tarihsel bir çerçevede inceleyen Volker Berghahn⁶⁶⁶, 1922 yılı itibariyle elektrik sanayi alanında ABD'nin Almanya ile savaş öncesi işbirliğine dönmesi yolunda çaba verdiğini ifade etmektedir. Bu yoldaki girişimler *International General Electric* (IGE)'in aynı yılı yönetim kurulu başkanlığını yürütmekle görevlendirilmiş⁶⁶⁷ olan Owen D. Young tarafından hayata geçirilmiştir⁶⁶⁸.

Uluslararası düzenin sanayi üretimi, ticaret ve finans alanlarında mevcut hegemon dan daha ileri düzeyde performans gösterebilmiş olan dünya-ekonomisinin merkez ülkesi yeni bir hegemonik düzen oluşturmada yetkin bir konumdadır. Bu durumda, yeni bir hegemonik düzenin inşa sürecinde, sanayi üretimi, ticaret ve finans sektörlerinde dünya-ekonomisinin diğer merkez güçlerinden öne geçebilmek için rekabetçi bir ekonominin gerekliliği öne çıkmaktadır. Rekabetçi ekonomilerin de esası inovasyon ve yeniliklerin desteklenmesidir. Bunun yanı sıra, dünya-ekonomisinin içinde bulunduğu ekonomik çevrimin temel sektörlerinde yapılan inovasyon ve yeniliklerin ülkelerin kendi ekonomik yapılarına entegre edilerek yurtdışına ihraç edilebilmesi hegemonik düzen inşasını amaçlayan merkez ülkeleri ya da ülkeyi avantajlı bir konuma getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında, 1920'ler itibariyle Owen Young yönetimindeki IGE'nin ABD'nin elektrik sanayisi aracılığı ile Almanya'daki savaş öncesi nüfuzuna kavuşma çabaları yeni bir hegemonik düzenin inşa süreciyle örtüşmektedir⁶⁶⁹.

⁶⁶⁶ Volker R. Berghahn, **American Big Business in Britain and Germany: A Comparative History of Two "Special Relationships" in the 20th Century**, Princeton University Press, 2014.

⁶⁶⁷ Owen Young'ın kısa biyografisi ve Alman Tamirat borçlarının yeniden düzenlenmesi yolunda ele aldığı ekonomik ve diplomatik girişimler için Bkz. Kenneth Paul Jones, **U.S. Diplomats in Europe 1919-1941**, ABC-Clio, Santa Barbara, California, 1981, <https://archive.org/details/usdiplomatsineur000unse/page/42/mode/2up>, (01.04.2022), ss. 43-62.

⁶⁶⁸ Berghahn, s. 199.

⁶⁶⁹ Freeman ve Louçã, ss. 283-330.

19. yy.'ın son on yılı itibariyle ABD'nin dünya-ekonomisinde sanayileşmiş bir Merkez ülke olarak yer almış olması, teknolojik yenilik ve inovasyonları sanayi üretimine entegre ederek bu yenilikler ışığında üretimin gerçekleştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Dünya-ekonomisinin inovasyon ve teknoloji alanında içinden geçtiği tarihsel süreçler **Tablo-46**'da izlenmektedir.

Tablo 46: Kapitalist Dünyada ‘Eski’ ve ‘Yeni’ Üretim, 1905/13-1933/36

Yıl	‘Eski’ Sanayi Dalları					‘Yeni’ Sanayi Dalları				
	Kömür & Linyit (Mln ton)	Demir (Mln ton)	Çelik (Mln ton)	Gemi İnşa ¹ (Mln ton)	Pamuk Tüketimi ² (Mln balya)	Petrol (Mln ton)	Alüminyum (Bin ton)	Azot (Bin ton)	Yapay İpek (Bin ton)	Otomobil (Bin)
1905/13	1.133	63	57	2,5	14	40,2	35	178	16	263
1914/18	1.252	66	73	2,9	12	64	96	459	–	1.241
1919/23	1.228	56	64	4,4	41	104	114	566	32	2.534
1924/29	1.398	80	95	2,2	51	162	210	1.090	123	4.957
1930/32	1.186	57	66	1,7	45	169	211	1.555	218	3.057
1933/36	1.149	55	80	1,2	46	201	213	–	381	4.302
Endeks 1913 = 100										
1905/13	85	80	75	75	89	78	56	51,5	100	46
1914/18	96	83	96	87	85	123	151	113	–	214
1919//23	92	71	84	132	83	202	180	163,5	196	438
1924/29	104	101	124	69	104	314	332	315	759	858
1930/32	89	72	86	51	92	328	334	315	1.348	858
1933/36	86	72	104	36	94	390	338	–	2.351	743

Kaynak: Freeman ve Louçã, s. 343. ¹ Kayıtlı tonaj değeri. ² 1 balya=50 kg. **Mln:** Milyon

Tablo 47'de savaş öncesi ABD ve Alman elektrik şirketlerinin karşılaştırmalı satış verileri sunulmaktadır. Tablo incelendiğinde, 1920'ler itibariyle Almanya'nın ABD'nin elektrik sanayi sektöründe Almanya'nın dünyada birinci sıradaki ihracatçı olmasının önüne geçmek amacıyla IGE öncülüğünde yapılan işbirliği girişimlerini anlamlandırmak mümkündür.

Tablo 47: Alman ve ABD'li Büyük Elektrik Şirketlerinin Satışları, 1893-1913 (1000 £, döviz kuru eşdeğeri)

Yıl	ABD				Almanya	
	Westinghouse	General Electric			Siemens	AEG
		Thomson Houston		Edison		
1893	1.000	2.060		2.180	800	550
1899	2.400		4.480		3.300	e.d.
1906	4.820		12.020		e.d.	8.750
1913	8.000		17.840		23.600	22.650

Kaynak: Freeman ve Louçã, s. 312.

Freeman ve Louçã'nın ifade ettiği üzere elektrik sanayinde teknolojik inovasyon ve yeniliklerin yayılmasının 1920'lerde görülmesine rağmen söz konusu yeniliklerin ilk ortaya çıkışının 20. yüzyılın başlarına tekabül ettiği⁶⁷⁰ düşünüldüğünde Amerikan ve Alman elektrik sanayisinde tarihsel dönüm noktalarını belirlemek gereklidir. Zira bu dönüm noktaları, uluslararası düzenin şekillenmesinde belirleyici olan dünya-ekonomisinin aktörleri arasındaki yetişip yakalama aşamaları hakkında bir ipucu vermekle birlikte, Birleşik Krallık'ın Amerikan hegemonyasının oluşum sürecinde nasıl etkisiz kalabildiğini ortaya koymaktadır.

1892 yılında Thomson Houston ve Edison elektrik dağıtım şirketlerinin birleşmesiyle meydana gelmiş olan *General Electric*⁶⁷¹, Berlin'de 1892'de kurulmuş olan Thomson Houston'un patentlerini kullanması ve Almanya, Avusturya-Macaristan⁶⁷², Belçika, Hollanda, Danimarka, Finladiya, İsveç, Norveç, Rusya ve

⁶⁷⁰ Ibid.

⁶⁷¹ Freeman ve Louçã, s. 313.

⁶⁷² General Electric'in Avrupa'daki erken dönem girişimlerine ilişkin veriler İngilizce kayıtlarda mevcut olmamakla beraber, Almanca kaynaklardan Avusturya'da açılan temsilciliklerin detaylarına erişilmiştir. UEG'nin Viyana temsilciliklerine ilişkin bkz. Historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften (ANNO), "Zeitschrift des Elektrotechnischen Vereines in Wien", 1883-1939, Vol. 9, 01.03.1931, [https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno-plus?aid=emb&datum=19310109&query=\(\(text:Union\)+AND+\(text:Elektricit%C3%A4ts\)+AND+\(text:Gesellschaft\)\)\)&ref=anno-search&seite=27](https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno-plus?aid=emb&datum=19310109&query=((text:Union)+AND+(text:Elektricit%C3%A4ts)+AND+(text:Gesellschaft)))&ref=anno-search&seite=27), (02.07.2022), s. 27.

Türkiye’de çıkarlarını temsil etmesi amacıyla *Union Electricitäts-Gesellschaft* (UEG)’yi kurmuştur⁶⁷³.

1904 yılında UEG, 1883 yılında kurulmuş Berlin merkezli AEG⁶⁷⁴ (*Allgemeine Electricitäts-Gesellschaft*) bünyesinde birleştirilmiştir. Mira Wilkins, AEG ve General Electric arasında 1903 yılında patent değişimlerine ilişkin bir sözleşme imzalandığını ifade ettiği kitabında daha fazla detay vermemekle birlikte⁶⁷⁵, UEG ve AEG’nin aslında kuruluşları itibariyle Amerikan sermayesinden beslendiği ortaya çıkmaktadır. Öngörümüzle örtüşen bir şekilde, Berghahn Aralık 1902 tarihli *New York Times* gazetesinin ifadelerini aktararak AEG ve UEG’nin kağıt üstünde farklı şirketler olarak görünmelerine rağmen yönetimlerinin aynı merkezden yapıldığını ifade etmiştir⁶⁷⁶. Dolayısıyla, 1903 yılında AEG’nin General Electric ile patent mübadelesi üzerine imzalamış olduğu sözleşme, hali hazırda paylaşımı yapılmış olan Amerika ve Avrupa pazarlarında Amerikan ve Alman etki alanlarının resmileştirilmesi olmuştur.

Alman ve ABD etki alanlarının katı sınırlarla belirlenme aşamasında ABD, Almanya’nın teknik ve sanayi anlamında etkisinde olması tasarlandığı coğrafi bölgelere ikinci sırada hatta zamanla birinci ihracat partneri ülke konumunda olma girişiminde bulunmuştur. Başkan Wilson’un Birinci Dünya Savaşı’nda uluslararası haberleşme sektöründe tamamen Amerikan menşeli bir şirket kurmanın önemi ve ivediliğini savunarak öne sürdüğü siyasetin bir parçası olarak, savaş süresince Birleşik Krallık’a ait olan *Marconi’s Wireless Telegraph Company*’nin bir kolu olarak hizmet vermiş *Marconi Wireless Telegraph Company of America* ateşkesi takiben Amerikan donanması tarafından 1,45 milyon dolar (GDP’sinin %0,002si)⁶⁷⁷ karşılığında satın alınmıştır.

⁶⁷³ Wolfgang Reimann, *Union Electricitäts-Gesellschaft Berlin – Electricische Bahnen 1897-1898*, Motorbuch, Stuttgart, 1978.

⁶⁷⁴ The Editors of Encyclopaedia Britannica, "AEG AG", *Encyclopedia Britannica*, 16.06.2005, <https://www.britannica.com/topic/AEG-AG>, (02.07.2022).

⁶⁷⁵ Wilkins, s. 117.

⁶⁷⁶ Berghahn, s. 66.

⁶⁷⁷ Ateşkes yılı olan 1918 yılına ait nominal ABD GDP’si 69,4 milyar dolar olarak verilmiştir. Bkz. Johnston ve Williamson, 2002, <http://www.eh.net/hmit/gdp/>.

Bunu takiben, kıyı radyo istasyonlarından 45'inin; gemilerde konuşlandırılmış radyo istasyonlarından ise 330'unun kontrolü ele geçirilmiştir⁶⁷⁸. Birleşik Krallık'ın genel kontrolünde olan uluslararası haberleşme sektöründe tamamen ulusal bir şirket kurmanın gerekliliği üzerine Başkan Wilson, 11 Temmuz 1919 tarihli yasa ile haberleşme sektöründe devlet kontrolünün kaldırılarak yeniden özel girişime yer verilmesini düzenleyen bir karara onay vermiş ve sonrasında bu karar Kongre tarafından kabul edilmiştir⁶⁷⁹. Bu süreçte *General Electric*'te Başkan Yardımcısı ve Hukuk Departmanı Sorumlusu olarak görevli olan Owen Young'a⁶⁸⁰, donanma tarafından tamamen ulusal bir radyo şirketinin kuruluşunun organize edilmesi yolunda bir taleple yaklaşılmıştır.

1919 yazında hukuki ve örgütsel altyapısı tamamlanmış olan tamamen Amerikan tasarrufunda olan *Radio Corporation of America* (RCA) Marconi Wireless Telegraph Company of America'nın varlıklarını devir alarak Ekim 1919'da resmi olarak kurulmuştur. Bu işlemin öncesinde varlıklarının %18'i Birleşik Krallık merkezli ana Marconi şirketine ait olan Marconi of America'nın bu orana tekabül eden 364.826 adet hissesi General Electric tarafından satın alınmıştır. RCA'nın kuruluşuyla American Marconi kapatılmamış, Birleşik Krallık'taki ana merkezle Güney Amerika pazarlarının paylaşımında Amerikan ayağını oluşturmuştur. Görüldüğü üzere, ABD'nin 1920'li yıllarda savaş sonrası Almanya ve Avrupa'nın yeniden inşası yoluyla icra edilen '*Amerikanlaştırma*'⁶⁸¹ politikasının kökenleri ateşkesi takiben yurtiçinde etkin faaliyet gösteren ve elektrik sanayisi ile iç içe geçmiş bir sektör olan haberleşme sektöründe ulusallaştırma çalışmalarına dayanmaktadır.

20. yüzyılın başında yurtiçinde ulusallaştırma yurtdışında ise *Amerikanlaştırma* olarak icra edilen hegemonya inşası, Avrupa'da genel olarak Almanya merkezli olmak üzere kurgulanmış elektrik sanayisinin önde gelen şirketlerinin 1933 yılına dek General Electric ve/veya Westinghouse ile kartel ilişkisi

⁶⁷⁸ Wilkins, s. 95. Ayrıca, Bkz. Hugh G. J. Aitken, **The Continuous Wave: Technology and American Radio, 1900-1932**, Princeton University Press, 2014, muse.jhu.edu/book/33609, (03.07.2022).

⁶⁷⁹ Wilkins, s. 96.

⁶⁸⁰ Jones, s. 42.

⁶⁸¹ Wilkins, ss. 66-135.

içinde faaliyetlerini yürütmesi yolunda varılan anlaşma ile hayata geçirilmiştir⁶⁸². *Amerikanlaştırma* politikasının bir uzantısı olmakla birlikte Birleşik Krallık'ın düşüşte olan hegemonik düzenine bir meydan okuma olarak da değerlendirilebilecek gelişmeler şöyle olmuştur: 1927 yılına dek 24 milyon dolar olan IGE'nin yatırımları 1930 yılında 111,6 milyon dolara ulaşmıştır. Bu süre zarfında Birleşik Krallık elektrik sanayisinin reorganizasyonunda faaliyet gösteren IGE, Birleşik Krallık elektrik sanayisinde öncü Vickers Ltd.'den Metropolitan Vickers electrical Company'yi satın almıştır. Berghahn, Birleşik Krallık elektrik sanayisine nüfuz etme çabalarına paralel olarak IGE'nin Siemens'ten 11 milyon dolarlık kar payı satın almasını Alman elektrik sanayisini ele geçirme yönünde başarısız olmuş çabalardan biri olarak yorumlamaktadır⁶⁸³. Ancak, Alman elektrik şirketlerinin bu süreçte ABD'li şirketlerle uyumlaştırılması ve Birleşik Krallık'ta aynı teknolojik gelişmenin görülebilmesi, ABD'nin organizasyonel ve teknolojik anlamda dünya-ekonomisinde belirleyici bir konuma geldiğini ve uluslararası pazarları etkileme potansiyeline kavuştuğunu⁶⁸⁴ göstermektedir.

Aralık 1928'de Owen Young, Tamirat Komisyonu bünyesinde toplanan İkinci Uzmanlar Toplantısı'na başkan olarak seçilmiş ve Birleşik Krallık ve Fransa başta olmak üzere İtilaf Devletleri'nin taleplerine karşılık olarak General Charles Dawes'in bıraktığı yerden Tamirat borçları için yeni ve nihai bir ödeme planının tasarlanmasına yönelik resmi çalışmalarına başlamıştır. 7 Haziran 1929 tarihinde kabul edilen plan, Young Planı olarak tarihe geçmiş ve 17 Mayıs 1930 itibarıyla yürürlüğe girmesi kabul olmuştur.

Young Planı'nın kabulünü takiben toplanan Ağustos 1929 tarihli Birinci Lahey Konferansı'nda Birleşik Krallık ve Fransa arasında Ruhr bölgesindeki işgal kuvvetlerinin geri çekilme zamanı üzerinde varılamayan anlaşma ve Almanya'nın bu belirsizliği tamirat borcu ödemelerinde indirimine gidilmesi için karşılıklılık konusu haline getirmesi, Ocak 1930'da planın yürütülmesindeki esasların

⁶⁸² Wilkins, s. 339.

⁶⁸³ Berghahn, s. 200.

⁶⁸⁴ Freeman ve Louça, ss. 322-323.

sonuçlandırılabilmesi için İkinci Lahey Konferansı'nın toplanmasını gerektirmiştir. Kabul edildiği şekliyle Young Planı'nın esasları şöyledir⁶⁸⁵:

- Almanya, (İtilaf Devletleri'nin savaş borçlarıyla eşit süre olan) 59 yıl boyunca Dawes Planı'nın son iki yılının ödemesi olan 2,5 milyar marktan az olmak kaydıyla değişen miktarlarda yıllık ödemelerini yapacaktır. Bu değişen miktarlar planda özel olarak belirtilmemiştir.
- Bahse konu yıllık ödemelerin içinden 660 milyon mark (genel olarak tamamının 1/3'ü olarak kabul edilmekle) kesinlikle ödenmesi gereken meblağ olarak belirlenmiş, geri kalan kısım ise ekonomik ve parasal sıkıntı nedeniyle ertelenebilecek şekilde tasarlanmıştır.
- Tamirat Komisyonu ve Dawes Denetleme Kurumu tedavülden kaldırılmıştır.
- Bu iki kurum yerine öncelikle merkez bankaları arası transfer sorununa çözüm bulması ve Almanya ile tamirat ödemesinin yapıldığı İtilaf Devletleri arasında yüzleşmenin ortadan kaldırılarak kurumsal bir yapının oluşturulması amacıyla *Bank for International Settlements* (BIS) kurulmuştur⁶⁸⁶.

Amerikan sermaye sınıfının ABD'yi bir dünya devleti olma yolunda yönlendirdiği ve bu sınıfın görüş ve faaliyetlerinin ABD'yi dünya liderliğine taşıdığına ilişkin *The Syndicate: The Story of the Coming World Government* (2004) (Sendika: Bir Dünya Devletinin Kuruluş Hikayesi) isimli eserinde Nicholas Hagger, BIS'in kuruluşunda Amerikan sermayesinin belirleyici olduğunu öne sürmektedir. Buna göre, ABD petrol devi 'Rockefeller ve çevresinin Milletler Cemiyeti'ne üye küçük ülkelerin Versailles Antlaşması çerçevesinde ABD'den finansal destek talep etmelerine karşılık alabilmeleri için J. D. Rockefeller'in merkez bankasını kontrol

⁶⁸⁵ Carl Bergmann, "Germany and the Young Plan", **Foreign Affairs**, Vol. 8, No. 4, Temmuz 1930, <https://www.jstor.org/stable/20030309>, (16.04.2022), ss. 583-597. Frank Costigliola, "The United States and the Reconstruction of Germany in the 1920s", **The Business History Review**, Vol. 50, No. 4, 1976, <https://www.jstor.org/stable/3113137>, (25.04.2022), ss. 477-502.

⁶⁸⁶ Harold James, "The Creation of a World Central Bank? The Early Years of the Bank for International Settlements", **The Interwar Depression in an International Context**, (Ed. Harold James), Oldenbourg Wissenschaftsverlag, München, 2009, <https://doi.org/10.1524/9783486594485-012>, (24.06.2022), ss. 159-170.

etmediği hiçbir ülkenin ABD yardımı alamayacağı⁶⁸⁷ belirtilmiş ve bunun üzerine BIS kurulmuştur. Hagger'ın eseri, Dünya-ekonomisi merkez ülkeleri arasında sanayi üretimi, ticaret ve finans alanlarındaki rekabetçiliği ile öne çıkan gücün uluslararası düzende e hegemonik konuma eriştiğini ifade ettiğimiz tezimizin kavramsal çerçevesiyle tutarlılık arz etmemekle birlikte Amerikan sermayesinin (American big business) Amerikan hegemonyasının inşasındaki rolünü ele alması açısından tezimiz için besleyici bir kaynaktır.

Tamirat borçları literatürüne esaslı katkıları bulunan Jacobson ve Wilkins Young Planı'nın dönemin genel söyleminde 'savaşın son tasfiyesi' (*final liquidation of war*) olarak lanse edildiğini belirtmişlerdir⁶⁸⁸. Amerikan hegemonyasının inşası çerçevesinde, 'savaşın son tasfiyesi' dönemin içinde bulunduğu şartları yansıtmakla birlikte savaşa dâhil olmuş bütün kesimlerin bu nokta itibarıyla artık içinde bulunulan döneme ve geleceğe bakma eğilimi gösterdiklerini de ifade etmektedir.

1929 ekonomik bunalımının etkilerini artarak hissettirdiği süreçte (Bkz. 2.7. 1929 Ekonomik Bunalımı) Almanya savaş sonrası güçlenmiş sanayisi üzerinden katettiği ekonomik gelişmeyi koruma ve tamirat borçlarını mümkün mertebe ödememe çabasında iken Birleşik Krallık tamirat borçlarından olası en büyük payı alma, Fransa ise güvenlik endişelerini öne sürerek Ruhr bölgesini olabildiğince geç boşaltarak hak iddiasında bulunduğu bölgenin maden kaynakları ve ticari potansiyelinden istifade etme yolundadır. Bu çerçevede, ABD Dawes Planı ile Almanya'nın ve müttefiklerinin ekonomilerini ve para politikalarını büyük ölçüde regüle etme yoluna girmiş olmakla birlikte, Almanya'ya sunulmuş olan Sovyet Rusya pazarında liderliği kazanabilmek için diplomatik engelleri aşarak ticari anlamda bir hegemonik oluşum sağlama çabası içindedir. Öyle ki, 1922-1927 yılları arasında faaliyet göstermiş olan Birinci Dünya Savaşı Yabancı Ülke Borçları Komisyonu (*World War Foreign Debt Commission*), 1926 yılına dek faizi ile birlikte savaş borçları 260 milyon doları bulan Rusya'nın diplomatik olarak tanınmadığı gerekçesi ile borçları müzakere konusu olmamıştır⁶⁸⁹.

⁶⁸⁷ Nicholas Hagger, **The Syndicate: The Story of the Coming World Government**, 2004, s. 22.

⁶⁸⁸ Jacobson, 1972, s. 279. Wilkins, s. 250.

⁶⁸⁹ Katherine A. S. Siegel, **Loans and Legitimacy: The Evolution of Soviet-American Relations 1919-1933**, University Press of Kentucky, 1996, s. 61.

Sovyet tehdidine karşı bir önlem olarak ABD, Sovyet Birliği'ne karşı diplomatik tanımama siyaseti izlemiştir. Ancak, Young Planı'nın tasarlanma aşamasında, Almanya'nın daha önce Dawes Planı çerçevesinde elde etmiş olduğu Sovyetler'e ihracattaki birincilik ABD lehine kendi lehine değiştirilmiştir. Sovyet Rusya ile siyasi anlamda gergin ilişkilere rağmen askeri işbirliğinde ilerleme kaydetmiş olan Almanya, bankacılık sektörünün girişimleriyle Ağustos 1928 itibarıyla Sovyet Rusya'da Alman ekonomisinin Rusya ayağı olarak görev yapması tasarlanan şubeler açmaya başlamıştır⁶⁹⁰. Bunun üzerine, Ekim 1928'de Young'ın henüz Tamirat Komisyonu İkinci Uzmanlar Komitesi'nin başkanı olarak göreve başlamadığı ve IGE'nin Yönetim Kurulu Başkanı olarak hizmet verdiği süreçte New York'ta bulunan Sovyet Ticaret Şirketi (*Soviet Trading Corporation*) olan Amtorg'a elektrik ekipmanlarını IGE'den tedarik etmesi için 25 milyon dolar değerinde 6 yıllık bir kredi verilmiştir. Ayrıca, Sovyet Rusya'nın devlet bazında tanınmamasından dolayı 1927 yılında faaliyetlerine son verilmiş olan Yabancı Borçları Komisyonu'nun izlediği siyasete paralel olarak da, IGE 1917 Bolşevik Devrimi'ni takip eden süreçte devletleştirilen *Russian General Electric* üzerinden uğradığı 2 milyon dolar değerindeki kaybı talep etmekten vazgeçmiştir⁶⁹¹.

IGE'nin kayıp hakkından vazgeçmesi Amtorg'a verilen 6 yıllık kredinin faizinin normal piyasadan daha yüksek olmasına bağlanmıştır. Böylece, IGE'nin uğradığı kayıp ikame edilmekle kalmamış, bu gelişme Sovyet ekonomisi tarihinde bir ilk olarak kayıtlara geçmiştir⁶⁹². Zira Sovyet Rusya'ya sadece kısa dönemli kredileri onaylayan ABD Dışişleri Bakanlığı (bu dönemde Almanya'da aynı siyaseti izlemektedir), hükümet tarafından garanti edilmemesine rağmen IGE kredisine bilgisi dâhilinde bir tepki göstermemiştir⁶⁹³.

Sovyet Rusya için bir dönüm noktası olan IGE ile olan karşılıklı anlaşma ABD ile orta ve uzun dönemli kredilerin ve ticari işbirliklerinin önünü açmıştır. Takip eden iki yıllık süre içinde, *RCA*, *Standard Oil of New Jersey* ve *General*

⁶⁹⁰ Jacobson, 1994, ss. 251-252.

⁶⁹¹ Ibid.

⁶⁹² Siegel, s. 103. Siegel, IGE'nin kaybını 1.750.000 milyon dolar olarak not ederken, verilen kredinin faizinin normalden daha yüksek olduğunu belirten Jacobson (1994, 253) ile örtüşen bir şekilde faiz oranını belirtmemiştir. Ancak, IGE'nin feragat etmiş olduğu kaybını telafi etme yolunda ayarlanmış bir faiz oranı olduğuna ilişkin ifadeler ilgili bölümde mevcuttur.

⁶⁹³ Jacobson, 1994, s. 254.

Electric teknik destek ve krediler kapsamında Sovyet Rusya'ya 10 yıllık kredi vermişler ve böylece 1929-1930 yıllarında ABD, 1925-1926 yıllarından bu yana Sovyet Rusya'nın bir numaralı ihracat ortağı olan Almanya'yı geride bırakmıştır.

1928-1929 itibariyle Sovyet Rusya'da NEP'in kabulüyle gidilen yoğun sanayileşmeyi otarşik bir şekilde devlet tasarruflarından ve tarımın kollektifleştirilerek tahıl üretiminin artan gelirlerinden karşılanacağına yönelik tasarlanan Birinci Beş Yıllık Plan gitgide despotlaşan bir rejimi ortaya çıkarmıştır⁶⁹⁴. 1930'larda Sovyet Rusya'nın tarım ürünlerinin ihracat gelirleriyle hem sanayileşmeyi hem de tarımda makineleşmeyi finanse etmeye çalışması iç ekonomik gerginlikleri artırmıştır. Bu süreçte ABD Sovyet Rusya'ya tarım makineleri ihracatında ilk ülke olmuştur. Ancak genel olarak ABD, Almanya ve Batı Avrupa ülkelerinden Sovyet Rusya'ya gelişme odaklı uzun dönemli kredilerin kesilmesi uluslararası düzenin aktörlerinin İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçte dünya-ekonomisindeki konumlarını aldığı ortamı oluşturmaya başlamıştır⁶⁹⁵.

⁶⁹⁴ Ibid, s. 256.

⁶⁹⁵ Ibid, ss. 257-272.

3.3. Altın Standardı ve 1931 Krizi

İki savaş arası dönemin altın standardı, uluslararası düzenin düşüşte olan hegemon gücü Birleşik Krallık'ın ve yükselen hegemon güç olan ABD'nin savaş başlangıcı itibariyle para birimlerinin altın ile ilişkilerini düzenleme siyasetlerindeki farklılıklar çerçevesinde şekillenmiştir. 1914 yılında Birleşik Krallık savaş harcamalarını karşılamak üzere altın standardını askıya almıştır. Hali hazırda 1913 yılında dünyanın en büyük ekonomisi⁶⁹⁶ olan ABD para birimi olan doları altın standardında tutmuştur. Ancak, savaş süresince yürütülen ekonomik işlemler pound üzerinden gerçekleştirilmiş olmasına rağmen değerlerin altın standardında karşılığını bulabilmesi için pound-dolar kur değeri olan 4,8665 (*altın ihraç noktası*) kullanılmıştır. Kur dalgalanmalarının yoğunluk kazandığı 1915-1916 yılları gibi ekonomik zorluk dönemlerinde ise karşılıklı anlaşmaya dayalı olarak 1916 yılında kur 4,76'da sabitlenmiştir⁶⁹⁷. Bu da poundun altından ziyade dolar üzerinden bir değerlendirme sürecine girdiğini ortaya çıkarmaktadır.

Savaş sonu itibariyle, Birleşik Krallık altın rezervlerinde görülen artış eğilimi 1919-1920 arasında 179 milyon dolar ile bir sıçrama kaydetmiştir. Birleşik Krallık'ta 1921 krizi ve onu takip eden 10 yıllık bir süre boyunca görülen ekonomik daralma, %10 ile yapısal hale gelen yüksek işsizlik oranlarının yanı sıra düşüş gösteren altın rezervleri üzerinden de izlenmiştir (Bkz. 2.1. *Dönemin Mali ve Para Politikası*, *Tablo-19*). Birleşik Krallık altın rezervlerindeki düşüşün sadece 1921 krizi üzerinden okunması indirgemeci olacağından ilerleyen yıllarda, örneğin 1924-1925'te, dünya-

⁶⁹⁶ ABD ekonomisinin dünya-ekonomisinde en gelişmiş ekonomisi olması sanayi üretimi, ticaret ve finans verileri ışığında öne sürülmektedir. Detaylar için bkz. 2.1. *Dönemin Mali ve Para Politikası*. Ayrıca bkz. Eric Hobsbawm, **The Short Twentieth Century (1914-1991)**, Abacus, 1995.

⁶⁹⁷ Kurun 4,76'da sabitlenmesinin öncesinde BoE, J.P. Morgan Şirketi'ne 4,82 kur değerinden 10 milyon dolar değerinde Birleşik Krallık Hazine tahvillerinin satışının teklif etmiştir. BoE, Şubat 1915'te J.P. Morgan'a sunduğu bu teklifle iç piyasada dolar arzını arttırarak kuru makul seviyelerde tutma politikası izlemiştir. Söz konusu teklife cevaben, J.P. Morgan'ın etkisi altında olan First National Bank ve National City Bank ortaklığındaki sendika 10 milyon dolar değerinde hazine tahvilleri satın alınmış ve karşılığında BoE'e %3,5 faizle borç verilmiştir. Savaş dönemi kur dalgalanmalarına, 1916 yılı başlarında J.P. Morgan desteği ile kurun 4,76'da sabitlenmesiyle çözüm bulunmuştur. Bkz. Bank of England Archive, "Chapter IV Provision of Foreign Currencies and Support of the Foreign Exchanges", **The Bank of England 1914-1921**, ss. 1-7. **Federal Reserve Bulletin**, Haziran 1989, ss. 425-426.

ekonomisinin merkez güçlerinin altın rezervlerindeki değişikliklerin göz önüne alınması açıklayıcı olacaktır.

1924 yılı itibariyle Almanya'nın tamirat borcu meselesine çözüm getirmesi amacıyla uygulamaya başlanan Dawes Planı çerçevesinde ABD, Almanya'ya sermaye aktarımını ve yatırımları destekleyen bir siyaset izlemiştir. 1924-1929 yılları arasında Almanya'nın borç aldığı 5 milyar doların yarısı ABD'den elde edilmiştir⁶⁹⁸. Bu dönemde Almanya'nın altın rezervlerinde kaydedilen yaklaşık 107 milyon dolarlık artış ABD'nin 1924 yılından 1925 yılına altın rezervlerinde görülen 138,7 milyon dolarlık azalma ile birlikte düşünüldüğünde, Fed kaynaklarında da belirtildiği üzere Dawes Planı'nın ABD'yi izolasyonist politikasından çıkaran bir gelişme olduğunu göstermektedir. ABD altın rezervlerindeki azalmanın farklı ülkelere altın akışından kaynaklandığı düşünülebileceği gibi, 1924-1925 yılları arasında altın rezervlerinde görülen 53 milyon dolarlık azalma Birleşik Krallık'ın altın standardına geçiş öncesinde bahsi geçmeyen bir detay olmuş ve pound-dolar kurunda önceki değeri yakalama amacı ağır basmıştır⁶⁹⁹. Bu da, Birleşik Krallık'ın ekonomik olarak hazır olmadan aceleci bir şekilde eski pariteyi benimsemesinin 1929 krizine henüz varmadan dahi ekonomik zorluklar yaşayacağı bir ortamı hazırlamıştır.

1925 yılında Birleşik Krallık'ın altın standardına yeniden geçişinde uluslararası düzende karşılıklı bağımlılıkların etkili olduğu görülmektedir. ABD'nin Avrupa ekonomilerine nüfuzu açısından bakıldığında, Dawes Planı ile ABD öncülüğünde Almanya'daki hiperenflasyonist dönem sona ermiş ve Alman para birimi olan Reichsmark istikrara kavuşmuştur. Bu dönemde, yeni para birimi sistemi benimseyen kıta Avrupası devletleri para birimlerini altın standardında olan dolara peg etmek ve pound sterlin bazında istikrarlaştırmak arasında bir seçim yapma durumunda kalmışlardır. Sterlin'in de henüz altın standardında olmaması dolar bazında istikrarlaştırma eğilimlerini arttırmıştır. 1924 yılında, İsveç dolar bazında altın standardında para birimini istikrarlaştırmış, Almanya ise Dawes Planı'na borçlu olarak dolara daha yakın bir konuma gelmiştir. Birleşik Krallık dominyonları olan

⁶⁹⁸ **Federal Reserve Bulletin**, Haziran 1989, s. 430.

⁶⁹⁹ Altın rezervleri hakkındaki detaylar için bkz 2.1. Dönemin Mali ve Parasal Politikası. Birleşik Krallık dışında, dönemin diğer önde gelen sanayileşmiş ülkelerinden Fransa, İtalya, Belçika ve İspanya'da aynı seviyelerde seyretmiş, Hollanda, Japonya ve İsviçre ve İsveç'te 14, 10, 7 ve 2 milyon dolar azalmış buna karşılık Arjantin'de 1, Kanada'da yaklaşık 11 milyon dolar artış göstermiştir.

Avustralya ve Güney Afrika 1924 yılında bağımsız olarak altın standardına yeniden geçiş yapmışlardır.

Bütün bu süreçte pound dünya ticaret ve finans işlemlerinde kullanımını devam ettirmiş olmakla birlikte, kredibilite açısından yerini dolara bırakmış ve dolar bazında altın standardına geçen yirmi beş ülkenin para biriminden birini oluşturmuştur⁷⁰⁰. Dolayısıyla, Birleşik Krallık'ın 1914 öncesinde gözetimi ve kontrolü altında olduğu altın standardı rejimine 1925 yılında yeniden geçişi ne önceki uluslararası düzeni ne de önceki ekonomik dinamikleri beraberinde getirmiştir.

Tablo 48'de sunulan Birleşik Krallık dış ticaret rakamları ve ödemeler dengesine ilişkin veriler üzerinden görüleceği üzere, altın standardına geçişi takiben poundun savaş sonrası sürece göre daha yüksek bir değerden işlem görmesi, daha pahalı olmasıyla, Birleşik Krallık ihracatı zarar görmüş ihracata dayalı üretim yapan sektörlerde işsizlik artışı yaşanmış ve bunu ekonomik durgunluk takip etmiştir⁷⁰¹. Büyük ölçüde dış ticaret bağlı olan Birleşik Krallık ekonomisinde ihracat oranlarının dramatik bir düşüş sergilediği 1926 yılında, Kömür Madeni İşçilerinin Grevi ulus çağında sosyal problemleri getirdiği gibi vaolan ekonomik sıkıntıları artırmıştır. 1929-1932 yılları arasında ihracat değerlerinde neredeyse %50 oranındaki azalma, Birleşik Krallık'ın 1929 ekonomik krizi sonrasında dünya ticaretindeki gerilemeden etkilendiğini göstermektedir.

Ödemeler dengesi açısından bakıldığında, cari ödemeler dengesinin açık verdiği 1926 yılı kömür madeni işçilerinin grevinde oluşan üretim kayıplarına işaret etmekle birlikte, 1931 yılındaki daha büyük cari açık sterlin krizinin yol açtığı rezerv kayıplarıyla giderlerin daha da arttığı bir sarmala girildiğini göstermektedir. İki kritik yıl arasındaki fark, 1926 yılında Londra piyasasına giriş yapan yabancı emisyonların 1931 yılına nazaran daha yüksek olmasıdır ve bu da Birleşik Krallık'ın altın standardını terk ettiği noktada yabancı yatırımcı için çekiciliğini kaybettiğini ortaya çıkarmaktadır. Barry Eichengreen Birleşik Krallık bankacılık sektörünün muhafazakâr, kendi içine dönük ve sanayi ile mesafeli bir tavır almış olması

⁷⁰⁰ **Federal Reserve Bulletin**, Haziran 1989, s. 430.

⁷⁰¹ The National Archives of the UK, "Economic Slump", **The Cabinet Papers**, <https://www.nationalarchives.gov.uk/cabinetpapers/themes/economic-slump.htm>, (15.02.2022).

nedeniyle 1929 krizini görece daha iyi bir durumda atlattmış olduğunu ifade etmektedir⁷⁰². 1931 krizi Birleşik Krallık'ta Avusturya ve Almanya'nın finans krizlerinin yansıması olmakla birlikte iç ekonomide bütçe açığı, bankacılık krizi ve altın standardına veda edilmesi olarak kendini göstermiştir⁷⁰³.

Tablo 48: Birleşik Krallık Dış Ticaret Verileri, Görünmez Hesap Gelirleri ve Ödemeler Dengesi, 1924-1938 (milyon Sterlin)

Yıl	Dış Ticaret Verileri		Görünmez Hesap Gelirleri	Ödemeler Dengesi		
	İhracat	İthalat		Cari Ödemeler Dengesi	Londra Piyasasına Gelen Yabancı Sermaye	Fark
1924	801	1.137,5	410	+86	134	-48
1925	773,4	1.166,7	438	+54	88	-34
1926	653	1.115,9	449	-26	112	-138
1927	709,1	1.095,4	469	+79	139	-60
1928	723,6	1.075,3	475	+137	143	-6
1929	729,3	1.111,1	484	+118	94	+24
1930	570,7	957,1	414	+23	109	-86
1931	390,6	797,4	304	-75	46	-121
1932	365	650,7	236	-	-	-
1933	367,9	625,9	263	-	-	-
1934 ¹	395,9	680,2	287	-	-	-
1935 ²	425,8	700,7	293	-	-	-
1936	440,6	786,9	327	-	-	-
1937 ³	521,3	952,7	386	-	-	-
1938	470,8	858,8	322	-	-	-
1939 ⁴	236,3	419,8	-	-	-	-

Notlar: ¹, ² 1934-1935 yıllarına ilişkin veriler gümüş bazında yapılan işlem hacimlerini de içermektedir ve bunlar da sermaye kalemi olarak kabul edilmektedir.

³ 1937 yılına ilişkin ticaret verileri yıl başlangıcındaki tahminlerdir.

⁴ 1938 yılı görünmez hesap tahminleri bu tabloda belirtilmiş olsa da, BoE açıklamalarında ilgili yılda savaş çıktığı için açıklanmadığı ifade edilmektedir. 1939 yılına ilişkin BoE hiçbir kaleme ilişkin veri açıklamamıştır.

⁷⁰² Barry Eichengreen, "Britain Abandons Gold", **Golden Fetters: The Gold Standard and the Great Depression 1919-1939**, Oxford Scholarship Online, Kasım 2003, DOI: 10.1093/0195101138.001.0001, (08.03.2022), s. 486.

⁷⁰³ Ibid.

Kaynak: Dış Ticaret Rakamları ve Ödemeler Dengesi verileri için bkz. Frederic Benham, **Great Britain Under Protection**, Macmillan Company, New York, 1941, ss. 15-16; 254-255. Görünmez Hesap Gelir verileri için bkz. The Bank of England, “The Balance of Payments in the Inter-War Period”, **Quarterly Bulletin**, 1972, ss. 358-359.

Eichengreen, Birleşik Krallık bütçe açıklarının geleneksel olarak görünmez hesaptaki (*invisible account*) artı değerle dengeye ulaştırıldığını açıklamaktadır. Birleşik Krallık ödemeler dengesinde görünmez hesabın içeriğini nakliye ve finansal hizmetler, yabancılara sunulan hizmetler, turizm gelirleri, yurtdışından elde edilen faiz ve kâr payı gelirleri ve özel ödemeler oluşturmaktadır. Örneğin, 1930 yılına ait 283 milyon pound değerindeki dış ticaret açığı⁷⁰⁴ (*merchandise trade deficit*), 16 milyon poundluk nakliye geliri, 17 milyon pound değerindeki turizm, finansal hizmetlerden elde edilen 40 milyon pound ve 215 milyon pound değerinde yurtdışından gelen faiz, kâr ve temettü gelirleri sayesinde denkleştirilmiştir⁷⁰⁵. 1930 yılı itibariyle düşüşe geçen görünmez hesabın içeriğini oluşturan gelirler ve azalarak Londra piyasasına gelen yabancı emisyonlar, sermayenin kaçıışı ile de birleşerek ticaret açığını desteklenemeyecek bir duruma düşürmüştür.

Görünmez hesabın içeriğini oluşturan yurtdışından elde edilen faiz, temettü ve kar gelirleri Birleşik Krallık özelinde sterlin krizinin ve Latin Amerika ile Orta Avrupa’da ortaya çıkan borç krizinin birbiri ile bağlantılı hale getiren bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Öyle ki, 1929-1930 arasında bahse konu görünmez hesap kaleminden elde edilen gelirde 40 milyon pound düşüş izlenmiştir. Takip eden 1930-1931 yılları aralığında ise Latin Amerika borç krizi ve Almanya, Avusturya ve

⁷⁰⁴ **Tablo 48**’de verilen dış ticaret rakamları üzerinden elde ettiğimiz değer 1930 yılına ilişkin Birleşik Krallık’ın 386,4 milyon sterlin açık verdiğini ortaya çıkarmakla birlikte, Eichengreen’in verilerinde geçen 283 milyon pound değerindeki açık, malların ticaretinden kaynaklanmaktadır. Geriye kalan 103,4 milyon pound değerindeki açığın hizmetlerin ticaretiyle ilişkili olduğu ortaya çıkmaktadır. Benham’ın verileri BoE verileri ile tutarlılık arz etmektedir. Buna göre, BoE 1930 yılına ilişkin ticaret açığının 386 milyon pound olduğunu ve aynı yıla ait görünmez hesap dengesinin 414 milyon pound olması ile yine Eichengreen’in açıklaması ile tutarlı olarak Birleşik Krallık ticaret açığı telafi edilebilmiştir. BoE verileri için bkz. The Bank of England, “The Balance of Payments in the Inter-War Period”, **Quarterly Bulletin**, 1972, <https://www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/quarterly-bulletin/1972/the-balance-of-payments-in-the-inter-war-period.pdf>, (01.08.2022).

⁷⁰⁵ Eichengreen, 2003, s. 487.

Macaristan'da Birleşik Krallık'a ait mevduatların dondurulması ve faiz ödemelerinin askıya alınması ile 60 milyon pound değerinde bir kayıp oluşmuştur.

1931 Temmuz'unda Avusturya'da Kredit Anstalt'ın batma eşiğine gelmesiyle ortaya çıkan bankacılık krizinde Birleşik Krallık'a ait 5 milyon pound değerinde mevduat dondurulmuş, aynı dönemde Almanya'nın içinden geçmekte olduğu finans krizi sürecinde ise Birleşik Krallık'a ödenmesi planlanan 70 milyon pound değerindeki borç askıya alınmıştır. Bütçe açığını dengeleme beklentisine ters düşen bu gelişmeler Birleşik Krallık'ın altın rezervlerinde azalmayı beraberinde getirmiştir.

Temmuz 1931'de Almanya'da Danatbank'ın borçlarını ödeyemez duruma gelmesiyle Birleşik Krallık altın rezervlerinde kayıplar oluşmaya başlamış ve konvertibilitesini kaybedeceği yönündeki beklentilerle birlikte pound'un dolar karşısında değer kaybı hız kazanmıştır. Temmuz sonuna dek BoE 56 milyon pound değerinde altın rezervi kaybına uğramıştır⁷⁰⁶. Merkez bankaları arası işbirliği mekanizması üzerinden sterlin krizine çözüm getirilmeye çalışılmış ve BoE, New York Fed Bankası ve Fransız Merkez Bankası'ndan 25 milyon pound değerinde bir kredi alabilmiş ancak krizin uluslararası etkileri ışığında doların konvertibilitesini kaybedebileceği endişesi ile New York Fed Bankası Başkanı George Harrison daha fazla kredi için başka kaynak bulunması gerektiğini ifade etmiştir⁷⁰⁷. Bütçe açıkları nedeniyle poundun konvertibilitesini kaybetmesi verilen kredilerin geri ödenmesini tehlikeye sokacağı öngörüsüyle, 1931 krizinde Birleşik Krallık'ın uluslararası kaynak bulması zorlaşmıştır.

1930 yılında Young Planı çerçevesinde merkez bankaları arası işbirliğini güçlendirmek için kurulmuş olan BIS ise bu süreçte etkili olmaktan uzak kalmıştır. Çünkü ABD BIS'e resmi olarak üye olmaktan ziyade özel girişim üzerinden dâhil olmuş ve J.P. Morgan Şirketi, BIS'in bireysel üyeleri arasında yerini almıştır⁷⁰⁸. BoE'nin azalan rezervlerine çözüm bulma aracı olarak Morgan'a yaklaşmasının bir yöntemi de Birleşik Krallık bütçesinin açıklarını dengelemiş olmaktan geçmekteydi.

Ağustos 1931'de yeni kurulan Koalisyon Hükümeti'nin İşçi Partisi Lideri olarak başbakanlık görevine yeniden getirilen Ramsay MacDonald öncülüğünde

⁷⁰⁶ Eichengreen, 2003, ss. 487-491.

⁷⁰⁷ Ibid, s. 493.

⁷⁰⁸ Ibid, s. 464. Ayrıca bkz. Hagger, 2004.

karma bir kemer sıkma programı ışığında bütçe açıklarının kapatılması hedeflenmiştir. Buna göre, vergi artırımı ile 75 milyon pound, harcamaların azaltılması ile 70 milyon pound ve işsizlik ödeneklerinin %10 oranında azaltılıp, ödeme süreleri kısaltılmasına karşın işsizlik fonuna ayrılan katkı payın artırılması ile bütçe denkleştirilmiştir. Bunun karşılığında J.P. Morgan Şirketi New York Finans Evi'nden 200 milyon dolar ve Paris'ten de aynı oranda borç bulunabilmiştir⁷⁰⁹. Fakat alınan borçların krizi yatıştırmaktan ziyade, sadece sosyal güvenliği olanların işsizlik oranının %20 olduğu ve kamu çalışanlarına yapılan harcamalarda kısıtlamaların tepkiyle karşılandığı toplumsal düzeyde, donanma çalışanları ve denizciler öncülüğünde Invergordon'da başlatılan protestolar Birleşik Krallık finansal piyasalarının daha güvensiz bir duruma gelebileceğine işaret etmiştir⁷¹⁰.

Bu yöndeki spekülasyonlar sermayenin Birleşik Krallık'tan çıkışını hızlandırmış ve 20 Eylül 1931 itibariyle Birleşik Krallık poundun konvertibilitesine son vermiştir. Eichengreen (2003) Birleşik Krallık'ın altın standardından çıkışına yer verdiği eserinde bu olayın uluslararası altın standardının utanılacak (*inglorious*) bir şekilde sonunu getirdiğini ifade etmiştir⁷¹¹. Fakat, uluslararası altın standardı Birleşik Krallık'ın terk etmesiyle tamamen rafa kaldırılmadığı için ve hala altın standardında işlem yapan dolar, 1933'te kısa süreli olarak konvertibiliteyi askıya almış olmasına rağmen, altın standardında işlem gördüğü için, Jacques Néré'nin ifade ettiği üzere 1931 ve sonrası Birleşik Krallık'ın uluslararası düzenden çekildiği bir dönemin başlangıcı olmuştur⁷¹².

1931 krizini Almanya'dan ABD'ye kriz aktarımı çerçevesinde inceleyen Albert Ritschl ve Samad Sarferaz, Almanya'nın tamirat borçlarını öde(y)ememeye başlaması, Young Planı'nın tamirat meselesinde etkin bir çözüm getirememiş olması ve Almanya ile işlem yapan ABD bankaları arasında kabul edilmiş olan *standstill* sözleşmesine uyulmamasını krizin ABD'ye ihracında rol oynamış olan nedenler

⁷⁰⁹ Eichengreen, 2003, s. 495.

⁷¹⁰ Barry Eichengreen ve Olivier Jeanne, "Currency Crisis and Unemployment: Sterling in 1931", **NBER Working Paper No. 6563**, Mayıs 1998, <http://nber.org/papers/w6563>, (25.07.2022), ss. 1-46.

⁷¹¹ Eichengreen, 2003, s. 495.

⁷¹² Néré, ss. 87-97.

olarak açıklamışlardır⁷¹³. Buna göre, Almanya tamirat borçlarını Dawes Planı çerçevesinde aldığı kredilerle finanse etmiş, akabinde kabul edilen Young Planı'nın transfer koruması şartını gündeme getirmesi Almanya'ya kredi sağlayacak taraflar için çekici bir koşul sağlamamış ve bu nedenle de 1929 yılı itibariyle uzun dönemli kredi girişlerinin neredeyse ¼ oranına kadar azaldığı görülmüştür.

Tablo 49, Almanya'nın içinden geçmekte olduğu parasal sıkışıklığın, 1931 sonbaharında Birleşik Krallık'ın altın standardından çıkmasında etkisi olabileceğini de göstermektedir.

Tablo 49: Almanya'nın Borçluluk Değerlerinde ABD'nin Yeri

	Milyar Dolar	Almanya'nın Toplam Dış Borcuna Oranı (%)	1931 yılı ABD GSYH'ya Oranı (%)
Almanya'nın ABD'ye ticari borcu	2,0	12,5	2,6
Young Planı ile ABD'ye dolaylı borç	8,3	51,0	10,8
ABD'nin Almanya'ya maruz kalması (düşük seviyeden hesaplama)	10,4	63,5	13,6
Alman borçlarına ABD'nin potensiyel olarak daha fazla maruz kalması	1,9	11,8	2,5
ABD'nin Almanya'ya maruz kalması (yüksek seviyeden hesaplama))	12,3	75,3	16,1
Almanya'nın net sermaye ithalatı (1924-1930 toplam)	3,52		4,6
ABD net sermaye ihracı (1924-1930 toplam)	3,98		5,2

Kaynak: Ritschl ve Sarferaz, s. 353.

1931 yılında Almanya'nın dış borçlarının GDP'sine oranının %102 olduğu ve aynı yıl Almanya'nın ABD'ye olan borçlarının ABD GDP'sinin %13-%16 civarında seyrettiği bir ortamda Almanya'da patlak vermesi olası bir para birimi krizinin ABD'yi etkisi altına almasının kaçınılmaz olduğu ortaya çıkmaktadır. Krizin Almanya'da ortaya çıkma sürecini ve nedenlerini güncel literatür ışığında inceleyen Temin, dönemin Alman para politikası çerçevesinde Reichsmark'ın devalüe edildiğini ve bunun da para birimi krizine yol açarak Alman bankalarının batmasına

⁷¹³ Albert Ritschl ve Samad Sarferaz, "Currency versus Banking in the Financial Crisis of 1931", *International Economic Review*, Vol. 55, No. 2, Mayıs 2014, <https://www.jstor.org/stable/24517047>, (24.07.2022), ss. 349-373.

yol açtığını öne sürmüştür⁷¹⁴. Eichengreen ile birlikte kaleme alınan çalışmasında Temin, 1931 yazında Alman bankalarının batmasıyla artan finansal problemlerin Alman para birimi krizinden kaynaklı olarak 1929 krizinin uzantısı olduğunu ve krizin büyük bunalıma dönüşmesinde bir adım teşkil ettiğini ifade etmiştir⁷¹⁵.

1931 krizinin Almanya’da para birimi krizi olarak görülmesini kuvvetlendiren bir neden de, Jerry Markham’ın ifade ettiği üzere, bu süreçte Almanya’nın altın standardından çıkarak ABD’ye olan borçluluk hacmini tehlikeye atmış olmasıdır⁷¹⁶. Almanya’ya verilen kredileri ihtiva ABD bankalarına yönelen likidite talebinin artması ise 1931 krizinin ABD’de bankacılık krizi olarak görülmesine yol açmıştır.

Kriz, 1930 ve 1931 yılının ilk yarısında süregelen bankacılık paniklerinden farklı olarak ulusal çapta kendisini hissettirecek bir yoğunluğa ulaşmıştır. Birleşik Krallık’ın altın standardından çıkmasını ABD’nin takip edeceğinden endişeli yabancı yatırımcılar ABD piyasalarından çekilmeye başlamış ve aynı panik havası ulusal piyasada bankaların mevduatlarını çekme talepleriyle dolmasıyla birleşerek para hacminde sıkışıklığı körüklemiştir⁷¹⁷.

ABD’de daha ziyade spesifik bir bankacılık krizi olarak görülen 1931 krizine ilişkin Fed faiz artırarak altın rezervi kayıplarının önüne geçmeye çalışmıştır. Friedman ve Schwarz, Federal Rezerv’in 1929 krizinde aktif bir para politikası üzerinden aktif angajman sağlamamasını 1931 krizinde açık piyasa işlemlerini kullanmayı ihmal etmesi ile devamlılık çerçevesinde değerlendirmiş ve 1931 krizini 1929 krizinin derinleşme süreci olarak ifade etmişlerdir⁷¹⁸. Fed kaynaklarında, 1931 krizi üzerinden Büyük Bunalım’ın derinleşme süreci siyasi belirsizlik ortamı ile bağdaştırılmıştır. Bu çerçevede, Başkan Roosevelt’in 1932 Kasım’da seçilmiş

⁷¹⁴ Peter Temin, “The German Crisis of 1931: Evidence and Tradition”, *Cliometrica*, Vol. 2, 2008, DOI: 10.1007/s11698-007-0014-4, (24.07.2022), ss. 5-17.

⁷¹⁵ Barry Eichengreen ve Peter Temin, “Afterword: Counterfactual histories of the great depression”, **The World Economy and National Economies in the Interwar Slump**, (Ed. Theo Balderston), Macmillan, London, 2003, ss. 211-222.

⁷¹⁶ Markham, s. 190.

⁷¹⁷ Kristie M. Engemann, “Banking Panics of 1931-33”, **Federal Reserve History**, 22.11.2013, [https://www.federalreservehistory.org/essays/banking-panics-1931-33#:~:text=The%20nature%20of%20the%20financial,bank%20notes%20\(Wicker%201996\),](https://www.federalreservehistory.org/essays/banking-panics-1931-33#:~:text=The%20nature%20of%20the%20financial,bank%20notes%20(Wicker%201996),) (14.07.2022).

⁷¹⁸ Friedman ve Schwartz, 1963.

olmasına rağmen 1933 Mart'ta göreve başlayacak olmasının krizle mücadeleyi geciktirdiği ifade edilmiştir⁷¹⁹.

Altın Standardı'nın 1929 krizi ve sonrasında istikrarsızlaştırıcı etkileri ABD'nin en fazla ekonomik etkileşim içinde olduğu Birleşik Krallık ve Almanya'da para birimlerinin altına konvertibilesine son vermekle karşılık bulmuştur. ABD'de ise para birimi bünyesinde alınacak tedbir farklı bir yol izlemiş ve görece geç bir zamanda yapısal bir düzenleme olarak hayata geçirilmiştir.

Fed kaynaklarıyla örtüşen bir şekilde, Başkan Roosevelt'in göreve başlamasını takiben Mart 1933'te Kongre, Başkan'a altın stoklamayı engelleme yetkisi vermiştir. Başkan Roosevelt, kanun hükmünde kararname yoluyla kullandığı yetki ile özel kişi, kurum ve kuruluşların elinde bulunan altın ve altın sertifikalarının 1 Mayıs 1933 tarihine kadar 12 Federal Rezerv Bankası'ndan birine ya da Fed Sistemi'ne üye olan bir bankaya veya şubesine teslim edilmesini hükmetmiştir⁷²⁰.

Sadece kişisel ve sanatsal altın tutmaya izin verilen kararnamede değeri 100 dolardan fazla olan altın ve altın sertifikaları belirtilen resmi kurumlara teslim edilmiş ve hükümet ons başına 20,60 dolar ücret ödemiştir. Bunu takiben ABD doları altın standardından çıkmıştır. Temmuz 1933'te Başkan Roosevelt altına peg edilmiş sabit kura önem vermediği ifade etmiş ve Ekim 1933'te altının ons fiyatı üzerinde düzenleme yaparak doların devalüe edileceğini duyurmuştur⁷²¹.

Başkan'ın Büyük Bunalım'la mücadele çerçevesinde hayata geçirilen New Deal (Yeni Düzen) siyasetinin kurumlarından birini oluşturan RFC (*Reconstruction Finance Corporation / Yeniden Yapılanma Finans Kurumu*)'nin hükümetin belirleyeceği fiyat üzerinden altın alımı yapması planlanmıştır. Buna göre, altın alımları ons başına 31,54 dolar olarak sabitlenmiş ve zamanla 34 doların üzerine çıkmıştır. Bu düzenlemenin öncesinde altının onsu ABD piyasasında 20 dolardan işlem görmüştür. İzlenen altın alım siyaseti, altın stoklarının artmasına ve likiditenin buna eşlik etmekte güçlük çekmesine neden olmuştur.

⁷¹⁹ Engemann, "Banking Panics of 1931-33".

⁷²⁰ Gerhard Peters ve John T. Woolley, "Franklin D. Roosevelt, 32nd President of the United States: 1933-1945, Executive Order 6102—Requiring Gold Coin, Gold Bullion and Gold Certificates to Be Delivered to the Government", 05.04.1933, **The American Presidency Project**, UC Santa Barbara, <https://www.presidency.ucsb.edu/node/208042>, (01.08.2022).

⁷²¹ Markham, s. 193.

Bunun sonucunda Kongre, Başkan'ı altın miktarını azaltarak dolara eşdeğer hale getirmesiyle yetkilendirmiş. Bu yetkiye dayanarak Hazine 3 milyar dolar değerinde greenback banknot basmış ve doların değerini artırmaya yönelik önlemler almıştır⁷²². 1934 Altın Rezerv Yasası uyarınca, federal hükümetin izni olmadıkça ABD para biriminin altın karşılığında mübadele edilmesi yasaklanmıştır⁷²³. Doların altın karşısındaki değerini istikrarlaştırmayı amaçlayan bu yasa ile 1900 Altın Standardı Yasası resmi olarak yürürlükten kaldırılmış ve uygulama aşamasında doların stabilizasyonu için ABD Hazinesi'ne 2 milyar dolarlık fon sağlanmıştır.

Başkan Roosevelt'in New Deal politikaları ışığında yürütülen altın siyaseti, federal hükümetin 1934 yılında 8,2 milyar dolar değerindeki altın stoklarının 1941 yılına gelindiğinde 22 milyar doların üzerine çıkmasına yol açmıştır⁷²⁴.

ABD'nin altın standardında kalma çabaları çerçevesinde benimsenen yeni mekanizmalar, ABD ekonomisi ve siyasi tarihinde 1900 öncesi önemli bir tartışma konusu olan gümüşün para birimine entegre edilme yanlısı olan Gümüşçüler'i harekete geçirmiştir. Öyle ki, 1932 yılında ABD Senatosu Bankacılık ve Para Birimi Komisyonu, hükümetler tarafından para birimi olarak kullanılması son verildikten sonra eritilerek stoklanmış olan gümüşün ABD tarafından satın alınmasına ilişkin bir teklif sunmuştur. Bu amaçla çıkarılması teklif edilen gümüş sertifikasının açık piyasa işlemleriyle satılmasıyla gümüşün satın alınmasının doların değer kaybının önüne geçilmesinde çözüm olacağını savunan Komisyon'un çabaları sonucunda 1934 yılında Gümüş Alım Yasası kabul edilmiştir.

Gümüş Alım Yasası ile ABD Kongresi, Hazine Bakanı'nı gümüş rezervlerinin parasal değerinin altın rezervleri parasal değerinin üçte biri oranına yükselinceye kadar yurtiçinden ve yurtdışından gümüş alımları yapması konusunda görevlendirmiştir⁷²⁵. Uygulamada ise gümüşün amaçlandığı oranda değerlendirilmesi gerçekleşmemiştir.

⁷²² Ibid.

⁷²³ United States Congress, **Gold Reserve Act of 1934**, 30.01.1934, <https://fraser.stlouisfed.org/title/gold-reserve-act-1934-1085>, (01.08.2022).

⁷²⁴ Ibid, s. 194.

⁷²⁵ Milton Friedman, "Franklin D. Roosevelt, Silver, and China." **Journal of Political Economy**, Vol. 100, No. 1, 1992, <http://www.jstor.org/stable/2138806>, (16.08.2022), ss. 62–83.

ABD Madenler Bürosu'nun verileri ve açıklamasına göre, 1934 Altın Rezerv Yasası ile Hazine altın alımlarına devam ettiği için, gümüş paritesi amaçlanan seviyeye ulaşmamıştır⁷²⁶. Bununla birlikte, yasanın kabulüyle ABD'deki emtia borsalarının gümüşle işlem yapması yasaklanmıştır. Gümüşçülerin baskın olduğu ABD Senatosu Tarım Komisyonu'nun raporunda dile getirildiği üzere, gümüşle işlem yapılacak işlemlerin ABD sınırları dışında yapılmasını gerektiren yasa New York gümüş borsasının da kapanmasını beraberinde getirerek gümüş piyasasının ABD dışına taşınmasına yol açmıştır⁷²⁷.

Yasanın bu yöndeki etkisine rağmen, Komisyon'un raporuna göre Hazine birkaç haftalık süre içinde Londra piyasasından 60 milyon ons gümüş satın almış ve bunun sonucunda fiyatlar artmış ve yabancı spekülasyonculara yarar sağlamıştır. 1934 Gümüş Alım Yasası'nın gümüş para basma işlevine 1935 yılı itibariyle son verilmiş ve yasa 1963 yılında yürürlükten kaldırılmıştır.

1934 Gümüş Alım Yasası'nın gümüşçülerini tatmin edecek bir siyasi adım olarak kabul edildiği ve finansal bir yönünün olmadığı ifade edilmesine rağmen **Tablo-48** bünyesine entegre edilen BoE verileri ışığında, yasanın Birleşik Krallık ticari dengelerini etkileyecek nüfuza sahip olduğu söylenebilir.

1934 yılında kabul edilen iki parasal yasa olan Altın Rezerv Yasası ve Gümüş Alım Yasası'nın ABD altın ve gümüş rezervlerinde birikimi beraberinde getirdiği belirtilmelidir. Öyle ki, artan altın stokları için ortaya çıkan rezerv sorunu, Hazine ve Savaş Bakanlıkları'nca uygun görüldüğü üzere ülkenin merkezindeki Kentucky Eyaleti'nde ve Fort Knox askeri üssünde depolanması yönünde çözülmüştür. Gümüş para basımının durdurulmasına rağmen Hazine 1938 yılına dek icra ettiği gümüş alımlarından 1,5 milyar dolar değerinde 40.000 ton gümüş biriktirmiş, mevcut gümüş fazlası Markham'ın ifadelerine göre West Point'te gömülmüştür. Gümüş Alım Yasası'nın 1963 yılında yürürlükten kaldırılmasına dek ABD hükümeti 3,2 milyar ons gümüşe sahip olmuştur⁷²⁸.

⁷²⁶ U. S. Bureau of Mines, The Branch of Metals and Branch of Industrial Minerals, **Metal Prices in the United States Through 1991**, 1993.

⁷²⁷ Markham, s. 195.

⁷²⁸ Ibid.

Sonuç olarak, altın standardı ve 1931 krizinin karşılıklı nedensellik ilişkisi 1929 itibarıyla dünya-ekonomisinin içinden geçmekte olduğu krize dayanmaktadır. Altın Standardı rejiminin sağlamlığının sorgulanmaya başlandığını ifade eden Eichengreen, 1914 öncesi altın standardı rejiminin Birleşik Krallık gözetiminde olmakla birlikte merkez bankalarının iskonto hadlerinde yapılan değişimler ve merkez bankaları arası işbirliği ile yürütülen bir mekanizma olduğunu, 1914 sonrasında ise bu görevi Fed'in üstlenmiş olduğunu ifade etmektedir. Fed'in uluslararası para politikasındaki şokları absorbe etmede BoE'nin yerine geçebilmesinin nedenleri ise bulundurduğu yüksek altın rezervleri ve bütçe açıklarının tehlike oluşturmamasından kaynaklı olarak uluslararası işbirliğinde yardımına ihtiyaç duyulan bir aktör konumuna gelmiş olmasıdır.

Eichengreen, 1931 krizinin Birleşik Krallık'ta olası çözümlerine ilişkin sunduğu değerlendirmesinde BoE'nin iskonto haddini artırmasının işe yaramayacağını, çünkü bu enstrümanın kullanımının kurumun altın standardına bağlılığının kredibilite arz etmesiyle doğrudan ilişkili olduğunu ifade etmiştir⁷²⁹. Büyük Bunalım'ın Birleşik Krallık ekonomisine etkisi ve 1931 krizi üzerine eserlerinde BoE'nin para politikalara yer veren Dimsdale ve Horsewood (2014) görülen kredibilite erozyonunun Birleşik Krallık'ın bütçe açıklarını dengelemeyi başaramayacağı yönündeki endişelerden kaynaklandığını belirtmişlerdir⁷³⁰.

Ayrıca, Eichengreen ile örtüşen bir şekilde Dimsdale ve Horsewood, Birleşik Krallık'ın Birinci Dünya Savaşı'nda ve sonrasında altın standardını askıya almış olmasının kriz dönemlerinde poundun altına konvertibilitesini bırakmaya hazır olduğunu gösterdiğini ifade etmişlerdir⁷³¹. Bu da ABD'nin hegemonya inşa sürecinde dünya-ekonomisinin finans ayağında Birleşik Krallık'ın yerini aldığını gösteren bir veri olarak görülmektedir.

Nisan 1925'te Birleşik Krallık'ın para birimi olan pound sterling'in eski pariteden altına peg edilmesiyle farklı bir düzlemde yeniden icra edilmiştir. 1925 sonrası altın standardı rejiminde Birleşik Krallık dünya-ekonomisinin diğer merkez güçleriyle kıyaslandığında, ödemeler dengesinin açık verdiği ve altın rezervlerinin

⁷²⁹ Eichengreen, 2003, ss. 505-552.

⁷³⁰ Nicholas Dimsdale ve Anthony Hotson, **British Financial Crises Since 1825**, Oxford Scholarship Online, 2014, DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199688661.001.0001, (21.07.2022).

⁷³¹ Eichengreen, 2003, s. 492.

ABD ve Fransa'ya göre daha düşük bir oranda olduğu bir konumdur⁷³². Bu nedenledir ki, 1925 ve sonrasında Birleşik Krallık 1914 öncesinde olduğu gibi uluslararası ödemeler sistemini BoE öncülüğünde iskonto haddine getirilecek değişikliklerle dengeleyebilmekten ziyade, merkez bankaları arası işbirliğine gereksiniminin ve bütçesindeki açıkların dengelenmesi için uluslararası kredi ihtiyacının arttığı (ve kredi bulmakta zorlandığı) bir konumdur⁷³³. Buna göre, bir para rejimi olarak altın standardının uluslararası düzende icrasının garantörü 1914 öncesinde Birleşik Krallık iken, Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında bu görev ABD tarafından yürütülmüştür.

1924 yılı ikinci yarısı itibariyle Birleşik Krallık'ın altın standardına yeniden geçişine destek olması amacıyla Federal Rezerv'in üç defa faiz indirimine gitmiş olduğunu ve para ve altın akışını Birleşik Krallık'a yönlendirdiğini ifade eden Fed kaynakları, faiz indirimiyle aynı zamanda 'hafif' bir ekonomik daralmadan yeni çıkmış ABD ekonomisini canlandırmayı amaçladığını kaydetmiştir⁷³⁴. Kısaca değinilmiş olan 'hafif' ekonomik daralmanın (tepe noktası) Mayıs 1923-Temmuz 1924 (dip noktası)⁷³⁵ arasında 14 aylık süre zarfında ekonomik aktivitenin tamamı anlamına gelmemekle birlikte ABD sanayi üretiminde belirleyici olan demir ve çelik üretiminde %50, diğer temel maddelerin üretiminde %30 ve tüketim mallarında ise %8 oranında bir gerileme görülmüştür⁷³⁶. Böylece, 1924 yılının ikinci yarısı itibariyle Fed'in faiz indirimiyle amaçlanan ABD sanayi üretim sektörüne bir teşvik oluşturmak olmuştur.

Birleşik Krallık'ın dünyadan çekilme sürecinin başlangıcı olarak altın standardını terk ettiği ve bu para rejiminin uluslararası düzende icra edilme şeklinin ABD kontrolüne geçtiği sürecin başlangıcını oluşturan gelişme ise yine 1929 ekonomik krizine yanıt olarak ABD'nin 1930 Gümrük Yasası'nı kabul etmesi olmuştur.

⁷³² Bkz. 2.1. Dönemin Mali ve Para Politikası. Bkz. 2.5. 1920 Krizi ve ABD.

⁷³³ Dimsdale ve Hotson, 2014.

⁷³⁴ Eichengreen, 2003, s. 431.

⁷³⁵ Charles A. Radin, "US Business Cycle Expansions and Contractions" National Bureau of Economic Research (NBER), 19.07.2021, <https://www.nber.org/research/data/us-business-cycle-expansions-and-contractions>.

⁷³⁶ "Review of the Year 1924", **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 7, No. 1, The MIT Press, 1925, <https://doi.org/10.2307/1928459>, (30.07.2022), ss. 1-18.

Bu süreci takiben hızla artan Birleşik Krallık dış ticaret açıklarının görünmez kalem gelirlerle denkleştirilmesinin mümkün olmaması, ilk olarak para arzının altını oymuş, devamında altın rezervlerinin azalması ile Birleşik Krallık ekonomisinin kredibilitesi tehlike altına girmiştir. 1931 krizinin uluslararası yansımalarına bu şekilde daha yatkın olan Birleşik Krallık ekonomisinin görünmez hesap kalemi olan Almanya ve Avusturya'daki yatırımlardan elde edilecek gelirlerin kriz nedeniyle askıya alınmasıyla, kırılganlığı artmış ve altın rezervi kayıpları karşısında altın standardını terk etmek zorunda kalmıştır.

1929 krizinin etkileri ile mücadele halinde olan ABD ekonomisinin Almanya ile artan ekonomik ilişkilerin bir sonucu olarak bölgesel çapta görülmekte olan bankacılık krizini yatay ve dikey olarak ithal etmiş olmasına rağmen Fed'in faiz artırımını ile kısa süreli bir çözüme kavuşturmuş olması sürece farklı açılardan bakılması gerektiğini göstermektedir.

Fed'in yakın dönem başkanlarından Ben S. Bernanke *21. Yüzyıl Fed Para Politikası* (2022) isimli kitabının önsözünde⁷³⁷ Fed'in para politikasının 1929 krizine yol açtığına ilişkin Milton Friedman'ın yorumlarını kabul ederek itirafta bulunması ve devamında (Fed olarak) derslerini aldığını ifade etmesi, geçmişe dönük düşünüldüğünde ABD para politikalarının öngörüler çerçevesinde tasarlandığını göstermektedir. Buna dayanarak, denilebilir ki, Amerikan hegemonyası planlı bir şekilde ekonomik güç üzerine inşa edilmiştir.

⁷³⁷ Ben S. Bernanke, **21st Century Monetary Policy: The Federal Reserve from the Great Inflation to COVID-19**, W. W. Norton & Company, New York, 2022, s. XVII'den aktaran Lanny Ebenstein, "Ben S. Bernanke. 21st Century Monetary Policy: The Federal Reserve from the Great Inflation to COVID-19. New York: W. W. Norton & Company, 2022" **Review**, Temmuz 2022, https://eh.net/book_reviews/21st-century-monetary-policy-the-federal-reserve-from-the-great-inflation-to-covid-19/, (06.07.2022).

3.4. ABD'nin Ekonomisini Yeniden Yapılandırma Çabaları

Büyük Bunalım'ın etkileri ABD başta olmak üzere dünya-ekonomisinin önde gelen sanayileşmiş ülkelerinde hissedilmiştir. 1931 krizi ile uluslararası ekonomik dengeler daha da kötüleşmiş ve önceki bölümde (Bkz. 3.3. Altın Standardı ve 1931 Krizi) ifade edildiği üzere Birleşik Krallık'ın altın standardını terk etmesi üzerine aynı eğilimi gösteren ulusların sayısındaki artış⁷³⁸ para birimlerinin devalüe ederek ticaretten daha fazla fayda sağlama eğiliminin artışına sebep olmuştur⁷³⁹. Tezimizin bu bölümünde 1929 krizinin getirilerinden biri olarak yükselişe geçen korumacı ticaret politikalarının bunalımdan çıkış reçetesi olarak sunulan New Deal politikaları kapsamında nasıl dönüştürüldüğü ve ABD öncülüğünde dünya-ekonomisini bu çerçevede yeniden şekillendirme çabalarının icrası ele alınmaktadır. Öncelikle 1929 krizinin etkilerinin somut temellerde görülebilmesi için **Tablo-50**'de dünya-ekonomisinin sanayileşmiş ülkelerinin sanayi üretimlerinin yüzdelik değişimleri incelenmektedir.

18. yüzyılın ortası itibariyle Batı Avrupa ülkelerinin teknolojik ve sanayi gelişimini mercek altına aldığı eserinde David Landes, Büyük Bunalım'ın dünya sanayi üretiminde yol açtığı gerilemenin 1929-1937 yılları arasında yıllık %2 oranına tekabül ettiğini belirtmektedir⁷⁴⁰. Bu oranın aşağıdaki tablonun içerdiği dört grubun oluşturulmasında belirleyici bir değer olarak kabul edildiği ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki, yıllık %3 oranında sanayi üretimi artışıyla Birleşik Krallık, ortalama %9 oranında yıllık sanayi çıktısında artış göstermiş olan Japonya ve %6,3 oranında ortalama yıllık sanayi üretimi artışı sağlamış olan Yunanistan ve %6,1 oranında artış kaydetmiş Finlandiya ile aynı gruptadır. Zira farklı teknolojik ve sanayii gelişmişlik düzeylerinde oldukları kadar farklı para rejimlerinde de bulunan ülkelerin (Fransa ve

⁷³⁸ Eichengreen ve Irwin, 2009.

⁷³⁹ 1933 yılına ilişkin uluslararası ticarete deflasyonist para politikası izleyen ülkelerden özellikle Fransa'nın fazla değerlenmiş para birimine karşın Almanya'nın markı devalüe ederek avantajlı bir konuma geldiğini detaylarıyla anlatan bir çalışma için bkz. David Landes, **The Unbound Prometheus: Technological and Industrial Development in Western Europe from 1750 to the Present**, Cambridge University Press, Cambridge, 1969, ss. 387-388.

⁷⁴⁰ Landes, s. 390.

Polonya'nın birlikte IV. Grupta bulunmaları gibi) aynı gruplarda incelenmiş olmasının daha farklı bir açıklamasının olmadığı görülmektedir⁷⁴¹.

Tablo 50: Büyük Bunalımın Etkileri: 1930'larda Sanayi Üretiminde Değişim (%)

	1929-1932	1932-1937	1929-1937
I. Grup			
Japonya	-2	74,4	71
Yunanistan	1	49,5	51
Finlandiya	-17	79,5	49
İsveç	-11	67,4	49
Macaristan	-23	77,9	37
Danimarka	-9	47,2	34
Romanya	-11	48,3	32
Norveç	-7	37,6	28
Birleşik Krallık	-17	49,3	24
II. Grup			
Almanya	-42	100	16
Avusturya	-39	73,7	6
III. Grup			
Kanada*	-42	72,4	00
İtalya	-33	49,2	-
Çekoslovakya	-36	50,0	-4
Belçika	-31	36,2	-6
Birleşik Devletler	-46	70,3	-8
Hollanda	-38	46,7	-9
IV. Grup			
Polonya	-46	57,4	-15
Fransa	-31	4,3	-28

* İnşaat ve elektrik gücü dâhil.

Kaynak: Landes, 1969, s. 391.

Tablo 51: İşgücünün Yüzdesi Olarak İşsizlik Düzeyleri, 1929-1935

	1929	1931	1933	1935
ABD	3,1	15,2	20,5	14,2
Birleşik Krallık	7,2	14,3	13,9	10,8
Almanya	5,9	13,9	14,8	6,5
Hollanda	1,7	4,3	9,7	11,5
Belçika	0,8	6,8	10,5	11,1
İtalya	1,7	4,5	5,9	-
Danimarka	8,0	9,0	14,5	10,0

Kaynak: Freeman ve Louçã, 2012, s. 346.

⁷⁴¹ Landes, 1969, s. 390.

Tablo 51, Büyük Bunalım'ın sanayi üretiminde neden olduğu düşüşün işsizlik oranlarına yansımaları ortaya koymaktadır. Tabloda Fransa'ya ilişkin verilerin bulunmaması dikkat çekici bir ayrıntıdır. İlgili dönemde Fransa'nın işsizlik oranları üzerine yapılan araştırmada, 'Fransa'da işsizlik istatistiklerinin milli değil mahalli'⁷⁴² olduğu gerekçesi ile gerçeği tam temsil etmediğini öne süren Jacques Néré ile NBER'in açıklamaları örtüşmektedir. NBER, Fransa'nın 1929-1935 yılları arası işsizlik verilerinin Belçika ile benzerlik gösterebileceğini belirtmektedir⁷⁴³.

Tablo 51 incelendiğinde görülmektedir ki, Büyük Bunalım sürecinde 1933 yılı Belçika ve Hollanda dışında diğer sanayileşmiş ülkeler için işsizlik oranlarının en yüksek seyrettiği yıl olmuştur. **Tablo 50**'de izlenen sanayi üretim artış oranlarının da bir yansıması olarak 1935 yılı Büyük Bunalım'ın dip noktasının geride bırakıldığı yıl olmuştur. Ancak, 1932-1937 yılları arasında bir önceki döneme nazaran yükseliş gösteren sanayi üretiminin yanıltıcı olmaması adına, 1934 yılında dip noktasına ulaşılmış olan Büyük Bunalım'ın dünya ticaretine etkilerinin incelenmesi kapsamlı bir çıkarım elde etmede faydalı olacaktır.

Sürecin uluslararası düzendeki yansımalarından biri olarak azalan üretim ve artan işsizlik oranlarına çözüm oluşturması amacıyla gümrük vergileri aracılığı ile uygulamaya sürülen korumacı ticaret politikaları 1929-1934 yılları arasında dünya ticaretinde %66 oranında bir daralmaya neden olmuştur⁷⁴⁴.

1930 yılında dış ticaretin düzenlenmesi, gelir elde edilmesi, Amerikan sanayisinin teşvik edilmesi ve Amerikan iş gücünün korunması amaçları ışığında ABD Senatosu Finans Komitesi Başkanı Reed Smoot ve ABD Temsilciler Meclisi Gelirler Komisyonu Başkanı Willis Hawley öncülüğünde kabul edilen Gümrük Yasası ile Büyük Bunalım'ın etkilerinin önüne geçmek hedeflenmiştir. Yasanın uluslararası düzendeki yansımalarından biri de dünya-ekonomisinin diğer merkez ülkelerinin korumacı ticaret politikaları benimsediği bir süreci getirmiş olmasıdır.

Hedeflenenin aksine yasanın yol açtığı yan etkiler ABD Kongresi'nin yoğun çalışmalar sonucu dış ticaret politikalarını yeni bir yaklaşım çerçevesinde

⁷⁴² Néré, ss. 148-152.

⁷⁴³ Walter Galenson ve Arnold Zellner, "International Comparison of Unemployment Rates", **The Measurement and Behaviour of Unemployment**, Universities-National Bureau, NBER, 1957, <http://nber.org/chapters/c2649>, (01.07.2022), ss. 439-584.

⁷⁴⁴ Office of the Historian, "Protectionism in the Interwar Period", **Milestones: 1921-1936**, <https://history.state.gov/milestones/1921-1936/protectionism>, (01.07.2022)

şekillendirmesine neden olmuştur. Söz konusu yan etkiler şöyle ifade edilebilir. Öncelikle, ABD dış ticaretinde giderek büyüyen bir cari açık oluşmuştur. İkinci olarak, 1931 ekonomik krizinden kaynaklanarak altın standardı rejimini terk edip para birimini devalüe etmiş Birleşik Krallık başta olmak üzere⁷⁴⁵ diğer Avrupa ülkelerinin kendi aralarında gerçekleştirdikleri ticaret anlaşmaları, ABD'nin dışlanmak üzere olduğu gergin bir uluslararası konjonktürü beraberinde getirmiştir.

1929-1932 yılları arasında ABD'nin Avrupa'dan ithalatı 1 milyar 334 milyon dolardan 390 milyon dolara düşmüş ve ABD ürünlerinin Avrupa'ya ihracatı 2 milyar 341 milyon dolardan 784 milyon dolara inmiştir. İki kalemde de görülen düşüşün ihracatta kendini daha fazla göstermesi ABD siyaset yapımcıları için alarm verici bir durum olmuştur.

Ocak 1933'te İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nı uygulamaya başlayan Sovyet Rusya'da '*ABD'yi Yakala ve Geride Bırak!*' sloganıyla Amerikan ekonomik refahının önüne geçmek için çalışma ve yaşam koşulları bütün imkânlar dâhilinde zorlanarak sosyalist ekonomik modelin başarısının kanıtlanabileceğine kanaat getirilmiştir⁷⁴⁶. Sovyet Rusya, Büyük Bunalım'dan Batı'nın kapitalist ulusları kadar olmasa da etkilenmiş ve bu nedenle asıl yükselişini 1930'larda kaydetmiştir⁷⁴⁷.

⁷⁴⁵ Eichengreen ve Irwin, 2009, s. 40. 1929-1936 yılları arasında dünya ticaretinde etkin olan ülkelerin izledikleri para rejimlerini kolay akılda kalabilecek bir tablo ile formüleştirmişlerdir:

	Sterlin Bloku	Altın Bloku	Kambiyo Kontrolü	Para Birimi Değer Kaybetmiş Grup
1929	Arjantin, Avustralya			Kanada, Brezilya, İspanya, Urugay
1930	Yeni Zelanda			Peru, Türkiye
1931	Danimarka, Mısır, Finlandiya, Norveç, Japonya, Hindistan, İsveç, Birleşik Krallık, Portekiz, Tayland		Avusturya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Danimarka, Almanya, Macaristan	Kolombiya, Meksika
1932			Romanya	Şili, Yunanistan
1933	Güney Afrika			Küba, ABD, Filipinler
1934			İtalya	
1935		Belçika		
1936		Fransa, Hollanda, İsviçre	Polonya	Endonezya

⁷⁴⁶ Mazour, ss. 52-53.

⁷⁴⁷ Eğilmez, 2021, ss. 125-130.

1930'ların ekonomik gelişmesinin ardında ise iki önemli düzenlemenin olduğu görülmektedir. Bunlar, ilk olarak üretim araçlarında özel mülkiyetin kaldırılması ve devletin üretim faaliyetlerini üstlenmesi (tarımda kolektivleştirme uygulamasında tarım topraklarının devletleştirilmesi örneğinde görüldüğü üzere), ikinci olarak ise piyasa sisteminin yerini kumanda sistemi çerçevesinde merkezi planlama uygulamasının alması olmuştur⁷⁴⁸.

20. yüzyılda Sovyet Rusya'nın gelişen bir ekonomi olarak katettiği ilerleme üzerine yapılmış olan çalışmaların çeşitliliği gözönünde bulundurulduğunda, kaydedilen ekonomik gelişmenin varolduğu ancak yansıtıldığı kadar da büyük olmadığı sonucuna varmak mümkündür. Zira, özel girişimin süreçten azami boyutta uzak tutularak devlet eliyle hızlı bir şekilde hayata geçirilen sanayileşmenin toplumsal sorunları beraberinde getirdiği görülmüştür. Buna göre, 1928 sonrasında uygulamaya başlayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde Sovyet Rusya, hızlı bir sanayileşme programıyla tarım toplumundan şehirleşmiş nüfusa sahip olma sürecine girmiştir⁷⁴⁹. Robert Allen tarafından kaleme alınmış olan *Farm to Factory: A Reinterpretation of the Soviet Industrial Revolution* (2003) isimli eserde 1928-1939 arası Sovyet Rusya'da şehir nüfusunun 28 milyondan 55 milyona ulaştığı belirtilmektedir. Bununla birlikte, 1928-1940 arasında Sovyet Rusya'nın GDP'si yıllık %5,3; sanayi üretimi ise yıllık %11 oranında bir büyüme kaydetmiştir⁷⁵⁰.

Elde edilen büyüme rakamlarının yansımaları Anton Cheremukhin vd. tarafından NBER çatısı altında kaleme alınan '*Was Stalin Necessary for Russia's Economic Development?*'(2013) başlıklı makalede incelenmiştir. Buna göre, 1928 itibariyle uygulanan tarımda kolektivizasyon siyasetinin tarımsal üretimde ani düşüşe yol açmasıyla gıda ürünlerinde azami azalma, fiyat artışı ve açlık gibi toplumsal sorunların baş gösterdiği kaydedilmiştir⁷⁵¹.

Bu durumun bir uzantısı olarak, 1932-1934 yılları arasında kırsal kesimin yaşam kaynaklarını yitirmesi ve açlıkla mücadele etmek durumunda kalması

⁷⁴⁸ Ibid, s.125.

⁷⁴⁹ Robert C. Allen, **Farm to Factory: A Reinterpretation of the Soviet Industrial Revolution**, Princeton University Press, 2003, s. 183.

⁷⁵⁰ Allen, s. 153.

⁷⁵¹ Anton Cheremukhin, Mikhail Golosov, Sergei Guriev, Aleh Tsyvinski, "Was Stalin Necessary for Russia's Economic Development?", **NBER Working Paper No. 19425**, Eylül 2013, <https://www.nber.org/papers/w19425>, (12.01.2023), s. 6.

Stalin'in öngördüğü tarımda kollektivizasyon siyasetinin sonuçları arasında gösterilmiştir⁷⁵². 1936 sonrasında Stalin'in siyasi temizlik siyasetinin toplumun üst tabakasını hedef almasıyla sanayi üretiminde verim düşüşü gözlemlenmiştir⁷⁵³.

Siyasi gelişmelerin ötesinde Cheremukhin vd. 1928-1940 arasında Sovyet ekonomik büyümesinin bir kalibrasyon sorunu ihtiva ettiğini ifade etmekle birlikte, Allen'in katkılarını takip ettiklerini belirttikleri çalışmalarında tarımsal üretim fiyatlarına yoğunlaşmışlardır⁷⁵⁴.

1928 itibarıyla benimsenen Sovyet Kalkınma Planları'nın sanayi üretiminde artışı hedeflediği gerekçesine rağmen tarım ürünlerine ilişkin sunulam resmi fiyatlar ve tarım dışı ürünlerin tüketimi üzerinden üretilen endekslerin sanayileşme sürecine kapsamlı bir açıklama getirmesi olanaklı görünmemektedir. Sovyet ekonomik büyümesine savunma sanayi üzerinden bir açıklama getiren Mark Harrison (2008), Stalin'in silah ve savunma sanayisine yoğunlaşmasının Sovyetler'in İkinci Dünya Savaşı'ndaki 'başarı'sının altında yatan neden olduğunu öne sürmektedir⁷⁵⁵.

1928 sonrası Sovyet Rusya'nın hızlı sanayileşme siyasetinin sonucu olarak ilan edilen rekor sanayi üretimi rakamları üzerine ABD'de verilerin geçerliliğini araştıran çalışmalar yapılmıştır. MIT (*Massachusetts Institute of Technology*) tarafından yayınlanan *Review of Economics and Statistics* dergisi Sovyet ekonomik istatistik verilerinin değerlendirilmesine ilişkin altı bölümden oluşan bir çalışma yapmıştır⁷⁵⁶.

⁷⁵² Ibid.

⁷⁵³ Barbara G. Katz, "Purges and Production: Soviet Economic Growth: 1928-1940", *The Journal of Economic History*, Vol. 35, No. 3, 1975, DOI: <https://doi.org/10.1017/S0022050700075641>, (12.01.2023), ss. 567-590.

⁷⁵⁴ Cheremukhin vd. ss. 14-19.

⁷⁵⁵ Mark Harrison (Ed.), *Guns and Rubles: The Defense Industry in the Stalinist State*, Yale University, 2008.

⁷⁵⁶ İlgili makaleler için bkz. Seymour E. Harris, "Introduction." *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 29, No. 4, 1947, <http://www.jstor.org/stable/1927817>, (12.01.2023), ss. 213-214. Colin Clark, "Russian Income and Production Statistics." *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 29, No. 4, 1947, <https://doi.org/10.2307/1927818>, (12.01.2023), ss. 215-217. Alexander Gerschenkron, "The Soviet Indices of Industrial Production." *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 29, No. 4, 1947, <https://doi.org/10.2307/1927819>, (12.01.2023), ss. 217-226. Paul A. Baran, "National Income and Product of the U.S.S.R. in 1940." *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 29, No. 4, 1947, <https://doi.org/10.2307/1927820>, (12.01.2023), ss. 226-234. Abram Bergson, "A Problem in Soviet Statistics." *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 29, No. 4, 1947, <https://doi.org/10.2307/1927821>, (12.01.2023), ss. 234-242. A. Yugow, "Economic Statistics in the U.S.S.R." *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 29, No. 4, 1947, <https://doi.org/10.2307/1927822>, (12.01.2023), ss. 242-246.

1947 yılının son çeyreğinde yayınlanan dergide Sovyet Rusya’da ücretler ve üretim verileri, Sovyet sanayi üretimi endeksleri ve ulusal gelir verileri işlenmiştir, son olarak ise Sovyet istatistiklerinde saptanan problem dile getirilmiştir. Derginin aynı cildinde Keynesyan ekonomiye bakış üzerine de bir çalışmanın yayınlanmış olması İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD’nin Sovyet Rusya’nın ekonomik başarısının öncülüğünü yaptığı sosyalist ekonomik modelin liberal piyasa ekonomisine bir rakip olarak gördüğünü ve gerekli önlemleri almaya yeltendiğini ortaya çıkarmaktadır⁷⁵⁷.

Bununla birlikte, Sovyet Rusya’nın istatistik verilerinin ‘abartılmış’ olduğunu ifade eden Gerschenkron, açıklamasının ardındaki nedenleri şöyle sıralamaktadır: 1928-1940 arası kaydedilen sanayi üretim rakamlarındaki büyüme 1926-1927 fiyatları üzerinden ifade edilmektedir ve enflasyon etkisini gözönünde bulundurmamaktadır. Ayrıca, 1930’lar itibariyle özellikle elektrik ve makine üretimi sektörlerinde sanayi üretimine yeni katılan ürünlerin değeri 1926-1927 fiyatları üzerinden değil de nominal değerleriyle istatistik verilerine dahil edilmiştir. Bu dönemde küçük işletmelerin de büyük işletmeler grubuna dâhil edilmesiyle, 1932’de Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın sonuna gelindiğinde 1926-1927 fiyatlarıyla 3,5 milyar ruble (%8)’lik bir sanayi üretimi artışı ilan edilmiştir.

Ekonomik büyüme göstergelerinde kesin bir hesaplama yapılamamasında 1931 sonrası Sovyet devletinin fiyat endekslerinin ve nominal fiyatlar üzerinden kaydedilen sanayi üretim bilgilerinin paylaşımını baskılaması olmuştur⁷⁵⁸. 1933-1937 arasında Sovyet ekonomisinin enflasyon etkisine daha az maruz kalmış olmasıyla istatistik verilerinin ‘abartı’dan daha uzak olduğunu söylemek mümkündür.

Sovyet Rusya’nın dış ticaret yapısının sanayi ürünleri üretiminde kullanılan kömür ve petrol ihracatına ve bunun karşılığında çelik ve makine ithalatına dayandığı düşünüldüğünde, Jacobson (1994) ve Gerschenkron (1947)’un paralel olarak ifade ettiklerine göre, dış ticaretin ulusal sanayi üretiminde artışa neden olmasını destekleme olasılığının düşük olduğu görülmektedir.

⁷⁵⁷ Harris, s. 214.

⁷⁵⁸ Gerschenkron, ss. 219-220.

Büyük Bunalım'a çözüm arayışları içinde olan kapitalist dünyada ise John Maynard Keynes'in piyasa sisteminin kendi kendini düzeltmesinin mümkün olmadığı ve özellikle yüksek işsizlik oranları gibi toplumsal sorunları da beraberinde getiren dönemlerde piyasaya devlet müdahalesinin gerekliliği⁷⁵⁹ yönünde ifade bulan karma ekonomi politikaları benimsenmiştir. Serbest piyasanın işleyişinde kapitalizmin karşılaştığı krizlerin devlet müdahalesiyle aşılmasını kapsayan kamu iktisadi teşebbüsleri ve üretimde devlet mülkiyetinin teşvik edilmesi gibi uygulamalar karma ekonomi, diğer adıyla Keynesyan ekonomi olarak adlandırılmıştır⁷⁶⁰. Keynesyan ekonomi, iktisadi olan ile iktisadi olmayanın etkileşim içinde olduğunun kabul edildiği yeni kurumsal ekonomi okulunda önemli bir tartışma konusu teşkil etmiştir⁷⁶¹.

Nisan 1932'de Demokrat parti adayı olarak yürüttüğü seçim kampanyasında Büyük Bunalım'ın etkilerini en fazla hisseden sanayi işçileri, çiftçiler ve Keynesyan tüketiciyi kapsayan grup kapsamında ifade edilen 'Unutulmuş Adam'ın yaşam mücadelesiyle birebir ilgileneceğini taahhüt etmiş olan Roosevelt, ekonomik dar boğazdan çıkışın öncelikle yurtiçinde çözüm bekleyen sorunların halledilmesiyle gerçekleşeceğini ifade etmiştir⁷⁶². Göreve gelmesinin ardından Başkan Roosevelt'in Birinci New Deal (*Yeni Düzen*)⁷⁶³ politikaları olarak benimsenen uygulamalar şöyledir: Bankacılık reform yasası çerçevesinde Federal Rezerv Sistemi aracılığıyla bankalardaki fonlara garanti sağlanmıştır. Bunun yanı sıra, ivedilik arz eden iç meselelerden yüksek işsizlik oranı içindeki 2,3 milyon genç işsiz için sivil inşaat birlikleri bünyesinde çalışma kampları oluşturulmuştur.

⁷⁵⁹ John Maynard Keynes, **The General Theory of Employment, Interest and Money**, 1936, https://www.files.ethz.ch/isn/125515/1366_keynestheoryofemployment.pdf, (25.08.2022).

⁷⁶⁰ Eğilmez, 2021, ss. 116-124.

⁷⁶¹ Yeni Kurumsal İktisat literatürü içerisinde çalışmaları incelenmiş olan Douglas North, iktisadi ve toplumsal oluşumların siyaseti belirlediği yönündeki çalışmaları ile Acemoğlu'nun dâhil edici ya da çıkarıcı kurumlarla şekillenmiş siyasi tercihlerin iktisadi gelişmeyi belirlediğine ilişkin çalışması, iki farklı yaklaşımı temsil etmektedir. ABD merkezli olarak sunulmuş olan New Deal politikalarının benimsenme ve uluslararası düzene nüfuz etme sürecinde bu iki farklı görüşü hatırlamanın faydalı olabileceği düşünülerek North ve Acemoğlu'nun çalışmalarına yer verilmiştir. Bkz. Douglas North, C. Douglass ve Robert Paul Thomas, **The Rise of the Western World: A New Economic History**, Cambridge University Press, 1973. Daron Acemoğlu ve James Robinson, **Why Nations Fail-The Origins of Power, Prosperity and Poverty**, Crown Business, 2012.

⁷⁶² Beverly Gage, "Who is the Forgotten Man?", **The New York Times**, <https://nyti.ms/3iGSFEb>, (20.08.2022).

⁷⁶³ Harman, ss. 492-493.

Yeni düzenin ilerleyen döneminde sanayi işçilerinin sendikalaşmasını kolaylaştıracak CIO (*Congres of Industrial Organisations / Sanayi Örgütleri Kongresi*)’nun kurulmuştur. Bu çerçevede, 1935 ve 1936 yıllarında Firestone ve Goodyear lastik fabrikalarıyla General Motors (GM)’ta çalışan işçilerin, daha önceki grevlerde olduğu gibi polis gücü ve sermayedar kesimin işbirliği ile karşı konulamayan oturma eylemleri ABD’de sendikalaşma hareketlerinde bir kırılma noktası teşkil etmiştir⁷⁶⁴. Bunun bir yanısıra olduğu, 1937 yılı sonlarında CIO’nun çelik sanayisinde gerçekleştirdiği örgütlenmede önceki grevde gösterilen hoşgörünün görülmemesiyle ortaya çıkmıştır. CIO’nun Roosevelt ve Demokrat Parti’nin desteğine güvenerek Pennsylvania’da başlattığı grevin Ulusal Muhafızlarca bastırılıp çelik kasabası olan Johnstown’da sıkıyönetim ilan edilmesi⁷⁶⁵, sendika-siyaset işbirliğinde Roosevelt’in kapitalist destekçilerini tercih ettiğini ve emek örgütlenmesinde geleneksel Amerikan siyasetinin değişmediğini göstermiştir.

İşte bu nedenle olsa ki, sosyalist, liberal ya da muhafazakâr olmak üzere farklı görüşlere sahip olan akademisyenlerce⁷⁶⁶ New Deal’in kurtarıcı etkilerinin kısa sürdüğü ve 1937 yılına gelindiğinde ABD’nin ve dünyanın yeniden ekonomik olarak sıkıntılı bir sürece girdiği ve bu sürecin de savaşa doğru gittiği ifade edilmektedir. Ancak tarih 1937 yılını göstermeden önce, Başkan Roosevelt 1933 yılı sonlarına doğru doların altına konvertibitesinin askıya alınmasından dolayı altın ve gümüş politikalarında izlenen değişiklikler ışığında RFC’ye yeni görevler yüklenmesini öngörmüştür⁷⁶⁷.

Orta Avrupa’da bankacılık krizi olarak ortaya çıkan ve Birleşik Krallık’a yansımalarıyla sterlinin değer kaybını ve altına konvertibilitesine son verilmesini beraberinde getiren 1931 krizi, ABD’de Büyük Bunalım’ın bir uzantısı olarak federal düzeye ulaşmış olan bir bankacılık krizi olarak ifade edilmiştir⁷⁶⁸.

Bu dönemde Başkan Hoover gözetiminde likidite sıkışıklığı yaşayan bankalar için uygulamaya konulan fona taleplerin kısıtlı kalmasının bankalardan mevduat çekimlerini hızlandıracağı endişesine dayandığını ifade eden Federal Rezerv

⁷⁶⁴ Ibid, ss. 494-495.

⁷⁶⁵ Ibid.

⁷⁶⁶ Bkz. Harman, ss. 492-495. Markham, ss. 195-196. Alonzo Englebert Taylor, “New Deal and Foreign Trade”, Macmillan Co., New York, 1935, **HeinOnline**, (28.03.2022).

⁷⁶⁷ Bkz. 3.3. Altın Standardı ve 1931 Krizi

⁷⁶⁸ Ibid.

kaynakları, etkin devlet müdahalesinde görülen gecikmenin nedeni olarak Başkan Roosevelt'in 1932 sonbaharında seçilmesiyle birlikte Mart 1933'te göreve başlamasını işaret etmiştir⁷⁶⁹.

Daha önceden hali hazırda uygulamaya konulmuş olan banka kurtarma fonlarına garanti sağlanması Birinci New Deal'in Bankacılık Reform Yasası olarak para politikasına müdahale kapsamında ele aldığı bir düzenleme olmuştur. Aynı şekilde, 1930 itibarıyla Fed Yönetim kurulu Başkanı Eugene Meyer'in Başkan Hoover ile görüş alış-verişleri çerçevesinde Büyük Bunalım'ın finansal etkilerine çözüm getirmek amacıyla Birinci Dünya Savaşı sırasında etkin olan WFC (*War Finance Corporation /Savaş Finansman Kurumu*)'yi model olarak oluşturulan RFC (*Reconstruction Finance Corporation/Yeniden Yapılanma Finans Kurumu*), 1932 yılında resmi olarak kurulmuş ve genel olarak Fed Sistemi'ne dahil olmayan eyalet bankaları, diğer finansal kurumlar, tarım, ticaret ve sanayi sektörlerine finans sağlamıştır⁷⁷⁰.

1933 yılında Başkan Roosevelt gözetiminde RFC'nin yönetiminin değişmesi ve ABD'nin altın standardı rejimine doları devalüe ederek ara vermesi ile 1934 yılında kabul edilen Altın Rezerv Yasası ve bu yasanın uygulanmasını da üstlenen kurumun işlevi değişmiştir. Böylece dünya-ekonomisinde mevcut olan Keynesyan politikaların ABD'de de görünürlüğü artmıştır.

New Deal'in dünya-ekonomisinden ayrı bir siyaset olarak düşünülmemeyeceğini '*New Deal at home implies New Deal abroad*' (Yurtiçinde New Deal, yurtdışında New Deal demek)⁷⁷¹ sözleriyle ifade eden Amerikalı bürokrat Alonzo Englebert Taylor ve Amerikalı diplomat Henry Tascas'ın çalışmalarında görüldüğü üzere⁷⁷², Başkan Roosevelt'in New Deal siyaseti dış ticarete devlet müdahalesiyle dünya-ekonomisinde Amerikan hegemonyasını inşa etmeyi amaçlamıştır. Bu amaca yönelik yapılan çalışmalar kapsamında, 1931 yılından itibaren ticaret ilişkileri izlenen ülkelerin 1933 yılında gerçekleştirdikleri ticaret anlaşmaları bir tablo haline getirilerek ABD Temsilciler Meclisi Gelirler Komitesi

⁷⁶⁹ Ibid.

⁷⁷⁰ Michael Gou, Gary Richardson, Alejandro Komai, ve Daniel Park, "Reconstruction Finance Corporation Act, Banking Acts of 1932", **Federal Reserve History**, 22.11.2013, <https://www.federalreservehistory.org/essays/reconstruction-finance-corporation>, (24.08.2022).

⁷⁷¹ Taylor, s. 224.

⁷⁷² Ibid.

toplantısında Bakan Yardımcısı Francis Bowes Sayre tarafından sunulmuştur. Sayre'nin Komite toplantısında gerçekleştirdiği sunum ve bunu takip eden görüş alış-verişi sonunda New Deal'in uluslararası düzende icrası olan ticaret anlaşmalarında yeni bir düzenlemeye gidilmesine ilişkin karar alınmıştır⁷⁷³.

Tablo 52, Sayre'nin Komite toplantısında ifade ettiği üzere azalan dünya ticareti içerisinde ABD'nin ticaret hacminin daha fazla azalmasına bir önlem olarak düzenlenmiştir. Komite toplantısına katılan üyeler, Birleşik Krallık ve Sovyet Rusya arasında her geçen gün gelişen ticaret ilişkilerine dikkat çekmiş ve buna karşılık Sayre, gelişmelerin bilgileri dâhilinde olduğunu belirtmiştir⁷⁷⁴.

Tablo 52'nin okunmasında ve ticaret anlaşmalarının yorumlanmasında içeriğinin bilinmesi gerekli olan bir kavram MFN, (Most Favored Nation/En Çok Kayrılan Ulus) uluslararası kamu hukukunda ticaret politikaları çerçevesinde ulusların egemen eşitliği ilkesi; ekonomi politikasının aracı olarak ise uluslararası ticaretin rekabetçi bir ortamda gerçekleşmesi için benimsenen bir anlaşma şartıdır⁷⁷⁵. Ticaret anlaşmalarının bir parçası olan MFN, karşılıklı ve karşılıksız olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Karşılıklı MFN içeren ticaret anlaşmalarında üzerinde anlaşma sağladıkları gümrük vergisi koşullarını, ticari olarak aynı şartlarda bir tavır sergilediği sürece kendileriyle MFN anlaşması içine girmiş olan üçüncü ülkelere uygulayabilirler. Karşılıksız şartı içeren MFN prensibi ise anlaşma sağlanan taraflara ticaret ilişkilerinde en fazla yarar sağlamış olan ticaret partneriyle aynı yararın sağlanacağına ilişkin bir vaad olmakla birlikte, genel bir koşuldur⁷⁷⁶.

⁷⁷³ United States. Congress. House. Committee on Ways and Means. "Reciprocal Trade Agreements: Hearings Before the Committee On Ways And Means" (RTA), **House of Representatives, Seventy-third Congress, Second Session**, U.S. Government Printing Office, Washington, 08-14.03.1934, <https://hdl.handle.net/2027/hvd.32044014195556>, (10.08.2022), s. 360.

⁷⁷⁴ Ibid, s. 363.

⁷⁷⁵ The Editors of Encyclopaedia. "most-favoured-nation treatment". **Encyclopedia Britannica**, 21.03.2016, <https://www.britannica.com/topic/most-favored-nation-treatment>, (26.08.2022).

⁷⁷⁶ Wallace McClure, "New American Commercial Policy: As Evidenced by Section 317 of the Tariff Act of 1922", Columbia University, New York, 1938, **HeinOnline**, (28.03.2022).

Tablo 52: 1 Ocak 1933 itibariyle İmzalanan ve Rapor Edilen Ticaret Anlaşmaları (Yenileme ve uzatmalar dâhil değildir.)

Ülke	Gümrük Vergisi İmtiyazı	Most-Favored Nation (MFN)	Gümrük Vergisi İmtiyazı ve MFN	Toplam
Arjantin	Şili (e ¹ .21.10.1933) Birleşik Krallık	Hollanda (34 C.R ² . 10/156) Belçika (34 C.R. 10/156)	Brezilya	5
Avustralya	Yeni Zelanda (34 C.R. 5/76)			1
Avusturya	Macaristan (e. 1.1.1933), İsveç (34 C.R. 10/156)	Kanada (34 C.R. 3/44)	Polonya	4
Belçika	Polonya	Arjantin	Yeni Zelanda (34 C.R. 7/107)	3
Brezilya		Türkiye, Letonya, Yunanistan, Yugoslavya, Portekiz, Estonya, Suriye ve Lübnan	Arjantin, Urugay	9
Bulgaristan			Almanya	1
Kanada		Avusturya, Almanya	Fransa (sınırlı)	3
Şili	Arjantin, Küba	Çekoslovakya	Almanya (34 C.R. 8/124)	4
Kosta Rika	Fransa	Almanya, İtalya (34 C.R. 7/108)	Fransa (MFN, sadece Kosta Rika tarafından)	4
Küba	Şili			1
Çekoslovakya	İsviçre (34 C.R. 8/124), Almanya (34 C.R. 4/58)	Polonya (34 C.R. 3/45), Şili		4
Danimarka	Almanya		Birleşik Krallık	2
Estonya	Birleşik Krallık, Fransa	Brezilya	İspanya (34 C.R. 7/108)	4
Finlandiya	Fransa, Birleşik Krallık	ABD (34 C.R. 8/126)		3
Fransa	İsviçre, İtalya, İspanya, Kosta Rika, Norveç, Rusya, İsveç, Estonya, Finlandiya	Türkiye (sınırlı)	Kanada (sınırlı)	11

Ülke	Gümrük Vergisi İmtiyazı	Most-Favored Nation (MFN)	Gümrük Vergisi İmtiyazı ve MFN	Toplam
Almanya	Hollanda, Birleşik Krallık, İspanya, İsviçre, Çekoslovakya, Polonya, Danimarka, İtalya	Uruguay, Kanada, Kosta Rika	Yugoslavya (e. 8/1 ve 24.9.1933), Bulgaristan, Şili	14 (orjinalinde 4)
Yunanistan		Brezilya		1
Macaristan	Avusturya			1
İzlanda			Birleşik Krallık	1
Hindistan			Japonya	1
Irak		Norveç		1
İtalya	Fransa, Almanya (34 C.R. 6/89)	Rusya, Kosta Rika, Romanya (34 C.R. 5/78)		5
Japonya			Hindistan	1
Letonya	Birleşik Krallık	Brezilya	Litvanya	3
Litvanya			Letonya	1
Hollanda	Almanya, Polonya (34 C.R. 3/46)	Arjantin		3
Yeni Zelanda	Avustralya		Belçika	2
Norveç	Birleşik Krallık, Fransa	Irak		3
İran		Polonya (34 C.R. 4/60)		1
Polonya	Belçika, Almanya, Hollanda	İran, Çekoslovakya, ABD	Avusturya	7
Portekiz		Brezilya		1
Romanya	İsviçre	İtalya		2
Rusya	Fransa (34 C.R. 9/142)	İtalya		2
S. Arabistan		ABD		1
İspanya	Fransa, Almanya		Estonya	3
İsveç	Birleşik Krallık, Fransa, Avusturya			3

Ülke	Gümrük Vergisi İmtiyazı	Most-Favored Nation (MFN)	Gümrük Vergisi İmtiyazı ve MFN	Toplam
İsviçre	Fransa, Romanya, Almanya, Çekoslovakya			4
Suriye & Lübnan		Brezilya		1
Türkiye		Brezilya, Fransa (sınırlı)		2
Birleşik Krallık	Finlandiya, Letonya, Arjantin, Estonya, Almanya, Norveç, İsveç		Danimarka, İzlanda	9 – (orjin alind e 8)
ABD		Polonya, Suudi Arabistan, Finlandiya		3
Uruguay		Almanya	Brezilya	2
Yugoslavya		Brezilya	Almanya	2

Notlar:

¹ e. Anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihi ifade etmektedir. ² C.R. Commerce Reports – Anlaşmanın imzalandığını ifade eden ticari raporun yılı, sayısı ve sayfa numarasıdır.

Kaynak: RTA, s. 362.

ABD'nin geleneksel olarak benimsediği MFN şartı karşılıklı olandır. Karşılıklı MFN şartının uygulamasında ABD MFN statüsü vermiş olduğu ülkenin MFN statüsü vermiş olduğu ülkelere herhangi bir imtiyaz (gümrük vergisi muafiyeti ya da indirimi gibi) sunmakla yükümlü değildir. Dolayısıyla karşılıklı olarak MFN statüsü verilmiş olan bir durumda, birebir çıkarlarıyla örtüşen bir şekilde ticari müzakere hedeflenmektedir.

18. ve 19. yüzyıllarda diğer Avrupa ülkeleri – Fransa (1778) , Birleşik Krallık (1794), Avusturya (1829), Rusya (1832) ile imzalanan MFN antlaşmaları eşit telafi amacı güttüğü için karşılıklılık esasına dayanmış ve bu bir Amerikan dış politikası geleneği haline gelmiştir⁷⁷⁷.

⁷⁷⁷ Hornbeck, ss. 797-827.

1828 yılında Prusya ile imzalanmış olan ticaret anlaşması karşılıklılık ilkesine dayanan bir MFN olmakla birlikte, Birinci Dünya Savaşı sonrasında İtilaf Devletleri'nden ayrılan bir siyaset izleyerek MFN özellikleri taşıyan 1923 Berlin Antlaşması'nı imzalamıştır.

Büyük Bunalım sürecinde ulusların ekonomik kaynaklarını artırma çabası, uluslararası ticarete uygulanan anlaşmaların çeşitliliğini beraberinde getirmiştir. MFN statüsünün geniş ölçekte yaygınlaşması karşılıklı olarak gümrük vergilerinden elde edilen gelirlerin azalması anlamına geleceğinden, **Tablo 52'**de görüldüğü üzere bu dönemde daha ziyade imtiyazlı gümrük vergileri yoluyla ticari anlaşmalar yapılmıştır.

ABD'nin sosyalist rakibi ile Birleşik Krallık'ın dikkatlerden kaçmayan ticaret ilişkileri 1933 yılında Roosevelt Yönetimi'nin Sovyet Rusya'yı resmen tanımasını beraberinde getirmiştir. Şubat 1934'te ABD-Sovyet Rusya ticaretini finanse etme amacıyla Export-Import Bank kurulmuştur⁷⁷⁸.

Tablo 52'de ayrıca görülmektedir ki, Birleşik Krallık, Almanya, Fransa ve İtalya sanayileşmiş ve ekonomik gelişimi kendileriyle yakın olan Avrupa ülkeleriyle gümrük vergisi imtiyazına dayalı ticaret anlaşmaları gerçekleştirirken, sanayileşmiş ve ekonomik gelişimi benzer coğrafi olarak uzak olan ülkelerle MFN anlaşması gerçekleştirmişlerdir. ABD'nin ise bu dönemde sadece Suudi Arabistan, Finlandiya ve Polonya ile MFN anlaşmaları imzalamış olmasına karşın gümrük vergisinden imtiyaz verdiği herhangi bir ticaret anlaşması yapmamış olmasını şöyle yorumlamak mümkündür:

1929 krizinin etkilediği sanayi kollarından biri de petrol olmuştur. Üretim fazlası ve ekonomik daralma nedeniyle düşen talep petrol fiyatlarının 1933 yılı ilk çeyreğinde 10 cent'e kadar inmesine neden olmuş ve bu sanayi kolunun tehlikeye girmesine neden olmuştur. Başkan Roosevelt'in göreve gelmesini takip eden iki ay içerisinde ise fiyatların 4 cent'e indiğini rapor eden petrol üretim eyaleti Texas'ın valisi İçişleri Bakanı Harold Ickes'in uyarıları ile paralel görüş arz ederek hükümetten destek talep etmiştir. Petrol sanayisindeki krize çözüm arayışları böylece

⁷⁷⁸ Office of the Historian, "New Deal Trade Policy: The Export-Import Bank & the Reciprocal Trade Agreements Act, 1934", **Milestones: 1921-1936**, <https://history.state.gov/milestones/1921-1936/export-import-bank>, (23.08.2022).

New Deal politikaları çerçevesinde benimsenmiş NRA (*National Industrial Recovery Act / Milli Endüstriyel Onarım Yasası*) kapsamında gerçekleşmiştir. Ancak çözümün arka planında petrolün diğer sanayi kollarından farklı olarak İçişleri Bakanlığı'nın kontrolünde olmasına karar verilmiştir. Buna göre, NRA kapsamında çıkarılan Petrol Yasası ile İçişleri Bakanlığı'na her eyalet için aylık kota saptama yetkisi verilmiştir. Eyaletler arası bir düzenleme olan Petrol Yasası ile fazla üretim ya da dolaşımdan kaynaklı arz fazlasının oluşturacağı fiyat dengesizlikleri mümkün mertebe ortadan kaldırılmıştır. Ancak 1930 Gümrük Yasası'nın petrol ile ilgili bir şartının olmaması, büyük petrol şirketlerinin ithalatının kontrol altına alınamamasını dolayısıyla yurtiçinde yapılan planlamanın etkisiz kalmasını beraberinde getirebilirdi.

1932'de ham petrol ve mazota varil başına yirmi bir cent, benzine ise 1,05 dolar gümrük vergisinin getirilmesinin getirilmesini öngören yasa kabul edilmiştir. Yasa ile petrol ithalatı ülke talebinin %5'ini karşılayacak oranda düşmüş olmakla birlikte ekonomik kriz sürecinde devlete gelir sağlanmıştır⁷⁷⁹. Kasım 1932'de Birleşik Krallık'ın İran petrol rezervlerindeki teşebbüsü olan Anglo-Pers Şirketi'nin imtiyazı İran Şahı Rıza Pehlevi tarafından iptal edilmiştir⁷⁸⁰. *Anglo-Persian Oil Company* (Birleşik Krallık), *Royal Dutch Shell* (Hollanda), *Compagnie Française des Pétroles* (CFP-Fransa) ve *Near East Development Corporation* (ABD) tarafından oluşturulmuş *Iraq Petroleum Company* (IPC) isimli konsorsiyum, 1928 yılında İran'ın Batısı ve Kuveyt hariç olmak üzere her bir grup üyesinin %23,5 payı olacak şekilde Orta Doğu'da ortak petrol arama ve üretimine ilişkin bir 'Grup Anlaşması' imzalamışlardır. Anlaşmanın geçerli olduğu bölgelerin haritada kırmızı çizgi ile işaretlenmiş olmasıyla da anlaşma popüler ismi olan Red Line Agreement olarak kayıtlara geçmiştir. ABD'nin petrol sanayiinde Orta Doğu'ya nüfuz etme çabalarının hayata geçirildiği ilk gelişme olmasıyla hatırlanması elzemdir. Zira *Near East Corporation* olarak Grup Anlaşması'na dâhil olmuş olan Amerikalı partnerler Standard Oil Şirketi'nin New Jersey, New York ve California birimleridir. Bunun dışında bir diğer Amerikan petrol şirketi *Texaco* da Grup Anlaşması kapsamında

⁷⁷⁹ Daniel Yergin, **Petrol – Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü**, çev. Kamuran Tuncay, 6. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 247-251.

⁷⁸⁰ Ibid, s. 260.

Orta Doğu'da petrol arama ve üretimde diğer anlaşma partnerleriyle rekabetçi politikalar izlememe konusunda mutabık kalmıştır.

Kuveyt'in ve İran'ın anlaşma kapsamı dışında bırakılmasının nedeni, bu bölgede hali hazırda Birleşik Krallık'a ait *Gulf Oil Corporation* ve *Anglo-Persian Oil Company*'nin mevcut olmasından kaynaklanmıştır⁷⁸¹. Fakat anlaşmanın imzalanmasını takiben dünya-ekonomisinin bütün coğrafyalarında etkisini gösteren Büyük Bunalım, Orta Doğu'da Birleşik Krallık'a karşı tepkilerin yükseldiği bir ortamı beraberinde getirmiştir⁷⁸².

ABD'li petrol şirketlerinin bu süreçte bölgede petrol arayışlarını sürdürmesi 1930 yılında Bahreyn'de elde edilen petrol arama imtiyazıyla hayata geçirilmiştir. *Standard Oil of California* (SoCal)'ın elde ettiği imtiyaz Grup Anlaşması üyelerinin dikkatine getirilmiş ancak Anglo-Persian Oil'in sıcak bakmasına rağmen bu işbirliğini Royal-Dutch Shell ve CFP'nin kabul etmemesi üzerine SoCal, Kanada merkezli Bahrain Petroleum Company'yi kurmuş ve böylece bir diğer Birleşik Krallık petrol şirketi olan Persian Gulf ile işbirliği yapmıştır. Bahreyn'in Suudi Arabistan'a coğrafi yakınlığı bu ülkenin doğu kıyısında da kaynak bulunabileceği yönünde yapılan araştırmalarda Suudi petrollerinin zenginliğine ikna olmuş olan IPC, SoCal ile Suudi Arabistan'dan imtiyaz elde etme yarışı içine girmiş ve 1933 Mayıs'ında Suudi Arabistan'ın doğusunda petrol arama imtiyazı elde etmiştir⁷⁸³.

ABD'li bir petrol şirketinin bölgede petrol arama imtiyazı Birleşik Krallık'ta olan bölgede ABD'li bir petrol şirketine imtiyazın verilmesinde etkili olan uluslararası gelişmelerin okunmasında 1931 yılı sonunda Suudi Krallığı olarak kurulmuş olan Suudi Arabistan'ın güvenlik endişelerine olumlu yanıtlar vermesidir. ABD diplomatik kaynakları, 1931'de kapsamı belirtilmemiş olmakla birlikte ticari bir anlaşmanın sonuçlanmasına ilişkin Hicaz ve Necid Emirlikleri'ni tanıdığını ilan etmiştir.

⁷⁸¹ Edward Peter Fitzgerald, "The Iraq Petroleum Company, Standard Oil of California and the Contest for Eastern Arabia, 1930-1933", *The International History Review*, Vol. 13, No. 3, 1991, <https://www.jstor.org/stable/40106423>, (23.11.2022), ss. 441-465.

⁷⁸² Fiona Venn, "A Struggle for Supremacy? Great Britain, the United States and Kuwaiti Oil in the 1930s", *Research Papers, Department of History, University of Essex*, 2012, https://www1.essex.ac.uk/history/documents/research/RP2_Venn_2012.pdf, (23.11.2022), ss. 1-26.

⁷⁸³ Fitzgerald, ss. 444-457.

Kral Ibn-Saud tarafından 1931 yılı sonunda Suudi Arabistan Krallığı olarak kurulacak olan ülkeye karşılıksız MFN statüsü verilmesinin tasarlandığı⁷⁸⁴ da ifade edilen tanıma mektubunda, açıkça ifade edilmemiş olsa da ABD'nin SoCal'ın ekonomik çıkarlarını gözettiği ortaya çıkmaktadır.

Birleşik Krallık'ın ABD'nin bu dönemde Orta Doğu petrol pazarına girme çabalarına karşı çıkmamasının nedeni ise, bölgede hali hazırda Birleşik Krallık'a karşı artan tepkiler olmuştur. Öyle ki, Birleşik Krallık siyaseti ABD'nin Orta Doğu'da petrol arama çabalarına karşı çıkılmamasına yönelik gerilimleri olası en düşük düzeyde tutma amacı çerçevesinde yaklaşmıştır, zira 1917-1918'de Birleşik Krallık'ın Mezopotamya cephesindeki kayıpları ABD'ye mâl edilmiş ve sorun güvenlik olduğunda ABD'ye karşı bir güvensizlik gelişmiştir. Buna rağmen, Birleşik Krallık'ın ABD ile uzlaşmaya gidilmesi yönündeki ısrarlı siyaseti, yeni kurulmuş Suudi Arabistan Krallığı'nın kendisine karşı mesafeli duruşunun ABD'nin bölgede mevcudiyeti ile yumuşatılabileceği yönünde olmasından kaynaklanmıştır⁷⁸⁵. Bu gelişmeler çerçevesinde, ABD devlet müdahalesinin bir diğer petrol üreticisi ülke olan Suudi Arabistan ile vardığı MFN anlaşması, Suudi Arabistan'ın **Tablo-52**'de görülen diğer ikili ilişkileri dikkate alındığında İran'da Birleşik Krallık petrol sanayisinin boşaltacağı nüfuz alanının ABD petrol sanayisi tarafından erişilmeye çalışıldığını göstermektedir.

New Deal'in ticaret politikaları ışığında ABD'nin MFN şartına yaklaşımı da dönüşüm geçirme aşamasındadır. Öyle ki, Amerikan ithalat verilerine ilişkin yapılan detaylı inceleme, ithalatı en fazla yapılan mal ve ürünlerin tedarikçisi olan ülkelerle gümrük vergisi indirimini kapsayan ikili ticaret anlaşmalarının yapılmasını beraberinde getirmiş ve sürecin devamında bu ülkelerin bir bölümüyle ilk defa 1936 yılında karşılıksız MFN anlaşmaları imzalanmıştır⁷⁸⁶.

⁷⁸⁴ FRUS, "Hejaz and Nejd Recognition by the United States of the Kingdom of the Hejaz and Nejd and a Proposal for a Commercial Agreement, Secretary of State to the Ambassador in Great Britain (Dawes)", **1931**, **Vol.** **2**, 10.02.1931. https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1931v02/pg_549, (23.11.2022), ss. 547-550.

⁷⁸⁵ Venn, ss. 5-7.

⁷⁸⁶ 1936 yılında ilk defa karşılıksız MFN anlaşması imzalanan ülkeler Belçika, İsveç, Kolombiya, Kanada, Hollanda, İsviçre ve Kosta Rika'dır. U.S. Tariff Commission, **Commercial Treaties and Agreements of the United States**, Washington, 1936, ss. 3-5'den aktaran Henry J. Tasca, "Reciprocal Trade Policy of the United States: A Study in Trade Philosophy", University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1938, **HeinOnline**, (28.03.2022).

1932 yılına ilişkin ülkelerin ikili ticaret anlaşmalarına geri döndüğümüzde ABD'nin MFN şartında esneklik kaydettiği görülmektedir. Temel prensibi itibariyle, MFN statüsü tanınan ulusun sağladığı ticari fayda Amerikan ticaretine zarar verme kastı içinde bulunmadığı sürece diğer uluslara da tanınmaktadır. Fakat uygulamada Suudi Arabistan'ın sahip olduğu mal ve hizmete (petrol) sahip olan çok az ulus olduğu için bu imtiyazın karşılıksız olarak sağlanmasında bir sınırlama konulmaması MFN şartının uygulanmasında gidilen geleneksel bir uygulama olmuştur. ABD'nin dâhil olduğu MFN şartları arasında Polonya incelendiğinde, MFN'nin uygulanışı daha somut temellerde anlam kazanmaktadır. Polonya'nın ABD ile birlikte, İran ve Çekoslovakya ile MFN anlaşması yapmış olduğu dikkate alındığında, bunun bize anlattığı Polonya'nın İran'a tanıdığı herhangi bir ticari faydadan ABD'yi mahrum bırakamayacak durumda olması gündeme gelmektedir. Bu aynı şekilde Polonya'nın ya da Çekoslovakya'nın birbirlerine tanıdığı ticari imtiyazlardan ABD'yi dışarıda tutamayacaklarını ortaya çıkarmaktadır.

1930 Gümrük Yasası'nın getirdiği korumacı ticari politikalarla gümrük vergilerinde yapılacak oynamaların Amerikan sanayisine zarar veren ve devleti gelirlerinden mahrum eden bir unsur haline geleceği düşüncesi, ABD'yi 1934 yılına dek ikili düzenlemelerden alıkoyan bir etken olmuştur. 1931 yılı itibariyle ABD'nin ithalat verileri inceleme altına alınmıştır. Belirli bir ürünün en fazla oranda ithal edildiği ülke ana tedarikçi (*chief supplier*) olarak belirlenmiştir. Ana tedarikçi ülkeden ithal edilen temel ürün için yapılan ithalat masrafı incelemenin ikinci önemli adımını teşkil etmiş ve söz konusu ülkeden (varsa) gümrük vergisine tabi olarak yapılan ithalat değeri de saptanmıştır. Son olarak, Temel ürünün ithalatı için yapılan harcamanın gümrük vergisi dâhil olarak yapılan ithalat değerine oranı yüzdelik olarak hesaplanmıştır.

Beş kategori üzerinden 29 ülkenin verileriyle oluşturulmuş olan 'Sayre Listesi'nde ülkeler isimleriyle değil Sayre'nin atfettiği numaralarla yüksek gizlilik önlemleri çerçevesinde Komite üyelerine sunulmuştur. Amerikalı diplomat Henry Tasca'nın çalışmasında listede sadece numaralarla verilmiş olan ülkelerin sekiz

tanesi açıklanmaktadır⁷⁸⁷. Ülkelerin isimleri listenin komite toplantısına sunulmuş şekline dâhil edilmiş olarak **Tablo 53**'te görülmektedir.

Tablo 53: ABD'de Gümrük Vergisi Uygulanan İthalat Verileri ve Menşei Ülkeleri

Ülke	Ana tedarikçi ülkeden ithal edilen ürün ya da ürün sınıfı sayısı	Ana tedarikçi ülkeden ithal edilen özel ürün (\$)	Ana tedarikçi ülkeden gümrük vergisi dâhil toplam ithalat (\$)	İthalat edilen özel ürünün, o ülkeden yapılan toplam ithalata oranı (%)
1	10	21.536.000	26.869.000	80
2 (Belçika)	5	5.169.000	5.540.000	91
3	18	12.074.000	23.504.000	51
4	3	2.056.000	4.230.000	48
5 (Kanada)	69	36.703.000	48.385.000	76
6 (Hollanda)	26	15.441.000	23.366.000	66
7 (Küba)	12	83.102.000	84.382.000	98
8	15	11.744.000	22.377.000	52
9	3	2.333.000	2.828.000	82
10 (Fransa)	84	31.998.000	55.907.000	57
11	155	62.693.000	84.382.000	74
12 (Brezilya)	3	8.922.000	9.750.000	91
13	10	33.171.000	35.688.000	93
14	1	1.307.000	2.303.000	57
15	37	27.391.000	46.934.000	58
16	48	20.150.000	31.909.000	63
17	13	7.514.000	11.138.000	67
18	1	267.000	521.000	51
19	26	13.641.000	22.016.000	62
20	4	610.000	1.266.000	48
21	5	11.335.000	12.679.000	89
22	1	4.010.000	4.066.000	98
23	5	3.132.000	6.354.000	49
24	1	47.000	52.000	90
25	19	8.068.000	10.139.000	79
26 (İsveç)	11	3.440.000	5.934.000	58
27 (İsviçre)	19	12.066.000	20.487.000	59
28	97	37.872.000	66.113.000	57
29	4	1.435.000	2.305.000	62

Kaynak: RTA, s. 366. Ülkelerin isimleri için bkz. Tasca, s. 137.

⁷⁸⁷ Tasca.

Tablo 53’ün sunduğu belirsizlik ve verilerin yorumlanmasında karşılaşılan zorluk, New Deal’in dış ticaret siyasetinin üzerine kurulduğu beş temel prensip dikkate alındığında bir nebze de olsa aşılabilmektedir. Buna göre, Tarım ve Ticaret Bakanları’nın işbirliği içinde hazırlamış olduğu dış ticaret yol haritası şöyledir:

- 1) Olağan ihracat değerinin üzerinde, Amerikan tarım ürünlerinin ihracatından 500 milyon dolar daha elde edilmelidir.
- 2) Olağan ithalata ek olarak, muhtemelen sanayi ürünleri olacak şekilde 1 milyar dolarlık ithalatı kabul etmek durumundayız. Bu meblağ, ABD’nin dış ticaret partnerlerinin Amerikan tarım ürünlerini ithal edebilmeleri ve ABD’ye olan borçlarını ödeyip, yatırım yapabilmeleri içindir.
- 3) Yukarıda bahsi geçen ihracat ve ithalat hacimleri, taraflarca bağlayıcılığı olan ikili ticaret anlaşmaları yoluyla hayata geçirilecektir. Yaklaşık 36 ülke ile birebir şekilde yapılması öngörülen ikili ticaret anlaşmaları, ticaretin planlı bir şekilde geliştirilmesi amacına hizmet edecektir.
- 4) İkili ticaret anlaşmalarının icra edilmesinde kolaylık sağlaması için ABD’nin ticaret partneri olan 36 ülkenin de birbirleriyle ticaret anlaşmasına varması gerekmektedir. Böylece, ülkelerin ABD ile ticari anlaşma yükümlülüklerini yerine getirme amacıyla birbirleriyle çekişme içine girme potansiyeli ortadan kaldırılacaktır. Zira New Deal’in öngördüğü yeni uluslararası ekonomik ‘denge’de uyum esastır.
- 5) İkili ticaret anlaşmalarının tasarlanması, kabul edilmesi ve hayata geçirilmesi aşamalarında New Deal’in öngördüğü planlanmış ‘denge’ ABD’nin iç siyasetinde olduğu gibi dış ticaret partnerlerinde de amaçlanmaktadır⁷⁸⁸.

12 Haziran 1934’te kabul edilen RTAA (*Reciprocal Trade Agreements Act* /*Karşılıklı Ticaret Anlaşmaları Yasası*)’na göre 1930 Gümrük Yasası değiştirilmiş ve Başkan Kongre’nin onayı olmadan kararname ile uygun gördüğü ticaret partnerleriyle gümrük vergilerinde indirim yapmanın yanı sıra, ikili ticaret anlaşması yapma yetkilerini devralmıştır.

⁷⁸⁸ Taylor, ss. 178-179.

RTAA'nın uygulamasında 1930 Gümrük Yasası temel olarak alınmış ve Başkan Roosevelt'in Amerikan ticari çıkarlarına zarar verme ve ayrımcılık politikası izleyen ülkelerin 1930 Gümrük Yasası'nın 338. Bölümü kapsamında cezalandırılması politikası izlenmiştir. Cezalandırma, söz konusu ülke ile ticarete 1930 Gümrük Yasası'nın öngördüğü yüksek gümrük vergilerinin uygulanması olarak tasarlanmıştır. Amerikan ticari çıkarları ile uyum içinde izlenen ticari ilişkilere sunulan ödül ise karşılıksız MFN şartını içeren ticaret anlaşmalarının imzalanması olmuştur. Bu yaklaşımla, II Dünya Savaşı sonrasında izlenecek Amerikan ticaret politikalarının temeli atılmış ve MFN anlaşmalarının genelleştirilmesi amacı izlenmiştir.

Dünya-ekonomisinin ticari ilişkilerini Amerikan ticari çıkarlarına karşı alınacak tavır karşısında ödül ve ceza mekanizmasının uygulamaya konulmasıyla düzenlemeyi amaçlayan Başkan Roosevelt, ülkeleri bu çerçevede üç gruba ayırmıştır.

I. Grup	II. Grup	III: Grup
Kanada	Danimarka	-
Hollanda ve kolonileri	Almanya	-
İspanya	İtalya	-
İsviçre ve Lichtenstein	Portekiz ve kolonileri	-

- I. Grup'ta bulunan ülkeler tarafından üretilmiş ve ithal edilen mal ve ürünlere Başkan'ın bildiri tarihinden itibaren 6 boyunca gümrük vergisi uygulanması;
- II. Grup'ta bulunan ülkeler tarafından üretilmiş ve ithal edilen mal ve ürünlere Başkan'ın bildirisini takip eden 30 gün boyunca;
- III. Grupta herhangi bir ülke olmamakla, Amerikan ticari çıkarlarına verdiği zarar nedeniyle 1930 Gümrük Yasası'na belirtilen oranların bu gruba dâhil olan ülkelerin ürünlerine yasa mevcut olduğu sürece uygulanmasını, dolayısıyla MFN statüsünün bu gruptaki ülkeler için gerçekleştiremeyeceğini ima etmektedir⁷⁸⁹.

Gruplar arasında değişim ülkelerin ABD ticaretine karşı izlediği ayrımcılık karşıtı politikalarla doğru orantılı olarak hayta geçirilmiştir. Örneğin, Almanya'nın 1934 yılında yayınladığı bir bildiri bir yıl içinde geçerli olmak üzere ABD ile imzalanmış olan 1923 yılı dostluk, ticaret ve diplomatik işbirliği anlaşmasının ticaret

⁷⁸⁹ Tasca, ss. 150-155.

imtiyazlarıyla ilgili şartlarını yürürlükten kaldırdığını açıklamıştır. Kararın 1935'te uygulama sürecine girmesi ABD'nin Almanya'dan ithal ettiği ürünlere 1930 Gümrük Yasası kapsamında %30 ile %40 civarında gümrük vergisi uygulamasına neden olmuştur⁷⁹⁰. ABD-Almanya dış ticaret verileri dikkate alındığında, ABD'den yapılan ithalatın 1934'te 108 milyon dolar, 1935'te 91 milyon dolar, 1936'da ise 101 milyon dolar olduğu görülmektedir⁷⁹¹. Bu gelişme, Almanya'nın teknolojik ve sanayi ürünleri ithalatını gümrük vergilerine rağmen devam ettirdiğini ancak pamuk gibi tedarikçi ülkesi ikame edilebilecek tarım ürünlerinde Brezilya'yı tercih ederek ABD'den ithalatının bu şekilde azalttığını göstermektedir⁷⁹².

Bir diğer örnek ise Avustralya'nın uyguladığı ithalat lisansı (import licensing) politikası, ABD'nin Avustralya'ya ana ihracat kalemi olan otomobil ve tekstil ürünleri üzerinde ayrımcı bir unsur oluşturmuştur. Şöyle ki, ithalat lisansı şartının bir parçası olarak söz konusu ürünlerin pozitif ticaret dengesi içinde olunan bir ülkeden ithal edilmesi öngörülmektedir. Japonya ile ticaret hacmini ilerletme yolunda olan Avustralya'nın ABD'ye karşı ayrımcı ticaret politikası izlediği ve gümrük vergisi imtiyazlı gruptan çıkarılmasına yol açmıştır⁷⁹³.

ABD'nin karşılıksız MFN anlaşmaları uygulamasına başladığı ilk örneklerden biri 1935 yılı Brezilya ve Sovyet Rusya ile yapılan ticaret anlaşmaları üzerinden izlenebilir. Manganez madeninin ithalatında ana tedarikçi ülke olan Brezilya'ya pound başına %1 olan gümrük vergisinin %0,5'e düşürülmesi olarak sonuçlanan karşılıksız MFN anlaşması, manganezin ana tedarikçilerinden biri olan Sovyet Rusya'yı da kapsamaktadır. Fakat ABD, Sovyet Rusya ile ilişkilerde mevcut sorunların giderilmesine dek söz konusu MFN şartının Sovyet Rusya ile ticarete uygulanmasına çekinceli yaklaşmıştır.

Temmuz 1935'te Sovyet Rusya'nın bir sonraki yıl 30 milyon dolar değerinde Amerikan ürünleri ithalatı yapacağını taahhüt etmesi üzerine manganez madeni için

⁷⁹⁰ Ibid, ss. 156-157. Ayrıca, 1924 itibarıyla Almanya'nın Dış Ticaretine ilişkin bkz. CQ Press, "Foreign Trade in German Economy", **Editorial Research Reports**, Vol. I, 09.03.1939, <http://library.cqpress.com/cqresearcher/cqresre1939030900>, (26.08.2022).

⁷⁹¹ Statistical Abstract of the United States, 1937, s. 456.

⁷⁹² CQ Press, "Foreign Trade in German Economy", **Editorial research reports**, Vol. I, 09.03.1939, <http://library.cqpress.com/cqresearcher/cqresre1939030900>, (26.08.2022).

⁷⁹³ Tasca, ss. 157-158.

Brezilya'ya tanınmış olan MFN şartı Sovyet Rusya'ya da tanınmıştır⁷⁹⁴. 1935 yılında 24,7 milyon dolar olan Sovyet Rusya'nın ABD'den ithalatı 1936'ta 33,4 milyon dolar olmuştur⁷⁹⁵.

Tablo 54'te ABD'nin ticari ilişki içinde olduğu ülkelerle ithalat ve ihracat hacimleri verilmektedir. *Italic* ile yazılmış olan ülkelere 1934-1939 yılları arasında süregelen ticari ilişkilerde Amerikan ürünlerine karşı ticari ayrımcılık gözetilmediği gerekçesi ile MFN statüsü verilmiştir. Bununla birlikte, Amerikan ihracatına dostça ilişkiler içinde bulunmadığı saptanan Almanya, İtalya, Avustralya, Danimarka gibi ülkelere MFN statüsü tanınmadığı gibi ABD'ye ihracatlarında 1930 Gümrük Yasası'nın ağır gümrük vergilerine maruz kalmak zorunda kalmışlardır. Sovyet Rusya ile siyasi ilişkilerdeki çıkmazlar nedeniyle MFN statüsü tanınmasa da, Rusya'nın ana tedarikçi olduğu hammaddelerde karşılıksız MFN şartı verilen ülkelerin (Brezilya) istifade ettiği ticari ayrıcalıklardan yararlanma imkanı sunulmuş ve bu da Sovyet Rusya'nın ABD'den ihracatını artırma koşuluyla eş zamanlı icra edilmiştir. Anlaşmanın ABD-Sovyet Rusya ticaret hacmine yansımaları tabloda görülmektedir. Genel olarak bakıldığında, 1934 yılı itibarıyla uygulamaya konulan ikili ticaret ilişkileri 1936 yılına kadar ticaret hacminde bir iyileşme getirmiştir.

⁷⁹⁴ Tasca, s. 159.

⁷⁹⁵ Statistical Abstract of the United States, 1937, s. 456.

Tablo 54: ABD'nin İkili İthalat ve İhracat Verileri, 1934-1936 (1.000 dolar)

Ülke	İthalat			İhracat		
	1934	1935	1936	1934	1935	1936
<i>Belçika</i>	26.455	38.385	58.670	50.006	58.304	58.826
<i>Birleşik Krallık</i>	111.269	151.727	199.237	382.749	433.399	440.122
<i>Çekoslovakya</i>	17.567	19.536	23.294	2.744	3.244	4.656
<i>İsveç</i>	33.912	41.225	48.058	33.064	38.216	43.074
<i>İsviçre</i>	14.205	16.097	20.943	8.425	7.612	7.660
<i>Kanada</i>	227.254	186.112	377.553	302.433	323.194	384.151
<i>Hollanda</i>	27.979	39.325	50.364	50.968	49.111	53.253
<i>Almanya</i>	68.850	78.336	80.342	108.738	91.981	101.956
<i>Danimarka</i>	1.829	3.293	2.977	14.507	12.481	12.212
<i>Fransa</i>	57.331	58.578	66.791	115.704	117.013	129.457
<i>İtalya</i>	36.759	37.642	42.200	64.578	72.416	58.989
<i>Brezilya</i>	91.975	99.255	102.864	40.375	43.618	49.019
<i>Japonya</i>	117.963	151.398	172.562	210.480	203.283	204.348
<i>Avustralya</i>	8.612	14.497	22.946	43.229	57.088	58.491
<i>Yeni Zelanda</i>	5.391	9.886	11.658	12.999	15.610	19.499
<i>Rusya</i>	11.497	17.736	21.384	15.011	24.743	33.427
<i>Çin</i>	43.248	62.799	73.644	68.667	38.153	46.819
<i>Kolombiya</i>	46.965	49.981	42.962	21.943	21.636	27.729
<i>Küba</i>	78.761	111.300	129.734	45.323	60.139	67.421

Kaynak: İthalat verileri için; Statistical Abstract of the United States, 1937, s. 453, İhracat verileri için; Statistical Abstract of the United States 1937, ss. 454-459'den yararlanılarak tablo oluşturulmuştur.

Sonuç olarak, Büyük Bunalım sonrası ABD'nin ekonomisini canlandırma çabaları, ekonomik daralma sürecinin dip noktası olan 1934 yılı itibariyle hız kazanmış ve görünürlük sağlamıştır. 66 ülkenin bir araya geldiği 1933 Londra Konferansı'nda bunalımdan çıkış için işbirliği ve gümrük vergisi, kotalar gibi ticaret bariyerlerinin kaldırılmasına ilişkin önerilere Başkan Roosevelt'in 'iyileşmenin iç meselelere yoğunlaşarak başlayacağını' vurgulayarak sıcak bakmamış olması ABD'nin söz konusu işbirliğini kendisi tasarlayıp yürütme yolundaki planını ortaya çıkarmaktadır.

New Deal siyasetinin kısa ömürlü olduğu ve ekonomik sıkıntıların yeniden 1937'de başladığı doğrudur. Ve bu nedenle çalışmamızın bundan sonraki kısmı savaş hazırlıkları sürecine odaklanmaktadır. Ancak, New Deal'in uluslararası düzen, Roosevelt rejiminin ise New Deal ile bu düzeni denge olarak adlandırdığı bir durumda, göz ardı edilemeyecek bir mirası (legacy) olmuştur. Tüm açıklığı ile içeriğine ulaşamadığımız gümrük vergilerinin azaltılmasına ilişkin varılan ikili anlaşmalarda, silah ve savaş malzemelerinin anlaşma şartları kapsamında kaldırılması Sayre'nin fikir babası olduğu 1934 Yasası'nın önemli bir kısmını oluşturmaktadır⁷⁹⁶.

Böylece 1934 itibariyle uygulamaya konulmuş olan ikinci New Deal siyaseti ABD'nin dünya-ekonomisinde düzenleyici ve denge sağlayıcı bir görev üstlenmesini garanti altına alacak bir şekilde tasarlanmıştır. Koşulsuz MFN şartının ilk defa 1936'da ABD tarafından uygulanmaya başlanması ise Sovyet Rusya örneğinde olduğu üzere siyasi ya da uluslararası rekabet gibi nedenlerle doğrudan erişim sağlanamayan ülke ve bölge pazarlarına Amerikan sermaye, sanayi ve teknolojisinin nüfuz etme siyaseti olmuştur.

⁷⁹⁶ RTA, 1934.

3.5. Savaşa Hazırlık

Başkan Roosevelt'in New Deal siyasetinin süregelen ekonomik daralmaya geçici bir rahatlama getirdiği ve kriz ortamının 1937 itibariyle yeniden hâkim olduğuna ilişkin çıkarımlar⁷⁹⁷ NBER (*National Bureau of Economic Research / Ekonomik Araştırmalar Ulusal Ofisi*) tarafından yayınlanan Amerikan iş çevrimlerinin genişleme ve daralma süreçleriyle örtüşmektedir⁷⁹⁸. Buna göre, 1929 ekonomik krizi ile daralmaya başlayan ABD ekonomisi Mart 1933'te dip noktasını görmüş ve bundan sonra genişleme evresine girmiştir. Nisan 1933 itibariyle başlayan ekonomik genişleme Başkan Roosevelt'in New Deal siyasetiyle tarihsel olarak örtüşmekte ve Mayıs 1937'ye dek devam etmektedir. Bu anlamda, ikili ticaret anlaşmalarına ilişkin bölümde ele aldığımız çalışmalardan Taylor (1935)'un New Deal'in ekonomi politikaları hakkındaki öngörüsünün henüz tarihsel olgunluğa ulaşmadan ortaya atıldığı görülmektedir. Zira Mayıs 1937'de yeniden başlayan ve Haziran 1938'de dip noktasını bulan ekonomik daralma süreci iyileşmenin kısa süreli olduğu yönündeki eleştirel eğilimli görüşlerin yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir.

Amerikan iş çevrimlerinin tarihsel genişleme ve daralma süreçleri incelendiğinde, Amerikan ekonomisinde art arda iki iş çevriminin tepe noktaları arasında geçen sürenin (96 ay) en fazla Ağustos 1929, Mayıs 1937 ve Şubat 1945 tarihlerinde başlayan daralmalar arasında olduğu görülmektedir. Bu nedenle, kriz sonrası ekonomik genişlemenin ebedi olamayacağı ve böyle bir durumun 1929 krizi öncesindeki ekonomik krizlerde de olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu açıdan bakıldığında Markham (2002) ve Harman (2016), çalışmalarını farklı siyasi görüşlerin üzerine kurmuş olsalar da, 'Başkan F. D. Roosevelt'in New Deal (yeni düzen) siyasetinin gerçek bir yeni düzeni getirmediğini dolayısıyla amacına hizmet

⁷⁹⁷ New Deal üzerine birçok olumlu ve olumsuz görüş bildiren çalışma olmakla birlikte, tezimiz kapsamında eleştirel tonunun baskın olduğunu saptadığımız ve dünya-sistemleri teorisi bağlamında bir bakışla eleştiriler incelendiğinde yorumların Başkan F. D. Roosevelt'in kendisine olduğu sonucuna varılmıştır. Harman, ss. 492-495. Markham, ss. 195-196. Taylor, "New Deal and Foreign Trade", **HeinOnline**.

⁷⁹⁸ Charles A. Radin, "US Business Cycle Expansions and Contractions", **NBER**, 19.07.2021, <https://www.nber.org/research/data/us-business-cycle-expansions-and-contractions>, (03.03.2022).

etmekten uzak olduğu' yönündeki ifadeleri tartışmalıdır. Çünkü bir ekonomik krizden çıkış sürecinin kapitalist dünya-ekonomisinde yeniden bir ekonomik kriz yaşanmayacağını garantileyemeyeceği gibi, söz konusu süreçler önceki iş çevrimleriyle birlikte dikkate alınmalıdır. Bunun ötesinde, ABD ekonomisinin dünya-ekonomisinden izole olmadığı düşünülerek en yakın etkileşim içinde bulunan diğer dünya ekonomisi aktörlerinin, örneğin Avrupa ülkelerinin, iş çevrimleri de göz önünde bulundurulmalıdır.

Ritschl ve Straumann, Almanya'nın Tamirat borçları meselesi ve bu konunun bir uzantısı olan uluslararası çekişmenin (Bkz. 2.6. Dawes Planı, 3.2. Young Planı ve 3.3. Altın Standardı ve 1931 Krizi) 1930'ların ikinci yarısına dek uluslararası finans piyasalarını etkisi altına aldığını ifade etmişlerdir⁷⁹⁹. Şöyle ki, 1929 sonbaharını takiben dünya-ekonomisini etkisi altına alan kriz ortamı Young Planı çerçevesinde tasarlandığı üzere tamirat meselesine kesin ve kalıcı bir çözüm getirmek üzere sürdürülen görüşmelerin sekteye uğramasına neden olmuştur. 1932 yılı yarısı itibariyle altın standardı rejiminden ayrılımlarla paralel olarak, Almanya ve Fransa'da izlenen deflasyonist ekonomi politikaları, Ağustos 1932'de Tamirat meselesine bir son verilmesine yönelik mutabık kalınan bir ortamı beraberinde getirmiştir⁸⁰⁰. Almanya'dan elde edilen tamirat ödemeleriyle ABD'ye olan savaş borçlarını ödeme üzerine kurulu Birleşik Krallık ve Fransa'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan süregelen borçları ise bu süreçte kaynağını yitirmiş duruma düşmüştür. Sonuç olarak, Birleşik Krallık ve Fransa Aralık 1932'de ABD'ye olan borçlarını ödeyemeyeceklerini ilan etmişlerdir.

Klug'un sunduğu veriler⁸⁰¹ ışığında, 1935 yılına gelindiğinde Avrupa ülkelerinin borçluluğunun yaklaşık %80 ila %90'ı ödenemeyeceği tebliğ edilmiştir⁸⁰². Bu sebeple, 1930ların ikinci yarısı itibariyle Avrupa'da uluslararası

⁷⁹⁹ Albert Ritschl ve Tobias Straumann, "Business Cycles and Economic Policy, 1914-1945: A Survey", **The Cambridge Economic History of Modern Europe, Vol. 2, 1870 to the present**, (Ed. Stephen Broadberry ve Kevin H. O'Rourke), Cambridge University Press, Cambridge, 2010, <https://doi.org/10.2307/2551028>, (24.07.2022).

⁸⁰⁰ İbid.

⁸⁰¹ Adam Klug, **The German Buybacks 1932-1939: A Cure for Overhang?**, Princeton University Press, Princeton, 1993.

⁸⁰² 1935 yılı sonu itibariyle yabancı ülkelerin ABD'ye borcu 12.437.758.000 dolardır. Ritschl ve Straumann'ın Klug'dan alıntılanarak %80 ila %90'ının ödenemeyeceğinin tebliğ edildiğini ifade ettikleri borç ise 9.950.206.400 dolar ile 11.193.982.200 dolar arasında bir miktara tekabül etmektedir.

mali dengeler giderek azalan sermaye ve kambiyo denetleme anlaşmaları çerçevesinde şekillenmiştir. II. Dünya Savaşı öncesi Avrupa’da ticaret ve ödeme ilişkileri siyasi ve bürokratik müdahalenin aracı olarak icra edilerek ticaret uluslararası anlaşmazlıklarda kullanılan bir baskı unsuru olarak kullanılmıştır⁸⁰³. ,

İkinci New Deal kapsamında 1934 yılı itibariyle ABD’nin yoğun ticaret ilişkisi içinde olduğu ülkelerle ikili ticaret anlaşmaları imzalanmasına yönelik atılan adımlar ise, Amerikan dış politika yapımının dünya-ekonomisi ve Avrupa’daki gelişmelerden izole olmadığını göstermektedir. Bu faktörlerle birlikte düşünüldüğünde, Mayıs 1937 sonrası başlayan ekonomik daralmada Başkan Roosevelt’in New Deal siyasetinden farklı dinamiklerin olduğu düşünülmektedir.

Tablo 55 bünyesinde 1929-1939 yılları arası ABD sanayi üretimine ilişkin sektörel veriler derlenmiştir. Buna göre, Büyük Bunalım sonrası üretimde oluşan daralmanın 10 yıllık sürede hala aşılmamış olduğu görülmekle birlikte, en düşük seviyelerin görüldüğü 1933 yılı itibariyle iyileşme kaydedilmiştir. Buna karşın, 1937 yılı yarısı itibariyle başlayan ekonomik daralma süreci aynı yılın verilerine yansımadağı gibi, 1939 yılına gelindiğinde 1935’e nazaran üretimdeki kuruluş sayısının artmış olduğu görülmektedir. Buna karşın ücretli çalışan sayısında 1935-1937 arasında kaydedilen artıştan sonra 1939’da yine 1935 seviyelerine döndüğü; ürünlerin değerinin ve üretimden elde edilen katma değerin ise sözleşmeli iş ve ücretli çalışan sayısındaki dalgalanmalar dikkate alındığında, 1937-1939 yılları arasında yakın aralıklarda bulunduğu izlenmektedir.

Tablodaki sektörel değişimler dikkate alındığında, savaşa giden süreçte gıda sanayii ikame edilemeyen yapısından dolayı büyüme göstermiştir. Kömür ve petrol ürünleri sanayiinde sektördeki kuruluş sayısı neredeyse %50 artış göstermesine rağmen ürünlerin değerindeki 1937-1939 arası yaklaşık veriler, ücretli çalışan sayısında ve girdi maliyetlerindeki düşüşten kaynaklı olabileceği düşünülen 111,8 milyon Dolar değerinde ABD ekonomisine katma değer artışı getirmiştir.

Ancak, söz konusu borcun tamamı ABD’ye olan borç olup olmadığı tam olarak ifade edilmemiştir. Toplam borç miktarına ilişkin bkz. Statistical Abstract of the United States, 1936, s. 203.

⁸⁰³ Ritschl ve Straumann, s. 28.

Tablo 55: ABD Sanayi Üretimi Sektörel Verileri, 1929-1939

Sanayi Kolu	Yıl	Sektördeki Kuruluş Sayısı	Ücretli Çalışan Sayısı (Yıllık Ortalama)	Ücretler (1.000 dolar)	Girdi Maliyetleri (Yakıt, Enerji, Sözleşmeli İş) (1.000 dolar)	Ürünlerin Değeri (1.000 dolar)	Üretimden Elde Edilen Katma Değer (1.000 dolar)
Bütün Sanayi Kolları Toplamı	1929	206.663	8.369.705	10.884.919	37.402.606	67.994.041	30.591.435
	1931	171.450	6.163.144	6.688.541	21.229.356	39.829.888	18.600.532
	1933	139.325	5.787.611	4.940.146	16.549.788	30.557.328	14.007.540
	1935	167.916	7.203.794	7.311.329	26.441.145	44.993.699	18.552.553
	1937	166.794	8.569.231	10.112.883	35.539.333	60.712.872	25.173.539
	1939	184.230	7.886.567	9.089.941	32.160.107	56.843.025	24.682.918
Gıda vb.	1929	55.325	740.937	895.713	8.318.856	11.658.705	3.339.848
	1931	47.767	635.359	725.669	5.315.248	7.958.362	2.643.113
	1933	40.285	666.237	620.558	4.210.015	6.604.036	2.394.021
	1935	48.936	800.108	799.881	6.724.450	9.510.675	2.786.224
	1937	48.727	890.503	977.776	7.911.368	11.265.610	3.354.242
	1939	51.448	823.693	913.985	7.062.039	10.618.026	3.555.987
Tekstil ve Ürünleri	1929						
	1931	23.786	1.422.991	1.240.048	3.021.880	5.855.546	2.833.666
	1933	19.295	1.476.794	1.018.687	2.531.298	4.810.960	2.279.662
	1935	22.847	1.687.737	1.371.173	3.531.972	6.060.834	2.528.862
	1937	20.616	1.814.387	1.549.559	4.089.124	7.061.609	2.972.485
	1939						

Sanayi Kolu	Yıl	Sektördeki Kuruluş Sayısı	Ücretli Çalışan Sayısı (Yıllık Ort.)	Ücretler (1.000 dolar)	Girdi Maliyetleri (Yakıt, Enerji, Sözleşmeli İş (1.000 dolar)	Ürünlerin Değeri (1.000 dolar)	Üretimden Elde Edilen Katma Değer (1.000 dolar)
Orman Ürünleri (Mobilya, kağıt, kereste ürünleri vs.)	1929						
	1931	16.016	509.665	440.176	763.631	1.646.922	883.291
	1933	12.295	454.171	289.097	509.182	1.127.405	618.223
	1935	16.127	579.012	438.395	793.534	1.662.221	868.686
	1937	18.012	694.341	636.724	1.173.931	2.439.530	1.265.600
	1939						
Basın-Yayın ve ilgili sanayi kolları	1929	27.211	353.964	630.506	929.172	3.144.894	2.215.722
	1931	24.789	315.306	535.962	578.080	2.487.825	1.909.744
	1933	19.293	262.993	354.320	375.843	1.726.425	1.350.583
	1935	22.606	304.842	446.372	613.446	2.164.995	1.551.550
	1937	22.751	353.108	532.985	793.092	2.585.699	1.792.607
	1939	24.878	324.535	493.616	812.008	2.578.464	1.766.457
Kimyasal üretim sanayi	1929						
	1931	7.444	230.370	263.271	1.255.459	2.650.635	1.395.176
	1933	6.527	237.480	220.771	968.473	2.117.513	1.149.041
	1935	7.419	276.434	285.875	1.448.832	2.837.315	1.388.483
	1937	7.419	314.520	381.405	1.927.948	3.721.531	1.793.583
	1939	9.203	287.136	356.176	1.854.140	3.733.658	1.879.517

Sanayi Kolu	Yıl	Sektördeki Kuruluş Sayısı	Ücretli Çalışan Sayısı (Yıllık Ort.)	Ücretler (1.000 dolar)	Girdi Maliyetleri (Yakıt, Enerji, Sözleşmeli İş (1.000 dolar)	Ürünlerin Değeri (1.000 dolar)	Üretimden Elde Edilen Katma Değer (1.000 dolar)
Kömür ve Petrol Ürünleri	1929						
	1931	679	85.623	132.925	1.399.154	1.797.066	397.911
	1933	668	84.203	107.669	1.206.372	1.576.013	369.641
	1935	688	96.370	133.854	1.686.859	2.118.307	431.448
	1937	675	106.473	176.904	2.366.802	2.954.465	587.662
	1939	989	105.428	173.702	2.278.486	2.953.973	675.488
Kauçuk ürünleri	1929	525	149.148	207.306	578.678	1.117.460	538.783
	1931	453	99.259	112.596	252.867	614.265	361.398
	1933	408	106.283	99.117	211.397	472.744	261.347
	1935	466	114.681	133.315	368.811	677.659	308.848
	1937	478	129.818	171.305	514.260	883.033	368.772
	1939	595	120.740	161.410	496.174	902.329	406.155
Deri ve deri ürünleri	1929	4.285	318.472	359.461	1.132.022	1.906.201	774.179
	1931	3.702	272.757	262.130	666.200	1.189.876	523.676
	1933	3.265	282.000	222.487	544.737	996.773	452.036
	1935	3.506	310.755	279.740	694.293	1.224.431	530.139
	1937	3.364	331.955	311.293	899.469	1.491.513	592.043
	1939	3.508	327.663	294.290	805.911	1.389.514	583.602

Sanayi Kolu	Yıl	Sektördeki Kuruluş Sayısı	Ücretli Çalışan Sayısı (Yıllık Ort.)	Ücretler (1.000 dolar)	Girdi Maliyetleri (Yakıt, Enerji, Sözleşmeli İş (1.000 dolar)	Ürünlerin Değeri (1.000 dolar)	Üretimden Elde Edilen Katma Değer (1.000 dolar)
Taş, kil ve cam ürünleri sanayi	1929	8.677	334.894	441.564	546.942	1.604.470	1.057.528
	1931	6.408	222.856	248.860	316.468	925.318	608.850
	1933	4.528	173.000	142.142	212.155	608.699	396.545
	1935	5.722	233.205	266.140	353.709	946.480	592.771
	1937	6.071	300.278	348.521	523.112	1.395.858	872.746
	1939	7.024	287.524	329.560	528.792	1.440.151	911.359
Demir, çelik ve ürünleri (makine üretimi hariç)	1929						
	1931	6.531	626.331	735.787	1.859.989	3.400.102	1.540.113
	1933	7.055	655.536	585.521	1.522.536	2.786.962	1.246.425
	1935	8.105	879.089	991.207	2.511.698	4.588.958	2.077.260
	1937	8.345	1.166.287	1.166.287	4.047.687	7.480.360	3.432.674
	1939	8.994	966.367	1.313.633	3.635.871	6.591.530	2.955.660
Demir dışı metaller ve ürünleri	1929						
	1931	5.744	180.477	209.515	808.569	1.326.565	517.996
	1933	4.367	155.969	140.088	586.444	951.381	364.937
	1935	5.411	214.986	232.651	1.092.344	1.668.561	576.217
	1937	5.303	270.327	349.276	1.926.526	2.783.285	856.759
	1939	5.600	228.753	299.220	1.748.592	2.572.854	824.263

Sanayi Kolu	Yıl	Sektördeki Kuruluş Sayısı	Ücretli Çalışan Sayısı (Yıllık Ort.)	Ücretler (1.000 dolar)	Girdi Maliyetleri (Yakıt, Enerji, Sözleşmeli İş (1.000 dolar)	Ürünlerin Değeri (1.000 dolar)	Üretimden Elde Edilen Katma Değer (1.000 dolar)
Makine üretimi (Taşımacılık Harici kullanım)	1929						
	1931	11.468	695.297	797.510	1.218.187	3.415.078	2.196.892
	1933	8.442	470.580	444.567	724.217	1.887.842	1.163.625
	1935	10.114	687.465	800.020	1.405.792	3.492.701	2.086.909
	1937	9.961	955.975	1.375.506	2.424.495	5.891.599	3.467.105
	1939						

Not: 1942 yılına ait istatistik verilerinde 1935 ve 1937 yıllarına ilişkin sunulan veriler 1939 yılı serisinde sunulanlarla örtüşmemektedir.

Bu noktada, ana kaynak olarak 1939 yılı serisi, eksik yılların tamamlanması amacıyla da 1942 yılı serisi kullanılmıştır. Ort. = Ortalama

Kaynak: Bütün veriler, Statistical Abstract of the United States, 1939, No. 830, s. 825'ten derlenmiştir. 1929 ve 1939 yıllarına ilişkin veriler 1942 yılına ait istatistik verilerinde kaydedilmiştir. Bkz. Statistical Abstract of the United States 1942, No. 893, s. 918.

Demir ve çelik ürünleri sanayisinin üretim verilerinin makine üretim verilerinden ayrı olarak sunulduğu ve 1939 yılına ilişkin makine üretim sanayisinin verilerine ulaşamadığı ABD istatistik verileri, savaşa hazırlık sürecinde makine üretimine ayrı bir önem verildiğini ortaya çıkarmaktadır. Zira makine üretim sektörünün ABD ekonomisine sağladığı katma değer, makine dışı demir ve çelik ürünleri üretim sektörünün sağladığı katma değerden fazladır ve bu artı değerde demir-çelik sektöründe girdi maliyetlerinin daha fazla olmasının yanı sıra makine üretiminde teknoloji ve inovasyonun payı olduğu düşünülmektedir.

Tablo 56, 12 Haziran 1934 yılında, Başkan Roosevelt’e kararname yoluyla yabancı ülkelerle ikili ticaret anlaşması yapma yetkisi veren yasanın devam eden süreçteki etkilerini incelemek amacıyla oluşturulmuştur.

Tablo 56: ABD’nin İkili İthalat-İhracat Verileri, 1937-1939

Ülke	İthalat (1.000 Dolar)			İhracat (1.000 Dolar)		
	1937	1938	1939	1937	1938	1939
Belçika	74.149	42.029	62.926	95.341	76.942	64.588
Birleşik Krallık	200.129	118.366	151.309	536.490	520.828	505.404
Çekoslovakya	35.729	27.201	5.538	13.233	26.526	3.758
İsveç	58.577	45.067	42.100	64.452	64.227	98.314
İsviçre	26.094	22.773	30.134	9.622	10.596	18.611
Kanada	394.241	256.647	332.568	509.316	467.767	489.103
Hollanda	53.024	30.117	28.872	93.524	96.732	97.417
Almanya	91.176	62.533	54.665	126.343	107.130	46.475
Danimarka	6.395	3.598	3.775	17.211	24.814	25.236
Fransa	73.377	54.378	61.376	164.528	133.872	182.089
İtalya	47.433	42.209	38.807	76.830	58.292	58.864
Brezilya	119.514	97.748	106.305	68.631	61.957	80.345
Japonya	195.086	131.633	161.095	288.558	239.662	232.184
Avustralya	39.061	8.768	15.752	73.517	68.992	61.554
Yeni Zelanda	21.081	7.388	11.553	23.881	23.461	16.544
Rusya	27.239	23.502	24.494	42.892	69.691	56.638
Çin	99.428	47.249	60.341	49.703	34.719	55.614
Kolombiya	52.256	49.377	48.944	39.200	40.862	51.277
Küba	146.898	105.445	101.085	92.263	76.331	81.645

Kaynak: Statistical Abstract of the United States, 1940, ss. 508-514.

1936 yılına dek ABD'nin dış ticaretine karşı tavırları ışığında değerlendirilen ülkelerden yedisine ilk defa karşılıksız MFN statüsü verilmiştir⁸⁰⁴. 1931 yılı itibariyle ABD'nin en yoğun ticaret ilişkisi içinde olduğu ülkelerin saptanarak bu ülkelere yönelik izlenen gümrük vergisi indirimi gibi uygulamalarla karşılıklı ticaretin geliştirilmesi amacı izlendiği ikili ticaret anlaşmalarının, savaşa giden süreçte ABD'nin daha az mal ithal ettiği buna karşılık siyasi dinamikler çerçevesinde daha fazla mal ihraç etme çabasında olduğu bir sürece girdiği görülmektedir. İhracat artışı kaydedilen İsveç, İsviçre, Hollanda, Danimarka, Fransa, Brezilya, Rusya, Çin, Kolombiya'nın savaşa giden süreçte Amerikan hegemonyasının inşasının tamamlanmış ve savaş sonrası düzende Amerikan hegemonyasının sadece resmi olarak ifade edileceğinin bilincinde olan ülkeler topluluğu olduğu söylenebilir.

Finans piyasaları açısından bakıldığında, New York Borsası yıllık bileşik verileri 1937-1939 yılları arasındaki hareketlerin Amerikan ekonomisinin iş çevrimlerinde görülen genişleme ve daralma hareketleriyle uyumlu seyrettiği görülmektedir (Bkz. 2.5. 1920 Krizi ve ABD, Şekil 13). New York Borsası hisse fiyatlarının 1929 krizi sonrasındaki en yüksek değeri 1937 yılında gördüğü ve sonrasında ekonomik daralma ile birlikte hisse fiyatları ve kazançlarda da azalma kaydedilmiştir. Fakat, savaşa giden süreçte ABD'nin parasal garanti verebilecek derece bir finansal güvenilirlik oluşturmuş olduğuna vardığımız kanı, bu süreçte yabancı ülkelerin ABD bankalarında artış gösteren bloke altın hesapları olmuştur.

Tablo 57'te görüldüğü üzere, 1931 krizi ve sonrasında ABD'nin geçici olarak altın standardını askıya alarak 1934 Altın Rezerv Yasası'nı kabul ettiği dönemde sterlin'in ardından doların altına konvertibilitesine de son verileceği endişesi ile ABD bankalarından geri çağrılan bloke altın hesaplar, 1937-1939 yılları arasında en büyük gelişmeyi kaydetmiştir. Orijinalinde '*Gold under earmark*' olarak ifade edilen kavram, bankanın yabancı müşterisinden emanet olarak (placed in the custody) ayırdığı ve bu miktarın karşılığı altın para ve külçelerin bankanın mülkiyetinin ve idaresinin altına girdiği ve bankaya ait hale geldiği altın olarak tanımlanmıştır.

⁸⁰⁴ Bkz. 3.4. ABD'nin Ekonomisini Yeniden Yapılandırma Çabaları. Bu ülkeler, Belçika, İsveç, Kolombiya, Kanada, Hollanda, İsviçre ve Kosta Rika'dır. Verili tarihler arasında Kosta Rika ile ticaret hacimlerine ulaşamadığı için tabloya dâhil edilmemiştir.

Tablo 57: Yabancı Ülkelerin ABD'deki Bloke Altın Hesapları, 1929-1939¹

Yıl	Artış / Azalma ² (Dolar)	Yıl	Artış / Azalma (Dolar)
1929	+55.398.000	1935	-215.000
1930	+2.400.000	1936	+85.888.000
1931	+320.839.000	1937	+200.441.000
1932	-384.840.000	1938	+333.456.000
1933	-14.615.000	1939	+534.417.000
1934 ³	-82.552.000		

Not:

1) 1926-1934 Ocak arası bir ons altın 20,67 dolar değerindedir, Şubat 1934 itibariyle bir ons altın 35 dolardan işlem görmüştür.

2) Artış, net ihracata eşit olmakla birlikte azalma ile kastedilen net ithalattır. 1932 yılında Federal Rezerve Bankaları'nın net altın ihracatı 72.638.000 dolar olmuş, buna karşılık 1933 yılında Federal Rezerve Bankaları net ithalatı 72.638.000 dolar olmuştur.

3) ABD bankalarındaki bloke hesaplardan Ocak 1934'te ons fiyatı 20,67 dolardan net altın çıkışı 12.206.000 dolar olmuş, ons fiyatının 35 dolardan işlem gördüğü 1934'ün geri kalan 11 ayında bloke hesaplardan net altın çıkışı 70.347.000 dolar olmuştur.

Kaynak: Statistical Abstract of the United States, 1940, s. 484.

1934 Ocak itibariyle altının ons fiyatında gidilen düzenlemeye rağmen, 1935 sonrasında yabancı ülkelerin ABD'deki bloke altın hesaplarında kaydedilen ve giderek büyüyen artış, Avrupa'da gerginlik üzerine oturmuş olan ticari ve finansal dengelerle birlikte düşünüldüğünde, ABD'nin uluslararası düzende finansal kredibilitesini garanti altına aldığını göstermektedir. Böylece, uluslararası düzende merkez ülkelerin dünya-ekonomisinin sanayi üretimi, ticaret ve finans alanlarında kaydettikleri uzun süreli gelişmeler ışığında hegemon konuma gelebilecekleri üzerine kurulu olan kuram çerçevesinde ABD, 1930lar itibariyle, varolan hegemonun yerini almıştır⁸⁰⁵.

⁸⁰⁵ ABD ve Almanya'nın sektörel bazda verimlilik seviyelerinin Birleşik Krallık ile karşılaştırması için bkz Stephen N. Broadberry, "How Did the United States and Germany Overtake Britain? A

ABD'nin hegemon konumunun fiili olarak teyit edilmiş olduğu II. Dünya Savaşı'na giden süreçte, dünya-ekonomisinin diğer önde gelen ülkeleri olan Birleşik Krallık, Almanya, Fransa ve İtalya'dan oluşan Batı ve Orta Avrupa ülkelerinin siyasi ve ekonomik gündemleri I. Dünya Savaşı ve sonrasında imzalanmış olan Versailles Antlaşması'nın beraberinde getirdiği tazminat borçları, silahsızlanma ve sınırların korunmasını içeren çekişmeli meselelerden oluşmaktadır. Avrupa'ya ilişkin meselelere dâhil Sovyetler Birliği ile ilişkiler uluslararası dinamiklerden hâric tutulamayacak kadar önemli olması nedeniyle ayrıca değinilmesi gereken bir noktadır. ABD ve Sovyetler Birliği'nin dünya düzeninin kurulumu ve yönetimi konusunda ideolojik temellerden gelen farklılıkları bu iki büyük gücü 1917 itibarıyla birbirlerine karşı ihtiyatlı olmakla birlikte, icra ettikleri düzenin başarısını kanıtlamak üzerine kurulmuş bir rekabet içine de itmiştir.

Öyle görünmektedir ki, Almanya'daki rejim değişikliği ile paralel süreçlerde gerçekleşen Sovyetler Birliği'nin 1933 yılında tanınması ve ardından 1934'te, ABD'nin üye olmadığı ancak etkin olduğu, Milletler Cemiyeti'ne üye olması, tam da bu yıl ABD'nin Sovyet Rusya ile gümrük imtiyazları içeren ikili ticaret anlaşması gerçekleştirmek üzere diplomatik girişimlerde bulunması⁸⁰⁶ savaşa giden sürecin iki tarafça da anlaşıldığını ve bu süreçte Almanya, İtalya ve Japonya'nın karşı cephede olacağını gösteren gelişmeler olmuştur⁸⁰⁷. 1934 yılı sonuna ait diplomatik notlarda Fransa ABD'ye Sovyet Rusya'nın Spitzbergen Antlaşması'na dâhil edilip edilmeyeceğini soracak kadar Sovyet Rusya'yı gözetken bir siyaset izlerken⁸⁰⁸,

Sectoral Analysis of Comparative Productivity Levels, 1870-1990." **The Journal of Economic History**, Vol. 58, No. 2, 1998, <http://www.jstor.org/stable/2566739>, (10.09.2022), ss. 375-407.

⁸⁰⁶ FRUS, "Agreement to Facilitate and Increase Trade between the United States and the Soviet Union, effected by an Exchange of Notes signed at Moscow on July 13, 1935" Documents 203-232, **The Soviet Union, 1933-1939**, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1933-39/ch4>, (10.09.2022).

⁸⁰⁷ FRUS, "The Chargé in the Soviet Union (Henderson) to the Secretary of State", **The Soviet Union, 1933-1939**, 11.01.1936, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1933-39/d293>, (10.09.2022).

⁸⁰⁸ Spitsbergen (günümüzde Svalbard olarak adlandırılan) Arktik takımadalarında Norveç'e egemenlik hakkının tanındığı Antlaşma, 1920 yılında ABD, Birleşik Krallık, Norveç, Hollanda, İsveç, Danimarka, Fransa, İtalya ve Japonya tarafından imzalanmıştır. Kömür madenleri açısından zengin ve Birinci Dünya Savaşı öncesi Norveç ve Rus maden işletmelerinin bulunduğu takımadalarda 1920 yılında imzalanan antlaşmaya Sovyet Rusya dâhil edilmemiştir. ABD ve Sovyet Rusya arasında stratejik öneme sahip bir konumda bulunan takımadalara ilişkin antlaşmaya Sovyet Rusya'nın savaşa giden süreçte dâhil edilmesi, Almanya'nın savaş süresince olası saldırılarını önleme ve savaşta Sovyet Rusya'yı İtilaf Devletleri'nin yanına çekme amaçlarına hizmet etmiştir. ABD-Fransa diplomatik notlarında anlaşıldığı üzere, ABD Milletler Cemiyeti'ne üye olmuş bir ülkenin böyle bir anlaşmaya

1936 yılına gelindiğinde Amerikan diplomatik servisinin Sovyet Rusya'ya ilişkin raporlarında özellikle İtalya'nın Etiyopya'yı işgal sürecinden sonra Fransa'nın Sovyetler ile ortak güvenlik endişesi taşımadığı, Milletler Cemiyeti'nin ise etkisinin olmadığı gerekçeleriyle Sovyetler'in kendi ordusundan başka güvenebileceği bir ülke ya da kurumun kalmadığı ifadelerini kamuoyuna duyurmaktan çekinmeyen bir tavır almıştır⁸⁰⁹. Sovyet yetkililerin bu süreçte diğer uluslarla paralel olarak orduya ayrılan bütçelerini artırmasında ve savaş hazırlıkları içine girmesindeki haklılık payı şöyle gelişmiştir.

1935 yılında İtalya'nın Etiyopya'yı işgaline Milletler Cemiyeti'nin etkin bir çözüm getirmemesinin yanı sıra, Fransa işgale karşı herhangi bir tepki vermemekten öte Birleşik Krallık'ı da İtalyan faşist rejimine karşı yaptırım uygulamaktan vazgeçirmiştir. Fransa'nın Birleşik Krallık'ın işgale karşı sessiz kalmasını sağlayan siyasi yaklaşım İtalya'nın Birleşik Krallık'ın Akdeniz'deki donanmasına zarar verebilecek girişimlerde bulunması halinde Fransa'nın Akdeniz limanlarının Birleşik Krallık donanmasının sığınması için elverişli olmadığı için uzun süreli müttefikine yardım eli uzatamayacağını belirtmesi olmuştur⁸¹⁰. Aralık 1935'te İtalya'nın petrol ihtiyacının yaklaşık %74,5'inin karşılayan Arjantin, Hollanda, Irak, Hindistan, Yeni Zelanda, Romanya, Tayland, Çekoslovakya, Finlandiya ve Sovyet Rusya, İtalya'ya petrol ambargosu uygulayacaklarını duyurmuşlardır⁸¹¹. Rus kaynakları tarafından gündeme getirilen petrol ambargosunun İtalya'nın işgal sürecinde Almanya'nın açık rızasının yanı sıra, Fransa ve Birleşik Krallık'ın resmi olmasa da fiili kabulü, ABD ve Latin Amerika ülkelerinin ise İtalya'nın onayının alınmasının gerekli olduğu barış

taraf olmasında bir çekince görmediğini belirtmiştir. Bu da, ABD'nin Cemiyet'e üye olmamakla birlikte Cemiyet'e üye olan ülkelere karşı ılımlı bir siyaset izlediğini gösteren önemli bir belgedir. Bkz. FRUS, "Memorandum by the Chief of the Division of Eastern European Affairs (Kelley)", **The Soviet Union, 1933-1939**, 23.11.1934, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1933-39/d289>, (10.09.2022). Antlaşma için bkz. FRUS, "Treaty between the United States and Other Powers Relating to Spitzbergen, Signed at Paris February 9, 1920", **1920, Vol 1**, 09.02.1920, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1920v01/pg_78, (10.09.2022). Svalbard Takımadaları'nın stratejik önemine ilişkin bkz. P. J. Capelotti, **The Svalbard Archipelago: American Military and Political Geographies of Spitsbergen and Other Norwegian Territories, 1941-1950**, McFarland, 2015.

⁸⁰⁹ FRUS, "Chargé in the Soviet Union (Henderson) to the Secretary of State", **The Soviet Union, 1933-1939**, 16.01.1936, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1933-39/d296>, (10.09.2022).

⁸¹⁰ SSCB Bilimler Akademisi, **Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diplomasi Tarihi)**, Cilt 4, çev. Atilla Tokatlı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, Eylül 2009, s. 233

⁸¹¹ Ibid.

abalarına eşlik eden tavırla mecburi kabul görünümünde bir siyaset izlenmesine yol açtığı görülmektedir.

Etiyopya Krallığı, uluslararası düzenin hegemon gücü olan ve benimsediğı ekonomik siyasetin dünya-ekonomisinin dengelerini belirleyen ABD'nin tasvip edeceği şekil ve koşullarda işgal sürecinde rol alacağını sinyallerini vermiştir⁸¹².

Amerikan petrol şirketi Standard Oil New Jersey'in bir kolu olarak ABD'nin Delaware eyaletinde kayıtlı olarak kurulmuş *African Exploration and Development Corporation*'ın 30 Ağustos 1935 sabah saatlerinde Etiyopya Hükümeti ile bir anlaşma gerçekleştirmiş olması ve bu konuda bilgilendirilen Addis Ababa'daki Amerikan Dışışleri birimi, anlaşma şartlarına ilişkin detayları Bakanlığa iletmekte birlikte bir sonraki güne dek konu hakkında yayın yapılmayacağını taahhüt etmiştir⁸¹³. Ancak konu hakkında detayları ele geçiren Birleşik Krallık diplomatik servisi üzerinden Birleşik Krallık hükümetinin gelişmeleri sempatiyle karşılamadığını ifade eden bir bildirinin yayınlandığı Amerikan Dışışleri Bakanı'nın dikkatine getirilmiştir.

ABD, bu noktada 75 yıllık bir petrol imtiyazını kapsayan anlaşmanın Amerikan hükümeti ve resmi makamlarından bağımsız ve tamamen ticari motiflerle gerçekleştirilmiş olduğunu kaydetmiş ve bu süreçte şirketin yönetim kurulu başkanı ve yardımcısı ile görüşerek varılan anlaşmadan İtalyan-Etiyopya çatışmasında barışın sağlanması önceliğı göz önünde bulundurularak vazgeçilmesini tavsiye ettiğini iletmıştır. Şirket yetkililerinin anlaşmayı iptal edeceklerinin ifade edildiğı Amerikan Dışışleri Bakanlığı, Birleşik Krallık ile olası çıkar çatışmasından yana olmadığını göstermiş ancak bir diğeryandan Etiyopya'daki temsilcilikleri üzerinden Etiyopya Kralı'nın sempatisine karşılık vermiş ve anlaşmanın iptal sözünün iptal edileceğı anlamına gelmeyebileceğini iletmıştır⁸¹⁴.

⁸¹² FRUS, "The Chargé in Ethiopia (Engert) to the Secretary of State" (884.6363 *African Exploration and Development Corporation/29: Telegram*), 1935, **General, The Near East and Africa, Vol. I**, 04.09.1935, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1935v01/d652>, (11.09.2022).

⁸¹³ FRUS, "The Chargé in Ethiopia (Engert) to the Secretary of State" " (884.6363 *African Exploration and Development Corporation/1: Telegram*), 1935, **General, The Near East and Africa, Vol. I**, 30.08.1935, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1935v01/d645>, (11.09.2022).

⁸¹⁴ FRUS, "The Secretary of State to the Chargé in Ethiopia (Engert)" (884.6363 *African Exploration and Development Corporation/29: Telegram*), 1935, **General, The Near East and Africa, Vol. I**, 05.09.1936, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1935v01/d654>, (11.09.2022).

Söz konusu anlaşmanın iptali ya da icrası hakkında daha fazla detay maalesef mevcut olmamakla birlikte, süregelen gelişmeler İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçte ABD'nin uluslararası düzendeki etkinliğinin ekonomik ve siyasi çıkarları doğrultusunda şekillendiği ve üstlenmiş olduğu hegemon konumun amacına hizmet eden esnek bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Zorlayıcı olmayan ve retorikte uyum sağlama siyaseti üzerine kurulmuş olan Amerikan hegemonyası, Amerikan sanayi, ticaret ve finansal üstünlüklerinin uluslararası düzende nüfuz etmesinin ve kökleşmesinin nedenlerini oluşturmuştur.

9 Mayıs 1936 tarihinde İtalya'nın Etiyopya'yı işgalinin resmi bir ilhak olarak ilan edilmesiyle, Birleşik Krallık ve Fransa Addis Ababa'da bulunan temsilciliklerini büyükelçilikten konsolosluk düzeyine çekilmiştir. Bunun işgali resmen tanıma olduğuna ilişkin tepkilere ise Birleşik Krallık Washington Büyükelçiliği mevcut fiili durumu tanıma siyaseti izlediklerini ve gerekirse bunun bu şekilde Temsilciler Meclisi önünde de ifade edilebileceğini belirtmiştir⁸¹⁵. Öncesinde, ABD Dışişleri Bakanlığı ile görüş alışverişinde bulunan İtalyan Dışişleri yetkililerinin Latin-Amerika ülkelerinin izleyeceği siyasetin ABD ile aynı olacağını tahmin ettiklerini ifade etmeleri Amerikan siyasetinin savaşa giden süreçte uluslararası dinamikleri yönlendirdiğini gösteren ve Birleşik Krallık hegemonyasının yerini aldığını teyit eden bir gelişme olmuştur⁸¹⁶.

Almanya'da 1933 itibariyle resmen yönetimi ele geçirmiş olan Nasyonal Sosyalist Parti rejiminin lideri Adolf Hitler ilk yıllarında Batı'ya barış mesajları vererek ortak düşman olarak komünizme işaret etmesi; bununla birlikte 1938'de ilhak edilecek olan Avusturya'nın güvence altına alan bir Merkezi Avrupa Paketi imzalanmasına karşı çıkmış ve Avusturya'nın durumu söz konusu olduğunda ise 'işlerine karışmama ilkesinin uygulanmasının güç olduğunu'⁸¹⁷ öne sürmüştür. Hitler, bir diğer yandan da Alman donanmasının Birleşik Krallık donanmasının en az %35 büyüklüğünde olması talebini Almanya'nın Birleşik Krallık ile savaş gemileri

⁸¹⁵ FRUS, "British Embassy to the Department of State – Aide-Mémoire", 1936, **The Near East and Africa, Volume III**, 23.12.1936, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1936v03/d266>, (11.09.2022).

⁸¹⁶ FRUS, "Memorandum by the Chief of the Division of Near Eastern Affairs (Murray)", 1936, **The Near East and Africa, Volume III**, 02.11.1936, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1936v03/d261>, (11.09.2022).

⁸¹⁷ SSCB Bilimler Akademisi, **Cilt 4**, ss. 209-212.

yapımının sınırlandırılmasına ilişkin yapacağı görüşmeye ön koşul olarak ileri sürmüştür. Bunun devamında ele alınan hak eşitliği kapsamında Almanya'nın Birleşik Krallık ve Fransa ile eşit savaş uçağına sahip olmasının gerekliliğı ve Almanya'nın sömürgecilik konusunda geri kaldığı sürece Milletler Cemiyeti'ne katılmaya sıcak bakılmadığı, Mart 1935'te Hitler ile Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı Sir John Simon'ın Berlin görüşmelerinde dile getirilen konular olmuştur⁸¹⁸.

Bu dönemde ABD'nin uluslararası düzende belirleyici olduğuna ilişkin genel kanaat Amerikan kamuoyunda da oluşmuştur ki, savaşa giden süreçte I. Dünya Savaşı'nda Amerikan silah sanayisi ve finans sermayesinin payı olduğuna yönelik görüşler, 1934 yılında ABD Senatosu tarafından oluşturulan özel bir komisyonun gerçekleştirdiğı soruşturma süreciyle hayata geçirilmiştir. Yaklaşmakta olan başka bir dünya savaşına karşı 'yalnızcılık / izolasyonizm' politikası izlenmesi yönündeki kamuoyu baskısı Cumhuriyetçi Parti Kuzey Dakota Senatörü Gerald Nye başkanlığında Nisan 1934'te çalışmalarına başlayan ve Nye Komisyonu olarak bilinen Mühimmat Sanayii Soruşturma Özel Komisyonu (*Special Committee Investigating the Munitions Industry United States Senate*) aracılığıyla icra edilme çabası içinde yürütölmüştür.

Soruşturma sonuçlarının 1936 yılında rapor edildiğı Nye Komisyonu, silah, cephane ve savaş malzemelerinin üretimi ve ticaretinde faaliyet gösteren kurum ve şirketlerin neredeyse hiçbirinin sektörel anlamda silah sanayii üretiminde etkinlik göstermediğini, Westinghouse, General Electric, du Pont, General Motors, Babcock & Wilcox gibi sivil hayatta kullanıma yönelik endüstriyel üretim yapan şirketler tarafından gerçekleştirildiğini açıklamıştır⁸¹⁹. ABD'nin I. Dünya Savaşı'na girişinde Amerikan silah sanayi ve finans çevrelerinin kar odaklı faaliyetlerinin belirleyici olduğu ve bunların araştırılması üzere kurulmuş olan Nye Komisyonu soruşturma kapsamında söz konusu şirket ve kurumların II. Dünya Savaşı'na giden süreçteki

⁸¹⁸ Ibid.

⁸¹⁹ United States Congress, Senate, "Report of the Special Committee on Investigation of the Munitions Industry (The Nye Report)", **74th Congress, 2nd session**, 24.02.1936, <https://web.archive.org/web/20220522154755/https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/nye.htm>, (08.09.2022), ss. 3-13.

etkinliklerini de mercek altına almıştır⁸²⁰. 1925 yılında Cenevre Silahsızlanma Konferansı öncesinde silah üreticisi şirket yetkililerinin Dışişlerinde verilen bir konferansta tasarıya ilişkin görüşlerinin alındığını ve Cenevre’de ABD’nin gündeme yaklaşımının silah sanayi üreticilerinin hassasiyetleri doğrultusunda şekillendiğini, 1932 yılında yine Cenevre’de gerçekleştirilen silahsızlanma konferansının da Birleşik Krallık ve ABD’li silah sanayisi üreticilerinin çıkarları lehine sonuçsuz kaldığını belirtmiştir⁸²¹.

Komisyonun nihai raporu henüz tamamlanmadan Ağustos 1935’te ABD Tarafsızlık Yasası’nın yayınlanması, soruşturmanın ABD Başkanı Roosevelt ve ABD Kongresi tarafından ilgiyle takip edildiğini göstermiştir. Komisyon Başkanı Nye’in Dışişleri Bakanlığı’ndan silah ticaretine ilişkin uluslararası bir sözleşme için çalışmalar yapılmasına ilişkin bulunduğu talep üzerine⁸²² Başkan Roosevelt, Bernard Baruch tarafından gönderilmiş bir memorandum üzerinden⁸²³ Dışişleri Bakanı Cordell Hull ve diğer bakanlık yetkilileri ile görüşmüştür. Baruch’un mesajının içeriğine ulaşamamış olmakla birlikte, I. Dünya Savaşı sırasında Savaş Ticaret Yönetim Kurulu Başkanlığı görevini takiben strateji ve ticari konularda Başkan Roosevelt’de dâhil olmak üzere ABD Başkanları’nın danışmanlığını yapmış olduğu göz önüne alındığında (Bkz. 2.2. *Savaşın Finansmanı* ve 2.3. *ABD’nin Savaş Girişi*), II. Dünya Savaşı’na giden süreçte de Amerikan dış politikasının önceki yirmi yılla devamlılık arz ettiği söylenebilir. Wilkins (2004)’in Nye Komisyonu’na ilişkin Amerikan yatırımlarının ya da ABD’ye gelen yabancı yatırımların I: Dünya Savaşı’na giriş süreciyle ilişkilendirilmesini ‘absürt bulması’ bu durumda kişisel ve bilimsellikten uzak bir yorum olarak kabul edilebilir. Zira Nye Komisyonu’nun ABD’nin I. Dünya Savaşı’na girmesine ve yeniden savaşa dâhil olma ihtimaline bir tepki olarak oluşturulmuş olmasının yanı sıra, Amerikan hükümeti ve devlet

⁸²⁰ U.S. Congress, Senate, “Hearings before the Special Committee Investigating the Munitions Industry”, **73rd Congress, Part 4**, 10-12.09.1934, <https://archive.org/details/munitionsindustr46unit/page/n6/mode/1up?view=theater>, (10.09.2022).

⁸²¹ Ibid.

⁸²² FRUS, “The Chairman of the Special Committee of the Senate Investigating the Munitions Industry (Nye) to Mr. Joseph C. Green of the Division of Western European Affairs”, **1935, General, The Near East and Africa, Volume I**, 20.02.1935, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1935v01/d225>, (10.09.2022).

⁸²³ FRUS, “Memorandum by President Roosevelt for the Secretary of State”, **1935, General, The Near East and Africa, Volume I**, 23.02.1935, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1935v01/d226>, (10.09.2022).

organlarıyla ve hatta iş çevreleriyle işbirliği içinde çalışmalarını sürdürdüğü izlenmiştir⁸²⁴. Bu da, yalnızcılık/izolasyonizmden ziyade Amerikan dış politikasında ekonomik ve siyasi çıkarların temel alındığı pragmatizm prensibinin II. Dünya Savaşı'na giden süreçte hakim olduğunu göstermektedir.

Mart 1935 tarihli Bakan Hull tarafından Başkan Roosevelt'e iletilen memorandumda, Nye Komisyonu'nun kamuoyunun yoğun ilgisine cevaben Cumhuriyetçi Senatörler öncülüğünde kurulmuş ve faaliyetlerini devam ettiriyor olması ve bir yıllık bir süre içinde yeniden ABD Başkanlık seçimleri yapılacağı göz önünde bulundurulmuştur. Bu nedenle, öncelikle Başkan'ın Komisyon ile iletişimde bulunduğunu kısa dönemde Kongreye iletmemesi, bununla birlikte Komisyon ile işbirliği yapılması, bu süreçte de Nye Komisyonu Başkan ve üyelerine Bakanlıkla yapılan görüşmelerin gizli kalmasının talep edilmesi önerilmiştir⁸²⁵.

Ağustos 1935'te kabul edilen Tarafsızlık Yasası'yla ABD'nin savaştan taraflara cephane ve savaş malzemesi ihracatı yasaklanmıştır. Yasanın kabulünü takiben İtalya'daki Amerikan Büyükelçiliği'ne iletilen mesajda yasa ile ilgili bilgilendirmenin Etiyopya, Fransa, Birleşik Krallık, Cenevre ve Cenevre Silahsızlanma Konferansı'ndaki Amerikan temsilcisine de iletiliğinin vurgulanmış olması, dönem itibarıyla uluslararası gündemi meşgul eden İtalyan-Etiyopya Savaşı'na ABD yaklaşımının İtalya'ya kınama içinde olmayan bir tarafsızlık siyaseti izlediğini göstermektedir⁸²⁶. Kabul edilen yasanın uygulamasına ilişkin Amerikan temsilciliklerine iletilen bildiride ticari atışelerin; 1) Amerikan silah ve cephane ihracatının tarafsız ülkelere yapılabileceği, 2) savaşa taraf olan ülkelerin Amerikan menşeli silah ve cephane ithalatının ABD devleti üzerinden yapılamayacağı, bu nedenle satıcı ve alıcı arasındaki bağın kurulmasında resmi kanal üzerinden iletişim kurulmaması vurgulanmıştır⁸²⁷. Dışişleri Bakanlığı ve Nye Komisyonu arasındaki

⁸²⁴ Wilkins, s. 647.

⁸²⁵ FRUS, "Memorandum by the Secretary of State to President Roosevelt", 1935, **General, The Near East and Africa, Vol. 1**, 14.03.1935, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1935v01/d228>, (10.09.2022).

⁸²⁶ FRUS, "Secretary of State to the Ambassador in Italy (Long)", 1935, **General, The Near East and Africa, Vol. 1**, 13.09.1935, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1935v01/d244>, (10.09.2022).

⁸²⁷ FRUS, "The Secretary of State to Diplomatic and Consular Officers", 1935, **General, The Near East and Africa, Vol. 1**, 21.11.1935, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1935v01/d245>, (10.09.2022).

iletişim ve işbirliği içinde kabul edilen Tarafsızlık Yasası, 1936, 1937 ve 1939’da savaşın ihtiyaçlarına göre yenilenmiştir. Örneğin, 1936’da yenilenen haliyle Tarafsızlık Yasası, Kongre’nin onayının alınmasının gerekliliğini ortadan kaldırmıştır.

ABD’nin savaşa giden süreçte tarafsız kalma çabaları bir dizi Tarafsızlık Yasası’nın kabul edilmesine yol açmakla birlikte, silah satışına onay verilen Tarafsızlık Yasası’nın hangi yıl olduğu konusunda tam bir uzlaşmanın olmadığı fark edilmiştir. ABD kaynakları, 1935, 1936, 1937’de kabul edilen Tarafsızlık Yasaları’nın silah satışını yasakladığını ifade ederken⁸²⁸, ikincil kaynaklar 1937’de kabul edilen Tarafsızlık Yasası’nın silah satışını onayladığını ifade etmektedir⁸²⁹.

Markham’a göre (2002), 1937 yılında kabul edilen Tarafsızlık Yasası, Birinci Dünya Savaşı’na giden süreçte ABD’nin gösterdiği sanayi ve finans angajmanını kısıtlamaya yönelik önlemlerin alınmasını amaçlamıştır. Buna göre, uygulamaya alınan ‘*cash and carry*’ maddesi savaş halinde olan ülkelere ABD’den savaş malzemesi satın alma imkânı sunmakla birlikte, satın almanın nakit olarak yapılmasını talep etmekte ve tedarik edilen malların Amerikan gemileriyle taşınmasını yasaklamaktadır⁸³⁰. Aynı zamanda, ABD Hazinesi ve/veya ABD’deki özel bankerler tarafından savaş malzemelerinin tedariki için kredi verilmesi yasaklanmıştır. Ayrıca, petrol ve ürünleri savaş malzemesi sınıfına dâhil edilmediği için ABD’nin üretimde ve ticaretinde ayrıcalıklı olduğu sanayi üretim kolundaki ekonomik çıkarlarını gözettiği söylenebilir.

1936 yılında, Locarno Antlaşmaları ile Almanya ve Fransa’nın silahsızlandırılmış ortak bölgesi olan Ruhr’a Almanya’nın yeniden asker çıkarması ve yine 1936 itibariyle Almanya’nın Sovyetler Birliği’nden tedarik ettiği petrolün kesilmesi Standard Oil şirketi’nin Almanya’da hali hazırda var olan satışlarını ve mevcudiyetini artıracak bir gelişme olmuştur. Alman kimya şirketi I.G. Farben, 1913

⁸²⁸ National Archives, “Congress, Neutrality, Lend-Lease”, https://www.archives.gov/exhibits/treasures_of_congress/text/page20_text.html#:~:text=Between%201935%20and%201937%20Congress,war%20materials%20to%20belligerent%20nations, (15.09.2022). Office of the Historian, “The Neutrality Acts, 1930s”, **Milestones 1921-1936**, <https://history.state.gov/milestones/1921-1936/neutrality-acts#:~:text=On%20August%2031%2C%201935%2C%20Congress,apply%20for%20an%20export%20license,> (15.09.2022).

⁸²⁹ Markham, ss. 258-259.

⁸³⁰ Ibid.

yılında Friedrich Bergius isimli Alman kimyacı tarafından keşfinde kömüre uygulanan hidrojenasyon yönteminin, Standard Oil New Jersey Şirketi ile 1929'da ham petrole uygulanarak alternatiflerin çoğaltılması için bir sözleşme yapmıştır. Almanya dışındaki hidrojenasyonlarda patent hakkının Standard Oil'e ait olacağı sözleşmeye göre, I.G. Farben'ın Standard Oil'in %2 hissesine tekabül eden 35 milyon dolar değerindeki 546.000 hissesini alması kararlaştırılmıştır.

Nazi Devleti'nin desteğini alan I.G. Farben, askeri açıdan kullanıma daha elverişli olan sentetik petrolün üretimini bu yöntemle gerçekleştirmiştir ve petrolde Almanya'nın dışa bağımlılığının azalmasında önemli rol oynamıştır. 1939 yılına kadar on dört hidrojenasyon istasyonunun kurulduğu Almanya'da 1940 yılına gelindiğinde toplam benzin ihtiyacının %46'sı, uçak benzini ihtiyacının ise %95'i bu yolla karşılanmıştır⁸³¹.

Almanya'nın teknolojik potansiyelini stratejik ve askeri mobilizasyona tahsis etmiş olması, İtalya'nın 1935 itibarıyla Habeşistan'ı işgal edip İtalyan Krallığı bünyesine bağlamış olması ve aynı dönemde Japonya'nın Çin'de genişlemeci amaçları doğrultusunda işgallerde bulunması ABD Başkanı Roosevelt'in 5 Ekim 1937 tarihinde Chicago'da gerçekleştirdiği konuşmasının temelini oluşturmuştur⁸³². Başkan Roosevelt'in 'Karantina Konuşması' (*Quarantine Speech*) olarak kayıtlara geçen konuşmada bahsi geçen saldırganlık eylemlerinden hiçbirisi açıkça dile getirilmemiş olmakla birlikte, uluslararası barış, özgürlükler ve hukuku çiğneyerek saldırganlık eylemlerinde bulunanların silahlanma yarışı içinde oldukları ifade edilmiştir. Bu yarışta ülkelerin kaynaklarının %30 ile %50 oranında bir miktarını silahlanmaya ayırdığını, ABD'de ise bu oranın %11-12 arasında olduğunu, belirten Başkan Roosevelt, Amerikan ulusunun teknolojik gelişmelerin hayata geçirilebildiği barış ve güven ortamında yaşadığını kaydederek Chicago Köprüsü Açılışı vesilesiyle yaptığı konuşmasını yakın gelecekte ABD'nin uluslararası düzende alacağı tavra ithaf etmiştir⁸³³. Özgürlük meselesine kendi davaları olarak sahip çıkan ancak başka ulusları bu haktan mahrum bırakanların neden olduğu kırımın dünyanın başka

⁸³¹ Yergin, ss. 314-321.

⁸³² University of Virginia, Miller Center, "October 5, 1937: Quarantine Speech", **Presidential Speeches, Franklin D. Roosevelt Presidency**, <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/october-5-1937-quarantine-speech>, (15.09.2022).

⁸³³ Ibid.

yerlerine sıçraması halinde hiç kimsenin Amerika'nın kaçacağını, acıma duygusu içine gireceğini ve sakin ve barışçıl bir şekilde ahlak ve medeniyet kurallarını takip edeceğini düşünmemesi gerektiğine vurgu yapan Başkan, ABD'nin tehdit altında hissettiği her an savaşa girmeye hazır olduğu sinyallerini vermiştir⁸³⁴.

Berghahn (2014)'a göre, Başkan Roosevelt'in Karantina konuşmasını takiben, 5 Kasım 1937 tarihinde Hitler'in askeri ve stratejik yetkilileri ile 1938 yılı itibariyle Alman ulusu için gerekli yaşam alanının elde edilmesine ilişkin atılacak adımların tasarlandığı gizli görüşmeleri içeren konferans ABD-Almanya ilişkilerinde varılan gerginliği yansıtmaktadır⁸³⁵. Savaş Bakanı von Blomberg, Dışişleri Bakanı von Neurath, Ordu Başkomutanı von Fritsch, Donanma Başkomutanı Dr. Reader ve Albay Hossbach'ın katılımıyla gerçekleşen konferans notları Albay Hoßbach'ın imzasını taşıdığı için literatüre Hoßbach Tutanağı⁸³⁶, 'Hoßbach Protokolü' ya da 'Hoßbach Konuşması' olarak geçmiştir⁸³⁷. Berghahn'ın söz konusu gizli görüşmeleri 'konuşma' olarak isimlendirmesinin Almanya-ABD ilişkilerindeki karşılıklı atışmaya varan dinamiği yansıtmak için olduğu düşünülmektedir. Hitler'in 1936-1940 yılları arası olarak tasarladığı⁸³⁸ silahlanma planının gelişimine ABD Başkanı tarafından meydan okuma şeklinde cevap verilmesine gizli görüşmelerle karşılık verilmiş olması tartışmalıdır. 1937 sonbaharı itibariyle Amerikan ekonomisinin yeniden daralma sürecine girdiği ve bu nedenle sanayi üretiminin hareketlendirilmesine olan ihtiyaç nedeniyle ABD'nin ele aldığı savaş hazırlığı mahiyetindeki önlemlerle hareketlenen uluslararası düzende Almanya'nın planından daha erken bir süreçte savaşı başlattığı görülmektedir⁸³⁹. Zira 5 Kasım 1937'de Hitler'in askeri ve stratejik kurmaylarıyla gerçekleştirdiği gizli görüşmelerde Almanya'nın en erken 1938'de en geç 1943'te savaşı başlatacağı planlanmıştı.

⁸³⁴ Ibid.

⁸³⁵ Berghahn, s. 241.

⁸³⁶ Almanca orijinali için Bkz. NS-Archiv, "Die Hoßbach-Niederschrift", **Dokumente zum Nationalsozialismus**, 05.11.1937, <https://www.ns-archiv.de/krieg/1937/hossbach/>, (15.09.2022). İngilizce kaynak için bkz. German History in Documents and Images (GHDI), German Historical Institute, "Summary of Hitler's Meeting with the Heads of Armed Services on November 5, 1937 (Hossbach Protocol of November 10, 1937)", **Nazi Germany 1933-1945**, https://ghdi.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=1540, (15.09.2022).

⁸³⁷ Berghahn, ss. 240-245.

⁸³⁸ Yergin, ss. 314-321.

⁸³⁹ Berghahn, ss. 245-247.

ABD üretim sektörünün savaşa hazırlık çalışmalarına dâhil olması, 1933 yılında Başkan Roosevelt'in New Deal siyaseti çerçevesinde kurulan Özel Sektör Danışma Konseyi (*Business Advisory Council*) bünyesinde izlenmektedir⁸⁴⁰. General Electric Başkanı Gerard Swope, Standard Oil Yönetim Kurulu Başkanı Walter Teagle, International Harvester Başkanı Alexander Legge, General Motors Başkanı Alfred Sloan katılımıyla Haziran 1933'te kurulan danışma kuruluna 1932-1938 yılları arasında U.S. Steel CEO'su olarak görev yapmış olan Myron Taylor, 1925-1948 arasında AT&T Başkanı olarak görev yapmış Walter Gifford katılmıştır.

1937 sonbaharında hissedilmeye başlayan uluslararası gerginliklerin artışı ve Amerikan ekonomik daralması karşısında Dışişleri Bakanı Cordell Hull'un formüle ettiği çerçevede ortaya atılan *Pax Americana* aracılığı ile Amerikalı iş adamlarının savaşa giden süreçte Almanya'da bulunan yatırımlarıyla bağlarını koparmamışlardır. Üç adımda formüle edilmiş olan Pax Americana ile Başkan Roosevelt ABD'yi düşmanlaştırmadan Almanya, İtalya ve Japonya ile mücadele etmiştir⁸⁴¹. İlk olarak, 1938 itibarıyla ABD'de üretimin olabilecek en fazla sivil ihtiyacı karşılamaya yönelik yapılması; ikinci olarak Birleşik Krallık ve Fransa'nın askeri ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir potansiyel üretimin tasarlanması ve üçüncü olarak ABD Savaş Bakanlığı'nın cephanelerini yenileme ve rezervlerini doldurma amaçları izlenmiştir.

1936 yılı itibarıyla görüşmeleri devam etmekte olan ve Kasım 1938'de kabul edilip başlangıçta 1 Ocak 1939 itibarıyla 3 yıllık geçerliliği olan ABD-Birleşik Krallık ticaret anlaşmasında⁸⁴² Amerikan tarım ürünlerinin Birleşik Krallık pazarında gümrük vergisi imtiyazına sahip olması buna karşılık Birleşik Krallık'tan ithal edilecek tekstil ürünlerinde ABD pazarında gümrük vergilerinin azaltılmasının da Pax Americana'nın hayata geçirilme adımlarından biri olduğu görülmektedir.

Mart 1938'de Almanya'nın Avusturya'yı ilhakını takiben Eylül 1938'de Birleşik Krallık ve Fransa'nın Almanya ile imzaladıkları Münich Antlaşması bu nokta itibarıyla Almanya'yı Orta Avrupa'daki komşu ülkeleriyle baş başa

⁸⁴⁰ Ibid, s. 244.

⁸⁴¹ Ibid, s. 245.

⁸⁴² U.S. Department of State, "The Trade Agreement with the United Kingdom, Signed November 17, 1938", **Press Releases, Vol. 19, No. 477, Supplement A, Publication 1252**, U.S. Government Printing Office, 1938, <https://books.google.com.tr/books?id=4bcNAQAAMAAJ&pg=PR2#v=onepage&q&f=false>, (29.08.2022).

bırakmıştır. Her ne kadar Birleşik Krallık ve Fransa Münich Antlaşması'nı kendileriyle olan bir barış olarak görmüş olsalar da bu süreç savaşın yakınlarda hali hazırda başladığını göstermiştir. Çekoslovakya'nın Alman azınlıklarının ağırlıklı olarak bulunduğu Südeten Bölgesi'nin Almanya'ya bağlanmasına tepkisizliğin tetiklendiği anlaşma Çekoslovakya Başbakanı Benes'in siyasetten çekilerek ABD'de akademisyen olarak hayatını devam ettirdiği bir hayal kırıklığının uluslararası düzene nüfuz edeceği oluşumu beraberinde getirmiştir⁸⁴³.

Birleşik Krallık ve Fransa'nın savaş uçakları alanında artması beklenen ihtiyaçları Boeing'in üretim kapasitesini artırması ve 1939 yılında değiştirilen Tarafsızlık Yasası ile karşılanmıştır. 1939 yazında Avrupa'da yaklaşmakta olan savaş sürecinde Başkan Roosevelt Savaş Kaynakları Kurulu (*War Resources Board*)'ı oluşturmuştur. Savaş Kaynakları Kurulu'nun Başkanlığı'na *U.S. Steel* Başkanı Edward Stettinius Jr. getirilmiş *AT&T* Başkanı Walter Gifford ve *General Motors*'da üst düzey yönetici William Knudsen da kurulun yönetiminde rol almışlardır.

1940 yılında yenilenecek olan ABD Başkanlık seçimlerine giden süreçte 1937-1938 yılları arasında artan işsizliğin önüne geçilerek hem Demokrat Parti tabanını aşan bir çoğunluğun onayı alınmış hem de 1941 yılı sonunda ABD'nin yine kendi savaşı olarak koşul ve sonuçlarını belirleyerek katılacağı savaşa yönelik altyapı oluşturmuştur. Savaşa giden süreçte ABD hegemonyasının teyit ya da tehdit oluşturan süreçler açısından bakıldığında, üç süreç kırılma noktası olarak teşhis edilebilir:

- 1) 30 Ocak 1933'te Adolf Hitler'in Almanya Başbakanı olarak göreve gelmesi.
- 2) ABD'nin 1933 yılında Sovyetler Birliği'ni tanıması ve ticari ilişkilerin ağırlığının ABD-Sovyetler ekseninde kalabilmesi için 1934 itibarıyla verilen ekonomik imtiyazlar.
- 3) 1935 yılında ABD'de kabul edilen Tarafsızlık Yasası. Bu yasanın kabul edilişi ile paralel olarak işleyen süreçler dikkate alındığında Başkan Roosevelt'in yaklaşmakta olan savaşa kaçınılmaz olarak dâhil olunacağı yönünde bir bilince sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, yasanın ABD'nin savaşta taraf olan ülkelere silah

⁸⁴³ R. M. Douglas, **Orderly and Humane: The Expulsion of Germans after the Second World War**, Yale University Press, 2012, ss. 7-39.

satışını yasaklayan maddesinin 1939'da yeniden düzenlenerek kabul edilmesi, Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi ABD'nin 'hazır olduktan sonra' kendi yönetiminde olacak bir savaşa girmek için ihtiyacı olan zamanı kazanması için alınan bir önlemdir.

4) ABD'nin II. Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş'ta Sovyet Rusya'ya karşı uyguladığı sindirme (*containment*) politikasının 1937 itibariyle Almanya, İtalya ve Japonya'ya direk hitap etmeden uygulanması Pax Americana'nın belirleyici bir özelliği olmuştur.

SONUÇ

Uluslararası İlişkiler disiplininde süregelen hegemonya tartışmalarında genel-geçer yaklaşım, hegemonyaya talip olan devletlerin öncelikle siyasi istekliliği ve bu uğurda verilen savaşların analizine dayandırılmıştır. Böylece, 1815 Waterloo Zaferi Birleşik Krallık hegemonyasının miladını oluşturmuş, 1945 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın bitimi de Amerikan hegemonyasının başlangıcına işaret etmiştir. Fakat tarihsel bir anlatının sadece bir olaya indirgenemeyeceği ve hegemonik düzen inşasının bir gecede tesis edilemeyeceği zira bunun bir geçmişi ve temelini olduğu gerçeği, bizi Amerikan hegemonyasının temellerini ve zamansal gelişimini araştırmaya yönlendiren yegâne motivasyon olmuştur. Hegemonya oluşumlarının miladını savaşlara dayandıran genel görüşün Uluslararası İlişkiler disiplininde hâkim olma aşamasında, savaştan zaferle çıkan uluslararası aktörün yeni hegemonik düzeni kurmaya 'hakkı olduğu' ve söz konusu uluslararası aktöre hegemonik düzenin kurulumunu ele almak üzere tepeden inme bir 'tasvip' bahşedildiği yönünde görüşler yaygınlık kazanmaktadır.

Liberal teorisyen John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars* (2001) (Zaferin Ardından: Kurumlar, Stratejik Sınırlamalar ve Büyük Savaşlar sonrası Düzenin Yeniden İnşası) isimli eserinde ABD'nin hegemonik düzeninin Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sonrası oluşturulan kurumların düzenleyici rolü ile güvence altına alındığını ve Amerikan hegemonik gücünün düşüşe geçtiğinde dahi kurumların Amerikan hegemonyasının gardiyanı olarak görev yapacağını ifade etmiştir. Uluslararası İlişkiler disiplininde hegemonya tartışmalarında indirgemeci eğilime yol açacağını ifade ettiğimiz hegemonya inşasının savaşlarla dolaysız nedensellik çerçevesinde bağdaştırılması geriye dönük tarihsel analizden yoksundur.

Neoliberal kurumsalcılık teorisinin öne sürdüğü uluslararası düzende ekonomik ve siyasi karşılıklı bağımlılıkların varlığı yadsıyamayacağımız bir unsur olmakla birlikte, teorinin Amerikan hegemonyasının inşasını tarihsel dinamiklerden bağımsız bir anlatı ile sunması ve Amerikan hegemonyasının uluslararası düzende

kurguladığı normatif değerler sayesinde ebediyete kadar sürdürülebileceği düşüncesini empoze etmesi, bizi tezin kavramsal çerçevesini farklı teorilerde aramamıza iten ana nedenleri oluşturmuştur.

Tezin yazım aşamasının başlarında Kori Schake tarafından kaleme alınmış *Safe Passage: the Transition from British to American Hegemony* (2017) (Güvenli Geçit: Britanya Hegemonyası'ndan Amerikan Hegemonyasına Geçiş) isimli eser, hegemonya tartışmalarında savaşlar eşliğinde gerçekleşen inşa sürecine yönelik bir önkabulün hala mevcut olduğunu göstermiştir. Schake ve Ikenberry'nin izlediği liberal düşünce geleneğinin Amerikan hegemonyasının kurumları üzerinden uluslararası düzendeki etkinliğinin zaman aşımına uğramayacağını vurgulaması, bize göre sosyal bilimlerde önyargılı yaklaşımı temsil etmektedir. Schake'nin 'Birleşik Krallık ve ABD'nin sahip oldukları ortak siyasi kültür, gelenek ve ekonomik yapıların' Amerikan hegemonyasına 'güvenli geçiş'i garanti aldığını öne sürmesi ise bu tezin araştırma sorusunun kapsamı dışında kalmaktadır. Zira tezimiz bünyesinde ele alınan hegemonya, bir ülkeden diğerine bir güç transferinden ziyade kapitalist üretim şekli üzerinden işleyen dünya-ekonomisinin merkez ülkeleri arasında süregelen bir rekabette önde gelen merkez gücün diğer merkez güçlerin tabi olacağı bir düzen kurmasıdır. Dolayısıyla, Amerikan hegemonyası, bir önceki hegemonik düzenin sahibi olan Birleşik Krallık ile süregelen bir rekabetin sonucunda kurulabilmiş ve bu nedenle bir 'geçişin sonucu' değil başlı başına bir inşa sürecinin ürünü olmuştur.

Bu tezin kavramsal çerçevesini, devletlerin üretim ve uzmanlaşma şekillerine göre kapitalist dünya-ekonomisine Merkez ve Çevre olarak eklemlendiği dünya-sistemleri teorisinin hegemonik oluşum süreçlerine bakış açısı oluşturmaktadır. Bu tezde Amerikan hegemonyasının siyasi süreçler ve savaşlardan ziyade ekonomik güç üzerinden inşa edildiği ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu ekonomik temeller sanayi üretiminde, uluslararası ticaret ve finasta dünya-ekonomisinde bir Merkez ülkenin diğer Merkez ülkeleri yetişmesi ve sonrasında devamlılık içinde bu Merkez ülkeleri geçmesi ile mümkün olmaktadır. Öyleyse, ABD'nin öncelikle tarihin hangi döneminde Merkez ülke olduğu sorgulanmıştır. Elde ettiğimiz cevaba Hollandalı politik ekonomist Kees Van Der Pijl'in çalışmalarından erişmiş olmakla birlikte, ABD'nin Birinci Dünya Savaşı öncesi dünya-ekonomisinin Çevre ülkelerinden biri

olduğunu öğrenmiş bulunmaktayız. Dahası, Çevre ülke olduğu dönemde ABD, hegemon konumda olan Birleşik Krallık başta olmak üzere Almanya ve Fransa gibi diğer Merkez ülkelerin yatırımları için çekici bir mekân olmuştur. Bu bulgular, bize ABD'nin hangi süreçte Merkez olarak dünya-ekonomisinde yer aldığını sordurmuştur.

Bu noktada ilk bölümümüzün 1893-1913 ABD'nin dünya-ekonomisine eklemlenmesini konu alması gerektiği bir mecburiyet olarak ortaya çıkmıştır. Aksi halde bu tezin de, hegemonya literatüründe yer alan diğer çalışmalardan bir farkı kalmazdı. ABD'nin 19.yüzyılın son on yılı itibariyle dünya-ekonomisine sanayileşmiş bir Merkez ülke olarak eklemlendiğini gösterdiğimiz birinci bölüm, Amerikan hegemonyasının oluşumu için yeterlilik kriterinin tamamlandığı süreci detaylandırmıştır. 1893 Amerikan ekonomik krizinin Amerikan ekonomisinin sanayi üretim sektörüne bir dönüşüm getirdiği, teknolojik gelişmelerin çelik üretimine uygulanma sürecinin başlayarak ABD'nin tarım ekonomisine dayalı üretim sektörünün yerini seri üretime adapte edilmiş sanayi sektörünün almaya başladığı süreç, Amerikan hegemonik oluşumunun başlangıcına işaret etmiştir.

Bu dönem, Wallerstein ve Hopkins'in (2016, 169) yükselen hegemonya (*ascending hegemony*) olarak ifade etmiş oldukları 1897-1913 yıllarına tekabül etmiştir. ABD'nin dünya-ekonomisine eklemlenme sürecini 1893 yılından başlatmamızdaki amaç, 1897 yılında sonlandığı ifade edilen 1893 Amerikan ekonomik krizinin ABD ekonomisinde etkilerinin incelenmesinin gerekliliğidir. 1893 krizinin ortaya çıkmasında Amerikan iç ekonomik dinamikleri olduğu kadar, en büyük yatırımcı güç olan Birleşik Krallık'ta 1890 yılı Baring Krizi'ne aranan çözümler arasında ABD'ye yatırımların altınla mübadele edilerek geri çekilmesi de olmuştur. Dünya-ekonomisinde mevcut olan asimetrik karşılıklı bağımlılıklar 1890'ların Birleşik Krallık hegemonik düzeninde de dengeleri değiştiren bir unsur olmuştur.

Kriz sürecinde, ABD siyaset yapımında üretimde sanayileşmeye ve bu çerçevede işsizliğe de çözüm bulunması amacıyla gemi inşa sektörüne devlet desteği sunulması yönünde alınan kararlar, ABD'nin dünya hegemonyasına talip olduğunu göstermiş ve Amerikan hegemonyasının taslağını yaklaşık iki on yıl öncesinden ortaya dökmüştür.

1893 krizinden çıkış sürecinde benimsenen reçeteler aynı zamanda ekonomiye devlet müdahalesinin varlığını göstermiş ve ABD siyaset yapımında sermaye ve iş çevrelerinin yapısal olarak mevcut olduğunu ortaya çıkaran tarihsel veriler sunmuştur.

Birleşik Krallık hegemonyasının ne rıza ile devir alındığı ne de Birleşik Krallık'tan sonra Amerikan hegemonyasının hüküm sürmesine yönelik örtük bir anlaşmanın olmadığı yolunda elde ettiğimiz bulgularda, 1913 yılına dek ABD'nin ekonomik yapılanmasında, Birleşik Krallık hegemonyasının muhteviyatını oluşturan ekonomik kurumların kuruluş ve işleyişini garanti altına aldığı ve bunu yaparken de uluslararası dinamiklerden bağımsız hareket etmediği görülmüştür. Örneğin, 1907 Amerikan ekonomik krizinin merkez bankasının yokluğundan kaynaklanan bir iç ekonomik mesele olarak yansıtıldığı yaygın literatürde, krizden çıkış sürecinde 1907 sonbaharında ABD'den Fransa'ya ihraç edilen pamuğun ödemesinin Fransız Merkez Bankası rezervlerindeki altın ile kabul edildiği yer bulmamıştır. Fransız Merkez Bankası'nın dolaşımdaki parayı kullanmaktan kaçınarak 1907 Amerikan ekonomik krizinin Paris Borsası ve piyasasında oluşturduğu baskıdan mümkün mertebe en az zararla çıkma amacı doğrultusunda altın rezervlerinden yapılan ödeme, krizin yerel bir kriz olmadığını açığa çıkarmıştır.

ABD'nin Fransa'dan uzanan yardım eline kamuoyunda yer vermemesi, kurulması tasarlanan merkez bankasının kurumsal düzeninin üniter bir devletin etkisine açık olacağına yönelik endişeleri ortadan kaldırma amacına hizmet etmiştir. Öyle ki, Fed'in kuruluş aşamasında izlenen kamu siyasetinde federal ekonomik yapıda işleyen Almanya'nın kurumlarının ABD'ye daha yakın durduğu ifade edilmiştir. Bu durum, 1880-1890 yıllarında ABD'nin Birleşik Krallık'a karşı giriştiği sanayileşme ve teknolojik yenilik alanlarındaki yetişip yakalama süreçlerinde Fransa'dan ziyade Almanya ile yarış halinde olduğunun arka planını gösteren dinamiklerden biri olmuştur.

1907 Amerikan ekonomik krizinin Fransız ekonomisine etkileri çerçevesinde frank/sterlin kambiyo kurunun yükselişe geçmesinde New York-Londra finansal dengelerinin belirleyici olmasıyla açıklanabilmektedir. Bu durum, Ernest Mandel'in kapitalist gelişim sürecinin emperyalizm dönemi olarak açıkladığı 1893-1913 yılları arasında ABD'nin uluslararası finans merkezlerinden biri haline geldiği, üretim ve

ticarete sadece mevcut hegemonu değil diğer Merkez ülkeleri de etkileyen potansiyel bir ekonomik güç olduğu yönündeki hipotezimizi doğrulamıştır.

ABD'nin dünya-ekonomisine eklemlenme sürecinde Birleşik Krallık'tan gelen dış yatırımların ekonomik gelişimine yadsınamayacak katkıda bulunduğu ve bu nedenle Amerikan hegemonyasının Birleşik Krallık dış yatırımlarına bağımlı olarak geliştiği dolayısıyla, bir borçluluk içinde olduğunu ifade eden görüşler de birinci bölüm bünyesinde ABD-Birleşik Krallık ticari ve finansal ilişkileri kapsamında irdelenmiştir. Ele alınan dönemin sonunu takip eden süreçte, 1914 yılı itibarıyla ABD'nin borçluluk-GSYH oranı %3 iken Birleşik Krallık borçluluk-GSYH oranı %30'dur. Literatürde süregelen argümana cevaben ele aldığımız borçluluk değerleri, Birleşik Krallık'ın Birinci Dünya Savaşı'na giriş sürecinde ABD'nin sanayi üretimi, ticaret ve finans alanlarında kaydettiği üstünlüklere ek bir baskı unsurunun (*leverage*) daha etkisinde kaldığını göstermiştir. ABD Hazinesi'nin 1914 yılında bir önceki yıla nazaran iki kat altın para basımında bulunması ve 1915'te olağan seviyede para basımına devam etmiş olması Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte ABD'nin sergilediği parasal sağlamlığın Birleşik Krallık'ın savaşa girmesinde bir garanti sunduğu sonucuna varmamızda somut bir veri teşkil etmiştir.

ABD'nin tarafsız olduğu süreçte özel sektör girişimi çerçevesinde Birleşik Krallık başta olmak üzere İtilaf Devletleri'ne savaş malzemesi ve finansal kaynak sağlamasının tezimizin hipotezlerini doğrulayan iki önemli etkisi olmuştur. Birincisi, söz konusu maddi ve finansal kaynakların tedarik edilmesi Amerikan sanayisinin kapasite gelişimini beraberinde getirmiş ve teknoloji ve yeniliklerin devamlılığını garanti altına alan bir üretim şeklinin doğmasını sağlamıştır. İkinci olarak, sağlanan savaş dönemi borçları üzerinden kurulmuş ekonomik bağımlılıklar bir sonraki Dünya Savaşı'na kadar ABD'nin uluslararası düzende ekonomik ve siyasi gündemi belirlemesinin yanı sıra, Avrupa ülkelerinin içine girdiği ekonomik ve siyasi çıkmazlarda arabulucu ve genellikle son sözün sahibi olduğu uluslararası düzenin oluşumunu beraberinde getirmiştir.

Dünya-ekonomisinin birden fazla siyasi düzeni içeren tek ekonomik model olan kapitalist piyasa ekonomisi olarak ifade edildiği Wallerstein ve Hopkins'in dünya-sistemleri teorisi, dünya sosyal ekonomisi (*world social economy*) ile birlikte işlemektedir.

Dünya sosyal ekonomisi olarak ifade edilen kavram, dünya-ekonomisinin devamlılığını garanti altına almak üzere ekonomik durgunluk dönemlerinde hayata geçirilen uygulamalardır. Tez bünyesinde bu kavramın karşılığı olarak işlenen tarihsel gelişme, 1917 Bolşevik Devrimi'nin toplumsal etkilerinin ABD'de yaygınlaşmasından endişe duyan sermaye kesiminin (*American big business*) 1919 yılı Boston polis ofisi sendikalaşma hareketinin bastırılmasında kolluk kuvvetlerinin yardımını alması olmuştur.

Wallerstein ve Hopkins'in dünya sosyal ekonomisinin, ekonomik daralma sürecinde yükselen sınıf çatışmasını kapak işleviyle bastırması olarak ifade ettiği kavramsal anlatının somut temellerdeki örüntüsü, 1894 Pullman Grevi'nde görüldüğü gibi 1919 Boston Polis Ofisi Örgütlenmesi'nde ve 1930'ların yüksek işsizlik dönemlerinde oluşturulan istihdam ofislerinin işleyişinde vücut bulmuştur. 1919 yılında Amerikan sermayesinin sendikalaşma hareketine fabrikalarını kapatma pahasına da olsa sert bir karşı duruş sergilemiş, 1930'ların New Deal politikaları emek dostu olduğu izlenimi vermesine rağmen sendikalaşmaya karşı sermayenin yanında yer almıştır.

Sermayenin manipülatif rolü Bolşevizm karşıtı söyleme eklemlenmiş ve Amerikan siyaset yapımı ve dış politikasında belirleyici olmuştur. 1920'lerin uluslararası düzeninde etkin olan *Amerikanlaşma* siyasetinin bir getirisi olarak da emek hareketinin örgütlenmesine getirilen kısıtlamalar ABD'den Birleşik Krallık yönüne yayılım göstermiştir. Öyle ki, 1920 krizinin getirdiği yüksek işsizlik rakamları Birleşik Krallık'ta sosyal devlet politikalarının uygulanmasından ziyade, sendikalaşma hareketlerine polis ve güvenlik güçleriyle müdahalenin hayata geçirildiği toplumsal ve siyasi ortamı beraberinde getirmiştir.

1920'lerin ortalarına gelindiği süreçte Birleşik Krallık'ta yeni kurulan hükümetin sosyalist Başbakanı Ramsey MacDonald'ın Avrupa'da yeniden düzenin sağlanması için ABD'ye davetkâr mesajlar yöneltmesi, bir yönden de uluslararası düzende yürütülen *Amerikanlaşma* siyasetinin Merkez ülkeleri Bolşevizm tehdidine karşı uyarma ve ortak düşman belirleme stratejisinde başarıya ulaştığını göstermiştir.

1914-1929 arası uluslararası düzende Amerikan hegemonyasının işaretleri, ABD'nin tamirat borçlarının belirlenmesi sürecinde Avrupalı güçler arasında gayri-resmi bir arabuluculuk yapması, Birleşik Krallık'ın savaş sonrası yeniden altın

standardına geçişinde Federal Rezerv'in ele aldığı para politikalarının sunduğu destek ve uygulamaya giren Dawes Planı ışığında izlenmiştir.

Federal Rezerv ve Milletler Cemiyeti kaynakları üzerinden erişim sağlanabilmiş olan ABD ve diğer sanayileşmiş ülkelerin altın ve yabancı para rezervlerine ilişkin veriler ışığında 1924-1926 arası uluslararası finansal hareketlilik şöyle açıklanabilir:

1924 yılı sonu ve 1925 yılı ilk yarısında Fed'in faiz indirimine giderek Birleşik Krallık Hazinesi'nin altın rezervlerini artırarak yeniden altın standardına geçmesine hazır hale gelmiş olmasının sağlandığı yönündeki ifadelere rağmen, söz konusu dönemde Birleşik Krallık altın rezerv miktarında bir artış izlenmemiştir. Aksine, 1924-1925 yılları arasında Birleşik Krallık altın rezervleri 11 milyon pound düşüş göstermiştir. Buna karşın, aynı dönemde Almanya altın rezervleri 455 milyon Reichsmark artmıştır. ABD altın rezervlerinin ise yine aynı yıllarda 100 milyon dolar düştüğü ve Reichsmark/dolar paritesinin 4 olduğu göz önüne alındığında ABD'nin izlediği uluslararası finansman politikalarının ekonomik güç dengelerinin değişmesinde etkili olduğu görülmüştür.

Tezin hipotezlerinden biri olarak, Amerikan sermayesi ve iş çevreleri (*American big business*) üzerinden savaş süresince İtilaf Devletleri'ne sağlanan ekonomik desteğin iki savaş arası dönemde Amerikan hegemonyasının inşa ve devamlılığını garanti aldığı ifade edilmiştir. Fakat tez bünyesinde gerçekleştirilen iz sürümü bize Amerikan hegemonyasının sadece savaş borcu ve krediler aracılığıyla değil savaş sonrası uluslararası düzende yer alan 'galip' ve 'mağlup' taraflara karşı izlenen farklı ekonomik politikalar aracılığıyla Amerikan hegemonyasına karşı koyabilecek bir gücün bulunmayacağı bir denge siyasetinin izlendiğini göstermiştir.

1914-1929 yılları arasında Birleşik Krallık, Almanya ve (Sovyet) Rusya'ya karşı izlenen ekonomik, siyasi ve stratejik politikaların çeşitliliği, her ne kadar tezde ekonomik yönüne yoğunlaşmış olsa da, Amerikan hegemonyasının teyidi 1930 sonrası uygulanan Young Planı, Hoover Moratoryumu ve New Deal bünyesinde kendisini ifade etmiştir. Hoover Moratoryumu'nun dönemin mali ve parasal politikaları kapsamına alınmış olmasının nedeni, moratoryum kararının alınma ve uluslararası kabul sürecinde Birleşik Krallık, Almanya ve Fransa'nın ABD para politikalarının etkisinde kalmış olmasına dayanmaktadır.

J.P. Morgan Şirketi özelinde BIS'e devlet temelinde değil de özel sektör üzerinden katılım göstermiş olan ABD, Fransa'nın moratoryum kararına gösterdiği tepki karşısında tamirat borcu ödemesinin diğer alıcıların payına düşecek kısmının Fransa tarafından BIS'e yatırılması şartını öne sürerek moratoryum kararında uluslararası rıza sürecini garantilemiştir. Dolayısıyla, Young Planı'nda olduğu gibi Hoover Moratoryumu ile de ABD, Avrupa'da süregelen siyasi ve ekonomik çıkmazların çözümünü hedef almıştır. Hipotezlerimizle örtüşen bir şekilde, Amerikan sermayesinin siyasi karar alma mekanizmalarındaki etkinliği hegemonik inşa sürecinin son safhası olan 1930-1939 yılları arasında tüm görünürlüğü ile ortaya çıkmıştır.

Bütün bunların üzerinde, iki yıllık müzakere süreci sonunda 1938 Kasım'da kabul edilmiş olan ABD-Birleşik Krallık ticaret anlaşmasının kabul şartları arasında olası bir savaş durumunda Birleşik Krallık ve dominyonlarının ABD'nin tarafsızlık yasalarının engeline takılarak Amerikan ürünlerinden mahrum bırakılmayacak olması yönündeki taahhüt, uluslararası düzenin eski ve yeni hegemonları arasında kurulmuş olan ekonomik ve siyasi bağımlılık ilişkisini gözler önüne sermiştir. Bu tezin araştırma ve yazım sürecinde cevabı aranan sorulardan biri de Amerikan hegemonyasının siyasi kabulünün neden İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine ötelenmiş olmasıdır. Zira ekonomik veriler ve erişim sağlanan arşiv kaynakları Amerikan hegemonyasının ekonomik yönden mevcudiyetine ilişkin bir fiilî kabul sergilemektedir.

1936'da Fransa'nın para biriminde devalüasyona gitme tasarıları çerçevesinde ABD ve Birleşik Krallık'ı da içeren bir üçlü finans anlaşması için önce ABD'ye yaklaşması Başkan Roosevelt'in müdahalesiyle karşılaşmıştır. Başkan Roosevelt, Birleşik Krallık siyasi liderleri ve halkının Londra'nın uluslararası finans merkezi olduğu yönündeki gururlu inancına (*amour propre*) saygı çerçevesinde Fransa'yı iki ülkeyle eş zamanlı resmi iletişime geçmeye davet etmiştir. Bu durum, Amerikan hegemonyasının uluslararası düzende kanıtlanmış olduğunu göstermekle birlikte, ABD'nin bunu kabul etmekte güçlük çeken Birleşik Krallık ile ticari ve ekonomik çıkarlarını zedeleyebilecek herhangi bir polemikten kaçındığını göstermektedir. Bu şekilde düşünüldüğünde, Amerikan hegemonyasının siyasi kabulünün İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna ötelenmiş olması, sadece Birleşik Krallık'ın gururunu

zedelememe eğilimi çerçevesinde açıklanabilir. Güncel hegemonya çalışmaları açısından bakıldığında ise bu siyasi eğilimin Amerikan hegemonyasının yumuşak gücünün kökenlerini oluşturduğu söylenebilir.

Diğer yandan, dönemin koşullarının yeni bir dünya savaşını getireceğinin açık ve belirgin olduğu ve ABD'nin yine savaş öncesi ticari ve ekonomik destek sunarak İtilaf Güçleri'nin kaynakları tükendiğinde savaşa dâhil olacağı ve savaşı Amerika'nın özgürlük savaşı olarak sonlandıracağı düşünüldüğünde, uluslararası düzende hali hazırda inşa edilmiş bir hegemonyanın bir önceki hegemonun gururu lehine ertelenmesi akla yatkın gelmemektedir. Zira 1935'te İtalya'nın Etiyopya'yı işgali ile çıkacak savaşta ittifakların alacağı şekil belli olmuş iken liderlik üzerine yapılacak siyasi söylemlerden ziyade barış ve özgürlüklerde birleşme yolunda ele alınan ekonomik politikalar hem döneme hem de savaş sonrasına hitap etmiştir.

Siyasi anlamda Amerikan hegemonyasının 1939'da ilanı belki de, ABD'nin savaşa başından itibaren dâhil olmasını gerektirecek ve bu da tarafsızlık süresince sağlanacak ekonomik çıkarlardan feragat edilmesini beraberinde getirecekti. Bu açıdan bakıldığında, ABD'nin müttefiki olacak Birleşik Krallık ve Fransa'nın savaş öncesi Amerikan hegemonyasına ilişkin içsel bir kabulde bulunduğu fark edilmiş ve ABD'nin bunu ilan ve icra etmede istekli olmakla birlikte aceleci davranmadığı tespit edilmiştir. Ancak, olasılıklar üzerine kurulu bu akıl yürütme ele alınan tezin konusu kapsamına girmemekte ve başka bir çalışmanın konusu olmaya aday olarak görülmektedir.

Üretim, uluslararası ticaret ve finans alanlarında dünya-ekonomisinin diğer Merkez ülkelerinden uzun süreli üstünlüğünün izini sürdüğümüz ABD'nin hegemonik düzen inşasında 1930 sonrası mali ve para politikaları önceki dönemlere göre belirleyici olmuştur. Fakat yine de ikinci bölümle devamlılık arz etmesi açısından araştırdığımız Milletler Cemiyeti arşivlerinden 1930 sonrası ülkelerin altın ve yabancı para rezervlerinin erişime açılması bulgularımızı güçlendirecektir.

Kapitalist dünya-ekonomisinde hegemonik bir düzenin inşasında belirleyici faktör olan sanayi üretimine ilişkin, ABD'nin tarihsel süreçlerde gerçekleştirdiği sanayi üretimlerinin kilit sektörlerde etkinliği incelenmiştir. Mevcut çalışmadan farklı olarak sanayi üretim dalları özelinde tematik bir çalışma ışığında da Amerikan hegemonyasının inşası açıklanabilirdi.

Birinci Dünya Savaşı öncesinin yaygın kullanım açısından öne çıkan sanayi üretim dalları demir-çelik ve bunları işlemek için gerekli hammadde kömürdür. Savaş sonrası dönemin sanayi üretiminde elektrik sektörü ve yan sanayisi olarak bakır öne çıkmakla birlikte 1929 sonrası özellikle otomobilin yaygın kullanımı ile petrol çağı olarak geçmiştir. Sanayi üretiminde değişen akımların bağımsız değişken olarak işlenebileceği bir çalışma ışığında da Amerikan hegemonyasının inşasının tarihlerinin yine bizim tezimizde ifade ettiğimiz tarihsel dönemlerle örtüşme ihtimali yüksektir. Zira Freeman ve Louçã (2013)'nin çalışmalarında yer verdiği, 'eski' ve 'yeni' sanayi dallarının tarihsel örüntüsünü göz önünde bulundurmak (bkz. **Tablo 46**), bu kanıya varmamızda ana dayanak noktamız olmuştur.

Teknolojik gelişme ve yenilikleri uluslararası düzende Amerikan hegemonyasının inşa sürecine dâhil ettiğimiz bu tezde, ABD'nin savaş sonrası Avrupa ülkelerinin ekonomilerine desteğinde dönemin önde gelen sanayi üretim şekilleri izlenebilmektedir. Standard Oil'in Birinci Dünya Savaşı öncesi Almanya'daki yatırımları bünyesinde sahip olduğu tankerlerin savaş sonrasında Almanya'nın borcu olarak Birleşik Krallık ve Fransa'ya verilmesine ilişkin hayata geçirilmeye çalışılan düzenlemelerde ABD Dışişleri diplomatik kanallar aracılığıyla Standard Oil'e destek vermiştir. Bu sürecin devamında Dawes Planı'nın kabul edilerek Almanya ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi Amerikan hegemonyasının, Birleşik Krallık hegemonyasının serbest ticaret rejiminden farklı olarak, Amerikan özel sektörünü ve uluslararasılaşmayı temel alan bir model üzerine inşa edildiğini göstermiştir. Young Planı'na ilişkin kaleme alınmış olan alt bölüm, *General Electric* Başkanı Owen Young'ın Almanya'nın tamirat borcu ödemeleri için oluşturulan uzmanlar komitesi üyeliği sırasında ABD ve Almanya arasında süregelen elektrik sektörü ortaklığında etkin rolü olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Savaş öncesine gidildiğinde, 1909 tarihli Londra Deklarasyonu ile contraband meselesi üzerinde düzenlemeler ele alınmıştır. Buna göre, contraband meselesine konu olmuş olan tahıl, pamuk, tütün, bakır ve aydınlatma amaçlı kullanılan ve petrol yan ürünü olan gazyağı, contraband sınırlaması düşünüldüğünde savaştan en fazla etkilenen sanayi sektörü olmuştur. Bu gelişme, Standard Oil Petrol Şirketi'nin ABD Dışişleri Bakanlığı ile karşılıklı yazışmalarında gazyağının contraband kapsamından çıkarılması yönünde yürüttüğü lobi faaliyetlerini açıklamaktadır.

Nitekim İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçte kabul edilen 1937 Tarafsızlık Yasası çerçevesinde benimsenen *Cash and Carry* koşulu kapsamında gazyâğının ana maddesi petrol savaş ürünü olarak sayılmamıştır.

Amerikan hegemonyasının inşa sürecinde, zamanla kaydedilen teknolojik gelişmeler sayesinde ABD sanayi üretiminde (örneğin, 1880'ler itibariyle çelik üretiminde Bessemer teknolojisinin yaygın kullanımıyla) Birleşik Krallık'ı yetiştirmiş; üretim kapasitesini artırarak dünya pazarlarında özellikle güney komşuları, Orta ve Güney Amerika'da Birleşik Krallık'ın yerini almıştır. Uzun döneme yayılmış olan üretim ve ticaret ilişkilerinde yetişip yakalama süreçleri ABD petrol sanayisinde de gözlemlenmiştir. 1870'ler itibariyle üretimi başlanan petrolün bir sanayi ürünü olarak yaygın kullanımı 1929 yılı ve sonrasında gerçekleşmiştir. 1928 yılında Red Line Agreement olarak bilinen Birleşik Krallık, Fransa, Hollanda ve ABD petrol şirketlerinin katılımıyla oluşturulan konsorsiyum üzerinden ilk defa Orta Doğu petrol pazarına erişim sağlamış olan Amerikan sermayesi, bölgede mevcut olan Birleşik Krallık etki alanını 1930 yılında Bahreyn'de elde edilen imtiyaz ve 1933 yılında Suudi Arabistan'a karşılıksız MFN statüsü verilmesiyle saf dışı bırakabilmiştir. Bu durum, yine Amerikan hegemonyasının uluslararası düzende inşasının Amerikan sermayesi ile oluşturulan karşılıklı ilişki üzerinden gerçekleştiğini göstermiştir.

Youssef Cassis (2007)'e göre, Londra'nın uluslararası finans merkezi statüsü 1900'ler itibariyle New York, Paris ve Berlin'in meydan okumalarıyla karşılaşmaya başlamıştır. Uluslararası finans merkezlerine ilişkin, Kees Van Der Pijl (2012), Paris ve Berlin'e gelen yatırımların dünya-ekonomisinin Çevre ülkelerinden geldiğini, buna karşın New York'a gelen sıcak paranın Londra, Paris ve Berlin/Frankfurt kaynaklı olduğuna işaret etmiştir. Merkez ülkelerden gelen yatırımların istikrarlı ve daha büyük hacimlerde gerçekleşmesi, ABD'nin 20. yüzyıl başları itibariyle bir finans merkezi olma yolunda gelişmesinin önünü açmıştır. Yine de, New York'un finans merkezi olması Birinci Dünya Savaşı'nın sonunu, Başkan Roosevelt de dâhil olmak üzere Amerikalı siyasiler tarafından Londra'nın yerine geçmesinin kabulü ve ilanının İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna ertelenmesi bu tezin hala cevap aradığı sorulardan biridir.

Amerikan hegemonyası üzerine gerçekleştirilen güncel çalışmaların bir ortak özelliği de içinde bulunduğumuz yüzyılda Amerikan hegemonik düzeninin yerini

başka bir hegemonik düzenin alıp almadığını sorgulamayı misyon edinmiş olmalarıdır. Bu alanda kaleme alınan çalışmaların bir kısmı Amerikan hegemonyasının demokrasi ve insan hak ve özgürlükleri gibi değerler bütünü ile birlikte varolduğu ve bu yüzden başka bir uluslararası aktör ya da Merkez ülke tarafından yerinin doldurulamayacağını savunarak olası hegemonik oluşumlara kapıların kapalı olduğunu vurgulamaktadır.

Gelecek hegemonik düzen(ler)in alacağı şekillerin tasarlanması ya da Amerikan hegemonik düzeni sonrasında hangi Merkez ülkenin hegemonik düzenini inşa edebileceği bu tezin konusu dışında kalmakla birlikte, konuya bizim getirebileceğimiz bir açıklama, dünya-sistemleri teorisinin incelediği alt başlıklar ışığında Wallerstein ve Hopkins öncülüğünde Fernand Braudel Center'ın değerli akademisyenlerinin katkılarıyla derlenmiş olan *The Age of Transition: Trajectory of the World System 1945-2025* (1996) (Geçiş Dönemi: Dünya Sistemi'nin Gidişatı 1945-2025) isimli eser aracılığıyla okuyucunun dikkatine sunulabilir. 1945'e giden süreçte Amerikan hegemonyasının zafere ulaştığı bir durumda, Wallerstein ve Hopkins yakın dönem uluslararası ilişkilerin tasvir edildiği düzende hegemonyadan ziyade uluslararası düzende gruplaşmalar şeklinde gerçekleşecek dengenin ABD/Çin/Japonya yakınlaşmasına karşı Avrupa Birliği/Rusya olabileceğini öngörmüştür. Siyasi ve tarihsel açıdan ele alınan bu gruplaşmanın herhangi bir aktörün hegemonyasından daha muhtemel olduğu ve ABD'nin Uzak Doğu'lu partnerleriyle giriştiği mücadelenin yüzeysel olduğu, zira ekonomik ve siyasi süreçlerin rekabetten ziyade bağımlılık ilişkisini desteklediği argümanları Wallerstein'ın öngörülerini haklı çıkarmaktadır.

Günümüzde ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin ölçümünde kullanılan verilerin sağlık, eğitim ve kişi başına düşen geliri de içerdiği düşünüldüğünde, hegemonik düzen oluşturmaya istekli ve bu anlamda yeterli olan Merkez ülke(ler)in sanayi üretimi, ticaret ve finans alanlarına ek olarak sağlık, eğitim ve kişi başına düşen gelir düzeylerinde de ABD'yi yetiştirip yakalama sürecini kat etmiş olması gerekmektedir. Bu süreç ise katedildikten sonra tahlil edilebilecek bir oluşumu bünyesinde barındırmaktadır.

KAYNAKLAR DİZİNİ

Arşiv Kaynakları

Bank of England Archive, “Chapter IV Provision of Foreign Currencies and Support of the Foreign Exchanges”, **The Bank of England 1914-1921**, (03.01.2022).

Papers relating to the Foreign Relations of the United States (FRUS), “Minutes of the Final Meeting of the Delegations of the United States of America and the United Kingdom”, **1938, The British Commonwealth, Europe, Near East and Africa, Vol. 2**, 17.11.1938, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1938v02/d65>, (15.09.2022).

FRUS, “The British Trade Delegation to the Department of State”, **1938, The British Commonwealth, Europe, Near East, and “British Commonwealth, Europe, Near East and Africa, Vol. 2**, 06.05.1938, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1938v02/d28>, (15.09.2022).

FRUS, “Memorandum by the Chief of the Division of Trade Agreements (Hawkins)”, **1936, General, British Commonwealth, Vol. 1**, 26.12.1936, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1936v01/d555>, (15.09.2022).

FRUS, “Statement by the Secretary of the Treasury (Morgenthau), September 25, 1936”, **1936, General, British Commonwealth, Vol. 1**, 25.09.1936, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1936v01/d459>, (05.10.2022).

FRUS, “Memorandum by Mr. Richard Eldridge of the Division of Trade Agreements”, **1936, General, British Commonwealth, Vol. 1**, 24.06.1936, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1936v01/d536>, (15.09.2022).

FRUS, “Memorandum by the Under Secretary of State (Philips)”, **1936, General, British Commonwealth, Vol. 1**, 23.06.1936, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1936v01/d442>, (05.10.2022).

FRUS, “Ambassador in France (Straus) to the Secretary of State”, **1936, General, British Commonwealth, Vol. 1**, 06.06.1936, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1936v01/d440>, (05.10.2022).

FRUS, “British Embassy to the Department of State – Aide-Mémoire”, **1936, The Near East and Africa, Volume III**, 23.12.1936, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1936v03/d266>, (11.09.2022).

FRUS, “The Secretary of State to Diplomatic and Consular Officers”, **1935, General, The Near East and Africa, Vol. 1**, 21.11.1935, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1935v01/d245>, (10.09.2022).

FRUS, "Memorandum by the Chief of the Division of Near Eastern Affairs (Murray)", **1936, The Near East and Africa, Volume III**, 02.11.1936, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1936v03/d261>, (11.09.2022).

FRUS, "Secretary of State to the Ambassador in Italy (Long)", **1935, General, The Near East and Africa, Vol. 1**, 13.09.1935, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1935v01/d244>, (10.09.2022).

FRUS, "The Secretary of State to the Chargé in Ethiopia (Engert)" (884.6363 *African Exploration and Development Corporation/29: Telegram*), **1935, General, The Near East and Africa, Vol. I**, 05.09.1936, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1935v01/d654>, (11.09.2022).

FRUS, "The Chargé in Ethiopia (Engert) to the Secretary of State" (884.6363 *African Exploration and Development Corporation/29: Telegram*), **1935, General, The Near East and Africa, Vol. I**, 04.09.1935, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1935v01/d652>, (11.09.2022).

FRUS, "The Chargé in Ethiopia (Engert) to the Secretary of State" " (884.6363 *African Exploration and Development Corporation/1: Telegram*), **1935, General, The Near East and Africa, Vol. I**, 30.08.1935, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1935v01/d645>, (11.09.2022).

FRUS, "Memorandum by the Secretary of State to President Roosevelt", **1935, General, The Near East and Africa, Vol. 1**, 14.03.1935, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1935v01/d228>, (10.09.2022).

FRUS, "Memorandum by President Roosevelt for the Secretary of State", **1935, General, The Near East and Africa, Volume I**, 23.02.1935, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1935v01/d226>, (10.09.2022).

FRUS, "The Chairman of the Special Committee of the Senate Investigating the Munitions Industry (Nye) to Mr. Joseph C. Green of the Division of Western European Affairs", **1935, General, The Near East and Africa, Volume I**, 20.02.1935, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1935v01/d225>, (10.09.2022).

FRUS, "Agreement to Facilitate and Increase Trade between the United States and the Soviet Union, effected by an Exchange of Notes signed at Moscow on July 13, 1935" Documents 203-232, **The Soviet Union, 1933-1939**, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1933-39/ch4>, (10.09.2022).

FRUS, "Chargé in the Soviet Union (Henderson) to the Secretary of State", **The Soviet Union, 1933-1939**, 16.01.1936, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1933-39/d296>, (10.09.2022).

FRUS, "The Chargé in the Soviet Union (Henderson) to the Secretary of State", **The Soviet Union, 1933-1939**, 11.01.1936, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1933-39/d293>, (10.09.2022).

FRUS, "Memorandum by the Chief of the Division of Eastern European Affairs (Kelley)", **The Soviet Union, 1933-1939**, 23.11.1934, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1933-39/d289>, (10.09.2022).

FRUS, "Hejaz and Nejd Recognition by the United States of the Kingdom of the Hejaz and Nejd and a Proposal for a Commercial Agreement, Secretary of State to the Ambassador in Great Britain (Dawes)", **1931, Vol. 2**, 10.02.1931, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1931v02/pg_549, (23.11.2022), ss. 547-550.

FRUS, "Message of the President of the United States to Congress, December 8, 1925", **1925, Vol. 1**, 08.12.1925, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1925v01/pg_VII, (04.07.2022).

FRUS, "Message of the President", **1925, Vol. 1**, 08.12.1925, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1925v01/pg_XIII, (04.07.2022).

FRUS, "Chargé in Great Britain (Sterling) to the Secretary of State", **1925, Vol. 1**, 16.03.1925, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1925v01/d28>, (04.07.2022).

FRUS, "Ambassador in France (Herrick) to the Secretary of State", **1923, Vol. 2**, 08.01.1924, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1923v02/d78>, (15.10.2022).

FRUS, "The Secretary of State to the Ambassador in France (Herrick)", **1923, Vol. 2**, 11.01.1924, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1923v02/d72>, (15.10.2022).

FRUS, "Secretary of State to General Charles Dawes", **1923, Vol. 2**, 27.12.1923, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1923v02/d76>, (15.03.2022).

FRUS, "Secretary of State to Mr. Owen D. Young", **1923, Vol. 2**, 27.12.1923, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1923v02/d77>, (15.03.2022).

FRUS, "Secretary of State to the Ambassador in France (Herrick)", **1923, Vol. 2**, 12.12.1923, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1923v02/d142>, (10.03.2022).

FRUS, "Treaty between the United States and Germany, signed December 8, 1923, regarding Friendship, Commerce and Consular Rights" **1923, Vol. 2**, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1923v02/d28>, (10.02.2022).

FRUS, "Secretary of State to the British Chargé", **1923, Vol. 2**, 15.10.1923, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1923v02/d48>, (28.02.2022).

FRUS, "Commissioner at Berlin (Dresel) to the Secretary of State", **1921, Vol. 2**, 24.04.1921, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1921v02/d50>, (06.02.2022).

FRUS, "Secretary of State to the Commissioner at Berlin (Dresel)", **1921, Vol. 2**, 29.03.1921, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1921v02/d42>, (05.02.2022).

FRUS, "The Commissioner at Berlin (*Dresel*) to the Secretary of State", **1921 Vol. 2**, 23.03.1921, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1921v02/d41>, (05.02.2022).

FRUS, "The Secretary of State to the Ambassador in France", **1921 Vol. 2**, 23.03.1921, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1921v02/d40>, (05.02.2022).

FRUS, "The British Embassy to the Department of State - Memorandum", **1921 Vol. 2**, 14.03.1921, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1921v02/d39>, (05.02.2022).

FRUS, "The President of the Allied Conference (Lloyd George) to the Government of the United States", **1921, Vol. 1**, 06.05.1921, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1921v01/pg_12, (10.02.2022), ss. 12-13.

FRUS, "The Commission to Negotiate Peace to the Secretary of State", **1920, Vol. 2**, 18.11.1919, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1920v02/pg_571, (15.03.2022), ss. 571-572.

FRUS, "The Secretary of State to the Commission to Negotiate Peace", **1920, Vol. 2**, 05.11.1919, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1920v02/pg_566, (15.03.2022),

FRUS, "Treaty between the United States and Other Powers Relating to Spitzbergen, Signed at Paris February 9, 1920", **1920, Vol 1**, 09.02.1920, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1920v01/pg_78, (10.09.2022).

FRUS, "Claim by the Standard Oil Company of New Jersey to beneficial ownership—Provisional exemption of the tankers from allocation among the Associated Powers; cancelation of the exemption by the Supreme Council—Refusal by the United States Shipping Board to release the Imperator and seven other German ships pending a decision on the tankers; release of the eight German ships—Proposals for a provisional allocation of the tankers—Agreement of June 7, 1920, between the Reparation Commission and the United States", Documents 460-493, **1920, Vol. 1**, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1920v02/ch27subch1?start=31>, (01.03.2022).

FRUS, "Section I. General Provisions (Article 231-244)" **The Paris Peace Conference 1919 (PPC), Vol. 13, 1919**, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv13/ch17subch1>, (24.01.2022).

FRUS, "Notes on the Occupation of the Rhineland", **PPC, Vol. 13, 1919**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv13/pg_773, (12.07.2022), s. 773.

FRUS, "Section I. Western Europe (Art. 428-432)", **PPC, Vol. 13, 1919**, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv13/ch23subch1>, (12.07.2022), ss. 720-725.

FRUS, "Annex II (1 to 23)" **PPC, Vol. 13, 1919**, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv13/ch17subsubch2>, (28.02.2022), s. 487.

FRUS, "The United States and the Settlement", **PPC, Vol. 13, 1919**, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv13/ch2>, (20.01.2022).

FRUS, "Article 231", **PPC, Vol. 13, Part 8, 1919**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv13/pg_417, (24.01.2022), s. 417.

FRUS, "Section 4. Inter-Allied Commissions of Control (Article 203-210)", **PPC, Vol. 13, 1919**, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv13/ch14subch4>, (24.01.2022).

FRUS, "Treaty of Versailles: Annotations of the Text", **PPC, Vol. 13, 1919**, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1919Parisv13/pg_10, (25.01.2022), s. 10.

FRUS, "Address of the President, annual", **with the Address of the President to Congress, December 8, 1914**, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914/address-of-the-president>, (05.10.2021).

FRUS, "The Secretary of State to Solicitor Folk", **with the Address of the President to Congress December 8, 1914**, 31.01.1914, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914/pg_446, (05.10.2021), s. 446.

FRUS, **Protection of American oil interests in Mexico. Agreements by exchange of notes with Great Britain and the Netherlands to preserve the status quo**, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914/ch98>, Documents 1116-1170, 1914, (05.10.2021).

FRUS, "The British Consul at Tampico to Rear Admiral C. Cradock at Vera Cruz", 06.05.1914, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914/d1129>, (05.10.2021).

FRUS, "Special Agent Carothers to the Secretary of State", 01.05.1914, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914/d1123>, (05.10.2021).

FRUS, "Secretary of State to the German Ambassador", 11.05.1914, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914/d1103>, (05.10.2021).

FRUS, "The British Ambassador to the Secretary of State", 27.05.1914, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914/d1133>, (05.10.2021).

FRUS, "The Secretary of State to the British Ambassador", 02.06.1914, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914/d374>, (05.10.2021).

FRUS, "The Act repealing the Exemption", **Ambassador Page to the Secretary of State**, 06.03.1914, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914/d464>, (05.10.2021).

FRUS, "Address of the President delivered at a joint session of the two Houses of Congress on March 5, 1914", 05.03.1914, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914/d463>, (05.10.2021).

FRUS, "The Secretary of State to the French Ambassador", **French Protectorate in Morocco, Relinquishment of Extraterritorial Jurisdiction by Certain Foreign Powers, Attitude of the United States**, 13.02.1914, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914/d1631>, (05.10.2021).

FRUS, "Secretary of State to the American Minister", **with the Address of the President to the Congress December 2, 1913**, 18.12.1913, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1913/pg_448, (05.10.2021), s. 448.

FRUS, "The American Minister to the Secretary of State", **with the Address of the President to the Congress December 2, 1913**, 09.12.1913, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1913/pg_446, (05.10.2021), s. 446.

FRUS, "Joint Resolution of Congress", **with the Annual Message of the President Transmitted to Congress December 3, 1912**, 14.03.1912, https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1912/pg_745, (05.10.2021), s. 745.

FRUS, "Proclamation revoking the proclamation of March 14, 1912, prohibiting the exportation of arms or munitions of war to Mexico", **with the Address of the President to Congress December 8, 1914**, 03.02.1914, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1914/d657>, (05.10.2021).

German History in Documents and Images (GHDI), German Historical Institute, "Summary of Hitler's Meeting with the Heads of Armed Services on November 5, 1937 (Hossbach Protocol of November 10, 1937)", **Nazi Germany 1933-1945**, https://ghdi.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=1540, (15.09.2022).

Historische österreichische Zeitungen und Zeitschriften (ANNO), "Zeitschrift des Elektrotechnischen Vereines in Wien", **1883-1939, Vol. 9**, 01.03.1931, [https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno-plus?aid=emb&datum=19310109&query=\(\(text:Union\)+AND+\(text:Elektricit%C3%A4t\)+AND+\(text:Gesellschaft\)\)\)&ref=anno-search&seite=27](https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno-plus?aid=emb&datum=19310109&query=((text:Union)+AND+(text:Elektricit%C3%A4t)+AND+(text:Gesellschaft)))&ref=anno-search&seite=27), (02.07.2022), s. 27.

Lloyd's Register Foundation, "Notes on the 1920-21 Edition of Lloyd's Register of Shipping", **World Fleet Stats 1920-1921**, Heritage&Education Centre, 2021, <https://hec.lrfoundation.org.uk/archive-library/world-fleet-statistics>, (01.12.2021).

National Archives, "Congress, Neutrality, Lend-Lease", https://www.archives.gov/exhibits/treasures_of_congress/text/page20_text.html#:~:text=Between%201935%20and%201937%20Congress,war%20materials%20to%20be%20ligerent%20nations, (15.09.2022).

National Archives, "Final Version: First Report on the Further Provision Necessary for Establishing Public Credit, 13 December 1790", **Founders Online**, <https://founders.archives.gov/documents/Hamilton/01-07-02-0227-0003>, (03.03.2020).

National Archives, "Joint Address to Congress Leading to a Declaration of War Against Germany", **Milestone Documents**, 1917, <https://www.archives.gov/milestone-documents/address-to-congress-declaration-of-war-against-germany>, (05.10.2021).

NS-Archiv, "Die Hoßbach-Niederschrift", **Dokumente zum Nationalsozialismus**, 05.11.1937, <https://www.ns-archiv.de/krieg/1937/hossbach/>, (15.09.2022).

Office of the Historian, "The Neutrality Acts, 1930s", **Milestones 1921-1936**, <https://history.state.gov/milestones/1921-1936/neutrality-acts#:~:text=On%20August%2031%2C%201935%2C%20Congress,apply%20for%20an%20export%20license>, (15.09.2022).

Office of the Historian, "New Deal Trade Policy: The Export-Import Bank & the Reciprocal Trade Agreements Act, 1934", **Milestones: 1921-1936**, <https://history.state.gov/milestones/1921-1936/export-import-bank>, (23.08.2022).

Office of the Historian, "Protectionism in the Interwar Period", **Milestones: 1921-1936**, <https://history.state.gov/milestones/1921-1936/protectionism>, (04.04.2022).

Office of the Historian, "U.S. Entry into World War I, 1917", **Milestones: 1914-1920**, <https://history.state.gov/milestones/1914-1920/wwi>, (11.11.2021).

Office of the Historian, “The Paris Peace Conference and the Treaty of Versailles”, **Milestones: 1914-1920**, <https://history.state.gov/milestones/1914-1920/paris-peace>, (25.01.2022).

The League of Nations, **Statistical Year-Book 5**, 1930-1931, **HeinOnline**.

The National Archives, “Black Friday and the TUC (Trades Union Congress)”, **Cabinet Papers**, <https://www.nationalarchives.gov.uk/cabinetpapers/themes/black-friday-tuc.htm>, (10.03.2022).

The National Archives, “Conclusions of a meeting held in Mr. Chamberlain’s Room, House of Commons, S. W. , on Friday, April 15th 1921, at 4.45 p.m.”, Cabinet 22 (21), **CAB/23/25**, <http://filestore.nationalarchives.gov.uk/pdfs/small/cab-23-25-cc-22-21-6.pdf>, (10.03.2022).

The National Archives, “Economic Slump”, **The Cabinet Papers**, <https://www.nationalarchives.gov.uk/cabinetpapers/themes/economic-slump.htm>, (15.02.2021).

The National Archives, “Economic Policy in the 1920s”, **The Cabinet Papers**, <https://www.nationalarchives.gov.uk/cabinetpapers/themes/economic-policy-1920s.htm#Return%20to%20the%20Gold%20Standard>, (15.02.2022).

The National Archives, “General Organisation for Munitions Supply, Vol. 2, Part 3” (Morgan Agreement), **Munitions Organisation in the United States of America Vol 2**, Archives Unbound, link.gale.com/apps/doc/SC5109587729/GDSC?u=ege&sid=bookmark-GDSC&xid=a30efa3b&pg=7, (08.10.2021).

UK Parliament Hansard, “Churchill’s speech about the Gold Standard”, **5th Series, Vol. 183**, 28.04.1925, <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/private-lives/yourcountry/collections/churchillexhibition/churchill-the-orator/gold-standard/>, (30.03.2022).

UK Parliament Hansard, “Proposed Anglo-Russian Treaty”, **Lords Sitting, Vol. 59, The Recess**, 07.08.1924, <https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1924/aug/07/proposed-anglo-russian-treaty>, (08.06.2022).

Resmi Yayınlar (Statistical Abstract, Fraser)

Aldrich, Nelson W. “The Work of the National Monetary Commission: An Address by Senator Nelson W. Aldrich Before the Economic Club of New York, 29.11.1909”, **United States National Monetary Commission**, Government Printing Office, Washington, 1910, <https://fraser.stlouisfed.org/title/610>, (06.06.2021).

Bank of England, "Monetary Policy", 14.10.2022, <https://www.bankofengland.co.uk/monetary-policy#:~:text=Monetary%20policy%20is%20action%20that,us%20%E2%80%93%20this%20is%20Bank%20Rate>, (17.10.2022).

Bank of England (BoE), **A Millenium of Macroeconomic Data for the UK, 2016**, <https://www.bankofengland.co.uk/statistics/research-datasets>, (02.03.2020).

The Bank of England, "The Balance of Payments in the Inter-War Period", **Quarterly Bulletin**, 1972, <https://www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/quarterly-bulletin/1972/the-balance-of-payments-in-the-inter-war-period.pdf>, (01.08.2022), ss. 358-359.

Board of Governors of the Federal Reserve System (U.S.) 1935-, "The International Gold Standard and the US Monetary Policy from World War I to the New Deal", **Federal Reserve Bulletin**, Haziran 1989, <https://fraser.stlouisfed.org/title/62/item/20805>, (05.12.2021).

Board of Governors of the Federal Reserve System (U.S.), 1935-, "Foreign Exchange Rates 1922-1928", **Federal Reserve Bulletin**, Ocak 1929, https://fraser.stlouisfed.org/files/docs/publications/FRB/pages/1925-1929/28191_1925-1929.pdf, (26.06.2022).

Board of Governors of the Federal Reserve System (U.S.) 1935- ve Federal Reserve Board 1914-1935, "Gold Reserves of Principal Countries", **Federal Reserve Bulletin**, Nisan 1926, <https://fraser.stlouisfed.org/title/62/item/20583/toc/346525>, (29.04.2022).

Board of Governors of the Federal Reserve System (U.S.), 1935-, "Paper Currency Outstanding - United States Treasurer's Monthly Statement of Paper Currency of Each Denomination Outstanding," **Federal Reserve Bulletin**, Ağustos 1915, <https://fraser.stlouisfed.org/title/62/item/21073/toc/230045>, (11 Mayıs 2022).

Board of Governors of the Federal Reserve System (U.S.), 1935- and Federal Reserve Board, 1914-1935. "Aldrich-Vreeland Currency," **Federal Reserve Bulletin**, Temmuz 1915, <https://fraser.stlouisfed.org/title/62/item/21072/toc/279231>, (11.05. 2022).

Board of Governors of the Federal Reserve System, "Board of Governors Members, 1914-Present", **Board Members**, <https://www.federalreserve.gov/aboutthefed/bios/board/boardmembership.htm>, (30.06.2022).

Clarke, Stephen V. O. "Central Bank Cooperation 1924-1931", **Federal Reserve Bank of New York**, 1967, <https://fraser.stlouisfed.org/files/docs/meltzer/clacen67.pdf>, (21.06.2022).

Congressional Budget Office, “Historical Data on Federal Debt Held by the Public”, **Economic and Budget Issue Brief**, 05.08.2010, <https://www.cbo.gov/publication/21728>, (02.03.2020).

Congressional Research Service (CSR), “Introduction to US Economy: The Business Cycle and Growth”, **In Focus**, 13.01.2022, <https://sgp.fas.org/crs/misc/IF10411.pdf>, (05.03.2022).

European Central Bank (ECB), “What is monetary policy?”, 10.07.2015. <https://www.ecb.europa.eu/explainers/tell-me/html/what-is-monetary-policy.en.html>, (18.07.2021).

Federal Reserve Bank of Dallas, “The Federal Reserve, Monetary Policy and the Economy”, <https://www.dallasfed.org/~media/documents/educate/everyday/ev4.pdf>, (17.10.2022), ss. 1-16.

Gilbert, S. Parker. “Report of the Agent-General for Reparation Payments, Berlin”, **Library of Brigham Young University**, 10.06.1927, <https://net.lib.byu.edu/~rdh7/wwi/1918p/rep27/repar9.htm>, (05.04.2022).

Kinley, David. “The Independent Treasury of the United States and its Relations to the Banks of the Country”, **United States National Monetary Commission**, Government Printing Office, Washington, 1910, https://fraser.stlouisfed.org/files/docs/historical/nmc/nmc_587_1910.pdf, (27.10.2022).

Library of Congress, “A Century of Lawmaking for a New Nation: U.S. Congressional Documents and Debates, 1774 – 1875”, **Annals of Congress**, Senate, 18th Congress, 1st Session, Aralık 1823, <https://memory.loc.gov/cgi-bin/ampage?collId=llac&fileName=041/llac041.db&recNum=4>, (29.04.2021).

Library of Congress, “U.S. Reports: United States v. E. C. Knight Co., 156 U.S. 1”, **Periodical**, 1984, www.loc.gov/item/usrep156001/, (17.10.2022).

Library of Congress, “The Great Cleveland Panic of 1893”, **The American Iron and Steel Association**, Philadelphia, 1896, <https://www.loc.gov/resource/rbpe.16003800/>, (02.04.2018).

Library of Congress, “Sixteenth Amendment”, **Constitution of the United States**, <https://constitution.congress.gov/constitution/amendment-16/#amendment-16>, (29.04.2022).

Office of the Comptroller of the Currency, “Charles G. Dawes”, **Previous Comptrollers**, <https://www.occ.gov/about/who-we-are/history/previous-comptrollers/bio-10-charles-dawes.html>, (31.05.2022).

Radin, Charles A. “US Business Cycle Expansions and Contractions”, NBER, 19.07.2021, <https://www.nber.org/research/data/us-business-cycle-expansions-and-contractions>, (03.03.2022).

Pujo, Arsène Paulin ve United States Congress, House. Committee on Banking and Currency (1865-1974), “Report of the Committee Appointed Pursuant to House Resolutions 429 and 504 to Investigate the Concentration of Control of Money and Credit”, **Rapor No. 1593, 62. Kongre, 3. Oturum**, Government Printing Office, Washington, 1913, <https://fraser.stlouisfed.org/title/1329>, (26.10.2022).

Secretary of State, “An act to define and fix the standard of value, to maintain the parity of all forms of money issued or coined by the United States, to refund the public debt, and for other purposes. March 14, 1900”, **The Statutes at large of the United States of America from December 1899 to March 1901**, Vol. 31, Government Printing Office, Washington, 1901, <https://tile.loc.gov/storage-services/service/l1/lsl/l1sl-c56/l1sl-c56.pdf>, (27.10.2022).

Treasury Direct, “Historical Debt Outstanding”, **The History of the Debt**, <https://fiscaldata.treasury.gov/datasets/historical-debt-outstanding/historical-debt-outstanding>, (20.10.2022).

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB), “Nihai Kredi Mercii”, Terimler Sözlüğü, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banka+Hak+kinda/Egitim-Akademik/Terimler+Sozlugu/>, (26.10.2022).

United Nations, “The Deutsche Amerikanische Petroleum Gesellschaft Oil Tankers (USA, Reparation Commission) Vol. 2, 05.08.1926”, **Reports of International Arbitral Awards**, 2006, https://legal.un.org/riaa/cases/vol_II/777-795.pdf, (23.03.2022), ss. 777-795.

U.S. Congress, Senate, “Hearings before the Special Committee Investigating the Munitions Industry”, **73rd Congress, Part 4**, 10-12.09.1934, <https://archive.org/details/munitionsindustr46unit/page/n6/mode/1up?view=theater>, (10.09.2022).

United States. Congress, Senate, “Report of the Special Committee on Investigation of the Munitions Industry (The Nye Report)”, **74th Congress, 2nd session**, 24.02.1936, <https://web.archive.org/web/20220522154755/https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/nye.htm>, (08.09.2022)

United States. Congress. House. Committee on Ways and Means. “Reciprocal Trade Agreements: Hearings Before the Committee On Ways And Means” (RTA), **House of Representatives, Seventy-third Congress, Second Session**, U.S. Government Printing Office, Washington, 08-14.03.1934, <https://hdl.handle.net/2027/hvd.32044014195556>, (10.08.2022).

United States Congress, **Gold Reserve Act of 1934**, 30.01.1934, <https://fraser.stlouisfed.org/title/gold-reserve-act-1934-1085>, (01.08.2022).

United States Congress, **Tariff of 1930 (Smoot-Hawley Tariff)**, 17.06.1930, <https://fraser.stlouisfed.org/title/5882>, (23.09.2022).

United States Congress, **Tariff of 1922 (Fordney-McCumber Tariff)**, 21.09.1922, <https://fraser.stlouisfed.org/title/tariff-1922-fordney-mccumber-tariff-5864>, (04.04.2022).

United States Congress, **Pittman Act**, 23.04.1918, <https://fraser.stlouisfed.org/title/pittman-act-5875>, (10.11.2022).

United States Congress, **Tariff of 1913 (Underwood Tariff)**, 03.10.1913, <https://fraser.stlouisfed.org/title/5897>, (03.04.2022).

United States Congress, **Tariff of 1846 (Walker Tariff)**, 30.07.1846, <https://fraser.stlouisfed.org/title/tariff-1846-walker-tariff-5899>, (16.12.2022).

U. S. Bureau of Mines, The Branch of Metals and Branch of Industrial Minerals, **Metal Prices in the United States Through 1991**, 1993.

U.S. Department of Commerce, Bureau of the Census, “Long Term Economic Growth 1860-1965”, **A Statistical Compendium**, Ekim 1966, <https://fraser.stlouisfed.org/files/docs/meltzer/cenlon66.pdf>, (14.04.2021).

U.S. Department of Commerce, Bureau of Census, **Business Cycle Developments**, November 1962.

U.S. Department of Commerce, Bureau of the Census with Cooperation of Social Science Research Council, **Historical Statistics of the United States 1789-1945: A Supplement to the Statistical Abstract of the United States**, Government Printing Office, Washington, 1949.

U.S. Department of Commerce, **Statistical Abstract of the United States 1941**, Government Printing Office, Washington, 1942.

U.S. Department of Commerce, **Statistical Abstract of the United States 1940**, Government Printing Office, Washington, 1941.

U.S. Department of Commerce, **Statistical Abstract of the United States 1939**, Government Printing Office, Washington, 1940.

U.S. Department of Commerce, **Statistical Abstract of the United States 1938**, Government Printing Office, Washington, 1939.

U.S. Department of Commerce, **Statistical Abstract of the United States 1937**, Government Printing Office, Washington, 1938.

U.S. Department of Commerce, **Statistical Abstract of the United States 1936**, Government Printing Office, Washington, 1937.

U.S. Department of Commerce, **Statistical Abstract of the United States 1935**, Government Printing Office, Washington, 1936.

U.S. Department of Commerce, **Statistical Abstract of the United States 1934**, Government Printing Office, Washington, 1935.

U.S. Department of Commerce, **Statistical Abstract of the United States 1932**, Government Printing Office, Washington, 1933.

U.S. Department of Commerce, **Statistical Abstract of the United States 1929**, Government Printing Office, Washington, 1930.

U.S. Department of Commerce, Bureau of Foreign and Domestic Commerce, Western European Division, "Export Trade of the United States and Germany: Comparative Figures for 1913, 1920 and 1921", **Trade Information Bulletin Nr. 21**, U.S. Government Printing Office, Washington, 1922.

U.S. Department of Commerce, **Statistical Abstract of the United States 1921**, Government Printing Office, Washington, 1922.

U.S. Department of Commerce, **Statistical Abstract of the United States 1918**, Government Printing Office, Washington, 1919.

U.S. Department of Commerce, **Statistical Abstract of the United States 1915**, Government Printing Office, Washington, 1916.

U.S. Department of Commerce, **Statistical Abstract of the United States 1913**, Government Printing Office, Washington, 1914.

U.S. Department of Commerce, **Statistical Abstract of the United States 1905**, Government Printing Office, Washington, 1906.

U.S. Department of State, "The Trade Agreement with the United Kingdom, Signed November 17, 1938", **Press Releases, Vol. 19, No. 477, Supplement A, Publication 1252**, U.S. Government Printing Office, 1938, <https://books.google.com.tr/books?id=4bcNAQAAMAAJ&pg=PR2#v=onepage&q&f=false>, (29.08.2022).

U.S. Department of State, Bureau of Foreign Commerce, **Commercial Relations of the United States with Foreign Countries 1909**, Government Printing Office, Washington, 1910.

U.S. Department of State, Bureau of Foreign Commerce, **Commercial Relations of the United States with Foreign Countries 1906**, Government Printing Office, Washington, 1907.

U.S. Department of State, Bureau of Foreign Commerce, **Commercial Relations of the United States with Foreign Countries 1901**, Government Printing Office, Washington, 1902.

U.S. Department of State, Bureau of Foreign Commerce, **Commercial Relations of the United States with Foreign Countries during the Years 1894 and 1895**, Vol. 2, Government Printing Office, Washington, 1896.

U.S. Department of the Treasury, **Definitions of Debt, Debtor, and Delinquency**, Aralık 2018, www.fiscal.treasury.gov/files/dms/debt-treatise-partII.pdf, (26.01.2021).

U.S. Department of Treasury, **Statistical Abstract of the United States 1900**, Government Printing Office, Washington, 1901.

U.S. Department of Treasury, **Statistical Abstract of the United States 1898**, Government Printing Office, Washington, 1899.

U.S. Department of the Treasury, “Currency Notes”, **The Bureau of Engraving and Printing**, https://www.moneyfactory.gov/images/Currency_notes_508.pdf, (30.03.2021).

U.S. Government Accountability Office, “America’s Fiscal Future”, https://www.gao.gov/americas_fiscal_future#largefeddebt, (30.01.2021).

United Nations Conference on Trade and Development, “Most-Favored-Nation Treatment”, **UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements**, Vol. 2, https://unctad.org/system/files/official-document/diaeia20101_en.pdf, (10.02.2022).

United States House of Representatives, “The Reciprocal Trade Agreement Act of 1934”, **Historical Highlights**, 29.03.1934, <https://history.house.gov/Historical-Highlights/1901-1950/The-Reciprocal-Trade-Agreement-Act-of-1934/>, (15.08.2022).

United States House of Representatives, “The McKinley Tariff of 1890”, **History, Art and Archives**, 01.10.1890, <https://history.house.gov/Historical-Highlights/1851-1900/The-McKinley-Tariff-of-1890/>, (24.03.2021).

United States International Trade Commission, “A Note on U.S. Trade Statistics”, 22.08.2014, <https://www.usitc.gov/documents/tradestatsnote.pdf>, (02.12.2021).

United States National Monetary Commission, “Reports of the Silver Commission of 1876”, **Senate Report No. 703, 44th Congress, Second Session**, Washington: Government Printing Office, 1887, <https://archive.org/details/reportsofsilverc00unit/page/192/mode/2up?q=crime>, (08.04.2021).

United States Office of Commissioner of Internal Revenue, “Federal Estate Tax Rates, Specific Exemption and Credit Against Estate Tax, Under the Revenue Acts of 1916 to 1928, Inclusive”, **Statistics of Income 1929**, <https://fraser.stlouisfed.org/title/61/item/20397/toc/359493>, (04.04.2022).

U.S. Department of the Treasury, “Currency Notes”, **The Bureau of Engraving and Printing**, https://www.moneyfactory.gov/images/Currency_notes_508.pdf, (30.03.2021).

Kitaplar

Acemoğlu, Daron ve James A. Robinson. **Why Nations Fail-The Origins of Power, Prosperity and Poverty**, Crown Business, 2012.

Aitken, Hugh G. J. **The Continuous Wave: Technology and American Radio, 1900-1932**, Princeton University Press, 2014, muse.jhu.edu/book/33609, (03.07.2022).

Allen, Robert C. **Farm to Factory: A Reinterpretation of the Soviet Industrial Revolution**, Princeton University Press, 2003.

Arrighi, Giovanni. **Uzun Yirminci Yüzyıl: Para, Güç ve Çağımızın Kökenleri**, çev. Recep Boztemur, 2. Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul, 2016.

Arrighi, Giovanni. **The Long Twentieth Century: Money, Power and the Origins of our Times**, 2010.

Arrighi, Giovanni. “The Three Hegemonies of Historical Capitalism”, **Historical Materialism and International Relations**, Ed. Stephen Gill, Cambridge University Press, 1993, ss. 148-185.

Bagehot, Walter. **Lombard Street: A Description of the Money Market**, 3. Baskı, Henry S. King, Londra, 1873.

Barrett, Don. **Greenbacks and Resumption of Specie Payments, 1862-1879**, Harvard University Press, 1965.

Barnett, George E. “State Banks and Trust Companies since the Passage of the National Bank Act”, **State Banks, Trust Companies and Independent Treasury System**, Publications of National Monetary Commission, Vol 7, Washington, 1911.

Benham, Frederic. **Great Britain Under Protection**, Macmillan Company, New York, 1941.

Berghahn, Volker R. **American Big Business in Britain and Germany: A Comparative History of Two “Special Relationships” in the 20th Century**, Princeton University Press, 2014.

Bergsten, Fred C. **Dilemmas of the Dollar: Economics and Politics of the United States International Monetary Policy**, Routledge, 1996.

Bogart, Ernest Ludlow. **Direct and Indirect Costs of the Great World War**, 2. Baskı, Oxford University Press, New York, 1920, <https://archive.org/details/directindirectco00bogarich/page/n1/mode/2up>, (17.01.2022).

Braudel, Fernand. **Maddi Uygarlık: Mübadele Oyunları**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 3. Basım, İmge Kitabevi Yayınları, 2017.

Braudel, Fernand. **Tarih Üzerine Yazılar**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 2. Basım, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2016.

Braudel, Fernand. **Kapitalizmin Kısa Tarihi**, çev. İsmail Yerguz, Say Yayınları, İstanbul, 2013.

Braudel, Fernand. **Maddi Uygarlık: Gündelik Hayatın Yapıları**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 2. Basım, İmge Kitabevi Yayınları, 2004.

Braudel, Fernand. **Maddi Uygarlık: Dünyanın Zamanı**, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, 2. Basım, İmge Kitabevi Yayınları, 2004.

Bridge, Roy ve Roger Bullen, **The Great Powers and the European State System 1815-1914**, Longman, 1980.

Capelotti, P. J. **The Svalbard Archipelago: American Military and Political Geographies of Spitsbergen and Other Norwegian Territories, 1941-1950**, McFarland, 2015.

Carr, Edward Hallet. **The Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations**, (ed. Michael Cox), Palgrave Macmillan, 2016, <https://doi.org/10.1057/978-1-349-95076-8>, (14.04.2021).

Carr, Edward Hallet. **German Soviet Relations between the Two World Wars 1919-1939**, John Hopkins University Press, 1951.

Cassis, Youssef, Philip Cottrell ve Iain L. Fraser, **The World of Private Banking**, Routhledge, 2016.

Cassis, Youssef. **Capitals of Capital: A History of International Financial Centres, 1780-2005**, Cambridge University Press, 2006.

Clements, Kendrick A. **The Presidency of Woodrow Wilson**, University Press of Kansas, 1992, <https://archive.org/details/presidencyofwood00clem/page/38/mode/2up?view=theater>, (03.04.2022).

De Cecco, Marcello. **The International Gold Standard**, 1984.

Dimsdale, Nicholas ve Anthony Hotson. **British Financial Crises Since 1825**, Oxford Scholarship Online, 2014, DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199688661.001.0001, (21.07.2022).

Edelstein, Michael. “War and the American Economy in the Twentieth Century”. **The Cambridge Economic History of the United States Vol. 3**, (Ed. Stanley L. Engerman ve Robert E. Gallman), 28.03.2008, <https://doi.org/10.1017/CHOL9780521553087.007>, (17.01.2022), ss. 329–406.

Eğilmez, Mahfi. **Küresel Finans Krizi (Piyasa Sisteminin Eleştirisi)**, 13. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2017.

Eğilmez, Mahfi. **Tarihsel Süreç İçinde Dünya Ekonomisi**, 12. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2021.

Eichengreen, Barry. **Globalizing Capital: A History of the International Monetary System**, Princeton, 2008.

Eichengreen, Barry. **Golden Fetters: The Gold Standard and the Great Depression, 1919-1939**, Oxford Scholarship Online, Kasım 2003, DOI: 10.1093/0195101138.001.0001, (05.07.2022).

Eichengreen, Barry ve Peter Temin, “Afterword: Counterfactual histories of the great depression”, **The World Economy and National Economies in the Interwar Slump**, (Ed. Theo Balderston), Macmillan, Londra, 2003, ss. 211-222.

Eichengreen, Barry ve Marc Flandrau. **The Gold Standard in Theory and History**, Routhledge, 1997.

Ferguson, Niall. **Empire: the Rise and Demise of the British World Order and the Lessons for Global Power**, Basic Books, New York, 2004.

Freeman, Chris ve Francisco Louçã. **Zaman Akıp Giderken Sanayi Devrimlerinden Bilgi Devrimine**, çev. Osman Binatlı, İthaki, İstanbul, 2013.

Freedman, Robert (Ed), **Karl Marx İktisat Üzerine**, çev. Ali Çakıroğlu, 2. Baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 2017.

Friedman, Milton ve Anna Schwartz, **A Monetary History of the United States, 1867-1960**, Princeton University Press, 1963.

Foster, John W. **A Century of American Diplomacy Being a Brief Review of the Foreign Relations of the United States 1776-1876**, Boston: New York, 1900.

Galenson, Walter ve Arnold Zellner. “International Comparison of Unemployment Rates”, **The Measurement and Behaviour of Unemployment**, Universities-National Bureau, NBER, 1957, <http://nber.org/chapters/c2649>, (01.07.2022), ss. 439-584.

Gilpin, Robert. **War and Change in World Politics**, Princeton University Press, 1981.

Goldstein, Joshua S. **Long Cycles: Prosperity and War in the Modern Age**, Yale University Press, New Heaven ve Londra, 1988.

Hagger, Nicholas. **The Syndicate: The Story of the Coming World Government**, 2004.

Harman, Chris. **Halkların Dünya Tarihi Taş Devrinden Yeni Binyıla** çev. Uygur Kocabaşoğlu, 5. Basım, Yordam Kitap, İstanbul, 2016.

Harrison, Mark (Ed.). **Guns and Rubles: The Defense Industry in the Stalinist State**, Yale University, 2008.

Hart, John Mason. **Empire and Revolution: The Americans in Mexico since the Civil War**, University of California Press, 2002.

Hendrickson, Jill M. **Regulation and Instability in the US Commercial Banking**, Palgrave Macmillan, 2011.

Herrick, Genevieve Forbes ve John Origan Herrick. **The Life of William Jennings Bryan**, Gover C. Buxton, Chicago, 1925, <https://archive.org/details/lifeofwilliamjen00herr>, (13.04.2021).

Hetzl, Robert. **The Monetary Policy of the Federal Reserve: A History**, Cambridge University Press, Cambridge, 2008.

Hobsbawm, Eric. **The Short Twentieth Century (1914-1991)**, Abacus, 1995.

Hobsbawm, Eric. **Age of Extremes: The Short Twentieth Century (1914-1991)**, Abacus, 1995.

Hobson, John Atkinson. **Imperialism: A Study**, James Nisbet&Co, London, 1902.

Hopkins, Terence ve Immanuel Wallerstein. **The Age of Transition: Trajectory of the World-System 1945-2025**, Fernand Braudel Center for the Study of Economics, Historical Systems and Civilizations, Zed Books, 1996.

Jacobson, Jon. **When the Soviet Union Entered World Politics**, University of California Press, Berkeley, 1994.

Jacobson, Jon. **Locarno Diplomacy Germany and the West 1925-1929**, Princeton University Press, Princeton, 1972.

James, Harold. **The Interwar Depression in an International Context**, Oldenbourg Wissenschaftsverlag, München, 2009, <https://doi.org/10.1524/9783486594485-012>, (24.06.2022).

Johnson, Emory R., T. W. Van Metre, G. G. Huebner ve D. S. Hanchett, **History of Domestic and Foreign Commerce of the United States**, Vol. 2, Carnegie Institute, Washington D. C., 1915.

Jones, Kenneth Paul. **U.S. Diplomats in Europe 1919-1941**, ABC-Clio, Santa Barbara, California, 1981, <https://archive.org/details/usdiplomatsineur0000unse/page/42/mode/2up>, (01.04.2022), ss. 43-62.

Juglar, Clement. **Brief History of Panics and their Periodical Occurance in the United States**, G. P. Putnam's Sons, 1893.

Julien, Claude. **Amerikan İmparatorluğu**, çev. Saraç, Tahsin ve Aysel Gülercan, Ankara, 1969.

Kendrick, John W. **Productivity Trends in the United States**, (Ed. Kendrick), Princeton University Press, 1961.

Keohane, Robert O. ve Joseph S. Nye. **Power and Interdependence**, 4. Baskı, Longman, 2012.

Keohane, Robert O. **After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy**, Princeton University Press, 1984.

Keohane, Robert O. ve Joseph S. Nye. **Power and Interdependence: World Politics in Transition**, Little, Brown and Company, Boston, 1977.

Keynes, John Maynard. **General Theory of Employment, Interest and Money**, 1936.

Kindleberger, Charles P. **The World in Depression 1929-1939**, University of California Press, 1973.

Klug, Adam. **The German Buybacks 1932-1939: A Cure for Overhang?**, Princeton University Press, Princeton, 1993.

Konings, Martijn. **The Development of American Finance**, Cambridge University Press, 2011.

Konings, Martijn ve Leo Panitch (Ed.). **American Empire and the Political Economy of Global Finance**, Palgrave MacMillan, 2009.

LaFeber, Walter. "US Rise to World Power, 1776-1945", **US Foreign Policy**, (Ed. Michael Cox ve Doug Stokes), Oxford University Press, 2012

LaFeber, Walter. **The American Search for Opportunity, 1865–1913**, The Cambridge History of American Foreign Relations, Vol. II, Cambridge University Press, 1993.

LaFeber, Walter. **The New Empire: An Interpretation of American Expansion (1860-1898)**, Cornell University Press, 1963.

Landes, David. **The Unbound Prometheus: Technological and Industrial Development in Western Europe from 1750 to the Present**, Cambridge University Press, Cambridge, 1969.

Leavens, Dickson Hammond. **Silver Money**, Principia Press, Bloomington, 1939.

Lee, Richard E. ve Immanuel Wallerstein. **İki Kültürü Aşmak: Modern Dünya Sisteminde Fen Bilimleri ve Beşeri Bilimler Ayrılığı**, çev. Aysun Babacan, Metis Yayınları, İstanbul, 2005.

Lenin, Vladimir. **Imperialism: The Highest Stage of Capitalism**, 1917.

Lewis, Cleona. **America's Stake at International Investments**, The Brookings Institution, Washington D.C., 1938.

Mandel, Ernest. **Geç Kapitalizm**, çev. Candan Badem, 2. Baskı, Versus Kitap, İstanbul, 2013.

Mandel, Ernest. **Long Waves of Capitalist Development: A Marxist Interpretation**, Verso, 1995.

Markham, Jerry. **A Financial History of the United States (Volume I) From Christopher Columbus to the Robber Barons (1492-1900)**, Sharpe, 2002.

Mazour, Anatole G. **Soviet Economic Development – Operation Outstrip: 1921-1965**, Van Nostrand, Princeton: New Jersey, 1967.

Mitchell, B. R. **Balance of Accounts, European Historical Statistics 1750-1970**, MacMillan Press, 1975.

Moody, John. **The Masters of Capital. A Chronicle of Wall Street**, Oxford University Press, 1921.

Nelson, Keith LeBahn. **The First American Military Occupation in Germany, 1918-1923**, University of California, Berkeley, 1965, ss. 414-416.

Néré, Jacques. **1929 Krizi**, çev. Prof. Dr. Vamık Toprak, Ankara, 1980.

Neuman, Lawrence W. **Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar**, çev. Sedef Özge, 8. Basım, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2016.

North, Douglas, C. Douglass ve Robert Paul Thomas. **The Rise of the Western World: A New Economic History**, Cambridge University Press, 1973.

Read, Antony. **The World on Fire: 1919 and the Battle with Bolshevism**, W. W. Norton & Company, 2008.

Reimann, Wolfgang. **Union Electricitäts-Gesellschaft Berlin – Electriche Bahnen 1897-1898**, Motorbuch, Stuttgart, 1978.

Reitano, Joanne R. **The Tariff question in the Gilded Age: The Great Debate of 1888**, The Pennsylvania State University Press, 1994.

Ritschl, Albert ve Tobias Straumann. “Business Cycles and Economic Policy, 1914-1945: A Survey”, **The Cambridge Economic History of Modern Europe, Vol. 2, 1870 to the present**, (Ed. Stephen Broadberry ve Kevin H. O’Rourke), Cambridge University Press, Cambridge, 2010, <https://doi.org/10.2307/2551028>, (24.07.2022), ss. 156-180.

Robins, Lionel. **An Essay on the Nature and Significance of Economic Science**, MacMillan&Co. Limited, London, 1932.

Rockoff, Hugh. **The Economics of War, America’s Economic Way of War**, 2012.

Rogers, Robert. **An Economic History of the American Steel Industry**, Routledge, 2009.

Schuyler, Eugene. **American Diplomacy and the Furtherance of Commerce**, C. Scribner’s Sons, 1895.

Siegel, Katherine A. S. **Loans and Legitimacy: The Evolution of Soviet-American Relations 1919-1933**, University Press of Kentucky, 1996.

Sklar, Martin J. “The Corporate Reconstruction of American Capitalism, 1890-1916”, **The Market, The Law and Politics**, Cambridge University Press, 1988.

Söylemezoğlu, Galip Kemalî. **Dünya Tarihi – 1919’dan 1937 Yılına Kadar**, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1939.

SSCB Bilimler Akademisi, **Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diplomasi Tarihi)**, Cilt 3, çev. Atilla Tokatlı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, Eylül 2009.

SSCB Bilimler Akademisi, **Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diplomasi Tarihi)**, Cilt 4, çev. Atilla Tokatlı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, Eylül 2009.

Steeple, Douglas ve David O. Whitten. **Democracy in Desperation: The Depression of 1893**, Greenwood Press, 1998.

Taussig, Frank William. **The Tariff History of the United States**, 5. baskı, G: P. Putnam’s Sons, 1910.

Taylor, Frederick Winslow. **The Principles of Scientific Management**, Harper and Brothers Publishers, New York ve Londra, 1911.

Tilly, Charles. **Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu 990-1992**, İmge Kitabevi Yayınları, 2001.

Van der Pijl, Kees. **The Making of an Atlantic Ruling Class**, Verso, 2012.

Van der Pijl, Kees. **A Survey of Global Political Economy**, University of Sussex, Centre for Global Political Economy, 2009.

Wallerstein, Immanuel. **Modern Dünya Sistemi IV: Merkezci Liberalizmin Zaferi 1789-1914**, çev. Latif Boyacı, Yarınl Yayınları, İstanbul, 2015.

Waltz, Kenneth N. **Theory of International Politics**, Addison-Wesley Publishing Company, Philipinnes, 1979.

Wight, Martin. **International Theory: The Three Traditions**, Leicester University Press, 1991.

Wilkins, Mira. **The History of Foreign Investment in the United States, 1914-1945**, Harvard University Press, 2004.

Williams, William Appleman. **The Contours of American History**, 2011.

Wood, John A. **A History of Central Banking in Great Britain and the United States**, Cambridge University Press, 2005.

Wood, John H. **Central Banking in a Democracy**, Cambridge University Press, 2015.

Yergin, Daniel. **Petrol – Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü**, çev. Kamuran Tuncay, 6. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

Sürelî Yayınlar

Andrew, Piatt A. "Substitutes for Cash in the Panic of 1907", **The Quarterly Journal of Economics**, Vol. 22, No. 4, Ağustos 1908, <https://www.jstor.org/stable/1884914>, (06.06.2021), ss. 497-516.

Auxier, George. "The Propoganda Activities of the Cuban Junta in Precipitating the Spanish-American War, 1895-1898", **The Hispanic American Historical Review**, Vol, 19, No. 3, Ağustos 1939, <https://www.jstor.org/stable/2507259>, (07.05.2021), ss. 286-305.

Baran, Paul A. "National Income and Product of the U.S.S.R. in 1940." **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 29, No. 4, 1947, <https://doi.org/10.2307/1927820>, (12.01.2023), ss. 226-234.

Barnett, Paul. "The Crime of 1873 Re-examined." **Agricultural History**, Vol. 38, No. 3, Temmuz 1964, <http://www.jstor.org/stable/3740438>, (08.04.2021), ss. 178-181.

Barsky, Robert B., N. Gregory Mankiw, Jeffrey A. Miron ve David N. Weill, "The Worldwide Change in the Behaviour of Interest Rates and Prices in 1914". **European Economic Review**, Vol. 32. No. 5, 1988, [https://doi.org/10.1016/0014-2921\(88\)90071-2](https://doi.org/10.1016/0014-2921(88)90071-2), (23.06.2021), ss. 1123-1147.

Bergmann, Carl. "Germany and the Young Plan", **Foreign Affairs**, Vol. 8, No. 4, Temmuz 1930, <https://www.jstor.org/stable/20030309>, (16.04.2022), ss. 583-597.

Bergson, Abram. "A Problem in Soviet Statistics." **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 29, No. 4, 1947, <https://doi.org/10.2307/1927821>, (12.01.2023), ss. 234-242.

Broadberry, Stephen ve Mark Harrison, "The Economics of World War I: A Comparative Quantitative Analysis", **Journal of Economic History**, Vol. 66, No.2, 2006, Doi: 10.1017/S0022050706000210, (05.10.2021).

Broadberry, Stephen N. "How Did the United States and Germany Overtake Britain? A Sectoral Analysis of Comparative Productivity Levels, 1870-1990." **The Journal of Economic History**, Vol. 58, No. 2, 1998, <http://www.jstor.org/stable/2566739>, (10.09.2022), ss. 375-407.

Bullock, Charles J., John H. Williams ve Rufus S. Tucker, "The History of our Foreign Trade Balance", **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 1, No. 3, Temmuz 1919, <https://www.jstor.org/stable/1928723>, (28.02.2021), ss. 216-233.

Christiano, Lawrence J., Roberto Motto ve Massimo Rostagno, "The Great Depression and the Friedman-Schwartz Hypothesis", **ECB Working Paper No. 326**, Mart 2004, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.526989>, (10.03.2022).

Christopher, A. J. "Patterns of British Overseas Investment in Land, 1885-1913", **Transactions of the Institute of British Geographers**, New Series, Vol. 10, No. 4, 1985, <https://doi.org/10.2307/621891>, (30.08.2019), ss. 452-466.

Clark, Colin. "Russian Income and Production Statistics", **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 29, No. 4, 1947, <https://doi.org/10.2307/1927818>, (12.01.2023), ss. 215-217.

Cooper, John Milton. "The Command of Gold Reversed: American Loans to Britain, 1915-1917." **Pacific Historical Review**, Vol. 45, No. 2, 1976, <https://doi.org/10.2307/3638495>, (29.10.2021), ss. 209-230.

Costigliola, Frank. "The United States and the Reconstruction of Germany in the 1920s", **The Business History Review**, Vol. 50, No. 4, 1976, <https://www.jstor.org/stable/3113137>, (25.04.2022), ss. 477-502.

Cowburn, William H. "The United States Trade Dollar: History and Variety", **The Centinel Official Publication of the Central States Numismatic Society**, Winter 2006-07, Vol. 54, Nr. 4, ss. 10-20.

Cox, Robert. "Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method", **Journal of International Studies**, Vol. 12, No: 2, 1983, <https://doi.org/10.1177/03058298830120020701>, (01.12.2018), ss. 162-175.

Deudney, Daniel ve John G. Ikenberry. "The Nature and Sources of Liberal International Order", **Review of International Studies**, Vol. 25, No. 2, 1999, <https://www.jstor.org/stable/20097589>, (05.01.2017), ss. 179–196.

Ebenstein, Lanny. "Ben S. Bernanke. 21st Century Monetary Policy: The Federal Reserve from the Great Inflation to COVID-19. New York: W. W. Norton & Company, 2022" **Review**, Temmuz 2022, https://eh.net/book_reviews/21st-century-monetary-policy-the-federal-reserve-from-the-great-inflation-to-covid-19/, (06.07.2022).

Edelstein, Michael. "Realized Rates of Return on U.K. Home and Overseas Portfolio Investment in the Age of High Imperialism", **Explorations in Economic History**, Vol. 13, 1976, [https://doi.org/10.1016/0014-4983\(76\)90010-3](https://doi.org/10.1016/0014-4983(76)90010-3), (24.12.2020), ss. 283-329.

Eichengreen, Barry ve Marc Flandreau. "The Rise and Fall of the Dollar (how or when did the dollar replace sterling as the leading reserve currency?)", **European Review of Economic History**, Vol. 13, No. 3, Aralık 2009, <https://doi.org/10.1017/S1361491609990153>, (05.12.2021), ss. 377-411.

Eichengreen, Barry ve Douglas Irwin. "The Slide to Protectionism in the Great Depression: Who Succumbed and Why?", **NBER Working Paper No. 15142**, Temmuz 2009, <https://www.nber.org/papers/w15142>, (23.09.2022).

Eichengreen, Barry ve Olivier Jeanne. "Currency Crisis and Unemployment: Sterling in 1931", **NBER Working Paper No. 6563**, Mayıs 1998, <http://nber.org/papers/w6563>, (25.07.2022).

Eichengreen, Barry ve Peter Temin. "The Gold Standard and the Great Depression", **NBER Working Paper No. 6060**, Haziran 1997, <https://www.nber.org/papers/w6060>, (10.03.2022).

Estevadeordal, Antoni, Brian Frantz, ve Alan M. Taylor. "The Rise and Fall of World Trade, 1870-1939", **The Quarterly Journal of Economics**, Vol. 118, No. 2, Mayıs 2003, <https://www.jstor.org/stable/25053910>, (20.05.2021), ss. 359-407.

Fitzgerald, Edward Peter. "The Iraq Petroleum Company, Standard Oil of California and the Contest for Eastern Arabia, 1930-1933", **The International History Review**, Vol. 13, No. 3, 1991, <https://www.jstor.org/stable/40106423>, (23.11.2022), ss. 441-465.

Foster, William Trufant. "Warren Milton Persons", **Journal of the American Statistical Association**, Vol. 34 No. 206, 1939, DOI: 10.1080/01621459.1939.10502398, (03.03.2022), ss. 411-415.

Friedman, Milton. "Franklin D. Roosevelt, Silver, and China." **Journal of Political Economy**, Vol. 100, No. 1, 1992, JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/2138806>, (16.08.2022), ss. 62-83.

Friedman, Milton. "The Crime of 1873", **Journal of Political Economy**, Vol. 98, No. 6, Aralık 1990, <http://www.jstor.org/stable/2937754>, (08.04.2021), ss. 1159-1194.

Friedman, Milton. "Price, Income, and Monetary Changes in Three Wartime Periods", **American Economic Review**, Vol. 42, Nr. 2, Mayıs 1952, <http://www.jstor.org/stable/1910632>, (19.10.2022), ss. 612-625.

Gerschenkron, Alexander. "The Soviet Indices of Industrial Production." **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 29, No. 4, 1947, <https://doi.org/10.2307/1927819>, (12.01.2023), ss. 217-226.

Gorton, Gary. "Clearinghouses and the Origin of Central Banking in the United States." **The Journal of Economic History**, Vol. 45, No. 2, 1985, www.jstor.org/stable/2121695, (17.06.2020), ss. 277-283.

Gráda, Cormac O. "Agricultural Decline 1860-1914", **The Economic History of Britain since 1700: Vol. 2 1860 to the 1970s**, (Ed. Roderick Floud ve Donald McCloskey), Cambridge University Press, 1981, <http://hdl.handle.net/10197/378>, ss. 175-197.

Hallock, James C. "The Power and Duty of the President of the United States with regard to Trade Dollars", **Philadelphia Social Science Association**, Philadelphia, 1886, <https://archive.org/details/powerdutyofpresi00hall/page/n1/mode/2up>, (08.04.2021), ss. 1-24.

Harris, Seymour E. "Introduction." **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 29, No. 4, 1947, <http://www.jstor.org/stable/1927817>, (12.01.2023), ss. 213-214.

Heffer, Jean. "Is the Longue Durée Un-American?", **Braudel and the US: Interlocutors Valables?**, Review (Fernand Braudel Center), Vol. 24, No. 1, 2001, <https://www.jstor.org/stable/40237258>, (13.11.2022), ss. 125-137.

Hitchman, James H. "U. S. Control Over Cuban Sugar Production 1898-1902", **Journal of Interamerican Studies and World Affairs**, Vol. 12, No. 1, Ocak 1970, <https://doi.org/10.2307/174847>, (07.05.2021), ss. 90-106.

Hoffmann, Charles. The Depression of the Nineties, **The Journal of Economic History**, Vol. 16, No. 2, Haziran 1956, ss. 137-156.

Hornbeck, Stanley K. "The Most-Favored-Nation Clause." **The American Journal of International Law**, Vol. 3, No. 4, American Society of International Law, 1909, <https://doi.org/10.2307/2186414>, (01.03.2022), ss. 797-827.

Horwitz, Steven. "Competitive Currencies, Legal Restrictions and the Origins of the Fed: Some Evidence from the Panic of 1907", **Southern Economic Journal**, Ocak 1990, Vol. 56, No. 3, <https://www.jstor.org/stable/1059365>, (06.06.2021), ss. 639-649.

John G. Ikenberry, "The Rise of China and the Future of the West: Can the Liberal System Survive?", **Foreign Affairs**, Vol. 87, No. 1, 2008, www.jstor.org/stable/20020265, (05.01.2017), ss. 23-37.

Ikenberry, John G. ve Charles A. Kupchan. "Socialization and Hegemonic Power", **International Organization**, Vol. 44, No. 3, 1990, www.jstor.org/stable/2706778, (05.01.2017), ss. 283-315.

Irwin, Douglas A. "The Smoot-Hawley Tariff: A Quantitative Assessment." **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 80, No. 2, 1998, <http://www.jstor.org/stable/2646642>. (23.09.2022), ss. 326-334.

Israel, Fred L. "Fulfillment of Bryant's Dream: Key Pittman and Silver Politics", **Pacific Historical Review**, Vol. 30, No. 4, 1961, <https://www.jstor.org/stable/3636423>, (10.11.2022), ss. 359-380.

Katz, Barbara G. "Purges and Production: Soviet Economic Growth: 1928-1940", **The Journal of Economic History**, Vol. 35, No. 3, 1975, DOI: <https://doi.org/10.1017/S0022050700075641>, (12.01.2023), ss. 567-590.

Kaymak, Muammer. "Hegemonya Tartışmaları Işığında İngiliz ve Amerikan Hegemonyaları: Yönlendirici Hegemonyadan Kural Koyucu Hegemonyaya", **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Vol. 34, No. 1, 2016, ss. 63-92.

Knapp, John A. 'Capital Exports and Growth', **Economic Journal**, Vol. 67, No: 267, 1957, ss. 432-444.

MacKinder, Halford. "The Geographical Pivot of History", *The Geographical Journal*, Vol. 23, No. 4, 1904, <https://www.iwp.edu/mackinder-the-geographical-journal/>, (25.11.2022), ss. 298-321.

Marks, Sally. "The Myths of Reparations." **Central European History**, Vol. 11, No. 3, Eylül 1978, <http://www.jstor.org/stable/4545835>, (16.12.2021), ss. 231-255.

Mitchell, James, Solomos Solomou, ve Martin Weale, "Monthly GDP Estimates for Inter-War Britain", **Cambridge Working Paper on Economics CWPE1155**, 2011, <https://www.econ.cam.ac.uk/research-files/repec/cam/pdf/cwpe1155.pdf>, (09.03.2022), ss. 1-31.

McClure, Wallace. "New American Commercial Policy: As Evidenced by Section 317 of the Tariff Act of 1922", Columbia University, New York, 1938, **HeinOnline**, (28.03.2022).

Moen, Jon. "The Panic of 1907". **EH.Net Encyclopedia**, (ed. Robert Whaples), 14.08.2001, <http://eh.net/encyclopedia/the-panic-of-1907/>, (01.07.2021).

Moen, Jon ve Ellis Tallman. "Lessons from the Panic of 1907", **Federal Reserve Bank of Atlanta Economic Review**, Vol. 75, Mayıs/Haziran 1990, <https://www.atlantafed.org/-/media/documents/research/publications/economic-review/1990/orphans/lessons-from-panic-of-1907-tallman-moen-1990-may-june.pdf>, (01.07.2021), ss. 2-13.

Palen, Marc William. "Protection, Federation and Union: The Global Impact of McKinley Tariff upon the British Empire, 1890-94", **The Journal of Imperial and Commonwealth History**, Vol. 38, Nr. 3. DOI: 10.1080/03086534.2010.503395, (28.07.2021), ss. 395-418.

CQ Press, "Foreign Trade in German Economy", **Editorial Research Reports**, Vol. I, 09.03.1939, <http://library.cqpress.com/cqresearcher/cqresrre1939030900>, (26.08.2022).

Patch, Buel W. "Reparations and War Debts in 1932." **Editorial Research Reports 1932**, Vol. 1, **Congressional Quarterly (CQ) Press**, 1932, library.cqpress.com/cqresearcher/cqresrre1932041800, (30.09.2022), ss. 265-284.

Persons, Warren M. "The Crisis of 1920 in the United States: A Quantitative Survey", **The American Economic Review**, Vol. 12, No. 1, Mart 1922, <https://www.jstor.org/stable/1805398>, (04.03.2022), ss. 5-19.

Pratt, Julius. "Amerikan Business and the Spanish-American War", **Hispanic American Historical Review**, Vol. 14, Nr. 2, Mayıs 1934, <https://www.jstor.org/stable/2506353>, (08.05.2021), ss. 163-201.

Preston, Howard H. "The Banking Act of 1935", **Journal of Political Economy**, Vol. 43, No. 6, 1935, <https://doi.org/10.1086/254852>, (15.09.2022), ss. 743-762.

Pritchard, Leland J. "The Federal Reserve Bank Note", **Journal of Political Economy**, Vol. 55, No. 2, 1947, <https://www.jstor.org/stable/1825305>, (10.11.2022), ss. 157-166.

"Review of the Year 1924", **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 7, No. 1, The MIT Press, 1925, <https://doi.org/10.2307/1928459>, (30.07.2022), ss. 1-18.

Ritschl, Albert ve Samad Sarferaz, "Currency versus Banking in the Financial Crisis of 1931", **International Economic Review**, Vol. 55, No. 2, Mayıs 2014, <https://www.jstor.org/stable/24517047>, (24.07.2022), ss. 349-373.

Rockoff, Hugh. "Until it's Over, Over There: The US Economy in World War I." Working Paper No:10580, National Bureau of Economic Research (NBER), Haziran 2004, <https://www.nber.org/papers/w10580>, (07.12.2021), ss. 1-44.

Rodgers, Mary Tone ve James E. Payne, "How the Bank of France Changed U.S. Equity Expectations and Ended the Panic of 1907", **Journal of Economic History**, Vol. 74, No. 2, Haziran 2014, <https://doi.org/10.1017/S002205071400031X>, (08.10.2022). ss. 420-448.

Rowthorn, R. E. ve S. N. Solomou, "The Macroeconomic Effects of Overseas Income on the UK Balance of Trade, 1870-1913", **The Economic History Review**, New Series, Vol. 44, No. 4, Kasım 1991, <https://www.jstor.org/stable/2597806>, (05.01.2021), ss. 654-664.

Saldin, Robert. "World War I and 'the System of 1896'", **The Journal of Politics**, Vol. 72. No. 3, 2010, <https://www.jstor.org/stable/10.1017/s0022381610000198>, (30.01.2019). ss. 825-836.

Santamarina, Juan C. "The Cuba Company and the Expansion of American Business in Cuba 1898-1915", **The Business History Review**, Vol. 74, No. 1, Bahar 2000, <https://doi.org/10.2307/3116352>, (08.05.2021), ss. 41-83.

Schamel, Wynell ve Charles E. Schamel. "The 1897 Petition Against the Annexation of Hawaii.", **Social Education**, Vol. 63, No. 7 (Kasım/ Aralık 1999), <https://www.archives.gov/education/lessons/hawaii-petition>, (25.07.2021), ss. 402-408.

Scott, James ve David Lake. "The Second Face of Hegemony: Britain's Repeal of the Corn Laws and the American Walker Tariff of 1846", **International Organization**, Vol. 43, No. 1, 1989, ss. 1-29.

Sil, Rudra ve Peter Katzenstein. "Analytic Eclecticism in the Study of World Politics: Reconfiguring Problems and Mechanisms across Research Traditions", **Perspectives on Politics**, Vol. 8, No. 2, 2010, doi: 10.1017/S1537592710001179, (25.11.2022), ss. 411-431.

Simon, Matthew ve David E. Novack, "Some Dimensions of the American Commercial Invasion of Europe, 1871-1914: An Introductory Essay", **The Journal of Economic History**, Vol. 24, No. 4, Aralık 1964, <https://www.jstor.org/stable/2115764>, (15.05.2021), ss. 591-605.

Sewall, Arthur. "Key Pittman and the Quest for China Market, 1933-1940", **Pacific Historical Review**, Vol. 44, No. 3, 1975, <https://www.jstor.org/stable/3638032>, (10.11.2022), ss. 351-371.

Sprague, O. M. W. "The New York Money Market", **The Economic Journal**, Vol. 13, No. 49, 1903, www.jstor.org/stable/2956865, (30.01.2019), ss. 30-57.

Tasca, Henry J. "Reciprocal Trade Policy of the United States: A Study in Trade Philosophy", University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1938, **HeinOnline**, (28.03.2022).

Taylor, Alonzo Englebert. "New Deal and Foreign Trade", Macmillan Co., New York, 1935, **HeinOnline**, (28.03.2022).

Temin, Peter. "The German Crisis of 1931: Evidence and Tradition", **Cliometrica**, Vol. 2, 2008, DOI: 10.1007/s11698-007-0014-4, (24.07.2022), ss. 5-17.

Fiona Venn, "A Struggle for Supremacy? Great Britain, the United States and Kuwaiti Oil in the 1930s", **Research Papers, Department of History, University of Essex**, 2012, https://www1.essex.ac.uk/history/documents/research/RP2_Venn_2012.pdf, (23.11.2022), ss. 1-26.

Viner, Jacob. "The Most-Favored-Nation Clause in American Commercial Treaties." **Journal of Political Economy**, Vol. 32, No. 1, University of Chicago Press, 1924, <http://www.jstor.org/stable/1822463>, (01.03.2022), ss. 101-129.

Wallerstein, Immanuel ve Terence Hopkins. "Cyclical Rhythms and Secular Trends of the Capitalist World Economy Some Premises, Hypotheses, Questions", **Review**, Fernand Braudel Center, Vol. 39, No. 1/4, World Systems Analysis Essays in Methods and Practice, 2016, <https://www.jstor.org/stable/26918188>, (01.11.2022), ss. 153-170.

Weber, Cameron M. "Parker, Randall E. The Economics of the Great Depression: A Twenty-First Century Look Back at the Economics of the Interwar Years" Book Review, **New School for Social Research**, Vol. 55, No. 1, 2010, DOI: 10.1177/056943451005500115, (10.03.2022), ss. 135-137.

Wexler, Sol. "The Lessons of the Panic of 1907", **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, Vol. 31, 1908, <https://www.jstor.org/stable/1010713>, (06.06.2021), ss. 148-153.

Yugow, A. "Economic Statistics in the U.S.S.R." **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 29, No. 4, 1947, <https://doi.org/10.2307/1927822>, (12.01.2023), ss. 242-246.

İnternet Kaynakları

Almont, Lindsey. "The Pullman Strike", **American Eras, Vol. 8, Development of the Industrial United States, 1878-1899**, Gale, 1997, Gale eBooks, link.gale.com/apps/doc/CX2536601569/GVRL?u=ege&sid=bookmark-GVRL&xid=4b8c81ab, (29.03.2021), ss. 105-106.

Amadeo, Kimberly. "Debt-to-GDP Ratio, Its Formula, and How to Use It", **The Balance**, <https://www.thebalance.com/debt-to-gdp-ratio-how-to-calculate-and-use-it-3305832>, (30.01.2021).

Cambridge Dictionary, “Debt”, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/debt>, (26.01.2021).

Candace O’Connor, “Casting a Lengthened Shadow: Robert Somers Brookings”, **Robert Sommers Brookings**, St. Louis University, Samuel Cupples House, 2003, https://web.archive.org/web/20061029163037/http://www.slu.edu/the_arts/cupples/brookings.html, (03.11.2021).

Carlgren, Fredrik. “From War to the Swedish Model”, **Ekonomifakta**, 01.10.2015, <https://www.ekonomifakta.se/en/Swedish-economic-history/swedish-economic-history2/From-War-to-the-Swedish-Model/>, (12.03.2022).

Chantrill, Christopher. “UK National Debt Charts”, **UK Public Spending**, https://www.ukpublicspending.co.uk/uk_debt, (15.01.2021).

Edvinsson, Rodney. “Historical Statistics”, **Stockholm University**, 10.01.2016, <http://www.historicalstatistics.org/Currencyconverter.html>, (02.03.2020).

El-Khoury, Samir. "8 Fiscal Policy and Macroeconomic Management", **Macroeconomic Management: Programs and Policies**, (Ed. Mohsin Khan, Saleh M. Nsouli ve Chorng-Huey Wong), IMF Institute, International Monetary Fund, Washington D.C., 2002, <https://doi.org/10.5089/9781589060944.071>, (18.07. 2022), ss. 201-228.

Engemann, Kristie M. “Banking Panics of 1931-33”, **Federal Reserve History**, 22.11.2013, [https://www.federalreservehistory.org/essays/banking-panics-1931-33#:~:text=The%20nature%20of%20the%20financial,bank%20notes%20\(Wicker%201996\)](https://www.federalreservehistory.org/essays/banking-panics-1931-33#:~:text=The%20nature%20of%20the%20financial,bank%20notes%20(Wicker%201996)), (14.07.2022).

Fay, Bill. “The Federal Government and Debt”, 11.06.2020, **America’s Debt Help Organisation**, <https://www.debt.org/government>, (30.01.2021).

Federal Reserve History, “Andrew W. Mellon Ex-Officio Chairman of Federal Reserve Board”, **Fed’s Formative Years: People**, <https://www.federalreservehistory.org/people/andrew-w-mellon>, (30.06.2022).

Federal Reserve History, “Benjamin Strong, Jr. Governor [President] Federal Reserve Bank of New York”, **Fed’s Formative Years: People**, <https://www.federalreservehistory.org/people/benjamin-strong-jr>, (30.06.2022).

Federal Reserve History, “Ogden Mills Ex-Officio Chairman of Federal Reserve Board”, **Great Depression: People**, <https://www.federalreservehistory.org/people/ogden-mills>, (30.06.2022).

Gage, Beverly. “Who is the Forgotten Man?”, **The New York Times**, <https://nyti.ms/3iGSFEb>, (20.08.2022).

Gou, Michael, Gary Richardson, Alejandro Komai, ve Daniel Park. "Reconstruction Finance Corporation Act, Banking Acts of 1932", **Federal Reserve History**, 22.11.2013, <https://www.federalreservehistory.org/essays/reconstruction-finance-corporation>, (24.08.2022).

Hashimzade, N., G. Myles ve J. Black, "Fiscal Policy", **A Dictionary of Economics**, Oxford University Press, <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780198759430.001.0001/acr ef-9780198759430-e-1214>, (23.11.2022).

Hashimzade, N., G. Myles ve J. Black, "Monetary Policy", **A Dictionary of Economics**, Oxford University Press, <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780198759430.001.0001/acr ef-9780198759430-e-2010?rskey=2i5GpN&result=2115>, (23.11.2022).

History.com Editors, "The U.S. national debt reaches \$0 for the first time", **A&E Television Networks**, 29.08.2019, <https://www.history.com/this-day-in-history/andrew-jackson-national-debt-reaches-zero-dollars>, (11.03.2020).

Johnston, Louis ve Samuel H. Williamson, "The Annual Real and Nominal GDP for the United States, 1789 - Present." **Economic History Services**, Nisan 2002, <http://www.eh.net/hmit/gdp/>, (17.01.2021).

Kedrosky, Davis. "In the Shadow of the Slump: The Depression of 1920-1921", **Berkeley Economic Review**, 18.03.2021, <https://econreview.berkeley.edu/in-the-shadow-of-the-slump-the-depression-of-1920-1921/>, (01.03.2022).

Lange, David W. "Analyzing the Pittman Act of 1918", **Numismatic Guaranty Company**, 19.10.2007, <https://www.ngccoin.com/news/article/902/>, (10.11.2022).

Lehrman Institute, "Andrew Jackson, Bank and the Panic of, History", **Essays**, <https://lehrmaninstitute.org/history/Andrew-Jackson-1837.html>, (09.03.2020).

Maues, Julia. "Banking Act of 1933 (Glass-Steagall)", **Federal Reserve History**, 22.11.2013, <https://www.federalreservehistory.org/essays/glass-steagall-act#:~:text=June%2016%2C%201933,Roosevelt%20in%20June%201933>, (15.09.2022).

Murphy, Robert P. "The Depression You've Never Heard Of: 1920-1921", **Foundation for Economic Education**, 18.11.2009, <https://fee.org/articles/the-depression-youve-never-heard-of-1920-1921/>, (01.03.2022).

Museum of American Finance, "Greenback", **Exhibits**, https://www.moaf.org/exhibits/checks_balances/abraham-lincoln/greenback, (08.04.2021).

Oxford Learner's Dictionaries, "Debt", www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/debt?q=Debt, (26.01.2021).

Parks, Rebecca (Ed.). "The Great Cleveland Panic of 1893", **American Eras: Primary Sources, Volume 1: Development of the Industrial United States, 1878-1899**, Gale, 2013, Gale eBooks, link.gale.com/apps/doc/CX2737200040/GVRL?u=ege&sid=bookmark-GVRL&xid=5420dd93, (26.03.2018), ss. 93-97.

Peters, Gerhard ve John T. Woolley, "Franklin D. Roosevelt, 32nd President of the United States: 1933-1945, Executive Order 6102—Requiring Gold Coin, Gold Bullion and Gold Certificates to Be Delivered to the Government", 05.04.1933, **The American Presidency Project**, UC Santa Barbara, <https://www.presidency.ucsb.edu/node/208042>, (01.08.2022).

Peters, Gerhard ve John T. Woolley, "Grover Cleveland 24th President of the United States (1893-1897), First Annual Message (second term)", 04.12.1893, **The American Presidency Project**, UC Santa Barbara, <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/first-annual-message-second-term>, (30.03.2021).

Peters, Gerhard ve John T. Woolley, "Theodore Roosevelt, 26th President of the United States: (1901-1909), Eighth Annual Message", 08.12.1908, **The American Presidency Project**, UC Santa Barbara, <https://www.presidency.ucsb.edu/node/206223>, (05.07.2021).

"Panic of 1893", **American Eras, Vol. 8. Development of the Industrial United States, 1878-1899**, Gale, 1997, Gale eBooks, link.gale.com/apps/doc/CX2536601568/GVRL?u=ege&sid=bookmark-GVRL&xid=a0821fe4, (02.04.2018), ss. 103-105.

Reed, Eric. "What is the National Debt Year by Year from 1790 to 2019", **The Street**, 26.02.2019, <https://www.thestreet.com/politics/national-debt-year-by-year-14876008>, (02.03.2020).

Richardson, Gary ve Jessie Romero. "The Meeting at the Jekyll Island", **Federal Reserve History**, 04.12.2015, <https://www.federalreservehistory.org/essays/jekyll-island-conference>, (04.08.2021).

Richardson, Gary, Alejandro Komai, ve Michael Gou. "Banking Act of 1935", **Federal Reserve History**, 22.11.2013, <https://www.federalreservehistory.org/essays/banking-act-of-1935#:~:text=The%20Banking%20Act%20of%201935%20gave%20the%20Board%20of%20Governors,in%20each%20Federal%20Reserve%20district>, (15.09.2022).

Richardson, Gary, Alejandro Komai, ve Michael Gou. "Roosevelt's Gold Program", **Federal Reserve History**, 22.11.2013, <https://www.federalreservehistory.org/essays/roosevelts-gold-program>, (15.09.2022).

Shiller, Robert J. "Chapter 26, Data Appendix: Annual Data on U.S. Stock Market", **Market Volatility**, MIT Press, Cambridge, 1989, <http://www.econ.yale.edu/~shiller/data/chapt26.html>, (07.03.2022).

Smith, Robert. "When the U.S. Paid the Entire National Debt (And Why It Didn't Last)", **NPR National Public Radio**, 15.04.2011, <https://www.npr.org/sections/money/2011/04/15/135423586/when-the-u-s-paid-off-the-entire-national-debt-and-why-it-didnt-last>, (09.03.2020).

The Editors of Encyclopaedia Britannica, "AEG AG", **Encyclopedia Britannica**, 16.06.2005, <https://www.britannica.com/topic/AEG-AG>, (02.07.2022).

The Editors of Encyclopaedia. "most-favoured-nation treatment". **Encyclopedia Britannica**, 21.03.2016, <https://www.britannica.com/topic/most-favored-nation-treatment>, (26.08.2022).

University of Virginia, Miller Center, "October 5, 1937: Quarantine Speech", **Presidential Speeches, Franklin D. Roosevelt Presidency**, <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/october-5-1937-quarantine-speech>, (15.09.2022).

Wheelock, David C. "Fed's Formative Years 1913-1929", **Federal Reserve Bank of St. Louis**, 22.11.2013, www.federalreservehistory.org. (15.06.2021).

EKLER

EK-1

ABD ve Birleşik Krallık Ticaret Gemilerinin Sayı ve Tonaj Değişimi, 1893-1939

Yıl	Ticaret Gemilerinin Sayısı		Ticaret Gemilerinin Tonajı (Gross Tonnage)	
	ABD	Birleşik Krallık	ABD	Birleşik Krallık
1893	3.285	11.859	1.964.359	12.788.282
1894	3.314	11.660	2.171.459	12.969.951
1895	3.220	11.536	2.164.758	13.242.639
1896	3.215	11.329	2.234.725	13.359.026
1897	3.160	11.237	2.326.838	13.482.876
1898	3.150	11.143	2.448.677	13.665.312
1899	3.010	10.998	2.465.387	13.988.508
1900	3.135	10.838	2.750.271	14.261.254
1901	3.286	10.869	3.077.344	14.708.206
1902	3.308	11.041	3.337.156	15.546.897
1903	3.386	11.134	3.611.956	16.006.374
1904	3.411	11.250	3.849.400	16.580.845
1905	3.457	11.356	3.996.479	17.009.720
1906	3.590	11.411	4.241.589	17.611.096
1907	3.558	11.517	4.511.928	18.320.668
1908-1909	3.590	11.563	4.854.787	18.709.537
1910-1911	3.469	11.495	5.058.678	19.012.294
1912-1913	3.442	11.444	5.258.487	19.874.360
1914-1915	3.174	11.328	5.368.194	21.045.049
1916-1917	3.245	11.141	6.148.861	20.901.999
1918	404	583	1.542.629	1.391.211
1919-1920	4.929	10.105	13.091.773	18.607.875
1920-1921	5.457	10.831	16.049.289	20.582.652
1922-1923	5.480	11.321	17.062.460	22.042.520
1924-1925	5.128	11.008	15.956.967	21.878.500
1926-1927	4.627	10.846	14.878.761	22.270.124
1928-1929	4.435	10.683	14.633.402	22.782.573
1930-1931	4.223	10.754	14.045.808	23.381.614
1931-1932	4.007	10.686	13.642.183	23.379.999
1933-1934	3.845	10.233	13.357.799	21.819.687
1935-1936	3.692	9.832	12.852.250	20.510.921
1937-1938	3.485	9.711	12.429.613	20.629.509
1938-1939	3.391	9.679	12.049.993	20.947.820
1939-1940	3.375	9.488	12.003.028	21.215.261

Notlar:

1) Birleşik Krallık verilerine dominyonların ticaret gemi sayısı ve tonajları dâhildir. İlk defa 1906 yılında ABD verilerine Filipinler ticari gemilerinin sayısı ve tonajları eklenmiştir.

2) 1918 yılı Birleşik Krallık verilerinde dominyonların ticaret gemileri dâhil edilmemiştir.

3) Tabloda görüldüğü üzere, 1918 yılı hariç olmak üzere, 1907 itibariyle veriler iki yıllık aralıklarla sunulmuştur.

4) 1932-1933 yılları verilerine erişim sağlanamamıştır.

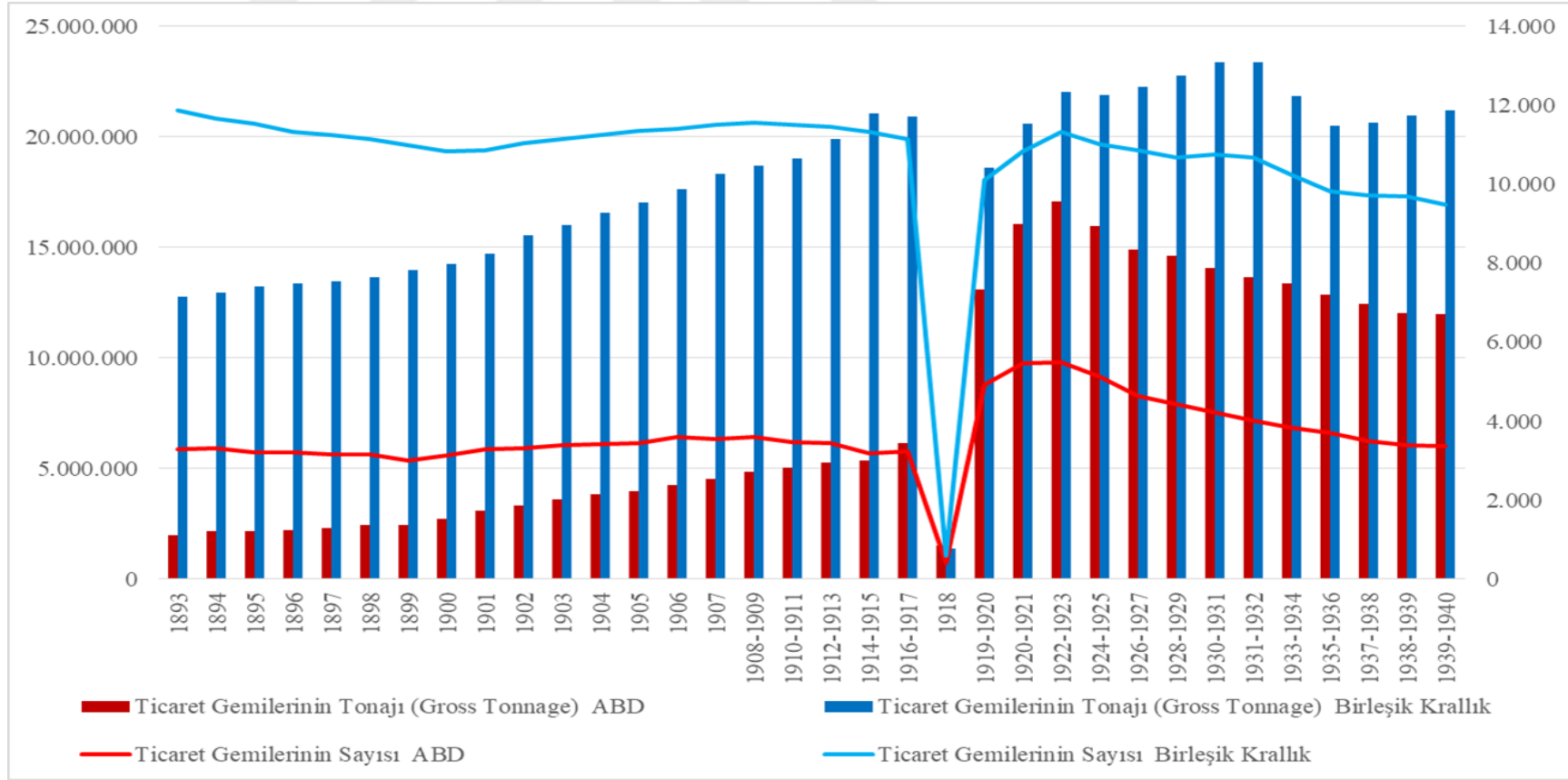
Kaynak: Lloyd's Register Foundation Heritage & Education Centre, "World Fleet Statistics", Archive & Library, Digital Sources,

<https://hec.lrfoundation.org.uk/archive-library/world-fleet-statistics>, (01.12.2021).

Tablo, kaynaktan verili yıllara ilişkin sunulmuş olan farklı istatistik verilerinden oluşturulmuştur.

EK-2

ABD ve Birleşik Krallık Ticaret Gemilerinin Sayı ve Tonaj Değişim Grafiği, 1893-1939

Grafik EK-1’de mevcut veriler üzerinden oluşturulmuştur.

EK-3

ABD Ticaret Gemilerinin Bölgelere Göre Tonaj Verilerinin Değişimi, 1893-1939

Yıl	Atlantic & Gulf (East Coast)	Pacific (West Coast)	Northern Lakes	Western Rivers	Toplam
1893	2.807.690	457.422	1.261.067	298.892	4.825.071
1894	2.712.944	465.359	1.227.401	287.325	4.684.029
1895	2.679.779	433.502	1.241.459	281.220	4.635.960
1896	2.667.314	437.972	1.324.067	274.527	4.703.880
1897	2.647.796	439.012	1.410.103	272.109	4.769.020
1898	2.553.739	496.767	1.437.500	261.732	4.749.738
1899	2.614.869	539.937	1.446.348	263.084	4.864.238
1900	2.727.892	601.212	1.565.587	258.456	5.164.839
1901	2.854.639	713.831	1.706.294	249.454	5.524.218
1902	2.895.056	774.211	1.816.511	222.124	5.797.902
1903	3.157.373	812.179	1.902.698	215.095	6.087.345
1904	3.252.366	806.577	2.019.208	213.384	6.291.535
1905	3.398.367	821.710	2.062.147	174.319	6.456.543
1906	3.432.545	840.035	2.234.432	167.957	6.674.969
1907	3.440.697	886.840	2.439.741	171.516	6.938.794
1908	3.506.551	962.214	2.729.169	167.411	7.365.445
1909	3.509.134	934.477	2.782.481	162.663	7.888.755
1910	3.522.673	936.591	2.895.102	153.716	7.508.082
1911	3.570.188	978.605	2.943.523	151.524	7.638.790
1912	3.633.466	984.813	2.949.924	145.980	7.714.183
1913	3.751.128	1.049.296	2.939.786	146.551	7.886.551
1914	3.803.354	1.100.976	2.882.922	141.436	7.928.688
1915	4.309.996	1.122.620	2.818.009	138.804	8.389.429
1916	4.443.024	1.131.058	2.760.815	134.752	8.469.649
1917	4.749.739	1.209.533	2.779.087	132.678	8.871.037
1918	5.356.976	1.646.697	2.797.503	123.342	9.924.518
1919	6.945.260	2.816.481	3.023.762	121.797	12.907.300
1920	9.738.819	3.326.285	3.118.690	120.230	16.324.024
1921	11.852.435	3.467.872	2.839.514	122.315	18.282.136
1922	12.130.683	3.473.581	2.723.857	134.847	18.462.968
1923	11.892.000	3.496.000	2.758.000	138.000	18.285.000
1924	11.358.000	3.428.000	2.791.000	164.000	17.741.000
1925	11.108.000	3.282.000	2.853.000	162.000	17.406.000
1926	11.015.000	3.290.000	2.844.000	161.000	17.311.000
1927	10.665.000	3.249.000	2.805.000	168.000	16.888.000
1928	10.372.000	3.355.000	2.773.000	182.000	16.683.000
1929	10.262.000	3.264.000	2.771.000	179.000	16.477.000
1930	9.904.000	3.227.000	2.758.000	178.000	16.068.000
1931	9.869.000	3.089.000	2.766.000	184.000	15.908.000
1932	10.678.000	3.115.000	1.857.000	189.000	15.839.000
1933	10.106.000	2.970.000	1.814.000	170.000	15.060.000
1934	9.932.000	2.951.000	1.802.000	177.000	14.862.000
1935	9.837.000	2.863.000	1.773.000	181.000	14.654.000
1936	9.770.000	2.741.000	1.767.000	218.000	14.497.000
1937	10.145.000	2.587.000	1.710.000	230.000	14.676.000
1938	10.183.000	2.483.000	1.739.000	246.000	14.651.000
1939	10.197.000	2.471.000	1.712.000	252.000	14.632.000

Notlar:

Atlantic&Gulf (East

Coast): Doğu kıyısı

limanlarını

Pacific (West Coast):

Batı Kıyısı limanlarını

Northern Lakes:

Kanada ile sınır oluşturan

Büyük Göller bölgesinde

bulunan limanları

Western Rivers:

Missisipi Nehri'nin

batısında kalan

nehirlerdir.

Kaynak: U.S.

Department of

Commerce, **Merchant**

Vessels of of the United

States 1893, ..., 1939,

Government Printing

Office, Washington,

1940. Tablo, verili

kaynağın ilgili yıllarda

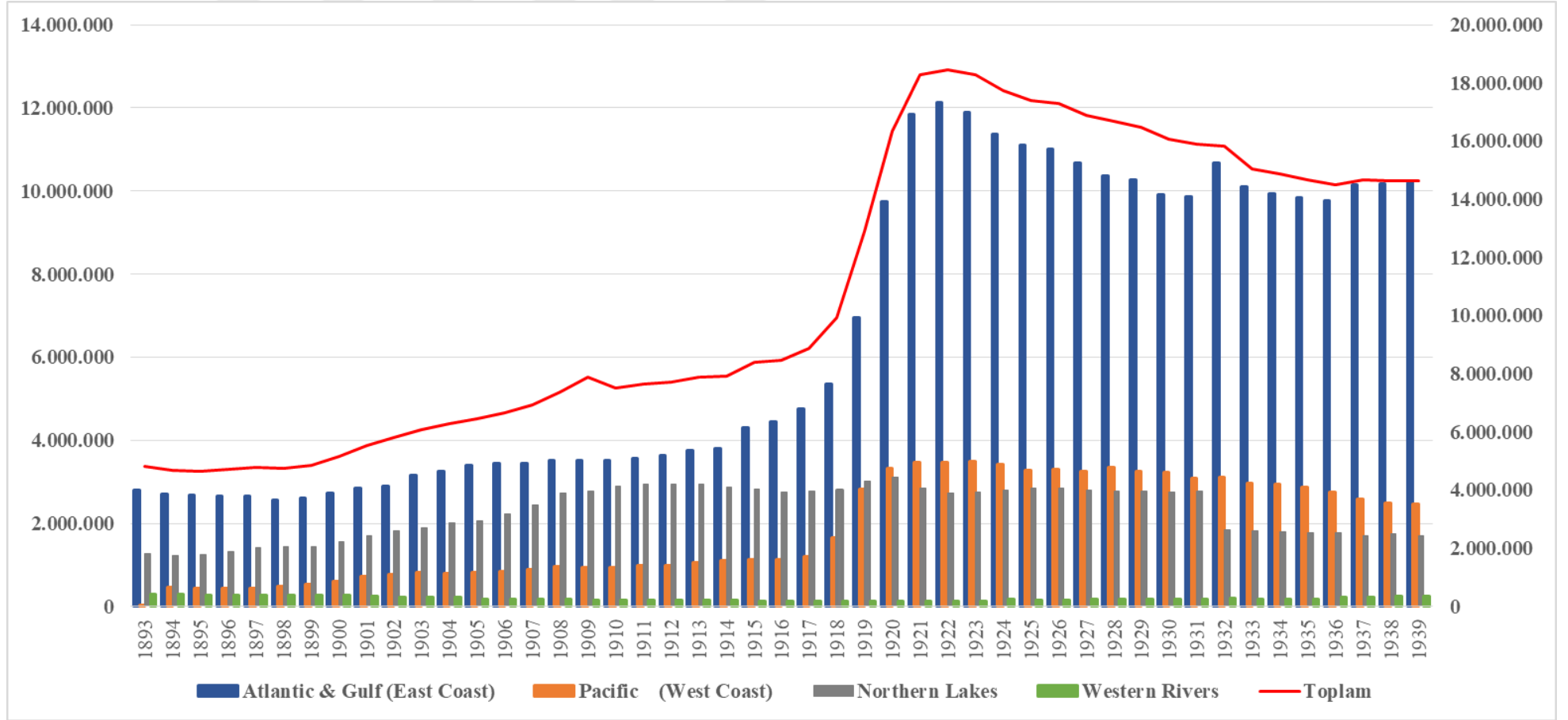
basılı versiyonlarından

derlenen bilgilerden

oluşturulmuştur.

EK-4

ABD Ticaret Gemilerinin Bölgelere Göre Tonaj Değişim Grafiği, 1893-1939

Grafik Ek-3'te mevcut veriler üzerinden oluşturulmuştur.

EK-5

ABD GSYH Değerleri, 1893-1939

Yıl	Nominal GSYH (milyar dolar)	Reel GSYH (milyar dolar) 1996	GSYH Deflatörü	Kişi başına düşen GSYH (dolar)	Kişi başına düşen reel GSYH (dolar) 1996
1893	14,40	233,00	6,19	215,00	3480,00
1894	13,30	226,00	5,86	194,00	3320,00
1895	14,60	253,00	5,77	210,00	3630,00
1896	14,30	247,00	5,79	202,00	3490,00
1897	15,20	268,00	5,7	211,00	3710,00
1898	15,80	274,00	5,78	215,00	3730,00
1899	17,90	305,00	5,87	239,00	4080,00
1900	18,60	311,00	6	245,00	4090,00
1901	21,00	349,00	6,03	271,00	4500,00
1902	21,70	355,00	6,12	274,00	4480,00
1903	22,90	365,00	6,28	284,00	4520,00
1904	24,00	378,00	6,33	292,00	4610,00
1905	26,10	413,00	6,33	312,00	4930,00
1906	28,10	430,00	6,54	329,00	5030,00
1907	28,90	423,00	6,83	332,00	4860,00
1908	26,70	400,00	6,69	302,00	4510,00
1909	29,90	447,00	6,7	330,00	4940,00
1910	31,30	449,00	6,97	338,00	4850,00
1911	32,20	463,00	6,95	343,00	4930,00
1912	34,90	490,00	7,12	366,00	5140,00
1913	36,60	509,00	7,19	376,00	5230,00
1914	34,30	470,00	7,29	346,00	4740,00
1915	36,30	486,00	7,46	361,00	4830,00
1916	45,90	564,00	8,12	450,00	5540,00
1917	54,80	564,00	9,73	531,00	5460,00
1918	69,40	607,00	11,4	672,00	5880,00
1919	76,60	587,00	13	733,00	5620,00
1920	86,70	576,00	15	815,00	5410,00
1921	72,90	556,00	13,1	671,00	5120,00
1922	72,40	594,00	12,1	658,00	5400,00
1923	84,90	677,00	12,5	758,00	6050,00
1924	87,20	696,00	12,5	764,00	6100,00
1925	90,70	711,00	12,7	783,00	6140,00
1926	96,70	754,00	12,8	824,00	6420,00
1927	95,50	758,00	12,6	803,00	6370,00
1928	96,50	772,00	12,5	800,00	6400,00
1929	103,70	822,00	12,61	851,61	6752,00
1930	91,30	751,00	12,15	741,79	6105,00
1931	76,60	703,00	10,89	617,54	5672,00
1932	58,80	611,00	9,61	471,00	4900,00
1933	56,40	603,00	9,35	449,12	4804,00
1934	66,00	668,00	9,88	522,28	5288,00
1935	73,30	728,00	10,06	576,03	5723,00
1936	83,70	822,00	10,18	653,65	6423,00
1937	91,90	865,00	10,61	713,40	6721,00
1938	86,10	835,00	10,3	663,23	6436,00
1939	92,00	903,00	10,18	702,93	6903,00

Kaynak: Louis Johnston and Samuel H. Williamson, "The Annual Real and Nominal GDP for the United States, 1789 - Present." **Economic History Services**, Nisan 2002, <http://www.eh.net/hmit/gdp/>, (17.01.2022).

TEŞEKKÜR

Eylül 2016’da başlayan bir yolculuğun sonu olan bu tezin savunmasına kadar geçen süreçte hiçbir zaman akademik desteğini esirgemeyen ve aynı zamanda insani yönüyle de bir akademisyenin sahip olması gerektiği özelliklerle bir örnek teşkil eden danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Onur KINLI’ya ne kadar teşekkür etsem azdır. Onur Hoca, özellikle tez yazım sürecinin getirdiği çıkmazlarda önerdiği alternatiflerle yazım aşamasında sürekliliğin oluşmasını sağlamış, süregelen yazım sürecinde ise ekonomik açıdan ele alınan Amerikan hegemonyasının inşa sürecinde Bolşevik Devrimi gibi uluslararası siyasi ve toplumsal gelişmelerin sürece dâhil edilmesini tavsiye ederek Uluslararası İlişkiler disiplininde çok yönlü düşüncenin yazıya geçirilmesini sağlamıştır. Onur Hoca’nın danışmanlığı olmasaydı, bu tez de bu şekilde yazılamazdı. Emekleri, sabrı ve özverisi için kendisine şükranlarımı sunuyorum.

Yeterlilik süreci ve sonrasında her zaman mevcut olan yapıcı desteği ile hem akademik hem de pedagojik anlamda dikkatimi ve motivasyonumu ayakta tutmamı sağlayan Doç. Dr. Elif YENEROĞLU’na nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum. Kendisine gerek akademik gerek idari sorular yönelttiğim her görüşmemizden aklımdaki soruların açıklığa kavuşmasıyla ayrıldığım Elif Hoca’nın engin bilgisini sunduğu olumlu telkinlerine müteşekkirim. Tez İzleme Komitesi toplantılarının ilkinden bu yana yapılagelen çalışmalara içten ve sorgulayıcı yaklaşımı ile tezin iktisat tarihine giren yönleriyle içeriğinin besleyici bir niteliğe kavuşmasını sağlayan Dr. Öğretim Üyesi Kerim Eser AFŞAR’a teşekkürlerimi sunuyorum.

Tezin iktisat tarihi ile iç içe geçmiş doğası gereği, danışmanımın inisiyatifi ile İktisat Bölümü’nden Prof. Dr. Alp Yücel KAYA’nın İktisat Tarihi doktora programında verdiği ‘İktisat Tarihinde Yeni Yaklaşımlar: Yeni Kurumsal İktisat’ dersine katılma ayrıcalığına sahip oldum. Acemoğlu ve Robinson’u uluslararası ilişkiler disiplini dışından okumanın ötesinde Douglass North’un mülkiyet haklarına bakışı üzerinden Batı’nın ve özellikle ABD’nin ekonomik gelişimini izleme fırsatının verilmesi bana kendimi şanslı hissettirdi. 2019-2020 sonbahar döneminde verdiği

dersine misafir olarak katılmamı kabul ettiği ve Amerikan hegemonyasının gelişim sürecinde Birleşik Krallık'tan sermaye transferlerine ilişkin sorduğum sorulara her zaman incelikle yanıtladığı için Alp Hoca'ya büyük bir teşekkür borçluyum. Tezin kavramsal çerçevesi üzerine çalıştığım süreçte yenilik ve inovasyon okulunu vazgeçilmez bir kaynak olarak tanıtan Dr. Barış ALPARSLAN'a akademik desteği için çok teşekkür ediyorum. Tez yazım sürecinin sonlarına geldiğimde sağladığı prosedüral, akademik ve manevi desteği için Dr. Zeynep Selin BALCI'ya içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Son olarak, doktora programına başlamamdan tezin sona ermesine dek dünyaya gelen iki oğlum Kenan ve Levent'e anlayışları ve bana hissettirdikleri koşulsuz sevgi için sonsuz teşekkür ediyorum. Eşim Nezih'e bütün bu süreçte gösterdiği sabır, özveri ve destek karşısında sahip olduğum minnet duygusunu ifade edecek söz bulamıyorum. Annem Gülsüm SARICA ve babam Selatdin SARICA'nın doktora programına kabul edildiğimde duydukları gurura her zaman layık olmaya çalıştım. Koşulsuz sevgileri ve bana olan inançları ve sonsuz fedakarlıkları için anneme, babama ve kardeşim Sinem SARICA KOBAK'a minnettarım. Girdiğim akademik yolculuğu saygıyla karşılayan ve her fırsatta Kenan ve Levent'i emanet edebileceğime dair desteğini esirgemeyen kayınvalidem Nefise KELLE'ye saygı ve şükranlarımla.

ÖZGEÇMİŞ

Bornova Anadolu Lisesi Almanca Bölümü'nden mezun oldu. 2007 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde lisans eğitimini tamamladı ve akademik yılın son dönemini Erasmus Akademik Değişim öğrencisi olarak geçirdiği Berlin Freie Universität Otto-Suhr Institut für Politikwissenschaft bünyesinde uluslararası ilişkiler disiplinine yoğunlaştı. 2007 Eylül'de Hamburg Universität'de Avrupa Çalışmaları alanında yüksek lisans eğitimine başladı. Yurtdışı eğitimini finanse etmek üzere Almanya ve Fransa tarafından Avrupa'nın ortak sivil havacılık şirketi olarak kurulmuş AIRBUS GmbH Hamburg yerleşkesinde çalışmaya başladı. Yüksek lisans çalışmalarında Avrupa Birliği'nin dış ilişkileri üzerine uzmanlaştı ve yüksek lisans programının zorunlu kıldığı staj dönemi için Avrupa Komisyonu'nun *Blue Book traineeship* programı'ndan kabul aldı. Mart 2009'da Avrupa Komisyonu'nun ekonomik ve finansal işlerden sorumlu birimi DG ECFIN'de başlayacak stajı için Brüksel'e taşındı. Avrupa Birliği'nin merkezi konumunda olan Brüksel'de uluslararası ilişkiler alanında araştırma ve tez yazımı için gerekli kaynakların erişilebilirliğinden dolayı, Türkiye'nin de Avrupa hava sahasında bulunmasıyla üyesi olduğu Avrupa Hava Seyrüsefer Emniyet Teşkilatı (EUROCONTROL)'nın Genel Sekreterliği bünyesinde sunduğu ücretli staj imkânı vesilesiyle yüksek lisans tezini Brüksel'de tamamladı. 2010 Mart'ta Avrupa Birliği Komisyonu'nda başladığı profesyonel hayatında Avrupa Birliği sanayi ve girişimcilik politikaları çerçevesinde yürütülen Avrupa küresel navigasyon ve uydu sistemleri (Galileo) programı, çevre ve iklim değişikliği ve Avrupa Komisyonu Genel Sekreterliği'nin uluslararası ilişkiler birimlerinde görev aldı. İngilizce, Almanca ve Fransızca dillerini akıcı düzeyde kullanabilen ve günlük iletişimde Flemenkçe konuşabilen Sarıca, 2016 yılında Belçika vatandaşlığına kabul edildi. Uluslararası İlişkiler alanındaki profesyonel deneyimini akademik eğitimi ile tamamlama yönünde duyduğu uzun dönemli isteğini, İzmir'e dönüş yaptığı 2016 sonbaharında Ege Üniversitesi'nde başladığı Uluslararası İlişkiler Doktora'sını 2023 yılında tamamlayarak hayata geçirdi.